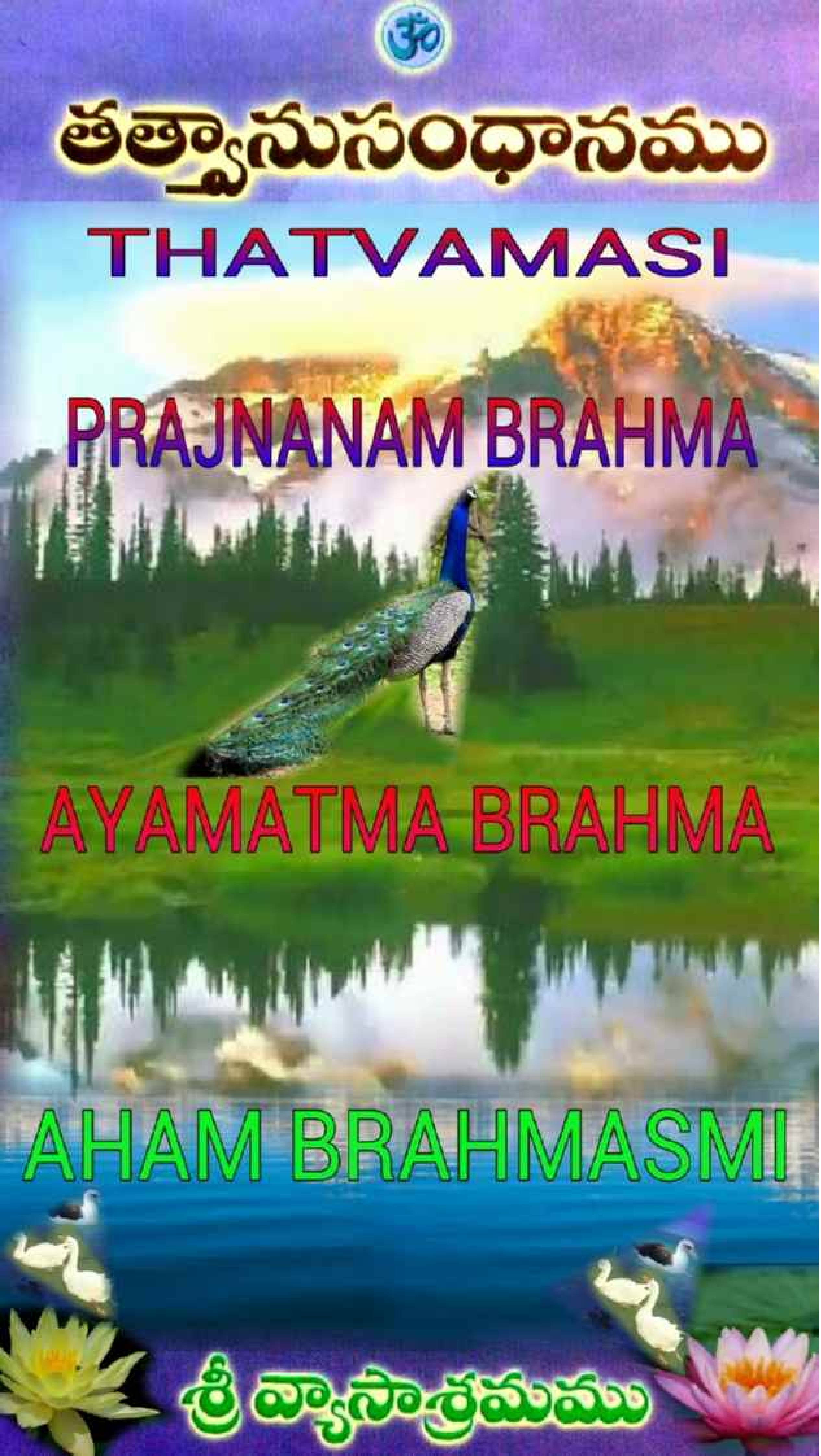
ఓం
తత్త్వానుసంధానము
THATVAMASI
PRAJNANAM BRAHMA
AYAMATMA BRAHMA
AHAM BRAHMASMI
శ్రీ వ్యాసాశ్రమము

హరిః ఓమ్

శ్రీ గురుచరణసరోజాభ్యాం నమః

తత్త్వానుసంధానము

ఇది

పురాణగూఢార్థదీపికాది గ్రంథకర్త యగు శ్రీ స్వామి చిద్ఘనానందగిరిచే హిందీభాషలో రచింపబడినదియు, సమస్తవేదాంతవిషయములను గరతలామలక మగునట్లు ప్రబలయుక్తులతో శాస్త్రీయమార్గానుసారముగ బ్రతిపాదించునదియు నగు సర్వతోముఖ మహావేదాంతగ్రంథము.

ఇయ్యది

బ్రహ్మనిష్ఠులగు

శ్రీ గురుసామిస్వాములయొక్క ప్రేరణచే

దేహశూరవంశోద్భవులగు

దే - ఆదినారాయణరెడ్డి

పే - కృష్ణారెడ్డి

గార్లచే నాంధ్రీకరింపబడి

బ్రహ్మశ్రీ చదలవాడ సుందరరామశాస్త్రులవారిచే

ప్రామాదికాదిదోషములు లేనట్లు పరిష్కరింపబడినది.

ప్రకాశకులు :

శ్రీ వ్యాసాశ్రమము, ఏర్పేడు

2004

2004 వ సం॥ 500 ప్రతులు

వెల : రూ. 100-00

ప్రకాశకులు :

శ్రీ వ్యాసాశ్రమమువారు

వలయువారు :

మేనేజరు, శ్రీ వ్యాసాశ్రమము,

(వయా) ఏర్పేడు, చిత్తూరు (జిల్లా)

పిన్ : 517 621,

ఫోన్: 08578 -287528

డి.టి.పి :

శ్రీ అసంగానంద గ్రాఫిక్స్

శ్రీ వ్యాసాశ్రమము

ముద్రణ :

శ్రీ పారాశర్య ప్రెస్

శ్రీ వ్యాసాశ్రమము

ఓం తత్ సత్

శ్రీగణేశాయనమః, శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీశంకరాచార్యేభ్యో నమః, శ్రీకాశీవిశ్వేశ్వరాయ నమః

ఉపోద్ఘాతము

ఈ సంసారమునందు మోక్షముకన్న పరముగా వేఱొకపదార్థము లేదు. మఱియేమనగా మోక్షమే సర్వముకన్న శ్రేష్ఠమైనది. ఎట్లనగా మోక్షమును బొందిన యధికారి పురుషులు మరల జన్మమరణాది రూపసంసారమును బొందరు. ఈయర్థము లోక ప్రసిద్ధము. అట్లే **"న స పునరావర్తతే, యద్గత్వా న నివర్తంతే"** అను శ్రుతిస్మృతులచేతను సిద్ధమైయున్నది. అందువలన నీయధికారి పురుషులు జన్మమరణాదిరూప సంసారమును మరల బొందకుండుటకై యామోక్షమునే సంపాదింపవలయును. ఇచ్చట, ఈజీవాత్మ కజ్ఞాన నివృత్తి పూర్వకముగా దన సచ్చిదానంద బ్రహ్మరూపముచేత స్థితి యేది గలదో అది మోక్ష మనబడును. బ్రహ్మలోకాదులయొక్కప్రాప్తి మోక్షరూపము కాదు. ఏలయన

"తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయతే ।
ఏవమేవాఽ ముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయతే"

అనుశ్రుతి యీ లోకమువలె నా బ్రహ్మలోకాదులును నాశవంతములని చెప్పుచున్నది.

మఱియు "ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున" అను గీతా వచనము చేత శ్రీభగవంతుడును ఆ బ్రహ్మలోకాదిలోకములు పునరావృత్తి సహితములని చెప్పియున్నాడు. అందువలన నాలోకాదులయొక్క ప్రాప్తి మోక్ష రూపము కాదు. ఆమోక్ష మీయధికారిపురుషుల కాత్మజ్ఞాన మొకటిచేతనే ప్రాప్త మగునది. కర్మోపాసనాద్యన్యోపాయములచేత బ్రాప్తమగుట లేదు. ఎట్లన **"జ్ఞానాదేవ తు కైవల్యమ్, త మేవ విదిత్వాఽతిమృత్యు మేతి నాన్యః పంథా విద్యతేఽయ నాయ"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత గేవలాత్మజ్ఞానముచేతనే మోక్షప్రాప్తి చెప్పబడియున్నది. మఱియు **"నాస్త్యకృతః కృతేన, న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వ**

మానశుః" ఇత్యాది శ్రుతులచేత గర్మోపాసనాదికములవలన మోక్షప్రాప్తి నిషేధింప బడియున్నది. అందువలన నాత్మజ్ఞాన మొకటియే ఆ మోక్షప్రాప్తికి సాధనమై యున్నది. ఇచ్చట బ్రహ్మముకన్న నభిన్న రూపముచేత దనయాత్మయొక్క **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను జ్ఞాన మేది గలదో అది యాత్మజ్ఞాన మనబడును. ఈ ప్రకార మైన యాత్మజ్ఞానముచేతనే పూర్వోక్తమోక్షము ప్రాప్తమగుచున్నది. జీవబ్రహ్మముల యొక్క భేదజ్ఞానమువలన నామోక్షము ప్రాప్తమగుట లేదు. ఏలయన **"ఉదర మంతరం కురుతే, అథ తస్య భయం భవతి, ద్వితీయాద్వై భయం భవతి"** ఇత్యాది శ్రుతులవలన భేదదర్శిపురుషునకు భయముయొక్క ప్రాప్తి చెప్పబడియున్నది. అట్లే **"మృత్యోః స మృత్యు మాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత నాభేదదర్శిపురుషునకు బునఃపునర్జన్మ, మరణప్రాప్తి చెప్పబడియున్నది. మఱియు **"అథ యోన్యాం దేవతా ముపాస్తేఽన్యో సావన్యోఽహ మస్మీతి న స వేద యథా పశుః"** ఇత్యాది శ్రుతులు భేదదర్శి పురుషుని బశువని చెప్పుచున్నవి. కావున నాభేద జ్ఞానమునకు మోక్షసాధనత్వము సంభవింపదు. మఱేమనగా, ఉక్తశ్రుతులవలన జన్మమరణ రూపసంసార సాధనత్వమే సిద్ధమగుచున్నది.

మఱియు, **"ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ, అహం బ్రహ్మాస్మి, తత్త్వమసి, అయాత్మా బ్రహ్మ"** ఇత్యాది శ్రుతులచేతను, **"క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి"** ఇత్యాది స్మృతివచన ములచేతను జీవబ్రహ్మములయొక్క యభేదమే చెప్పబడియున్నది. అందువలన **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను జీవబ్రహ్మములయొక్క యభేదజ్ఞానమే మోక్షమునకు సాధన మని సిద్ధమగుచున్నది. ఆ మోక్షసాధన రూపాత్మజ్ఞాన మీయధికారి పురుషునకు బ్రహ్మవేత్త యగు గురుముఖమువలన వేదాంతశాస్త్రశ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములచేతనే ప్రాప్తమగుచున్నది. అందువలన మోక్షేచ్ఛ గల యధికారి పురుషుడు శ్రవణాది సాధనములచే నాయాత్మజ్ఞాన మవశ్యము సంపాదింప వలయును. మఱియు నేపురుషుడు ప్రమాదముచే నాయాత్మ జ్ఞానమును సంపాదింపడో ఆపురుషునకు **"న చే దిహా వేదీ ర్మహతీ వినష్టి"** అను శ్రుతిచేత జన్మ మరణాదిరూప మహాహానియొక్క ప్రాప్తి చెప్పబడియున్నది.

మఱియు **"యో వా ఏత దక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాస్మాల్లోకాత్ప్రైతి స కృపణః"**

అను శ్రుతి యాత్మజ్ఞాన రహితపురుషుని గృపణుడని చెప్పుచున్నది. అనగా ఎట్లు లోకప్రసిద్ధ కృపణుడగు పురుషుడు తనకు బ్రాప్తమైన ధనము ననుభవింపక యున్నాడో అట్లజ్ఞాని పురుషుడును నిత్యప్రాప్త బ్రహ్మానంద రూపధనముయొక్క సాక్షాత్కార రూపానుభవము లేనివాడగుటవలన గృపణుడే యగుచున్నాడు. మఱియు నేయధికారిపురుషుడు శ్రవణాది సాధనములచే నాత్మజ్ఞానము సంపాదించుచున్నాడో ఆయధికారిపురుషుని **"అథ య ఏత దక్షరం గార్గి విదిత్వా-స్మాల్లోకాత్ప్రైతి స బ్రాహ్మణః"** అను శ్రుతి బ్రాహ్మణుడని చెప్పుచున్నది. అట్లే గీతయందు శ్రీభగవంతుడును **"జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్"** అను వచనముల చేత జ్ఞానవంతుడగు పురుషుడు తనయాత్మయే యని చెప్పియున్నాడు. అందువలన నీయధికారిపురుషునిచేత మోక్షప్రాప్తికొఱ కాయాత్మజ్ఞానము శ్రవణాదుల నవశ్యము సంపాదించుటకు యోగ్యమై యున్నది. ఈకారణముచేతనే వేదమునందు **"ఆత్మావాఽఅరే ద్రష్టవ్యః"** అను శ్రుతిచేత నాత్మజ్ఞాన మవశ్య కర్తవ్య మని చెప్పి ఆయాత్మ జ్ఞానప్రాప్తికొఱకు **"శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః"** అనుశ్రుతిచేత శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనము లను నీ త్రివిధసాధనములు విధింపబడియున్నవి.

ఇందుచేత సర్వవేదములకు సాక్షాత్తుగా నైనను, బరంపరచేత నైనను ఆత్మజ్ఞానమునందే తాత్పర్య మున్నది. ఇచ్చట వేదముయొక్కకర్మకాండ కైనను అంతఃకరణశుద్ధి ద్వారమున నాత్మజ్ఞానమునందు దాత్పర్య మున్నది. ఉపాసనాకాండమునకు జిత్తైకాగ్రతాద్వారమున దాత్పర్య మున్నది. మఱియు నుపనిషద్రూప జ్ఞానకాండమున కైననో సాక్షాత్తుగానే యాత్మజ్ఞానమునందు దాత్పర్య మున్నది. ఈ ప్రకారముగా మనుభగవద్యాజ్ఞవల్క్య పరాశరాది ఋషుల చేత జేయబడిన యేబ్రహ్మసూత్రేతిహాస పురాణము లున్నవో యాసర్వమునకును బ్రహ్మాత్మైకత్వ జ్ఞానమునందే తాత్పర్య మున్నది. అట్టే వాల్మీకిమహర్షిచేతను వాసిష్ఠరామాయణమునం దనే కేతిహాసములచే నీయాత్మజ్ఞానమే నిరూపింపబడి యున్నది. అట్టి యనాదిశ్రుతిస్మృత్యాదులచే సిద్ధమగు నాత్మజ్ఞానమునే శ్రీభగవంతు లగు శంకరాచార్య లుపనిషద్భాష్యమునందును, సూత్రభాష్యమునందును

గీతాభాష్యమునందును అతిస్పష్టముగా నిరూపించియున్నారు. ఈయర్థము శ్రీవ్యాసభగవంతునిచే శివపురాణమునందును జెప్పబడియున్నది. అందు

వ్యాకుర్వన్ వ్యాససూత్రార్థం శ్రుతే రర్థం యథోచివాన్ ।
శ్రుతే ర్న్యాయ్య స్స ఏవార్థ శ్శంకరః సవితాననః "-

భావము॥ వేదముల కన్యార్థము నిశ్చయించి యనర్థమును బొందిన లోకులను జూచి సర్వదేవతలచే బ్రార్థింపబడినవాడై శ్రీభగవంతుడగు శంకరుడు పృథివియందు శ్రీశంకరాచార్యావతార రూపమును ధరించి శ్రీవ్యాసకృత బ్రహ్మ సూత్రములకు వ్యాఖ్యానము జేసినవాడై యేప్రకారముగా శ్రుతుల కర్థములను జెప్పియున్నాడో ఆయర్థమే శ్రుతులకు సమీచీనమై యున్నది. తదన్యప్రకార మైన యర్థము సమీచీనము గాదు.

మఱియు భగవంతులగు శంకరాచార్యులయొక్క శిష్యపరంపరయం దనేక విద్వత్సన్న్యాసులకు విద్వాంసులగు ననేకగృహస్థులును ఉండిరి. వారిచేత నాసూత్ర భాష్యాదులమీదను స్మృతీతిహాస పురాణాదుల మీదను టీకాగ్రంథములు వ్రాయబడి యున్నవి. అట్లే వారు స్వతంత్రముగా ననేక ప్రకరణ గ్రంథములును గలిగి యున్నారు. ఆగ్రంథము లీకాలమునందును సర్వత్ర ప్రసిద్ధములై యున్నవి. గ్రంథములయందును జీవబ్రహ్మములయొక్కయభేద జ్ఞానమే సిద్ధము చేయబడి యున్నది. అందు గొన్ని గ్రంథము లైననో యితర మతఖండన పూర్వకముగా స్వమతస్థాపన చేయునవి యగుచున్నవి. అవి చిత్సుఖి, అద్వైతసిద్ధి, సంక్షేపశారీరము, స్వారాజ్యసిద్ధి, వేదాంతపరిభాష, సిద్ధాంతలేశసంగ్రహము, అద్వైతకౌస్తుభము, భేదధిక్కారము ఇత్యాది గ్రంథములై యున్నవి. మఱియు గొన్ని గ్రంథములైననో కేవలము స్వమతస్థాపన చేయునవే యగుచున్నవి. అవి పంచదశి, వేదాంతసారము, అపరోక్షానుభూతి, వాక్యవృత్తి, వాక్యసుధ, జీవన్ముక్తి, వివేకచూడామణి, ఆత్మబోధము, తత్త్వబోధము ఇత్యాది గ్రంథములై యున్నవి.

ఈప్రకారముగా నధికారి పురుషుల బుద్ధియొక్క తారతమ్యము ననుసరించి విద్వాంసు లగు పురుషులచే నత్యంత విస్తరము గలవియును,

గించిద్విస్తరము గలవియును అత్యంత కఠినములును అత్యంత సుగమములు నైన యనేక వేదాంతగ్రంథములు రచియింపబడి యున్నవి. ఆసర్వగ్రంథకర్తలకును అధికారుల కాత్మజ్ఞానము గలిగించుటయందే తాత్పర్యము. అనగా, ఏప్రకారము చేత నైనను ఈయధికారిపురుషుల కాత్మసాక్షాత్కారము కలిగి దానిచే మోక్షమును బొందవలయు ననియే వారి తాత్పర్యమై యున్నది. మఱియు నేయధికారిపురుషులు శ్రద్ధాభక్తిపూర్వకముగా నాగ్రంథములను విచారించుచున్నారో ఆయధికారిపురుషుల కాత్మసాక్షాత్కారప్రాప్తి యవశ్య మగుచున్నది.

అయినను ఆసర్వగ్రంథములు సంస్కృతభాషయం దుండుటవలన సర్వాధికారిపురుషుల కాగ్రంథములయొక్క విచారణయందు బ్రవృత్తి కలుగుచున్నది. మఱియు నేయధికారిపురుషులు శరీరముయొక్క యాలస్యముచే నైనను వ్యాధి మొదలగు నేదైన నొకనిమిత్తముచే నైనను ఆవ్యాకరణాదుల యభ్యాసమం దసమర్థులగు చున్నారో మఱియు నాత్మజ్ఞానమునం దుత్కటేచ్ఛ గలిగియున్నారో యా ముముక్షుజనుల బోధకొఱకు మహాత్ములాయా దేశ భాషలయందు వేదాంతగ్రంథముల రచియించి యున్నారు. ఆ భాషాగ్రంథముల విచారణ చేయుటవలన నీయధికారిపురుషుల కాత్మసాక్షాత్కార మవశ్యము కలుగుచున్నది.ఎట్లన, సంస్కృత వేదాంతగ్రంథములయం దాత్మజ్ఞానోపయోగులగు నేయే పదార్థములు నిరూపింపబడి యున్నవో యా సర్వపదార్థములును ఆ భాషాగ్రంథములయందును నిరూపింపబడి యున్నవి, ఆపదార్థముల నిరూపణ మందు గించిన్మాత్రమును విలక్షణత్వము లేదు. కనుక నాభాషా గ్రంథములయొక్క విచారణవలన నధికారిపురుషుల జ్ఞాన మవశ్యము కలుగుచున్నది.

మఱియు నాయా దేశములయందు సంస్కృతను గ్రంథముల పాఠము చెప్పు పురుషులు శ్రోతలనుగూర్చి యాసంస్కృత వాక్యోచ్చారణ చేసి యావాక్యములకు స్వదేశభాషయం దెప్పు డర్థము జెప్పుచున్నారో యప్పుడే శ్రోతలకు బోధ కానేరదు. ఈప్రకారముగా పఠనపాఠనములయొక్క రీతి యీకాలమునందు సర్వత్ర ప్రసిద్ధమై యున్నది. అందువలన నావిద్వాంసులగు పురుషులచే జేయబడిన సంస్కృతవాక్యములకు దేశభాషయందు వ్యాఖ్యాన మెట్లు శ్రోతలగు పురుషులయొక్క బోధకు హేతు వగుచున్నదో,

అట్లు విద్వాంసులగు పురుషులచే జేయబడిన సంస్కృత వాక్యములయొక్క వ్యాఖ్యాన రూపము లైన యా భాషాగ్రంథములు గూడ నధికారిపురుషులయొక్క బోధకు హేతువులు నవశ్య మగును.

మఱియు భాషాగ్రంథములయొక్క విచారణ కాత్మజ్ఞానహేతుత్వము కేవలయుక్తిచేతనే సిద్ధించుటయే గాక ప్రత్యక్షానుభవముచేతను సిద్ధించుచున్నది. హృషీకేశాదిస్థలములయం దనేకమహాత్ములు కేవల భాషాగ్రంథములనే విచారణ చేసియున్నారు. అయినను ఆ మహాత్ములయందు జ్ఞాననిష్ఠయును దైవసంపద్గుణము లును వేదాంతశాస్త్రముయొక్క పదవదార్థజ్ఞానమును బరిపూర్ణముగా జూడబుచున్నవి. అందువలన సంస్కృతవేదాంతగ్రంథము లెట్లధికారిపురుషులయొక్క యాత్మజ్ఞానమునకు హేతువు లగుచున్నవో అట్లు భాషావేదాంతగ్రంథములును అధికారిపురుషులయొక్క యాత్మజ్ఞానమునకే హేతువు లగుచున్నవి. ఈ యభిప్రాయముచేతనే మహాత్ము లగుపురుషు లాయాదేశములయం దధికారిపురుషులయొక్క బోధకొఱ కాయా దేశభాషల యందు వేదాంత గ్రంథములను రచియించియున్నారు. అందువలన నధికారిపురుషుల యొక్క బోధకు హేతువు లగుటవలన నాభాషాగ్రంథముల యొక్క రచనమును సఫలమై యున్నది.

ఆంధ్రీకర్తల విజ్ఞాపనము.

ఇంతవఱకు హిందీభాషలో దత్త్వానుసంధాన మను నీగ్రంథమును రచియించిన శ్రీచిద్ఘనానందగిరిస్వామివారి యుపోద్ఘాతము. తత్త్వానుసంధాన మను వేదాంతప్రకరణము సంస్కృతములో బూర్వము శ్రీమహాదేవ సరస్వతీస్వామివారిచే రచియింపబడినది. దానికి సంస్కృతములో నద్వైతకౌస్తుభ మను విపులవ్యాఖ్యానము కలదు. ఆ మూలగ్రంథమును వ్యాఖ్యానమును జేర్చి శ్రీచిద్ఘనానందగిరి స్వామివారు హిందీభాషలో దత్త్వానుసంధాన మను పేర నీమహాగ్రంథమును గావించిరి. మేము శాస్త్రజ్ఞులము కాము. ఆంధ్రభాష మాకు మాతృభాష యైనను దానియందును మాకు దగినపరిజ్ఞానము లేదు. అయినను హిందీభాషలోని యీ తత్త్వానుసంధానమును జదివినవారము కావున నీగ్రంథమునందలి యభిమానమువలన యథాశక్తి నాంధ్రీకరించితిమి. భాషలో నధికదోషములు లేకుండునట్లు బ్రహ్మశ్రీ చదలువాడ సుందరరామశాస్త్రుల వారిచే సవరింపించుకొంటిమి. ఇందుగల ప్రామాదికముల బరికించి విద్వాంసులు క్షమించి సవరింపవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాము.

చెన్న పట్టణమునం దుండిన అపరోక్షానుభవి శ్రీవకుళాభరణపరదేశి యను వారు మాకు వేదాంతమునందు అపరోక్షానుభవి శ్రీవకుళాభరణపరదేశి యును పిమ్మగట మ-రా-రా-శ్రీ, వి. మురుగేశ మొదలియారువారు మాస్వల్పజ్ఞానమును వృద్ధిబొందించి యీ గ్రంథము నాంధ్రీకరించుట కుత్సాహము గలుగజేసిరి. ఆంధ్రీకరించుటయందు హిందీభాషలోని మాకర్థముకాని శబ్దములకును వాక్యములకును బ్రహ్మశ్రీ జనార్దనస్వామి చైతన్యులవారు మేము చెన్న పట్టణమునకు వచ్చినపుడెల్ల గరుణా పూర్వకముగా దాత్పర్యమును బోధించి యెంతయు నుపకారము చేయుచుండిరి.

మఱియు మ-రా-రా-శ్రీ, మేలకొడుంగాలూరు పేరారెడ్డిగారు మాతో గూడ గ్రంథము వ్రాయుట మొదలగు కార్యములయందు బాటుపడి సాహాయ్యము చేయుటయే గాక ముద్రింపించుటకును మిక్కిలి ధనసాహాయ్యము గావించి పరహస్తములచేతను జేయించిరి. మఱియు మ-రా-రా-శ్రీ, కా. శ్రీనివాసరెడ్డి గారు మొదలగు పుణ్యపురుషులు దీని ముద్రణపరిపూర్తికి యథాశక్తి విరాళము లిచ్చి తోడుపడిరి. వీరి కందఱకును మేము కృతజ్ఞతతో వందనము లాచరించుచున్నాము.

5-4-1919 ఇట్లు సాధుజన విధేయులు,

మరుదాడు దే- ఆదినారాయణరెడ్డి, పే- కృష్ణారెడ్డి-

మరుదాడు గ్రామము, వందవాసితాలూకా, నార్త్ఆర్కాడుజిల్లా

శ్రీ

శ్రీకృష్ణాయ నమః

పండితాభిప్రాయములు.

విచారసాగరాది బహుగ్రంథకర్తలును ఆత్మపురాణాంధ్రీకరణకృతక్షణులును నిరంతర బ్రహ్మనిష్ఠాగరిష్ఠులు నగు బ్రహ్మశ్రీ వేదమూర్తులగు **జనార్దనస్వామి చైతన్యుల** వారి యభిప్రాయము.-

మ-రా-రా-శ్రీ, దే-ఆదినారాయణరెడ్డి, పే-కృష్ణారెడ్డిగార్లచే హిందీ భాషనుండి యాంధ్రీకరింపబడిన తత్త్వానుసంధాన మను వేదాంతగ్రంథమును నేనక్కడక్కడ జదివి చూచితిని. ఇతి నాలుగు పరిచ్ఛేదములు గలిగి వేదాంత సిద్ధాంతమును జిజ్ఞాసువులకు జక్కగా బోధించునదియై యున్నది. సంస్కృతమును దెలియని వారును ఆంధ్రభాష దెలిసినవారు నగు జిజ్ఞాసువులు ఈగ్రంథమును జదివినయెడ వారికి సుఖంబున వేదాంతతత్త్వ మవగత మగు నని నాయభిప్రాయము.

ఇట్లు

జనార్దనస్వామిచైతన్యులు.

బ్రహ్మశ్రీ వేదమూర్తులగు ***చదలువాడ సుందరరామశాస్త్రుల*** వారి యభిప్రాయము.-

సంస్కృతాభ్యాసహీనానాం ముముక్షూణాం జితాత్మనామ్
ఉపకారాయ విద్వద్భి స్తత్త ద్భాషాసు నిర్మితాః
వేదాంతతత్త్వబోధిన్యః కృతయః పురుషార్థదాః
తత్రశ్రీ చిద్ఘనానందగిరిస్వామీ యతీశ్వరః
న్యాయవేదాంతశాస్త్రాబ్ధి పారగామీ మహాశయః
శ్రీమదాత్మపురాణాదీర్హిందీభాషమయీః కృతీ.
సుబహ్వీశ్చ సువిస్తీర్ణా శ్చకార బుధసమ్మతాః
తత్త్వానుసంధాన మితి తాసు ప్రకరణం మహత్.
చతుర్భి స్సకలం శాస్త్రం పరిచ్ఛేదైర్నిరూపయత్
సుబోధం చ విజిజ్ఞాసులోకానన్ది చ భాసతే.

త దిదం పండితాభ్యాసే శుశ్రూషా వినాయన్వితౌ
దేహశూరకులే జాతౌ విచారైకపరాయణౌ
ఆదినారాయణః కృష్ణ ఇతీమౌ గుణసంయుతౌ
అనూదతు స్వ్వభ్యగిరా యథామూలం యథాక్రమమ్.
భాషాదోషా అత్ర మయా శోధితాశ్చ యథామతి
త దిదం నాతివిస్తీర్ణం నాతిసంక్షిప్త ముద్యతమ్.
ఆంధ్రభాషావిదా మాత్మతత్త్వజ్ఞానాభిలాషిణామ్
ఉపకారా యేతి మన్యే విస్పష్టార్థాభిధాయకమ్.

చదలువాడ సుందరరామశాస్త్రి.

బ్రహ్మశ్రీ, వేదమూర్తులగు **దండిగుంట సూర్యనారాయణశాస్త్రుల** వారి యభిప్రాయము-

ఆంధ్రతత్త్వానుసంధానము మా కందనది. అయ్యది సంస్కృతభాషయందు శ్రీమహాదేవసరస్వతీ స్వాములవారిచే ముముక్షుజనుల కత్యంతోపకారకముగా రచియింపబడినది. అద్వైతకౌస్తుభ మను వ్యాఖ్యానముతో గూడిన యాతత్త్వానుసంధానము శ్రీచిద్ఘనానందస్వామివారు హిందీభాషలోనికి బరివర్తనము గావించిరి. అట్టి యాతత్త్వానుసంధాన మను ప్రకరణమును శ్రీ దే-ఆదినారాయణరెడ్డి గారును, శ్రీ పే-కృష్ణారెడ్డిగారును నాంధ్రీకరించిరి. ఆంధ్రతత్త్వానుసంధానమును స్థాలీపులాక న్యాయముగా నచ్చటచ్చట గొన్ని భాగములును జదివితిని. భాష సుబోధముగాను, విషయము విపులముగా జర్చింపబడియు నుండుటంజేసి యియ్యది సంస్కృతభాషాధ్యయనము లేనివారికి ఆత్మజ్ఞానసిద్ధికి మిక్కిలి యుపకరించు నని తలంచుచున్నాడను. ఇట్టి గ్రంథములు మనదేశభాషయందు దఱచు లేమింజేసి యీగ్రంథకర్తలు మనవారికి బ్రోత్సాహకులై యిట్టి గ్రంథమును జదివి గ్రంథకర్తలకు మఱికొన్ని ప్రకరణములు సేయ నుత్సాహము గలిగింతురని జనులను బదింబదిగ వేడుచున్నాడ.

ఇట్లు విద్వజ్జన విధేయుడు
దండిగుంట సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

బ్రహ్మశ్రీ, వేదమూర్తులగు **నాగపట్టణము అరుణాచలశాస్త్రుల** వారి యభిప్రాయము

తత్త్వానుసంధానామకోయం గ్రన్థః హిందీభాషాపరిజ్ఞానవతా ముపరాయ శ్రీచిద్ఘనానందగిరాస్వామిపాదైః హిందీభాషయా నిరమాయి. సోఽయమాత్మ తత్త్వబోధనే పటుతర ఇతి తత్తద్భాషయా పణ్డితై ర్భాషాంతరీకృతః. పరమాన్ధ్రభాషయా కే నాపి న విరచిత ఇతి తద్దేశవాసినా ముపకారాయ దే- ఆదినారాయణరెడ్డి, పే-కృష్ణారెడ్డి ద్వాభ్యా మాన్ధ్రభాషయాం విరచితః. అయంచ నిర్దోషతయా పర్యాప్తవిషయతయా చ ఆన్ధ్రదేశవాసినాం మహోపకారాయ భవతీతి నిశ్చీయతే.

అరుణాచలశాస్త్రీ.

బ్రహ్మశ్రీ, వేదమూర్తులగు **కనుపర్తి మార్కండేయశర్మగారి** యభిప్రాయము.-

ఆదినారాయణాభిఖ్య కృష్ణాభిఖ్య సుధీవరైః
ఆంధ్రభాషామాతృదేవ్యా స్సేవానిరతమానసైః
శ్రీమత్తత్త్వానుసంధానగ్రంథ ఆన్ధ్ర్యామనూదితః
స్థాలీపులాకన్యాయేన తత్ర తత్రావలోకితః
ఇతః పూర్వం ప్రబంధానా మీదృశానా మభావతః
యో లోప స్సమభూ దాంధ్రభాషాయా స్స నివారితః
అన్యానపీదృశాన్ గ్రంథా నమీ కుర్వంతు సర్వదా
ఇ త్యేవం గ్రంథరత్నస్య సమాలోకనతో ముదా.
ప్రశస్తిర్లిఖితా హీయం శ్రీమార్కండేయశర్మణా.

కనుపర్తి మార్కండేయశర్మ.

మ-రా-రా-శ్రీ, ***ఓ-వై- దొరసామయ్య గారి*** యభిప్రాయము-

తత్త్వానుసంధాన మను నీమహాగ్రంథమును తదాంధ్రీకరణకర్తలు విశ్వాసంబుతో నొసంగగా గైకొని పఠించి సంతసించితిమి. ఇయ్యది సంస్కృతభాషయందలి తత్త్వాను

సంధాన మను చిన్నపొత్తము నాధారముగా గొని శ్రీబ్రహ్మనిపండిత చిద్ఘనానంద గిర్యాచార్యస్వాములు సర్వజనోపయోగముకొఱకు హిందీలో విపులముగా రచియించిరి. ఆగ్రంథప్రాశస్త్యము నెఱింగి బ్రహ్మజిజ్ఞాసువులగు ఆంధ్రులాంధ్రుల కత్యంతము మహోప కారముగ నుండునట్లు ఉత్తరార్కాడుజిల్లా నందవాశి తాలూకా మరుదాడు గ్రామ వాస్తవ్యలును దేహశూర వంశోద్భవులును తెనుగున పరివర్తనము కావించిరి. ఈ మహాగ్రంథ గౌరవమునకు దగినట్లు ఉభయభాషాపండిత ప్రకాండులును, శ్రీమద్రామాయణా ద్యనేక సంస్కృతాంధ్రగ్రంథము లకు వ్యాఖ్యాన టీకా తాత్పర్యాదులు నొనర్చిన వారును జగద్విదితయశులును నగు బ్రహ్మశ్రీ, చదలువాడ సందరరామశాస్త్రులవారిచే ఇది పరిష్కరింపబడినందున సానదీరిన దివ్యరత్నంబుమాడ్కి తేజరిల్లు చున్నయది.

లోకంబునందనేకవేదాంత గ్రంథము లుండగా దీనివిశేష మేమని కొందఱు శంకింప వచ్చును. అట్టివారికి "సకలగ్రంథంబులందును జీవబ్రహ్మైక్యస్థితియే నిరూపింపబడి యున్నది. అయినను పరబ్రహ్మ విషయమునందు వివిధసిద్ధాంతములు ప్రబలియుండుటం జేసి మహాత్ములైనవారు లోకక్షేమార్థమై వాస్తవసిద్ధాంత మిట్టి దని బోధించి సకలజనులును సద్గతి నొందవలయు నానెడి తలంపుతోను, తత్కాలజనుల మనంబులకు నాటునట్లు గనులతా మెఱింగిన సకల గ్రంథములసారాంశము నంతయు సంగ్రహముగా దెలుపవలయునను నాసక్తిచేతను రచియించుచున్నారు గాన ప్రతినూతనగ్రంథమును ప్రశస్త మైనదే" అని సమాధాన మిచ్చుచున్నారము.

మఱియు వేదాంతవిషయదార్ఢ్యము గలుగునంతదాక వివిధ వేదాంత గ్రంథ పఠనమును, వేదాంతశ్రవణాదులును అవశ్యానుష్ఠేయములై యున్నవి. ఇందు బ్రహ్మ జిజ్ఞాసువులు తెలిసికొన దగిన జడచేతన విచారణమును, మనోజయోపాయమును జీవబ్రహ్మైక్య లక్షణమును స్పష్టముగా బోధ మగునట్లు సకలసంశయ నిరాకరణపూర్వముగా వ్రాయబడి యున్నది. కావున వేదాంత విద్యాభిలాషులు దీనిని గైకొని పఠించి కృతకృత్యులు కావలయునని విన్నవించెదము.

ఇట్లు

మదరాస్. విన్నవించు విచారసాగరాదిగ్రంథకర్త

5-4-1919 **ఓ-వై-శ్రీ దొరసామయ్య.**

విషయసూచిక

ప్రథమ పరిచ్ఛేదము.

సంఖ్య.	విషయములు	పుటసంఖ్య.
1.	ప్రథమశ్లోకార్థ విస్తరనిరూపణము.	2
2.	ఇక ద్వితీయశ్లోకార్థ విస్తరనిరూపణము.	11
3.	స్థూలదేహము ఆత్మ కా దను విషయమునందు శంకాసమాధానములు.	12
4.	ఇంద్రియము ఆత్మ కాదనుటకు శంకాసమాధానములు.	14
5.	ప్రాణము ఆత్మ కాదనుటకు శంకాసమాధానములు.	17
6.	అంతఃకరణము ఆత్మ కాదనుటకు శంకాసమాధానములు.	19
7.	అజ్ఞానము ఆత్మ కాదనుటకు శంకాసమాధానములు.	20
8.	బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపస్థలక్షణములు నిరూపించుట.	22
9.	మంగళాచరణము కర్తవ్యము కాదను శంక.	23
10.	మంగళాచరణము అవశ్యకర్తవ్య మనుసంధానము.	25
11.	గ్రంథారంభము.	28
12.	ద్వివిధబ్రహ్మ విచార నిరూపణము.	28
13.	తత్త్వంపదములయొక్క వాక్యార్థజ్ఞానమునందు శంకాసమాధానములు.	30
14.	తత్పదార్థ నిరూపణము.	32
15.	అతివ్యాప్తి మొదలగు దోషములయొక్క లక్షణములను నిరూపించుట.	35
16.	బ్రహ్మము జగత్తున కభిన్ననిమిత్తోపాదన మనుటయందు శంకాసమాధానములు	35
17.	తత్పదార్థస్వరూపలక్షణనిరూపణము.	39
18.	మాయయొక్క స్వరూపలక్షణప్రమాణములందు శంకాసమాధానములు.	47
19.	పరమాత్మయందు సామాన్యముగా అధ్యాసము చెప్పుట.	49
20.	బ్రహ్మముయొక్క విశేషణ ఫలప్రమాణముల నిరూపణము.	51
21.	అజ్ఞానముయొక్క స్వరూపలక్షణ ప్రమాణముల నిరూపణము.	53
22.	అజ్ఞానవిభాగ నిరూపణము.	58
23.	మాయాऽవిద్యావిభాగ నిరూపణఫలము.	61
24.	ఏకజీవవాదనిరూపణము.	63

సంఖ్య.	విషయములు	పుటసంఖ్య
25.	కొందఱు గ్రంథకారుల మతప్రకారముగా జీవనోపాధియైన యంతఃకరణము నానా యనుట. (ప్రథమపక్షము)	64
26.	కొందఱు గ్రంథకారుల మతప్రకారముగా జీవోపాధిరూపాజ్ఞానము నానా యనుట. (ద్వితీయపక్షము)	65
27.	కొందఱు గ్రంథకారుల మతప్రకారముగా జీవోపాధిరూపాజ్ఞానము నానా యనుట. (తృతీయపక్షము.)	65
28.	కొందఱు గ్రంథకర్తల మతరీతిగా నానాఽజ్ఞానముల యనుసారమున జీవేశ్వరవిభాగవర్ణనము. (చతుర్థపక్షము.)	72
29.	కొందఱు గ్రంథకారుల మతరీతిగా జీవేశ్వరవిభాగ వర్ణనము. (పంచమపక్షము)	78
30.	ఉపాదానత్వకర్తృత్వములచేత నీశ్వరుడు జగత్కారణుడనుట.	80
31.	బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరుల కభేద నిరూపణము.	82
32.	మాయోపహిత పరమేశ్వరునియందుండి ఆకాశాది జగదుత్పత్తిక్రమ నిరూపణము	86
33.	వైశేషికమతరీతిగా జగదుత్పత్తి నిరూపణము.	88
34.	సాంఖ్యమతరీతిగా జగదుత్పత్తి నిరూపణము.	93
35.	సూక్ష్మశరీరోత్పత్తియు స్థూలభూతోత్పత్తియు నిరూపించుట.	94
36.	అన్నమయాది పంచకోశసంగ్రహ నిరూపణము.	104
37.	సమష్టివ్యష్టిలక్షణ నిరూపణము.	106
38.	సమవాయమునందు శంకాసమాధానములు.	107
39.	సూక్ష్మశరీరమును బుర్యష్టకరూపముగా నిరూపించుట.	113
40.	కర్మభేద నిరూపణము.	114
41.	స్థూలభూతములయొక్క యుత్పత్తిప్రకారము.	118
42.	స్థూలశరీరోత్పత్తి విభాగకథనము.	121
43.	జీవాత్మయొక్క జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తిమూర్ఛామరణములను పంచావస్థల నిరూపణము.	127
44.	సగుణబ్రహ్మోపాసనాఫల నిరూపణము.	130

సంఖ్య.	విషయములు	పుటసంఖ్య.
45.	నిర్గుణబ్రహ్మోపాసనాఫల నిరూపణము.	133
46.	బ్రహ్మమునం దారోపితప్రపంచముయొక్కయపవాద నిరూపణము.	135
47.	త్వంపదార్థ శోధనము.	139
48.	సామానాధికరణ్య విశేషణవిశేష్యభావ లక్ష్యలక్షణభావ సంబంధములను నిరూపించుట.	140
49.	మతభేదముచేత నఖండత్వ నిరూపణము.	145
50.	దేశ కాల వస్తు పరిచ్ఛేదకథనము.	147

ద్వితీయ పరిచ్ఛేదము.

1.	వృత్తియొక్క సామాన్యలక్షణము.	153
2.	పరిణామవివర్తములయొక్క లక్షణములు చెప్పుట.	156
3.	వృత్తియొక్క విభాగకథనము.	161
4.	ప్రమాణముయొక్క లక్షణకథనము.	164
5.	జీవాశ్రితప్రమయొక్క విభాగవర్ణనము.	164
6.	ప్రత్యక్షప్రమయొక్క ప్రథమలక్షణము.	165
7.	వృత్తియొక్క యుత్పత్తిప్రకారము.	166
8.	ప్రత్యక్షప్రమయొక్క ద్వితీయలక్షణము.	169
9.	ప్రత్యక్షప్రమయొక్క ఫలనిరూపణము.	170
10.	సాక్షిస్వరూప నిరూపణము.	170
11.	ప్రత్యక్షప్రమావిభాగకథనము.	172
12.	వాచస్పతిమిశ్రమత ఖండనపూర్వకముగా నాచార్యమత వర్ణనము.	174
	అనుమితిప్రమ.	177
13.	అనుమితిలక్షణమును సిద్ధాంతమునందు ఘటిల్లజేయుట.	177
14.	పక్షాదుల స్వరూప వర్ణనము.	178
15.	అనుమితిప్రమా విభాగ కథనము.	180
16.	వైదికానుమానవాక్యమునందు బ్రతిజ్ఞాదులయొక్క వర్ణనము.	182
17.	జీవాత్మయందు సచ్చిదానందరూపత్వ కథనము.	182

సంఖ్య.	విషయములు	పుటసంఖ్య.
18.	అనుమానప్రమాణముచేత బ్రపంచమిథ్యాత్వము.	187
	ఉపమితిప్రమా నిరూపణము.	191
	శాబ్దప్రమా నిరూపణము.	193
19.	ఆకాంక్షాదులయొక్క స్వరూప నిరూపణము.	195
20.	సంగతియొక్కస్వరూపము.	197
21.	శక్తివృత్తి నిరూపణము.	198
22.	శక్తిజ్ఞాన నిరూపణము.	199
23.	మతభేదముచేత శక్తివిషయార్థ నిరూపణము.	201
24.	లక్షణావృత్తి నిరూపణము.	205
25.	కేవలలక్షణా నిరూపణము.	205
26.	లక్షితలక్షణా కథనము.	210
27.	గౌణీవృత్తి నిరూపణము.	210
28.	ఆసత్తి నిరూపణము.	211
29.	తాత్పర్య నిరూపణము.	212
30.	షడ్విధలింగ నిరూపణము.	213
31.	మనన నిదిధ్యాసన స్వరూప నిరూపణము.	216
32.	శ్రవణాదులయొక్క యధికారి వర్ణనము.	217
33.	వివేకాది చతుస్సాధన వర్ణములు.	218
34.	సన్న్యాసస్వరూప నిరూపణము.	220
35.	వైరాగ్యవిభాగ కథనము.	221
36.	వివిదిషాసన్న్యాస విభాగము.	223
37.	విద్వత్సన్న్యాస నిరూపణము.	226
39.	శ్రవణరూపాంగి అంగము నిరూపించుట.	231
40.	అపూర్వాది త్రివిధవిధులయొక్క లక్షణములు.	232
41.	శ్రవణము నిత్యాదికర్మములు కావనుట.	236
42.	సన్న్యాసికి శ్రవణము నిత్యకర్మ మనియును, గృహస్థునకు గామ్యకర్మ మనియును జెప్పుట.	238

సంఖ్య.	విషయములు	పుటసంఖ్య.
43.	సన్యాసులకే శ్రవణమునం దధికార మను కొందఱి అభిప్రాయము.	244
44.	పరవైరాగ్య నిరూపణము.	245
45.	లక్షణాబీజ నిరూపణము.	246
46.	వాక్యములయందును లక్షణా నిరూపణము.	247
47.	పరోక్షలక్షణము.	249
48.	అపరోక్షలక్షణము.	251
	అర్థాపత్తిప్రమ.	258
49.	అఖ్యాతివాద నిరూపణము.	260
50.	అసత్ఖ్యాతి వాదము.	263
51.	సత్ఖ్యాతివాదము.	264
52.	ఆత్మఖ్యాతి వాదము.	266
53.	అన్యథాఖ్యాతివాదము.	267
54.	అనిర్వచనీయఖ్యాతి వాదము.	271
55.	శ్రుతార్థాపత్తి నిరూపణము.	276
56.	ప్రమాతృవిచారము.	278
57.	అధ్యాసలక్షణము.	282
58.	జ్ఞానాధ్యాసార్థాధ్యాస లక్షణములు.	283
59.	అర్థాధ్యాసవిభాగకథనము.	285
60.	కరణలక్షణము.	293
61.	కారణలక్షణము.	293
62.	కారణవిభాగ నిరూపణము.	293
63.	అభావస్వరూప నిరూపణము.	298
64.	పారమార్థికాత్యంతాభావ నిరూపణము.	302
65.	వ్యావహారికాత్యంతాభావ నిరూపణము.	304

తృతీయ పరిచ్ఛేదము

1.	అప్రమావృత్తి నిరూపణము.	307

సంఖ్య.	విషయములు	పుటసంఖ్య
2.	స్మృతి నిరూపణము.	309
3.	స్మృతివిభాగ నిరూపణము.	310
4.	అనుభవ నిరూపణము.	312
5.	అనుభవవిభాగకథనము.	312
6.	స్వతోగ్రాహ్యత్వ నిరూపణము.	314
7.	పరతోగ్రాహ్యత్వ నిరూపణము.	315
8.	ప్రమాణగతప్రమేయగతము లగు నసంభావనలును, తన్నివృత్తియును నిరూపించుట.	317
9.	నిశ్చయ నిరూపణము.	326
10.	స్వప్నవిచారము.	329
11.	కొందఱు గ్రంథకారులు స్వప్నము నిరుపాధిక మనుట.	333
12.	విపర్యయమున కన్యవిభాగ నిరూపణము.	338
13.	భూతభవిష్యద్వర్తమానప్రతిబంధకములయొక్క స్వరూపమును తన్నివృత్త్యుపాయమును నిరూపించుట.	340
14.	శమదమాదులయొక్క స్వరూపనిరూపణము.	346
15.	జ్ఞానియొక్క విషయానుభవమునందు శంకాసమాధానములు.	352
16.	జ్ఞానికి ధ్యానమునందు గర్తవ్యత లేదనుటయందు శంకాసమాధానములు	372
17.	వైరాగ్యబోధోపరతులయొక్క స్వరూపాది నిరూపణము.	381

చతుర్థపరిచ్ఛేదము.

1.	జీవన్ముక్తియందు లక్షణప్రమాణాధికారిఫలాభావ నిరూపణములు.	386
2.	ముక్తియొక్కవిభాగములు.	390
3.	విదేహముక్తి నిరూపణము.	391
4.	జీవన్ముక్తి నిరూపణము.	394
5.	జీవన్ముక్తియొక్కయధికారి నిరూపణము.	396
6.	జీవన్ముక్తియందు బ్రమాణము నిరూపించుట.	399
7.	జీవన్ముక్తియొక్కసాధన నిరూపణము.	404

సంఖ్య.	విషయములు	పుటసంఖ్య.
8.	బ్రహ్మవిద్యకు అధికారులను అనధికారులను నిరూపించుట.	409
9.	వాసనయొక్కసాధారణ విశేషలక్షణాదికములను నిరూపించుట.	415
10.	లోకవాసనా నిరూపణము.	417
11.	శాస్త్రవాసనా నిరూపణము.	419
12.	దేహవాసనా నిరూపణము.	421
13.	మలినవాసనా నివృత్త్యుపాయ నిరూపణము.	422
14.	మైత్ర్యాది శుభవాసనా నిరూపణము.	427
15.	అజిహ్వాత్వాది నిరూపణము.	429
16.	చిన్మాత్రవాసనానిరూపణము.	431
17.	మనస్సుయొక్క స్వరూప నిరూపణము.	432
18.	వృత్తినిరోధ నిరూపణము.	433
19.	విద్యామదాదులస్వరూపమును, దన్నివర్తక వివేకస్వరూపమును నిరూపించుట.	435
20.	ప్రాణనిరోధోపాయనిరూపణము.	437
21.	ఆసనయోగము.	439
22.	అశనయోగ నిరూపణము.	439
23.	చిత్తవృత్తినిరోధయోగ నిరూపణము.	442
24.	యమాద్యష్టాంగ నిరూపణము.	443
25.	సమాధియొక్కవిఘ్నముల నిరూపించుట.	447
26.	సమాధివిఘ్న నివర్తకోపాయ నిరూపణము.	448
27.	ఈశ్వరస్వరూప నిరూపణము.	451
28.	జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనవర్ణనము.	459
29.	జీవన్ముక్తియొక్క ద్వితీయప్రయోజనరూప తపో నిరూపణము.	465
30.	జీవన్ముక్తియొక్క వింసవాదాభావరూప తృతీయప్రయోజననిరూపణము.	469
31.	జీవన్ముక్తియొక్క దుఃఖనివృత్తిరూప చతర్థప్రయోజన నిరూపణము.	469
32.	జీవన్ముక్తియొక్క సుఖావిర్భావరూప పంచమప్రయోజన నిరూపణము.	471

ఓం తత్ సత్

గణేశ్వరస్తుతి

కారణం ఖాదిజగతా మాగమార్థ మనాగసమ్ ।
వారణానన మాత్మాన మద్వయం ప్రణతోఽస్మ్యహమ్ ॥

పరబ్రహ్మస్తుతి

అచిన్త్యావ్యక్తరూపాయ నిర్గుణాయ గుణాత్మనే ।
సమస్తజగదాధార మూర్తయే బ్రహ్మణే నమః ॥

శ్రీరామచంద్రస్తుతి

శ్రీరామం సరసీరుహాక్ష మమలం దూర్వాఙ్కురశ్యామలం
విద్యుత్కోటినిభప్రభామ్బరధరం వీరాసనాధిష్ఠితమ్ ।
వామాఙ్కే పరిసంస్థితాం జనకజా మాలిఙ్గ్యతాం బాహునా
తత్త్వం చాపరపాణినా మునిగణా నాజ్ఞాపయన్తం భజే ॥

శ్రీశంకరాచార్యస్తుతి

నారాయణం పద్మభువం వసిష్ఠం శక్తిం చ తత్పుత్రపరాశరం చ
వ్యాసం శుకం గౌడపదం మహాన్తం గోవిన్దయోగీన్ద్ర మథాస్య శిష్యమ్ ।
శ్రీశఙ్కరాచార్య మథాస్య పద్మపాదం చ హస్తామలకం చ శిష్యమ్
తం తోటకం వార్తికకార మన్యా నస్మద్గురూన్ సన్తత మానతోఽస్మి ॥

శ్రీదక్షిణామూర్తిస్తుతి

మౌనవ్యాఖ్యాప్రకటితపరబ్రహ్మతత్త్వం యువానం
వర్షిష్ఠాన్తే వసదృషిగణై రావృతం బ్రహ్మనిష్ఠైః ।
ఆచార్యేన్ద్రం కరకలితచిన్ముద్రమానన్దమూర్తిం
స్వాత్మారామం ముదితవదనం దక్షిణామూర్తి మీడే ॥

శ్రీసద్గురుస్తుతి

నిత్యానన్దం పరమసుఖదం కేవలం జ్ఞానమూర్తిం
విశ్వాతీతం గగనసదృశం తత్త్వమస్యాదిలక్ష్యమ్ ।

ఏకం నిత్యం విమల మచలం సర్వధీసాక్షి భూతం
భావాతీతం త్రిగుణరహితం సద్గురుం తం నమామి ॥

ఓం సహనా వవతు । సహనౌ భునక్తు । సహవీర్యం కరవా వహై ।
తేజస్వి నా వధీత మస్తు । మా విద్విషా వహై,

ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతి:

ఓం తత్ సత్.

తత్త్వానుసంధానము

ప్రథమ పరిచ్ఛేదము.

మంగళాచరణము.

శ్రీగురుచరణద్వన్ద్వం నమో వ్యాసముఖా న్మునీన్ ।
విఘ్నహర్తృ న్గణేశాదీన్ పండితాంశ్చ విమత్సరాన్. ॥ 1

గురువుయొక్క పాదద్వయమును; శ్రీవ్యాస వసిష్ఠ సనకాది సర్వ మునీశ్వరులను; విఘ్నములను ధ్వంసము జేయునట్టి శ్రీగణేశ్వరుడు, శ్రీమహాదేవుడు, విష్ణువు, బ్రహ్మ, సూర్యుడు, దేవి మొదలగు సర్వదేవతలను; మత్సరాది సర్వదోషరహిత పండిత జనులను స్తుతించుచున్నాము.

నత్వా ఽ థ శంకరాచార్యముఖ్యాన్ సర్వాన్గరీయసః ।
తత్త్వానుసన్ధానగ్రన్థం వర్ణయామి యథామతి ॥ 2

శ్రీమహాదేవునియొక్క అవతారస్వరూపులైన శ్రీశంకరాచార్యులను; వారి శిష్యప్రశిష్యాది సంప్రదాయమునందుండు శ్రీసురేశ్వరాచార్యులు, శ్రీపద్మపాదాచార్యులు, శ్రీతోటకాచార్యులు, శ్రీహస్తమలకాచార్యులు, శ్రీసర్వజ్ఞమహాముని శ్రీచిత్సుఖాచార్యులు మొదలగు వృద్ధులైన మహాత్ముల నందఱను నమస్కరించి నేను ఈప్రాకృత తత్త్వానుసంధాన నామగ్రంథమును నాబుద్ధికి గోచరించి నంతవఱకు వ్రాయుచున్నాను.

ఇంక సంస్కృత తత్త్వానుసంధాన గ్రంథమును రచియించిన శ్రీమహాదేవ సరస్వతి తన గ్రంథము నిర్విఘ్నముగా సమాప్తి నొందుటకై చేసినట్టి మంగళాచరణమును ఇచ్చట వ్రాయుచున్నాను-

బ్రహ్మాహం యత్ప్రసాదేన మయి విశ్వం ప్రకల్పితమ్ ।
శ్రీమత్స్వయం ప్రకాశాఖ్యం ప్రణౌమి జగతాం గురుమ్ ॥ 3

దేహో నాహం శ్రోత్రవాగాదికాని
నాహం బుద్ధి ర్నాహ మధ్యాసమూలమ్ ।

నాహం సత్యానన్దరూపశ్చిదాత్మా
మాయా సాక్షీ కృష్ణ ఏవాహ మస్మి ॥ 4

ఇక ఈరెండుశ్లోకములలో ప్రథమశ్లోకార్థమును నిరూపించుచున్నాము-

ఏగురువుయొక్క ప్రసాదముచే నేను బ్రహ్మస్వరూపుడనై, యున్నాడనో ఈసర్వవిశ్వమును నాయందు కల్పితముగా - మిథ్యాభూతముగా నయ్యెనో, అట్టి శ్రీమత్స్వయంప్రకాశ సరస్వతి యనునామము వహించి నాకు గురువై అధికారిజన రూపసర్వ జగద్గురువై యుండు నట్టివారిని స్తుతించుచున్నాను.

(1) ప్రథమశ్లోకార్థ విస్తరనిరూపణము.

ఉక్తశ్లోకమునందు "బ్రహ్మాహమ్" అను వాక్యము నందుండు బ్రహ్మశబ్దము చేత మాయారహితాఖండ చైతన్యమును గ్రహింపవలయును. "అహం" శబ్దము చేత స్థూలసూక్ష్మకారణాఖ్య శరీరత్రయరహిత ప్రత్యక్చైతన్యమును గ్రహింప వలయును. "బ్రహ్మ అహమ్" అను రెండుపదములకు సామానాధికరణ్య మున్నది. పదములయొక్క సామానాధికరణ్యము అర్థముయొక్క అభేదస్థలమునందే ప్రతీత మగుచున్నది. అందువలన **"బ్రహ్మాహమ్"** అనువాక్యముచేత గ్రంథకర్తచే **"తత్త్వమసి. అహం బ్రహ్మాస్మి"** ఇత్యాది మహావాక్యములకు అర్థమైన బ్రహ్మాత్మలయొక్క అభేదమే ఈతత్త్వానుసంధాన ప్రకరణమునకు విషయమని సూచింపబడినది. ఆబ్రహ్మాత్మలయొక్క అభేదజ్ఞానముచేత నజ్ఞాన నివృత్తి ద్వారమున ఏపరమానందప్రాప్తి యున్నదో అది ఈగ్రంథమునకు ప్రయోజనమని సూచింపబడినది. ఆపరమానందమును పొందునిచ్ఛతో గూడిన వివేకాది చతుష్టయసాధన సంపన్నపురుషుడు ఈగ్రంథమునకు అధికారి యని సూచింప బడినది.

విషయగ్రంథాదులకు పరస్పర ప్రతిపాద్య ప్రతిపాదక భావాదిరూప సంబంధములును సూచింపబడినవి. అది యెట్లనగా, బ్రహ్మాత్మలయొక్క యేకత్వరూప విషయమునకును, గ్రంథమునకును, ప్రతిపాద్య ప్రతిపాదక భావ సంబంధ మున్నది. ఈవేదాంత గ్రంథము ప్రతిపాదకము, తదుక్తవిషయము ప్రతిపాద్యము, ఏది ప్రతిపాదనము చేయునది యగునో అది ప్రతిపాదక మని చెప్పబడును. ప్రతిపాదనము చేయుటకు యోగ్య మగునో అది ప్రతిపాద్య మని

చెప్పబడును. అధికారికిని ఫలమునకును ప్రాప్యప్రాపక భావసంబంధ మున్నది. అజ్ఞాననివృత్త్యుపలక్షిత పరమానంద ప్రాప్తిరూపఫలము ప్రాప్యము, ఉక్తాధికారి ప్రాపకుడు, ఏవస్తువు పొందుటకు యోగ్యమైన దగునో ఆవస్తువు ప్రాప్య మని చెప్పబడును, ఏపురుషుడు ఆవస్తువును పొందుచున్నాడో వాడు ప్రాపకుడని చెప్పబడును.

మఱియు అధికారికిని విచారమునకును కర్తృకర్తవ్య భావసంబంధ మున్నది. ఉక్తాధికారి కర్త, విచారము కర్తవ్యము, చేయువాడు కర్త యనియును, చేయదగిన యర్థము కర్తవ్య మనియును చెప్పుదురు. జ్ఞానమునకును, గ్రంథమునకును జన్యజనక భావసంబంధ మున్నది. విచారద్వారమున గ్రంథము జ్ఞానమునకు జనకము, అజ్ఞానము జన్యము, ఉత్పత్తి చేయుదానిని జనక మందురు, ఉత్పన్న మగుకార్యమును జన్య మందురు. ఇట్లు * అన్యసంబంధములను తెలియ వలయును. విషయము, ప్రయోజనము, అధికారి, సంబంధము అను నీయనుబంధ చతుష్టయము గ్రంథావలోకనము చేయు వివేకులయొక్క ప్రవృత్తికి హేతు వగుచున్నది. అనగా అనుబంధ చతుష్టయమును తెలిసియే బుద్ధిమంతు లగు పురుషులు గ్రంథమునందు ప్రవర్తించుచున్నారు. ఈకారణముచేతనే గ్రంథకర్తవలన **"బ్రహ్మేహమ్"** అను వచనముచేత సూచింపబడిన యీ యను బంధ చతుష్టయము ఇచ్చట స్పష్టముగా నిరూపింపబడినది. మఱియు గ్రంథకర్తచే **"బ్రహ్మేహమ్"** అను వచనముచేత సాక్షాత్తుగా గ్రంథము నిర్విఘ్నముగా పరిసమాప్తి నొందుటకొఱకు తత్త్వానుసంధానరూప మంగళాచరణమే చెప్పబడినది. ఇచ్చట బ్రహ్మాత్మలయొక్క యేకత్వయే తత్త్వము, ఆతత్త్వముయొక్క స్మరణమే తత్త్వానుసంధానము.

శంక:- తత్త్వానుసంధానము మంగళాచరణరూప మనుటయందు ప్రమాణ మేమి?

---

*ఇచ్చట అన్యశబ్దముచేత శ్రవణాది సాధనముల యొక్కయు మఱియు మోక్షముయొక్కయు సాధ్యసాధనభావము ఆది సంబంధములను తెలియవలయును.

సమా:- వ్యాసాది మునులచేత స్మృతివచనములయందు ఆపరమాత్మ యొక్క స్మరణమునకు మంగళాచరణ రూపత్వము చెప్పబడియున్నది. అందు స్మృతి-

స్మృతే సకలకల్యాణభాజనం యత్ర జాయతే ।
పురుషస్తమజం నిత్యం వ్రజామి శరణం హరిమ్ ॥

ఈపురుషుఁడు ఏహరిని స్మరణ చేయగా సర్వకల్యాణముల భాజన 'స్థాన' మగుచున్నాడో అట్టి జన్మరహితుడై నిత్యు డగు హరిని శరణముగా పొందుచున్నాను. అన్యస్మృతి-

సర్వదా సర్వకార్యేషు నాస్తి తేషా మమఙ్గళమ్ ।
యేషాం హృదిస్థో భగవాన్ మఙ్గలాయతనం హరిః ॥

ఏ పురుషుల హృదయమునందు సర్వమంగళములకు ఆశ్రయభూతుడైన భగవంతుడగు హరి యున్నాడో; ఆ పురుషులకు ఏకాలము నందును, ఏకార్యమందును అమంగళము లేదు. మఱేమనగా సర్వకాలములయందును సర్వకార్యములయందును మంగళమే యున్నది. అన్యస్మృతి-

అశుభాని నిరాచష్టే తనోతి శుభసన్తతిమ్ ।
స్మృతిమాత్రేణ యత్పుంసాం బ్రహ్మ తన్మంగళం విదుః ॥

ఏబ్రహ్మము తనస్మరణమాత్రముచేత ఈయధికారి పురుషులయొక్క సర్వాశుభముల నివృత్తి జేయునదియును, సర్వశుభములను విస్తరిల్ల జేయునదియు నగుచున్నదో ఆబ్రహ్మమును వేదవేత్త లగుపురుషులు మంగళరూపముగా తెలియుచున్నారు. అన్యస్మృతి-

హరిర్హరతి పాపాని దుష్టచిత్తైరపి స్మృతః ।
అనిచ్ఛయాఽపి సంస్పృష్టో దహత్యేవ హి పావకః ॥

ఎట్లు ఇచ్ఛ లేక స్పృశింపబడినను అగ్ని దహించుచున్నదో, అట్లు దుష్టచిత్తు లగు పురుషులు స్మరణము చేసినను హరి వారిపాపములను నాశము జేయుచున్నాడు.

ఇత్యాది స్మృతివాక్యములు పరమాత్మస్మరణరూప తత్త్వానుసంధానము నందు మంగళాచరణ రూపత్వమే చెప్పుచున్నవి. అందువలన బ్రహ్మాహమ్మను తత్త్వానుసంధానమునందు మంగళాచరణ రూపత్వము సంభవించుచున్నది.

శంక- బ్రహ్మాహ మ్మనువాక్యముచేత జెప్పబడియుండు బ్రహ్మాత్మల యొక్క ఏకత్వము ఘటిల్లదు. ఏల యన, బ్రహ్మము, జీవాత్మ- ఇవి రెండును పరస్పర విరుద్ధధర్మములతో యుక్తములై యున్నవి. ఏపదార్థములు పరస్పర విరుద్ధధర్మ సహితము లగునో, ఆపదార్థములకు ఏకత్వము కలుగదు. ఉష్ణస్పర్శము గల యగ్నికిని శీతస్పర్శము గల జలమునకును ఎట్లు ఏకత్వము సంభవింపదో, అట్లు జీవునకును బ్రహ్మమునకును ఏకత్వము సంభవింపదు. **"యః సర్వజ్ఞః సర్వవిత్"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనములవలన బ్రహ్మము జగత్కల్పనకు అధిష్ఠానరూపముగాను, సర్వజ్ఞరూపముగాను తెలియబడుచున్నది. **"అనీశయా శోచతి ముహ్యమానః"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనములవలన జీవాత్మ ఆబ్రహ్మమున కన్న విపరీతమైన అల్పజ్ఞత్వాది ధర్మము గలవాడుగా తెలియ బడుచున్నాడు. మఱియు, నేను బ్రహ్మము కానను ప్రత్యక్షానుభవము సర్వత్ర కలుగుచున్నది. ఆ యనుభవమును జీవబ్రహ్మలయొక్క భేదమునే స్థాపించు చున్నది. అందువలన **"బ్రహ్మాహమ్"** అను వచనముచేత చెప్పబడిన జీవబ్రహ్మముల యేకత ఘటిల్లదు.

సమా:- ఇట్లు పూర్వవాది శంకించినయెడల దానికి వక్ష్యమాణ సమాధాన మున్నది. **"మయి విశ్వం ప్రకల్పితమ్"** - అంతఃకరణోపలక్షిత సాక్ష్యాత్మస్వరూపుడ నగు నాయందు పర్వతనద్యాది బ్రహ్మాండపర్యంతభేదము గల సర్వజగత్తును కల్పితమై - అధ్యస్తమై యున్నది. ఇచ్చట తాత్పర్య మేమనగా అహం శబ్ద వాచ్యార్థమైన జీవునకు బ్రహ్మశబ్ద వాచ్యార్థముతో విలక్షణత యున్నను, అహంశబ్ద లక్ష్యార్థమైన యంతఃకరణాదిసాక్షి ప్రత్యగాత్మయై యున్నాడు. ఆప్రత్యగాత్మకు మాయోపలక్షిత బ్రహ్మముతో నామమాత్రమే భేదము. వాస్తవమునందు ఆరెండు లక్ష్యార్థములకు అభేదమే యున్నది. అందువలన ఎట్లు బ్రహ్మమునందు జగత్కల్పనాధిష్ఠానత యున్నదో అట్లు ప్రత్యగాత్మయందును జగత్కల్పనాధిష్ఠానత

సంభవించుచున్నది. అందువలన పూర్వోక్తార్థమునకు విరోధము లేనందున ఆలక్ష్యార్థములకు రెంటికిని ఏకత ఘటిల్లును. ఈయర్థము శ్రుతియందును చెప్పబడియున్నది. శ్రుతి-

మయ్యేవ సకలం జాతం మయి సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్ ।
మయి సర్వం లయం యాతి తద్బ్రహ్మాద్వయమస్మ్యహమ్ ॥

ఈసర్వజగత్తును ప్రత్యగాత్మ యగు నాయందే ఉత్పత్తిని, నాయందే స్థితిని, నాయందే లయమును పొందుచున్నది. అందువలన బ్రహ్మమువలె సర్వజగత్కల్పనకు అధిష్ఠాన మగుటచే ప్రత్యగాత్మ యగు నేను అద్వితీయ బ్రహ్మరూపముగానే యున్నాను.

ఈ శ్రుతి అంతఃకరణోపలక్షిత ప్రత్యక్ సాక్ష్యాత్మయందు సర్వజగత్కల్పనను చూపి ఆప్రత్యగాత్మకు బ్రహ్మముతో అభేదమును బోధించుచున్నది. అందువలన **"బ్రహ్మాహమ్"** అను వాక్యముచేత గ్రంథకర్తచే ఏజీవబ్రహ్మముల యొక్క అభేదము చెప్పబడినదో అది సర్వ ప్రకారములచేతను అవిరుద్ధము.

మఱియు **"మయి విశ్వం ప్రకల్పితమ్"** అను వాక్యముచేత గ్రంథకర్తచే ప్రపంచమునందు మిథ్యాత్వముగూడ సూచింపబడినది. ఆప్రపంచముయొక్క మిథ్యాత్వము అనేక శ్రుతులవలన సిద్ధించుటయే గాక అనుమాన ప్రమాణము వలనను సిద్ధించుచున్నది. ఆ యనుమాన మెట్లనగా,

వ్యావహారికః ప్రపంచః మిథ్యా, దృశ్యత్వాత్, శుక్తిరూప్యవత్,

ఈవ్యావహారిక ప్రపంచము మిథ్య, దృశ్యరూప మగుటవలన, ఏయే పదార్థము దృశ్య మగుచున్నదో ఆయా పదార్థము మిథ్యయే యగును. ఉదా-శుక్తి యందు ప్రతీత మగు రజతము దృశ్య మగుటవలన మిథ్యయే యగుచున్నది.

మఱియు, భేదవాది పూర్వము నేను బ్రహ్మము కానను ఏ జీవబ్రహ్మ భేదగ్రాహక ప్రత్యక్షము చెప్పెనో దానిని గుఱించి యావాది నడుగవలసిన దేమనగా, నీవు చెప్పిన ప్రత్యక్షము అంతఃకరణాది విశిష్టాత్మయందు బ్రహ్మభేదమును

గ్రహించుచున్నదా? లేక, శుద్ధాత్మయందు బ్రహ్మభేదమును గ్రహించు చున్నదా? ఆవాది ప్రథమపక్ష మంగీకరించిన యెడ, అది మాకును ఇష్టమై యున్నది. ఎట్లన ఆవిశిష్టాత్మకు బ్రహ్మముతో అభేదము మేమును అంగీకరింపము. ఆవాది ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడ, అది ఘటిల్లదు. ఏలయన, శుద్ధాత్మ అతీంద్రియము, అనగా ఇంద్రియజన్య జ్ఞానమునకు విషయము గానిది. అట్టిశుద్ధాత్మను గ్రహించుటకొఱకు చక్షురాదీంద్రియములయొక్క ప్రవృత్తి యొకప్పుడును కలుగదు. భేదముయొక్క ధర్మియైన శుద్ధాత్మ ఇంద్రియములచేత గ్రహింపబడకుండగా ఆశుద్ధాత్మ నాశ్రయించి యుండు బ్రహ్మభేదము ఇంద్రియములకు ఎట్లు గ్రాహ్య మగును? అనగా, గ్రహింపశక్యము గాదు. ఏల యన, ధర్మియొక్కయు ప్రతియోగియొక్కయు జ్ఞానము లేక భేదముయొక్క జ్ఞానము కలుగదు.

మఱియేమనగా, ధర్మిప్రతియోగులయొక్క జ్ఞానము కలిగియే భేదముయొక్క జ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఉదా- **"ఘటః పటో న"** అను ప్రతీతిచేత ఘటమునందు ప్రతీత మగు పటభేదమునకు ఆఘటము ధర్మి యగుచున్నది. పటము ప్రతియోగి యగుచున్నది. ధర్మి యగు ఘటముయొక్కయు, ప్రతియోగి యగు పటముయొక్కయు జ్ఞానము కలిగియే ఆఘటమునందు పటభేదనము కలుగుచున్నది. ఈలాగుననే నీవు శుద్ధాత్మయం దంగీకరించి యుండు బ్రహ్మభేదమునకు ఆశుద్ధాత్మ ధర్మి యగును. ఆబ్రహ్మము ప్రతియోగి యగును. ఆధర్మి ప్రతియోగులయొక్క జ్ఞానము లేక ఆభేదముయొక్క జ్ఞానము కలుగనేరదు. ఆభేదముయొక్క శుద్ధాత్మరూపధర్మియును బ్రహ్మరూప ప్రతియోగియు నగు రెండును అతీంద్రియములు. ఆధర్మి ప్రతియోగులయొక్క ప్రత్యక్షము లేక ఆభేదముయొక్క ప్రత్యక్ష మెట్లు కలుగును? అందువలన జీవబ్రహ్మముల భేదమును గ్రహించునది ప్రత్యక్షప్రమాణమై యున్నది యను వాదియొక్క వచనము కేవలమనోరథమాత్రమై యున్నది.

మఱియు, విచారించి చూచిన యెడల ఏభేదమునకును, ఎచ్చటను స్థితి సంభవింపదు. ఎట్లన, ఏవాది అభేదమును అంగీకరించినాడో ఆవాదిని ఇట్లడుగవలయును. ఆభేదము అభిన్నధర్మియందున్నదా? లేక భిన్నధర్మియందున్నదా?

ఇచ్చట భేదరహితము అభిన్న మనబడును. భేదసహితము భిన్న మనబడును.

ఆవాది ప్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల ఒకటి వ్యాఘాతదోషము ప్రాప్త మగుచున్నది. ఎట్లన పరస్పర విరుద్ధ ధర్మములకు ఏకాధికరణమునందు సముచ్చ యము చెప్పుట వ్యాఘాత మనబడును. ఈప్రసంగమునందు భేదరహితత్వము, భేదము ఈరెండును పరస్పరవిరుద్ధధర్మములు. అది యెట్లన, ఎచ్చట భేద మున్నదో అచ్చట భేదరహితత్వ ముండదు, ఎచ్చట భేదరహితత్వ మున్నదో అచ్చట భేదముండదు. ఏకాధికరణమునందు పరస్పర విరుద్ధధర్మములకు సముచ్చయ మంగీకరించుటవలన వ్యాఘాతదోషము స్పష్టము. మఱియొకటి భేదరహిత ధర్మియందు భేదమును గ్రహించునట్టి ప్రత్యక్షజ్ఞానమునందు భ్రమరూపత్వము ప్రాప్త మగుచున్నది. అందువలన అభిన్నధర్మియందు భేదము వర్తించు ననుట ఘటిల్లదు

ఆరెండుదోషముల నివృత్తిచేయుటకొఱకు ఆవాది ఆభేదము భిన్న ధర్మియం దున్నదను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల వాని నిట్లడుగ వలయును. ఆభేదము తనచేత భిన్నము చేయబడిన ధర్మియందు తాను (ఆభేదము) ఉన్నదా? లేక, వేఱొకభేదముచేత భిన్నము చేయబడిన ధర్మియందు ఆభేద మున్నదా? ఆవాది ప్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల ఆత్మాశ్రయదోషము ప్రాప్తమగును. ఎట్లన, తనయుత్పత్తియందు తనయపేక్ష లేక, తనస్థితియందు తనయపేక్ష లేక, తనజ్ఞానమునందు తనయపేక్ష, ఆత్మాశ్రయ మనబడును. ఈప్రసంగమునందు స్వవిశిష్టధర్మియందు స్వస్థితిని అంగీకరించుటవలన తనస్థితియందు తనయపేక్ష యను నాఆత్మాశ్రయదోషము స్పష్టము. అందువలన స్వవిశిష్టధర్మియందు ఆభేద ముండుట ఘటిల్లదు. మఱియు ఆత్మాశ్రయదోషము నివృత్తి చేయుటకొఱకు ఆవాది వేఱొక భేదముచేత భిన్నము చేయబడిన ధర్మియందు ఆభేద మున్న దను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల ఆవాదిని ఇట్లడుగవలయును. ఆద్వితీయ భేదము అభిన్నధర్మియందున్నదా? లేక భిన్నధర్మియం దున్నదా? ఆవాది ప్రథమపక్ష మంగీకరించిన యెడల పూర్వమువలె మరల వ్యాఘాతదోషము ప్రాప్తమగును.

ఆవ్యాఘాతదోషము నివృత్తి చేయుటకొఱకు ఆవాది ద్వితీయపక్ష మంగీ కరించిన యెడల వానిని ఇట్లడుగవలయును. ఆద్వితీయభేదము తనచే భిన్నము

చేయబడిన ధర్మియందు తా నున్నదా? లేక ప్రథమభేదముచే భిన్నము చేయబడిన ధర్మియం దాద్వితీయభేద మున్నదా? లేక వేఱొక తృతీయభేదముచే భిన్నము చేయబడిన ధర్మియం దాద్వితీయభేద మున్నదా? అందు ప్రథమ పక్షమునం దైననో పూర్వమువలె మరల ఆత్మాశ్రయదోషము ప్రాప్తమగును. మఱియు ద్వితీయపక్షమునందు అన్యోన్యాశ్రయదోషము ప్రాప్తమగును. ఎట్లన. రెండుపదార్థములకు తమయుత్పత్తియందు, లేక, తమస్థితియందు లేక, తమ జ్ఞానమునందు పరస్పరాపేక్షకు అన్యోన్యాశ్రయ మని పేరు. ఈప్రసంగమునందు ప్రథమభేదమునకు తనస్థితికొఱకు ద్వితీయభేదముయొక్క యపేక్ష కలుగుచున్నది. ఆద్వితీయభేదమునకు తనయొక్కస్థితికొఱకు ప్రథమభేదముయొక్క యపేక్ష కలుగుచున్నది. అందువలన ప్రథమభేద విశిష్టధర్మియం దాద్వితీయభేదము యొక్క స్థితిని అంగీకరించుటయందు ఆయన్యోన్యాశ్రయదోషము స్పష్టము.

మఱియు, ఆయన్యోన్యాశ్రయదోషము నివృత్తి చేయుటకొఱకు ఆవాది తృతీయపక్ష మంగీకరించినయెడల, అనఁగా, వేఱొక తృతీయభేదముచేత భిన్నము చేయబడిన ధర్మియం దాద్వితీయభేద మున్నదను తృతీయపక్షమును ఆవాది యంగీకరించినయెడల, వానిని ఇట్లడుగవలయును. ఆతృతీయభేదము అభిన్నధర్మియందున్నదా? లేక భిన్నధర్మియం దున్నదా? అందు ప్రథమపక్షమం దైననో, పూర్వమువలె మరల వ్యాఘాతదోషము ప్రాప్తమగును. ఆదోషము నివృత్తి చేయుటకొఱకు ఆవాది ద్వితీయ మగు భిన్నపక్ష మంగీకరించినయెడల ఆవాదిని ఇట్లడుగవలయును. ఆతృతీయభేదము తనచే భిన్నము చేయబడిన ధర్మియందు తానున్నదా? లేక ద్వితీయభేదముచేత భిన్నము చేయబడిన ధర్మియందు ఆతృతీయభేద మున్నదా? లేక, ప్రథమభేదముచేత భిన్నము చేయబడిన ధర్మియందు తృతీయభేద మున్నదా? లేక, వేఱొక చతుర్థభేదముచేత భిన్నము చేయబడిన ధర్మియం దాతృతీయభేద మున్నదా?

అందు ప్రథమపక్షమునం దైననో పూర్వమువలె మరల ఆత్మాశ్రయదోషము ప్రాప్తమగును, ద్వితీయపక్షమందును పూర్వములె మరల అన్యోన్యాశ్రయదోషము ప్రాప్తమగును, తృతీయపక్షమునందు చక్రికాదోషము ప్రాప్తమగును. ఎట్లన,

ప్రథమముయొక్కయపేక్ష ద్వితీయమునకును, ద్వితీయముయొక్క యపేక్ష తృతీయమునకును, తృతీయము మొదలగు వానికి మరల ప్రథమముయొక్క యపేక్షయు గలుగుట చక్రిక యనబడును. ఈప్రసంగమునందు ప్రథమ భేదమునకు తనస్థితియందు ద్వితీయభేదము యొక్క యపేక్షయును, ద్వితీయ భేదమునకు తనస్థితియందు తృతీయ భేదము యొక్కయపేక్షయును, ఆతృతీయ భేదమునకు తనస్థితియందు మరల ప్రథమ భేదము యొక్క యపే క్షయు గలదు. ఈరీతిగానే చతుర్థము, పంచమము మొదలగు వానికి మరల ప్రథమము యొక్క యపేక్షచేత చక్రికాదోషప్రాప్తి తెలియవలయును

ఆచక్రికాదోషము నివృత్తి చేయుటకొఱకు ఆవాది చతుర్థపక్ష మంగీకరించిన యెడల, అనగా ఆతృతీయభేదము వేఱొకచతుర్థ భేదముచేత భిన్నము చేయబడిన ధర్మియం దున్నదను చతుర్థపక్ష మంగీకరించినయెడల అనవస్థాదోషము ప్రాప్త మగును. ఎట్లన, ఆచతుర్థభేదము గూడ పూర్వము చెప్పబడిన వ్యాఘాతమును ఆత్మాశ్రయమును, అన్యోన్యాశ్రయమును, చక్రికాదోషమును, ప్రాప్తించుట వలన అభిన్నధర్మియం దైనను, స్వవిశిష్టధర్మియందైనను, తృతీయభేద విశిష్టధర్మియం దైనను, ద్వితీయభేద విశిష్టధర్మియం దైనను, ప్రథమభేదవిశిష్ట ధర్మియం దైనను ఉండజాలదు. మఱేమనగా, వేఱొకపంచమభేదముతో గూడిన ధర్మియందే యుండవలయును. ఆపంచమభేదము మఱియు షష్ఠభేద విశిష్ట ధర్మియందే యుండవలయును. ఈరీతిగా ఉత్తరోత్తర భేదములయొక్కధార నంగీకరించు టయందు అనవస్థాదోషము ప్రాప్తమగును. పర్యవసాన రహితముగా పూర్వ పూర్వమునకు ఉత్తరోత్తరముయొక్క యపేక్ష అనవస్థాదోష మనబడును.

'వ్యాఘాతాత్మాశ్రయాన్యోన్యాశ్రయచక్రికానవస్థ లనుదోషములయొక్క సంస్కృతలక్షణము న్యాయప్రకాశమునందు షష్ఠపరిచ్ఛేదమున తర్కనిరూప ణమునందు మాచేత విస్తరముగా నిరూపింపబడి యున్నది. దానిని తెలియగోరు వారు అచ్చట నెఱుగవలయును.'

ఈప్రకారముగా జీవబ్రహ్మభేదము అసంభవ మగుటవలన 'బ్రహ్మాహమ్'

అనువచనముచేత తత్త్వానుసంధాన రూపమంగళాచరము సంభవించుచున్నది.

శంక:- **"బ్రహ్మాహమ్"** అను తత్త్వానుసంధానరూప మంగళాచరణము చేతనే గ్రంథము నిర్విఘ్నముగా పరిసమాప్తి నొందుచుండగా గ్రంథకర్త "గురుం ప్రణౌమి" అను వచనముచేత మరల గురుస్తుతి యేల చేయవలయును?

సమా:- పురుషునకు ఆతత్త్వానుసంధానము బ్రహ్మవేత్త యగు గురువు నందు భక్తి లేక సంప్రాప్తము కాదు. మఱేమనగా గురుభక్తివలననే ఆతత్త్వాను సంధానము సంప్రాప్త మగుచున్నది. ఈయర్థము శ్రుతిసిద్ధమై యున్నది. శ్రుతి-

యస్య దేవే పరాభక్తి ర్యథా దేవే తథా గురౌ ।
తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మనః ॥

ఏయధికారిపురుషునకు పరమాత్మ దేవునియందు పరమభక్తి యును, ఎట్లు ఆపరమాత్మ దేవునియందు పరమభక్తి యున్నదో అట్లు బ్రహ్మవేత్తయగు గురువునందు పరమభక్తియును ఎప్పుడు కలుగుచున్నదో అప్పుడే మహాత్ముడగు నాయధికారిపురుషునకు ఈవేదాంతప్రతిపాదితము లగు జీవబ్రహ్మైకత్వాది రూపార్థములు బుద్ధియందు ప్రకాశించుచున్నవి. గురుభక్తి రహితపురుషునకు వేదాంత ప్రతిపాదితార్థములు ఏకాలమునందును ప్రకాశింపవు. ఈశ్రుతి గురుభక్తిని తత్త్వానుసంధానప్రాప్తికి అంతరంగసాధనముగా ప్రతిపాదించు చున్నది. ఈకారణముచేతనే గ్రంథకర్త గురువిషయక స్తుతిరూపభక్తిని ఇచ్చట జేసెను. ఇది ప్రథమశ్లోకవ్యాఖ్యానము.

ఇక ద్వితీయశ్లోకార్థమును నిరూపించుచున్నాము-

దేహము నేను కాను, శ్రోత్రవాగాదు లగు నింద్రియములు నేను కాను. బుద్ధియును నేను కాను. అధ్యాసమూలమును నేను కాను. సత్యానందచిదాత్మకమై మాయాసాక్షిగా నుండు పరబ్రహ్మమే నేను.

(2) ఇక ద్వితీయశ్లోకార్థ విస్తరనిరూపణము.

ప్రథమశ్లోకమునందు "బ్రహ్మాహమ్" అనువాక్యముచేత అనుసంధింపబడిన

బ్రహ్మాత్మతత్త్వమునే ఈద్వితీయశ్లోకమునందు అహంశబ్దార్థవివేచన పూర్వకముగా ఇష్టదేవతావాచక మైన కృష్ణశబ్దమును చెప్పి మరల అనుసంధించుచున్నాడు-**"దేహో నాహమ్"**= స్వప్నమునందు ఈస్థూలదేహము ప్రతీత మగుటలేదు. నేనో ఆస్వప్నమునందును సాక్షిరూపమున బ్రకాశమానుడనై యున్నాను. అందువలన నేను స్థూలదేహము కాను.

(3) స్థూలదేహము ఆత్మ కాదను విషయమునందు శంకాసమాధానములు.

శంక:-"అహం స్థూలం:, అహం కృశ:, అహం మనుష్య:" అను ననుభవము సర్వప్రాణులకును గలుగుచున్నది. ఆయనుభవముచేత స్థూలదేహమే ఆత్మయని సిద్ధించుచున్నది. ఎట్లన, సర్వశాస్త్రకారులయొక్క మతమునందు అహం శబ్దమునకు అర్థమును అహంప్రతీతికి విషయమును ఆత్మయే యగును. ఉక్తరీతిగా అహంప్రతీతికి విషయత స్థూలత్వ కృశత్వ మనుష్యత్వాది ధర్మవిశిష్ట మైన స్థూల దేహమునందే ప్రతీత మగుచున్నది. ఆస్థూలదేహమునకు భిన్నముగా నేయా త్మయు బ్రతీత మగుట లేదు. మఱియు స్వప్నమునందును **"అహం స్థూల:"** అను ననుభవము సర్వలోకులకును గలుగు చున్నది. అందువలన ఈస్థూలదేహమే ఆత్మయై యున్నది.

సమా:- ఈస్థూలశరీరముయొక్క యుత్పత్తివినాశములు సర్వలోకులకును బ్రత్యక్షముగా బ్రతీతము లగుచున్నవి. ఏవస్తువు ఉత్పత్తివినాశసహితమో ఆవస్తువు అనాత్మయే యగును. ఎట్లు ఘటాది వస్తువులు ఉత్పత్తివినాశసహితము లగుటవలన అనాత్మయే యగునో అట్లు ఈస్థూలశరీరమును ఉత్పత్తి వినాశ సహిత మగుటవలన అనాత్మయే యగును. మఱియు, ఈస్థూలశరీరమునే ఆత్మగా నంగీకరించినయెడల కృతనాశము, అకృతాభ్యాగమము నను రెండు దోషములు ప్రాప్తించును. అందు చేయబడిన పుణ్యపాపకర్మములకు సుఖదు:ఖ రూప ఫలభోగము లేకయే నాశమగుట కృతనాశ మనబడును. మఱియు, చేయబడని పుణ్యపాప కర్మముల సుఖదు:ఖ రూపఫలముయొక్కప్రాప్తి అకృతాభ్యాగమ మనబడును.

ఈస్థూలదేహమునే ఆత్మగా నంగీకరించినయెడల ఈదేహరూపాత్మ నాశము నొందగా ఆదేహమునకు వేఱైన భోక్తయగు నాత్మ లేకుండుటవలన ఏతద్దేహకృత పుణ్యపాప కర్మములకు ఫలభోగము లేకయే నాశము కలుగును. ప్రకృతమునందు నవీనోత్పన్న దేహరూపాత్మ పూర్వము ఏపుణ్యపాప కర్మములును జేసినది కాదు. దానికిని ఉత్పత్తికాలము మొదలు సుఖదుఃఖ రూపఫలప్రాప్తియో కలుగుచున్నది. ఆఫలప్రాప్తి ఆపుణ్యాపాపకర్మములు లేకయే కలిగినదిగా నంగీకరింపవలయును. చేయబడిన కర్మమునకు ఫలభోగము లేకయే నాశమును, చేయబడని కర్మమునకు ఫలప్రాప్తియు నంగీకరించుట సర్వశాస్త్రవిరుద్ధమై యున్నది. యద్యపి ప్రాయశ్చిత్తాదులచేతను తత్త్వజ్ఞానముచేతను ఆపుణ్యాపాప కర్మములకు ఫలభోగము లేకయే నాశము శాస్త్రములయందు జెప్పబడి యున్నది. తథాఽపి, ఆశాస్త్రోక్త ప్రాయశ్చిత్తాద్యుపాయము లేకయు, ఫలభోగము లేకయు గలుగు కర్మనాశము కృతనాశ మనబడును. అందువలన నీస్థూలదేహ మాత్మ కాదు.

మఱియు, ఆదేహాత్మవాది ఈస్థూలదేహాత్మయందు "స్థూలోఽహమ్, కృశోఽహమ్" ఇత్యాదిక మగు నేప్రత్యక్షానుభవమును చెప్పెనో, ఆయనుభవము "లోహిత: స్ఫటిక:" అను ననుభవమువలె భ్రమరూపమై యున్నది. అనగా ఎట్లు " లోహిత: స్ఫటిక:" అను ననుభవము లోహితత్వరహిత శుక్లస్ఫటికమునందు లోహితత్వమును విషయము చేయునదై భ్రమరూప మగునో, అట్లు ఉక్తాను భవముగూడా స్థూలకృశాది భావరహితు డగునాత్మయందు స్థూలకృశాది భావమును విషయము చేయునదై భ్రమరూపమే యగును. అందువలన ఉక్తానుభవము స్థూలదేహము ఆత్మయని సాధించుటకు శక్తము కాదు. ఏకారణముచేత ననగా, యథార్థానుభవమే అర్థమునకు సాధకమై యున్నది. మఱియు ఈస్థూల దేహమునకు భిన్నముగా ఏయాత్మయును బ్రతీత మగుట లేదను దేహాత్మవాది వచనము అసంగతము.

ఎట్లనగా, "నాదేహము వ్యాధిసహితము, నాదేహము వ్యాధిరహితము" అను ననుభవము సర్వలోకులకును గలుగుచున్నది. ఈయనుభవముచేత దేహమునకు ద్రష్టయగు సాక్షి యైన యాత్మ ఆదేహమునకు భిన్నుడుగా నున్నాడని సిద్ధించు

చున్నది. శ్రుతి, స్మృతి, ఇతిహాసము, పురాణము, యుక్తి, విద్వాంసులయొక్క అనుభవ మను సర్వప్రమాణములచేతను ఆత్మ ఈస్థూలదేహమునకు భిన్నుడే యని సిద్ధమగుచున్నది. ఈరీతిగా ననేకప్రమాణములచేత సిద్ధించి యుండు నాత్మకు నిషేధము ఘటిల్లదు. మఱియు, ఆదేహాత్మవాది స్వప్నమునందును "అహం స్థూలః" అని నేయనుభవముచేత స్థూలదేహముయొక్క సిద్ధిని చెప్పెనో, అదియును అసంగతము.

ఎట్లన, "అహం స్థూలః" అని స్వప్నమునందు ఏ యనుభవము కలుగు చున్నదో ఆయనుభవము జాగ్రదవస్థయొక్క "అహం స్థూలః" అను ననుభవముచే గలుగు సంస్కారమువలన జన్యమై యున్నది. అందువలన ఆస్వప్నానుభవము జాగ్రదవస్థయొక్క స్థూలదేహమును విషయము చేయుట లేదు. మఱియేమనగా, ఆయనుభవము స్వప్నముయొక్క వాసనామయ మగు శరీరమునే విషయము చేయుచున్నది. అట్లుగాక, ఆస్వప్నానుభవము జాగ్రదవస్థయొక్క స్థూలదేహమునే విషయము చేయుచున్న దనిన, కాశియందు నిద్రించిన పురుషుడు స్వప్నమునందు రామకృత సేతువునందు రామనాథు ననుభవించినవాడై ఎప్పుడు జాగ్రత్తను పొందుచున్నాడో, అప్పుడు ఆపురుషుడు ఆరామసేతువునందే యుండవలయును. కాశియం దుండుట కూడదు. అట్లు చూడబడుట లేదు. అందువలన స్వప్నము నందు ఈస్థూలశరీరమునకు అభావమే యగుచున్నది. ఆత్మ యైననో ఆస్వప్నమునందును ఆస్వప్నపదార్థములకు ద్రష్టయై సాక్షిరూపమున ననుభవింప బడుచున్నాడు. అందువలన నేను స్థూలదేహము కాను అనునర్థము సంభవించు చున్నది.

(4) ఇంద్రియము ఆత్మ కా దనుటకు శంకాసమాధానములు.

శంక:- పూర్వోక్తదోషములచేత స్థూలదేహమునకు ఆత్మత్వము సిద్ధింపక పోయినను చక్షురాదీంద్రియములే ఆత్మయై యున్నవి. ఎట్లన " అహం కాణః అహం మూకః" అను ననుభవము లోకమునందు తెలియ బడుచున్నది. ఆ యను భవముచేత కాణత్వ మూకత్వాది ధర్మవిశిష్ట చక్షురాదీంద్రియములయందే

ఆత్మత్వము సిద్ధమగుచున్నది. మఱియు వేదమునందు ప్రాణమునకును, ఇంద్రియములకును తమతమ శ్రేష్ఠతయందు పరస్పరసంవాదము చెప్పబడి యున్నది. ఆపరస్పర సంవాదము చేతనములకే కలుగును. జడపదార్థములకు గలుగదు. చేతనము ఆత్మయే యగును. అందువలన ఆప్రాణసంవాదశ్రుతిచేతను చక్షురాదీంద్రియములే ఆత్మయని సిద్ధించుచున్నది. అందువలన ఇంద్రియములే ఆత్మ యగును.

సమా:- ఎట్లు స్థూలదేహము ఆత్మ కాదో అట్లు చక్షురాదీంద్రియములును ఆత్మ కాదు. ఏలయన, చక్షురింద్రియముచేత నేను రూపమును జూచుచున్నాను, శ్రోత్రేంద్రియముచేత నేను శబ్దమును వినుచున్నాను అను ననుభవ మెల్లరకును గలుగుచున్నది. ఆయనుభవముచేత ఆచక్షురాదీంద్రియములకు దర్శనాది క్రియలనుగుఱించి కరణరూపత్వమే సిద్ధించుచున్నది. ఏయే పదార్థము క్రియనుగుఱించి కరణ మగుచున్నదో ఆయా పదార్థము అనాత్మయే యగును. ఎట్లు ఛేదనాదిక్రియను గుఱించి కరణ మగుటవలన కుఠారాదులు అనాత్మయే యగుచున్నవో, అట్లు దర్శనాది క్రియలనుగుఱించి చక్షురాదీంద్రియములును కరణ మగుటవలన అనాత్మయే యగుచున్నవి. ఈరీతిగానే యీయనుమానము బోధించు చున్నది. **"ఇంద్రియాణి అనాత్మా, కరణత్వాత్, కుఠారవత్"** ఎట్లు ఛేదనాది క్రియకు బురుషుడు కర్త యగుచున్నాడో, అట్లు ఆయింద్రియాత్మవాది యింద్రియ రూపాత్మయే దర్శనాదిక్రియలకు కర్త యని యంగీకరింపవలయును. అట్లంగీ కరించుట యత్యంత విరుద్ధమై యున్నది.

ఎట్లన లోకమునందు ఏపదార్థము ఏక్రియకు గరణ మగుచున్నదో ఆపదార్థము ఆక్రియకు గర్త యగుట లేదు. మఱియు ఏ పదార్థము ఏ క్రియకు గర్త యగుచున్నదో ఆపదార్థము ఆక్రియకు గరణ మగుట లేదు. ఏమనగా, ఆకరణమును గర్తయును భిన్నభిన్నమే యగుచున్నది. ఉదా-ఛేదనరూప క్రియనుగుఱించి కరణమగు కుఠారమునకు గర్తృత్వము సిద్ధింపదు. ఛేదన రూపక్రియకు గర్తయగు పురుషునియందు గరణత్వము సిద్ధింపదు. మఱి యే మనగా, ఆకుఠారరూప కరణమును బురుషరూప కర్తయును భిన్నభిన్నమే

యగుచున్నది. ఆచక్షురాదీంద్రియములకు దర్శనాది క్రియాకరణత్వ మైననో పూర్వోక్తానుభవముచేత సిద్ధమగుచున్నది. అందువలన, ఒకచక్షురాదీంద్రియములకే దర్శనాదిక్రియయొక్క కరణత్వమును, గర్తృత్వమును రెండును అంగీకరించుట ప్రత్యక్షప్రమాణమునకు విరుద్ధమై యున్నది. ఈకారణముచేత నింద్రియము లాత్మ కాదు.

మఱియు, ఏవాది యింద్రియములనే యాత్మగా నంగీకరించినాడో ఆవాదియొక్క మతమునందు ఒకటే శరీరమునందు చక్షుశ్శ్రోత్రాదిరూపానే కాత్మలు సిద్ధ మగును. ఆచక్షుశ్శ్రోత్రాదిసర్వేంద్రియములును ఒకటే పదార్థమును గ్రహించుట లేదు. ఇక నేమనగా, రూపశబ్దాది భిన్నభిన్న పదార్థములనే గ్రహించు చున్నవి. అందువలన బూర్వదిక్స్థితరూపముయొక్క దర్శనముకొఱకు చక్షు రింద్రియ మీశరీరము నాపూర్వదిక్కున కాకర్షింపవలయును. పశ్చిమదిక్స్థిత శబ్దమును వినుటకొరకు శ్రోత్రేంద్రియ మీశరీరము నాపశ్చిమదిక్కున కాకర్షింపవలయును. ఈప్రకారముగా,ఇతరత్వగాదీంద్రియములును ఆయా దక్షిణాది దిక్స్థితము లగు స్పర్శాదులను గ్రహించుటకొఱ కీశరీరము నాయా దక్షిణాది దిక్కుల కాకర్షింపవలయును. అందువలన, ఎట్లు అనేక గజములచే నాకర్షింపబడిన కదళీవృక్షము శీఘ్రమే నాశ మొందుచున్నదో; అట్లు పరస్పర విరుద్ధాభిప్రాయము గల చక్షురాదీంద్రియములచే ఆయా దిక్కుల కాకర్షింపబడినదై యీశరీరముగూడ నాశము పొందవలయును. ఈకారణముచేతను ఇంద్రియము లాత్మ కాదు.

మఱియు, ఒకటే శరీరమునం దింద్రియరూప బహుతరాత్మల నంగీకరించిన యెడల బూర్వము రూపమును గ్రహించిన నేనే యిప్పుడు స్పర్శమును గ్రహించుచున్నాను అను ననుభవమునకును బాధ కలుగును. ఎట్లన, ఈయనుభవము రూపద్రష్ట యగు నాత్మయొక్కయు, స్పర్శజ్ఞాత యగు నాత్మయొక్కయు నేకత్వమునే విషయము చేయుచున్నది. మీమతమునందు చక్షురింద్రియ రూపాత్మయును, త్వగింద్రియ రూపాత్మయును ఏకము కాదు. అందువలన మీ మతమునందు ఉక్తానుభవమునకు మిథ్యాత్వ రూపబాధ కావలయును.

మఱియును, ఆయింద్రియాత్మవాది యింద్రియములకు జేతనరూపత్వ మునందు ఏప్రాణసంవాదమును బ్రమాణముగా జెప్పియున్నాడో, ఆసంవాద మింద్రియములయొక్క యభిమాన దేవతలను విషయము చేయుచున్నది. ఇంద్రియములను విషయము చేయుట లేదు. అందువలన ఆసంవాదముచేతను ఇంద్రియముల కాత్మత్వము సిద్ధింపదు. స్థూలదేహమునకువలె జక్షురాదీంద్రి యములకును ఉత్పత్తి వినాశములు కలుగుచున్నవి. అట్టి యుత్పత్తి వినాశ సహితము లగు నింద్రియములను ఆత్మయని యంగీకరించుటయందు బూర్వోక్త స్థూల శరీరాత్మవాదమునందువలె ఇచ్చటను కృతనాశము, అకృతాభ్యాగమ మను రెండుదోషములు ప్రాప్తము లగును. ఈకారణముచేతను ఇంద్రియములు ఆత్మ కాదు.

మఱియు "అహం కాణః, అహం మూకః" అను ననుభవ మైననో "లోహితః స్ఫటికః" అను ననుభవమువలె భ్రమరూపమై యున్నది. అందువలన నాయను భవముచేతను ఇంద్రియముల కాత్మత్వము సిద్ధము కాదు. మఱియు "నానేత్రము మందదృష్టి కలిగినది" ఇత్యాద్యనుభవమువలన జక్షురాదీంద్రియములకు ద్రష్ట యగు నాత్మ యాచక్షురాదీంద్రియములకన్నను భిన్నముగానే ప్రతీతు డగు చున్నాడు. మఱియు, శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణాదులచేతను ఆత్మ యింద్రియ ములకంటె భిన్నముగానే చెప్పబడియున్నది. అందువలన జక్షురా దీంద్రియములు ఆత్మ కావు.

(5) ప్రాణము ఆత్మ కా దనుటకు శంకాసమాధానములు.

శంక:- ఉక్తదోషములచేత నింద్రియముల కాత్మత్వము సిద్ధింపకపోయినను ప్రాణమే యాత్మ యగుచున్నది. ఎట్లన **"క్షుత్పిపాసావాన్ అహమ్"** అను నెల్లరయొక్క యనుభవము క్షుత్పిపాసాధర్మ విశిష్టప్రాణమునకే ఆత్మత్వమును సిద్ధము చేయుచున్నది. మఱియు. **"అన్యోఽంతర ఆత్మాప్రాణమయః"** అను శ్రుతియును ప్రాణమును ఆత్మగా జెప్పియున్నది. స్వప్నసుషుప్తులయం దింద్రియములకు లయము కలిగినను ప్రాణము విద్యమానమై యున్నది. అందువలన ఆప్రాణమే ఆత్మ యగును.

సమా:- వాయువుయొక్క వికార మగుటవలన బ్రాణమును బాహ్యమగు వాయువువలె ఆత్మ కాదు. "క్షుత్పిపాసావాన్ అహమ్" అను ననుభవమో "లోహిత: స్పటిక:" అను ననుభవమువలె భ్రమరూపమై యున్నది. అందువలన ఆయను భవముచేతను బ్రాణమున కాత్మత్వము సిద్ధించుట లేదు. ప్రాణముయొక్క యాత్మత్వమునందు నీవు చెప్పిన శ్రుతి కాప్రాణమున కాతత్త్వము బోధించుట యందు దాత్పర్యము లేదు. మఱియేమనగా, ముముక్షుజనులకు సోపాన క్రమముగా శుద్ధాత్మను గోచరింపజేయుటయందే తాత్పర్యము. ఒకవేళ, ఆశ్రుతికి ప్రాణముయొక్క యాత్మత్వమునందే తాత్పర్యమైన యెడల **"అన్యోఽంతర ఆత్మా మనోమయః"** అను శ్రుతి ప్రాణమునకంటె నంతరమైన వేఱు మనోమయమున కాత్మత్వమును జెప్పుట యసంగత మగును. 'ఈశ్రుతులకు శుద్ధాత్మను గోచరింపజేయుటయందే తాత్పర్యమున్న దనుప్రకారము నాత్మపురాణముయొక్క దశమాధ్యాయమునందు మాచే విస్తరముగా నిరూపింపబడి యున్నది. దాని నచ్చట దెలియవలయును.' అందువలన బ్రాణముగూడ ఆత్మ కాదు.

ఈసర్వాభిప్రాయములనుమనసునందు వహించి గ్రంథకర్త"శ్రోత్ర వాగాదికాని నాహమ్"- శ్రోత్రము వాక్కు మొదలగునవి నేను కాను - అని చెప్పెను. ఇచ్చట శ్రోత్రేంద్రియ మనుటచే చక్షురాది సర్వజ్ఞానేంద్రియములను గ్రహింప వలయును. వాగింద్రియ మనుటచే హస్తపాదాది సర్వకర్మేంద్రియములను గ్రహింపవలయును. ఆదిశబ్దముచేత వాయురూప ముఖ్యప్రాణమును గ్రహింపవలయును. అందువలన నీయర్థము సిద్ధమగుచున్నది. శ్రోత్రాది పంచజ్ఞానేంద్రియములును, వాగాది పంచకర్మేంద్రియములును, బంచప్రాణము లును నేను కాను. ఏకారణముచేత ననగా, స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలయం దాయింద్రియ ప్రాణములు లయము నొందినను ఆత్మస్వరూపుడగు నేనైననో ఆస్వప్నసుషుప్తుల యందును సాక్షిరూపమున విద్యమానుడనై యున్నాను. యద్యపి, స్వప్న సుషుప్తులయం దన్యపురుషుల దృష్టికి బ్రాణము ప్రతీత మగుచున్నది. తథాఽపి, సుషుప్తి నొందిన పురుషుని దృష్టి కాప్రాణము ప్రతీత మగుట లేదు. అందువలన స్వప్నసుషుప్తులయందు బ్రాణముయొక్క లయము చెప్పబడినది.

(6) అంతఃకరణము ఆత్మ కా దనుటకు శంకాసమాధానములు.

శంక:- ఉక్తదోషములచేత నింద్రియములకును ప్రాణమునకును ఆత్మరూపత్వము సిద్ధింపక పోయినను విజ్ఞానమే (బుద్ధియే) ఆత్మ యగును ఎట్లన. "అహం కర్తా అహం భోక్తా" అను నెల్లరయొక్క యనుభవము కర్తృత్వ భోక్తృత్వ ధర్మవిశిష్ట విజ్ఞానమునకే ఆత్మత్వము సిద్ధము చేయుచున్నది. మఱియు **"అన్యోంతరాత్మా విజ్ఞానమయః"** అను శ్రుతియును ఆవిజ్ఞానమునే ఆత్మగా చెప్పుచున్నది. అందువలన ఆవిజ్ఞానమే ఆత్మ యగునను శంక కలుగగా **"బుద్ధిర్నాహమ్"** నేను బుద్ధియును కాను-అని చెప్పబడినది. ఇచ్చట బుద్ధియను శబ్దముచేత నంతఃకరణవృత్తిని గ్రహింపవలయును, ఆబుద్ధి నంతఃకరణమున కుపలక్షణముగా దెలియవలయును, అందువలన నీయర్థము సిద్ధించుచున్నది. అంతఃకరణమును, అంతఃకరణవృత్తియు నను నీరెండును నేను కాను, ఏల యన, శ్రుతియం దాకాశాది భూతములయొక్క సాత్త్వికాంశమునందుండి యంతః కరణముయొక్క యుత్పత్తి చెప్పబడియున్నది. అందువలన నాయంతఃకరణము భూతములయొక్క వికార మగుటచే ఘటాదులవలె జడమే యగును. మఱియు సుషుప్తియం దాయంతఃకరణముయొక్క లయమే తెలియబడుచున్నది. ఏది లయసహితమో అది యాత్మ కాదు. అందువలన ఆయంతఃకరణ మాత్మ కాదు.

మఱియు "అహం కర్తా అహం భోక్తా" అను ననుభవమో లోహితః, స్ఫటికః అను ననుభవమువలె భ్రమరూపమై యున్నది. అందువలన ఆయనుభవముచేతను అంతఃకరణమున కాత్మత్వము సిద్ధింపదు. మఱియు, **"అన్యోఽంతర ఆత్మా విజ్ఞానమయః"** అను శ్రుతికిని ఆవిజ్ఞానమయముయొక్క యాత్మత్వమునందు దాత్పర్యము లేదు. ఎట్లనగా **"అన్యోఽంతర ఆత్మా ఆనందమయః"** అనుశ్రుతి ఆవిజ్ఞానమయమునకును అంతరముగా నుండు వేఱొక యానందమయమునే ఆత్మ యని చెప్పుచున్నది. అందువలన ఆశ్రుతిచేతను విజ్ఞానమయమునకు ఆత్మత్వము సిద్ధింపదు. అందువలన అంతఃకరణమును, అంతఃకరణవృత్తియును ఆత్మ కాదు. ఇట్లు చెప్పుటవలన మనోమయ కోశమునకును ఆత్మత్వము నిరాకరింపబడినది. ఎట్లన. బుద్ధివలె ఆమనస్సును అంతఃకరణవృత్తి యగుటవలన దాని కాత్మత్వము ఘటిల్లదు.

(7) అజ్ఞానము ఆత్మ కా దనుటకు శంకాసమాధానములు.

శంక:- ఉక్తదోషములచేత ఆవిజ్ఞానమయమునకు నాత్మత్వము లేక పోయినను సర్వాధ్యాసములకు గారణమును, ఆనందమయశబ్దముయొక్క వాచ్యార్థము నైన యజ్ఞానమే ఆత్మ యగును. ఎట్లన. "అజ్ఞోఽహమ్" అను ననుభవము ఆయజ్ఞానమునకే ఆత్మత్వము సిద్ధము చేయుచున్నది. మఱియు **"అన్యోఽంతర ఆత్మా ఆనందమయః"** అను శ్రుతియును ఆయానందమయమునే ఆత్మగా జెప్పుచున్నదను శంక కలుగగా **"అధ్యాసమూలం నాహమ్"** = నేను అధ్యాసమునకు మూలము 'కారణము' కాను-అని చెప్పబడినది. ఇచ్చట తద్ధర్మరహిత పదార్థమునందు తద్ధర్మసహిత బుద్ధిరూప విపర్యయము మిథ్యాజ్ఞాన మనబడును. దానికే అధ్యాస మనియును బేరు. ఉదా- ఆత్మత్వధర్మరహిత దేహేంద్రి యాదులయందు నాత్మత్వబుద్ధియును, రజతత్వధర్మ రహితశుక్తి యందు రజతత్వబుద్ధియును అధ్యాస మనబడును. ఈయధ్యాసము ద్వితీయ పరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింపబడును.

ఈయధ్యాసమునకు మూల మనబడు కారణమైన యేయజ్ఞాన మున్నదో యాయజ్ఞానమును నేను కాను. ఏలయన ఆయజ్ఞానము మహావాక్య జన్యజ్ఞానముచే నివర్తిల్లునదియును దేహాదులవలె జడము నగును. మఱియు సమాధ్యవస్థయందు తత్త్వవేత్తలకు ఆయజ్ఞానము ప్రతీత మగుట లేదు. అందువలన ఆయజ్ఞానము ఆత్మ కాదు. మఱియు "అహ మజ్ఞః" అను నుక్తానుభవమో "లోహితః స్ఫటికః" అను ననుభవమువలె భ్రమరూపమై యున్నది. అందువలన ఆయనుభవముచేతను అజ్ఞానమునకు నాత్మత్వము సిద్ధ మగుట లేదు.

మఱియు **"బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా"** అనుశ్రుతి యానందమయకోశముకన్న భిన్నమైన యా యానందమయ కోశమునకు నధిష్ఠానమును, సాక్షియు నగు ఆత్మను ప్రతిపాదించుచున్నది. అందువలన **"అన్యోఽంతర ఆత్మా ఆనంద మయః"** అను నుక్తశ్రుతి కానందమయముయొక్క యాత్మత్వమునందు దాత్పర్యము లేనందున ఆశ్రుతిచేతను ఆయానంద మయమునకు నాత్మత్వము సిద్ధింపదు. అందువలన నాయజ్ఞానముగూడ ఆత్మ కాదు. 'శరీరేంద్రియ ప్రాణమనో

బుద్ధులను క్రమముగా నాత్మ యని యంగీకరించు వాదులయొక్క మతముల నిరూపణమును దత్ఖండనమును న్యాయప్రకాశము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమున నాత్మనిరూపణమునందు మాచే విస్తరముగా నిరూపింపబడి యున్నది. అందువలన ఆమతము లిచ్చట సంక్షేపముగా నిరూపింపబడినని.'

మఱియు శంకాసమాధానములు-

పూర్వోక్తరీతిగా దేహేంద్రియాదులకు ఆత్మత్వము మీ రంగీకరింప నప్పుడు మీమతమునందు ఆత్మ యనునది యేది? ఏయాత్మకు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని బ్రహ్మరూపత్వము మీరనుభవించుచున్నారు? అని శంక కలుగగా సత్యేత్యాదిగా చెప్పబడినది. అజ్ఞాన, తత్కార్యములకు సాక్షి యగునదియే మామతమునం దాత్మ యగును. ఆసాక్షి యగు నాత్మయే అహమ్మని యనుభవింపబడుచున్నది. ఆసాక్షియగు నాత్మకే **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యని బ్రహ్మరూపత్వము మేమనుభవించుచున్నాము.

ఆసాక్షి యగు నాత్మయందు ఏబ్రహ్మరూపత్వము మీ రనుభవించు చున్నారో ఆబ్రహ్మము ఏది యను శంక కలుగగా **"కృష్ణ ఏవాహ మస్మి"**- కృష్ణుడే పరబ్రహ్మము-అని చెప్పబడినది. అందులకు స్మృతి.

"కృషి ర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతి వాచకః ।
తయో రైక్యం బ్రహ్మ కృష్ణ ఇత్యభిధీయతే ॥

కృష్ అనుశబ్దము సత్తయొక్క వాచకమై యున్నది. ణ అను శబ్దము ఆనందముయొక్క వాచకమై యున్నది. ఆసత్తానంద ద్వయముయొక్క యేకత్వము పరబ్రహ్మము, ఆపరబ్రహ్మమే కృష్ణు డనునామముచే జెప్పబడు చున్నది. ఈస్మృతి పరబ్రహ్మమునే కృష్ణనామముచే బ్రతిపాదించుచున్నది. అందువలన **"కృష్ణ ఏవాహమస్మి"** అనువచనమునకు బ్రహ్మమే నేను అని యర్థము సిద్ధించుచున్నది. ఇచ్చట నభిప్రాయ మేమనగా, **"తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్, అనేన జీవే నాత్మనాऽనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి, స ఏష ఇహ ప్రవిష్ట ఆనఖాగ్రేభ్యః"** = ఆపరమాత్మదేవుడు ఈజగత్తును సృష్టించి తానే యీజగత్తు

నందు ప్రవేశముచేసెను. మఱియు నీజీవరూపముతో జగత్తునందు ప్రవేశముచేసి పరమాత్మ యగు నేను నామరూపములను ప్రకటింతునుగాక. మఱియు ఆపరమాత్మయే ఈసంఘాతములయందు నఖాగ్రభాగ పర్యంతము ప్రవేశము జేసెను-ఇత్యాది శ్రుతులు ఈయర్థమును జెప్పుచున్నవి.

వాస్తవముగా జన్మమరణాది సర్వవికారరహిత మైనదియు, నిత్య శుద్ధ బుద్ధ ముక్త స్వరూపమునైన యేయాత్మ యున్నదో ఆయాత్మ యనాద్యనిర్వచనీయ మాయాశక్తిచేత నాకాశాది స్థూల శరీరపర్యంత సర్వజగత్తును బుట్టించి, మరల ఆజగత్తునందు ప్రవేశము చేసి, ఆజగత్తునకు సాక్షి యయ్యును అవివేకమువలన ఆజగత్తుయొక్క ధర్మములను దనయం దారోపించుకొని, "అహం కర్తా, అహం భోక్తా, అహం మనుష్యః, అహం బ్రాహ్మణః" అని యీప్రకారముగా సంసార మనుభవించు చున్నది. ఆయాత్మయే, ఎపుడు ఒకానొక పూర్వపుణ్య కర్మము యొక్క ప్రభావముచే సాధనసంపత్తి గలదై శ్రుత్యాచార్యప్రసాదమువలన వివేకమును బొందుచున్నదో యపుడు ఆవివేకముచేత గర్తృత్వరూప భోక్తృత్వాది సంసారమును బరిత్యజించి నిజస్వరూప సాక్షాత్కారముచేత నామాయను నాశము చేసి తనపరమానందస్వరూపము ననుభవించుచున్నది. అందువలన సాక్షియగు నాత్మయొక్క బ్రహ్మరూపత్వమునం దేవిరోధమును లేదు. ఈయర్థమే ముందును స్పష్టముగా నిరూపింపబడును.

(8) బ్రహ్మముయొక్క స్వరూప తటస్థ లక్షణములను నిరూపించుట.

ఇక స్వాత్మరూపముగా సాక్షాత్కరించుటకు యోగ్యమైన బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపతటస్థ లక్షణములను నిరూపించుచున్నాము. **"సత్యానంద రూపశ్చిదాత్మా మాయా సాక్షీ"**-ఆబ్రహ్మము సత్యరూపమును, ఆనందరూపమును, చిదాత్మ రూపమును, మాయాసాక్షియు నగును. ఇచ్చట మాయాసాక్షి యనుపదముచేత బ్రహ్మముయొక్క తటస్థలక్షణము చెప్పబడినది. జగత్తున కుపాదానకారణ భూతము అను ఏది సాక్షాత్తుగా ప్రకాశింపజేయుచున్నదో అది మాయాసాక్షి

యనబడును. ఈమాయయొక్క స్వరూపము ముందు చెప్పబడును. మఱియు సత్యాది పదములచేత బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపలక్షణము చెప్పబడినది. ఏది కాలత్రయమునందు బాధింపబడ కున్నదో అది సత్య మనబడును. ఏది నిరతిశయ సుఖస్వరూపమై యున్నదో అది యానంద మనబడును. ఏది జ్ఞానస్వరూపమై యున్నదో అది చిదాత్మ యనబడును. ఈప్రకారముగా సత్యానందచిదాత్మ యాబ్రహ్మమే యగును.

ఇచ్చట బ్రహ్మమునందు భ్రాంతిచే బ్రాప్తమైన యేమిథ్యావస్తువుయొక్క తాదాత్మ్య మున్నదో అది సత్యమను విశేషణముచే నివర్తింపబడినది. మఱియు బ్రహ్మమునందు భ్రాంతిచే బ్రాప్తమైన యేదుఃఖముయొక్కయు, తత్సాధనముల యొక్కయు తాదాత్మ్య మున్నదో యది యానంద మను విశేషణము చేత నివర్తింప బడినది. బ్రహ్మమునందు భ్రాంతిచే బ్రాప్తమైన యే జడముయొక్క తాదాత్మ్య మున్నదో అది చిదాత్మ యను విశేషణముచేత నివర్తింపబడినది. అందువలన నీయర్థము సిద్ధించుచున్నది. సత్యరూప మగుటచే నాబ్రహ్మము మిథ్యావస్తువు కాదు. ఆనందరూప మగుటచే ఆబ్రహ్మము దుఃఖమును తత్సాధనరూపమును కాదు. చిదాత్మరూప మగుటచే ఆబ్రహ్మము జడరూపము కాదు. అట్టి సచ్చిదానంద స్వరూపసర్వసాక్షి యైన పరమాత్మను నేను. ఎట్లన **'తత్త్వ మసి, అహం బ్రహ్మాస్మి'** ఇత్యాది శ్రుతివచనములు ఈజీవాత్మను బ్రహ్మరూపముగానే ప్రతిపాదించు చున్నవి. ఇది ద్వితీయశ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యానము.

(9) మంగళాచరణము కర్తవ్యము కాదను శంక.

శంక:- పూర్వోక్త శ్లోకద్వయముచేత "బ్రహ్మాహమ్" అను తత్త్వానుసంధాన రూపమంగళాచరణము చేయబడినది. గ్రంథారంభమునందు మంగళాచరణము జేయుట యోగ్యము కాదు. ఏలయన దేనిని జేయుటయందు బ్రమాణమును, దేనిని జేయుటకు బ్రయోజనము నున్నదో యదియే చేయుటకు యోగ్యమైనది. మంగళాచరణము జేయుటయం దేప్రమాణమును, ఏప్రయోజనమును లేదు. అది యెట్లనగా, ఆమంగళాచరణమునందు బ్రత్యక్షప్రమాణ మైననో ఘటిల్లదు.

ఏలయన ఆమంగళాచరణముయొక్క కర్తవ్యత్వము ధర్మాధర్మములవలె అతీంద్రియము. ఆయతీంద్రియార్థమునందు నింద్రియరూప ప్రత్యక్షప్రమాణము ఘటిల్లదు. మఱియు నాస్తికాది గ్రంథములయందు మంగళాచరణము లేకయే గ్రంథసమాప్తి దెలియబడుచున్నది. కొన్నిగ్రంథములు మంగళాచరణము చేసియు సమాప్తి బొందినవి కావు. ఈవ్యతిరేక వ్యభిచారజ్ఞానమును అన్వయ వ్యభిచార జ్ఞానమును, ఆమంగళాచరణమునందు గ్రంథసమాప్తి కారణత్వ జ్ఞానమునకు బ్రతిబంధకమై యున్నది. అందువలన ఆమంగళాచరణమునందు గ్రంథసమాప్తి యొక్క కారణత్వము ప్రత్యక్షప్రమాణముచే దెలియ నశక్యమై యున్నది.

మఱియును ఆమంగళాచరణమునందు అనుమానప్రమాణమును ఘటిల్లదు. ఏలయన. ఏహేతువు ఏసాధ్యముయొక్క వ్యాప్తి గలిగియున్నదో, ఆహేతువే ఆసాధ్యమును సాధించును. ఎట్లు వహ్నిరూప సాధ్యముయొక్కవ్యాప్తి గలిగిన దగుటవలన ధూమరూపహేతు వావహ్నిరూపసాధ్యమును సాధించు చున్నదో అట్లు. ఆమంగళాచరణ కర్తవ్యత్వ రూపసాధ్యముయొక్క వ్యాప్తి గలిగినది యే హేతువును లేదు. ఆహేతువు లేక యనుమానము సిద్ధింపదు.

మఱియును ఆమంగళాచరణమునందు వేదరూప శబ్దప్రమాణము లేదు. ఏలయన. ఆమంగళాచరణమునకు గర్తవ్యతను బోధించునట్టి యే వేదవాక్యమును బ్రకృతమునందు బ్రత్యక్షముగా దెలియబడుట లేదు. మఱియు, ఆమంగళా చరణమునందు అర్థాపత్తిప్రమాణమును ఘటిల్లదు. ఏలయన, ఆమంగళాచరణము లేక గ్రంథసమాప్తి యసంభవమైన యెడల గ్రంథసమాప్తి సిద్ధమైనపుడు అది మంగళాచరణము లేక యనుపపన్న మగుటవలన మంగళాచరణము కల్పింప బడును. ఉదా- "దివాఽభోజి పురుషునకు స్థూలత్వము రాత్రిభోజనము లేక యనుపపన్న మగుటవలన రాత్రిభోజనము కల్పింపబడుచున్నది. గ్రంథసమాప్తి యైననో మంగళాచరణము లేకయే చూడబడుచున్నది. అందువలన మంగళా చరణమునందు అర్థాపత్తిప్రమాణముగూడ ఘటిల్లదు.

మఱియు నెట్లు మంగళాచరణమునందు ఏప్రమాణమును లేదో యట్లే మంగళాచరణమునకు నేప్రయోజనమును దెలియబడుట లేదు. గ్రంథసమాప్తియో

మంగళాచరణము లేకయు దెలియబడుచున్నది. అందువలన గ్రంథసమాప్తియును మంగళాచరణమునకు బ్రయోజనము కాదు. ఏది యొకప్పుడును ఏది లేక కలుగదో యదియే దానికి బ్రయోజనమై యున్నది. మఱియు ఏపురుషునియందు స్వతస్సిద్ధమగు విఘ్నములయొక్క యత్యంతాభావ మున్నదో, ఆపురుషునియం దామంగళాచరణము చేయబడినను విఘ్నధ్వంస మగుటలేదు. అందువలన ఆవిఘ్నధ్వంసమును ఆమంగళాచరణమునకు బ్రయోజనము కాదు. ఏది కలుగుట కేది యవశ్య మగునో యదియే దానికి బ్రయోజనము. గ్రంథసమాప్తి, విఘ్న ధ్వంసము అను నీరెంటికిని భిన్నముగా మంగళాచరణమునకు వేఱొక ప్రయోజనము శాస్త్రకారులచేత నంగీకరింపబడిలేదు. అందువలన బ్రమాణము, ప్రయోజనము అను నీరెండును లేకుండుటవలన మంగళాచరణము చేయుటకు యోగ్య మైనది కాదు.

(10) మంగళాచరణము అవశ్యకర్తవ్య మను సమాధానము.

సమా:- గ్రంథారంభమునందు మంగళాచరణము అవశ్యకర్తవ్యమై యున్నది. అందు మంగళాచరణమునందు వాదిచేత ఏప్రమాణాభావము చెప్పబడినదో అది యసంగతము. ఏల యన, **"నిర్విఘ్నసమాప్తికామో మంగలమాచరేత్"** అను శ్రుతియే మంగళాచరణమునందు బ్రమాణమై యున్నది. యద్యపి ఈకాలమునం దేవేదశాఖయందును నీశ్రుతి ప్రత్యక్షముగా దెలియబడలేదు, తథాఽపి శిష్టాచారరూప హేతువు లన ఈశ్రుతి యనుమానింపబడుచున్నది. ఏతచ్ఛ్రుతి ఘటిత వేదశాఖ నష్ట మైనందువలన ఈకాలమునం దీశ్రుతి ప్రత్యక్షముగా బ్రతీత మగుట లేదని కల్పింపబడుచున్నది. ఆయనుమానము యొక్క స్వరూపమెట్లనగా

"మంగలం వేదబోధితాఽభీష్టోపాయతాకమ్ ।
అలౌకికావిగీత శిష్టాచారత్వాత్, దర్శాదివత్ ॥

మంగళాచరణము వేదముచే బోధింపబడిన నిర్విఘ్నసమాప్తి రూపాభీష్టో పాయమై యుండునది, అలౌకికావిగీత విశిష్టాచార మగుటవలన, ఏది యేది అలౌకికావిగీత విశిష్టాచారమై యున్నదో యది యది వేదముచే బోధింపబడిన యిష్టప్రాప్త్యుపాయమై యున్నది. ఎట్లు దర్శపౌర్ణమాస కర్మములు అలౌకికావిగీత

శిష్టాచారరూపము లగుటవలన **"దర్శపౌర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గకామో యజేత"** అను వేదవాక్యముచేత బోధింపబడిన స్వర్గరూపేష్టోపాయమై యున్నదో; అట్లు ఈమంగళాచరణముగూడ అలౌకికావిగీత శిష్టాచారరూప మగుటవలన వేదబోధిత నిర్విఘ్నసమాప్తి రూపేష్టోపాయ మనుట యవశ్యమై యున్నది. ఇచ్చట మంగళా చరణము పక్షము, వేదబోధితేష్టార్థోపాయత సాధ్యము, అలౌకికావిగీత శిష్టా చారత్వము హేతువు. దర్శపౌర్ణమాసాది రూపకర్మములు దృష్టాంతము. ఇట్లే యనుమానక్రమము ముందును దెలియవలయును. ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములును అనుమానమునకు అంగములైన పక్షదృష్టాంతాదుల లక్షణములును ద్వితీయ పరిచ్ఛేదమునందు జెప్పబడును.

ఇచ్చట ఈహేతువునందుండు అలౌకికము, అవిగీత, శిష్టము- అను మూడు పదములయొక్క యర్థ మేమనగా శాస్త్రముయొక్క ఆజ్ఞ లేకయే కేవలరాగముచే ప్రాప్తమగు నే యాహారాది కార్యము లున్నవో అవి లౌకికము లనబడును, ఏది లౌకికవ్యవహారమునకు భిన్నమై యున్నదో అది అలౌకిక మనబడును. మఱియు ఏయాచారము నరకాదిరూప ప్రబలానిష్టాఽజనకమై స్వర్గాది రూపేష్టమునకు సాధనమై యున్నదో యా యాచారము అవిగీత మన బడును. ఏపురుషులు వేదమును బ్రమాణముగా నంగీకరించు చున్నారో ఆపురుషులు శిష్టు లనబడుదురు. ఈరీతిగా ననుమానముచే సిద్ధించిన పూర్వోక్తశ్రుతి ప్రమాణము చేతనే మంగళాచరణమునకు నిర్విఘ్నగ్రంథసమాప్తి కారణత్వము నిశ్చిత మగుచున్నది. అందువలన, ఏ నాస్తికాదుల గ్రంథములకు మంగళాచరణము లేకయే గ్రంథసమాప్తి దెలియబడు చున్నదో యానాస్తికాదుల యందు గ్రంథ సమాప్తిరూప కార్యమువలన జన్మాంతరమునందు మంగళాచరణ మనుమానింప బడుచున్నది. ఆజన్మాంతర మంగళాచరణమే యాగ్రంథసమాప్తి కారణమైయున్నది. అందువలన బూర్వోక్త వ్యతిరేక వ్యభిచారము సంభవింపదు. ఎచ్చట మంగళా చరణము చేసియు గ్రంథసమాప్తి కలుగట లేదో యచ్చట గ్రంథకర్తయందు విఘ్నములయొక్క బాహుళ్యమును దెలియవలయును. లేక ప్రబలైకవిఘ్నమును దెలియవలయును. బహుతరవిఘ్నములయొక్క నివృత్తియును

ప్రబలైకవిఘ్నము యొక్కనివృత్తియును ననేకమంగళాచరణములచేతను ప్రబలైక మంగళాచరణము చేతను గలుగుచున్నది. ఈప్రకారముగా విఘ్నముల నివృత్తి చేయజాలు మంగళా చరణ మాగ్రంథములయందు లేదు. అందువలన బూర్వోక్తాన్వయ వ్యభిచారము గూడా ప్రాప్తింపదు.

ఈరీతిగా మంగళాచరణమునందు నుక్తశ్రుతి ప్రమాణముగా సంభవించు చున్నది. అట్లే నిర్విఘ్న గ్రంథసమాప్తిరూప ప్రయోజనమును సంభవించుచున్నది. అందువలన గ్రంథారంభమునందు మంగళాచరణ మవశ్యము చేయుటకు యోగ్యమై యున్నది. మఱియు గొందరు గ్రంథకారులైననో గ్రంథసమాప్తికి బ్రతిబంధకము లైన విఘ్నములయొక్కధ్వంసమే మంగళాచరణమునకు బ్రయో జనమని యంగీకరించుచున్నారు. 'ఈమంగళవాదము న్యాయప్రకాశముయొక్క ప్రథమ పరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా మాచే నిరూపింపబడి యున్నది. అందువలన నిచ్చట సంక్షేపముగా నిరూపింపబడినది. అధికముగా దెలియుట కిచ్ఛ గలవార లచ్చట దెలియవలయును.'

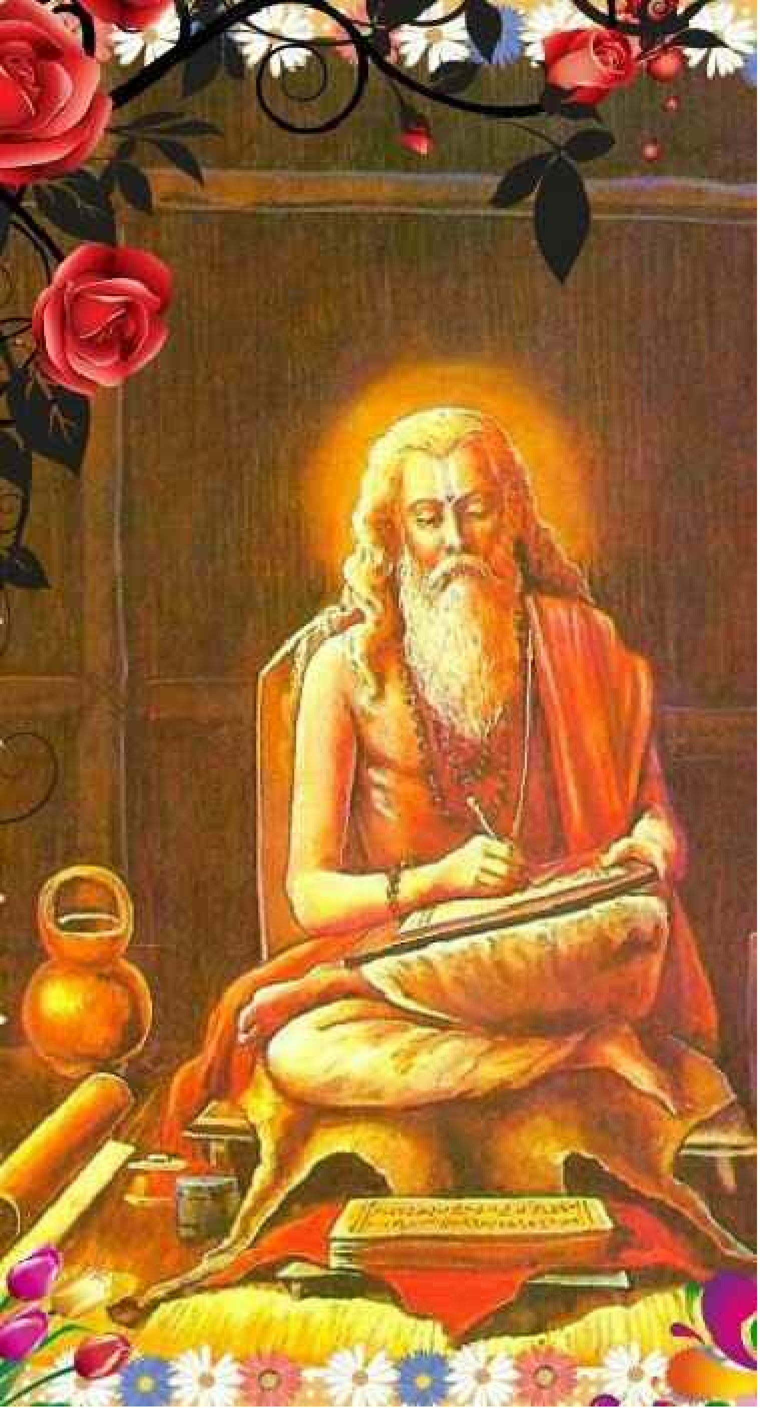

గ్రంథారంభము

శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యకృత భాష్యసహిత శ్రీవ్యాసభగవత్ప్రణీత సూత్రసమూహరూప మయిన యే శారీరక మీమాంసాశాస్త్ర మున్నదో దానియందు **"అథాతో బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా"** అను ప్రథమసూత్రముచేత వివేకాది సాధనచతుష్టయ సంపత్త్యనంతరము అధికారులను గుఱించి బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛ విధింపబడియున్నది. విచారింపబడిన తత్త్వమస్యాది వాక్యములచేత జన్య మైనదియు, జీవబ్రహ్మముల యొక్క యేకత్వమును విషయము చేయునదియు నగు **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను ఫలరూపజ్ఞానమే యాయిచ్ఛకు విషయమై యున్నది. ఆమోక్షహేతువైన ఫలరూపజ్ఞానము తత్త్వంపదార్థజ్ఞానముయొక్క యధీనమై యున్నది. ఎట్లన, పదార్థజ్ఞాన రహితపురుషునకు వాక్యార్థజ్ఞానము గలుగదు. మఱి యేమనగా పదార్థజ్ఞానము గల పురుషునకే వాక్యార్థజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఆవాక్యార్థ జ్ఞానమునకు హేతుభూత మైన పదార్థ జ్ఞానమును తత్త్వంపదార్థ విచారముయొక్క యధీనమై యున్నది. ఆతత్త్వంపదార్థ విచారము లేక ఆపదార్థ జ్ఞానము కలుగదు. అందువలన పూర్వోక్తసూత్రార్థముచేత ఆవిచారమునందు గర్తవ్యత విధింపబడి యున్నది. అనగా, సాధనచతుష్టయసంప త్త్యనంతరము అధికారి బ్రహ్మవిచారము చేయవలయు నని యాసూత్రమున కర్థము సిద్ధించుచున్నది.

(12) ద్వివిధ బ్రహ్మవిచార నిరూపణము.

ఆవిచారము ద్వివిధమై యున్నది. ఒకటి ప్రధానవిచారము, మఱియొకటి సహకారివిచారము. అందు **అహం బ్రహ్మాస్మి** యను వాక్యార్థజ్ఞానమువలన బొందుటకు నధికముగా వాంఛింపబడుటవలన బ్రహ్మము ప్రధానము. అట్టి ప్రధానబ్రహ్మముయొక్క యేవిచార మున్నదో యావిచారము ప్రధానవిచార మనబడును. మఱియు ఆబ్రహ్మ విచారము సమన్వయాది విచారము లేక సంభవింపదు; అందువలన సమన్వయము, అవిరోధము, సాధనము, ఫలము అనునట్టి యే చతుర్విధ సహకారు లున్నవో వాని విచారములు సహకారవిచారము లనబడును.

అందు, ఉపనిషద్రూప వేదాంతములయం దుండు వాక్యములకు బ్రహ్మాత్మా౽ భేదప్రతిపాదనరూప మైన యేతాత్పర్య మున్నదో అది సమన్వయ మనబడును.

ఆసమన్వయముయొక్కవిచారము శారీరక మీమాంసా శాస్త్రముయొక్క ప్రథమా ధ్యాయమునందు జెప్పబడియున్నది. మఱియు శ్రుతికి విరుద్ధము లైన స్మృత్యాదులును ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములును ఆభాసరూపము లగుటవలన వేదాంతసమన్వయమునకు స్మృతిప్రత్యక్షాది ప్రమాణాంతరములతో గల విరోధాభావ మవిరోధ మనబడును. ఆయవిరోధముయొక్క విచారము శారీరక మీమాంసా శాస్త్రముయొక్క ద్వితీయా ధ్యాయమునందు జెప్పబడియున్నది. మఱియు జ్ఞానప్రాప్తికి ఏయుపాయము లున్నవో అవి సాధనము లనబడును.

ఆసాధనములును అంతరంగ బహిరంగ భేదముచేత ద్వివిధములు. ఆద్వివిధ సాధనములయొక్క విచారము శారీరకమీమాంసా శాస్త్రముయొక్క తృతీయాధ్యాయము నందు జెప్పబడియున్నది. మఱియు ఆసాధనములచేత బొందుటకు యోగ్య మైన యేయర్థ మున్నదో అది ఫల మనబడును. ఆఫలమును పరాపరభేదముచే ద్వివిధము. ఆద్వివిధ ఫలవిచారము శారీరక మీమాంసా శాస్త్రముయొక్క చతుర్థాధ్యాయమునందు జెప్పబడి యున్నది. ఈరీతిగా సమన్వయాది చతుర్విధ విచారములును సహకారివిచారము లనబడును. అచ్చట ఆ సాధనములలో తత్త్వమస్యాది మహావాక్యార్థ విచారము బ్రహ్మజ్ఞానమునకు అంతరంగ సాధనమై యున్నది. ఆవాక్యార్థ విచారమునకు తత్త్వంపదార్థ విచారము సహకారియై యున్నది. అందువలన ఆతత్త్వంపదార్థవిచారమును బ్రహ్మ జ్ఞానమునకు అంతరంగసాధనమై యున్నది. ఈకారణముచేతనే గ్రంథారంభమునందు బ్రథమమున ఆతత్త్వంపదార్థవిచారమే నిరూపింపబడినది. ఇచ్చట దాత్పర్య మేమనగా, సాధనచతుష్టయ సంపన్నాధికారికి మోక్షప్రాప్తి తత్త్వమస్యాది మహావాక్యార్థజ్ఞానముచేతనే కలుగుచున్నది. ఆవాక్యార్థజ్ఞానప్రాప్తి తత్త్వంపదార్థజ్ఞానముచేతనే కలుగుచున్నది. ఆపదార్థజ్ఞానప్రాప్తి తత్త్వంపదార్థములయొక్క విచారముచేతనే కలుగుచున్నది. అందువలన ఆతత్త్వంపదార్థవిచారము ముముక్షువుల కవశ్యకర్తవ్యమై యున్నది.

శంక:- లోకమునందును, శాస్త్రమునందును సుఖప్రాప్తియును, దుఃఖనివృత్తియు నే పురుషార్థముగా దెలియబడుచున్నదో. ఆపురుషార్థమే సంపాదింపదగినది. ఆతత్త్వం పదార్థజ్ఞానమో సుఖప్రాప్తిరూపమును దుఃఖనివృత్తిరూపమును గాదు. అందువలన అపురుషార్థ మగుటచే ఆపదార్థజ్ఞానము సంపాదింపదగినది కాదు.

సమా:- యద్యపి, ఆపదార్థ జ్ఞానమునకు స్వరూపముచే బురుషార్థ రూపత్వము లేదు. తథాఽపి, ఆపురుషార్థమునకు సాధనము మహావాక్యార్థజ్ఞానము. ఆవాక్యార్థ జ్ఞానమునకు బదార్థజ్ఞానము హేతువై యున్నది. అందువలన వాక్యార్థ జ్ఞానద్వారము బురుషార్థమునకు సాధనమై యున్నందున బదార్థజ్ఞాన మవశ్యము సంపాదింపదగినది.

(13) తత్త్వం పదములయొక్క వాక్యార్థజ్ఞానమునందు శంకాసమాధానములు.

శంక:- ఏమోక్షముకొఱకు మీరు తత్త్వంపదార్థమును నిరూపించుచున్నారో ఆమోక్ష మనునది యేది? అజ్ఞాననివృత్తి యనునది మోక్షమా? లేక బ్రహ్మభావ మనునది మోక్షమా? అందు బ్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల అది ఘటిల్లదు. ఏలయన ఆయజ్ఞాననివృత్తి రూపమోక్షము బ్రహ్మస్వరూపమునకన్న భిన్నమే యగును. అందువలన **"ఏకమే వాద్వితీయం బ్రహ్మ"** అను శ్రుతికి విరోధ మగును. యద్యపి బ్రహ్మముకన్న భిన్నముగా వేఱొక భావపదార్థము లేదు ఆయజ్ఞాన నివృత్తి యభావరూప మగుటవలన దానిస్థితిచే బ్రహ్మముయొక్క అద్వితీయ రూపత్వమునకు హాని లేదు. ఈరీతిగా భావాద్వైత పరత్వము వలన ఆశ్రుతికి విరోధము లేదు. తథాఽపి, బ్రహ్మమునకన్న భిన్నమైన భావాభావరూప సర్వప్రపంచమును నిషేధించు నద్వైతపదార్థమును సంకోచించి కేవల భావపదార్థ నిషేధపరత్వ మంగీకరించుటయందేప్రమాణమును లేదు.

మఱియు మీమతమునందు బ్రహ్మమునకంటె భిన్నమైన సర్వపదార్థములకు గల్పితత్వమే యంగీకరింపబడి యున్నది. అందువలన నాయవిద్యానివృత్తి బ్రహ్మము కంటె భిన్న మగుటవలన గల్పితమే యగును. ఏపదార్థము కల్పిత మగుచున్నదో ఆపదార్థము శుక్తిరజతమువలె మిథ్యయే యగును. అందువలన నా యవిద్యానివృత్తి రూపమోక్షమునకును గల్పితత్వమువలన అనిత్యత్వమే ప్రాప్తమగును. మఱియు మీమతమునం దవిద్య కల్పితముగానే యంగీకరింపబడియున్నది. కల్పితవస్తువుయొక్క యభావమును గల్పితమే యగును. అందువలన గల్పితావిద్యా నివృత్తియును గల్పితమే యగును. కల్పితవస్తువునకు సత్యరూపత్వము సిద్ధింపదు. ఈకారణముచేతను అవిద్యానివృత్తిరూప మోక్షమున కనిత్యత్వమే ప్రాప్తమగును. మోక్ష మనిత్య మనుట మీకిష్టము కాదు. ఏలయన,

సర్వమోక్షవాదులచేతను మోక్షమునకు నిత్యత్వమే యంగీకరింపబడియున్నది. ఏమోక్షవాదియును మోక్షము ననిత్యముగా నంగీకరించుట లేదు. ఒకవేళ మోక్ష మనిత్య మనిన యెడల ముక్తపురుషులకు బునరుత్పత్తి కలుగవలయును. **"న చ పునరావర్తతే, యద్గత్వా న నివర్తంతే తద్ధామ పరమం మమ"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులచేత ముక్తపురుషులకు బునరుత్పత్తి నిషేధింపబడియున్నది. అందువలన నవిద్యానివృత్తికి మోక్షరూపత్వము ఘటిల్లదు.

మఱియు బ్రహ్మభావము మోక్షమను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించు నెడల నదియును ఘటిల్లదు. ఏలయన, బ్రహ్మభావ మనాది యగుటవలన నిత్యసిద్ధము. ఏపదార్థము నిత్యసిద్ధమై యున్నదో యాపదార్థ మేసాధనముచేతను సాధ్యమగుట లేదు. అనిత్యపదార్థమే సాధనములచేత సాధ్య మగును; అందువలన బ్రహ్మభావ రూపమోక్షము ఆత్మజ్ఞానముచేత సాధింపబడు ననుట కూడదు. మీరు మోక్ష మాత్మజ్ఞానముచే సాధింపబడునని యంగీకరించుచున్నారు. అందువలన బ్రహ్మభావమునకు మోక్షరూపత్వము ఘటిల్లదు. ఈరీతిగా మోక్షము నిరూపింప నసాధ్య మగుటవలన మోక్షమునకు సాధనమైన మహావాక్యార్థజ్ఞానము ప్రయోజనవంత మని నిరూపింప సాధ్యము కాదు.

సమా:- మామతమునం దవిద్యానివృత్తియే మోక్షము. ఆ యవిద్యానివృత్తి బ్రహ్మమునకన్న భిన్నము కాదు. మఱి యేమనగా అధిష్ఠాన బ్రహ్మరూపముగానే యున్నది. ఎట్లన, కల్పితవస్తువుయొక్క యభావము అధిష్ఠానమునకన్న భిన్నము కాదు. ఎట్లు కల్పితసర్ప రజతాదులయొక్క యభావము రజ్జుశుక్త్యాద్యధిష్ఠానములకన్న భిన్నము గాక యధిష్ఠానరూపమే యగుచున్నదో అట్లు కల్పితావిద్యా నివృత్తియు నధిష్ఠానబ్రహ్మరూపమే యగుచున్నది.

శంక:- ఆ యవిద్యానివృత్తి రూపమోక్షము బ్రహ్మరూప మని యంగీకరించినయెడల బ్రహ్మరూపమోక్షము జ్ఞానముచే సాధింపబడు ననుట కూడదు. మీరు మోక్షము జ్ఞానముచే సాధింపబడు నని యంగీకరించుచున్నారు.

సమా:- జ్ఞానముచే మోక్షము సాధింపబడు ననుచోట సాధింపబడు ననుశబ్దముచే మాకు జన్యత్వము వివక్షితము కాదు. అనగా, జ్ఞానముచే మోక్షము జనియించు నని

మాయభిప్రాయము కాదు. ఏలయన, బ్రహ్మభావ మనాదిసిద్ధ మగుటవలన దాని కుత్పత్తియే సంభవించుట లేదు. మఱేమనగా, సాధింపబడు ననుశబ్దముచే మాకు అభివ్యక్తి (బయల్పడుట) మాత్రమే యభిప్రాయమై యున్నది. అనగా జ్ఞానముచే మోక్ష మభివ్యక్త మౌనని మాత్రమే మాయభిప్రాయము. **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను జ్ఞానముచే ద్వైతభ్రమ నివృత్తియున, అఖండైకరసానంద స్ఫూర్తినే మోక్షముయొక్క యభివ్యక్తి యందురు. అందువలన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను వాక్యార్థజ్ఞానము మోక్షమునకు సాధన మనుట సంభవించుచున్నది. అట్టి వాక్యార్థజ్ఞానము తత్త్వంపదార్థజ్ఞానముచేతనే కలుగుచున్నది. ఆపదార్థజ్ఞానము తత్త్వంపదార్థ నిరూపణముచేతనే కలుగుచున్నది. అందువలన ప్రథమమున దత్పదార్థముయొక్క నిరూపణము చేయబడుచున్నది.

(14) తత్పదార్థ నిరూపణము.

అందు అసాధారణ ధర్మరూప లక్షణమును, ప్రత్యక్షాది రూపప్రమాణము నను నీరెంటిచేతనే వస్తుసిద్ధి యగుచున్నది. లక్షణప్రమాణములు లేక వస్తుసిద్ధి యగుట లేదను న్యాయము నంగీకరించి ప్రథమమున ఆతత్పదార్థముయొక్కలక్షణము చెప్పబడుచున్నది. ఆబ్రహ్మరూప తత్పదార్థముయొక్క లక్షణము ద్వివిధమై యున్నది. ఒకటి తటస్థలక్షణము, మఱియొకటి స్వరూపలక్షణము.

"కాదాచిత్కత్వే సతి వ్యావర్తకం తటస్థలక్షణమ్"-

ఏలక్షణము తనలక్ష్యమునందు ఒకానొకప్పుడుండి తనలక్ష్యము నన్యపదార్థముల నుండి భిన్నముచేయుచున్నదో ఆలక్షణము తటస్థలక్షణ మనబడును. ఉదా- పృథివికి- గంధవత్త్వలక్షణము తటస్థలక్షణమై యున్నది. నైయాయిక మతమునందు ఏక్షణమునందు ద్రవ్య ముత్పన్న మగుచున్నదో ఆక్షణమునం దాద్రవ్యమునందు రూపాదిగుణము లుత్పన్న మగుట లేదు. మఱి యేమనగా ద్వితీయక్షణమునం దారూపాదిగుణము లుత్పన్న మగుచున్నవి. ప్రథమక్షణమునందు ద్రవ్యము నిర్గుణముగానే యుత్పన్న మగుచున్నది. 'ఈయర్థమునందు యుక్తియో న్యాయప్రకాశముయొక్క ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు మొదట విస్తరముగా నిరూపించి యున్నాము. దాని నచ్చట దెలియవలయును.' అందువలన బృథివియొక్క యుత్పత్తి క్షణమునందు గంధగుణము పృథివియం దుండుటలేదు.

మఱి యేమనగా, మధ్యకాలమునందే గంధగుణము పృథివియం దున్నది. అందువలన గంధగుణము కాదాచిత్కమే యగుచున్నది. మఱియు నాగంధగుణము స్వాశ్రయభూతపృథివి నితరజలాది పదార్థములయందుండి భిన్నము చేయుచున్నది అందువలన కాదాచిత్కమే యగుటచేతను. వ్యావర్తక మగుటచేతను గంధవత్త్వము పృథివియొక్క తటస్థలక్షణమై యున్నది. ఈరీతిగా, తత్పదార్థరూప బ్రహ్మమునకును **"సృష్టిస్థితిలయకారణత్వమ్"** అనునది తటస్థలక్షణమై యున్నది.

ఇచ్చట సృష్టిశబ్దముచేత జగదుత్పత్తియును, స్థితిశబ్దముచేత జగత్పాలనమును, లయశబ్దముచేత జగత్ప్రళయమును గ్రహింపవలయును. జగదుత్పత్తిస్థితిలయ కారణత్వము బ్రహ్మమునందు సర్వదా యుండుట లేదు. మఱి యేమనగా, మాయాధిష్ఠాన కాలమునందే యున్నది. అందువలన సృష్టిస్థితి లయకారణత్వము కాదాచిత్కమే యగుచున్నది. మఱియు సాంఖ్యనైయాయికాదులు జగత్కారణముగా గల్పించు ప్రధానము పరమాణువు మొదలగు దానికన్నను ఆలక్ష్యరూప బ్రహ్మమును భిన్నము చేయునదియు నగుచున్నది. అందువలన వ్యావర్తకమునై యున్నది. ఈరీతిగా, కాదాచిత్కమే అగుటచేతను వ్యావర్తక మగుటచేతను సృష్టిస్థితిలయ కారణత్వము బ్రహ్మముయొక్క తటస్థలక్షణ మనబడుచున్నది.

ఇంక, ఆలక్షణమునం దుండు పదములయొక్క ప్రయోజనము చెప్పబడుచున్నది. అందు బ్రహ్మము స్థితిలయకారణ మనిమాత్రమే చెప్పిన పక్షమందు జగత్తునకు బ్రహ్మముకంటె వేఱుకర్త యుండవచ్చు నని శంక కలుగును. దానిని నివారించుటకై సృష్టిపదము చెప్పబడినది. బ్రహ్మమునకు సృష్టిలయకారణ మని మాత్రమే లక్షణము చెప్పిన పక్షమున జగత్తునకు బ్రహ్మముకంటె భిన్న మైన యుపాదాన ముండునట్లు శంక దోచును. దానిని నివారించుటకై స్థితిపదము చెప్పబడినది. సృష్టిస్థితికారణ మనుట మాత్రమే లక్షణ మని యంగీకరించినయెడల జగల్లయమునకు బ్రహ్మముకంటె నిమిత్తాంతర ముండునట్లు శంక వచ్చును. దానిని నిరసించుటకై లయపదము చెప్పబడినది. ఈరీతిగా సృష్టిస్థితిలయత్రయ కారణత్వరూప తటస్థలక్షణము చెప్పుటవలన బ్రహ్మము జగత్తున కభిన్ననిమిత్తోపాదానకారణ మని సిద్ధించుచున్నది. అనగా, బ్రహ్మ మొకటియే జగత్తున కుపాదాన కారణమును, నిమిత్తకారణమును నగుచున్నది. ఇట్లు చెప్పుటవలన బ్రహ్మమునకు నీతటస్థలక్షణము సిద్ధ మగుచున్నది.

"జగత్కర్తృత్వే సతి జగదుపాదానత్వమ్"-

జగత్కర్తృత్వవిశిష్ట మయిన యే జగదుపాదానత్వ మున్నదో యదియే బ్రహ్మముయొక్క తటస్థలక్షణమై యున్నది. ఇట "జగదుపాదానత్వ" మ్మను నింతమాత్రమే బ్రహ్మమునకు తటస్థలక్షణ మనినయెడల మాయయం దాలక్షణమునకు నతివ్యాప్తి కలుగును. ఏలయన, శుద్ధబ్రహ్మమున కైననో జగదుపాదానత్వము లేదు. మఱి యే మనగా మాయావిశిష్ట బ్రహ్మమునకే జగదుపాదానత్వ మున్నది. మఱియు విశిష్టమునం దుండుధర్మము విశేషణమునం దవశ్య ముండును. అందువలన బ్రహ్మమునకు విశేషణ మైన మాయకును జగదుపాదానత్వకారణ మవశ్య మగును. '**మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్**' అను శ్రుతియును మాయకు జగదుపాదానకారణత్వము చెప్పుచున్నది. అందువలన నాయతివ్యాప్తి దోషమును నివారించుటకొఱకు లక్షణమునందు "**జగత్కర్తృత్వే సతి**" యని చెప్పబడినది. కార్యోపాదానముయొక్క యపరోక్షజ్ఞానమును ఆకార్యమును చేయు నిచ్ఛయును, దదిచ్ఛాజన్య ప్రయత్నరూపకృతియు నను నీమూడును గలవాడే కర్త యనబడును. ఉదా- కులాలాదు లిచ్ఛాజ్ఞాన కృతిసహితు లగుటవలన ఘటాది కార్యములకు గర్తలని చెప్పబడుదురు. ఈరీతిగా గర్తృత్వము చేతనమునందే సంభవించు చున్నది. జడ మైన మాయయందు సంభవించుట లేదు. అందువలన "జగత్కర్తృత్వే సతి" యని చెప్పుటవలన మాయయందు బూర్వోక్త లక్షణమునకు నతివ్యాప్తి గలుగదు.

లేక "జగత్కర్తృత్వ" మ్మను నింతమాత్రమే బ్రహ్మమునకు దటస్థలక్షణ మనినయెడల నైయాయికులు జగత్తునకు గేవలము కర్తగా నంగీకరించి యుండు నీశ్వరునియందు బూర్వోక్తలక్షణమునకు నతివ్యాప్తి యగును. ఆయతివ్యాప్తి దోషమును నివారించుటకొఱకు లక్షణమునందు "జగదుపాదానత్వ" మ్మను పదము చెప్పబడినది. నైయాయికులు పరమాణువులను జగత్తున కుపాదానకారణముగా నంగీకరించుచున్నారు. ఈశ్వరుని జగత్తునకు గర్తగా నంగీకరించుచున్నారు. ఈరీతిగా నైయాయికులచేత జగత్తుయొక్క యుపాదనమునకును గర్తకును భేదమే యంగీకరింపబడియున్నది. మాసిద్ధాంతమందో బ్రహ్మము జగత్తునకు నభిన్ననిమిత్తోపాదానకారణ మని యంగీకరించి యున్నాము. అందువలన "జగదుపాదానత్వ" మ్మను పదము చెప్పుటవలన నైయాయికు లంగీకరించి యుండు నీశ్వరునియందు లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు.

శంక:- అతివ్యాప్తి సహితలక్షణము స్వలక్ష్యము నేల సిద్ధము చేయదు?

(15) అతివ్యాప్తి మొదలగు దోషములయొక్క లక్షణములను నిరూపించుట.

సమా:-లక్షణమున కతివ్యాప్తి, అవ్యాప్తి, అసంభవ మను మూడుదోషములు గలవు. ఆమూడు దోషములయందు నొకదోష మైనను ఏలక్షణమునం దున్నదో ఆలక్షణము దుష్ట మనబడును. ఆదుష్టలక్షణముచేత లక్ష్యము సిద్ధించుట లేదు. మఱియు నేలక్షణ మామూడు దోషములు లేని దగుచున్నదో ఆలక్షణము దుష్టము కాని దనబడును. దుష్టముకాని లక్షణముచేతనే లక్ష్యముయొక్క సిద్ధి యగుచున్నది. అందువలన లక్షణమునందు బదములయొక్క నివేశము చేసి యతివ్యాప్తి మొదలగు దోషముల నవశ్యము నివారింపవలయును. అందు, ఏలక్షణము స్వలక్ష్యమునందు వర్తించునదై అలక్ష్యమునందు గూడ వర్తించుచున్నదో యాలక్షణ మతివ్యాప్తిదోషసహితమై యున్నది. ఉదా- గోవునకు శృంగిత్వలక్షణము ఆగోరూప లక్ష్యమునందు వర్తించునదై మహిషా జాదిరూప మైన యలక్ష్యమందు గూడ వర్తించుచున్నది. అందువలన గోవునకు శృంగిత్వ లక్షణ మతివ్యాప్తి దోషసహితమై యున్నది. మఱియు, ఏలక్షణము స్వలక్ష్యముయొక్క యేకదేశమునందు వర్తించు చున్నదో ఆలక్షణ మవ్యాప్తిదోషసహితమై యున్నది. ఉదా-గోవునకు గపిలత్వలక్షణము గొన్ని గోవులయం దున్నది, సర్వగోవులయం దుండుట లేదు, అందువలన గపిలత్వలక్షణ మవ్యాప్తిదోషసహితమై యున్నది. మఱియు నేలక్షణము స్వలక్ష్య మాత్రమునందే యుండుట లేదో ఆలక్షణ మసంభవదోషసహితమై యున్నది. ఉదా:-గోవునకు ఏకశఫత్వలక్షణము ఒకగోవునందు గూడ నుండుట లేదు, అందువలన అసంభవ దోషసహితమై యున్నది. శఫమనగా ఖురము. మఱియు నేపదార్థమున కేలక్షణము చేయబడుచున్నదో ఆలక్షణమున కాపదార్థము లక్ష్య మనబడును. అందువలన, అతివ్యాప్తి మొదలగు సర్వదోషములు లేని దగుటవలన బూర్వోక్తబ్రహ్మముయొక్కతటస్థ లక్షణము సమీచీనమై యున్నది.

(16) బ్రహ్మము జగత్తున కభిన్న నిమిత్తోపాదాన మనుటయందు శంకాసమాధానములు

శంక:- ఒకటే బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యుపాదానత్వమును గర్తృత్వమును ఘటిల్లదు. ఏలయన, లోకమునం దారీతిగా జూడబడుట లేదు.

ఉదా- ఘటముయొక్క కర్త యగు కులాలుడు ఘటమున కుపాదానకారణ మగుట లేదు. ఆఘటమున కుపాదానకారణ మగు మృత్పిండ మాఘటమునకు గర్త యగుట లేదు. ఇంక నే మనగా, మృత్పిండము ఘటమున కుపాదాన కారణమే యగుచున్నది. కులాలుడు ఘటమునకు గర్తయే యగుచున్నాడు. ఈరీతిగా ఘటాదికార్యముల యందుపాదాన కారణమును, గర్తయును భిన్నముగానే తెలియబడుచున్నది. దృష్టార్థము ననుసరించియే యదృష్టార్థము కల్పింపబడుచున్నది. దృష్టార్థమునకు విరుద్ధముగా నదృష్టార్థముయొక్క కల్పన గలుగుట లేదు. ఒకటే బ్రహ్మము జగత్తున కుపాదాన మనియును, గర్త యనియు నంగీకరించుట యదృష్టార్థము యొక్క కల్పనయై యున్నది. అది దృష్టార్థము లేక యెట్లు సంభవించును? కావున దృష్టవిరుద్ధ మగుటవలన బ్రహ్మ మొకటియే జగత్తున కుపాదాన మనియును గర్తయనియు నంగీకరించుట యసంగతమై యున్నది.

మఱేమనగా, ఈశ్వరుని జగత్తునకు గర్త యనియును, ఆ యీశ్వరునికన్న భిన్న మగు పరమాణ్వాదికమును, జగత్తున కుపాదాన కారణ మనియు నంగీకరింప వలయును. ఈయర్థమునందు దృష్టవిరోధము కలుగుట లేదు. మఱియు ఘటాది కార్యములయం దుపాదాన కర్తలయొక్క భేద మెల్లరకును బ్రసిద్ధమే యగుచున్నది. ఇట్లు చెప్పుటవలన నీయనుమానము సిద్ధించుచున్నది.

"ఇదం జగత్ భిన్ననిమిత్తోపాదానకం, కార్యత్వాత్, ఘటాదివత్" -

ఈజగత్తు ఉపాదాన కారణమును, కర్తృరూప నిమిత్తకారణమును భిన్నముగా గలిగినది, కార్య మగుటవలన, ఘటాదికార్యములవలె.

మఱియు బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వము మేము కల్పించుటలేదు. ఇక నేమనగా, **"తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి"** అనుశ్రుతియే యాయర్థమును బోధించుచున్న దని మీరు చెప్పినను, అది ఘటిల్లదు. ఏలయన, పూర్వోక్తరీతిగా దృష్టార్థమునకు విరుద్ధముగా నాశ్రుతికి మీరు చెప్పిన యర్థము సంభవింపదు. మఱేమనగా, అన్యార్థమే సంభవించుచున్నది. అందువలన బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వము ఘటిల్లదు.

సమా:- **"తదైక్షత బహుస్యామ్, సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి"**- ఆపరమాత్మదేవుడు అనేకరూపము లగుదునని సంకల్పించెను. ఆపరమాత్మదేవుడు అనేకరూపములుగా నుద్భవింతు నని యిచ్ఛించెను- అను నీశ్రుతిచేత నొకటే బ్రహ్మమునకు అనేకరూపము లగుదు ననెడి యిచ్ఛ చెప్పబడి యున్నది. ఆయిచ్ఛ చేతనముయొక్క ధర్మమే యగుచున్నది. జడముయొక్క ధర్మము కాదు. అందువలన నాశ్రుతియొక్క బలముచేత చేతనబ్రహ్మమునకే జగత్తుయొక్క యుపాదానత్వమును, గర్తృత్వమును నిశ్చయింపబడుచున్నది. మఱియు దాత్పర్యమును నిశ్చితము చేయు నుపక్రమోపసంహారాది షడ్విధ లింగములచేత సర్వవేదాంతవాక్యముల కద్వితీయబ్రహ్మమునందే తాత్పర్యము నిశ్చయింపబడుచున్నది. అందువలన బూర్వోక్తానుమానముచేత నాశ్రుత్యర్థము బాధింపబడుట లేదు.

మఱేమనగా, ఆశ్రుతికి విరుద్ధములైన ప్రత్యక్షానుమానాది ప్రమాణములే యాభాస రూపత్వమును బొందును. ఉపక్రమాది షడ్విధలింగములయొక్క స్వరూపము ముందు ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు జెప్పబడును. మఱియు, లోకమునం దేకారణమును గార్యమున కభిన్ననిమిత్తోపాదానముగా జూడబడుట లేదు, అందువలన జగత్తుయొక్క యుపాదాన కారణమునకును నిమిత్త కారణము నకును భేదమే యంగీకరింపవలయు నని వాదిచేత బూర్వ మేది చెప్పబడినదో యది యసంగతము. ఏలయన, లోకమునం దూర్ణనాభి మొదలగు జంతువుల యందు స్వరచిత తంతురూప కార్యమున కభిన్న నిమిత్తోపాదాన కారణత్వమే చూడబడుచున్నది. అనగా నాయూర్ణనాభిజంతువు తంతురూప కార్యమునకు దానే యుపాదానకారణమును, దానే కర్తృరూపనిమిత్తకారణము నగుచున్నది. మఱియు నైయాయిక మతమునందు ఘటమునకును ఈశ్వరునకును ఈరెంటికిని ఏసంయోగ సంబంధ మున్నదో యాసంయోగము సమవాయ సంబంధముచేత నారెంటియం దుత్పన్న మగుచున్నది.అందువలన నీశ్వరు డాసంయోగమున కుపాదానకారణ మగుచున్నాడు.

మఱియు నా యీశ్వరుడు కార్యమాత్రమునకు నిమిత్తకారణము నగు

చున్నాడు. అందువలన నాసంయోగరూప కార్యమున కీశ్వరుడు నిమిత్త కారణము నగుచున్నాడు. ఈరీతిగా నైయాయికు లెట్లు సంయోగరూప కార్యమును గుఱించి యీశ్వరునకు అభిన్ననిమిత్తోపాదాన కారణత్వము నంగీకరించుచున్నారో అట్లు మేమును బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క అభిన్న మిత్తోపాదాన కారణత్వము నంగీకరించుచున్నాము. అందువలన బూర్వోక్త దృష్టవిరోధముగూడ బ్రాప్తము కాదు. అందుచేత జగత్తుయొక్క యభిన్న నిమిత్తోపాదాన కారణత్వము బ్రహ్మమునకు దటస్థలక్షణముగా సంభవించు ననునది సిద్ధమైనది.

శంక:- ఎప్పుడొక ప్రమాణముచేత బ్రహ్మమునందు జగత్కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నదో అప్పుడు పూర్వోక్త తటస్థలక్షణము బ్రహ్మమునందు సంభవించు చున్నది. కారణత్వము సిద్ధింపక పూర్వోక్త లక్షణము సంభవింపదు.

సమా:- బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యుత్పత్తి స్థితి లయ కారణత్వము సాక్షాత్ శ్రుతిప్రమాణముచేతను వ్యాసభగవానుల సూత్రముచేతను సిద్ధించు చున్నది. అందు శ్రుతి- **"యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే । యేన జాతాని జీవంతి । యత్ప్రయం త్యభిసంవిశంతి"** - ఏబ్రహ్మమునందుండి యీసమస్త భూతము లుత్పన్న మగు చున్నవో, ఉత్పన్నములైన ఈసమస్త భూతములు ఏబ్రహ్మముచేత జీవనమును పొందుచున్నవో, మృత్యువును పొందిన యీ సర్వభూతములు ఏబ్రహ్మము నందు లయమును పొందుచున్నవో, సూత్రము- **"జన్మాద్యస్య యతః"** సర్వజ్ఞత్వమును సర్వశక్తియు గల యే కారణమునందుండి ఈయాకాశాది ప్రపంచముయొక్క యుత్పత్తిస్థితిలయములు గలుగుచున్నవో యదియే బ్రహ్మము. ఇంతపర్యంతము బ్రహ్మముయొక్క తటస్థలక్షణము నిరూపింపబడినది.

మఱియు దటస్థలక్షణముయొక్క జ్ఞానము కలిగియు ఎంతపర్యంతము బ్రహ్మముయొక్కస్వరూపలక్షణజ్ఞానము గలుగుట లేదో, అంతపర్యంతము వాస్తవమైన స్వరూపముచే ఆబ్రహ్మము తెలియబడుట లేదు. అందువలన నిక దత్పదార్థరూప బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపలక్షణము చెప్పబడుచున్నది.

(17) తత్పదార్థ స్వరూప లక్షణ నిరూపణము.

అందు **"స్వరూపం సద్వ్యావర్తకం స్వరూపలక్షణమ్"** - ఏలక్షణము స్వలక్ష్యముయొక్క స్వరూపమయ్యునై యుండి స్వలక్ష్యమును అన్యపదార్థములనుండి భిన్నము చేయుచున్నదో ఆలక్షణము స్వరూపలక్షణ మనబడును. ఉదా-పృథివికి పృథివీత్వము స్వరూపలక్షణమై యున్నది. జాతివ్యక్తుల రెంటికిని సిద్ధాంతమునందు తాదాత్మ్యమే యంగీకరింపబడియున్నది. అందువలన పృథివీత్వజాతికి పృథివీవ్యక్తితో తాదాత్మ్యమే యున్నది. అందువలన పృథివీత్వజాతి పృథివియొక్క స్వరూపమయ్యునై ఆపృథివిని జలాదీతర పదార్థములనుండి భిన్నము చేయుచున్నది. అందువలన బృథివీత్వజాతి యాపృథివికి స్వరూపలక్షణమై యున్నది. ఈలాగుననే సత్యజ్ఞానానందములు మూడును బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపలక్షణమై యున్నవి. ఆ సత్యజ్ఞానానందము లనుమూడును బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమయ్యునై బ్రహ్మమును అసజ్జడదుఃఖరూప జగత్తునుండి భిన్నము చేయుచున్నది. అందువలన ఆ సత్యాదులయందు బ్రహ్మముయొక్క స్వరూప లక్షణత్వము సంభవించుచున్నది.

శంక:- సత్యాదులు బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమని యంగీకరించినయెడల ఆ సత్యాదులయందు బ్రహ్మముయొక్కలక్షణత్వమును బ్రహ్మమునందు ఆసత్యాదిలక్షణములకు లక్ష్యత్వమును కలుగకపోవలయును. ఏలయన, లక్ష్యలక్షణ భావములు భేదముయొక్క అధీనములై యున్నవి. అభేదమునందు లక్ష్యలక్షణ భావములు కలుగుట లేదు. అటుగాక, అభేదమునందును లక్ష్యలక్షణ భావములు కలుగునన్నయెడల బృథివియును బృథివికి లక్షణము కావలయును. అట్లే బ్రహ్మమును, బ్రహ్మమునకు లక్షణమును కావలయును.

సమా:- అసత్యాదులు యద్యపి వాస్తవముగా బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమే యగుచున్నవి. తథాఽపి ఆ సత్యాదులయందు బ్రహ్మముయొక్క కల్పితభేదము మేమును అంగీకరించుచున్నాము. ఆకల్పితభేదము నంగీకరించుటచేతనే బ్రహ్మమునకును సత్యాదులకును లక్ష్యలక్షణ భావములు సంభవించుచున్నవి.

ఈయర్థము పూర్వాచార్యులచేతను జెప్పబడి యున్నది.

"ఆనందో విషయానుభవో నిత్యత్వం చేతి సంతి ధర్మాః ।
బ్రహ్మణోఽపృథక్ త్వేపి పృథగివావభాసంతే" ॥ -

ఆనందము, జ్ఞానము, నిత్యత్వము- అను మూడును బ్రహ్మము యొక్క ధర్మములై యున్నవి. ఆమూడుధర్మములు వాస్తవముగా బ్రహ్మముకంటె నభిన్నమై యుండియు భిన్నమైన వానివలె బ్రతీతము లగుచున్నవి.

శంక:- ఆ సత్యాది ధర్మములు వాస్తవముగా బ్రహ్మమునకన్న నభిన్నములే యైనయెడల అవి బ్రహ్మమునకన్న భిన్నముగా నేకారణముచేత ప్రతీతము లగుచున్నవి?

సమా:- అంతఃకరణమును ఆ యంతఃకరణధర్మము నను నుపాధుల వశముచేత ఆ సత్యాదులకు బ్రహ్మమునకన్న పృథక్ ప్రతీతి సంభవించుచున్నది. అది యెట్లనగా, బాధాభావ విశిష్టచైతన్యము సత్యపదముయొక్కవాచ్యార్థమై యున్నది. వృత్త్యవచ్ఛిన్న చైతన్యము జ్ఞానపదముయొక్క వాచ్యార్థమై యున్నది. ప్రీత్యాది వృత్త్యవచ్ఛిన్న చైతన్య మానంద పదముయొక్క వాచ్యార్థమై యున్నది. అందువలన నాసత్యాదులకును, బ్రహ్మమునకును వాస్తవముచేత భేదము లేక పోయినను; ఉపాధికృతభేద ముండుటచే లక్ష్యలక్షణభావము సంభవించుచున్నది. మఱియు ఆసత్యాదిపదములు భాగత్యాగలక్షణచేత నఖండబ్రహ్మమునే బోధించు చున్నవి. అందువలన నాలక్షణవాక్యముచేత సత్యాదులకును, బ్రహ్మమునకును గుణగుణిభావము సిద్ధింపదు. మఱియు ఆ సత్యాదిపదములయొక్క వాచ్యార్థము నకు భేదము పూర్వము చెప్పబడి యున్నది. అందువలన ఆసత్యాది పదముల యందు పర్యాయత్వమును కలుగదు.

ఇక, ఆ లక్షణవాక్య మందుండు సత్యాది పదములయొక్క ప్రయోజనము చెప్పబడుచున్నది. అచ్చట "సత్యం బ్రహ్మ" అని యింత మాత్రమే బ్రహ్మము యొక్క స్వరూపలక్షణ మనినయెడల, నైయాయికు లంగీకరించి యుండు సత్తాజాతి యందు ఆలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగును. మఱియు లక్ష్యబ్రహ్మమునకు

జడత్వము ప్రాప్తమగును. ఆదోషమును నివారించుటకొఱకు లక్షణమునందు "జ్ఞాన" మను పదము చెప్పబడినది. అచ్చట ఆసత్తాజాతియందు జ్ఞానరూపత్వము లేదు. అందువలన ఆసత్తాజాతియం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు. బ్రహ్మమునందు జడత్వమును కలుగదు. **"జ్ఞానం బ్రహ్మ"** అను నింతమాత్రమే బ్రహ్మముయొక్క లక్షణ మనినయెడల నైయాయికు లంగీకరించి యుండు నాత్మయొక్క జ్ఞానగుణమునందు లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగును. మఱియు లక్ష్యబ్రహ్మమునకు అనిత్యత్వమును అపురుషార్థత్వమును బ్రాప్త మగును. ఆదోషమును నివారించుటకొఱకు లక్షణమునందు "ఆనంద" మ్మనుపదము చెప్పబడినది. అచ్చట ఆజ్ఞానగుణమునం దానందరూపత్వము లేదు. అందువలన జ్ఞానగుణమునందు ఆలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు; లక్ష్యబ్రహ్మమునకు అపురుషార్థ రూపత్వమును గలుగదు.

"ఆనంద బ్రహ్మ" యను నింతమాత్రమే బ్రహ్మముయొక్క లక్షణ మనిన యెడల విషయజన్య సుఖమునందు ఆలక్షణమున కతివ్యాప్తియును, లక్ష్య బ్రహ్మమునకు జడత్వమును బ్రాప్త మగును. ఆ దోషమును నివారించుట కొఱకు లక్షణమునందు "జ్ఞాన" మ్మనుపదము చెప్పబడినది. విషయసుఖమునందు జ్ఞానరూపత్వము లేదు. అందువలన దానియం దతివ్యాప్తియును, లక్ష్యబ్రహ్మము నకు జడత్వమును గలుగదు. మఱియు, ఆ లక్ష్యబ్రహ్మమునకు అనిత్యత్వమును నివర్తించుటకొఱకు సత్యమ్మనుపదము చెప్పబడినది. ఈరీతిగా ప్రయోజన ముండుటవలన ఆ సత్యాదిపదములు మూడును సార్థకములై యున్నవి. ఇందు వలన సత్యము జ్ఞాన మానంద మను మూడుధర్మములును చేరి బ్రహ్మము యొక్క స్వరూపలక్షణ మగుచున్నది.

శంక:- ఎప్పుడు బ్రహ్మమునకు సత్యాది రూపత్వ మేదైన నొక ప్రమాణము చేత సిద్ధించుచున్నదో; అప్పుడే ఆ సత్యాదులకు బ్రహ్మముయొక్క స్వరూప లక్షణత్వము సిద్ధించును. ఆప్రమాణ మేమి?

సమా:- బ్రహ్మముయొక్క సచ్చిదానంద రూపత్వమునందు సాక్షాత్ శ్రుతియును వ్యాసభగవానుల సూత్రమును ప్రమాణములై యున్నవి. అందు శ్రుతి-

"సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ, ఆనందో బ్రహ్మ" - బ్రహ్మము సత్యరూప మయ్యును, జ్ఞానరూప మయ్యును, అనంతరూప మయ్యును, ఆనందరూపమయ్యు నున్నది. ఇచ్చట అంత మనగా పరిచ్ఛేదము. అది దేనియందు లేదో అది అనంత మనబడును. అనగా దేశపరిచ్ఛేద కాలపరిచ్ఛేద వస్తుపరిచ్ఛేదాఖ్య- త్రివిధ పరిచ్ఛేదరూప మైన యంతము లేని దేదియో అది అనంత మనబడును. అట్టి యనంతత్వము బ్రహ్మమునందే యున్నది. ఈయర్థము అన్య శాస్త్రములందును జెప్పబడి యున్నది.

నవ్యాపిత్వా ద్దేశతోఽంతో నిత్యత్వా న్నాపి కాలతః ।
న వస్తుతోఽపి సార్వాత్మ్యా దానంత్యం బ్రహ్మణి త్రిధా"॥

బ్రహ్మము సర్వదేశమునందును వ్యాపకమై యున్నది. అందువలన బ్రహ్మమునకు దేశముచేతను అంతము లేదు. మఱియు బ్రహ్మము నిత్య మగుటవలన ఆబ్రహ్మమునకు కాలముచేతను అంతము లేదు. బ్రహ్మము సర్వాత్మరూప మగుటవలన బ్రహ్మమునకు వస్తువుచేతను అంతము లేదు. ఈరీతిగా బ్రహ్మమునందు త్రివిధానంతత్వ మున్నది.

మఱియు, వ్యాససూత్రము. **"ఆనందాదయః ప్రధానస్య"**- ఆనందము, సత్యము, జ్ఞానము మొదలగు గుణములు బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపములై బ్రహ్మమును గోచరింపజేయునవి యగుచున్నవి. అందువలన నిర్గుణ బ్రహ్మ ధ్యానముకొఱకు ఆయానందాదిగుణములు వేదముయొక్క సమస్తశాఖల యందును ఉపసంహార్యములై యున్నవి. ఈశ్రుతిసూత్రములచేత బ్రహ్మమునకు సత్యజ్ఞానానంద రూపత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఇందువలన నాసత్యజ్ఞానాదుల యందు బ్రహ్మముయొక్క స్వరూప లక్షణత్వము సంభవించు చున్నది.

శంక:- బ్రహ్మమున కీస్వరూపలక్షణము సంభవించినను పూర్వోక్త జగ దుత్పత్తి స్థితిలయ కారణత్వరూప తటస్థలక్షణము ఘటిల్లదు. ఏలయన, బ్రహ్మము జగత్తుయొక్క ఉపాదానకారణ మనియును, నిమిత్తకారణ మనియును మీ రంగీకరించుచున్నారు. దానియందు బ్రథమమగు నుపాదాన కారణత్వమే

బ్రహ్మమునకు ఘటిల్లదు. ఏలయన, ఆ యుపాదానకారణము ఆరంభకము, పరిణామి, వివర్తాధిష్ఠానము అనుభేదముచేత త్రివిధ మగుచున్నది. ఆత్రివిధము, నందు బ్రహ్మము నెట్టి యుపాదాన కారణముగా మీరంగీకరించు చున్నారు? అందు మీమతమునందు బ్రహ్మ మేకము, నద్వితీయము నగుటవలన బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క ఆరంభకత్వము ఘటిల్లదు. పరస్పరసంయుక్తానేక ద్రవ్యములకే ఆరంభకత్వము గలదు. ఉదా- నైయాయిక మతమునందు పరస్పరసంయు క్తానేకపరమాణువులకే జగత్తుయొక్క ఆరంభకత్వ మున్నది. మఱియు **'సాక్షీ చేతాః కేవలో నిర్గుణశ్చ, నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతమ్, అవికా ర్యోఽయ ముచ్యతే'**ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులచేత బ్రహ్మము నిర్గుణము, నిష్క్రియము, నిరవయవము నని చెప్పబడియున్నది.

అందువలన బ్రహ్మమునకు బరిణామ్యుపాదానత్వమును ఘటిల్లదు. ఏల యన, గుణక్రియాసహిత సావయవమైన క్షీరాదికమే దధ్యాది పరిణామమును బొందుచున్నది. మఱియు దృతీయమగు వివర్తాధిష్ఠానత్వ రూపమైన యుపాదానత్వము గూడ బ్రహ్మమునకు ఘటిల్లదు. ఏలయన, ఘటమున్నది. పట మున్నది- యని ఘటపటాదిప్రపంచ మెల్లరకును సత్యముగానే అనుభూత్వ మగుచున్నది. అట్టి సత్యప్రపంచమునకు బ్రహ్మముయొక్క వివర్తరూపత్వము చేత మిథ్యాత్వకల్పనమం దేప్రమాణమును లేదు. మరియు ప్రపంచమునకు మిథ్యాత్వము లేక బ్రహ్మమునకు వివర్తాధిష్ఠానత్వము ఘటిల్లదు. అందువలన బూర్వోక్తత్రివిధోపాదానత్వమునం దేవిధ మైన యుపాదానత్వము బ్రహ్మమునకు ఘటిల్లదు.

మఱియు బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క కర్తృత్వముగూడ ఘటిల్లదు. ఏల యన, కార్యోత్పత్తి కనుకూల మైన జ్ఞానేచ్ఛా ప్రయత్నములను మూటిని గలవాడే కర్త యని పూర్వము చెప్పబడియున్నది. అచ్చట బ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానేచ్ఛా ప్రయత్నములు మూడును నిత్యములా? లేక అనిత్యములా? నిత్యము లయినయెడల సర్వకాలములయందును జగత్తున కుత్పత్తియే కావలయును, ఒక కాలమునందును జగత్తుయొక్క ప్రళయము కలుగగూడదు. అందువలన

ప్రళయమును ప్రతిపాదించునట్టి శాస్త్రములకు విరోధము కలుగును. జ్ఞానాదుల ననిత్యము లనినయెడల జగత్తువలె జ్ఞానేచ్ఛాదులును గార్యరూపములే యగును. అందువలన జ్ఞానాదులకు బ్రహ్మాశితత్వము కలుగకపోవలయును. ఏలయన, బ్రహ్మమునకు పరిణామాభావము పూర్వము చెప్పబడియున్నది. ఈరీతిగా బ్రహ్మమునం దుపాదానత్వమును, గర్తృత్వమును అసంభవ మగుటచే అభిన్ననిమిత్తోపాదాన కారణత్వము ఘటిల్లదు. అందువలన పూర్వము చెప్పబడిన జగదుత్పత్తి స్థితిలయకారణత్వరూప తటస్థలక్షణ మసంగతము. మఱియు కారణము లేక కార్యోత్పత్తి కలుగదు, అందువలన నీజగద్రూప కార్యమునకు బ్రహ్మమునకన్న భిన్నమైన యొకకారణ మంగీకరింపవలయును. అట్టి కారణము సత్త్వరజస్తమో నామక త్రిగుణరూప ప్రధానమై యున్నది. ఆ ప్రధానము నందుండియే మహత్తత్త్వాది క్రమముగా ఈజగత్తుత్పన్న మగుచున్నది. పరిణామి యగుటవలన ప్రధానమునకు జగదుత్పత్త్యాదులయొక్క కారణత్వము సంభవించుచున్నది. మఱియు ఆత్మరూపపురుషు డైననో అసంగుడు నిర్వికారుడు. అందువలన నాపురుషునియందు జగత్తుయొక్క కారణత్వము ఘటిల్లదు.

సమా:ఈరీతిగా శంకించు సాంఖ్యులను ఖండించుటకొఱకు బూర్వోక్త తత్పదార్థము విభజింపబడుచున్నది. ఆ తత్పదార్థము ద్వివిధము. ఒకటి వాచ్యార్థము, మఱియొకటి లక్ష్యార్థము. ఏయర్థము ఏపదముయొక్క శక్తివృత్తివలన దెలియబడుచున్నదో ఆయర్థము ఆపదముయొక్క వాచ్యార్థ మనబడును. ఏయర్థము ఏపదముయొక్కలక్షణావృత్తిచేత దెలియబడుచున్నదో ఆయర్థము ఆపదముయొక్క లక్ష్యార్థ మనబడును. శక్తిలక్షణలయొక్క స్వరూపము ముందు ద్వితీయ పరిచ్ఛేదమునందు జెప్పబడును. అందు మాయోపహిత చైతన్యము తత్పదముయొక్క వాచ్యార్థము. మాయారహిత శుద్ధచైతన్యము తత్పదముయొక్క లక్ష్యార్థము.

ఇచ్చట అభిప్రాయ మేమనగా, మాయారహిత నిర్వికారశుద్ధ బ్రహ్మమునకు జగదుపాదానత్వము సంభవింపక పోయినను మాయోపహితబ్రహ్మమునకుపాదానత్వము సంభవించుచున్నది. ఆయుపాదానత్వమును ఆరంభకత్వ రూపముగాని, పరిణామిత్వ రూపముగాని కాదు. మఱేమనగా వివర్తాధిష్ఠానత్వ

రూపమై యున్నది. అచ్చట నధిష్ఠానవస్తువుయొక్క యథార్థముకాని వేఱురూపము వివర్త మనబడును. ఎట్లు రజ్జుశుక్త్యాద్యధిష్ఠానములకు వాస్తవము కాని సర్పరజతాదులు వేఱురూపములై యున్నవో అట్లు బ్రహ్మమునకును ఈజగత్తు వాస్తవముకాని వేఱురూపమై యున్నది. అట్టి జగద్రూప వివర్తాధిష్ఠానత్వ మాయోపహితబ్రహ్మమునకు సంభవించుచున్నది.

మఱియు, ఘట మున్నది, పట మున్నది-ఇత్యాద్యనుభవములచేత జగత్తుయొక్క సత్యత్వమే సిద్ధించుచున్నది. అందువలన బ్రహ్మముయొక్క వివర్తత్వముచేత జగత్తునందు మిథ్యాత్వము సంభవింప దని వాదిచేత పూర్వ మేది చెప్పబడినదో యది యసంగతము. ఏలయన, ఆ యనుభవము ఆ ఘటపటాదులయం దుండు నధిష్ఠానచైతన్యముయొక్క సత్యత్వమునే విషయము చేయుచున్నది గాని యాఘటాదులయొక్క సత్యత్వమును విషయముచేయుట లేదు. అందువలన ఆయనుభవము ప్రపంచముయొక్క మిథ్యాత్వమునకు బాధకము గాదు. మఱియు **"నేహ నానాస్తి కించన"** అను శ్రుతి బ్రహ్మమునకన్న వేఱైన సర్వప్రపంచమును నిషేధించుచున్నది. అందువలన ప్రపంచమునకు స్వతః సత్త సంభవింపదు. మఱియు నా వాదిచేత జగత్తుయొక్క మిథ్యాత్వమునం దేప్రమాణాభావము చెప్పబడినదో యదియు నసంగతము. ఏకారణముచేత ననగా **"వాచారంభణం వికారో నామధేయమ్"** అను శ్రుతియే సాక్షాత్తుగా జగత్తుయొక్క మిథ్యాత్వమును జెప్పుచున్నది.

మఱియు బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యుపాదానత్వ మవశ్య మంగీకరింపవలయును. ఎట్లన **"యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి"** యను శ్రుతి ఆబ్రహ్మమునందే జగత్తుయొక్క లయము చెప్పియున్నది. ఏకార్య మే కారణమునందు లయ మొందుచున్నదో యాకార్యమునకు నాకారణ ముపాదానమే యగును. ఎట్లు ఘటాది కార్యములు మృత్తికాది కారణములయందే లయ మగుటవలన ఆఘటాది కార్యములకు మృత్తికాది కారణము లుపాదానములుగానే చూడబడుచున్నవో; అట్లు శ్రుతి ప్రతిపాదించిన చొప్పున జగత్తుయొక్క లయమున కాధార మగుటవలన బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యుపాదానత్వ మవశ్య

మంగీకరింపవలయును. లేక **"బహుస్యాం ప్రజాయేయ"** అను శ్రుతిచేత బ్రహ్మమే యనేక మగుట చెప్పబడియున్నది.

మఱియు లోకమునందు మృత్తికాద్యుపాదాన కారణములకే ఘటశరావాది రూపానేకత్వము చూడబడుచున్నది. ఈకారణముచేతను బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యుపాదానత్వము సంభవించుచున్నది. మఱియు సాంఖ్యవాదిచేత బ్రధానమునకు జగత్తుయొక్క యుపాదానత్వ మంగీకరింపబడియున్నది. అది యుక్తము కాదు. ఏలయన, ఆ ప్రధానము జగత్తున కుపాదానకారణ మను నర్థమునం దొకప్రమాణమును లేదు. అనగా ఒక శ్రుతియందును త్రిగుణాత్మక ప్రధానము జగత్తున కుపాదానముగా జెప్పబడలేదు. మఱేమనగా **"ఆత్మన ఆకాశః సంభూతః"** ఇత్యాది సమస్తశ్రుతులయందును చేతనబ్రహ్మమునకే జగత్తుయొక్క యుపాదానత్వము చెప్పబడియున్నది. యద్యపి ఈశ్రుతిచేత నాత్మకే జగత్తు యొక్క యుపాదానత్వము ప్రతీత మగుచున్నది. బ్రహ్మమున కుపాదానత్వము ప్రతీత మగుట లేదు. తథాపి **"తత్సృష్ట్వా తదే వానుప్రావిశత్"** ఇత్యాది శ్రుతుల యందు బ్రహ్మమునకే జీవభావముచేత జగత్తునందు బ్రవేశము చెప్పబడి యున్నది. అందువలన నీయాత్మ బ్రహ్మముకన్న భిన్నము కాదు.

మఱేమనగా, ఆబ్రహ్మమే యాత్మశబ్దముచే జెప్పబడినది. అందువలన ఈయాత్మ జగత్తున కుపాదానకారణ మనుటచేతను బ్రహ్మమునకే యుపాదా నత్వము సిద్ధించుచున్నది. లేక **'తదైక్షత సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయ'** ఇత్యాది శ్రుతులయందు అనేకరూపము లగుటకు గారణమునందు సంకల్పము యొక్క కర్తృత్వమును, నిచ్ఛయొక్క కర్తృత్వమును జెప్పబడియున్నవి. దానిచేతను బ్రహ్మమునకే యుపాదానత్వము సిద్ధించుచున్నది. ప్రధానమున కుపాదానత్వము సిద్ధించుట లేదు, ఏలయన, ఆసంకల్పేచ్ఛలయొక్క కర్తృత్వము చేతనముయొక్క ధర్మములే యగును, జడముయొక్కధర్మములు కావు. మీరంగీకరించి యుండు ప్రధానము జడమై యున్నది. అందువలన ఆ ప్రధానమునందు సంకల్పేచ్ఛలయొక్క కర్తృత్వము సంభవింపదు. అందువలన బ్రహ్మమునకే జగత్తుయొక్క యుపా దానత్వ మున్నది. ప్రధానమునకు లే దనునది సిద్ధమైనది.

ఎట్లు మాయోపహిత బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యుపాదానత్వము సంభవించుచున్నదో అట్లు జగత్తుయొక్కకర్తృత్వమును ఆ మాయోపహిత బ్రహ్మమునకే సంభవించు ననునది పూర్వము చెప్పబడియున్నది. మాయోపహితేశ్వరునియొక్క జ్ఞానేచ్ఛాప్రయత్నము లను మూడును ఉత్పత్తినాశ సహితములై యున్నవి. అట్టి జ్ఞానేచ్ఛాప్రయత్న విశిష్టమైన కర్తృత్వమున కాశ్రయత్వము యద్యపి నిర్వికారశుద్ధ బ్రహ్మమునకు సంభవించుట లేదు. తథాఽపి ఆ మాయోపహిత బ్రహ్మమునకు సంభవించుచున్నది. ఆకారణముచేత, అనగా ఆమాయోపహిత బ్రహ్మమునకే సర్వజగత్తుయొక్కవివర్తాధిష్ఠానత్వ మున్నది. అందువలన బూర్వోక్తదోషము ప్రాప్తమగుట లేదు. ఇందుచేత పూర్వోక్తాభిన్న నిమిత్తోపాదాన కారణత్వము బ్రహ్మమునకు తటస్థలక్షణముగా సంభవించు ననునది సిద్ధమైనది.

(18) మాయయొక్క స్వరూప లక్షణ ప్రమాణములందు శంకా సమాధానములు

శంక:- మాయచేత నుపహిత మైన బ్రహ్మము జగత్తునకు గారణమై యున్న దనిన, ఆమాయ యెట్టి వస్తువు? అనగా, ఆమాయయొక్క స్వరూపము లక్షణము ప్రమాణ మను మూడును నిరూపించుటకు సాధ్యము కానందువలన ఆమాయ యొక వస్తువు కాదు. ఆమాయయొక్క స్వరూపలక్షణము ప్రమాణము అను మూటియొక్క అసంభవము క్రమముగా నిరూపింపబడును. ఆమాయ సత్యమా? లేక మిథ్యయా? అద్యట సత్యమను ప్రథమపక్షమునందును ఆమాయ బ్రహ్మమునకన్న భిన్నమా? లేక యభిన్నమా?

భిన్న మను ప్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల **"ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ"** అను శ్రుతికి విరోధ మగును. ఏలయన, ఈశ్రుతి బ్రహ్మమును అద్వితీయ మని చెప్పుచున్నది. బ్రహ్మమునకు భిన్న మైన మాయ సత్యమైనయెడల బ్రహ్మమున కద్వితీయత్వము ఘటిల్లదు. లేక **"అసంగో న హి సజ్జతే"** ఇత్యాది శ్రుతులయందు బ్రహ్మము అసంగ మని చెప్పబడియున్నది. అట్టి అసంగ బ్రహ్మమునకు దేనితోడను సంబంధము సంభవింపదు. ఆసంబంధము లేక బ్రహ్మము నందు మాయోపహి

తత్త్వమే ఘటిల్లదు. లేక, బ్రహ్మమునకు మాయతో నెట్టిసంబంధ మున్నది? సంయోగ సంబంధమా? లేక సమవాయ సంబంధమా? లేక తాదాత్మ్య సంబంధమా? లేక భేదాభేద సంబంధమా?

అచ్చట సంయోగ మను ప్రథమపక్షము ఘటిల్లదు. ఏలయన, ఆ సంయోగము అవ్యాప్యవృత్తి యగుటవలన సావయవ ద్రవ్యములయొక్క ధర్మమగుచున్నది. ఉదా- పక్షికి వృక్షముతో సంయోగ మున్నది. ఆసంయోగము వృక్షముయొక్క సర్వదేశమునం దుండదు. మఱేమనగా వృక్షముయొక్క శాఖ యగు నేకదేశమునందే ఆ సంయోగ మున్నది. మూలాది దేశములయందు లేదు. అందువలన ఆసంయోగము అవ్యాప్యవృత్తి యగుచున్నది. ఈకారణముచేతనే సంయోగము ఆ పక్షివృక్షాది సావయవ ద్రవ్యములయొక్క ధర్మమే యగుచున్నది. బ్రహ్మమో నిరవయవము. అందువలన బ్రహ్మమునకు మాయతో సంయోగ సంబంధము ఘటిల్లదు. ద్వితీయ మగు సమవాయపక్షమును ఘటిల్లదు. ఏలయన, ఆ సమవాయ సంబంధము మీమతమునం దంగీకరింపబడుట లేదు. గుణగుణులు, క్రియాక్రియావంతములు, జాతివ్యక్తులు, అవయవావయవులు- ఇవి మొదలగు వానికే సమవాయ సంబంధ మున్నది. ఆ గుణగుణి భావాదులు బ్రహ్మ మాయలయందు లేదు. అందువలన బ్రహ్మమునకు మాయతో ఆ సమవాయ సంబంధము ఘటిల్లదు. తృతీయ మగు తాదాత్మ్యపక్షమును ఘటిల్లదు. ఏల యన, భేదరహిత పదార్థములకే ఆ తాదాత్మ్య ముండును, బ్రహ్మము, మాయ అను రెండును పరస్పరభేద సహితములు. అందువలన ఆ రెంటికిని బరస్పర తాదాత్మ్యము ఘటిల్లదు. చతుర్థ మగు భేదాభేదపక్షమును ఘటిల్లదు. ఏలయన భేదాభేదములు రెండును బరస్పరము విరుద్ధ మగుటవలన ఏకాధికరణమం దుండవు. ఈరీతిగా బ్రహ్మమునకు మాయతో సంబంధము నిరూపించుటకు సాధ్యము కానందున బ్రహ్మమునందు మాయోపహితత్వము ఘటిల్లదు.

మఱియు ఆమాయ బ్రహ్మముతో అభిన్నమను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించిన యెడల, అదియును ఘటిల్లదు, ఏలయన, బ్రహ్మమో చేతనము, మాయ జడము; జడచేతనములకు అభేదము ఘటిల్లదు. మఱియు మాయ, మిథ్య యను

ఆద్యద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల, అదియును ఘటిల్లదు. ఏలయన, మాయ మిథ్య యగుటచే ఆమాయావిశిష్టేశ్వరునకును మిథ్యాత్వము ప్రాప్తమగును, ఈశ్వరుడును మిథ్య యని యంగీకరించినయెడల, ఈశ్వరజ్ఞానముచేత మోక్షప్రాప్తిని చెప్పునట్టి మోక్షశాస్త్ర మప్రమాణ మగును. ఏకారణముచేత ననగా, మిథ్యావస్తువుయొక్క జ్ఞానముచేత మోక్షప్రాప్తి ఘటిల్లదు. ఈరీతిగా ఆమాయయొక్క స్వరూపము నిరూపించుటకు సాధ్యము కాని దగును. ఆమాయను నిరూపించుటకు సాధ్యము కాకపోవుటచే ఆమాయయొక్క లక్షణమును నిరూపించుటకు సాధ్యము కానిదే యగును. ఏలయన ధర్మి యుండి నప్పుడే దానియొక్క ధర్మములు విచారింపబడుచున్నవి. ధర్మిని నిరూపించుటకు సాధ్యము కానప్పుడు ఆధర్మియొక్క ఆసాధారణ ధర్మరూప లక్షణమును నిరూపించుటకు అత్యంతము దుస్సాధ మగును. మాయను నిరూపించుటకు సాధ్యము కానందున ఆమాయయందు ప్రమాణమును నిరూపించుటయు దుస్సాధమే యగును. ఏకారణముచేత ననగా, విషయము లేక యొక్క ప్రమాణమును బ్రవర్తించుట లేదు. ఈరీతిగా స్వరూపము, లక్షణము, ప్రమాణము లను మూటిచే మాయను నిరూపించుట కసాధ్య మగుటవలన ఆ మాయోపహిత చైతన్యమునకు తత్పదముయొక్క వాచ్యార్థత్వము సంభవింపదు.

ఇట్లు శంక కలుగగా; ఇంక స్వరూపము, లక్షణము, ప్రమాణము- అను మూటిచే మాయను నిరూపించుటకొఱకు ప్రథమమున దాని యుపోద్ఘాతముచేత దృష్టాంత సహితముగా బరమాత్మయందు సామాన్యముగా అధ్యాసము నిరూపింపబడుచున్నది. ముందు చెప్పదగిన యర్థమును బుద్ధియం దుంచుకొని ఆయర్థము సిద్ధించుటకొఱకు ప్రథమమున అన్యార్థమును చెప్పుట యుపోద్ఘాత మనబడును.

(19) పరమాత్మయందు సామాన్యముగా అధ్యాసము చెప్పుట.

ఎట్లు శుక్తిరజ్జ్వాదులయందు రజతసర్పాదులు కల్పితము లగుచున్నవో అట్లు చేతనమునం దచేతనము కల్పిత మగుచున్నది.

శంక:- చేతనమునం దచేతనము కల్పిత మను నర్థమునందు ప్రమాణ మేమి?

సమా:- ఈయర్థమునందు శ్రుతార్థాపత్తియే ప్రమాణము. శ్రుత మగు వాక్యార్థమునకు అనుపపత్తి యగుటవలన అన్యార్థకల్పన శ్రుతార్థాపత్తి యనబడును. అది చెప్పబడుచున్నది.

"ఇదం సర్వం య దయ మాత్మా, ఆత్మైవేదం సర్వమ్,
పురుష ఏవేదం విశ్వమ్, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ,
వాసుదేవః సర్వమ్, నారాయణః సర్వ మిదం పురాణః"

ఇవి మొదలగు ననేక శ్రుతిస్మృతి వాక్యముల యందు జేతనమున కన్య మగు నచేతనముయొక్క యభావమే ప్రతిపాదింపబడి యున్నది. పూర్వోక్త శ్రుతి వచనములయందు "ఇదం సర్వమ్" అను వాక్యముచేత ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచే సిద్ధించి యుండు నీయాకాశాది జడజగత్తు చెప్పబడుచున్నది. మఱియు ఆత్మ బ్రహ్మము, పురుషుడు, వాసుదేవుడు, నారాయణుడు అను శబ్దములచేత అద్వితీయమును సర్వమునకు సాక్షియును, బ్రత్యగ్రూపమునైన పరమాత్మ చెప్పబడుచున్నది. అచ్చట ప్రథమశ్రుతియందుండు ప్రపంచముయొక్క వాచక మైన "ఇదం సర్వమ్" అను శబ్దమునకును బరమాత్మయొక్కవాచక మైన 'ఆత్మ' యను శబ్దమునకును సామానాధికరణ్యము ప్రతీత మగుచున్నది. అచ్చట జడమగు జగత్తునకును, జేతన మగు నాత్మకును వాస్తవమున నేకత్వము సంభవింపదు. అందువలన జేతనాఽచేతనముల కభేదప్రతిపాదకత్వ రూపముఖ్య సామానాధికరణ్య మాస్థానమునందు సంభవింపదు.

మఱేమనగా, ఎట్లు "యోఽయం చోరః, స స్థాణుః" అను వచనమునందు చోరస్థాణువు లను రెండుశబ్దములకును బాధ సామానాధికరణ్య మున్నదో అట్లు పూర్వోక్తశ్రుతులయందు ఆత్మ, సర్వము- అను రెండు పదములకును బాధ సామానాధికరణ్యమే యున్నది. అనగా దృష్టాంత వాక్యమునందుండు చోరస్థాణువు లను రెండుపదములయొక్క సామానాధికరణ్యముచేత స్థాణువునకు వేఱుగా

జోరునియొక్క యభావ మెట్లు ప్రతీత మగుచున్నదో, అట్లు దార్ష్టాంతిక శ్రుతివాక్యములయందును ఆత్మ, సర్వము అను రెండుపదములయొక్క సామానాధికరణ్యముచేత ఆత్మకు భిన్నముగా సర్వజడరూప జగత్తుయొక్క అభావమే ప్రతీత మగుచున్నది.

అనగా, ప్రపంచాభావసహితము ఆత్మ అనుజ్ఞానము ఆ శ్రుతివాక్యముచేత కలుగుచున్నది. ఎప్పుడు జడప్రపంచము బ్రహ్మమునందు గల్పిత మని యంగీకరింపబడుచున్నదో అప్పుడే ఆజడప్రపంచముయొక్క అభావము సంభవించును. ప్రపంచము కల్పితము గా దన్నయెడ దానియొక్క యభావము సంభవింపదు. అందువలన ఆశ్రుత్యుక్తజడ ప్రపంచాభావము స్వప్రతియోగియైన జడప్రపంచమునకు గల్పితత్వము లేక యనుపపన్న మగుటవలన ఆజడ ప్రపంచమునకు గల్పితత్వము కల్పింపబడుచున్నది. ఈరీతిగా శ్రుతార్థాపత్తిచేతనే చేతనమునందు అచేతనముయొక్క కల్పితత్వము నిశ్చిత మగుచున్నది. ఈరీతి యగు నర్థము పూర్వోక్తేతర శ్రుతిస్మృతి వాక్యములకును నెఱుగవలయును.

శంక:- పూర్వము చేతనమునందు అచేతనము కల్పిత మనబడినది. అచ్చట చేతన మనునది యెట్టి వస్తువు? అచేతన మనునది యెట్టి వస్తువు?

సమా:- నిత్య శుద్ధ బుద్ధ ముక్త సత్య పరమానందాద్వయ బ్రహ్మము చేతన మనబడును. అజ్ఞానాది జడసమూహ మంతయు నచేతన మనబడును.

(20) బ్రహ్మముయొక్క విశేషణఫలప్రమాణముల నిరూపణము.

ఇంక బ్రహ్మముయొక్క నిత్యాది సప్తవిశేషణములయొక్క ఫలమును వానికి శ్రుతి ప్రమాణమును జెప్పబడును. బ్రహ్మమునందు వాస్తవముచే ననాత్మవస్తువు యొక్క తాదాత్మ్యము లేకపోయినను భ్రమచేత నాబ్రహ్మమునం దనాత్మవస్తువు యొక్క తాదాత్మ్యము ప్రతీత మగుచున్నది. భ్రమసిద్ధ తాదాత్మ్యమును నిత్యాది విశేషణములు నివారించుచున్నవి. దానియందును గార్యప్రపంచముయొక్క తాదాత్మ్యమును నిత్య మనువిశేషణము నివారించుచున్నది. బ్రహ్మమునకు నిత్యత్వము **"ఆకాశవత్సర్వ గతశ్చ నిత్యః"** అనునది మొదలైన శ్రుతి ప్రమాణముల

చేతనే సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు ఆకార్యప్రపంచ ధర్మములయొక్క తాదాత్మ్యమును "శుద్ధ" మను విశేషణము నివారించుచున్నది. బ్రహ్మమునకు శుద్ధత్వము **"అస్నావిరం శుద్ధ మపాప విద్ధమ్"** అనునది మొదలగు శ్రుతి ప్రమాణములచేతనే సిద్ధ మగుచున్నది. రాగద్వేషాది వికార రహితత్వ మేదియో అదియే బ్రహ్మమునందు శుద్ధత్వమై యున్నది.

మఱియు, కారణరూపమైన జ్ఞానముయొక్క తాదాత్మ్యమును బుద్ధమను విశేషణము నివారించుచున్నది. సర్వధా యేకరసజ్ఞాన రూపత్వము బుద్ధత్వ మనబడును. బ్రహ్మమునకు బుద్ధత్వము **"ప్రజ్ఞాన ఘనః"** మొదలగు శ్రుతి ప్రమాణములచేతనే సిద్ధమై యున్నది. మఱియు అజ్ఞానకృతావరణాదులయొక్క తాదాత్మ్యమును ముక్త మను విశేషణము నివారించుచున్నది. బంధరహితత్వము ముక్తత్వ మనబడును. బ్రహ్మమునకు ముక్తత్వము **"విముక్తశ్చ విముచ్యతే"** ఇత్యాది శ్రుతి ప్రమాణములచేతనే సిద్ధించుచున్నది. మఱియు మిథ్యాత్వమును సత్యమను విశేషణము నివారించుచున్నది. త్రికాలములయందును ఏది యబాధితమై యున్నదో అది సత్య మని చెప్పబడును.

బ్రహ్మమునకు సత్యత్వము **"సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ, స దేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్"**- శ్రుతిప్రమాణములచేతనే సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు ఆనంద మను విశేషణము బ్రహ్మముయొక్క పురుషార్థత్వమును చెప్పుచున్నది. బ్రహ్మమునకు ఆనందరూపత్వము **"ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్, విజ్ఞాన మానంద బ్రహ్మ"** ఇత్యాది శ్రుతిప్రమాణములచేతనే సిద్ధమగుచున్నది.

మఱియు అద్వయ మను విశేషణము బ్రహ్మముయొక్క యఖండైక రసత్వమును జెప్పుచున్నది. ద్వైతము లేనిది అద్వయ మనబడును. అనగా భేదవాదులచేత కల్పింపబడిన యేపంచవిధభేదము లున్నవో ఆభేదములు లేనిది అద్వయ మనబడును. ఆపంచవిధభేదము లేవి యనగా- జీవులయొక్క పరస్పర భేదము, జీవేశ్వరద్వయముయొక్క పరస్పరభేదము, ఘటాది జడపదార్థముల యొక్క పరస్పరభేదము, ఈశ్వరునకును జడజగత్తునకును గల పరస్పరభేదము, జీవునకును జడజగత్తునకును గల పరస్పరభేదము. ఈప్రకారముగా జీవేశ్వరాది

రూపప్రతియోగులయొక్క భేదముచేత నాభేదములు పంచవిధములై యున్నవి. ఆసర్వభేదములును గల్పితములై యున్నవి. అందువలన ఆపంచవిధ భేదరహితత్వము బ్రహ్మమునందు సంభవించుచున్నది. లేక సజాతీయభేదము, విజాతీయ భేదము, స్వగతభేదము- అను నీత్రివిధ భేదములు లేనిది అద్వయ మనబడును. బ్రహ్మమునకు అద్వయరూపత్వము **"ఏక మేవాద్వితీయమ్"** ఇత్యాదిక శ్రుతిప్రమాణములచేతనే సిద్ధించుచున్నది.

శంక:- పూర్వము అజ్ఞానాది జడసమూహ మచేతన మనబడినది. అచ్చట ఆ యజ్ఞానముయొక్కస్వరూపము ఏది? లక్షణ మేది? ప్రమాణ మేది?

ఈశంకకు సమాధానార్థమై యింక గ్రమముగా ఆయజ్ఞానముయొక్క స్వరూపమును, లక్షణమును, ప్రమాణమును చెప్పబడుచున్నవి.

(21) అజ్ఞానముయొక్క స్వరూప లక్షణ ప్రమాణముల నిరూపణము.

ఆయజ్ఞానము త్రిగుణాత్మకమై యున్నది. అనగా సత్త్వరజస్తమము లను త్రిగుణములు ఆత్మగా (స్వరూపముగా) కలిగిన దేదియో అది త్రిగుణాత్మక మగు నజ్ఞానము. అచ్చట ఆయజ్ఞానముయొక్క కార్యభూతజగత్తునందు సుఖదుఃఖ మోహరూపత్వము ప్రత్యక్షముగా బ్రతీత మగుచున్నది. ఆసుఖాదిత్రయము క్రమముగా సత్త్వాదిత్రిగుణములయొక్క పరిణామములే యగును. కారణము యొక్క సమాన స్వభావముతో గూడినదే కార్యమై యున్నది. అందువలన జగద్రూపకార్యమునందు ద్రిగుణరూపత్వమును జూచి కారణభూతాజ్ఞానము నందును ఆత్రిగుణరూపత్వము కల్పింపబడుచున్నది. మఱియు **"అజా మేకాం లోహిత శుక్ల కృష్ణామ్"** అను శ్రుతియును ఆయజ్ఞానము త్రిగుణరూప మని చెప్పుచున్నది. ఈరీతిగా అజ్ఞానముయొక్క స్వరూపము చెప్పబడినది.

ఇక ఆ యజ్ఞానముయొక్క లక్షణము చెప్పబడుచున్నది. **"సదస ద్విలక్షణమజ్ఞానమ్"**- సత్యపదార్థముకన్నను, అసత్య పదార్థము కన్నను విలక్షణమైనది యేదియో అది యజ్ఞాన మనబడును. అనగా సత్య మనియును,

అసత్య మనియును నిరూపించుటకు సాధ్యము కానిది అజ్ఞాన మనబడును. అచ్చట అజ్ఞానము సత్యమని అంగీకరించినయెడల సత్యమైన బ్రహ్మమువలె ఆయజ్ఞానమునకు నాశము లేక యుండవలయును. అయితే ఆయజ్ఞానము బ్రహ్మజ్ఞానము చేత నష్ట మగుచున్నది. అందువలన ఆయజ్ఞానము సత్యరూపమని నిరూపించుటకు సాధ్యము గాదు. మఱియు ఆయజ్ఞానము అసత్యమని అంగీకరించినయెడల అసత్యమైన వంధ్యాపుత్రునివలె ఆయజ్ఞానము ప్రత్యక్షము గాకపోవలయును. ఆయజ్ఞానమో నేను బ్రహ్మము నెఱుంగను అను ప్రత్యక్షానుభవమునకు విషయముగానే ప్రతీత మగుచున్నది. అందువలన ఆ యజ్ఞానము అసత్యరూప మనియును నిరూపించుటకు సాధ్యము గాదు. ఈకారణముచేత ఆ యజ్ఞానమును అనిర్వచనీయ మందురు.

అచ్చట **"అసద్విలక్షణ మజ్ఞానమ్"** అను నింతమాత్రమే ఆయజ్ఞానమునకు లక్షణ మనిన యెడల వంధ్యాపుత్రా ద్యసత్యపదార్థములకన్న విలక్షణమైన సత్యబ్రహ్మమునందు ఆ లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగును. ఆ యతివ్యాప్తి దోషమును నివారించుకొఱకు లక్షణమునందు "సద్విలక్షణ" మనుపదము చెప్పబడినది. బ్రహ్మము సత్తుకన్న విలక్షణము కాదు. అందువలన దానియం దతివ్యాప్తి గలుగదు. మఱియు "సద్విలక్షణ మజ్ఞానమ్" అను నింతమాత్రమే ఆయజ్ఞానమునకు లక్షణ మనినయెడల సత్యబ్రహ్మముకన్న విలక్షణమైన వంధ్యాపుత్రా ద్యసత్యపదార్థములయందు ఆలక్షణమునకు అతివ్యాప్తి కలుగును. ఆయతివ్యాప్తి దోషమును నివారించుటకొఱకు లక్షణమునందు అసద్విలక్షణ మ్మను పదము చెప్పబడినది. ఆ వంధ్యాపుత్రాదికము అసత్తుకన్న విలక్షణము కాదు. అందువలన దానియం దతివ్యాప్తి కలుగదు.

వాస్తవముగా విచారించి చూచినయెడల "సద్విలక్షణ మజ్ఞానమ్' అను నింతమాత్రమే అజ్ఞానమునకు లక్షణముగా సంభవించుచున్నది. అసత్తనుపదము వ్యర్థమే యగును. ఎట్లన, అసద్వస్తు వొకటి యుండినయెడల దానికి అసత్త్వమే సంభవింపదు. అసద్వస్తువే యేదియు లేకుండునపుడు దేనియందు లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగును? అందువలన నజ్ఞానముయొక్క లక్షణమునందు అసద్విలక్షణ

మనుపదము గ్రంథకర్త చెప్పుట కేవలము శిష్యులయొక్క బుద్ధివృద్ధికొఱకు కని గ్రహింపవలయును.

శంక:- ఎట్లు అజ్ఞానము సద్విలక్షణమో అట్లు ఈకార్యప్రపంచముగూడ సద్విలక్షణమే యగును. అందువలన గార్యప్రపంచమునందు ఆయజ్ఞానముయొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుచున్నది.

సమా:- ఉక్తలక్షణమునందు అనాది అనుపదమును చెప్పుటవలన నతివ్యాప్తి కలుగదు. అనగా **"సద్విలక్షణ మనాది అజ్ఞానమ్"** అనునది. అజ్ఞానముయొక్క లక్షణమై యున్నది. కార్యప్రపంచమునందు అనాదిత్వము లేదు. అందువలన ప్రపంచమునందు ఆలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు.

శంక:- ఈలక్షణమునకును జీవేశ్వరులయం దతివ్యాప్తియే కలుగును . ఎట్లన, జీవేశ్వరులు కల్పితు లగుటవలన సత్తుకన్న విలక్షణులును అనాదులు నగుదురు. **"జీవేశా వాభాసేన కరోతి"** అను శ్రుతివచనముచేతను,

"మాయాభాసేన జీవేశౌ కరోతీతి శ్రుతత్వతః ।
కల్పితావేవ జీవేశౌ తాభ్యాం సర్వం ప్రకల్పితమ్ ॥"

అను విద్యారణ్యస్వాములయొక్క వచనముచేతను ఆజీవేశ్వరులయందు గల్పితత్వమే సిద్ధించుచున్నది. మఱియు-

"జీవేశౌ చ విశుద్ధా చిద్విభాగస్తు తయోర్ద్వయోః॥
అవిద్యా తచ్చితో ర్యోగః షడస్మాక మనాదయః ॥"

జీవుడు, ఈశ్వరుడు, శుద్ధచైతన్యము- ఈమూటియొక్క పరస్పరభేదము, అవిద్య, ఆయవిద్యకు చేతనముతో గలసంబంధము- అను షట్పదార్థములు మామతమునం దనాదులై యున్నవి- అను ఈసంప్రదాయిక వచనముచేత జీవేశ్వరులయం దనాదిత్వము సిద్ధించుచున్నది. అందువలన ఆజీవేశ్వరులయం దుక్తలక్షణముయొక్క యతివ్యాప్తి వజ్రలేపమై యున్నది.

సమా:- ఆయతివ్యాప్తిదోషమును నివారించుటకొఱకు ఆ లక్షణమునందు

"జ్ఞాననివర్త్యమ్" అనుపదమును మేము చెప్పుచున్నాము **"యతో జ్ఞాన మజ్ఞానస్యైవ నివర్తకమ్"** అనువచనముచేత శ్రీపంచపాదికాచార్యులు జ్ఞానముచేత గేవల మజ్ఞానమాత్రముయొక్క నివృత్తియే చెప్పియున్నారు. అన్యముయొక్క నివృత్తిని జెప్పలేదు. జీవేశ్వరాది భావములయొక్క నివృత్తియో ఆయజ్ఞానముయొక్క నివృత్తిచేతనే కలుగుచున్నది. అందువలన జీవేశ్వరులయందు జ్ఞానముచేత నివర్త్యత్వము లేదు. అందువలన జీవేశ్వరులయందు బూర్వోక్తలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు. ఇందువలన ఆయజ్ఞానమునకు **"సద్విలక్షణ మనాది జ్ఞాన నివర్త్య మజ్ఞానమ్"** అను లక్షణము సిద్ధించుచున్నది.

లేక "అనాద్యుపాదానం జ్ఞాన నివర్త్య మజ్ఞానమ్" అనాది యయ్యును ఉపాదాన మయ్యును జ్ఞానమువలన నివర్తనీయముగా నుండునది అజ్ఞానము అను ద్వితీయలక్షణము అజ్ఞానమునకు చెప్పవలయును. ఈలక్షణమునందు అనాది ప్రాగభావమునం దతివ్యాప్తిని నివారించుటకొఱకు "ఉపాదానమ్" అనుపదము చెప్పబడినది. ఘటాదికార్యములకు ఉపాదానకారణ మైన మృత్తికాదులయం దతివ్యాప్తిని నివారించుటకొఱకు "అనాది" అనుపదము చెప్పబడినది. అనాదియును, వివర్తోపాదానము నైన బ్రహ్మమునం దతివ్యాప్తిని నివారించుట కొఱకు "జ్ఞానని వర్త్యమ్" అనుపదము చెప్పబడినది. ఇచ్చట అజ్ఞానమునందు పరిణామ్యు పాదానత్వమే గ్రహింపవలయును. మఱియు గొందఱు వాదులు జ్ఞానముయొక్క యభావమునే అజ్ఞాన మనుచున్నారు. వారిని ఖండించుటకొఱకు సిద్ధాంతమునం దాయజ్ఞానము భావరూపముగా నంగీకరింపబడియున్నది.

ఇంక అజ్ఞానమునందు బ్రమాణము చెప్పబడుచున్నది. "అహం బ్రహ్మ న జానామి" అనగా నేను బ్రహ్మము నెఱుంగను అని అజ్ఞానవిషయక ప్రత్యక్షానుభవము సర్వప్రాణులకును గలుగుచున్నది. అందువలన ఆ యజ్ఞానమునందు (1) ఒకటి ప్రత్యక్షప్రమాణమై యున్నది. (2) మఱియొకటి, శ్రుతిస్మృతులును ప్రమాణములై యున్నవి. అచ్చట, శ్రుతి- **"తే ధ్యానయోగానుగతా అపశ్యన్ దేవాత్మశక్తిం స్వగుణై ర్నిగూఢామ్"** - కాలస్వభావాది కారణములయందు

నానాప్రకార దోషములను విచారించి జగత్తుయొక్క కారణమును నిశ్చయించుట కొఱకు బ్రహ్మధ్యాన పరాయణు లైన బ్రహ్మవేత్తలు దేవాత్మశక్తినే జగత్కారణ రూపముగా నెఱుగుచున్నారు. ఆయజ్ఞానరూపశక్తి తన సత్త్వాది గుణములతో నిగూఢమై యున్నది. 'ఈశ్రుత్యర్థ మాత్మపురాణముయొక్క యష్టమాధ్యాయ మునందు విస్తరముగా జెప్పబడియున్నది.' స్మృతి-

"అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యంతి జంతవః ।
జ్ఞానేన తు తదజ్ఞాన మేషాం నాశిత మాత్మనః ॥

ఏజీవులయొక్క జ్ఞానము అజ్ఞానముచేత ఆవృత మగునో ఆజీవు లాయజ్ఞాన కృతావరణమువలన సంసారమునే పొందుచున్నారు. ఏజీవులకు ఆయజ్ఞానము గురు శాస్త్ర ప్రసాద జన్యజ్ఞానముచేత నివృత్త మగునో ఆపురుషులకు **" అహం బ్రహ్మాస్మి"** అను జ్ఞానము ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మమును బ్రకాశింపజేయు చున్నది. ఈగీతాస్మృతియును ఆయజ్ఞానమునందు బ్రమాణమై యున్నది.

మఱియును, ఈస్మృతియం దజ్ఞానమునకు బ్రహ్మముయొక్క స్వరూ పావరకత్వము చెప్పబడియున్నది. ఆయావరకత్వము భావపదార్థములయందే కలుగును. అభావపదార్థములయందు గలుగదు. అందువలన జ్ఞానాభావ మజ్ఞాన రూపమని యంగీకరించు నైయాయికులును ఈస్మృతివచనము విరోధించుటవలన అజ్ఞానమును భావరూపముగానే యంగీకరింపవలయును. అందువలన నాగీతావచన మజ్ఞానముయొక్క భావరూపత్వమునందును బ్రమాణమై యున్నది. మఱియును, ఉక్తగీతావచనమునందు జ్ఞానముచేత నజ్ఞానముయొక్క నాశము చెప్పబడియున్నది. దానివలన త్రిగుణాత్మకమును, అచేతనమును, స్వతం త్రమును, బారమార్థికమును, బరిణామియును, నిత్యము నైన యేప్రధాన మున్నదో అదియే యజ్ఞాన మను సాంఖ్యులమతముగూడ ఖండింపబడినట్లు తెలియ వలయును. లోకమునం దచేతనమైన రథాదులకు జేతనముయొక్క యధీనముగానే ప్రవృత్తి తెలియబడు చున్నది. స్వతంత్రముగా బ్రవృత్తి తెలియబడుట లేదు. కావున బ్రధానము నచేతన మని యంగీకరించి మరల స్వతంత్రమని యంగీ కరించుట యును అత్యంతవిరుద్ధము. లోకమునందు

బరిణామి యగు క్షీరాదులకు సావయవత్వముచేత ననిత్యత్వమే తెలియ బడుచున్నది. అందువలన బ్రధానమును బరిణామి యని యంగీకరించి మరల నిత్య మని యంగీకరించుట యత్యంత విరుద్ధము. అందువలన నా సాంఖ్యమతము సమీచీనము కాదు. ఇంత పర్యంతము అజ్ఞానముయొక్క స్వరూపము, లక్షణము, ప్రమాణమును చెప్పబడినవి.

(22) అజ్ఞాన విభాగ నిరూపణము.

ఇక అజ్ఞానముయొక్క విభాగము చెప్పబడుచున్నది. పూర్వోక్తాజ్ఞానము మాయ, యవిద్య యను భేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది. శుద్ధసత్త్వగుణ ప్రధానమై ఆయజ్ఞానము మాయ యనబడును. మలిన సత్త్వగుణ ప్రధానమై ఆయజ్ఞాన మవిద్య యనబడును. అచ్చట ఏసత్త్వగుణము రజస్తమములను ద్విగుణములచేత దిరస్కరింపబడదో (కప్పబడదో) ఆసత్త్వగుణము శుద్ధ మనబడును. ఏసత్త్వగుణము ఆ రజస్తమో గుణములచేత దిరస్కరింపబడు చున్నదో ఆసత్త్వగుణము మలిన మనబడును. ఈప్రకారముగా ఒకటే యజ్ఞానము సత్త్వగుణము యొక్క శుద్ధిచేత మాయారూపమై యున్నది. సత్త్వగుణము యొక్క మలినత్వముచేత నవిద్యారూపమై యున్నది. శ్రుతి **"మాయా చాఽవిద్యా చ స్వయమేవ భవతి"**-మూలప్రకృతి రూపాజ్ఞానము తానే మాయా రూపము గాను, అవిద్యారూపముగాను అగుచున్నది. మాయాఽవిద్య లను నుపాధిద్వయము చేత ఆయొకటే చైతన్యము ఈశ్వరజీవు లనుభేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది. ఆమాయయందు బ్రతిబింబిత మగు చైతన్య మీశ్వరు డనబడును. అవిద్యయందు బ్రతిబింబిత మగు చైతన్యము జీవు డనబడును. శ్రుతి- **'జీవేశా వాభాసేన కరోతి'** - ఆయజ్ఞానము స్వనిష్ఠాభాసముచేత జీవేశ్వరులను జేయుచున్నది.

మఱియు గొందఱు గ్రంథకారులు మాయాఽవిద్యల కీప్రకార మైన భేదము చెప్పుచున్నారు. ఆయజ్ఞానమునకు ద్వివిధశక్తు లున్నవి. ఒకటి జ్ఞానశక్తి, మఱియొకటి క్రియాశక్తి. కార్యమునకు జనక మైన కారణనిష్ఠసామర్థ్య మేది గలదో అది శక్తి యనబడును. దానియందును జ్ఞానమునకు జనకమైన శక్తి జ్ఞానశక్తి యనబడును.

క్రియకు జనక మైనశక్తి క్రియాశక్తి యనబడును. రజస్తమములను ద్విగుణములచేత నభిభవము (కప్పబడుటను) పొందినట్టి సత్త్వగుణము జ్ఞానశక్తి యనబడును. **"సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానమ్"** అను వచనముచేత గీతయందు శ్రీభగవంతునిచే సత్త్వగుణమునందుండి జ్ఞానముయొక్క యుత్పత్తి చెప్పబడి యున్నది. అందువలన ఆసత్త్వగుణముయొక్కజ్ఞానశక్తిరూపతయందా గీతావచనమే ప్రమాణమై యున్నది.

మఱియు సత్త్వగుణముచేత నభిభవము పొందని వగు రజస్తమము లను ద్విగుణములు క్రియాశక్తి యనబడును. ఆ క్రియాశక్తియును ద్వివిధము. ఒకటి ఆవరణశక్తి, మఱియొకటి విక్షేపశక్తి. ఆవరణమునకు జనకమగు శక్తి ఆవరణశక్తి యనియును, విక్షేపమునకు జనకమగు శక్తి విక్షేపశక్తి యనియును జెప్పబడును. సత్త్వరజస్సు లను ద్విగుణములచేత అభిభవమును బొందనట్టి తమోగుణ మావరణశక్తి యనబడును. ఈయర్థము భగవద్భాష్యకారులును జెప్పియున్నారు. ఆభాష్యవచన మేమనగా **"కృష్ణం తమః ఆవరణాత్మకత్వాత్"- "అజా మేకాం లోహిత శుక్లకృష్ణామ్"** అను మంత్రము నందుండు కృష్ణశబ్దము తమోగుణము యొక్క వాచకము, తమోగుణము ఆవరణరూప మగుటవలన? ఇట్లు శ్రీభాష్యకారులచేత తమోగుణమున కావరణత్వ ముక్తశ్రుతియొక్క వ్యాఖ్యానము నందు జెప్పబడియున్నది. అందువలన దమోగుణమునం దావరణ శక్తిరూపత సంభవించుచున్నది. ఆవరణశక్తియొక్క స్వరూపము చెప్పబడినది. ఇక ఆవరణశక్తియొక్కలక్షణము చెప్పబడుచున్నది. **"నాస్తి న ప్రకాశతే ఇతి వ్యవహార హేతుః ఆవరణశక్తిః"**- బ్రహ్మము లేదు, బ్రహ్మము భాసించుట లేదు- అను వ్యవహారమునకు గారణ మైనది యావరణశక్తి యనబడును. ఈప్రకారముగానే పూర్వోక్త జ్ఞానశక్తికిని **"అస్తి ప్రకాశతే ఇతి వ్యవహారకారణం జ్ఞానశక్తిః"**= అస్తి భాతి అను వ్యవహారమునకు గారణ మైనది జ్ఞానశక్తి అనులక్షణము తెలియ వలయును. ఈయావరణశక్తియొక్కలక్షణము శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములచేతను జెప్పబడియున్నది. **"న భాతి నాస్తి కూటస్థ ఇత్యాపాదన మావృతిః"**- కూటము(కమ్మరి డాగలి)వలె నిర్వికారముగా నుండునది కూటస్థ మనబడును.

అట్టివాడు పరమాత్మ దేవుడు. ఆపరమాత్మ లేదు, భాసించుట లేదు అను వ్యవహారమునకు గారణమైనది యావరణశక్తి యనబడును.

ఇక విక్షేపశక్తియొక్కనిరూపణము చేయబడుచున్నది. తమము,సత్త్వము- అను ద్విగుణములచేత నభిభవము పొందనట్టి రజోగుణము విక్షేపశక్తి యనబడును. **"రజసో లోభ ఏవ చ"** అను గీతావచనమునందు రజోగుణమునందుండి లోభాద్యుత్పత్తి చెప్పబడియున్నది. లోభము, మదము, మత్సరము మొదలగు వానియొక్క కారణత్వము విక్షేపమునందు బ్రసిద్ధమైయే యున్నది. అందువలన బూర్వోక్త విక్షేపశక్తియం దాగీతావాక్యము ప్రమాణము.

ఇక అవిక్షేపశక్తియొక్క లక్షణము చెప్పబడుచున్నది. **"ఆకాశాది ప్రపంచోత్పత్తి హేతుః విక్షేపశక్తిః"**- ఆకాశాది ప్రపంచోత్పత్తికి గారణ మైనశక్తి విక్షేపశక్తి యనబడును. ఈవిక్షేపశక్తియొక్క లక్షణము ఆచార్యులచేతను జెప్పబడియున్నది.

"విక్షేపశక్తిర్లింగాది బ్రహ్మాండాన్తం జగత్సృజేత్"-

సమష్టివ్యష్టిరూప లింగశరీరము మొదలు చతుర్దశభువన బ్రహ్మాండ పర్యంతము గల సర్వజగత్తును విక్షేపశక్తియే సృజించుచున్నది. అందువలన నీయర్థము సిద్ధించుచున్నది. పూర్వోక్తాజ్ఞానమే యావరణశక్తి ప్రధానమై యవిద్య యనియును బూర్వోక్తవిక్షేపాది శక్తిప్రధానమై మాయ యనియును జెప్పబడును.

శంక:- ఆవరణశక్తిప్రధాన మైన యజ్ఞానమును మాయ యనియును విక్షేపాది శక్తిప్రధాన మైన యజ్ఞానము నవిద్య యనియు నేల చెప్పగూడదు?

సమా:- శాస్త్రవేత్తలచేత మాయకు, నవిద్యకును ఈలక్షణములు చెప్పబడి యున్నవి. **"స్వాశ్రయాఽవ్యామోహకరీ మాయా"**-తనయాశ్రయమునకు ఏది వ్యామోహమును బ్రాప్తింప జేయదో అది మాయ యనబడును. **"స్వాశ్రయ వ్యామోహకరీ అవిద్యా"**- భావము॥ తనయాశ్రయమునకు ఏది వ్యామోహమును బ్రాప్తింపజేయుచున్నదో అది యవిద్య యనబడును. ఆయావరణ శక్తియే మోహప్రాప్తిహేతు వగుటవలన ఆవరణశక్తి ప్రధానాజ్ఞాన మవిద్య యనబడును. మాయ యని చెప్పబడదు. మఱియు విక్షేపాదిశక్తికి మోహప్రాప్తి హేతుత్వము

లేదు. అందువలన విక్షేపాదిశక్తిప్రధానాజ్ఞానము మాయ యనబడును. అవిద్య యని చెప్పబడదు. ఇచ్చట విక్షేపాదియను ఆదిశబ్దముచేత బూర్వోక్తజ్ఞాన శక్తినిగూడ గ్రహింపవలయును. ఈప్రకారముగా మాయా ఽ విద్యలయొక్క భేదము స్మృతియందును జెప్పబడియున్నది. స్మృతి-

"తరత్యవిద్యాం వితతాం హృది యస్మి న్నివేశితే ।
యోగీ మాయా మమేయాయ తస్మై విద్యాత్మనే నమః ॥"-

హృదయమునందు ఏపరమాత్మయొక్క సాక్షాత్కారము కలుగగా బ్రహ్మవేత్త యగు యోగి యావరణశక్తిప్రధానాజ్ఞానరూపావిద్యను, విక్షేపశక్తి ప్రధానాజ్ఞాన రూపమాయనుగూడ నశింపజేయుచున్నాడో అజ్ఞానస్వరూపమైన యప్రమేయ బ్రహ్మమును నేను నమస్కరించుచున్నాను.

(23) మాయాఽవిద్యా విభాగ నిరూపణ ఫలము.

ఇక మాయాఽవిద్యలయొక్క విభాగనిరూపణమునకు ఫలము చెప్పబడు చున్నది. పూర్వోక్తమాయచేత నుపహిత మయిన యేచైతన్య మున్నదో ఆ మాయోపహిత చైతన్య మీశ్వరు డనియును జగత్కారణు డనియు నంతర్యామి యనియును జెప్పబడును. అచ్చట **"ఏష సర్వేశ్వరః"** అనుశ్రుతి యామాయోపహిత చైతన్యము నీశ్వరు డనియును, **"ఏ షోఽన్తర్యామీ"** అనుశ్రుతి యా చైతన్యము నంతర్యామి యనియును, **"ఏష యోనిః సర్వస్య"** అనుశ్రుతి యా చైతన్యమును సర్వకారణు డనియును జెప్పుచున్నది. అందువలన నామాయోపహిత చైతన్యము యొక్క యీశ్వరత్వమునందును, నంతర్యామిత్వమునందును, జగత్కారణత్వము నందును బూర్వోక్తశ్రుతులే ప్రమాణములు. ఆమాయోపహిత చైతన్యమే తత్పదముయొక్క వాచ్యార్థము. మఱియు బూర్వోక్తావిద్యచేత నుపహిత మయిన యేచైతన్య మున్నదో యాచైతన్యము జీవు డనియును, ప్రాజ్ఞు డనియును జెప్పబడును. ఆ జీవుడే త్వంపదముయొక్క వాచ్యార్థము. ఇచ్చట నుపహిత శబ్దముచేత బ్రతిబింబమును గ్రహింపవలయును. అనగా ఆమాయయందు బ్రతిబింబితచైతన్య మీశ్వరు డనియు, నవిద్యాప్రతిబింబిత చైతన్యము జీవు

డనియును చెప్పబడును. ఈయర్థము శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములచేతను బంచదశి యను గ్రంథమునందు జెప్పబడియున్నది.

"తమోరజస్సత్త్వగుణా ప్రకృతిర్ద్వివిధా చ సా।
సత్త్వశుద్ధ్యవిశుద్ధిభ్యాం మాయా విద్యే చ తే మతే॥

మాయాం బింబో వశీకృత్య తాం స్యాత్సర్వజ్ఞ ఈశ్వరః।
అవిద్యావశగ స్త్వన్య స్తద్వైచిత్ర్యాదనేకధా' ॥'-

సచ్చిదానంద బ్రహ్మముయొక్క ప్రతిబింబముతో గూడినది యును, సత్త్వరజస్తమము లను త్రిగుణములు గలదియు నగు నేప్రకృతి యున్నదో యాప్రకృతి మాయ, యవిద్య యనుభేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది. ఆప్రకృతి శుద్ధసత్త్వ గుణప్రధానతచేత మాయ యనియును, మలినసత్త్వగుణ ప్రధానతచేత నవిద్య యనియును జెప్పబడుచున్నది. ఆమాయయందు బ్రతిబింబితచైతన్య మా మాయను స్వవశము చేసికొని సర్వజ్ఞు డగునీశ్వరు డగుచున్నది. అవిద్యయందు బ్రతిబింబిత చైతన్యము జీవు డనబడును. ఆ జీవచైతన్య మవిద్యావశమై యవిద్యయొక్క విచిత్రత్వముచేత దానును దేవమనుష్యాది రూపములచేత ననేక ప్రకారములే యగుచున్నది. ఇచ్చట దాత్పర్య మేమనగా, పూర్వోక్తశుద్ధసత్త్వ గుణప్రధాన మయిన మాయ యేకమే యగుచున్నది. అందువలన మాయ ప్రతి బింబి తేశ్వర చైతన్యము నేకమే యగుచున్నది. పూర్వోక్తమలిన సత్త్వప్రధాన మయిన యవిద్య యా మలినత్వముయొక్క చిత్రతచేత ననేకప్రకారము లగుచున్నది. అందువలన నవిద్యయందు బ్రతిబింబిత మగు జీవచైతన్యము ననేకప్రకారము లగుచున్నది. అందువలన నీపక్షమందు నానాజీవులే యని సిద్ధ మగుచున్నది.

ఇక నీయర్థమునందు శ్రుతిప్రమాణముగూడ జెప్పబడుచున్నది.

"అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వ మేత త్తస్మిం శ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః॥
మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వరమ్ ॥"-

మాయోపాధిక పరమాత్మ సృష్టియొక్క యాదికాలమునం దాకాశాది బ్రహ్మాండాంత జగత్తును వేదశబ్దములచేత నుత్పన్నము చేసెను. అనగా

ఆపరమాత్మ "భూః" అను వేదశబ్దము నుచ్చరించి పృథివి నుత్పన్నము చేసెను. ఈప్రకారముగా నాకాశాది శబ్దముల నుచ్చరించుటచేత నా యాకాశాదికములను గూడ నుత్పన్నము జేసెను. ఈయర్థము **"స భూరిత్యుక్త్వా భువ మసృజత్, వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ నిర్మమే స మహేశ్వరః"** ఇత్యాదిక శ్రుతిస్మృతి వచనములయం దతిప్రసిద్ధము. ఈప్రకారముగా నుత్పన్న మయిన జగత్తునం దవిద్యోపాధిక జీవుడు పూర్వోక్త మాయచేత దేహాదులయందు "అహం మమ" యను నభిమానమువలన బద్ధుడగుచున్నాడు. మాయను జగత్తున కుపాదానకారణముగాను, ఆమాయోపాధి సహిత చైతన్యమును జగత్కర్త యగు మహేశ్వరుడుగాను దెలియవలయును.

ఇచ్చట అభిప్రాయ మేమనగా శుద్ధబ్రహ్మమునకు జగత్కారణత్వము లేదు. మఱి యేమనగా, మాయోపాధిక పరమాత్మకే జగత్కారణత్వ మున్నది. ఆ పరమాత్మ మాయోపాధియొక్క ప్రధానత్వముచేత జగత్తున కుపాదానకారణుడును, దన చైతన్య రూపముయొక్క ప్రధానత్వముచేత జగత్తునకు కర్తృరూప నిమిత్తకారణుడును నగును. అచ్చట బూర్వోక్త ద్వివిధమతములయందు నజ్ఞాన మేకమైనను మాయాఽవిద్యలకు భేదము సిద్ధించుటచేత జీవేశ్వరులయొక్క భేదమును జీవులయొక్క నానాత్వమును జూపబడినవి.

(24) ఏకజీవవాద నిరూపణము.

ఇక నేగ్రంథకారు లజ్ఞానము నేకమని యంగీకరించి మాయాఽవిద్యల యొక్కభేదమును నంగీకరింపక బింబప్రతిబింబ భావముచేత జీవేశ్వరులకు భేదమును జీవుడొక్కడే యనియు నంగీకరించుచున్నారో వారియొక్కమతము నిరూపింపబడుచున్నది. ఎట్లొకండే దేవదత్తనామ పురుషుడు పాకపాఠక్రియారూప నిమిత్తములయొక్క భేదముచేత పాచకుడు పాఠకు డను ద్వివిధనామములచేత జెప్పబడుచున్నాడో, అట్లొకటే యజ్ఞానము విక్షేపావరణ శక్తిరూప నిమిత్తములయొక్క భేదముచేత మాయాఽవిద్య లను ద్వివిధనామములచేత జెప్పబడుచున్నది. ఇచ్చట తాత్పర్య మిదియై యున్నది. ఎట్లు పాచకుడు పాఠకుడను ద్వివిధశబ్దము లొకడే యగు దేవదత్త పురుషునియొక్కవాచకములై యుండుటవలన నావాచకశబ్దముల యొక్క భేదముచేత నాదేవదత్తునికి భేదము కలుగుట లేదో, అట్లు మాయాఽ

విద్య లను ద్వివిధశబ్దములు నొకటే యజ్ఞానముయొక్కవాచకము లగుటవలన ఆవాచకశబ్దములయొక్క భేదముచేత నాయజ్ఞానమునకు భేదము సంభవింపదు. అందువలన నా మాయావిద్యలకు భేదము లేదు. అట్టి యేకావిజ్ఞానరూపావిద్యయం దేచైతన్యముయొక్క ప్రతిబింబ మున్నదో అది జీవుడనియు, దదుపహిత బింబచైతన్య మీశ్వరుడనియును జెప్పబడును. ఈప్రకారముగా మాయావిద్యలయొక్క భేదము నంగీకరింపకయే బింబప్రతిబింబభావముచేత జీవేశ్వరులయొక్క భేదము సంభవించును. ఈ యర్థము శ్రీవ్యాసభగవానులచేతను జెప్పబడియున్నది. సూత్రము-**"ఆభాస ఏవ చ"**- ఎట్లు జలాద్యుపాధుల యందు సూర్యచంద్రులయొక్క ప్రతిబింబ మగునో అట్లు జీవుడును చైతన్యము యొక్క ప్రతిబింబరూపుడే యగును.

శంక:- ఎట్లు సూర్యాదులయొక్క ప్రతిబింబమునకు జలాదు లుపాధు లగుచున్నవో అట్లు ఈజీవరూప ప్రతిబింబమునకు బింబభూతేశ్వరునకు నుపాధు లేవి?

ఈశంకకు సమాధానమునకై యింక మతభేదముచేత జీవేశ్వరోపాధులు చెప్పబడుచున్నవి.

(25) కొందఱు గ్రంథకారుల మతప్రకారముగా జీవోపాధి యైన యంత:కరణము నానా యనుట (ప్రథమపక్షము)

కొందరు గ్రంథకారు లైననో యంత:కరణమునే జీవునికి నుపాధిగా నంగీకరించుచున్నారు. ఏలయన అంత:కరణ విశిష్టచైతన్యమునందే అహం కర్తా, అహం భోక్తా అని యీప్రకారముగా గర్తృత్వ భోక్తృత్వాది సంసార మనుభవింపబడు చున్నది. మఱియు **"కార్యోపాధి రయం జీవః"** అను శ్రుతియు నంత:కరణరూప కార్యమునే జీవున కుపాధిగా జెప్పుచున్నది. అందువలన నాప్రతిబింబరూప జీవునకు నంత:కరణమే యుపాధియై యున్నది. ఆ యంత:కరణము నానాగాను, బరిచ్ఛిన్నముగాను నున్నది. అందువలన నాయంత:కరణములయందు బ్రతిబింబ రూపు లగు జీవులును నానాగాను, పరిచ్ఛిన్నులుగాను నగుచున్నారు.

(26) కొందఱు గ్రంథకారుల మతానుసారముగా జీవోపాధిరూపాజ్ఞానము నానా యనుట. (ద్వితీయపక్షము.)

కొందరు గ్రంథకారులు చెప్పున దేమనగా, అంతఃకరణ మజ్ఞానముయొక్క కార్య మగుటవలన నస్వతంత్రమై యున్నది. అందువలన నాయంతఃకరణము నందు బింబప్రతిబింబరూపముచేత జీవపరమాత్మలయొక్క భేదము సంభవింపదు. అందువలన నాయంతఃకరణము జీవున కుపాధి కాదు. మఱి యే మనగా, స్వతంత్ర మగుటవలన నజ్ఞానమే జీవున కుపాధియై యున్నది. జీవునియొక్క యుపాధి యగు నజ్ఞాన మేకము కాదు. మఱి యేమనగా ననేకమే యగును. ఆ యజ్ఞాన రూపోపాధియొక్క నానాత్వమువలన నాయజ్ఞానమునందు బ్రతిబింబ రూపు లగు జీవులు ననేకులే యగుదురు. బ్రహ్మమునం దారోపిత మగుటవలన నాయజ్ఞానము పరిచ్ఛిన్నమై యున్నది. అందువలన నాయజ్ఞానమునందు బ్రతిబింబరూపు లగు జీవులును బరిచ్ఛిన్నులును, బరస్పర భేదసహితులు నగుదురు. అందువలన బుణ్యపాప కర్మములకు సుఖదుఃఖరూప ఫలముయొక్క వ్యతికరము గలుగదు. ఒకడు సుఖి, లేక దుఃఖి కాగా నెల్లరకు నాసుఖదుఃఖముల యొక్క ప్రాప్తి యేది యున్నదో, అది కర్మఫలవ్యతికర మనబడును. అది యెట్లేక జీవపక్షమునందు బ్రాప్త మగుచున్నదో, అట్లే నానాజీవపక్షమందు బ్రాప్త మగుట లేదు. అందువలన నానాఽజ్ఞానమే బింబరూపేశ్వరునకును బ్రతిబింబ రూపజీవులకును బరస్పరభేదమును గలిగించు నుపాధులై యున్నవి. ఈరీతిగా వ్యాసనూత్రమున కర్థము నానాజీవవాదులయొక్క మతమునందును సిద్ధించుచున్నది.

(27) కొందఱు గ్రంథకర్తల మతరీతిగా జీవోపాధి యగు నజ్ఞాన మేక మనుట. (తృతీయపక్షము.)

మఱియు గొందఱు గ్రంథకర్త లిట్లు చెప్పుచున్నారు-జీవేశ్వరులకు భేదమును జేయునట్టి యుపాధి స్వతంత్ర మగుటవలన నజ్ఞానమే యగుచున్నది. ఆ యజ్ఞానము నానా కాదు. మఱి యేమనగా నేకమే యగుచున్నది. ఆయేకాజ్ఞా

జ్ఞానము నందుండు చైతన్యముయొక్కప్రతిబింబ మగు జీవుడును నజ్ఞాన రూపోపాధి యొక్క యేకత్వముచేత నొకడు నపరిచ్ఛిన్నుడు నగుచున్నాడు. అచ్చట **"అజా మేకాం లోహితశుక్లకృష్ణామ్"** అనుశ్రుతియే యా యజ్ఞానముయొక్క యేకత్వము నందు బ్రమాణమై యున్నది. మఱియు **"ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే"** ఈశ్రుతియందు జెప్పబడిన మాయలయొక్క యనేకత్వ మేది గలదో యది మాయారూపాఽజ్ఞానశక్తులయొక్క యనేకత్వము, లేక సత్త్వాదిగుణములయొక్క యనేకత్వము నెత్తి చెప్పబడినది. ఇందువలన నాశ్రుతికి విరోధ మగుట లేదు. **"అజో హ్యేకో జుషమాణోఽనుశేతే"** యను శ్రుతి జీవునియొక్క యేకత్వమునందు బ్రమాణమై యున్నది. అట్లే **"ఆభాస ఏవ చ"** యను సూత్రమునందు నేకవచనముచేత సూత్రకర్తలచేతను జీవునియొక్క యేకత్వము చెప్పబడియున్నది. అందువలన జీవుడొక్కడేయని యంగీకరింపవలయును.

శంక:- జీవుడొక్కడే యని యంగీకరించినయెడల మీమతమునందు బంధమోక్షములయొక్క వ్యవస్థ యెట్లు కలుగును? అనగా దత్త్వజ్ఞానముచేత గొందఱు జీవులు ముక్తు లగుచున్నారు. జ్ఞానముయొక్కయు ప్రాప్తివల్లన గొందఱుజీవులు బద్ధు లగుచున్నారు. ఈప్రకారముగా బంధమోక్షములయొక్క వ్యవస్థ యెట్లు నానాజీవపక్షమందు సంభవించుచున్నదో అట్లేకజీవపక్షమం దావ్యవస్థ సంభవింపదు.

సమా:- అజ్ఞానమును జీవుడు నేకమైనను ఆ యేకాజ్ఞానముయొక్క కార్యభూతాంతఃకరణములు నానా యగును. మఱియు నంతఃకరణ విశిష్ట చైతన్యమునకు బ్రమాత యని పేరు. ఆ యంతఃకరణములు నానా యగుటవలన బ్రమాతలును నానాగానే యగుదురు. అందు దత్త్వజ్ఞానముచేత నొక ప్రమాత ముక్తు డైనను దత్త్వజ్ఞానరహితు లగు నితరప్రమాతలు బద్ధులే యగుదురు. ఈరీతిగా బ్రమాతలయొక్క భేదము నంగీకరించుటవలన నాయేకజీవపక్షము నందును బంధమోక్షములయొక్క వ్యవస్థ సంభవించుచున్నది.

శంక:- ఏకజీవవాదు లైన మీమతమునందు మోక్ష మనునది యెట్టి వస్తువు?

అవిద్యానివృత్తియే మోక్ష మని చెప్పినయెడల దానియం దీవిచారము చేయ వలయును. కార్యాஉ విద్యానివృత్తి మోక్షమా? లేక, మూలాஉ విద్యానివృత్తి మోక్షమా? అందు ప్రథమపక్షమో సంభవింపదు. ఏల యన దేహాదులయందు నాత్మత్వాది బుద్ధిరూప మగు నేభ్రాంతిజ్ఞాన మున్నదో అది కార్యాஉ విద్య యనబడును. ఆ సకలభ్రాంతిజ్ఞాననివృత్తియే సంభవింపదు. మఱియు మూలాஉ విద్య యుండుటచే మరల భ్రాంతిజ్ఞానములయొక్క యుత్పత్తి యావశ్య మగుచున్నది. కించిద్భ్రాంతిజ్ఞాన నివృత్తికి బురుషార్థ రూపత్వమే లేదు. అందువలన నాకార్యా உ విద్యానివృత్తికి మోక్షరూపత్వము సంభవింపదు.

మఱియు నజ్ఞానముయొక్క యావరణశక్తి యవిద్య యనబడును. ఆయావరణ శక్తిరూపావిద్య యనేకమై యున్నది. అందువలన నేప్రమాతకు దత్త్వజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నదో, ఆప్రమాతకు దనసంసారమునకు హేతుభూత మగు నవిద్య యేది గలదో దాని నివృత్తియే ముక్తి యగును. ఏప్రమాత కాతత్త్వజ్ఞాన ముత్పన్న మగుట లేదో యాప్రమాత కా యవిద్య యుండుటవలన బంధ మున్నది. ఈప్రకారముగా నా యేకజీవపక్షమందును బంధమోక్షములయొక్క వ్యవస్థ సంభవించుచున్నదని మీరు చెప్పినను అదియును సంభవించుట లేదు. ఏల యన నాయవిద్య యనేక మని యంగీకరించి బంధమునకును హేతువుగా నంగీకరించినయెడల నాయవిద్యయొక్క యాశ్రయభూతు లైన జీవులకును భేదమే యంగీకరింపవలయును. అందువలన మీమతమునందును నానాజీవవాదమే ప్రాప్తమగును. అది మీకిష్టము కాదు లేక, మూలాஉ విద్యానివృత్తి మోక్ష మను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల అదియును సంభవించుట లేదు. ఏలయన, తత్త్వజ్ఞానముచేత నాయేకమూలాஉ విద్య నివృత్త మగుచుండగా నెల్లరకును ముక్తి కలుగవలయును.

మఱియును జీవుడొక్కడే యను పక్షమునందు నెల్లరకును ముక్తి కలుగవలయునని చెప్పుటయే విరుద్ధమై యున్నదని మీరు చెప్పినను అదియును సంభవించుట లేదు. ఏలయన మీమతమునందు బూర్వ ముత్పన్ను లైన శుకవామదేవాదులకు ముక్తి యంగీకార్యమా? కాదా? అందు ప్రథమపక్షము

నంగీకరించినయెడల నాశుకవామదేవాదులకు దత్త్వజ్ఞానముచేత నాయేకమూలాజ్ఞ విద్య నివృత్త మగుటవలన నస్మదాదులకు నిపుడు సంసారము ప్రతీతము గాగూడదు. మఱియు ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నాశుకవామ దేవాదులయొక్క ముక్తిని బ్రతిపాదించునట్టి శాస్త్ర మప్రమాణ మగును. ఆశుక వామదేవాది మహాత్ములకే ముక్తి కలుగనప్పుడు అస్మదాదులకు ముక్తిని బొందు నిచ్ఛ యెట్లు కలుగును?

మఱియు **"యావదధికార మవఃస్థితి రాధికారికాణామ్"** అనుసూత్రము యొక్క వ్యాఖ్యానమునందు భగవద్భాష్యకారులచేత నిట్లు చెప్పబడియున్నది. ఉపాసనచేత నింద్రాది పదముల నొందిన యధికారుల కొకానొక వరముచేత గాని, శాపాది నిమిత్తముచేతగాని జన్మాంతరప్రాప్తి కలిగినను, అది తత్త్వ జ్ఞానమునకు బ్రతిబంధకము గాదు. అందువలన నాయధికారుల కాయింద్రత్వాది రూపాధి కారముయొక్క యంతమునందు మోక్ష మవశ్యము కలుగుచున్నది. ఈచెప్పబడిన సర్వము నాయేకజీవపక్షమునందు మిథ్యయే యగును.

మఱియు బ్రత్యగభిన్న బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గల బ్రహ్మవేత్త తన శిష్యుల కా బ్రహ్మము నుపదేశించు చున్నాడనుట శ్రుతిస్మృతులయందు బ్రసిద్ధమై యున్నది. శ్రుతి- **"త ద్విజ్ఞానార్థం స గురుమే వాభిగచ్ఛే త్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమ్"** - బ్రహ్మసాక్షాత్కారముకొఱకు నధికారిపురుషులు హస్తమందు కించిత్పూజాయోగ్య ద్రవ్యములను గొని శ్రోత్రియబ్రహ్మనిష్ఠ గురువు యొక్క సమీపమునకు బోవలయును. స్మృతి- **"ఉపదేక్ష్యంతి తే జ్ఞానం జ్ఞానిన స్తత్త్వదర్శినః"** - తత్త్వవేత్తలగు జ్ఞానులు నీకు జ్ఞానము నుపదేశించుదురు. అచ్చట ఏకజీవ పక్షమందు సాక్షాత్కారము గల గురువే లేనందువలన గురుశిష్యుల యొక్క వ్యవస్థయే సంభవించుట లేదు. ఆవ్యవస్థ సంభవింపమివలన నొకనికిగూడ మోక్షప్రాప్తి లేకపోవలయును. లేక, ఏకజీవపక్షమందు వేదముయొక్క కర్మకాండమునకును, జ్ఞానకాండమునకును భిన్నభిన్నాధికారులు సంభవించుట లేదు. అందువలన నా యధికారులయొక్క యభావమువలన గర్మజ్ఞానకాండ ములకు నప్రమాణత్వమే ప్రాప్త మగును. అందువలన నజ్ఞాన మేకమే

అజ్ఞానోపహితజీవుడు నొక్కడే యను నేకజీవపక్షము సమీచీనము కాదు.

సమా:- **"అజా మేకాం లోహిత శుక్లకృష్ణామ్"** ఇత్యాది శ్రుతులయందును, **"అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానమ్, మమ మాయా దురత్యయా"** ఇత్యాది స్మృతుల యందును, అజ్ఞానమున కేకత్వమే నిశ్చిత మగుచున్నది. అందువలన నజ్ఞానమేక మనియే యంగీకరింపవలయును. ఆయజ్ఞానమున కేకత్వము సిద్ధించుచుండగా నాయజ్ఞానోపహితజీవుడు నొక్కడనియే యంగీకరింపవలయును.

ఆయేకజీవపక్షమునందు స్వప్నదృష్టాంతముచేత బంధమోక్షాది సకలవ్యవస్థలును సంభవించును. అదెట్లనగా, స్వప్నావస్థయందు స్వప్నద్రష్ట యగు పురుషుడు తనయొక్క భ్రాంతివలన గల్పింపబడిన యనేకప్రమాతలయందు గొందఱు ప్రమాతలకు బంధమును, గొందఱు ప్రమాతలకు ముక్తియును జూచు చున్నాడు. ఆబంధమోక్షములయొక్క దర్శనముచేత స్వప్నద్రష్టపురుషున కెట్లు బంధమోక్షములు కలుగుట లేదో; అట్లు జాగ్రదవస్థయందును ఆయేక జీవునిచేత గల్పింపబడిన యనేకప్రమాతలయందు గొందఱు బద్ధులు, గొందఱు ముక్తులు నగుచున్నను; వారలయొక్క బంధమోక్ష దర్శనమువలన నాయేకజీవునకు బంధమోక్షములు కలుగుట లేదు. అందువలన నాయేకజీవపక్షమందు బంధమోక్ష వ్యవస్థయును సంభవించుచున్నది. ఈప్రకార మయిన స్వప్నదృష్టాంతముచేత గురుశిష్యాది సర్వవ్యవస్థలను దెలియవలయును. అందువలన నీయేక జీవపక్ష మందు బూర్వోక్తదోషము ప్రాప్త మగుట లేదు.

మఱియు నాయేకజీవునియం దంతఃకరణ విశిష్టానేకప్రమాతలు కల్పితు లగుచున్నారు. వారియందు గొందఱు ప్రమాతలు సుఖులై యున్నారు. కొందఱు ప్రమాతలు దుఃఖులై యున్నారు. ఈప్రకారముగా సుఖదుఃఖములయొక్క వ్యవస్థయును సంభవించుచున్నది. అచ్చట బ్రతిబింబత్వధర్మ విశిష్టచైతన్యము జీవుడనియును, బింబత్వధర్మ విశిష్టచైతన్య మీశ్వరుడనియు జెప్పుపక్షమునం దంతఃకరణాది రూపోపాధికృత దోషములు ప్రతిబింబరూప జీవునియందే వర్తించు చున్నవి. బింబభూతేశ్వరునియందు వర్తించుట లేదు. ఏలయన నాయుపాధులు ప్రతిబింబపక్షపాతు లయ్యే యున్నవి. బింబపక్షపాతు లగుటలేదు. ఉదా-

జలాద్యుపాధులయొక్క చలనాది ధర్మములు ప్రతిబింబమునందే ప్రతీత మగుచున్నవి. బింబమునందు ప్రతీత మగుట లేదు.

శంక:- పూర్వము, అజ్ఞానాదులయం దుండు చైతన్యముయొక్క ప్రతిబింబము జీవుడని చెప్పబడినది. అది సంభవించుట లేదు. ఏలయన, రూపవద్వస్తువులకే ప్రతిబింబము కలుగుచున్నది. రూపరహిత వస్తువులకు బ్రతిబింబము కలుగుటలేదు. ఉదా- రూపవత్సూర్య చంద్రాదులకు జలాదుల యందు బ్రతిబింబము కలుగుచున్నది. మఱియు బ్రహ్మమో రూపాదిగుణములు లేనిది. అందువలన బ్రహ్మమున కజ్ఞానమునందు బ్రతిబింబమే సంభవింపదు. మఱియు నెట్లు రూపరహితాకాశమునకు జలాదులయందు బ్రతిబింబము గలుగుచున్నదో, అట్లు రూపరహిత బ్రహ్మమునకును అజ్ఞానమునందు బ్రతిబింబమే సంభవించుచున్నదని చెప్పినను, అదియు సంభవించుట లేదు. ఏలయన, రూపరహిత మగుటవలన నాయాకాశమునకు జలాదులయందు బ్రతిబింబము సంభవించుట లేదు. మఱేమనగా, ఆకాశమే నాశ్రయించియుండు మేఘప్రభానక్షత్రాది రూపవత్పదార్థములకే జలాదులయందు బ్రతిబింబము కలుగుచున్నది. జలాదులయం దాకాశముయొక్క ప్రతిబింబ మున్నదని లోకులయొక్క యనుభవ మేది గలదో అది భ్రమరూపమే యగును. అందువలన బ్రహ్మమునకు బింబప్రతిబింబ భావముచేత జీవేశ్వరవిభాగము పూర్వ మేది చెప్పబడినదో అది సంభవించుట లేదు.

సమా:- రూపవద్వస్తువులకే ప్రతిబింబము కలుగు నను నియమము సర్వత్ర సంభవింపదు. కొన్నిచోటులయందు రూపరహిత వస్తువులకుగూడ బ్రతిబింబము చూడబడుచున్నది. ఉదా- రూపాదిగుణములు రూపరహిత మైనను జపాకుసు మాదులయొక్క లోహితాది రూపములకు స్ఫటికాదులయందు బ్రతిబింబము ప్రత్యక్షముగా జూడబడుచున్నది. మఱియు రూపరహిత ద్రవ్యమునకు బ్రతిబింబము కలుగుట లేదను నియమము మేమును నంగీకరించు చున్నాము. రూపాదిగుణమో ద్రవ్యము గాదు, అందువలన నారూపాదులకు బ్రతిబింబము కలిగినను ఉక్తనియమమునకు భంగము గలుగుట లేదని చెప్పినను అదియు

సంభవించుట లేదు. ఏకారణముచేత ననగా, రూపరహితాకాశాది ద్రవ్యమునకును జలాదులయందు బ్రతిబింబము చూడబడుచున్నది. అచ్చట ఎట్లు నీలత్వ విశాలత్వ సహితముగా బాహ్యాకాశము ప్రతీత మగుచున్నదో అట్లు కూపతటాకాదులయొక్క స్వల్పజలమునందును ఆ నీలత్వ విశాలత్వ సహితాకాశము ప్రతీత మగుచున్నది. ఆస్వల్పజలమునందు వాస్తవముగా నైనవో విశాలత్వాది సహితాకాశము లేదు. అందువలన జలమునందు భాసమాన మగు నాయాకాశము బాహ్యాకాశముయొక్క ప్రతిబింబరూప మనియే యంగీకరింపవలయును.

మఱియు నీజలాదులయం దిది యాకాశముయొక్క ప్రతిబింబమే యను ననుభవము సర్వలోకులకును గలుగుచున్నది. ఆ యనుభవమునకు బాధకము లేనందువలన దానికి భ్రమరూపత్వమును సంభవించుట లేదు. విరోధి జ్ఞానరూపబాధక ముండిననే యనుభవమునకు భ్రమరూపత్వము కలుగును. ఎట్లు "నేదం రజతమ్" అను విరోధిజ్ఞానరూప బాధక ముండుటచేతనే శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అను ననుభవమునకు భ్రమరూపత్వము గలుగుచున్నదో అట్లు. ఇది యాకాశ ప్రతిబింబము కాదను విరోధిజ్ఞాన రూపబాధక మచ్చట లేదు. అందువలన బూర్వోక్తానుభవము భ్రమరూపము గాదు. ఈరీతిగా రూపరహితాకాశ ద్రవ్యముయొక్క ప్రతిబింబము సిద్ధించుటచేతనే బ్రహ్మమునకును బింబ ప్రతిబింబ భావమువలన జీవేశ్వర విభాగము సంభవించుచున్నది.

మఱియు రూపరహిత ద్రవ్యమునకు బ్రతిబింబము కలుగుటలేదను నర్థమునందు మీకాగ్రహ ముండినచో సిద్ధాంతి నగు నేను బ్రహ్మమును ద్రవ్యమని యంగీకరించుట లేదు. ఏలయన నైయాయికులచేత గుణాశ్రయమును, సమవాయికారణము నగు నదియే ద్రవ్యమని యంగీకరింపబడి యున్నది. మఱియు **"సాక్షీ చేతాః కేవలో నిర్గుణశ్చ"** యను శ్రుతి బ్రహ్మము నిర్గుణ మని చెప్పియున్నది. అందువలన బ్రహ్మమునకు గుణాశ్రయత్వము సంభవింపదు. సమవాయి కారణముయొక్క యనంగీకారమువలన బ్రహ్మమునకు సమవాయి కారణ త్వమును సంభవించుట లేదు. అందువలన రూపరహిత రూపాది గుణములవలె బ్రహ్మమునకు బ్రతిబింబ మంగీకరించుటయం దేవిరోధమును

లేదు. లేక, అజ్ఞానమునందు బ్రహ్మముయొక్క ప్రతిబింబ మంగీకరింపకపోయినను ఈప్రకార మైన జీవేశ్వరవిభాగము సంభవించును. అజ్ఞానరూపావిద్యచే విశిష్ట మైన చైతన్యము జీవుడనియును, అవిద్యచే నుపహిత మైన చైతన్య మీశ్వరుడని యును జెప్పబడును. ఈయర్థము పూర్వాచార్యులచేతను జెప్పబడి యున్నది.

"బింబత్వం ప్రతిబింబత్వం యథా పూషణికల్పితమ్ ।
జీవత్వ మీశ్వరత్వం చ తథా బ్రహ్మణి కల్పితమ్ ॥-

ఎట్లు సూర్యునియందు బింబత్వమును బ్రతిబింబత్వమును గల్పితమో, అట్లు బ్రహ్మమందు జీవత్వేశ్వరత్వములు కల్పితములు.

(28) కొందఱు గ్రంథకర్తల మతరీతిగా నానాఽజ్ఞానముల యనుసారమున జీవేశ్వరవిభాగ వర్ణనము (చతుర్థపక్షము)

మఱియు గొందఱు గ్రంథకారు లైననో నానాఽజ్ఞానముల నంగీకరించుట చేత నిట్లు జీవేశ్వరవిభాగము జెప్పుచున్నారు. అనేకవృక్షములయొక్క సమూహ మేది గలదో అది వనమనియును, ఆ వనము సమష్టి యనియును, మఱియు బ్రత్యేకవృక్షము వ్యష్టి యనియు నెట్లు చెప్పబడునో అట్లు నానాఽజ్ఞానములయొక్క సమూహ మేది యున్నదో అది సమష్టి యనియు, మఱియు బ్రత్యేకాఽజ్ఞానము వ్యష్టి యనియు చెప్పబడును. అచ్చట నాసమష్ట్యజ్ఞానోపహితచైతన్య మీశ్వరుడని యును, వ్యష్ట్యజ్ఞానోపహిత చైతన్యము జీవుడనియును జెప్పుదురు. ఆయజ్ఞాన ములు నానా యగుటవలన జీవులును నానా యగుదురు. ఈమతస్థుల యభిప్రాయ మిదియై యున్నది. శ్రుతిస్మృత్యాది శాస్త్రములయందు శుకవామ దేవాదులకు మోక్షము చెప్పబడియున్నది. మఱియు అస్మదాది జీవుల కీకాలమందు సంసారము ప్రతీత మగుచున్నది. ప్రత్యేకపురుషునియందు "అహమ్ అజ్ఞః న జానామి" యని భిన్నభిన్నాజ్ఞాన విషయకానుభవమును గలుగుచున్నది. మఱియు **"ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే"** అను శ్రుతియందును ఆమాయారూపా జ్ఞానమునకు నానాత్వమే చెప్పబడి యున్నది. ఈశ్రుతియందుండు మాయ యను పదముయొక్క ముఖ్యార్థమును బరిత్యజించి మాయయొక్క శక్తులయం దైనను

సత్త్వాది గుణములయందైనను ఆమాయపదమునకు లక్షణ చేయుటయం దేప్రమాణమును లేదు. అందువలన నాయజ్ఞానములు నానాగానే యంగీకరించుట యోగ్యము.

మఱియు **"అజా మేకామ్"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులయం దజ్ఞానమున కేకత్వము చెప్పబడియున్నది.అదియో యాయజ్ఞానసమూహముయొక్క యేకత్వము ఒత్తి చెప్పబడినది. అందువలన, నాశ్రుతిస్మృతి వచనములకును విరోధము కలుగుట లేదు. ఈప్రకార మజ్ఞానముయొక్క నానాత్వమువలన జీవులయొక్క నానాత్వము సిద్ధించుటచేత ఏజీవునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తి యగుచున్నదో యాజీవునకే తనయజ్ఞానముయొక్క నివృత్తిరూప మగు మోక్షము కలుగుచున్నది. బ్రహ్మసాక్షాత్కార రహితులకు దమతమ యజ్ఞానవశముచేత సంసారరూప బంధమే యున్నది. ఈప్రకారమైన బంధమోక్ష వ్యవస్థయును ఈనానాజీవపక్షమందు బలీయముగానే సంభవించుచున్నది. ఆ యేకాజ్ఞానైక జీవపక్షమం దాబంధ మోక్షముల వ్యవస్థ సంభవింపదు.

శంక:- అజ్ఞానముయొక్క భేదముచేత జీవులకు భేద మంగీకరించినయెడల బ్రతిజీవమునకును బ్రపంచమునకు భేదము కలుగును. ఒకవేళ నీయర్థమునందు మీకిష్ట ముండినయెడల, ఏఘటము మీచే ననుభవింపబడినదో అదే ఘటము మాచేతగూడ ననుభవింపబడిన దని ఘటాది ప్రపంచముయొక్క యేకత్వమును విషయముచేయు ప్రత్యభిజ్ఞకు విరోధము ప్రాప్త మగును. ఏకారణముచేత ననగా, ఒకనియొక్క యజ్ఞానమువలన గల్పింపబడిన ప్రపంచము మఱియొకనికి బ్రత్యక్షము కాదు. మఱియు బాధకము లేనందున నాప్రత్యభిజ్ఞకు భ్రమరూపత్వ మును సంభవింపదు. మఱియు నొకడే పరమేశ్వరుడు సర్వజగత్తునకు నుత్పత్తి స్థితిలయ కారణుడను సకలశాస్త్రములయొక్క సిద్ధాంతమునకును విరోధ మగును.

మఱియు బూర్వోక్తదోషముల నివృత్తి చేయుటకొఱకు సమష్ట్యజ్ఞానోపహిత చైతన్య రూపేశ్వరునిచేత జేయబడిన యీ ప్రపంచము సర్వజీవులకును సాధారణ మని యంగీకరించినచో అనిర్మోక్ష మగును. అనగా నొకజీవునకును మోక్షము కలుగదు. అదెట్లనగా నిర్గుణబ్రహ్మభావముయొక్క ప్రాప్తి మోక్ష మనబడును.

నానాఽజ్ఞానపక్షమం దేకజీవునియొక్క తత్త్వజ్ఞానముచేత నేకాఽజ్ఞానమునకు నివృత్తి కలిగినను సర్వాఽజ్ఞానములయొక్కనివృత్తి కలుగుట లేదు. ఆయజ్ఞానము లుండుటవలన ఈశ్వరునకును జగత్తునకును బాధ కలుగదు. అజ్ఞానము, ఈశ్వరుడు, జగత్తు నివి యుండుటవలన బ్రహ్మమునందు నిర్గుణత్వమే సంభవింపదు. అందువలన నిర్గుణబ్రహ్మప్రాప్తిరూపమోక్ష మే జీవునకును గలుగక పోవలయును.

మఱియు సిద్ధాంతమునం దద్వితీయ బ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానముచేతనే మోక్ష మంగీకరింపబడి యున్నది. ఆ యద్వితీయ బ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానము నానాజీవపక్షమందు సంభవింపదు. ఏకారణముచేత ననగా, జ్ఞానకాలమునందును ముక్తపురుషులకన్న భిన్నులైన యితరజీవులును, ఈశ్వరుడును, అజ్ఞానమును, జగత్తును విద్యమానములే యగుచున్నవి. అందువలన బ్రహ్మము నద్వితీయమే యగును. ఈకారణముచేతనే యొక జీవునకును మోక్షము కలుగకపోవలయును.

మఱియు శ్రుతిస్మృతిరూప శాస్త్రప్రమాణములచే నొకచో నేదైననొక ప్రకారముగా జ్ఞానమువలన మోక్షప్రాప్తి చెప్పబడినను, అది సగుణబ్రహ్మముయొక్క ప్రాప్తియే మోక్షరూపముగా సిద్ధ మగును. నిర్గుణబ్రహ్మముయొక్కప్రాప్తికి మోక్ష రూపత్వము సిద్ధింపదు. అది యత్యంతాఽనిష్టమై యున్నది. ఏలయన **"అనంతరోఽబాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవ, అస్థూల మనణ్వ హ్రస్వ మదీర్ఘమ్, యత్ర త్వస్య సర్వ మాత్మై వాభూత్తత్కేన కం పశ్యేత్"** ఇత్యాది శ్రుతులయందు నిర్గుణబ్రహ్మమునకే మోక్షరూపత చెప్పబడియున్నది. ఆసర్వశ్రుతులకును విరోధము కలుగును. అందువలన నానాఽజ్ఞానముల నంగీకరించి నానాజీవుల నంగీకరించుట యయుక్తమై యున్నది.

సమా:- అజ్ఞానముయొక్క భేదముచేత జీవులయొక్క భేదము నవశ్య మగీకరింపవలయును. అట్లు కానియెడల, బంధమోక్షశాస్త్రముల కప్రమాణత్వమే సిద్ధించును. ఈనానాజీవపక్షమందు బ్రతిజీవమును బ్రపంచముయొక్క భేదము మీచే జెప్పబడియున్నది. అది మాకు నంగీకార్యమై యున్నది. అనగా నొక్కొక జీవునకును బ్రపంచము భిన్నభిన్నమే యగుచున్నది. అయినను బ్రపంచముయొక్క

నానాత్వమందు బ్రత్యభిజ్ఞయొక్క విరోధము మీచే బూర్వము చెప్ప ఁడియున్నది. అది సంభవించుట లేదు. ఏకారణముచేత ననగా, ఆప్రత్యభిజ్ఞ భ్రమరూపమే యగును. అదెట్లనగా, ఎచ్చట నొకటే శుక్తియందు దశపురుషులకు రజతభ్రమ గలుగుచున్నదో అచ్చట నేకైక పురుషుని యొక్కయజ్ఞానముచేత గల్పింపబడిన యా రజతములుకూడ భిన్నభిన్నములే యగుచున్నవి. ఏకరజతము కాదు. ఒకవేళ నాదశ పురుషులయొక్క భ్రమకు నొకటే రజతము విషయ మైనయెడల నొక పురుషునకు శుక్తిరూపాధిష్ఠానముయొక్క జ్ఞానముచేత రజతభ్రమకు నివృత్తి గలుగగా నధిష్ఠాన జ్ఞానరహితులగు నితరపురుషులకు నారజతము ప్రతీతము గాకపోవలయును. ఇతర పురుషుల కైననో ఆరజతము ప్రతీత మగుచున్నది. అందువలన నారజత మేకము కాదు.

మఱి యేమనగా, ఆదశ పురుషులయొక్క ప్రతేకాజ్ఞానముచేత గల్పింప బడిన దశరజతము లచ్చట నుత్పన్నము లగుచున్నవి. ఒకపురుషునియొక్క యజ్ఞానముచేత గల్పింపబడిన రజత మన్యపురుషునకు బ్రత్యక్ష మగుట లేదు. అయినను, ఆదశపురుషులకు నొకప్రసంగము ననుసరించి యేరజతము మీచే ననుభవింపబడినదో అదే రజతము మాచేతను ననుభవింపబడిన దను భ్రమరూప ప్రత్యభిజ్ఞ యెట్లు కలుగుచున్నదో; అట్లేప్రసంగమునందును ప్రత్యేకజీవులయొక్క యజ్ఞానముచేత గల్పింపబడిన ప్రపంచమునకు భేదము కలిగినను; అట్లే యన్యునియొక్క యజ్ఞానముచేత గల్పింపబడిన ప్రపంచము మఱియొకని కప్రత్యక్ష మైనను, ఏఘటము మీచే ననుభవింపబడినదో అదే ఘటము మాచేత ననుభవింపబడిన దను భ్రమరూప ప్రత్యభిజ్ఞ సంభవించును. అందువలన బ్రతిజీవమును బ్రపంచభేద మంగీకరించుటయందు ప్రత్యభిజ్ఞకు విరోధము కలుగుట లేదు.

లేక, జీవులు నానా యైనను సమష్ట్యజ్ఞానోపహిత చైతన్యరూపేశ్వరునిచేత రచియింపబడిన యీప్రపంచ మాసర్వజీవులకు నొకటే సాధారణమై యున్నది. అందువలన బూర్వోక్తప్రత్యభిజ్ఞకును విరోధము కలుగుట లేదు. అట్లే యొకడే పరమేశ్వరుడు, సర్వజగత్తుయొక్క యుత్పత్తిస్థితిలయ కారణుడను సర్వ

శాస్త్రసిద్ధాంతమునకును విరోధము కలుగుట లేదు. అట్లే ప్రతిజీవమును ప్రపంచభేదము నంగీకరించుటయందు దేకల్పనాగౌరవ రూపదోషము ప్రాప్తమైనదో అదియు నిపుడు ప్రాప్తమగుట లేదు. మఱియు శ్రుత్యాచార్యప్రసాదమువలన నుత్పన్నమైన **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను బ్రహ్మజ్ఞానముచేత నీయధి కారిపురుషులకును దమతమ యజ్ఞానముయొక్క నివృత్తి కలుగగా నాయ జ్ఞానముయొక్క కార్యభూతమగు లింగశరీరాదులయొక్క నివృత్తివలన నిర్గుణ బ్రహ్మభావ ప్రాప్తిరూప మోక్షమును సంభవించును.

శంక:- నానాజీవపక్షమందు ముక్తపురుషులకంటె భిన్నులగు నితరజీవులును, ఈశ్వరుడును, జగత్తును విద్యమానులైయే యుండుటవలన, నేను ముక్తుడను, ఈయన్య జీవులు బద్ధులు, ఇది యన్యప్రపంచము, ఇతడు మఱియొక యీశ్వరుడు- ఈప్రకార మైన భేదదృష్టి యా ముక్తపురుషున కవశ్యము కలుగును. ఆ భేదదృష్టి యుండుటవలన నద్వితీయబ్రహ్మసాక్షాత్కారమే కలుగదు. అట్టి సాక్షాత్కారము కలుగనందువలన నిర్గుణబ్రహ్మభావ ప్రాప్తిరూపమోక్షమే సంభవించుట లేదు.

సమా:- **"ఇదం సర్వం య దయమాత్మా, వాచారంభణం వికారో నామధేయమ్, మాయామాత్ర మిదం ద్వైత మద్వైతం పరమార్థతః"** ఇత్యాది శ్రుతులను విచారించి యధికారులచేత నజ్ఞానాది సర్వజడప్రపంచమునకు బ్రహ్మమునందు గల్పితత్వమను నిశ్చయముచేత మిథ్యాత్వమే నిశ్చితమగు చున్నది. మిథ్యావస్తువు ద్వైతభావము చేయుట లేదు. అందువలన నధికారిపురుషుల కద్వితీయ బ్రహ్మసాక్షాత్కారము సంభవించును. ఆసాక్షాత్కారముచేత విద్వాంసునకు బ్రహ్మభావ ప్రాప్తిరూప మోక్షము సంభవించుచున్నది.

శంక:- ఈనానాజీవపక్షమం దాత్మజ్ఞానముచేత దనయజ్ఞానము నివృత్త మైనను, అన్యజీవులయొక్కయజ్ఞానము విద్యమాన మగుచుండగా బ్రహ్మమందీశ్వర త్వముయొక్క నివృత్తి సంభవింపదు. అందువలన, ఈపురుషునకు జ్ఞానముచే సగుణబ్రహ్మభావమే ప్రాప్త మగును.

సమా:- లోకమునందును అన్యవస్తువుయొక్క జ్ఞానమువలన నన్యవస్తువు ప్రాప్తమగుట లేదు. ఎట్లు శుక్తిజ్ఞానమువలన బురుషునకు రజతప్రాప్తి కలుగక యాశుక్తియే ప్రాప్తమగుచున్నదో, అట్లు గురుశాస్త్రములయొక్క ఉపదేశముచేత నీయధికారిపురుషునకు నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానమే కలుగుచున్నది, సగుణబ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుట లేదు. అందువలన నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానముచేత దత్త్వవేత్త యగు పురుషునకు నిర్గుణబ్రహ్మమే ప్రాప్తమగును. మాయామయ సగుణబ్రహ్మప్రాప్తి యగుట లేదు. ఉదా- శుక్తియం దొకనికి రజతభ్రాంతికాలమందును మఱియొక విశేషదర్శి పురుషున కా శుక్తిజ్ఞానమువలన నాశుక్తియే ప్రాప్తమగుచున్నది. రజతము ప్రాప్తమగుట లేదు. ఏకారణముచేత ననగా, శుక్తియందు రజతము వాస్తవముగా లేదు. మఱియు నన్యపురుషునియొక్క యజ్ఞానకల్పితరజత మన్యపురుషునియొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానమునకు విషయ మగుట లేదు. ఈలాగుననే యన్యాజ్ఞానిపురుషులకు దమతమయజ్ఞానవశముచేత బ్రహ్మమునందు జీవేశ్వర జగద్రూప భ్రాంతి విద్యమానమై యున్న కాలమందును శ్రుత్యాచార్యప్రసాదమువలన విశేషదర్శియగు నన్యపురుషునకు **"బ్రహ్మహ"** మ్మను నద్వితీయబ్రహ్మముయొక్క సాక్షాత్కారము వలన నానందైకరసాద్వితీయ నిర్విశేషబ్రహ్మమే ప్రాప్త మగుచున్నది. సగుణేశ్వర ప్రాప్తి యగుట లేదు. ఏకారణముచేత ననగా, సగుణేశ్వరుడు మాయామయు డగుటవలన నిర్గుణబ్రహ్మముకన్న భిన్నుడు గాడు. భ్రాంతిచేత జూడబడిన పదార్థములు వాస్తవ మగుట లేదు. ఎట్లు భ్రాంతిచేత జూడబడిన శుక్తిరజత మాశుక్తియందు వాస్తవముగా లేదో అట్లద్వితీయ నిర్గుణబ్రహ్మమునందు భ్రాంతిచేత గల్పింపబడిన జీవేశ్వర జగద్భావములును వాస్తవముగా బ్రహ్మము నందు లేవు. అందువలన నీ నానాజీవ పక్షమందు సర్వజీవులకును బ్రపంచము సాధారణముగా గాని యసాధారణముగా గాని యంగీకరింపబడినను నిర్గుణ బ్రహ్మభావ ప్రాప్తిరూప మోక్షము సంభవించుచున్నది.

(29) కొందఱు గ్రంథకారుల మతరీతిగా జీవేశ్వరవిభాగ వర్ణనము (పంచమపక్షము)

కొందఱు గ్రంథకర్తలైననో జీవేశ్వరులకు విభాగ మిట్లు చెప్పుచున్నారు. పూర్వోక్తసర్వజగత్తునకు గారణభూత మగు జ్ఞానమునం దుపహితమైన చైతన్యము, అనగా, నాయజ్ఞానమునందు బ్రతిబింబిత మగుచైతన్య మీశ్వరుడనియును ఆయజ్ఞానముయొక్క కార్యభూతమగు నంతఃకరణమునం దుపహితమైన చైతన్యము, అనగా నాయంతఃకరణమునందు బ్రతిబింబిత మగు చైతన్యము జీవుడనియును జెప్పబడును. అచ్చట శ్రుతి- **"కార్యోపాధి రయం జీవః కారణోపాధి రీశ్వరః"**-అంతఃకరణరూప కార్యోపాధిసహిత చైతన్యము జీవుడనియును అజ్ఞానరూప కారణోపాధి సహితచైతన్య మీశ్వరుడనియును జెప్పబడును. మఱియు "స్వమపీతో భవతి" యనుశ్రుతిచేత సుషుప్తియందు జీవునకు బ్రహ్మమునం దౌపాధికలయము అనగా నుపాధిలయప్రయుక్తలయము చెప్పబడి యున్నది. అంతఃకరణము జీవున కుపాధియని యంగీకరించినయెడల నాయంతఃకరణ రూపోపాధియొక్క లయముచేత జీవున కౌపాధికలయము సంభవించును. జీవున కవిద్య యుపాధి యని యంగీకరించిననో సుషుప్తియం దవిద్యకు లయము కలుగుట లేదు. అందువలన సుషుప్తియందు జీవున కౌపాధికలయమును జెప్పునట్టి శ్రుతివచన మసంగత మగును. కావున నాశ్రుతివచనముచేతను నంతఃకరణమే జీవున కుపాధి యని సిద్ధించుచున్నది. ఈపక్షమందును అంతఃకరణ రూపోపాధుల యొక్క నానాత్వముచేతను బరిచ్ఛిన్నత్వముచేతను జీవులును నానా గాను బరిచ్ఛిన్నులు గాను నగుదురు.

అచ్చట జీవేశ్వరస్వరూపనిర్ణయమందు బూర్వోక్తపంచవిధపక్షములలో మాయోపహితచైతన్యము జగత్కారణు డైన యీశ్వరు డనునర్థము సర్వ గ్రంథకర్తల కును సమ్మతము. అనగా, అజ్ఞానముయొక్క యేకత్వ నానాత్వములచేత, లేక, అంతఃకరణములయొక్క నానాత్వములచేత జీవునియొక్క యేకత్వ నానాత్వముల యందు గ్రంథకారులకు వివాదము కలిగినను, మాయోపహిత చైతన్య మీశ్వరుడను నర్థమునం దేగ్రంథకారులకును వివాదము లేదు.

శంక:- ఈశ్వరునియందు వివాదము లేకపోయినను జీవునియొక్క యేకత్వ నానాత్వములయందు గ్రంథకర్తలకు బరస్పరము వివాదము చూడబడుట వలన ఆపక్షములలో నేపక్షము గ్రహింపదగినది? ఏపక్షము పరిత్యజింపదగినది?

సమా:- సర్వవ్యవహారములును మాయామయ మగుటవలన సర్వపక్షములును గ్రహింపదగినవియు, అట్లే పరిత్యజింపదగినవియు నగును.

శంక:- ఎప్పు డా సర్వపక్షములును బరిత్యజించుటకు దగియున్నవో, అపు డాసర్వపక్షములును బరిత్యజించుటయే యుచితము. ఏపక్షమును గ్రహింపదగినది కాదు.

సమా:- అధ్యారోపము, అపవాదము అను రెంటిచేతనే యద్వితీయ బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అధ్యారోపాపవాదములు లేక బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుట లేదు. వాస్తవముగా ద్వైతప్రపంచము లేని బ్రహ్మమునందు ద్వైతప్రపంచముయొక్క యారోప మధ్యారోప మనబడును. **'నేహ నానాస్తి కించన'** ఇత్యాది శ్రుతులచేత నారోపిత ప్రపంచముయొక్క నిషేధ మపవాద మనబడును. ఆయధ్యారోపాపవాదములయొక్కసిద్ధికొఱకు సర్వపక్షములును గ్రహించుటకు దగినవియే యగును. అయినను దానియం దీవిశేష మున్నది. పూర్వోక్తజీవునియొక్క యేకత్వపక్షమం దైనను నానాత్వపక్షమం దైనను, ఏపక్ష ముముక్షువుయొక్క మనస్సున కెక్కుచున్నదో యాముముక్షు వాపక్షము నంగీకరించి ప్రత్యగాత్మ వివేచనము చేసి, అనగా నన్నమయాది పంచకోశములయందుండి యాత్మను భిన్నము చేసి, యాప్రత్యగాత్మయొక్కబ్రహ్మరూపత్వమును సాక్షాత్కరించు కొనవలయును. అనగా "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను సాక్షాత్కారము సంపాదింప వలయును. బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును సంపాదింపక జీవునియొక్క యేకత్వ నానాత్వములయందు గేవలవివాదమాత్రము చేయుట కూడదు. ఏకారణముచేత ననగా, సర్వమతములయందును దూషణ భూషణములు సమానములే యగును. ఇచ్చట దాత్పర్య మేమనగా- ముముక్షువులకు బ్రత్యగాత్మయొక్క బోధ మేప్రకారము చేత గలుగునో యాప్రకారమే ముముక్షువులు సంపాదింపదగినది. అదియే శాస్త్రార్థము. ఈయర్థము వార్తికాచార్యులచేతను జెప్పబడియున్నది.

"యయా యయా భవేత్పుంసాం వ్యుత్పత్తిః ప్రత్యగాత్మని।
సాసైవ ప్రక్రియేహ స్యాత్సాధ్వీ సాచానవస్థితా"

అధికారి పురుషులకు ఏయే ప్రక్రియచేత బ్రత్యగాత్మబోధ గలుగునో ఆయాప్రక్రియయే యీవేదాంతశాస్త్రమునందు నిర్దోష మనియును గుణవంత మనియును దెలియవలయును.

(30) ఉపాదానత్వ, కర్తృత్వములచేత నీశ్వరుడు జగత్కారణుడనుట

శంక:- మాయోపహిత తత్పదార్థేశ్వరునకు జగత్తుయొక్క జన్మాది కారణత్వము పూర్వము చెప్పబడినది. ఆకారణత్వము నుపాదానతా రూపముచేతను, కర్తృత్వరూపముచేతను ద్విప్రకారమై యున్నది. అందు, ఈశ్వరున కేరూపమున నుపాదానత్వమును, ఏరూపమున గర్తృత్వమును నున్నది.

ఇట్లు శంక కలుగగా, ఇప్పు డాద్వివిధ కారణత్వములు క్రమముగా నిరూపింపబడుచున్నవి.

సమా:- ఈశ్వరుడు జ్ఞానశక్తి సహితాజ్ఞానోపహిత స్వరూపముచేత నైననో జగత్తునకు గర్త యగుచున్నాడు. ఇచ్చట నభిప్రాయ మేమనగా, జ్ఞానశక్తి సహితాజ్ఞాన రూపోపాధి లేక శుద్ధబ్రహ్మమున కసంగత్వముచేత గర్తృత్వము సంభవించుట లేదు. ఏల యన, కార్యముయొక్క యుపాదాన కారణమును విషయము చేయునట్టి యపరోక్షజ్ఞానమును, ఇచ్ఛారూప చికీర్షయును, ప్రయత్నరూపకృతియు- నను నీమూడును గలవాడే కర్త యనబడును. ఈవిధముగా గర్తయొక్క లక్షణము పూర్వము చెప్పబడియున్నది. ఇట్టి కర్తృత్వము శుద్ధబ్రహ్మమునందు సంభవింపదు. ఏకారణముచేత ననగా **"అసంగో హ్యయం పురుషః, అసంగో న హి సజ్జతే"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత బ్రహ్మమున కసంగత్వమే తెలియబడుచున్నది. అట్టి యసంగ బ్రహ్మమునం దాజ్ఞానేచ్ఛాకృతులు సంభవింపవు. మఱియు నా యజ్ఞానోపహితేశ్వరునియం దైననో జ్ఞానేచ్ఛాప్రయత్నములు సంభవించును. అందువలన

బూర్వోక్తేశ్వరునకే జగత్కర్తృత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఆ యీశ్వరుడే విక్షేపాదిశక్తి సహితాజ్ఞానోపహిత స్వరూపమువలన జగత్తున కుపాదానకారణు డగుచున్నాడు.

అజ్ఞానముయొక్క జ్ఞానశక్త్యావరణశక్తి విక్షేపశక్తు లను త్రివిధస్వరూపములు పూర్వము నిరూపింపబడి యున్నవి. వాని నచ్చట దెలియవలయును. ఈప్రకారముగా నొకటే (మాయావిశిష్ట) బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యుపాదానత్వమును గర్తృత్వమును సంభవించును. అచ్చట దృష్టాంత మేమనగా, ఊర్ణనాభి యను జంతువిశేషము తంతువు నుత్పన్నము చేయుచున్నది. ఆతంతురూప కార్యమునుగుఱించి యాయూర్ణనాభి యెట్లు తనశరీరాపేక్షచేత నుపాదాన కారణమును, దనచైతన్య రూపముచేత కర్తృరూపనిమిత్త కారణము నగుచున్నదో, అట్లే పూర్వోక్తరీతిగా నొకటే బ్రహ్మము జగత్తున కుపాదానకారణమును గర్తృరూప నిమిత్తకారణము నగుచున్నది.

శంక:- ఆయొకటే బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యుపాదానత్వమును, నిమిత్తత్వమును గలదను నర్థమందు బ్రమాణ మేమి?

సమా:- బ్రహ్మమునం దభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వము సాక్షాచ్ఛ్రుతి ప్రమాణము చేతనే సిద్ధించుచున్నది. శ్రుతి-

"యథోర్ణనాభిః సృజతే గృహ్ణతి చ, యథా పృథివ్యా మోషధయః సంభవంతి, యథా సతః పురుషాత్కేశలోమాని, తథాఽక్షరా త్సంభవతీహ విశ్వమ్, యథాఽగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంతి ఏవ మే వాస్మాదాత్మనః సర్వేప్రాణాః, య స్సర్వజ్ఞః సవిశ్వకృ త్సహి సర్వస్య కర్తా ॥"-

ఎట్లు ఊర్ణనాభిజంతువు తనయందుండి తంతువుల నుత్పన్నము చేయునదియును, తనయందే యాతంతువులను లయము చేసికొనునదియు నగుచున్నదో, అట్లు బ్రహ్మముగూడ తనయందుండియే యీజగత్తు నుత్పన్నము చేయునదియును, దనయందు లయము చేసికొనునదియు నగుచున్నది.

మఱియు నెట్లు పృథివియం దుండి నానావిధ మైన యోషధు లుత్పన్న మగుచున్నవో, మఱియు నెట్లు పురుషునియందుండి కేశలోమము లుత్పన్న

మగుచున్నవో, అట్లక్షరబ్రహ్మమునందుండి యీవిశ్వ ముత్పన్న మగుచున్నది. మఱియు నెట్లు ప్రజ్వలితాగ్నియందుండి క్షుద్రవిస్ఫులింగము లుత్పన్న మగుచున్నవో- అట్లీయాత్మయందుండి సర్వప్రాణు లుత్పన్ను లగుచున్నారు. ఏపరమేశ్వరుడు సర్వజ్ఞుడో యాపరమేశ్వరుడే విశ్వమును జేయుచున్నాడు, ఆపరమేశ్వరుడే సర్వమునకు గర్త. ఇత్యాద్యనేక శ్రుతులు బ్రహ్మము జగత్తున కభిన్న నిమిత్తోపాదానకారణ మని చెప్పుచున్నవి.

మఱియు **"అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే"** ఇత్యాది స్మృతులు బూర్వోక్తార్థమునే చెప్పుచున్నవి. అందువలన నొకటే బ్రహ్మమునకు జగత్తు యొక్కయుపాదానత్వ కర్తృత్వములు సంభవించుచున్నవి. లేక పూర్వోక్తేశ్వరుని సర్వజ్ఞుడని యంగీకరించనియెడల నాయీశ్వరునకు సర్వజగత్కర్తృత్వమే సంభవింపని దగును. పూర్వోక్తశ్రుతులో యీశ్వరుని సర్వజగత్తునకు గర్త యని చెప్పుచున్నవి. అందువలన నాయీశ్వరుని సర్వజ్ఞుడని యవశ్య మంగీకరింప వలయును. ఆయీశ్వరునకు సర్వజ్ఞత్వము శ్రుతిప్రమాణముచేతను సిద్ధించుచున్నది. అచ్చట శ్రుతి- **"యః సర్వజ్ఞః సర్వవిత్, యస్య జ్ఞానమయం తపః"** ఏ యీశ్వరుడు సర్వజ్ఞుడో- అనగా సామాన్యరూపముచేత సర్వజగత్తును జూచువాడో, ఏ యీశ్వరుడు సర్వవిత్తో- అనగా విశేషరూపముచేత సర్వజగత్తును జూచువాడో, మఱియు ఏయీశ్వరునకు సర్వజగత్తును విషయము జేయు జ్ఞానమే తపమో- అట్టి సర్వజ్ఞేశ్వరునకు సర్వజగత్కర్తృత్వము సంభవించుచున్నది.

(31) బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరుల కభేద నిరూపణము.

శంక:- పురాణాదులయం దైననో బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరు లను మువ్వుర యందుండియే జగదుత్పత్తి స్థితి లయములు చెప్పబడియున్నవి. ఇచ్చట మాయో పహిత పరమేశ్వరుని యందుండి జగదుత్పత్తి స్థితి లయములు మీచే జెప్పబడినవి. అందువలన నా పురాణాది వచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును.

సమా:- మాయోపహిత పరమేశ్వరుడే బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులను త్రివిధరూపములను బొందుచున్నాడు. అది యెట్లనగా, పూర్వోక్తామాయయందు

స్థితమై యేనిరతిశయ సత్త్వగుణ మున్నదో యాసత్త్వగుణము పరమేశ్వరుని యిచ్ఛ చేత లోకానుగ్రహముకొఱకు బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులను త్రిమూర్తుల యాకారమున బరిణామమును బొందుచున్నది. అచ్చట దండ కమండల ధారియగు చతుర్ముఖమూర్తిచే నుపహితుడైన యాపరమేశ్వరుడు జగత్తును సృష్టించు బ్రహ్మ యగుచున్నాడు. మఱియు, శంఖచక్రగదాపద్మములను నాల్గింటిని హస్తములందు ధరించినట్టి చతుర్భుజమూర్తిచే నుపహితుడైన యాపరమేశ్వరుడు జగత్తును బాలించు విష్ణువగుచున్నాడు. మఱియు త్రినేత్రము గలిగి త్రిశూలమును హస్తమందు ధరించినట్టి మూర్తిచే నుపహితుడైన యాపరమేశ్వరుడు జగత్సంహారకర్త యగు మహేశ్వరు డగుచున్నాడు. ఈప్రకారముగా నాయొకడే, పరమేశ్వరుడే-బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వర రూపముల నొందుచున్నాడు.

శ్రుతి-'స బ్రహ్మ స శివః సేంద్రః సోఽక్షరః పరమః స్వరాట్ స ఏవ విష్ణుః॥'

ఆమాయోపహిత పరమేశ్వరుడే బ్రహ్మశివేంద్ర విష్ణురూపము లగుచున్నాడు. మఱియు నీయర్థము విద్వాంసులైన పూర్వాచార్యులచేతను జెప్పబడి యున్నది. అచ్చట

"ఏకైవ మూర్తి ర్బిభిదే త్రిధాసా సామాన్య మేషాం ప్రథమాఽవరత్వమ్ ।
హరేర్హర స్తస్య హరిః కదాచి ద్వేధాస్తయో స్తావపి ధాతు రాద్యౌ ॥"-

ఒకడే పరమేశ్వరమూర్తి బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరు లను త్రివిధభేదములను బొందుచున్నాడు. ఈముువ్వురకును బ్రథమత్వాపరత్వము లును సమానములే యగును. అచ్చట, ఒక కాలమం దైననో విష్ణువునకు మహేశ్వరు డాది యగును, ఒక కాలమం దామహేశ్వరునకు విష్ణు వాది యగును, ఒకకాలమందు విష్ణుమహేశ్వరు లిర్వురకును బ్రహ్మ యాది యగును, ఒకకాలమం దాయిర్వురును బ్రహ్మ కాది యగుదురు. కావున బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరు లను త్రివిధదేవతలును నధికారులచేత దమతమ భక్తి ననుసరించి యుపాసించుటకు యోగ్యు లగుదురు.

మఱియు గొందఱు గ్రంథకారు లైననో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. జగత్స్రష్ట యగు హిరణ్యగర్భరూపబ్రహ్మ యీశ్వరుడు కాడు. మఱి యేమనగా

జీవవిశిష్టుడును అంతర్యామి పరమేశ్వరునిచేత నావిష్టుడును, సమష్టిలింగ శరీరాభిమానియును, సత్యలోకమందు నివసించువాడును నగును. అట్టి హిరణ్యగర్భునకు జీవత్వము **"స వై శరీరీ ప్రథమః"** ఇత్యాది శ్రుతిప్రమాణముల చేతనే సిద్ధించును. శివవిష్ణువులను ద్వివిధమూర్తు లైననో మాయయొక్క శుద్ధసత్త్వ గుణపరిణామ మగుటవలన నీశ్వరరూపు లగుదురు. ఈయర్థము మహాభారత మందును జెప్పబడియున్నది. అచ్చట

"రుద్రో నారాయణ శ్చైవేత్యేకం సత్త్వం ద్విధాకృతమ్ ।
లోకే చరతి కౌంతేయ! వ్యక్తిస్థం సర్వకర్మసు ॥"-

ఓ కౌంతేయా! ఆపరమేశ్వరునిచే దనమాయయొక్క శుద్ధ సత్త్వగుణ మొకటియే రుద్రనారాయణు లను ద్వివిధరూపములుగా జేయబడు చున్నది. ఆ యిరువురియందును విష్ణుభక్తియో, మోక్షమున కంతరంగ సాధనమును శివాదుల భక్తియో, కించిద్వ్యవధానముచేత మోక్షమునకు సాధనము నగుచున్నది. ఏకారణముచేత ననగా సత్త్వగుణ ప్రవర్తకత్వము విష్ణువునకే గలదు. ఈయర్థము పురాణాదులయందును జెప్పబడియున్నది.

"ఆరోగ్యం భాస్కరా దిచ్ఛే చ్ఛ్రియ మిచ్ఛే ద్ధుతాశనాత్ ।
జ్ఞానం మహేశ్వరా దిచ్ఛే న్మోక్ష మిచ్ఛే జ్జనార్దనాత్ ॥"-

ఈపురుషుడు సూర్యదేవతయందుండి ఆరోగ్య మిచ్ఛించు గాక! అనగా, ఆరోగ్యప్రాప్తికొఱకు సూర్యదేవత నుపాసింపవలయును. ఈప్రకార మైన యర్థము నుత్తరత్ర తెలియవలయును. అగ్నిదేవునియందుండి సంపత్తు నిచ్ఛించుగాక! మహేశ్వరుని యందుండి జ్ఞానము నిచ్ఛించు గాక! విష్ణువునందుండి మోక్షము నిచ్ఛించుగాక!

ఇచ్చట గొందఱు శైవమతస్థు లిట్లు చెప్పుచున్నారు. చంద్రుని శిరోభూషణ ముగా గలవాడును, నీలకంఠుడును, త్రినేత్రుడును, నుమాసహితుడు నైన శుద్ధసత్త్వమూర్తిచే నుపహితుడైన మాయోపహిత పరమేశ్వరుడు పరమశివుడగు చున్నాడు. ఆపరమశివుడే ముముక్షుజనములచే నుపాసింప యోగ్యు డగును.

శ్రుతి"ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్రభుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతమ్। ధ్యాత్వా ముని ర్గచ్ఛతి భూతయోనిం సమస్తసాక్షిం తమసః పరస్తాత్ ॥"- ఏపరమశివుడు ఉమాసహితుడును, పరమేశ్వరుడును, సమర్థుడును త్రిలోచనములు గలవాడును, నీలకంఠుడును, అతిశాంతస్వభావము గలవాడును నగునో అట్టి పరమశివుని ధ్యానముచేసి మాయాసంబంధమువలన సర్వభూతములకు గారణమును, సర్వమునకు సాక్షియును, వాస్తవమం దజ్ఞానరూపె తమస్సుకంటె బరమైనదియు నగు పరబ్రహ్మమును ముముక్షుజనులు పొందుచున్నారు. ఆపరమశివునకే బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులు ముప్వురును విభూతు లగుదురు.

అచ్చట **"స బ్రహ్మ స శివః సేంద్రః సోఽక్షరః పరమః స్వరాట్"** ఇత్యాది శ్రుతులు బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులను ముప్వురును ఆపరమశివునియొక్క విభూతులుగానే చెప్పియున్నవి. అట్లే పురాణమందును నీయర్థము చెప్పబడి యున్నది.

"యస్యాజ్ఞయా జగత్స్రష్టా విరించిః పాలకో హరిః ।
సంహర్తా కాలరుద్రాఖ్యో నమస్తస్మై పినాకినే ॥"-

ఏ పరమశివుని యాజ్ఞచేత బ్రహ్మ జగదుత్పత్తి చేయుచున్నాడో, విష్ణువు పరిపాలనము జేయుచున్నాడో, కాలరుద్రుడు సంహారము జేయుచున్నాడో- ఆపరమశివుని నమస్కరించుచున్నాను.

కొందఱు వైష్ణవమతము గలవారిట్లు చెప్పుచున్నారు. శంఖచక్ర గదాపద్మములను నాల్గింటిని హస్తములందు ధరించి లక్ష్మీవిరాజమాను డగు నిరతిశయ సత్త్వమూర్తిచే నుపహితుడైన మాయోపహిత పరమాత్మయే పరమ వాసుదేవుడు. ఆపరమవాసుదేవుడే ముముక్షుజనులచే నుపాసించుటకు యోగ్యు డగును. బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులు ముప్వురు నాపరమవాసుదేవునియొక్క విభూతులే యగుదురు. **"స బ్రహ్మ స శివ స్సేంద్రః సోఽక్షరః పరమః స్వరాట్"** ఇత్యాది శ్రుతులును బ్రహ్మాదులు ముప్వురు నాపరమ వాసుదేవునియొక్కవిభూతు లనియే చెప్పియున్నవి. మఱియు **"తమేవ విద్వా నమృత ఇహ భవతి నాన్యః**

పంథా విద్యతేఽయనాయ" ఇత్యాది శ్రుతులును, **"మోక్ష మిచ్ఛే జ్జనార్దనాత్"** ఇత్యాది పురాణవచనములును ఆపరమవాసుదేవునియొక్క ధ్యానమువలననే మోక్షప్రాప్తి అని చెప్పుచున్నవి. అందువలన నాపరమవాసుదేవుడే ముముక్షు జనులచే నుపాసింప యోగ్యు డగుచున్నాడు.

మఱియు, హైరణ్యగర్భులో యిట్లనుచున్నారు. హిరణ్యగర్భుడే మాయో పహిత పరమేశ్వరుడు. ఆహిరణ్యగర్భునియొక్క పరమేశ్వరత్వమం దనేక శ్రుతిస్మృతిప్రమాణము లున్నవి. అందువలన నాహిరణ్యగర్భుడే ముముక్షు జనులచే నుపాసించుటకు యోగ్యు డగుచున్నాడు.

పూర్వము శైవులచేతను, వైష్ణవులచేతను బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరు లను త్రిమూర్తులకు భిన్నముగా నొక పరమశివుడును, బరమవాసుదేవుడును గల్పింప బడిరి. కాని దానియం దేప్రమాణమును జూపబడలేదు. మఱియు వారివలన నాయర్థము సిద్ధించుటకొఱకు **"స బ్రహ్మా స శివః సేంద్రః"** ఇత్యాది శ్రుతివచనము లేవి ప్రమాణములుగా జెప్పబడినవో యాశ్రుతు లామాయోపహిత పరమేశ్వరునే చెప్పుచున్నవి. ఆవచనములకు త్రిమూర్తులకంటె భిన్నుడైన యాపరమశివునియందు గాని, పరమవాసుదేవునియందు గాని ప్రమాణరూపత్వము సంభవింపదు. అందువలన నామాయోపహిత పరమేశ్వరుడే బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరు లను త్రివిధరూపములను బొందుచున్నాడు. ఈకారణమువలన త్రివిధరూపములును సమానము లని పూర్వము చెప్పబడిన మతమే ముముక్షుజను లాశ్రయించుటకు యోగ్యమై యున్నది.

(32) మాయోపహిత పరమేశ్వరుని యందుండి ఆకాశాది జగదుత్పత్తిక్రమ నిరూపణము

అందు బూర్వము మాయోపహిత తత్పదార్థరూప బ్రహ్మమునకు జగదుత్పత్తి స్థితి లయ కారణత్వరూప తటస్థలక్షణము చెప్పబడినది. ఇపు డాలక్షణమును స్పష్టము జేయుటకొఱ కామాయోపహిత పరమేశ్వరుని యందుండి యాకాశాది జగదుత్పత్తి క్రమము చెప్పబడుచున్నది. అందు, ఉత్పన్ను లగుటకు

యోగ్యులైన ప్రాణులయొక్క పుణ్యాపాపకర్మములచే సహకృతుడగు పూర్వోక్త విక్షేపాది శక్తిప్రధాన మాయోపహితేశ్వరుడు ప్రథమమం దీజగ త్తిప్పు డుత్పన్న మగుటకు యోగ్యమగు నని సంకల్పించెను. ఆసంకల్ప విశిష్టేశ్వరునియందుండి ప్రథమమున నాకాశ ముత్పన్న మైనది. ఆయాకాశ మందుండి వాయు వుత్పన్న మైనది. వాయువునందుండి యగ్ని యుత్పన్న మైనది. అగ్నియందుండి జల ముత్పన్నమైనది. జలమందుండి పృథివి యుత్పన్నమైనది. అందు శ్రుతి- **"తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూతః ఆకాశా ద్వాయుః। వాయో రగ్నిః అగ్నే రాపః అద్భ్యః పృథివీ"**- ఆ మాయోపహిత బ్రహ్మమునందుండి యాకాశమును ఆకాశమందుండి వాయువును నావాయువునందుండి యగ్నియును, అగ్ని యందుండి జలమును, జలమునందుండి పృథివియు నుత్పన్న మైనవి.

శంక:- అచేతనములును గల్పితములు నైన యాకాశాదిభూతములకు వాయ్వాదిభూతములయొక్క యుపాదానకారణత్వ మెట్లు సంభవించును?

సమా:- ఇచ్చట నాకాశాదులకు వాయ్వాదులయొక్క యుపాదానత్వము వివక్షితము గాదు. మఱి యేమనగా నాకాశాద్యుపహిత చైతన్యములకే వాయ్వాదులయొక్క యుపాదానత్వము వివక్షితమై యున్నది. అనగా నాకాశోపహిత చైతన్య మందుండి వాయు వుత్పన్న మైనది. ఆ వాయూపహిత చైతన్యమందుండి యగ్ని యుత్పన్న మైనది. ఆయగ్న్యుపహిత చైతన్యమందుండి జల ముత్పన్న మైనది. ఆజలోపహిత చైతన్య మందుండి పృథివి యుత్పన్న మైనది. ఈప్రకారముగా నా యా యుపాధి సహిత చైతన్యమే సర్వత్ర కారణ మగుచున్నది. ఒకవేళ గల్పితాచేతనమే కారణమని యంగీకరించినయెడల జేతనబ్రహ్మమునకు సర్వజగత్కారణత్వమును జెప్పునట్టి శ్రుతులకు విరోధము ప్రాప్త మగును. ఇచ్చట సారాంశ మేమనగా, మాయ కారణబ్రహ్మమున కుపాధి యగుటవలన నెట్లామాయ కాకాశాది ప్రపంచముయొక్క కారణత్వ మున్నదో; అట్లాకాశాదులు నాకారణ బ్రహ్మమున కుపాధి యగుటవలననే యా యాకాశాదులకును వాయ్వాదులయొక్క కారణత్వ మున్నది, స్వతంత్రముగా లేదు.

(33) వైశేషికమత రీతిగా జగదుత్పత్తి నిరూపణము.

ఇచ్చట వైశేషికశాస్త్రానుసారు లిట్లు చెప్పుచున్నారు.- 1 ద్రవ్యము 2 గుణము 3 కర్మము 4 సామాన్యము 5, విశేషము 6 సమవాయము 7 అభావము అని పదార్థములు సప్తవిధములే. అచ్చట గుణాది పదార్థములు ద్రవ్యమునకు బరతంత్రములై యున్నవి. సర్వభావ కార్యములును సమవాయి కారణము, అసమవాయికారణము, నిమిత్తకారణము అను త్రివిధకారణములచే జన్య మగుచున్నవి. జన్యద్రవ్యమును, జన్యగుణకర్మములను, త్రివిధములును భావకార్యము లనబడును. అచ్చట సమవాయి కారణత్వ మొక ద్రవ్య పదార్థమునందే గలదు. గుణకర్మాదులయందు లేదు. అసమవాయి కారణత్వము గుణకర్మము లను ద్వివిధపదార్థములయందే గలదు. అన్య పదార్థములయం దుండుట లేదు.

నిమిత్తకారణత్వమో ద్రవ్యాది సకల పదార్థములయందు గలదు. అచ్చట 1. పృథివి 2. జలము, 3. తేజస్సు 4. వాయువు 5. ఆకాశము6. కాలము 7. దిక్కున 8. ఆత్మ 9. మనస్సు- అని ద్రవ్యములు నవవిధములే యని చెప్పుదురు. పృథివ్యాది చతుర్విధ ద్రవ్యములయొక్క పరమాణువులును ఆకాశాది పంచ ద్రవ్యములు నను నివి యన్నియు నిత్యద్రవ్యము లనియును, నిరవయవము లనియును జెప్పుదురు. ఆపరమాణువులయందుండి యుత్పన్నము లైన ద్వ్యణుకాది బ్రహ్మాండ పర్యంతము లగు సర్వకార్య ద్రవ్యములును అనిత్యద్రవ్యము లనియును అవయవు లనియును, జెప్పుదురు.

సృష్ట్యాది కాలమునందు బరమేశ్వరుని యిచ్ఛచేత నాపరమాణువుల యందు గ్రియ గలుగుచున్నది. అనంతరము రెండురెండు పరమాణువులకు సంయోగము గలుగుచున్నది. ఆసంయుక్త పరమాణు ద్వయమునందుండి ప్రథమము ద్వ్యణుక రూపకార్య ముత్పన్న మగుచున్నది. ఆద్వ్యణుక రూప కార్యమునకు బరమాణుద్వయము సమవాయికారణము. ఆపరమాణు ద్వయసంయోగ మసమవాయికారణము. ఈశ్వరేచ్ఛాదికము నిమిత్తకారణము. ఈరీతిగా నుత్తరత త్ర్యణుకాది కార్యములకును సమవాయి కారణాదికమును

దెలియవలయును. ఈప్రకారముగానే యాద్వ్యణుకరూప కార్యోత్పత్త్యనంతరము పునఃక్రియచే సంయుక్తద్వ్యణుక త్రయమునందుండి త్ర్యణుకరూపకార్య ముత్పన్న మగుచున్నది. తదనంతరము పునఃక్రియచే సంయుక్తత్ర్యణుక చతుష్టయము నందుండి చతురణుక రూపకార్య ముత్పన్న మగుచున్నది. ఈప్రకార మైన క్రమముచే మహాపృథివి, మహాజలము, మహాతేజస్సు, మహావాయు వుత్పన్న మగుచున్నవి. అందువలన నాపరమాణువులే సర్వజగత్తున కుపాదానకారణ మగుచున్నవి. మాయోపహిత బ్రహ్మము జగత్తున కుపాదానకారణము గాదు. ఇట్లు వైశేషికశాస్త్రానుసారు లంగీకరించుచున్నారు. 'ఈవైశేషిక శాస్త్రకారుల మతము న్యాయప్రకాశగ్రంథమునందు మాచే విస్తరముగా నిరూపింపబడియున్నది. దానిని దెలియ నిచ్ఛ గలవా రచ్చట దెలియవలయును.'

ఈవైశేషికమతముగూడ సమీచీనము గాదు. ఏల యన, శక్తిసాదృశ్యాద్యనేక పదార్థములు విద్యమానములై యుండగా బదార్థము సప్తవిధములే యను వైశేషికుల ప్రతిజ్ఞ యసంగతమై యున్నది. మణిమంత్రాదుల సమీపతవలన వహ్నియందు దాహరూపకార్యము గలుగుట లేదు. ఆమణిమంత్రాదులు దూరమగుటవలన నావహ్నికి దాహము గలుగుచున్నది. దానిచే నావహ్నియందు దాహానుకూల మగు శక్తియొక్క నాశోత్పత్తు లవశ్య మంగీకరింపవలయును. అనగా మణిమంత్రాదు లుండుటవలన దాహానుకూలశక్తి నష్ట మగుచున్నది, ఆమణిమంత్రాదులు దూర మగునపు డాశక్తి పునరుత్పన్న మగుచున్నది. అందువలన నావహ్నియందు దాహానుకూలశక్తి నవశ్య మంగీకరింపవలయును. ఇట్లు మృత్తికాది సర్వకారణముల యందును దమతమ ఘటాది కార్యములకు ననుకూల మైన శక్తి యున్నది. ఆశక్తి ద్రవ్యాది సప్తపదార్థములకన్న భిన్నపదార్థమే యగును.

అచ్చట వైశేషికు లుక్తస్థలమందు మణిమంత్రాది ప్రతిబంధములయొక్క యభావమునే దాహమునకు గారణముగా నంగీకరించుచున్నారు. వారికథనము శ్రుతిసూత్రములకు విరుద్ధ మగుటవలన నసంగతము. శ్రుతి **"కథ మసతః సజ్జాయేత"**-అభావరూపాసత్తునుండి సత్కార్యముయొక్క యుత్పత్తి యొకప్పుడును గలుగదు. సూత్రము **"నాసతోఽదృష్టత్వాత్"**= అభావరూపా

సత్తునుండి కార్యోత్పత్తి యుక్తము గాదు. ఏకారణముచేత ననగా లోకమునం దసత్తైన నరశృంగాదులయందుండి యేకార్యోత్పత్తియును జూడబడుటలేదు. మఱియేమనగా సత్తైన మృత్తికాదుల యందుండియే ఘటాదికార్యోత్పత్తి చూడబడుచున్నది. అందువలన బ్రతిబంధకాభావమును గార్యమునకు గారణ మని యంగీకరించుట యీశ్రుతిసూత్రములకు విరుద్ధ మగుటచే నసంగతము.

ఈప్రకారముగానే "చంద్రవత్ ముఖమ్" ఇత్యాద్యనుభవమువలన ముఖాదులయందు జంద్రాదులయొక్క సాదృశ్యము సిద్ధించుచున్నది. అందువలన నాసాదృశ్యముగూడ శక్తివలె నాద్రవ్యాది సప్తపదార్థములకన్న భిన్నపదార్థమే. 'ఈశక్తి సాదృశ్యములయొక్క విస్తరనిరూపణము న్యాయప్రకాశముయొక్క చతుర్థ పరిచ్ఛేదమందు జేయబడియున్నది. దాని నచ్చట దెలియనగును.' ఈరీతిగా శక్తి సాదృశ్యాద్యధిక పదార్థములు విద్యమానము లగుచుండగా బదార్థములు సప్త విధములే యను వైశేషికుల కథన మసంగతమై యున్నది.

మఱియు, అంధకారరూప దశమద్రవ్యము విద్యమాన మగుచుండగా ద్రవ్యములు నవవిధములే యను నావైశేషికకథనము గూడ నసంగతము. **"నీలం తమ శ్చలతి"** యను ప్రత్యక్షప్రతీతివలన నాయంధకారరూప తమమునందు నీలరూపమును, చలనక్రియయును సిద్ధించుచున్నవి. గుణక్రియల కాశ్రయము ద్రవ్యమే యగుటవలన నాయంధకార రూపతమమునకు ద్రవ్యత్వము సంభవించు చున్నది. మఱియు వైశేషికు లాతమ మాలోకముయొక్క యభావరూపముగా నంగీకరించుచున్నారు.

వారికథన మసంగతము. ఏలయన, ఏది యేది యభావమో అది యది ప్రతియోగి సాపేక్షప్రతీతికే విషయ మగుచున్నది. ప్రతియోగి నిరపేక్షప్రతీతికి విషయమే యభావము నగుట లేదు. ఉదా- ఘటాభావము- పటాభావము ఇత్యాద్యభావములు ఘటాపటాదిరూప ప్రతియోగి సాపేక్షప్రతీతికే విషయము లగుచున్నవి. ఈయంధకారరూపతమ మాలోకరూపప్రతియోగిసాపేక్ష ప్రతీతికి విషయ మగుట లేదు. అందువలన నాయంధకారము నాలోకాభావ రూపముగా నంగీకరించుటయం దేప్రమాణమును లేదు. మఱి యే మనగా, పూర్వోక్తయుక్తివలన

నాయంధకారము దశమద్రవ్య మనియే యంగీకరింపవలయును. 'ఆయంధకార రూపతమమునకు ద్రవ్యత్వమును, ఆలోకాభావత్వమును గుఱించి న్యాయ ప్రకాశము ద్వితీయపరిచ్ఛేదాంతమందు విస్తరముగా నిరూపింపబడియున్నది. దాని నచ్చట దెలియనగును.'

మఱియు వైశేషికులచే నాత్మగూడ జ్ఞానాది గుణముల కాశ్రయ మగుట చేతను, సమవాయికారణ మగుటచేతను ద్రవ్యముగానే యంగీకరింపబడియున్నది. అదియు నసంగతమై యున్నది. ఏలయన, శ్రుతిస్మృతివిద్వాంసుల యనుభవ మను నీత్రివిధప్రమాణములచే నాత్మకు నిర్గుణత్వము, సచ్చిదానంద రూపత్వములే నిశ్చయింపబడియున్నవి. **"సాక్షీచేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ"** అనుశ్రుతియో యాత్మ నిర్గుణమని చెప్పుచున్నవి. **"సత్యం జ్ఞానం మనంతం బ్రహ్మ, ఆనందో బ్రహ్మ"** అనుశ్రుతి యాత్మను సచ్చిదానంద రూపముగా జెప్పుచున్నది. అందువలన నాయత్మ ద్రవ్యరూపము గాదు. ఆత్మ యద్రవ్య మగుటవలన గుణాదులవలె బరతంత్ర మగు నని వైశేషికులు చెప్పినయెడల నదియు నసంగతము. ఏలయన, శ్రుతిస్మృతులయం దాత్మయే సర్వకల్పనల కధిష్ఠాన మనియును, సర్వప్రేరక మనియును జెప్పబడియున్నది. అట్టియాత్మ యద్రవ్యరూపత్వముచేత బరతంత్ర మని చెప్పుట యాశ్రుతిస్మృతివాక్యములకు విరుద్ధ మగును. అందువలన నద్రవ్యరూప మైనను ఆయాత్మ సర్వమున కధిష్ఠాన మగుటచేతను, సర్వప్రేరక మగుటచేతను స్వతంత్రమే యగును. ఈకారణముచేతను ద్రవ్యము నవవిధములే యనువారి ప్రతిజ్ఞ యసంగతము.

మఱియు నా వైశేషికులచేత నాకాశాద్యనేక నిత్యపదార్థము లంగీకరింపబడి యున్నవి. వారి యాకల్పనగూడ శ్రుతికి విరుద్ధ మగుటవలన నసంగతము. ఎట్లన , శ్రుతి బ్రహ్మముకన్న భిన్నమగు సర్వజగత్తును అనిత్య మనియే చెప్పియున్నది. అచ్చట శ్రుతి- **"అతోఽన్యదార్తమ్, మాయామాత్ర మిదం ద్వైతమద్వైతం పరమార్థతః"**- బ్రహ్మముకన్న భిన్నమైన సర్వజగత్తును ఆర్తము అనగా మిథ్య యగును. ఈసర్వద్వైతప్రపంచము మాయామాత్రము, అనగా మిథ్య, అద్వైతబ్రహ్మమే పారమార్థికసత్యము. మఱియు **"ఆత్మన ఆకాశః సంభూతః,**

తన్మనో కురుత" అను నీశ్రుతియం దాకాశమునకును, మనస్సునకును బ్రహ్మమునందుండి యుత్పత్తి చెప్పబడియున్నది. మఱియు **"జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుః"** అను వచనమువలన శ్రీభగవంతునిచేత నుత్పత్తి గల పదార్థములకు నియమముగా నాశము చెప్పబడియున్నది. ఉత్పత్తినాశములు గల వగుటవలన నాకాశాదు లనిత్యములే యగును.

మఱియు వైశేషికులచే పరమాణువులకే నిరవయవత్వ నిత్యత్వము లంగీకరింపబడి యున్నవో అవియును నసంగతములు. ఎట్లన, లోకమం దేయే పదార్థములు రూపాది గుణసహితములును, బరిచ్ఛిన్నములు నగుచున్నవో యాపదార్థములు సావయవములు, ననిత్యములు నగుచున్నవి. ఉదా-ఘటపటాదిక పదార్థములవలె. ఈలాగుననే నాపరమాణువులును మీమతమునందు రూపాది గుణసహితములును బరిచ్ఛిన్నములు నగును. అందువలన నాపరమాణువులును ఘటాదులవలె సావయవములు, ననిత్యములు నగును.

మఱియు, పరమాణువులను సావయవము లని యంగీకరించుటయందు వైశేషికులచేత ననవస్థాదోషప్రాప్తి చెప్పబడియున్నది. అదియు నసంగతము. ఏకారణముచేత ననగా, ఈశ్వరరూప పరమకారణునియందే యవయవధార యొక్క విశ్రాంతి సంభవించుచున్నది. మఱియు సూక్ష్మభూతములకన్న భిన్నములై పరమాణువులు గలవనుటయం దేప్రమాణమును లేదు. మఱియేమనగా సూక్ష్మభూతములే పరమాణువు లనబడును. ఆసూక్ష్మభూతముల యుత్పత్తి పూర్వోక్తరీతిగా నీశ్వరుని యందుండియే యగుచున్నది. ఈకారణమువలనగూడ నాపరమాణువులు సావయవము లనియు ననిత్యము లనియునే సిద్ధించుచున్నది.

మఱియు నావైశేషికులచేత సంయుక్త పరమాణుద్వయమునందుండి ద్వ్యణుకముయొక్కయుత్పత్తి చెప్పబడియున్నది. అదియును సంభవించుట లేదు. ఏలయన, ఆవైశేషికులచేత బరమాణువులు నిరవయవము లని యంగీకరింపబడి యున్నది. మఱియు సంయోగమున కవ్యాప్యవృత్తిత్వము నంగీకరింపబడి యున్నది. ఏద్రవ్యమునందు సంయోగ మున్నదో, ఆద్రవ్యమునందే సంయోగాభావము గూడ నున్నది. ఉదా- ఒకటే వృక్షముయొక్క శాఖాదిదేశమందు బక్షియొక్క సంయోగ

మున్నది. మూలాదిదేశమందు దత్సంయోగాభావ మున్నది. ఇదియే సంయోగమం దవ్యాప్యవృత్తిత్వము. ఆసంయోగము సావయవ ద్రవ్యములకే సంభవించుచున్నది. నిరవయవ ద్రవ్యముల కాసంయోగము సంభవించుట లేదు. వైశేషికులచే బరమాణువులు నిరవయవము లనియే యంగీకరింపబడి యున్నది. అందువలన నాపరమాణువుల సంయోగ మసంభవ మగుటవలన నాపరమాణువుల యందుండి ద్వ్యణుకోత్పత్తి చెప్పుట యత్యంతవిరుద్ధము.

మఱియు **"యేనాఽశ్రుతం శ్రుతం భవతి"** ఇత్యాది శ్రుతులవలన ఏక కారణరూప బ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానముచే సర్వజ్ఞానముయొక్క ప్రతిజ్ఞ చేయబడియున్నది. ఆప్రతిజ్ఞ బ్రహ్మముకంటె భిన్నములగు పరమాణ్వాదుల లనాదు లనియు, నిత్యము లనియు నంగీకరించుటయందు బాధిత మగును. ఆప్రతిజ్ఞ బాధిత మైనయెడల నాప్రతిజ్ఞానంతరము మృత్తికాది దృష్టాంతములచేత గార్యమునకు గారణముకన్న నవ్యతిరేకత్వసిద్ధిచేత నాప్రతిజ్ఞాతార్థమున కేయుపపాదన చేయబడుచున్నదో అది యనర్థ మగును. అందువలన నిది సిద్ధించుచున్నది. బ్రహ్మముకన్న భిన్న మైన సర్వజగత్తును బ్రహ్మమునుండియే యుత్పన్న మగు నదియును బ్రహ్మమునందే లయమగు నదియు నగుచున్నది.

(34) సాంఖ్యమతరీతిగా జగదుత్పత్తి నిరూపణము.

ఇచ్చట సాంఖ్యశాస్త్రానుసారులు త్రిగుణాత్మక ప్రధానమందుండియే మహత్తత్త్వాది క్రమముగా జగదుత్పత్తి నంగీకరించుచున్నారు. ఈసాంఖ్యమత ముత్తరత్ర స్పష్ట మగును. ఈసాంఖ్యమతముగూడ సమీచీనము గాదు. ఏల యన, సాంఖ్యులచే బ్రధానము జడ మనియును, నిత్య మనియును, స్వతంత్ర మనియు నంగీకరింపబడియున్నది. ఆప్రధానమే జగత్కారణ మను నర్థమం దొకప్రమాణము లేదు. మఱియు **"మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్, అజా మేకాం లోహిత శుక్లకృష్ణాం బహ్వీః ప్రజాః సృజమానాం సరూపామ్"** ఇత్యాది శ్రుతులు సిద్ధాంతసమ్మత మైన మాయనే జగత్కారణ మని చెప్పుచున్నవి. ఆప్రధానమును జెప్పలేదు. అందువలన నాప్రధానమునకు జగత్తుయొక్క యుపాదాన కారణత్వము సంభవించుట లేదు.

శంక:- ఆప్రధానము కపిలస్మృతిచేత సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన నాప్రధానమున కప్రామాణికత్వము చెప్పుట యుక్తము గాదు.

సమా:- శ్రుతికి విరుద్ధ మైన ఆకపిలస్మృతికి బ్రమాణరూపత్వము లేదు. శ్రుతిమూలక స్మృతియే ప్రమాణ మగును. శ్రుతికి విరుద్ధ మైన స్మృతి ప్రమాణము గాదు. అందువలన మాయోపహితబ్రహ్మ మందుండియే యాకాశాదిక్రమముచే బ్రపంచోత్పత్తి యగుచున్న దని పూర్వము చెప్పిన సిద్ధాంతమతమే యెల్లరు నంగీకరింపవలయును.

(35) సూక్ష్మశరీరోత్పత్తి, స్థూలభూతోత్పత్తి నిరూపణము

ఇక బూర్వోక్తాకాశాది పంచభూతములయందుండి సూక్ష్మశరీరము యొక్కయు, స్థూలభూతములయొక్కయు నుత్పత్తిక్రమము చెప్పబడుచున్నది. అందీశ్వరున కుపాధిరూపముగా జెప్పబడిన పూర్వోక్తమాయ సత్త్వరజస్తమోరూప త్రిగుణాత్మకము. మఱియు గారణముయొక్కగుణమే కార్యముయొక్కగుణముల నారంభించు నదియై యున్నది. అందువలన నామాయయొక్కకార్యరూపము లగు నాకాశాది పంచభూతములును సత్త్వరజస్తమోరూప త్రిగుణాత్మకములే యగు చున్నవి. ఆయాకాశాది పంచభూతములు ప్రత్యక్షవ్యవహారమున కయోగ్యము లగుట వలన సూక్ష్మము లనబడును. మఱియు బంచీకరణాభావమువలన నపంచీకృతము లనబడును. అట్టి యపంచీకృత సూక్ష్మభూతములయందుండి సప్తదశలింగరూప సూక్ష్మశరీర ముత్పన్నమైనది. ఆసప్తదశలింగము లివి - పంచ జ్ఞానేంద్రియములు, పంచకర్మేంద్రియములు, పంచప్రాణములు, మనోబుద్ధులు. శ్రోత్రము, త్వక్కు, చక్షువు, రసన, ఘ్రాణమను పంచేంద్రియములు జ్ఞానసాధన మగుటవలన జ్ఞానేంద్రియము లనబడును.

వాక్కు పాణి పాదము పాయువు ఉపస్థ యను పంచేంద్రియములు క్రియాసాధన లగుటవలన గర్మేంద్రియము లనబడును. అందు శబ్దజ్ఞానమునకు సాధనమైన యింద్రియము శ్రోత్ర మనబడును. స్పర్శజ్ఞానమునకు సాధన మైనయింద్రియము త్వ క్కనబడును. రూపజ్ఞానమునకు సాధనమైన

యింద్రియము చక్షు వనబడును. రసజ్ఞానమునకు సాధన మైన యింద్రియము రసన మనబడును. గంధజ్ఞానమునకు సాధనమైన యింద్రియము ఘ్రాణ మన బడును. వచనక్రియకు సాధన మైన యింద్రియము వాక్కనబడును. గ్రహణక్రియకు సాధన మైన యింద్రియము పాణి యనబడును. గమనక్రియకు సాధన మైన యింద్రియము పాద మనబడును. విసర్గక్రియకు సాధన మైన యింద్రియము పాయు వనబడును. సుఖక్రియకు సాధన మైన యింద్రియ ముపస్థ యనబడును. యద్యపి మనస్సు, బుద్ధి, చిత్తము, అహంకారము- అను భేదము చేత నంతఃకరణము చతుర్విధమై యున్నది. తథాఽపి, ఇచ్చట మనస్సునందు జిత్తమునకును, బుద్ధియం దహంకారమునకు నంతర్భావము నంగీకరించి మనోబుద్ధులు రెండే గ్రహింపబడినవి.

ఇక నాకాశాది పంచభూతముల యందుండి సప్తదశలింగోత్పత్తిక్రమము చెప్పబడుచున్నది. "సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానమ్" అను గీతావచనమునందు సత్త్వగుణమునందుండి జ్ఞానోత్పత్తి చెప్పబడియున్నది. శ్రోత్రాది పంచజ్ఞానేంద్రియ ములయందు బూర్వోక్తక్రమముగా జ్ఞానసాధనత్వము స్పష్టమే యగుచున్నది. అందువలన నాయాకాశాది పంచభూతములయొక్క యమిళిత సాత్త్వికాంశము లందుండి శ్రోత్రాది పంచజ్ఞానేంద్రియము లుత్పన్నము లగుచున్నవి. ఆకాశము యొక్క సాత్త్వికాంశమునందుండి శ్రోత్రేంద్రియమును, వాయువుయొక్క సాత్త్వికాంశమునందుండి త్వగింద్రియమును, తేజముయొక్క సాత్త్వికాంశము నందుండి చక్షురింద్రియమును, జలముయొక్క సాత్త్వికాంశము నందుండి రసనేంద్రియమును, పృథివియొక్క సాత్త్వికాంశమునందుండి ఘ్రాణేంద్రియము నుత్పన్నము లగుచున్నవి.

శంక:- శ్రోత్రాది పంచేంద్రియములు పూర్వోక్త క్రమముగా నాకాశాది పంచభూతములయందుండి యుత్పన్నము లగుచున్న వను నర్థము తెలియుట యెట్లు?

సమా:- శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధములను పంచగుణములయం దేగుణము నే యింద్రియము గ్రహించుచున్నదో: యాయింద్రియ మాగుణము గలది యగు

నని నియమము. ఎట్లు శ్రోత్రేంద్రియము శబ్దగుణమును గ్రహించుటచేత నాశ్రోత్రేంద్రియము శబ్దగుణసహితమే యగునో; అట్లు త్వగాదీంద్రియములును స్పర్శాది గుణములను గ్రహించుటచేత నాత్వగాదీంద్రియములును స్పర్శాది గుణసహితములే యగును. ఆశబ్దాది గుణసహిత ద్రవ్యము లాకాశాదు లనియే సిద్ధ మగుచున్నది. ఈప్రకారమైన యుక్తిచేత నాశ్రోత్రాదీంద్రియములు క్రమముగా నాయాకాశాది భూతములయొక్క కార్యము లనియే సిద్ధించుచున్నది. అట్లుగాక శ్రోత్రా దీంద్రియములా యాకాశాది భూతములయొక్క కార్యము లని యంగీకరిం పని యెడల నాశ్రోత్రాదీంద్రియములయందు శబ్దాదిగుణ గ్రాహకత్వమే గలుగక పోవలయును.

మఱియు గేవలయుక్తిచేతనే శ్రోత్రాదీంద్రియములయం దాకాశాది భూతములయొక్క కార్యత్వము సిద్ధించుటయే గాక శ్రుతిప్రమాణముచేతను సిద్ధించుచున్నది. **"శ్రోత్ర మాకాశే వాయౌ త్వ గగ్నౌ చక్షు రప్సు జిహ్వా పృథివ్యాం ఘ్రాణమ్"** అను శ్రుతియం దాకాశాది భూతములయొక్క సాత్త్వికాంశమునందుండి క్రమముగా శ్రోత్రాది పంచజ్ఞానేంద్రియముల యుత్పత్తి చెప్పబడియున్నది. అందువలన నాకాశాది భూతములయొక్కసాత్త్వికాంశములందుండి శ్రోత్రాది పంచజ్ఞానేంద్రియ ముల యుత్పత్తి యని శ్రుతియుక్తులచేత సిద్ధించుచున్నది.

మఱియు నాకాశాది పంచభూతముల మిళిత సాత్త్వికాంశమునందు యంతఃకరణ ముత్పన్న మగుచున్నది. ఆయంతఃకరణము శ్రోత్రాది పంచేంద్రియ ద్వారమున నాశబ్దాది పంచగుణములను గ్రహించుచున్నది. అందువలన నంతఃకరణ మాయాకాశాది పంచభూతముల మిళితసాత్త్వికాంశములయొక్క కార్యమని యవశ్య మంగీకరించవలయును. అట్లుగాక యంతఃకరణ మాపంచ భూతములయొక్క కార్యమని యంగీకరింపనియెడల నాయంతఃకరణమునకు శబ్దాదిగుణ గ్రహణశక్తియే లేకపోవలయును.

ఇచ్చట సాంఖ్యశాస్త్రానుసారు లిట్లు చెప్పుచున్నారు. ఆయంతఃకరణము బుద్ధి, అహంకారము, మనస్సు- అను భేదముచే త్రివిధ మగుచున్నది. అందు మూలప్రకృతియందుండి బుద్ధి యుత్పన్న మగుచున్నది. ఆబుద్ధి మహత్తత్త్వ

మనబడును. ఆమహత్తత్త్వ మను బుద్ధి యందుండి యహంకార ముత్పన్న మగుచున్నది. ఆయహంకారము సత్త్వరజస్తమములను త్రిగుణములయొక్క భేదముచేత సాత్త్వికము, రాజసము, తామస మని త్రివిధ మగుచున్నది, అందు సాత్త్వికాహంకార మందుండి శ్రోత్రాది పంచజ్ఞానేంద్రియములును, వాగాది పంచకర్మేంద్రియములును, మనస్సొకటియు జేరి యేకాదశేంద్రియము లుత్పన్నము లగుచున్నవి. తామసాహంకారము నందుండి శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధము లను పంచతన్మాత్ర లుత్పన్నము లగుచున్నవి. రాజసాహంకార మాద్వివిధాహం కారములను బ్రవర్తింపజేయుటవలన గేవలసహకారిమాత్ర మగుచున్నది. ఆపంచతన్మాత్రలయందుండి క్రమముగా ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము, పృథివి యను పంచమహాభూతము లుత్పన్నము లగుచున్నవి. ఈయర్థము సాంఖ్యతత్త్వ కౌముదియందును జెప్పబడి యున్నది. అచ్చట

"మూలప్రకృతి రవికృతి ర్మహదాద్యాః ప్రకృతి వికృతయ స్సప్త
షోడశకస్తు వికారో న ప్రకృతి ర్నవికృతిః పురుషః ॥"-

సత్త్వరజస్తమములను త్రిగుణములయొక్క సామ్యావస్థకు బ్రధా మని మని పేరు. ఆప్రధానము జగత్తునకు మూలకారణ మగుటవలన మూలప్రకృతి యనబడును. ఆమూలప్రకృతి దేనికిని వికృతి యగుట లేదు. ఇట సర్వత్ర ప్రకృతిశబ్దముచేత పరిణామ్యుపాదాన కారణమును, వికృతిశబ్దముచేత గార్యమును గ్రహింపవలయును. మఱియు మహత్తత్త్వము, అహంకారము పంచతన్మాత్రలు- ఈసప్తకమును బ్రకృతియు వికృతియు నగుచున్నవి. మూలప్రకృతియొక్క యపేక్షచేతనైననో మహత్తత్త్వము వికృతి యగుచున్నది. ఆహంకారము యొక్క యపేక్షచేత బ్రకృతి యగుచున్నది. ఇట్లే యహంకారమును మహత్తత్త్వము యొక్కయపేక్షచేత నైననో వికృతి యగుచున్నది. ఇంద్రియ తన్మాత్రల యొక్క యపేక్షచేత బ్రకృతి యగుచున్నది. ఈప్రకారముగా నాపంచత న్మాత్రలు నహంకారాపేక్షచేత వికృతులును, బంచమహాభూతములయొక్క యపేక్షచే బ్రకృతులు నగుచున్నవి. పూర్వోక్తైకాదశేంద్రియములును, బంచ మహాభూతంబులు నగు నీషోడశకము వికృతులే యగుచున్నవి. దేనికిని బ్రకృతి యగుట లేదు.

మఱియు నసంగు డగుటవలన బురుషుడు ప్రకృతియును గాడు వికృతియును గాడు. 'ఈసాంఖ్యమతముయొక్క విస్తరనిరూపణము న్యాయప్రకాశ గ్రంథము యొక్కద్వితీయపరిచ్ఛేదమున నాత్మనిరూపణమందు మాచే జేయబడియున్నది. దాని నచ్చట దెలియనగును.'

ఈసాంఖ్యమతముగూడ శ్రుతిసూత్రములకు విరుద్ధ మగుటవలన నసంగతము. ఎట్లన, బ్రహ్మసూత్రకారు డగు శ్రీవ్యాసభగవానులచేత **"ఈక్షతే ర్నాశబ్దమ్"** ఇత్యాది సూత్రములచేత బ్రధానకారణవాదము ఖండింపబడియే యున్నది. ఈసూత్రమున కిది యర్థము, వైదికశబ్దముచే నప్రతిపాదిత మగుటవలన నప్రామాణిక మైనట్టి ప్రధానము జగత్తునకు గారణము గాదు. ఏకారణముచే ననగా **"తదైక్షత బహుస్యామ్"** అను శ్రుతిచే జగత్కారణమునందు జ్ఞాన రూపేక్షణము (సంకల్పము) చెప్పబడియున్నది. ఆయీక్షణము చేతనమునందే సంభవించును, జడప్రధానమందు సంభవింపదు. అందువలన నాప్రధానకారణవాద మసంగతము. మఱియు **"అన్నమయం హి సౌమ్యమనః ఆపోమయః ప్రాణః తేజోమయీ వాక్"** అను శ్రుతిచేతను, **"శ్రోత్రమాకాశే వాయౌ త్వక్"** అను పూర్వోక్త శ్రుతిచేతను అంతఃకరణము, ప్రాణము, ఇంద్రియము లను నీమూటియందు భూతములయొక్క కార్యత్వమే నిశ్చయింపబడుచున్నది. సాంఖ్య లామూటిని భూతకార్య మని యంగీకరించుట లేదు, అందుచేతను ఆసాంఖ్యమతము శ్రుతిప్రమాణమునకు విరుద్ధమై యున్నది.

శంక:- మీవేదాంత మతమందును బ్రహ్మ మసంగము. అట్టి యసంగ బ్రహ్మమునం దీక్షణపూర్వకముగా జగత్తుయొక్క యుపాదానకారణత్వ మంగీకరించుట యత్యంతవిరుద్ధము. అట్టి విరుద్ధార్థమును శ్రుతియు నెట్లు ప్రతిపాదించును?

సమా:- శుద్ధబ్రహ్మ మసంగరూప మగుటవలన యద్యపి దానికి జగ దుపాదానత్వము సంభవించుట లేదు, తథాఽపి మాయోపహిత బ్రహ్మమున కాయుపాదానత్వము సంభవించు చున్నది. మఱియు శ్రుతిచేతగూడ నామాయో

సహిత బ్రహ్మమునకే జగత్తుయొక్క యుపాదానత్వము చెప్పబడినది. ఈయర్థము పూర్వమే విస్తరముగా బ్రతిపాదింపబడియున్నది. ఇచ్చట నైయాయికులచే మనస్సు నిరవయవ మనియును, అణువనియును, నిత్య మనియు నంగీకరింపబడి యున్నది. 'ఈనైయాయిక మతము న్యాయప్రకాశముయొక్క ద్వితీయ పరిచ్ఛేదమున మనోనిరూపణమందు విస్తరముగా బ్రతిపాదింపబడినది.' ఈనైయాయికమతమును శ్రుతివిరుద్ధ మగుటవలన నసంగతము. ఏల యన, మనస్సు నిత్యమని యంగీకరించినచో **"ఏక మే వాద్వితీయం బ్రహ్మ"** అను శ్రుతికి విరోధము ప్రాప్తమగుట యొకటి. మఱియొకటి **"ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేంద్రియాణి చ తన్మనోఽకురుత"** ఇత్యాది శ్రుతులయందు మనస్సున కుత్పత్తి చెప్పబడియున్నది. మఱియు ఏది భావకార్య మగునో అది యనిత్యమే యగును. ఎట్లు ఘటపటాదికము భావకార్య మగుటవలన ననిత్యమే యగునో అట్లు భావకార్య మగుటవలన మనస్సుకూడ ననిత్యమే యగును.

మఱియు నైయాయికులచేత మనస్సు మూర్తద్రవ్య మని యంగీకరింపబడియున్నది. ఏది యేది మూర్తద్రవ్య మగునో అది యది పరిచ్ఛిన్నమే యగును. ఏది యేది పరిచ్ఛిన్న మగునో అది యది సావయవమే యగును. ఏది యేది సావయవ మగునో అది యది యనిత్యమే యగును. ఈప్రకార మైన నియమము ఘటపటాది మూర్తద్రవ్యములయందు చూడబడుచున్నది. అందువలన మూర్తద్రవ్య మగుట వలన మనస్సుకూడ సావయవము ననిత్యమునే యగును. మఱియు నైయాయి కులచేత మనస్సు అణు వని యంగీకరించి యామనస్సంయోగముచేత నాత్మ యందు సుఖదుఃఖాదుల యుత్పత్తి యంగీకరింపబడినది. అదియు నసఙ్గతము. ఏలయన, అణురూప మనస్సంయోగజన్య మగు నాసుఖమును ఒక్కయణు ప్రదేశమందే యుండును. సర్వాంగవ్యాపులు కాజాలవు. మఱియు శీతలగంగా జలమందు నిమగ్నపురుషునకు సర్వాంగవ్యాపి సుఖానుభవము గలుగు చున్నది. అందువలన నామనస్సణువు కాదు.

మఱియు నాకు పాదమందు పీడ యున్నది, శిరమందు సుఖమున్నది- అని యీప్రకారముగా నేకకాలమందే సుఖదుఃఖములయొక్క యనుభవము

కలుగుచున్నది. అదియును నైయాయికుల మతమం దసంగత మగును. ఏకారణముచేత ననగా, అణుమనస్సునకు నేకకాలమందు బాదశిరోద్వయముతో సంయోగము సంభవించుట లేదు. మఱియు భూతములయొక్క కార్యరూప మయిన మనస్సునందు విభుత్వము సంభవించుట లేదు. అట్లే విభుమనస్సునకు విభువగు నాత్మతో సంయోగముకూడ సంభవించుట లేదు. ఇట్లు చెప్పబడిన యుక్తులచేత మనస్సుయొక్క విభుత్వముగూడ ఖండింపబడిన దని తెలియ వలయును. మీమాంసకులు మనస్సు విభువని యంగీకరించుచున్నారు. 'మనస్సుయొక్క విభుత్వప్రతిపాదనమును, నైయాయికానుసారముగా దత్ఖండన మును న్యాయప్రకాశముయొక్క ద్వితీయపరిచ్ఛేదమున మనోనిరూపణమందు విస్తరముగా జేయబడియున్నది. దాని నచ్చట దెలియవలయును.' అందువలన, ఆకాశాది పంచభూతములయొక్క మిళితసాత్త్వి కాంశములందుండి యంతఃకరణ ముత్పన్న మగుచున్నది, అట్లే సావయవము నగుచున్నది యని సిద్ధాంతము.

ఆయంతఃకరణము సంకల్పము, నిశ్చయము, అభిమానము, స్మరణ మను చతుర్విధము లగు, వృత్తులయొక్క భేదముచేత మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, చిత్తము అని చతుర్విధమై యున్నది. అందు, సంకల్పవృత్తి సహితాంతఃకరణము మనస్సనియును, నిశ్చయవృత్తి సహితాంతఃకరణము బుద్ధి యనియును, అభిమానవృత్తి సహితాంతఃకరణ మహంకార మనియును, స్మరణవృత్తి సహితాంతఃకరణము చిత్త మనియును జెప్పబడును.

ఇక కర్మేంద్రియముల యుత్పత్తిప్రకారము చెప్పబడుచున్నది. పూర్వో క్తా కాశాది పంచసూక్ష్మ భూతములయొక్క పరస్పరామిళిత రాజసాంశమునందుండి కర్మేంద్రియము లుత్పన్నము లగుచున్నవి. ఆకాశముయొక్క రాజసాంశము నందుండి వాగింద్రియమును, వాయువుయొక్క రాజసాంశమునందుండి పాణీంద్రియమును, దేజస్సుయొక్క రాజసాంశమునందుండి పాదేంద్రియమును జలము యొక్క రాజసాంశమునందుండి పాయ్వింద్రియమును, బృథ్వియొక్క రాజసాంశము నందుండి యుపస్థేంద్రియము నుత్పన్నము లగుచున్నవి. ఇచ్చట గొందఱు గ్రంథకారులు జలముయొక్క రాజసాంశమునందుండి యుపస్థేంద్రి

యమును, బృథ్వియొక్క రాజసాంశమునందుండి పాయ్వింద్రియము నుత్పన్నము లైన వని యంగీకరించుచున్నారు. అచ్చట **"కస్మి న్నాపః ప్రతిష్ఠితా ఇతి రేతసి"** అను శ్రుతియందు జలములకు రేతస్సునందు స్థితి చెప్పబడియున్నది. అందువలన నుపస్థేంద్రియము జలమునందుండియే యుత్పన్న మైనదని యంగీకరించుట యుచితము.

ఇక బ్రాణములయొక్క యుత్పత్తి చెప్పబడుచున్నది. పూర్వోక్తాకాశాదిసూక్ష్మ పంచభూతములయొక్క మిళితరాజసాంశమునందుండి ప్రాణ ముత్పన్న మగుచున్నది.

ఆప్రాణము క్రియాభేదముచేతను, స్థానభేదముచేతను బ్రాణాపానవ్యానో దాన సమానము లని పంచప్రకార మగుచున్నది. అచ్చట సర్వదా యూర్ధ్వ గమనసహిత వాయువు ప్రాణ మనబడును. యద్యపి, ఉదానవాయువుగూడ నూర్ధ్వగమనసహిత మగుచున్నది. తథాఽపి, ఆయుదానము మరణకాలమందే యూర్ధ్వగమనసహిత మగుచున్నది. సర్వదా యూర్ధ్వగమనసహిత మగుట లేదు. ప్రాణవాయు వైననో సర్వదా యూర్ధ్వగమనసహితమై యున్నది. అందువలన నీప్రాణముయొక్క లక్షణమున కుదానమం దతివ్యాప్తి గలుగుట లేదు. ఆప్రాణము నాసిక మొదలు నాభిపర్యంతస్థానమునం దున్నది. **"వాయుః ప్రాణో భూత్వా నాసికే ప్రావిశత్"** అను నైతరేయ శ్రుతివాక్యముచేత ఘ్రాణమునకు నాసికాది స్థానమునందే స్థితి చెప్పబడియున్నది.

అధోగమన సహితవాయు వపాన మనబడును. ఆయపానము నాభిమొదలు పాయుపర్యంతస్థానమునం దుండునది. **"మృత్యు రపానో భూత్వా నాభిం ప్రావిశత్"** అనుశ్రుతిచేత నాయపానమునకు నాభి మొదలగు స్థానములయందే స్థితి చెప్పబడి యున్నది.

సర్వపురుషులయందును గమనము గల వాయువు వ్యాన మనబడును. ఆవ్యానవాయువు సమగ్రశరీరమం దుండునది.

మరణకాలమం దూర్ధ్వగమనము జేయునట్టి వాయు వుదాన మనబడును.

ఆయుదానవాయువు కంఠస్థానమం దుండునది.

భోజనము చేయు నన్నమును, బానము చేయు జలమును, స్థూల మధ్యమ సూక్ష్మములను త్రివిధవిభాగముల నాయా స్థానములయందు బ్రాప్తింపజేయు వాయువు సమాన మనబడును.

అచ్చట మలమూత్రములకు హేతుభూత మగు నన్నజలములయొక్క స్థూలభాగ మేది యున్నదో దానిని శరీరమందుండి బాహ్యమునకు వెడలింప జేయుటకొఱ కాసమానవాయు వపానమందు బ్రాప్తింపజేయుచున్నది. మాంస రుధిరములకు హేతుభూతమైన యన్నజలములయొక్క మధ్యమభాగము నాడీ ద్వారమున సర్వాంగములయందు బ్రాప్తింపజేయుచున్నది. మనఃప్రాణములను రెంటికి నుపకారక మగు నన్న జలములయొక్క సూక్ష్మభాగము నామనః ప్రాణములయందు బ్రాప్తింపజేయుచున్నది.

ఈకారణముచేతనే శ్రుతియందు మన స్సన్నమయ మని చెప్పబడి యున్నది. ప్రాణము జలమయ మని చెప్పబడి యున్నది. ఈసమానవాయువును సమగ్రశరీరమం దున్నది.

కొన్నిగ్రంథములయం దీసమానమునకు నాభిస్థానము చెప్పబడియున్నది. అది ముఖ్యత్వముచే జెప్పబడినది. అనగా నాసమాన వాయువునకు ముఖ్యస్థానము నాభియై యున్నది. ఇచ్చట గొన్నిశాస్త్రములవారు నాగ కూర్మ కృకర దేవదత్త ధనంజయము లను పంచవిధవాయువులు చేరి ప్రాణవాయువు దశవిధములని చెప్పుచున్నారు.

అందు ఉద్గారము చేయించు వాయువు నాగమనియును, త్రోన్మీలనము చేయించు వాయువు కూర్మ మనియును, క్షుతమును జేయించు వాయువు కృకర మనియును, జృంభణమును జేయించు వాయువు దేవదత్త మనియును, శరీర పోషణము జేయించు వాయువు ధనంజయ మనియును జెప్పబడును.

అచ్చట పూర్వోక్త ప్రాణాది పంచవాయువులకన్న నాగాది పంచవాయువులను బృథక్కుగా నంగీకరించుటయం దొకటి గౌరవదోషము ప్రాప్త మగుచున్నది.

మఱియొకటి ఆ నాగాది పంచవాయువులయందు శ్రుత్యాది ప్రమాణాభావ మగుచున్నది. అందువలన వేదాంతగ్రంథములయం దానాగాది పంచకమునకు బ్రాణాది పంచకమునం దంతర్భావ మని యంగీకరించి ప్రాణము పంచవిధమే యని చెప్పబడియున్నది.

ఇక బూర్వోక్తేంద్రియాంతఃకరణములయొక్క యధిదేవతలను జెప్పు చున్నాము. శ్రోత్రము, త్వక్కు, చక్షువు, జిహ్వ, ఘ్రాణము అను పంచజ్ఞానేంద్రియ ములకు గ్రమముగా దిగ్వాయ్వాదిత్య వరుణాశ్వినులు దేవతలు, ఇచ్చట గొన్ని గ్రంథములయందు ఘ్రాణమునకు బృథివి దేవత యనియును జెప్పబడియున్నది. వాక్పాణిపాద పాయూపస్థము లను పంచకర్మేంద్రియములకు గ్రమముగా వహ్నీంద్రోపేంద్ర మృత్యుప్రజాపతులు దేవతలు. మఱియు మనస్సు బుద్ధి అహంకారము చిత్తము అను చతుర్విధాంతఃకరణమునకు గ్రమముగా జంద్రచతుర్ముఖ శంకరాచ్యుతులు దేవతలు.

శంక:- శ్రోత్రాదీంద్రియములకు దిక్కు మొదలైనవి యధిష్ఠాన దేవత లనుటకు బ్రమాణ మేమి?

సమా:- సుబాలోపనిషత్తునందు **"శ్రోత్ర మధ్యాత్మం శ్రోతవ్య మధిభూతం దిశస్తత్రాధిదైవతమ్"** ఇత్యాది వచనములచేత జ్ఞాన కర్మేంద్రియములకును, అంతఃకరణమునకును బూర్వోక్తదేవత లని చెప్పబడియున్నది. అందువలన నాయింద్రియాంతఃకరణముల కధిష్ఠానదేవతలు శ్రుతిప్రమాణము చేతనే సిద్ధు లగుచున్నారు.

మఱియు నాయధిష్ఠానదేవతలు కేవలశ్రుతిప్రమాణముచేతనే సిద్ధించుట యేగాక యనుమాన ప్రమాణమువలన గూడ సిద్ధు లగుచున్నారు. అది చూపబడుచున్నది. ఈలోకమం దేదియేది యచేతనకారణ మగుచున్నదో అదియది చేతనము నాశ్రయించుకొనియే కార్యమునకు జనక మగుచున్నది. ఎట్లు మృత్తిక యచేతనకారణ మగుటవలన జేతనకులాలుని నాశ్రయించుకొనియే ఘటాది కార్యముల యుత్పత్తి చేయుచున్నదో, అట్లాయింద్రియములు నచేతన కారణ

మగుటవలన జేతనదేవతల నాశ్రయించుకొనియే తమతమ కార్యముల యుత్పత్తి చేయుచున్నవి.

శంక:- జీవచేతనమే యాసర్వేంద్రియములకు నధిష్ఠాత యగును. జీవచేతనముకన్న భిన్నమైన యితరాధిష్ఠాతృ దేవతల నంగీకరించుట వ్యర్థమై యున్నది.

సమా:- జీవచేతన మింద్రియప్రేరక మని యంగీకరించినయెడల నాజీవ చేతనము స్వానుకూలార్థమునందే యాయింద్రియములను బ్రవర్తింప జేయునది యగును. ప్రతికూలార్థమందు బ్రవర్తింప జేయని దగును. అట్లు చూడబడుటలేదు. మఱేమనగా, జీవచేతనమునకు బ్రతికూల మగు శత్రుదర్శనమును దుర్గంధాది జ్ఞానమును చక్షుర్ఘ్రాణాదీంద్రియము లుత్పన్నము చేయుచున్నవి. దీనిచే దెలియబడున దేమనగా జీవచేతన మింద్రియప్రేరకము గాదు. మఱేమనగా పూర్వోక్తదేవతలే ప్రేరకులు, ఆదేవతలు జీవునియొక్క పాపకర్మవశముచేత బ్రతికూలార్థములయందును నాయింద్రియములను బ్రవర్తింపజేయుచున్నారు.

ఇంత పర్యంతము సప్తదశలింగరూప సూక్ష్మశరీరముయొక్క నిరూపణము చేయబడినది. ఇపుడు తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు జెప్పబడియుండు కార్యకారణ రూపాన్నమయాది పంచకోశములకు స్థూలసూక్ష్మకారణము లను త్రివిధ శరీరము లయం దంతర్భావము చెప్పబడుచున్నది.

(36) అన్నమయాది పంచకోశసంగ్రహ నిరూపణము.

అచ్చట అన్నమయ ప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞానమయ ఆనందమ యము లనునవి యైదును నాత్మ నాచ్ఛాదించునవి యగుటవలన కోశము లనబడును. ఉత్తరత్ర చెప్పబోవునట్టి స్థూలశరీర మన్నమయకోశ మనబడును. ఆయన్నమయకోశమును గార్యకారణ భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అస్మదాది జీవులయొక్క వ్యష్టిస్థూలశరీరము కార్యరూపాన్నమయకోశ మనబడును. విరాట్టుయొక్క సమష్టిస్థూలశరీరము కారణరూపాన్నమయకోశము మనబడును. ఈప్రకారముగా నుత్తరత్ర ప్రాణమయాదికోశములకును వ్యష్టిసమష్టి రూపముల

చేత గార్యకారణభావము తెలియవలయును. పూర్వోక్త సప్తదశలింగ రూపసూక్ష్మ శరీరము ప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞానమయము లను త్రివిధకోశరూపములై యున్నవి. పూర్వోక్త వాగాది పంచకర్మేంద్రియ సహితప్రాణము ప్రాణమయకోశ మనబడును. పూర్వోక్త శ్రోత్రాది పంచజ్ఞానేంద్రియ సహితమనస్సు మనోమయకోశ మనబడును. ఆజ్ఞానేంద్రియములతో గూడిన బుద్ధి విజ్ఞానమయకోశ మనబడును. ఈవిజ్ఞానమయకోశమే యాత్మయందు గర్తృత్వమున కుపాధి. అనగా వాస్తవమునం దాత్మ యకర్తయై యుండియును ఈవిజ్ఞానమయ కోశవిశిష్టుడై కర్త యనబడుచున్నాడు. "శ్రుతి-**విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే కర్మాణి తనుతేఽపి చ**"- ఈవిజ్ఞానమయోపాధి సహితజీవాత్మయే యజ్ఞము చేయుచున్నాడు, అట్లే సర్వకర్మములను జేయుచున్నాడు.

ఇక బంచమ మగు నానందమయ కోశమును జెప్పుటకొఱకు బ్రథమమున నంతఃకరణముయొక్కసాత్త్వికవృత్తివిభాగము చెప్పబడుచున్నది. అచ్చట, పూర్వోక్తాంతఃకరణముయొక్కసాత్త్వికవృత్తి ద్విప్రకారమై యున్నది. ఒకటి నిశ్చయవృత్తి, మఱియొకటి సుఖాకారవృత్తి. నిశ్చయవృత్తిసహితాంతఃకరణము బుద్ధి యనబడును. ఆబుద్ధి విజ్ఞానమయ కోశరూప మగుటవలన నాబుద్ధ్యుపాధితో గూడిన జీవాత్మ కర్త, జ్ఞాత, ప్రమాత యనబడుచున్నాడు. ద్వితీయ మగు సుఖాకార వృత్తిసహితాంతఃకరణ మాత్మయొక్క భోక్తృత్వమున కుపాధియై యున్నది. అనగా వాస్తవమునం దాత్మ యభోక్త యైనను ఆసుఖాకారవృత్తిసహితాంతఃకరణముచేత విశిష్టుడై భోక్త యనబడుచున్నాడు.

ఆసుఖాకార వృత్తులు తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు బ్రియ మోద ప్రమోదము లను నామములచే జెప్పబడుచున్నవి. ఇష్టవస్తుదర్శన జన్యసుఖము ప్రియ మనబడును. ఇష్టవస్తుప్రాప్తిజన్యసుఖము మోద మనబడును. ఇష్టవస్తు భోగజన్య సుఖము ప్రమోద మనబడును. భోక్తృత్వమున కుపాధి యయిన యంతఃకరణమే యజ్ఞానపర్యంత మానందమయకోశ మనబడుచున్నది. ఆయానందమయ కోశ రూపోపాధి సహిత చైతన్యాత్మ భోక్త యనబడుచున్నాడు. కొందఱు గ్రంథకారులు కేవలాజ్ఞానమునే యానందమయకోశ మనుచున్నారు. ఈయానందమయకోశము

కారణశరీరమం దంతర్భూతమై యున్నది. 'ఈ ప్రపంచకోశము లాత్మపురాణము యొక్క దశమాధ్యాయమునందు విస్తరముగా మాచే నిరూపింపబడియున్నవి. వాని నచ్చట దెలియనగును'

ఇక బూర్వోక్తసూక్ష్మశరీరముయొక్కవిభాగము చెప్పబడుచున్నది. ఆసప్తదశ లింగరూప సూక్ష్మశరీరము సమష్టి వ్యష్టి భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. పూర్వోక్తాపంచీకృతాకాశాది పంచభూతములును, ఆభూతములయొక్క కార్యము లైన యింద్రియాంతఃకరణ ప్రాణరూపసప్తదశ లింగములును జేరి సమష్టిసూక్ష్మశరీర మనబడును. ఆసమష్టిసూక్ష్మశరీర రూపోపాధిసహిత చైతన్యము హిరణ్యగర్భ ప్రాణ సూత్రాత్మ లనునామములచే చెప్పబడుచున్నది. అచ్చట సమష్టిసూక్ష్మశరీరము జ్ఞానశక్తి సహితాంతఃకరణ జ్ఞానేంద్రియములతో ఘటిత మగుటవలన జ్ఞానశక్తి సహితమై యున్నది. ఈకారణముచే నాశరీరోపహిత చైతన్యము హిరణ్యగర్భు డనబడును. మఱియు నాసమష్టిసూక్ష్మశరీరము క్రియాశక్తిసహిత ప్రాణకర్మేంద్రియ ములతో ఘటిత మగుటవలన క్రియాశక్తిసహితమై యున్నది. ఈకారణముచే నాశరీరోపహిత చైతన్యము ప్రాణ మనబడును. పటమునందుండు సూత్రమువలె నాసమష్టి సూక్ష్మశరీరము సర్వబ్రహ్మాండమందు వ్యాపకమై యున్నది. ఈ కారణముచే నాశరీరోపహిత చైతన్యము సూత్రాత్మ యనబడును. లేక, పూర్వోక్తా పంచీకృత పంచమహాభూతముల కన్న బృథక్కుగానే యొక్క సర్వవ్యాపక లింగశరీర ముత్పన్న మగుచున్నది, ఆలింగశరీరమే సమష్టి యనబడును. ఆసమష్టి లింగశరీరోపహిత చైతన్యము హిరణ్యగర్భు డనబడును.

(37) సమష్టి వ్యష్టి లక్షణ నిరూపణము.

ఇక బ్రసంగానుసారముగా సమష్టివ్యష్టులయొక్క లక్షణములు చెప్పబడు చున్నవి. నైయాయికమతమునందు గోత్వజాతి సర్వగోవ్యక్తులయం దెట్లనుస్యూతమై యున్నదో అట్లు సర్వవ్యష్టివ్యక్తులయం దేది యనుస్యూతమై యున్నదో అది సమష్టి యనబడును. అచ్చట బ్రమాణము. **"తేభ్యః సమభవత్సూత్రం లింగం సర్వాత్మకం మహత్"-** ఆయపంచీకృత పంచభూతములయందుండి యేకసర్వ వ్యాపక సూత్రాత్మ నామక సమష్టిసూక్ష్మశరీర ముత్పన్న మైనది. ఆసమష్టి సూక్ష్మ శరీరమును

పరమాత్మను బోధించుటవలన లింగ మనబడును. ఈసమష్టి సూక్ష్మ శరీరమును సాంఖ్యశాస్త్రానుసారులు మహత్తత్త్వ మని చెప్పుచున్నారు. ఇచ్చట గొందఱు గ్రంథకారు లిట్లు చెప్పుచున్నారు. ఎట్లనేకవృక్షముల సముదాయము వన మనబడుచున్నదో అట్లు సర్వవ్యష్టిలింగ శరీరములయొక్క సముదాయము సమష్టి యనబడును. ఏకైకవృక్షమువలె బ్రత్యేకలింగశరీరము వ్యష్టి యనబడును. ఎట్లేక గోవ్యక్తి యితరగోవ్యక్తుల యం దనుస్యూతము గాక దానికంటె వ్యావృత్తమే యగుచున్నదో; అట్లేకలింగశరీర మితర లింగశరీరములయం దనుస్యూతము గాక దానికంటె వ్యావృత్త మగుచున్నది. ఇట్టి వ్యావృత్తత్వమే యాలింగ శరీరమందు వ్యష్టిత్వము.

ఆవ్యష్టిలింగశరీరోపహిత చైతన్యము తైజసు డనబడును. తేజోవికార రూపాంతఃకరణోపహిత మగుటవలన నాచైతన్యము తైజసు డనబడును. ఎట్లు ఘటత్వాది జాతికిని ఘటరూప వ్యక్తికిని దాదాత్మ్య మున్నదో; అట్లాసమష్టి లింగశరీరమునకును, వ్యష్టిలింగశరీరమునకును దాదాత్మ్య మున్నది. ఆసమష్టి వ్యష్టిలింగ శరీరరూప ద్వివిధోపాధులకు దాదాత్మ్య ముండుటవలన దదుపహిత సూత్రాత్మ తైజసులను నిరువురకును దాదాత్మ్యమే యున్నది. అచ్చట **"భిన్న త్వేఽ వత్యేఽభిన్న సత్తాకత్వం తాదాత్మ్యమ్"**- ఏపదార్థములు వ్యవహారదృష్టిచే బరస్పరభిన్నములై యుండియును వాస్తవమం దేకసత్తాసహితము లగుచున్నవో ఆపదార్థములకు దాదాత్మ్యసంబంధ మున్నది. ఉదా- తంతుపటాదులకును, గుణగుణ్యాదులకును దాదాత్మ్యసంబంధ మున్నది. అచ్చట హిరణ్యగర్భునియొక్క యభేదోపాసనవలన నీపురుషున కాహిరణ్యగర్భభావ ప్రాప్తిరూపఫలము గలుగు చున్నది. ఈకారణముచే నిచ్చట సమష్టివ్యష్టిసూక్ష్మ శరీరరూపోపాధులయొక్క తాదాత్మ్యమును జెప్పుటచేత నాహిరణ్యగర్భ తైజసు లిరువురకు గూడ తాదాత్మ్యము చెప్పబడినది. అందువలన నట్లు చెప్పుట నిష్ఫలము గాదు.

(38) సమవాయమునందు శంకాసమాధానములు.

శంక:- నైయాయికులచే జాతివ్యక్తుల రెంటికిని దాదాత్మ్యసంబంధ మంగీకరింపబడ లేదు. మఱి యేమనగా సమవాయసంబంధమే యంగీకరింపబడి

యున్నది. అందువలన జాతివ్యక్తులయొక్క తాదాత్మ్య దృష్టాంతముచేత సమష్టివ్యష్టులకు దాదాత్మ్య మంగీకరించుట యత్యంత విరుద్ధమై యున్నది.

సమా:- లక్షణప్రమాణము లను రెంటిచేతనే వస్తుసిద్ధి యగుచున్న దనునది శాస్త్రకారులయొక్క నియమము. ఆసమవాయమున కేలక్షణ ప్రమాణములును సంభవించుట లేదు. అందువలన నాసమవాయ మంగీకరించుటకు యోగ్యము గాదు.

శంక:- **"నిత్యసంబంధః సమవాయః"**-నిత్య మైన సంబంధ మేది గలదో అది సమవాయ మనబడును. ఇట్లు సమవాయమునకు లక్షణము విద్యమానమై యున్నది. ఈలాగుననే ఆ సమవాయమునందు బ్రత్యక్షాది ప్రమాణములును విద్యమానములై యున్నవి. అందువలన నానమవాయమునకు లక్షణప్రమాణములయొక్క యభావము చెప్పుట యసంగతమై యున్నది.

సమా:- **"ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత బ్రహ్మ మద్వితీయ మని చెప్పబడినది. ఆబ్రహ్మముయొక్క, యద్వితీయత్వము సమవాయము నిత్యమని యంగీకరించుటయందు సంభవించుట లేదు. అందువలన నద్వైతశ్రుతికి విరుద్ధ మగుటవలన నాసమవాయమునకు నిత్యత్వము సంభవించుట లేదు.

శంక:- మీమతమునందును అజ్ఞానమును, ఆయజ్ఞానమునకు జేతనముతో గల సంబంధమును, ఇత్యాదిపదార్థము లనాదు లనియును, భావ రూపము లనియు నంగీకరింపబడి యున్నది. ఏపదార్థము లనాదిభావరూపము లగునో యాపదార్థములు నిత్యములే యగును. అందువలన నాయజ్ఞానాది నిత్యపదార్థము లుండుటవలన నాబ్రహ్మమున కద్వితీయత్వ మెట్లు సంభవించును?

సమా:- వేదాంతసిద్ధాంతమునం దా యజ్ఞానాదికము బ్రహ్మమునం దధ్యస్తమని యంగీకరింపబడియున్నది. ఈకారణమువలన నాయధిష్ఠాన బ్రహ్మముకన్న నాయా జ్ఞానాదులు భిన్నసత్తాసహితములు గావు. అందువలన నా యజ్ఞానాదులు విద్యమానములై యుండినను బ్రహ్మమున కద్వితీయత్వము

సంభవించును. మఱియు నా యజ్ఞానాదిక మనాదిభావరూపమై యుండినను బ్రహ్మమునం దారోపింపబడిన దగుటవలన బ్రహ్మజ్ఞానముచే నా యజ్ఞానాదికము నివృత్త మగుచున్నది. అనారోపితానాది భావపదార్థమే నిత్య మగుచున్నది. అనారోపితానాది భావరూపత్వ మేకాధిష్ఠాన బ్రహ్మమునందే యున్నది, ఆయజ్ఞానాదుల యందు లేదు. అందువలన మీసమవాయమువలె నాయజ్ఞానాదులును అనిత్యములే యగుటవలన నిత్యసంబంధము సమవాయమను సమవాయ లక్షణము సంభవింపదు.

మఱియు, యుక్తిచే విచారించి చూచినను ఆ సమవాయముయొక్క స్వరూపము సిద్ధించుట లేదు. అందు నైయాయికు లగు మీచే గుణగుణులకును క్రియాక్రియాసహితములకును, అవయవావయవులకును, జాతివ్యక్తులకును, విశేషనిత్యద్రవ్యములకును సమవాయసంబంధ మంగీకరింపబడి యున్నది. ఆ సమవాయము గుణగుణులు మొదలగు తమసంబంధులకంటె భిన్నమా? లేక, అభిన్నమా? ప్రథమ మగు భిన్నపక్ష మంగీకరించిన యెడల దానియందు నిట్లడుగ వలయును. సమవాయ మాసంబంధులయం దేసంబంధముచేత నున్నది? సంయోగ సంబంధముచే నున్నదా? లేక సమవాయ సంబంధముచే నున్నదా? లేక ఏదైన నొక యన్యసంబంధముచే నున్నదా? అందు బ్రథమసంయోగపక్షమో సంభవింపదు. ఏలయన రెండుద్రవ్యములకే సంయోగసంబంధ మున్నది. ఆ సమవాయము ద్రవ్యము కాదు. అట్లే గుణకర్మాదులును ద్రవ్యములు కావు. అందువలన నమవాయ మాసంబంధులయందు సంయోగసంబంధముచే వర్తించుట సంభవింపదు. ఆసమవాయము తనసంబంధులయందు సమవాయ సంబంధముచే వర్తించు నను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల. 1 ఆత్మాశ్రయము 2 అన్యోన్యాశ్రయము 3 చక్రకము 4 అనవస్థ- అను చతుర్విధ దూషణములు ప్రాప్తము లగును అవి చెప్పబడుచున్నవి.

ఆసమవాయ మేసమవాయముచే దనసంబంధులయం దున్నదో యాసమవాయ మాసమవాయమున కభిన్నమా? లేక భిన్నమా? అభిన్న మనిన యెడల నాత్మాశ్రయ దోషప్రాప్తి యగును. ఆసమవాయమునకు దనస్థితియందు తన

యపేక్ష కలదనుట యేది గలదో అదియే యాత్మాశ్రయదోషమై యున్నది. మఱియు నాసమవాయము భిన్న మనినయెడల ద్వితీయసమవాయమును బ్రథమ సమవాయమువలె దనసంబంధులయం దేసమవాయముచేత నుండును? ఆ ద్వితీయ సమవాయము తనచేతనే తా నుండినయెడల బూర్వమువలె మరల నాత్మాశ్రయదోషము ప్రాప్త మగును. ఆద్వితీయ సమవాయము ప్రథమ సమవాయముచే నుండినయెడల నన్యోన్యాశ్రయదోషము ప్రాప్తమగును. ప్రథమ సమవాయము ద్వితీయసమవాయముచే నుండుటయును, ద్వితీయసమవాయము ప్రథమసమవాయముచే నుండుటయు నను నిదియే యన్యోన్యాశ్రయదోషము. ఈయన్యోన్యాశ్రయదోషము నివర్తించుటకొఱ కాద్వితీయసమవాయము వేఱొక తృతీయ సమవాయముచే నున్న దని యంగీకరించినయెడల నాతృతీయ సమవాయమును తనచేత నుండినయెడల బూర్వమువలె మరల నాత్మాశ్రయ దోషము ప్రాప్త మగును. ద్వితీయసమవాయముచే నుండినయెడల బూర్వమువలె మరల నన్యోన్యాశ్రయదోషము ప్రాప్తమగును. ఆతృతీయ సమవాయము ప్రథమ సమవాయముచే నుండిన యెడల జక్రకదోషము ప్రాప్తమగును. ప్రథమసమవాయమునకు దనస్థితికొఱకు ద్వితీయసమవాయము యొక్క యపేక్షయును, ఆద్వితీయ సమవాయమునకు దనస్థితికొఱకు దృతీయ సమవాయముయొక్క యపేక్షయును, ఆతృతీయ సమవాయమునకు దనస్థితికొఱకు మరల నాప్రథమ సమవాయముయొక్కయపేక్షయు ననుట యేది గలదో అదియే చక్రక దోషమై యున్నది, ఆచక్రకదోషమును నివర్తించుట కాతృతీయ సమవాయముయొక్క స్థితికొఱకు జతుర్థసమవాయమును, ఆచతుర్థసమవాయముయొక్క స్థితికొఱకు బంచమసమవాయమును- ఈప్రకారము విశ్రాంతిరహిత సమవాయముల ధార నంగీకరించినయెడల ననవస్థాదోషము ప్రాప్త మగును. అందువలన నాసమవాయము తనసంబంధులయందు సమవాయ సంబంధముచే నున్న దను ద్వితీయ పక్షము సంభవింపదు.

మఱియు నాసమవాయ మేదైన నొక యన్యసంబంధముచే నున్నదను తృతీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఏలయన,

సంయోగము, సమవాయము అను ద్వివిధసంబంధములకన్న భిన్నమగు వేఱొక తృతీయ సంబంధము మీచే నిరూపించుటకు సాధ్యము గాదు. ఆసమవాయము స్వరూపసంబంధముచే నున్నదని చెప్పినను అదియును సంభవింపదు. ఏకారణము చేత ననగా, స్వరూపసంబంధమునం దేప్రమాణమును లేదు. ఒకవేళ మీ రాస్వరూపసంబంధము నంగీకరించినయెడల గుణగుణులు మొదలగు నేయే పదార్థము లకు సమవాయసంబంధము మీచే నంగీకరింపబడి యున్నదో, వానికిని స్వరూప సంబంధమే సంభవించును. కావున సమవాయమే సిద్ధింపని దగును.

మఱియు నాసమవాయము తనసంబంధుల కభిన్న మను నాద్యద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఎట్లన, నైయాయికు లగు మీచే సమవాయము, గుణగుణులు మొదలగు పదార్థములకన్న భిన్నపదార్థముగానే యంగీకరింపబడి యుండుటవలన మీమతసిద్ధాంతమునకు హాని కలుగును. అందువలన నేప్రకారముచేతనైన నాసమవాయమునకు స్వరూపము సిద్ధింపదు.

మఱియు, ప్రమాణాభావ మగుటచేతను నాసమవాయము సిద్ధింపదు. ఆసమవాయమునందు ప్రత్యక్షప్రమాణమును సంభవింపదు. ఏకారణముచే ననగా, మీచే నా సమవాయ మతీంద్రియ మనియే యంగీకరింపబడియున్నది. అతీంద్రియార్థమందు నింద్రియరూప ప్రత్యక్షప్రమాణముయొక్క ప్రవృత్తి గలుగదు. **"ఘటే రూపం సమవేతమ్"** అను సమవాయ విషయక ప్రతీతి కేవలము మీచేతనే కల్పింపబడినది. సర్వశాస్త్రకారులకును నాప్రతీతి సమ్మతము గాదు. అందువలన నాప్రతీతికి ప్రమాణరూపత్వమే లేదు. ఈరీతిగానే హేతురూపలింగముయొక్క యభావముచేతను నాసమవాయమునం దనుమానప్రమాణమును సంభవింపదు.

శంక:- **"రూపీ ఘట ఇతి విశిష్టబుద్ధిః,** విశేషణవిశేష్యసంబంధవిషయా విశిష్టబుద్ధిత్వాత్, దండీపురుష ఇతి బుద్ధివత్"- రూపసహితము ఘటమను విశిష్టబుద్ధి (విశిష్టజ్ఞానము) రూప మను విశేషణముయొక్కయు, ఘటమను విశేష్యముయొక్కయు సంబంధమును విషయము చేయుచున్నది, విశిష్టబుద్ధి యగుటవలన, లోకమం దేది యేది విశిష్టబుద్ధి యగునో అదియది విశేషణవిశేష్యము లను రెంటియొక్క సంబంధము నవశ్యము విషయము చేయుచున్నది,

దండిపురుషుడను విశిష్టబుద్ధి దండిరూప విశేషణముయొక్కయు, పురుషరూప విశేష్యముయొక్కయు సంయోగ సంబంధ మును ఎట్లు విషయము చేయుచున్నదో అట్లు "రూపవాన్ ఘటః" అను విశిష్టబుద్ధి యును రూపగుణ మైన విశేషణము యొక్కయు, ఘటరూపవిశేష్యము యొక్కయు సమవాయ సంబంధమునే విషయము చేయుచున్నది. ఈప్రకార మగు ననుమాన ప్రమాణము విద్యమాన మగుచుండగా నాసమవాయమునం దనుమాన ప్రమాణము యొక్క యభావము చెప్పుట యసంగతము.

సమా:- పూర్వోక్తరీతిగా నా సమవాయముయొక్క స్వరూపమే సిద్ధించుట లేదు. అందువలన నీయనుమానముచేత రూపఘటములకు దాదాత్మ్యసంబంధమే సిద్ధించుచున్నది. సమవాయ సంబంధము సిద్ధింపదు. ఈప్రకారముగా లక్షణ ప్రమాణములను రెంటిని నిరూపించుటకు సాధ్యము గానందున నాసమవాయము సిద్ధింపదు. ఆసమవాయము సిద్ధింపనందున జాతివ్యక్తులకు దాదాత్మ్య సంబంధమే సిద్ధించుచున్నది. అందువలన జాతివ్యక్తులయొక్క తాదాత్మ్యదృష్టాంతముచే సమష్టి వ్యష్టి సూక్ష్మశరీరముల యొక్క తాదాత్మ్యము సంభవించుచున్నది.

ఇచ్చట గొందఱు నైయాయికు లాసమవాయ మతీంద్రియ మని యంగీకరించుచున్నారు. కొందఱు నైయాయికు లాసమవాయము ప్రత్యక్ష మని యంగీకరించి యున్నారు. అట్లే కొందఱు నైయాయికు లాసమవాయ మేక మనియును, గొందఱు నైయాయికులు నానా యనియు నంగీకరించియున్నారు. 'ఆ సర్వనైయాయిక మతములును న్యాయప్రకాశముయొక్క చతుర్థపరిచ్ఛేదమందు సమవాయ నిరూపణమున విస్తరముగా జెప్పబడియున్నవి. తెలియ నిచ్ఛగలవా రచ్చట దెలియవలయును.'

శంక:- పూర్వము మీచే సమష్టిసూక్ష్మశరీరమునకు వ్యష్టిసూక్ష్మశరీర మునకును దాదాత్మ్యము చెప్పబడినది. అది సంభవింపదు. ఏలయన, కార్యము నకు దన యుపాదానకారణముతో దాదాత్మ్య మున్నది. ఉదా- పటరూప కార్యమునకు దన తంతురూపోపాదాన కారణముతో దాదాత్మ్య మున్నది. మఱియు వ్యష్టిసూక్ష్మశరీరమున కా సమష్టిసూక్ష్మశరీర ముపాదానము గాదు. మఱి యేమనగా

బూర్వోక్తరీతిగా నాకాశాది పంచభూతములే యుపాదాన మగుటవలన సమష్టివ్యష్టి సూక్ష్మశరీరములకు దాదాత్మ్యకథన మసంగతము.

సమా:- వ్యష్టిసూక్ష్మశరీరమున కుపాదానమైన యపంచీకృత సూక్ష్మ భూతము లే సమష్టిసూక్ష్మశరీరమునం దంతర్గతములై యున్నవి. అందువలన నానమష్టి సూక్ష్మశరీరమునందు వ్యష్టిసూక్ష్మశరీరముయొక్క యుపాదాన కారణత్వము సంభవించుచున్నది. ఆయుపాదానోపాదేయ భావములు సంభవించుటవలన నారెంటికిని దాదాత్మ్యము సంభవించును.

(39) సూక్ష్మశరీరమును బుర్యష్టక రూపముగా నిరూపించుట.

ఇక బూర్వోక్తసూక్ష్మశరీరము పుర్యష్టక రూపముగా జెప్పబడుచున్నది. పూర్వోక్త సూక్ష్మశరీరమే,1 యవిద్య 2 కామము 3 కర్మము అనుమూటితో గూడినదై పుర్యష్టక మని చెప్పబడుచున్నది.

అష్టపురుషులయొక్కసమూహమునకు బుర్యష్టక మని పేరు. ఆపుర్యష్టక మేది యనగా- 1 పంచజ్ఞానేంద్రియములు 2 పంచకర్మేంద్రియములు 3 చతుర్విధాంతఃకరణములు 4 పంచప్రాణములు 5 పంచసూక్ష్మభూతములు 6 అవిద్య 7 కామము 8 కర్మము- అనునవి. ఇచ్చట ఇంద్రియాంతఃకరణ ప్రాణపంచ భూతములు పూర్వము నిరూపింపబడి యుండుటవలన నిప్పు డవిద్యాకామ కర్మములు మూడును జెప్పబడుచున్నవి.

ఇచ్చట, అవిద్యాశబ్దముచే గార్యావిద్యను గ్రహింపవలయును. అన్యము నం దన్యబుద్ధి కార్యావిద్య యనబడును. ఆ కార్యావిద్యయును జతుర్విధము. 1 అనిత్యమందు నిత్యత్వబుద్ధి 2 అశుచియందు శుచిత్వబుద్ధి 3 అసుఖమందు సుఖత్వబుద్ధి 4 అనాత్మయం దాత్మత్వబుద్ధి. అందు గర్మోపాసనలకు ఫలరూప మగుటవలన ననిత్య మైన స్వర్గబ్రహ్మలోకాదిక మందుండు నిత్యత్వబుద్ధి ప్రథమ మగు నవిద్య యనబడును. మలమూత్రాదులచే బూర్ణ మగుటవలన నశుచియైన తనశరీరమందును స్త్రీపుత్రాదుల శరీరములందును, శుచిత్వబుద్ధి ద్వితీయమగు నవిద్య యనబడును. పీడారూపదుఃఖమందు సుఖత్వబుద్ధియును దద్దుఃఖసాధన

మైన బ్రహ్మహత్యా సురాపానాదిక మందుండు సుఖసాధనత్వబుద్ధి యేదియో అది తృతీయమగు నవిద్య యనబడును. అనాత్మరూప దేహేంద్రియాదులయందు అహమ్మను నాత్మబుద్ధి చతుర్థ మగు నవిద్య యనబడును.

ఈవస్తువు మనకు బ్రాప్తించుగాక యను నంతఃకరణవృత్తివిశేషము రాగ మనబడును. ఆరాగమే కామ మనబడును.

మఱియు గర్మమైననో 1 సంచితము 2 ఆగామి 3 ప్రారబ్ధము అను భేదముచే ద్రివిధ మగుచున్నది. ఆత్రిప్రకార మగుకర్మమే విహిత నిషిద్ధము లనుభేదముచే మరల ద్విప్రకార మగుచున్నది. అచ్చట శ్రుతిస్మృతిరూప శాస్త్రములచే నేకర్మము విధింపబడి యున్నదో ఆకర్మము విహిత మనబడును. ఉదా- సంధ్యావందనాగ్నిహోత్రాది కర్మములు. మఱియు శ్రుతిస్మృతి రూపశాస్త్రము లేకర్మమును నిషేధించియున్నవో ఆకర్మము నిషిద్ధ మనబడును. ఉదా- బ్రహ్మహత్యా సురాపానాది కర్మములు. అందు విహితకర్మము లనుష్ఠించుటచే బురుషునియందు ధర్మ ముత్పన్న మగుచున్నది. నిషిద్ధకర్మము లనుష్ఠించుటచే నధర్మ ముత్పన్న మగుచున్నది. ధర్మాధర్మములే శాస్త్రమందు అదృష్టము, అపూర్వము అనబడుచున్నవి. అచ్చట ధర్మరూపాదృష్టము పురుషునకు సుఖరూప ఫలము నిచ్చుచున్నది. అధర్మరూపాదృష్టము పురుషునకు దుఃఖరూపఫలము నిచ్చుచున్నది.

(40) కర్మభేద నిరూపణము.

ఇక సంచితాగామి ప్రారబ్ధము లను త్రివిధకర్మములయొక్క స్వరూపము చెప్పబడుచున్నది. పూర్వజన్మమందు, లేక, ఈజన్మమునందు జేయబడిన యేకర్మము తనఫలము నియ్యక కేవల మదృష్టరూపముగానే యున్నదో యాకర్మము సంచిత మనబడును. తత్త్వజ్ఞానోత్తరమందు జేయబడిన యేకర్మ మున్నదో ఆకర్మ మాగామి యనబడును. సంచితకర్మ మందుండి బయల్పడిన యేకర్మ మీవర్తమానశరీరము నారంభించుట కైనదో యాకర్మము ప్రారబ్ధ మనబడును.

ఇక ప్రసంగానుసారముగా నాకర్మములయొక్క నాశము చెప్పబడుచున్నది. సంచితాగాము లను ద్వివిధకర్మములు ఫలభోగముచేత నైనను, లేక విరోధికర్మము చేత నైనను, లేక బ్రహ్మజ్ఞానముచేత నైనను నాశ మొందుచున్నవి. యద్యపి క్రియా రూపకర్మము ఫలభోగాదికము వినాతానే నష్ట మగుచున్నది, తథాఽపి, ఇచ్చట గర్మశబ్దముచేత దత్కర్మజన్య ధర్మాధర్మ రూపాదృష్టమును గ్రహింపవలయును. ఆయదృష్టము భోగాదికములచేతనే నాశ మొందుచున్నది. ప్రారబ్ధకర్మ మైననో కేవల ఫలభోగముచేతనే నాశ మొందుచున్నది. తత్త్వజ్ఞానముచేత నైనను విరోధికర్మముచేత నైనను నాశ మొందుట లేదు.

"అవశ్య మను భోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభమ్।
నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటిశతైరపి॥"-

పురుషునిచే జేయబడిన శుభకర్మ మైనను, అశుభకర్మ మైనను అవశ్య మనుభవింపబడవలయును. కల్పకోటి శతములకైనను భోగము వినా ఆకర్మములు నాశ మొందుట లేదు. ఇత్యాది వచనములు భోగముచే నాకర్మనాశము జెప్పియున్నవి. మఱియు **"ప్రాయశ్చిత్తైరపేత్యేనో య దజ్ఞానకృతం భవేత్"** అజ్ఞానముచేత జేయబడిన పాపము ప్రాయశ్చిత్తములచే నివృత్త మగుచున్నది, ఇత్యాది వచనములు ప్రాయశ్చిత్తరూప విరోధికర్మముచేతను ఆ పాపకర్మములకు నాశము చెప్పుచున్నవి. దీనియందు నింతవిశేష మున్నది. పాపకర్మములు ప్రాయశ్చిత్తరూప విరోధికర్మచేత నాశ మొందుచున్నవి. పుణ్యకర్మములును గర్మనాశనాదియొక్క జలస్పర్శాదిరూప విరోధికర్మముచేత నాశ మొందుచున్నవి. మఱియు

"క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే।
జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి భస్మసా త్కురుతే తథా॥"-

అహం బ్రహ్మాస్మి యను బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలుగగా విద్వాంసులకు బ్రారబ్ధకర్మముకన్న భిన్న మైన సర్వకర్మములును నాశ మొందుచున్నవి. జ్ఞానరూపాగ్ని సర్వకర్మములను భస్మము చేయుచున్నది. ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి

వచనములు బ్రహ్మజ్ఞానముచేతను, ఆకర్మములకు నాశము జెప్పి యున్నవి. మఱియు **"ప్రారబ్ధం భోగతో నశ్యేత్, భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వా సంపద్యతే"**- ప్రారబ్ధకర్మము కేవలభోగముచేతనే నివృత్త మగుచున్నది, విద్వాంసుడు ఫలభోగముచేత బ్రారబ్ధకర్మముల నాశము చేసి శరీరపతనానంతరము నిర్విశేషబ్రహ్మభావమును బొందుచున్నాడు- ఇత్యాదివచనములు బ్రారబ్ధకర్మము నకు గేవలభోగముచేతనే నాశమును జెప్పుచున్నవి. అందువలన భోగాదులచేత గర్మములయొక్క నాశము పూర్వోక్తశ్రుతిస్మృత్యాది ప్రమాణములచేతనే సిద్ధించు చున్నది.

శంక:- సంచితకర్మములు ప్రాయశ్చిత్తముచేత నైనను, దత్త్వజ్ఞానముచేత నైనను నాశ మొందుగాక. అయినను దత్త్వజ్ఞానానంతరము చేయబడిన యాగామి కర్మముల కాతత్త్వజ్ఞానముచేత నాశ మెట్లు సంభవించును?

సమా:- బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క ప్రభావముచేత జ్ఞానవంతుని నాయాగామి కర్మము లంటవు. ఈకారణముచేత నా యాగామికర్మములు తత్త్వవేత్తలకు ఫలజనకము లగుట లేదు. ఇదియే యా యాగామికర్మములయొక్క నాశమని తెలియవలయును. ఈయర్థము వ్యాసభగవంతునిచేతను బ్రహ్మసూత్రము మునందు జెప్పబడియున్నది. సూత్రము- **"తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయో రశ్లేష వినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్"**- బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలుగగా జ్ఞానవంతునికి బూర్వమం దుండిన సంచితపావ కర్మములు నశించినవి. జ్ఞానోత్తరము చేయబడిన యాగామిపాపములు జ్ఞానవంతు నంటుటయే లేదు.

ఈద్వివిధార్థములు శ్రుతియందును జెప్పబడియున్నవి. శ్రుతి-

" తద్యథేషీకా తూల మగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేత ।
ఏవం హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయంతే ॥"-

ముంజియొక్కఇషీక యందుండు తూల మగ్నిని బొందిన శీఘ్రమే యెట్లు దగ్ధ మగుచున్నదో; అట్లే యావిద్వాంసునియొక్క పూర్వసర్వసంచిత పాపకర్మములు బ్రహ్మజ్ఞాన రూపాగ్నిచేత శీఘ్రమే దగ్ధము లగుచున్నది. ఈశ్రుతి తత్త్వవేత్తకు బూర్వసంచిత పాపకర్మములయొక్క నాశమును జెప్పుచున్నది. **"యథా**

పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యంత ఏవమేవం విది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే"- జలమునందుండు కమలపత్రమును నాజల మెట్లంటుట లేదో; అట్లు విద్వాంసుని బాపకర్మము లంటవు. ఈశ్రుతి యావిద్వాంసున కాగామి కర్మము లంటుట లేదను దానిని జెప్పుచున్నది. పూర్వోక్తసూత్రమందును శ్రుతియందును గల పాపశబ్దము పుణ్యమునకును నుపలక్షణ మని తెలియవలయును. ఏకారణముచేత ననగా **"సుహృదః సాధుకృత్యాం ద్విషంతః పాపకృత్యామ్"** అను శ్రుతియందు దత్త్వవేత్తయొక్క యాగామిపుణ్యకర్మములను సేవ చేయునట్టి భక్తజనులు పొందుచున్నా రనియును, బాపకర్మములను ద్వేషించు జనులు పొందుచున్నా రనియును జెప్పబడుచున్నది. అందువలన బాపశబ్దముచేత బుణ్యాపాపములను రెంటిని గ్రహించుట యుక్తము.

మఱియు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత విద్వాంసునకు గేవలకర్మములు మాత్రమే నశించుట లేదు. మఱేమనగా, అవిద్యాది పంచక్లేశములు గూడ నశించు చున్నవి. యోగశాస్త్రమునందు అవిద్య, అస్మిత, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశము- అను పంచక్లేశములు చెప్పబడియున్నవి. అందు గార్యావిద్యా, కారణావిద్య లని యవిద్య ద్వివిధము. ఆ ద్వివిధావిద్యలు పూర్వము నిరూపింపబడియున్నవి. అహంకారమునకు గారణరూప సూక్ష్మావస్థ యస్మిత యనబడును. ఈయస్మితనే సాంఖ్యమతస్థులును, యోగమతస్థులును మహత్తత్త్వ మని చెప్పుచున్నారు. వేదాంతశాస్త్రమం దాయస్మిత సామాన్యాహంకార మని చెప్పబడుచున్నది. ఈవస్తువు నాకు ప్రాప్తించు గాక యను నంతఃకరణ వృత్తివిశేషము రాగ మనబడును. క్రోధ మనునది ద్వేష మనబడును. అహం మమ రూపముచే గ్రహింప బడిన దేహాది పదార్థములయొక్క త్యాగము సహింపమి యభినివేశ మనబడును. ఈపంచక్లేశములయొక్కవిస్తరనిరూపణ మాత్మపురాణముయొక్క యష్ట మాధ్యాయమునందు జేయబడియున్నది. దాని నచ్చట దెలియవలయును.' 'ఈపంచక్లేశములును బ్రహ్మజ్ఞానముచేతనే నివృత్తము లగుచున్నవి. అచ్చట స్మృతి- **"జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః"-** ఈయధికారి స్వయంప్రకాశ పరబ్రహ్మమును "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని సాక్షాత్కరించి యవిద్యాది పంచ

క్లేశరూప పాశములనుండి విముక్తు డగుచున్నాడు.ఇంతపర్యంతము సూక్ష్మ శరీరముయొక్క యుత్పత్తి ప్రకారము చెప్పబడినది.

(41) స్థూలభూతములయొక్క యుత్పత్తిప్రకారము

ఇక స్థూలభూతములయొక్క యుత్పత్తిప్రకారము చెప్పబడుచున్నది. పంచీకృతము లగు పంచభూతములు స్థూలభూతము లనబడుచున్నవి. ఆస్థూలభూతములు పూర్వోక్తాపంచీకృత పంచభూతములయొక్క తామసాంశము నందుండి యుత్పన్నము లగుచున్నవి. ఆపంచభూతములయొక్క పంచీకరణ మెట్లనగా. తామసాంశ ప్రధాన పూర్వోక్తాకాశాది పంచసూక్ష్మభూతములయం దేకైక భూతమును బ్రథమమున సమానముగా రెండేసి భాగములు చేయవలయును. ఆరెండు భాగములయందు నేకైక భాగమును పృథక్కుగా నుంచి యారెండవ భాగమును మరల నాలుగేసి భాగములు చేయవలయును. ఆనాలుగుభాగములను గ్రమముగా బ్రథమవిభక్తము లగు నాలుగుభూతముల యర్ధ భాగములతో మిళితము చేయుట పంచీకరణ మనబడును.

ఎట్లనగా. ఆకాశమును సమముగా రెండుభాగములు చేసి, యారెంటియం దొక భాగమును బృథక్కుగా నుంచి రెండవభాగమును మరల నాల్గుభాగములు చేసి, యానాలుగు భాగములయందు బ్రథమభాగమును వాయువునందును, ద్వితీయభాగమును దేజస్సునందును, దృతీయభాగమును జలమునందును, జతుర్థభాగమును బృథివి యందును మిళితము చేయవలయును. ఇట్లే వాయువును సమానముగా రెండు భాగములు చేసి, యొక్కభాగమును బృథక్కుగా నుంచి, మఱియొక్కభాగమును నాలుగు భాగములు చేసి వానియందు బ్రథమభాగము నాకాశమందును, ద్వితీయ భాగమును దేజస్సునందును, దృతీయభాగమును జలమందును, జతుర్థభాగమును బృథివియందును జేర్పవలయును. ఈరీతిగా దేజస్సు మొదలగు తక్కినమూడు భూతములయందును దెలియవలయును. ఈప్రకారముగా నాకాశాది పంచ భూతములయొక్క యర్ధభాగములు తమవనియును నితరార్ధభాగములు వాయువు మొదలగు చతుర్విధభూతములయొక్క మయము లనియును సిద్ధ మగుచున్నది.

కొందఱు గ్రంథకారులో యొక్కొక్క భూతమును విషయముగా రెండేసి భాగములు చేసి, అనగా ఒక భాగమును నాలుగంశములుగాను మఱియొక భాగమును నేకాంశముగాను జేసి, ఆయేకాంశరూపాల్పభాగమును మరల నైదుభాగములు చేసి యాయైదుభూతములయందు గ్రమముగా నొక్కొక్క భాగమును జేర్చినయెడల బంచీకరణ మని యంగీకరించు చున్నారు. 'ఈపంచీ కరణప్రకార మాత్మపురాణముయొక్క యేకాదశాధ్యాయమునందు స్పష్టముగా వ్రాయబడియున్నది. దాని నచ్చట దెలియ నగును.'

ఈస్థానమందు వాచస్పతిమిశ్రులమత మిదియై యున్నది.-ఛాందోగ్యో పనిషత్తునందు, తేజస్సు జలము పృథివి అను త్రివిధభూతములయొక్క యుత్పత్తిని జెప్పి **"తాసాం త్రివృతం త్రివృత మేకైకం కరవాణి"** అనుశ్రుతిచేత నాతేజః ఆది త్రివిధభూతములకు ద్రివృత్కరణ (త్రివిధముగా జేయుట) మే చెప్పబడియున్నది. అచ్చట తేజస్సును సమముగా రెండుభాగములు చేసి యారెండు భాగములయం దొకభాగమును బృథక్కుగా నుంచి, మఱియొక్కభాగమును మరల రెండు భాగములు చేసి యారెండుభాగములయం దొకభాగమును జలమునందును, మఱియొక్క భాగమును బృథివియందును మిళితము చేయవలయును. ఈప్రకారముగానే జలపృథివులయందును దెలియవలయును. దీనికి ద్రివృత్కరణ మని పేరు. ఈత్రివృత్కరణమునందు బూర్వోక్తశ్రుతియును వ్యాసభగవానుల సూత్రమును బ్రమాణములై యున్నవి.

పూర్వోక్తపంచీకరణమునం దొక శ్రుతిసూత్రప్రమాణమును లేదు. అందువలన నాపంచీకరణమును బ్రతిపాదించుట యసంగతము.

అయినను, ఆచార్యులైననో యిట్లు చెప్పి యున్నారు.- తైత్తిరీయశ్రుతియం దాకాశాది పంచభూతములయొక్క యుత్పత్తి చెప్పబడియున్నది. ఆ శ్రుతియొక్క విరోధమును నివర్తించుటకొఱకు ఛాందోగ్యశ్రుతియందును నాకాశవాయువుల యొక్క యుత్పత్త్యనంతరమే తేజఆదిక త్రివిధభూతములయొక్క యుత్పత్తి గ్రహింపవలయును. ఛాందోగ్యశ్రుతియందును వ్యాససూత్రమందును ఏత్రి వృత్కరణము చెప్పబడినదో, ఆత్రివృత్కరణము పంచీకరణమునకును నుపలక్షణ

మగును. ఒక వేళ నాపంచీకరణము నంగీకరింపనియెడల నాకాశవాయువుల యొక్క గుణము లైన శబ్దస్పర్శములు పృథివ్యాదులయందు బ్రతీతములు గాగూడదు. పృథివ్యాదులయందు శబ్దస్పర్శగుణములు ప్రతీతము లగుచున్నవి. అందువలన బ్రామాణిక మగుటవలన బంచీకరణము నవశ్య మంగీకరింప వలయును.

శంక:- పూర్వోక్తపంచీకరణముచేత సర్వభూతములకు నేకీభావ మంగీ కరించుటవలన, ఇది పృథివి ఇది జలము- అను విశేషవ్యహారము సంభవింపని దగును.

సమా:- పంచీకరణ మైనను ఆపృథివ్యాది భూతములయందు దమతమ యంశము లధికములై యున్నవి. ఇతర భూతముల యంశము లల్పము లగుచున్నవి. ఆ యధికాంశములను గొనియే యిది పృథివి, యిది జలము, అను విశేషవ్యవహార మగుచున్నది. అందువలన నాపంచీకరణము నంగీకరించుట యందును విశేషవ్యవహారము సంభవించును. ఈవ్యవస్థయే **"వైశేష్యాత్తు త ద్వాద స్త ద్వాదః"** అనుసూత్రమునందు శ్రీవ్యాసభగవానుల చేతను శ్రీభాష్యకారుల చేతను జెప్పబడియున్నది.

ఇక బూర్వోక్తపంచీకరణమునకు బ్రయోజనము చెప్పబడుచున్నది. ఈప్రకారముగా నా యాకాశాది పంచభూతములు పంచీకృతములైన యనంతరము పంచీకృతాకాశమునం దొక్కశబ్దగుణ మభివ్యక్త మైనది. పంచీకృత వాయువునందు శబ్దస్పర్శము లను రెండుగుణము లభివ్యక్తము లైనవి. పంచీకృతతేజమునందు శబ్దస్పర్శరూపము లను మూడుగుణము లభివ్యక్తము లైనవి. పంచీకృత జలమునందు శబ్దస్పర్శరూపరసము లను నాలుగుగుణము లభివ్యక్తము లైనవి. పంచీకృతపృథివియందు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లను నైదుగుణము లభివ్యక్తము లైనవి. యద్యపి శబ్దాది పంచగుణములు క్రమముగా నపంచీకృతాకాశాది భూతములయం దున్నవి. తథాఽపి, ఆయపంచీకృత భూతములయందు శబ్దాది గుణములు ప్రత్యక్ష యోగ్యములుగా లేవు. పంచీకరణ మైన యనంతరము పంచీకృత భూతములయం దాశబ్దాదిగుణములు

ప్రత్యక్షయోగ్యము లైనవి. ఇదియే యాశబ్దాదులయం దభివ్యక్తత్వమై యున్నది.

ఆయైదుగుణములయందు నొక్కొక్క భూతమునకు నొక్కొక్క గుణమే యసాధారణమని తెలియవలయును. ఇతరగుణము లైననో కారణముల యందుండి ప్రాప్తము లగుచున్నవని తెలియవలయును. ఉదా- పృథివియం దసాధారణగుణము గంధమై యున్నది. శబ్దాదు లగు తక్కిన నాలుగుగుణము లాకాశాది కరణములయొక్క గుణములై యున్నవి. ఇట్లే జలాదులయందును దెలియవలయును.

మఱియు నా పంచీకృత పృథివ్యాదిక భూతములయందుండి బ్రహ్మాండ మును, దద్బ్రహ్మాండమునం దంతర్గతము లైన సప్తోపరిలోకములును, సప్తాధో లోకములు నను నీచతుర్దశలోకములు నుత్పన్నము లైనవి. మఱియు బ్రహ్మాండ రూప విరాట్పురుషుని యందుండి మను శతరూపలను నిరువు రుద్భవించిరి. ఆ యిర్వురయందుండి మనుష్యాదిక సృష్టి కలిగినది. 'ఏప్రకారముచేత నావిరాట్పు రుషునియందుండి మనుశతరూపలయొక్క యుత్పత్తియును, ఆమనుశత రూపలయందుండి మనుష్యాదిక సృష్టియును గలిగినదో ఆప్రకార మాత్మ పురాణము యొక్క చతుర్థాధ్యాయమునందు మాచే విస్తరముగా నిరూపించ బడియున్నది'

(42) స్థూలశరీరోత్పత్తి విభాగ కథనము.

బ్రహ్మాండమునం దంతర్గత మైన పంచీకృత పృథివియందుండి వ్రీహి యవాద్యోషధు లుత్పన్నము లైనవి. ఆయోషధుల యందుండి యన్న ముత్పన్న మైనది. ఆయన్నమును స్త్రీపురుషులు భుజించుటచేత బురుషశరీరమునం దాయన్నము శుక్లరూప పరిణామమును బొందుచున్నది. ఆశుక్లము రేత స్సనియును జెప్పబడును. స్త్రీశరీరమునం దాయన్నము శోణితరూప పరిణామ మును బొందుచున్నది. పురుషునియొక్క వీర్యమునకు శుక్ల మనియును, స్త్రీయొక్క వీర్యమునకు శోణిత మనియును బేరు. మాతాపితరులయొక్క శోణితశుక్లముల యందుండి మనుష్యాదిక స్థూలశరీర ముత్పన్న మైనది. ఆస్థూలశరీరమును

1 జరాయుజము 2 అండజము 3 స్వేదజము 4 ఉద్భిజ్జము అను భేదముచేత జతుర్విధము లగును. మాతయొక్కయుదరమందుండు గర్భము నాచ్ఛాదించు చర్మవిశేషము జరాయు వనబడును. ఆజరాయువు నందుండి యుత్పన్న మగు శరీరము జరాయుజ మనబడును. ఉదా- అవి మనుష్య గవాశ్వాజాదిక శరీరములై యున్నవి. అండమునందుండి యుత్పన్న మగుశరీరము లండజము లనబడును. ఉదా- అవి పక్షి సర్పాదిక శరీరములై యున్నవి. ఉష్ణవిశేషరూప స్వేదమునందుండి యుత్పన్న మగు శరీరము స్వేదజ మనబడును. ఉదా- అవి యూక మశక మత్కుణ క్రిమ్యాదిక శరీరములై యున్నవి. భూమిని భేదించుకొని తమతమ బీజములయందుండి యుత్పన్నము లగుశరీరము లుద్భిజ్జము లనబడును. ఉదా- అవి వృక్ష లతా తృణాది శరీరములై యున్నవి. మనుష్యాది శరీరములవలె వృక్షలతాదికములును జీవాత్మయొక్క శరీరము లగుచున్నవి. 'ఈయర్థము న్యాయప్రకాశము యొక్క ద్వితీయపరిచ్ఛేదమున బృథివీ నిరూపణమందు విస్తరముగా జెప్పబడి యున్నది. దాని నచ్చట దెలియవలయును.'

ఇక స్థూలశరీరమున కన్యప్రకారముగా భేదము చెప్పబడుచున్నది. పూర్వోక్తస్థూలశరీరము సమష్టివ్యష్టి భేదముచేత మరల ద్విప్రకార మగుచున్నది. పూర్వోక్తపంచీకృత పంచమహాభూతములును, ఆభూతములయొక్క కార్యమైన బ్రహ్మాండమును ఆబ్రహ్మాండాంతర్వర్తి కార్యములును నగు నీసర్వమును జేరి సమష్టిస్థూలశరీర మనబడును. లేక, అనేకగోవ్యక్తులయందు గోత్వజాతి యెట్లనుస్యూతమై యున్నదో అట్లే శరీరము సర్వవ్యష్టిస్థూలవ్యక్తులయం దనుస్యూత మయ్యును, బంచీకృత పంచమహాభూతములయొక్క కార్య మయ్యును, సర్వబ్రహ్మాండరూప మయ్యును, వ్యాపకమయ్యి యున్నదో యాశరీరము సమష్టి స్థూలశరీర మనబడును. లేక, ఎట్లనేక వృక్షములయొక్క సమూహము వన మనబడునో, అట్లు సర్వవ్యష్టిస్థూలశరీరములయొక్క సముదాయము సమష్టి స్థూలశరీర మనబడును.

అట్టి సర్వవ్యష్టి స్థూలశరీరముచేత నుపహిత మైన చైతన్యము విరాట్టు, వైశ్వానరుడను ద్వివిధనామములచే జెప్పబడుచున్నది. వివిధప్రకారములచే

ప్రకాశమాన మగుటవలన దానిని విరాట్టని చెప్పుదురు. సర్వనరులయొక్క యభిమాని యగుటవలన దానిని వైశ్వానరు డందురు. ఎట్లేకగోవ్యక్తికన్నను మఱియొక గోవ్యక్తి వ్యావృత్త మగుచున్నదో; అట్లు పరస్పరవ్యావృత్త మగు ప్రత్యేకస్థూలశరీరము వ్యష్టిస్థూలశరీర మనబడును. ఆవ్యష్టిస్థూలశరీరముచేత నుపహితమైన చైతన్యము విశ్వుడను నామముచే జెప్పబడుచున్నది. ఆచైతన్యము సూక్ష్మశరీరమును బరిత్యజింపకయే స్థూలశరీరమునందు బ్రవేశించుచున్నది. ఈకారణముచే నది విశ్వ డనబడును. ఎట్లు ఘటాది వ్యక్తులకును, ఘటత్వాది జాతులకును బరస్పర తాదాత్మ్య మున్నదో; అట్లే యీ సమష్టిస్థూల శరీరమునకును, వ్యష్టిస్థూల శరీరమునకును బరస్పరతాదాత్మ్యమే యున్నది. ఆద్వివిధోపాదులకు దాదాత్మ్య ముండుటవలన నావైశ్వానర విశ్వ లను ద్వివిధోపహిత చైతన్యములకును తాదాత్మ్యమే యున్నది.

అచ్చట సమష్టిస్థూలశరీరమం దంతర్గతము లైన పంచీకృత పంచమహా భూతములయొక్క కార్యత్వ మీవ్యష్టిస్థూల శరీరమునందు గలదు. ఉపాదాన కారణమునకును, నుపాదేయ కార్యమునకును బరస్పర తాదాత్మ్యము లోకము నందు బ్రసిద్ధమై యున్నది. అందువలన నాద్వివిధస్థూల శరీరములకు దాదాత్మ్యము సంభవించుచున్నది. ఈవిశ్వనామక జీవు డెప్పుడు తాను వైశ్వానరుడని యభేదముగా నుపాసించుచున్నాడో యప్పు డావైశ్వానరునియొక్క సాక్షాత్కారము చేత నీజీవు డావైశ్వానరునియొక్క యానందమును బొందు చున్నాడు. అందువలన నావైశ్వా నరునియొక్క తాదాత్మ్య వర్ణనము నిష్ఫలము కాదు. మఱేమనగా పూర్వోక్తఫల ప్రాప్తికి హేతు వగుటవలన సఫలమై యున్నది.

లేక, ఈయధికారిపురుషుడు ప్రథమమున శ్రుతియందు జెప్పబడిన ప్రకారము విశ్వ, వైశ్వానర, తైజస, సూత్రాత్మ, ప్రాజ్ఞేశ్వరు లను నీ సర్వులయొక్క స్వరూపములను దెలియవలయును. తదనంతరము ప్రథమము వైశ్వానరుడు నేనని విశ్వుని వైశ్వానర రూపమున చింతింపవలయును. తదనంతరము నేను సూత్రాత్మ యని తైజసుని సూత్రాత్మరూపమున జింతింపవలయును. తదనంతరము నే నీశ్వరుడని ప్రాజ్ఞుని నీశ్వరరూపమున జింతింపవలయును.

తదనంతరము సమష్టివ్యష్టిరూప స్థూలసూక్ష్మ కారణోపాధి సహితమును ఓంకార వాచ్యరూపము నగు పరబ్రహ్మము నే నని యాత్మను సర్వాత్మరూపమున జింతింపవలయును. తద నంతరము మనస్సున కేకాగ్రత గలుగగా నధికారి పురుషుడు సర్వజగత్తును స్థూలసూక్ష్మాది క్రమముగా నఖండైక రసానందరూప నిర్విశేష పరబ్రహ్మమునందు లయము చేయవలయను. అనగా, స్థూలమును సూక్ష్మమునందు లయము చేయవలయును. సూక్ష్మమును గారణమునందు లయము చేయవలయును. ఆకారణమును బరబ్రహ్మమునందు లయము చేయవలయును. తదనంతర మే కాగ్రమనస్సుచేతనే నఖండైకరస బ్రహ్మానంద రూపుడ నని యాత్మను సాక్షా త్కరించుకొనవలయును. ఈప్రకారమైన యభిప్రాయముచేతనే పూర్వము సమష్టివ్యష్ట్యుపాధులయొక్క తాదాత్మ్యమును జెప్పి తదుపహిత చైతన్యములకు దాదాత్మ్యము చెప్పబడినది. అందువలన నాతాదాత్మ్యమును జెప్పుట నిష్ఫలము కాదు.

మఱేమనగా, పూర్వోక్తరీతిచే నాత్మసాక్షాత్కార రూపఫలమునకు హేతు వగుటవలన సఫలమై యున్నది. ఈయర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పబడి యున్నది.

"సమాధికాలా త్ప్రాగేవం విచింత్యాతిప్రయత్నతః।
స్థూల సూక్ష్మక్రమా త్సర్వం చిదాత్మని విలాపయేత్ ॥"-

ఈయధికారి పురుషుడు సమాధికి బూర్వకాలమందు బూర్వోక్త క్రమముగా విశ్వవైశ్వానరాదులయొక్క యభేదచింతనవలన నతిప్రయత్నముతో సర్వజగత్తును స్థూల సూక్ష్మాది క్రమముగా జేతనాత్మయందు లయము చేయవలయును. మఱియు నీయర్థము కల్పతరుకారాచార్యులచేతను జెప్పబడి యున్నది.

"నిర్విశేషం పరంబ్రహ్మ సాక్షాత్కర్తు మనీశ్వరాః।
యేమందాస్తే ఽనుకంప్యంతే సవిశేషనిరూపణైః॥
వశీకృతే మనస్యేషాం సగుణబ్రహ్మశీలనాత్ ।
తదే వావిర్భవే త్సాక్షాదపే తోపాధి కల్పనమ్ ॥"-

నిర్విశేషపరబ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుటయందసమర్థు లైన మందపురుషుల ననుగ్రహించుటకొఱకు సవిశేషబ్రహ్మముయొక్క నిరూపణములు గురుశాస్త్రములచే జేయబడుచున్నవి. ఆసగుణబ్రహ్మోపాసనచేత నాపురుషుల యొక్క యేకాగ్ర మైన మనస్సునందు అదియే (ఆసగుణబ్రహ్మమే) సర్వోపాధి రహిత నిర్విశేషబ్రహ్మముగా సాక్షాత్కృత మగుచున్నది. మఱియు నీయర్థమునందు శ్రుతియును బ్రమాణమై యున్నది. శ్రుతి-

"ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢాత్మా న ప్రకాశతే ।
దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః ॥"-

ఈయాత్మ సర్వభూతములయందుండున దైనను, గూఢ మగుటవలన అనగా నజ్ఞానముచేత నావృత మగుటవలన సర్వప్రాణులకును బ్రతీత మగుట లేదు. మఱేమనగా, విచారముచే నతిసూక్ష్మమైన బుద్ధిచేతనే సూక్ష్మదర్శిపురుషులచే నాయాత్మ సాక్షాత్కరింపబడుచున్నది.

శంక:- పూర్వము మీచే స్థూలసూక్ష్మకారణము లను త్రివిధవ్యష్టి శరీరములకు గ్రమముగా నభిమాను లైన విశ్వతైజసప్రాజ్ఞు లను త్రివిధజీవులు చెప్పబడిరి. ఆత్రివిధజీవులును స్వతంత్రులా? లేక, ఒకటే చైతన్యముయొక్క యవస్థావిశేషములా? ప్రథమస్వతంత్రపక్ష మంగీకరించినయెడల నది సంభవింపదు. ఏల యన, ఒక వేళ నాత్రివిధజీవులును స్వతంత్రు లైనయెడల వారలకు బరస్పర భేదమును నవశ్య మగును. అందువలన సుషుప్త్యవస్థయందు బ్రాజ్ఞనామక జీవునిచే ననుభవింపబడిన సుఖాదిపదార్థములయొక్కయు, స్వప్నావస్థయందు దైజసనామక జీవునిచే ననుభవింపబడిన గజరథాదికపదార్థములయొక్కయు, స్మరణము జాగ్రదవస్థయందు విశ్వనామకజీవునకు గలుగగూడదు. ఏకారణముచేత ననగా, ఒకనిచే ననుభవింపబడిన పదార్థములు మఱియొకనికి స్మరణవిషయ మగుట లేదు. ఒకవేళ నొకనిచే ననుభవింపబడిన పదార్థములు మఱియొకనికి స్మరణ విషయ మగునెడల చైత్రనామక పురుషునిచే ననుభవింపబడిన పదార్థములు మైత్రనామక పురుషునకును స్మరణవిషయము కావలయును.

సమా:- విశ్వతైజసప్రాజ్ఞు లను త్రివిధజీవులు స్వతంత్రులు కారు. మఱి యేమనగా, నాత్రివిధజీవులును నొకటే ప్రత్యగాత్మయొుక్క యవస్థావిశేషములై యున్నారు. అందువలన నాస్మరణానుపపత్తిరూప దోషప్రాప్తి యగుట లేదు. ఏప్రకారముగా నావిశ్వాది త్రివిధజీవులును నొకటే జీవాత్మయొుక్క యవస్థా విశేషములో- ఆప్రకారము చెప్పబడుచున్నది. ఆయొకటే జీవాత్మ జాగ్రద వస్థయందు వ్యష్టిస్థూలశరీర సూక్ష్మశరీర కారణావిద్య లను త్రివిధముల కభిమాని యగుటవలన విశ్వు డనునామముచే జెప్పబడుచున్నాడు. ఆజీవాత్మయే స్వప్నావస్థయందు సూక్ష్మశరీరకారణావిద్య లను ద్వివిధశరీరముల కభిమాని యగుటవలన దైజసు డను నామముచే జెప్పబడుచున్నాడు. ఆజీవాత్మయే సుషుప్త్యవస్థయం దేకకారణా విద్యకు నభిమాని యగుటవలన ప్రాజ్ఞు డనునామముచే జెప్పబడుచున్నాడు. ఆజీవాత్మయే సమాధ్యవస్థయందు స్థూల సూక్ష్మ కారణాఖ్య త్రివిధ శరీరాభిమాన రహితుడై శుద్ధపరమాత్మరూపు డగుచున్నాడు.

యద్యపి, ఈజీవాత్మ యేకస్థూలశరీరమాత్రముయొుక్క యభిమానము చేతనే విశ్వు డనునామమును, ఏకసూక్ష్మశరీర మాత్రముయొుక్క యభిమానము చేతనే తైజసు డను నామమును బొందుచున్నాడు, తథాఽపి, ఇచ్చట స్థూలసూక్ష్మ కారణము లను త్రివిధశరీరములయొుక్కయభిమానమువలన జీవాత్మకు విశ్వు డను నామమును, సూక్ష్మకారణము లను ద్వివిధశరీరములయొుక్క యభిమానము వలన దైజసు డనునామమును గలుగు నని చెప్పుట, త్వంపదార్థశోధనయం దుపయుక్తము లైన యన్వయవ్యతిరేకములను బోధించుటకొఱకై యున్నది. ఆ యన్వయవ్యతిరేకము లివియై యున్నవి. జాగ్రదవస్థయం దైననో స్థూల సూక్ష్మ కారణములను త్రివిధశరీరములకు సాక్షిరూపముచేత నాత్మభాన మగుచున్నది.

స్వప్నావస్థయందు సూక్ష్మకారణము లను ద్వివిధశరీరములకు సాక్షి రూపముచేత నాత్మభాన మగుచున్నది. సుషుప్త్యవస్థయం దేకావిద్యారూప కారణశరీరమునకు సాక్షిరూపముచేత నాత్మభాన మగుచున్నది. సమాధ్యవస్థయం దైననో శుద్ధస్వప్రకాశ చైతన్యరూపముచేత నాత్మభాన మగుచున్నది. ఇదియే

ఆయాత్మకు జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తిసమాధు లను చతుర్విధావస్థలయందు గల యన్వయము.

స్వప్నావస్థయందు జాగ్రత్తయొక్క స్థూలశరీరము భాన మగుట లేదు. సుషుప్త్యవస్థయందు స్వప్నముయొక్క సూక్ష్మశరీరము భానమగుట లేదు. సుషుప్త్యవస్థయందు సుషుప్తియొక్క కారణశరీరము భాసించుట లేదు. ఇదియే స్థూల సూక్ష్మ కారణము లను త్రివిధశరీరములయందు గల వ్యతిరేకము. సర్వానాత్మాకార వృత్తిరహితమై యుండు చిత్తముయొక్క కేవలాత్మాకారావస్థ సమాధి యనబడును. ఆ సమాధ్యవస్థయందు బురుషునకు దేహాది సర్వపదార్థము లయం దభిమానము నివృత్త మగుచున్నది. అందువలన నాసమాధ్యవస్థయం దాస్థూలాది త్రివిధ శరీరములకును వ్యతిరేకమే యున్నది. సమాధ్యవస్థయం దీజీవుడు సర్వాభిమాన రహితు డగుటవలన శుద్ధపరమాత్మరూపుడే యగు చున్నాడు. ఏయే పదార్థము వ్యావృత్తమై యున్నదో యది సర్వము ననాత్మయే యగును. ఏది సర్వత్రా న్వితమో (అన్వయసహితమో) యది యాత్మయే యను నిశ్చయము త్వంపదార్థ శోధన మనబడును. ఆ త్వంపదార్థశోధనము పూర్వోక్తాన్వయవ్యతిరేకముల చేతనే సిద్ధించుచున్నది.

(43) జీవాత్మయొక్క జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి మూర్ఛా మరణములను పంచావస్థల నిరూపణము.

ఇక బూర్వోక్తజీవాత్మయొక్క జాగ్రత్త, స్వప్నము, సుషుప్తి, మూర్ఛ, మరణము- అను పంచావస్థలు చెప్పబడుచున్నవి. పూర్వము చెప్పబడియుండు శ్రోత్రాదీంద్రియములయొక్కయధిష్ఠానదేవత లైన దిగ్వాతాది దేవతలచేత ననుగ్రహింపబడిన శ్రోత్రాదీంద్రియములచే శబ్దాదివిషయములయొక్క యనుభావ మీపురుషున కేయవస్థయందు గలుగుచున్నదో; యాయవస్థ జాగ్రదవస్థ యన బడును. జాగ్రదవస్థయందు సుఖదుఃఖరూపభోగము నిచ్చునట్టి పుణ్యాపాప కర్మముల కుపరామము (విరామము)ను, శ్రోత్రాదీంద్రియముల కుపరామమును గలుగగా జాగ్రదనుభవ జన్యసంస్కారముచేత నీపురుషున కేయవస్థయందు

శబ్దాదివిషయములును, దానిజ్ఞానము నుత్పన్నము లగుచున్నవో ఆయవస్థ స్వప్నావస్థ యనబడును. ఏయవస్థయందు జాగ్రత్స్వప్నము లను రెంటికిని భోగము నిచ్చునట్టి కర్మములయొక్క యుపరామముచేత స్థూలసూక్ష్మ శరీరాభిమాన నివృత్తిద్వారమున, సర్వవిశేషజ్ఞానములయొక్క యుపరామమువలన బుద్ధికి గారణాజ్ఞానరూపమున స్థితి కలుగునో యాయవస్థ సుషుప్త్యవస్థ యనబడును. ముద్గరప్రహారాది నిమిత్తమువలన జన్య మైన దుఃఖరూపవిషాదముచే నేయవస్థయందీపురుషునకు సర్వవిశేషజ్ఞానములయొక్క యుపరామము గలుగుచున్నదో; యాయవస్థ మూర్ఛావస్థ యనబడును. ఈమూర్ఛావస్థ జాగ్రదాద్యవస్థలకన్నను భిన్నావస్థయే యగును.

ఈయర్థము శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను **"ముగ్ధేఽర్ధసంపత్తిః పరిశేషాత్"** అనుసూత్రమునందు జెప్పబడియున్నది. ఈసూత్రార్థ మే మనగా, ముద్గప్రహారాది నిమిత్తముచేత నీపురుషున కేమూర్ఛ కలుగుచున్నదో యామూర్ఛ జాగ్రదాది చతుర్విధావస్థలలో నొక యవస్థయం దంతర్గతమా? లేక, ఆచతుర్విధావస్థలకన్న వేఱొక భిన్నావస్థయా? అను సంశయానంతరము ఈప్రకార మైన వాదియొక్క పూర్వపక్షము ప్రాప్త మగుచున్నది. శ్రుతిస్మృత్యాదులయం దీజీవాత్మకు జాగ్రదాది చతుర్విధావస్థలే చెప్పబడియున్నవి. దానికి భిన్నముగా మూర్ఛావస్థ చెప్పబడ లేదు. అందువలన నామూర్ఛ జాగ్రదాద్యవస్థలయందే యంతర్భూతము. దానియందును, విశేషజ్ఞానములయొక్క యుపరామము సుషుప్తియందును, మూర్ఛయందును సమానము. అందువలన యామూర్ఛ సుషుప్తియందే యంతర్భూతము. ఆసుషుప్తికన్నను మూర్ఛ భిన్నావస్థ కాదు- అనువాదియొక్క పూర్వపక్షము ప్రాప్తింపగా, పూర్వోక్తసూత్రముచేత శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేత నీసిద్ధాంతము చేయబడినది.

మూర్ఛావస్థ జాగ్రదాది చతుర్విధావస్థలకన్నను భిన్నావస్థ యగును. జాగ్రత్స్వప్నాద్యవస్థలయందు విశేషజ్ఞానముల కభావము లేదు. మూర్ఛావస్థయందైననో సర్వవిశేషజ్ఞానములకు నభావ మున్నది. ఈకారణముచేత మూర్ఛావస్థ జాగ్రత్స్వప్నాద్యవస్థలయం దంతర్భూతము కాదు. మరణావస్థాఽనంతర

మీపురుషునకు బునరుత్థానము కలుగుట లేదు. మూర్ఛావస్థాఽనంతర మైననో యీపురుషునకు బునరుత్థానము కలుగుచున్నది. ఈకారణముచేత మూర్ఛావస్థ యీమరణావస్థయందును అంతర్భూతము కాదు. మఱియు సుషుప్తపురుషునకు ముఖము ప్రసన్న మయ్యును, శరీరము నిష్కంప మయ్యు నున్నది. మూర్ఛిత పురుషునకు ముఖము వికారసహిత మయ్యును, శరీరము కంపసహిత మయ్యు నున్నది. ఈకారణముచేత నామూర్ఛ సుషుప్త్యవస్థయందు నంతర్భూతము కాదు. ఇక నేమనగా, పరిశేషమువలన మూర్ఛ యాజాగ్రదాది చతుర్విధావస్థలకన్నను భిన్నావస్థ యనియే సిద్ధించుచున్నది.

పూర్వోక్తరీతిగా సుషుప్తికిని మూర్ఛకును బరస్పర వైలక్షణ్య ముండినను సర్వవిశేషజ్ఞానములయొక్కయభావము రెంటియందును దుల్యమే యగుచున్నది. ఈకారణముచేత మూర్ఛ యర్ధసుషుప్తి యనబడుచున్నది. ఈశరీరమునకు భోగము నిచ్చునట్టి కర్మములయొక్కనివృత్తిచేత సామాన్యవిశేషరూప ద్వివిధదేహాభి మానములయొక్క నివృత్తి కలుగగా భావిదేవాదిక శరీరప్రాప్తిపర్యంతము గల పూర్వోక్త సప్తదశ తత్త్వములయొక్క పిండీభావావస్థ యేది గలదో యాయవస్థ మరణావస్థ యనబడును.

ఇచ్చట దాత్పర్య మే మనగా, దేహాభిమానము సామాన్యవిశేషములను భేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది. సుషుప్తియందు విశేషదేహాభిమానము నివృత్త మైనను బురుషునకు సామాన్యదేహాభిమాన మున్నది. ఆదేహాభిమానముచేతనే పురుషుడు సుషుప్తియందుండి యుత్థానము నొందుచున్నాడు. ఒకపురుషునకు సుషుప్తియం దాసామాన్య దేహాభిమానము లేనియెడల మరణావస్థా సహిత పురుషునకు బునరుత్థానము లేనట్లు ఈపురుషునకు సుషుప్తియందుండి పునరుత్థానము లేకపోవలయును. పునరుత్థాన రూపహేతువువలన బురుషునకు సుషుప్తియం దాసామాన్య దేహాభిమాన మనుమానముచే సిద్ధించుచున్నది. జాగ్రదవస్థయందును, స్వప్నావస్థయందును బురుషునకు నేను మనుష్యుడను, నేను బ్రాహ్మణుడను ఇత్యాది ప్రకారమైన విశేషదేహాభిమాన మున్నది. మరణా వస్థయందు బురుషున కా ద్వివిధ దేహాభిమానములును నివృత్తము లగుచున్నవి.

ఇచ్చట గొందఱు గ్రంథకారు లీమరణావస్థను మూర్ఛావస్థకన్న భిన్నావస్థ యని యంగీకరించుట లేదు. ఇక నేమనగా, మరణావస్థకు మూర్ఛావస్థయందే యంతర్భావ మని యంగీకరించుచున్నారు. మూర్ఛిత పురుషున కొకవేళ ఈదేహమునందు భోగము నిచ్చుట కర్మములు శేషించి యుండినయెడల నామూర్ఛయం దుండి యీపురుషునకు బునరుత్థానము కలుగుచున్నది. ఒక వేళ నాకర్మములు లేనియెడల బురుషునకు మరణమే గలుగుచున్నది. అందువలన మరణావస్థ మూర్ఛావస్థయం దంతర్భూతమై యున్నది.

మఱియు విశ్వతైజసప్రాజ్ఞు లను ముగ్గురు నెట్లు ఒకటే జీవాత్మ యొక్క అవస్థావిశేషములో; అట్లు వైశ్వానర హిరణ్యగర్భేశ్వరు లను ముగ్గురు నొకటే పరమాత్మ యొక్కయవస్థావిశేషములై యున్నారు. ఒకడే పరమాత్మ, దేవుడు-సమష్టి స్థూలశరీసూక్ష్మశరీరరములును, ఆరెంటికిని గారణ మైన మాయయు నను నీమూటిచే నుపహితుడై; వైశ్వానరు డనునామముచే జెప్పబడుచున్నాడు. ఆపరమాత్మ దేవుడే సమిష్టిసూక్ష్మ శరీరమును, దానికి గారణ మైన మాయయు, నను రెంటిచే నుపహితుడై హిరణ్యగర్భుడను నామముచే జెప్పబడుచున్నాడు. ఆపరమాత్మ దేవుడే కేవలైకమాయచేత నుపహితుడై యీశ్వరు డను నామముచే జెప్పబడు చున్నాడు.

(44) సగుణ బ్రహ్మోపాసనా ఫలనిరూపణము.

ఇక వైశ్వానర హిరణ్యగర్భేశ్వరు లను ముగ్గురియొక్క యుపాసనమునకు ఫలము చెప్పబడుచున్నది. ఈజీవుడు ఎప్పుడు నేనే వైశ్వానరుడు అని యీవైశ్వానరునియొక్కయభేదోపాసన చేయుచున్నాడో; అప్పు డీజీవున కా వైశ్వానర భావప్రాప్తి రూపఫలము ప్రాప్తించుచున్నది. ఎప్పు డీజీవుడు నేనే హిరణ్యగర్భుడు అని యాహిరణ్యగర్భునియొక్కయభేదోపాసన చేయుచున్నాడో; అప్పు డీజీవున కా హిరణ్యగర్భభావ ప్రాప్తిరూపఫలము ప్రాప్తించుచున్నది. ఎప్పు డీజీవుడు నేనే యీశ్వరుడు అని యాయీశ్వరునియొక్కయభేదోపాసన చేయుచున్నాడో అప్పు డీజీవున కా యీశ్వరభావ ప్రాప్తిరూపఫలము ప్రాప్తించుచున్నది. ఈయభేదోపాసన శాస్త్రములయం దహంగ్రహోపాసన యనబడును.

శంక:- వైశ్వానరహిరణ్యగర్భేశ్వరు లను ముగ్గురు నొకటే పరమాత్మయొక్క యవస్థావిశేషము లని మీచే జెప్పబడుటవలన నాముగ్గురయందు నీశ్వరత్వమే సిద్ధించుచున్నది. అది సంభవింపదు. ఏలయన, **"యోఽశనాయా పిపాసే శోకం మోహం జరాం మృత్యుమత్యేతి"** అను శ్రుతి యీశ్వరుని అశనాయా పిపాసా శోక మోహ జరా మరణాది సర్వధర్మ రహితునిగా జెప్పుచున్నది. వైశ్వానర హిరణ్యగర్భు లను నిరువురయం దైననో శ్రుతి క్షుధా భయ జన్మ మరణ బంధ మోక్షాది ధర్మములు చెప్పియున్నది. ఆ సర్వధర్మములును జీవునకే ప్రసిద్ధములు. హిరణ్యగర్భుడు విరా ట్టను పుత్రుని బుట్టించి క్షుధాతురుడై యావిరాట్టను పుత్రుని భక్షించుటకొఱకు బ్రవర్తించెను. దానిని జూచి భయభీతుడై యావిరాట్టు బాణ యనుశబ్దము చేసెను. ఈప్రకారముగా వైశ్వానర హిరణ్యగర్భులయందు క్షుధాభయాదికజీవ ధర్మము లాత్మపురాణముయొక్క చతుర్థాధ్యాయమునందు స్పష్టముగా జెప్పబడియున్నవి. అందువలన నావైశ్వానర హిరణ్యగర్భులయం దీశ్వర రూపత్వము సంభవించుట లేదు. ఇక నేమనగా. జీవరూపత్వమే సంభవించుచున్నది.

సమా:- బహుతర శ్రుతిస్మృత్యాదులయం దావైశ్వానర హిరణ్యగర్భుల కీశ్వరత్వమే చెప్పబడియున్నది. కొన్ని శ్రుతిస్మృత్యాదులయం దావైశ్వానర హిరణ్యగర్భులకు ఏజన్మాదిక ధర్మప్రతిపాదనము చేయబడియున్నదో; అది యీయధికారిపురుషున కాహిరణ్యగర్భాది పదములయం దనిత్యత్వాది దోషదృష్టివలన వైరాగ్య ప్రాప్తికొఱకు జెప్పబడియున్నది. వైశ్వానర హిరణ్యగర్భుల యొక్క జీవత్వమునం దావచనములకు దాత్పర్యము లేదు. ఒక వేళ శ్రుతి ప్రతిపాదిత క్షుధాభయాదిక జీవధర్మములయొక్క సంబంధముచేత నావైశ్వానర హిరణ్యగర్భులను జీవరూపు లని యంగీకరించినయెడల జీవునియందు బ్రసిద్ధమైన యిచ్ఛాదిక ధర్మముల నీశ్వరునియందు బ్రతిపాదించు నట్టి **"సోఽకామయత, తదైక్షత, తన్మనో కురుత"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత నాయీశ్వరుడును జీవరూపుడే కావలయును. కావున నావైశ్వానర హిరణ్యగర్భు లీశ్వరరూపులేకాని జీవరూపులు కా రనునది సిద్ధమైనది.

ఏపురుషు డాయీశ్వరునియొక్క యభేదోపాసన చేయుచున్నాడో యా పురుషు డాయీశ్వరభావమునే పొందుచున్నాడు. ఇట్లు చెప్పబడిన యుపాసనా ఫలము శ్రుతిస్మృతులయందును జెప్పబడియున్నది. శ్రుతి-"**తం యథా యథోపాసతే తథైవ భవతి**"- ఏ యధికారిపురుషు డాపరమాత్మను ఏయే వైశ్వానరాది రూపముచేత నుపాసన చేయుచున్నాడో యా యధికారిపురుషుడు తత్తద్రూపవిశిష్ట పరమేశ్వరభావమునే పొందుచున్నాడు. ఈయుపాసనాఫలము శ్రీసదాశివునిచేతను రఘునాథునికొఱకు జెప్పబడియున్నది. అచ్చట

"యేనాకారేణ యే మర్త్యా మా మేనైక ముపాసతే।
తేనాకారేణ తేభ్యోఽహం ప్రసన్నో వాంఛితం దదే ॥"-

జీవులు ఒకడే పరమేశ్వరుడై నన్ను ఏయే యాకారమున నుపాసన చేయుచున్నారో ఆయా యాకారమున బరమేశ్వరుడ నగు నేను ప్రసన్నుడైన యా యుపాసకులకు వారి వాంఛితార్థము నిచ్చుచున్నాను. ఈయుక్తార్థమే శ్రీకృష్ణ భగవానులచేతను గీతయందు-

"యం యం వాపి స్మర న్భావం త్యజ త్యంతే కళేబరమ్।
తం తమే నైతి కౌంతేయ! సదా తద్భావభావితః ॥"

అను శ్లోకముచేత జెప్పబడి యున్నది.

శంక:- పూర్వోక్తరీతిగా భావనయొక్క యుత్కర్షముచేత నీశ్వరసాక్షా త్కారము గల పురుషున కాయీశ్వరభావ ప్రాప్తిరూపఫలము ప్రాప్త మగుగాక. అయినను మందభావన గల యుపాసకునకు నెట్టిఫలము ప్రాప్తమగును?

సమా:- భావనయొక్క మందత్వముచేత నీపురుషునకు బూర్వోక్తఫలము ప్రాప్తించుట లేదు. మఱేమనగా, ఆ మందభావనయొక్క తారతమ్యముచేత నాయుపాసకునకు సార్ష్టి, సారూప్య, సామీప్య, సాలోక్యము లను చతుర్విధ ఫలములు ప్రాప్తము లగుచున్నవి. అచ్చట, తన మనుష్యభావముయొక్క విస్మృతితో నా యుపాస్యదేవతా భావప్రాప్తి యేది గలదో అదియే యాభావనయం దుత్కర్షమై

యున్నది. తన మనుష్య భావముయొక్క కించిత్స్మరణముతో నాయుపాస్య దేవతా భావప్రాప్తి యేది గలదో అదియే యాభావనయందు మందత్వమై యున్నది. జగత్తుయొక్క యుత్పత్త్యాది వ్యాపారములను విడిచి యీ యుపాసక పురుషుడు పరమేశ్వరునకు సమానమైన యైశ్వర్యమును భోగమును బొందుట సార్ష్టి యనబడును. ఉపాసక పురుషున కాయీశ్వరునితో సమానరూపముయొక్క ప్రాప్తి సారూప్య మనబడును. ఆయీశ్వరునియొక్క సమీపవర్తిత్వము సామీప్య మనబడును. ఆయీశ్వరుని యొక్క లోకమునందు వసించుట సాలోక్య మనబడును. ఈప్రకార మైన చతుర్విధ ఫలములు ఆ యుపాసకపురుషు డామంద భావనముయొక్క తారతమ్యముచేత బొందుచున్నాడు. శ్రుతి **"సామ్నః సాయుజ్యం ప లోకతాం జయతి"**-ఈయుపాసకపురుషు డాభావనయొక్క తారతమ్యముచేత హిరణ్యగర్భునియొక్క సాయుజ్య సాలోక్యాదులను బొందు చున్నాడు.

ఇట్లు తత్పదార్థముయొక్క వాచ్యార్థ నిరూపణ ప్రసంగముచేత సగుణ బ్రహ్మోపాసకుల కాయా యుపాసనలచేత నాయా సగుణబ్రహ్మప్రాప్తి రూపఫలము నిరూపింపబడినది.

(45) నిర్గుణ బ్రహ్మోపాసనా ఫల నిరూపణము.

ఇక నిర్గుణబ్రహ్మోపాసకులకు నిర్గుణబ్రహ్మముయొక్క ప్రాప్తిరూప ఫలము చెప్పబడుచున్నది. ఏపురుషుడు వివేకాది చతుస్సాధన సంపన్నుడును, మందబుద్ధి గలవాడు నగుటవలన వేదాంతశాస్త్ర విచారణ చేయుటయం దసమర్థుడును, నిర్గుణ బ్రహ్మమును తెలియుట కిచ్ఛగలవాడు నగుచున్నాడో యాపురుషుడు శ్రోత్రియ బ్రహ్మనిష్ఠ గురువుయొక్కముఖమునుండి నిర్గుణబ్రహ్మముయొక్క స్వరూప నిశ్చయము చేసి "సర్వస్థూల సూక్ష్మ కారణోపాధిరహితమును, సచ్చిదానంద స్వరూపము నైన నిర్గుణబ్రహ్మము నేను" అని నిర్గుణ బ్రహ్మముయొక్కయుపాసన చేయవలయును. ఆనిర్గుణ బ్రహ్మముయొక్క యుపాసనచేత నధికారిపురుషున కీశరీరముయొక్క జీవితావస్థయందు, లేక, మరణావస్థయందు, లేక, బ్రహ్మ లోకమునం దైనను నిర్గుణబ్రహ్మముయొక్క సాక్షాత్కారము గలిగి యా నిర్గుణ బ్రహ్మభావ ప్రాప్తిరూపఫలము కలుగుచున్నది. ఎట్లు, మణిప్రభయందు మణి

బుద్ధిచేత ప్రవర్తించిన పురుషున కామణిప్రాప్తిరూపఫలము గలుగుచున్నదో, అట్లే నిదిధ్యాసనరూప నిర్గుణబ్రహ్మోపాసనచేత నీయధికారిపురుషున కానిర్గుణ బ్రహ్మప్రాప్తిరూపఫలము గలుగుచున్నది.

శ్రుతి-**"జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధ సత్త్వ స్తతస్తు తం పశ్యతి నిష్కళం ధ్యాయమానః"**- ఆనిర్గుణ బ్రహ్మోపాసనముచేత నతిశుద్ధ మైన చిత్తము గలవాడు దానిని ధ్యానించువాడై యానిర్గుణబ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుకొను చున్నాడు. విచారమం దసమర్థు డగు పురుషుడు బ్రహ్మవేత్త యగు గురువుయొక్క ముఖమున నిర్గుణ బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమును బరోక్షముగా నిశ్చయము చేసి నేనే నిర్గుణబ్రహ్మ మని యానిర్గుణబ్రహ్మము నుపాసించవలయును. ఆయుపాసనచేత నాపురుషునకు నిర్గుణబ్రహ్మసాక్షాత్కార మగుచున్నది. ఈయర్థము శ్రీభగవంతునిచేతను గీతయం దర్జునునకు జెప్పబడియున్నది. అచ్చట-

"అన్యే త్వేవ మజానంతః శ్రుత్వాఽన్యేభ్య ఉపాసతే।
తేఽపి చాతితరం త్యేవ మృత్యుం శ్రుతి పరాయణాః"- ఏపురుషుడు మందబుద్ధిసహితు డగుటవలన, దాను వేదాంతశాస్త్రవిచారణ చేయుటయం దసమర్థు డగుటవలన బ్రహ్మవేత్త యగు గురువుయొక్కముఖమున నిర్గుణ బ్రహ్మస్వరూపమును శ్రవణము చేసి, **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యని ధ్యానము చేయుచున్నాడో ఆ యుపాసక పురుషుడును ఆనిర్గుణ బ్రహ్మముయొక్క సాక్షాత్కారముచేత నజ్ఞానరూపమృత్యువు నవశ్యము నాశము చేయుచున్నాడు.

"తేఽపి చాతితరంత్యేవ" యను వచనమునందుండు నపిశబ్దముచేత శ్రీభగవంతునిచే నీకైముతికన్యాయము సూచింపబడినది. విచారమునం దసమర్థ మందబుద్ధిపురుషుడును నిర్గుణబ్రహ్మోపాసనవలన నాయజ్ఞానమును నాశము చేయునపుడు విచారమందు సమర్థత గలపురుషు డాయజ్ఞానమును నాశము చేయు ననుటయం దేమి చెప్పవలయును? దీనిచే సిద్ధించిన యర్థ మే మనగా, జ్ఞానకాండమునందు జెప్పబడియుండు సగుణోపాసన, లేక, నిర్గుణోపాసన యను నీసర్వోపాసనలకును జిత్తైకాగ్రతాద్వారమున బ్రహ్మసాక్షాత్కారమే ముఖ్యఫలమై యున్నది. బ్రహ్మలోకాదికములో ఆయుపాసనల కవాంతరఫలమై యున్నవి. ముఖ్య

ఫలము కాదు. ఈకారణముచేతనే బ్రహ్మసూత్రకర్త యగు శ్రీవ్యాసభగవానుల చేతను ఆయుపాసనలు జ్ఞానకాండమునందే విచారింపబడి యున్నవి.

పూర్వము మాయోపహిత తత్పదార్థబ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క జన్మాది కారణత్వరూప తటస్థలక్షణము చెప్పబడినది. అదియే తటస్థలక్షణమై యున్నది. బ్రహ్మమునందుండి మాయాద్వారమున సూక్ష్మస్థూల ప్రపంచోత్పత్తిని నిరూపించి యింతపర్యంతము సిద్ధము చేయబడినది. ఇది యధ్యారోప మనబడును. తద్భావరహిత వస్తువునందు దద్బుద్ధి యధ్యారోప మనబడును. ఉదా- ఈప్రసంగమునందు వాస్తవముగా జగద్భావరహిత బ్రహ్మమునందు జగద్బుద్ధి యధ్యారోపమై యున్నది. అధ్యారోపాపవాదము లను రెంటిచేతనే యీయధికారి పురుషునికి గురుశాస్త్రము లానిర్గుణబ్రహ్మోపదేశము చేయుచున్నవి. అందువలన నిక బ్రహ్మమునం దధ్యారోపిత ప్రపంచముయొక్క యపవాదము నిరూపణము చేయబడుచున్నది.

(46) బ్రహ్మమునం దారోపిత ప్రపంచముయొక్క యపవాద నిరూపణము.

ఏయధిష్ఠానమం దేవస్తువు త్రికాలములయందు లేనిదై యుండియును భ్రాంతిచేత బ్రతీత మగుచున్నదో యాయధిష్ఠానమం దావస్తువుయొక్క యభావనిశ్చయ మపవాద మనబడును. శుక్త్యాదులయందు భ్రాంతిచే బ్రతీతము లగు రజతాదికములకు ఆశుక్త్యాదులయం దిది రజతము కాదు. మఱేమనగా శుక్తియే యను నభావనిశ్చయ మెట్లపవాద మగునో; యట్లధిష్ఠానబ్రహ్మమునందు భ్రాంతిచే బ్రతీతమైన పూర్వోక్త మాయాది ప్రపంచమునకును ఆయధిష్ఠాన బ్రహ్మమునం దీప్రపంచము త్రికాలములయందు లేదను నభావనిశ్చయము ప్రపంచముయొక్క యపవాదము. ఈయపవాదము శాస్త్రమునందు బాధ యనియును విలాపన మనియును జెప్పబడియున్నది.

ఏయధిష్ఠానమునం దేవస్తువు ప్రతీత మగుచున్నదో యా యధిష్ఠానమునం దావస్తువునకు త్రికాలములయం దత్యంతాభావనిశ్చయము శాస్త్రమందు బాధ

యనబడును. ఆ బాధయు శాస్త్రీయము, యౌక్తికము, ప్రాత్యక్షికము- అను భేదముచే త్రిప్రకార మగుచున్నది. **'అథాత ఆదేశో నేతి నేతి, నేహ నానాస్తి కించన'** ఇత్యాదిశాస్త్రములచే నధిష్ఠానబ్రహ్మమునందు సర్వప్రపంచాభావ నిశ్చయము శాస్త్రీయబాధ యనబడును. ఎట్లు మృత్తికారూపోపాదాన కారణముకన్నను భిన్నముగా ఘటరూపకార్యమున కభావమే నిశ్చిత మగుచున్నదో; అట్లు సర్వప్రపంచమున కభిన్ననిమిత్తోపాదానకారణ మైన బ్రహ్మముకన్న భిన్న మగు సర్వప్రపంచమున కభావనిశ్చయముచే నాదృశ్యప్రపంచముయొక్క మిథ్యాత్వ నిశ్చయమువలన బ్రహ్మాత్మమాత్రనిశ్చయ మేది గలదో యది యౌక్తికబాధ మనబడును.

"అహం బ్రహ్మాస్మి. తత్త్వ మసి" ఇత్యాది మహావాక్యజన్య సాక్షాత్కారము వలన గార్యప్రపంచ సహితాజ్ఞాననివృత్తి యేది గలదో యది ప్రాత్యక్షికబాధ యనబడును. పూర్వోక్త యౌక్తికబాధయొక్క క్రమ మిదియై యున్నది. స్థూలశరీరము మొదలు బ్రహ్మాండపర్యంతము గల స్థూలప్రపంచము లన్నియు బంచీకృత స్థూలభూతములయొక్క కార్యములై యున్నవి. అందువలన స్థూలప్రపంచము నాస్థూలభూతములయందు లయము చేయవలయును. అనగా స్థూలభూతముల కన్న నాస్థూలప్రపంచము భిన్నము కాదను నిశ్చయ మీయధికారిపురుషుడు చేయవలయును. తదనంతర మాస్థూలభూతములను సమష్టివ్యష్టి రూపసర్వ సూక్ష్మశరీరములను దమకారణ రూపాపంచీకృత పంచసూక్ష్మ భూతములయందు లయము చేయవలయును. అనగా స్థూలభూతములును, సమష్టివ్యష్టి సూక్ష్మ శరీరములును ఆసూక్ష్మభూతములయొక్క కార్యము లగుటవలన వానికన్నను భిన్నములు కా వను నిశ్చయము చేయవలయును. పూర్వ మేయే సూక్ష్మభూతముల యొక్క యేయే సాత్త్వికాద్యంశముల యందుండి యేయే యింద్రియాది కార్యములయొక్క యుత్పత్తి చెప్పబడినదో- ఆయా కార్యములు నాయా భూతములయొక్క యాయా సాత్త్వికాద్యంశములయందే లయము చేయ వలయును.

తాత్పర్య మిదియై యున్నది-స్థూలభూతములను సూక్ష్మభూతముల

యొక్క తామసాంశమునందు లయము చేయవలయును. జ్ఞానేంద్రియాంతః కరణములను సూక్ష్మభూతములయొక్క సాత్త్వికాంశమునందు లయము చేయవలయును. కర్మేంద్రియప్రాణముల నాసూక్ష్మభూతములయొక్క రాజసాంశమందు లయము చేయవలయును. ఆసూక్ష్మభూతములను గూడా తమతమ కారణములయందు లయము చేయవలయును. అందు బృథివిని జలమునందును, జలమును దేజస్సునందును, దేజస్సును వాయువునందును, వాయువు నాకాశమందును, నాకాశము నజ్ఞానమందును, నాయజ్ఞానమును జైతన్యమాత్రమందును లయము చేయవలయును.

ఇచ్చట దాత్పర్య మే మనగా, ఏది కార్య మగుచున్నదో దానికి దన యుపాదానకారణము కన్న భిన్నసత్త లేదు. అందువలన నుపాదాన కారణముకన్నను గార్యము భిన్నము కాదనునిశ్చయము చేసి కార్యమును విస్మరించి కారణ మాత్రమును విషయము చేయు స్మరణ యేది గలదో అదియే యాకార్యమునకు గారణమందు విలాపనమై యున్నది. సర్వప్రపంచమునకు బరమకారణము బ్రహ్మము. అందువలన నాసర్వప్రపంచముయొక్క విస్మరణచేత ఏకబ్రహ్మ విషయకస్మరణ యేది గలదో అదియే బ్రహ్మమునందు సర్వప్రపంచము యొక్కయు విలాపనమై యున్నది. దీనిని వేదాంతశాస్త్రమునందు యౌక్తిక బాధ యందురు. ఈయౌక్తికబాధ విష్ణుపురాణమునందును జెప్పబడియున్నది.

"జగత్ప్రతిష్ఠా దేవర్షే పృథి వ్యప్సు విలీయతే ।
జ్యోతిష్యాపః ప్రలీయంతే జ్యోతి ర్వాయౌ ప్రలీయతే॥

వాయుశ్చ లీయతే వ్యోమ్ని త చ్చావ్యక్తే ప్రలీయతే ।
అవ్యక్తం పురుషే బ్రహ్మ న్నిష్కళే సంప్రలీయతే॥"-

ఓనారదా! జగత్తున కాధారభూత మైన పృథివి జలమందు లయ మగుచున్నది. ఆజలము తేజస్సునందు లయ మగుచున్నది. ఆతేజస్సు వాయువు నందు లయ మగుచున్నది. ఆవాయు వాకాశమందు లయ మగుచున్నది. ఆయాకాశ మవ్యక్తమునందు లయ మగుచున్నది. ఆమాయారూపావ్యక్తము

పరమాత్మయందు లయ మగుచున్నది. పూర్వోక్తయౌక్తిక బాధయే వార్తిక కారులచేతను

"అకారం పురుషం విశ్వ ముకారే ప్రవిలాపయేత్ ।
ఉకారం తైజసం సూక్ష్మం మకారే ప్రవిలాపయేత్ ॥
మకారం కారణం ప్రాజ్ఞం చిదాత్మని విలాపయేత్ ॥"

ఇత్యాదిక వచనములచేత జెప్పబడియున్నది.

మఱియు పూర్వోక్తాధ్యారోపాపవాదము లను రెంటిచేత తత్త్వంపదార్థ శోధనమును సిద్ధించుచున్నది. ఆశోధనప్రకారము చూపబడుచున్నది. 1 సమష్టి స్థూలశరీరమును, సమష్టిసూక్ష్మశరీరమును మాయయును 2 క్రమముగా నీమూటిచే నుపహితులైన వైశ్వానరసూత్రాత్మేశ్వరులును 3 ఆసర్వమునకు నధిష్ఠాన రూప నిరుపాధికాఖండచైతన్యమును అను నీమూడును దప్తలోహపిండమువలె నేకరూపముగా బ్రతీత మగునవై తత్పదవాచ్యార్థ మగుచున్నవి. సమష్టి స్థూల శరీరమును సూక్ష్మశరీరమును మాయయు నను నీసర్వముకన్న నన్వయ వ్యతిరేకములచేత బృథక్కుగా నిశ్చయింపబడిన యేయఖండచైతన్య మున్నదో; ఆయఖండచైతన్యము తత్పదలక్ష్యార్థమై యున్నది. తత్పదార్థశోధనమున కుపాయ భూతము లైన యన్వయవ్యతిరేకము లీప్రకార మగుచున్నవి. పంచీకృతస్థూల ప్రపంచముయొక్క స్థితిఅవస్థయం దైననో స్థూలప్రపంచమునకు సాక్షిరూపమున నాపరమాత్మ విద్యమాన మగుచున్నది. పంచీకరణమునకు బూర్వమం దైననో సూక్ష్మభూతములకును, దానియొక్క కార్యములకును సాక్షిరూపమున నాపరమాత్మ విద్యమాన మగుచున్నది. ఆ యాకాశాది సూక్ష్మభూతములయొక్క యుత్పత్తికి బూర్వము ప్రళయావస్థయం దైననో మాయకు సాక్షిరూపమున నాపరమాత్మ విద్యమాన మగుచున్నది. తత్త్వజ్ఞానముచేత మాయారూపాజ్ఞానము నివృత్తి మగుటచేతను, భోగమువలన బ్రారబ్ధకర్మము నాశమగుటచేతను ఈజీవునియొక్క వర్తమానశరీర పతనానంతరము విదేహముక్త్యవస్థయం దా పరమాత్మ యఖండ స్వప్రకాశ చైతన్యరూపమున విద్యమాన మగుచున్నది. ఇదియే యా తత్పదార్థరూప పరమాత్మయొక్క యన్వయము.

సమష్టిస్థూలశరీరమునకు బంచీకరణమునకు బూర్వము భానము లేదు. సమష్టిసూక్ష్మశరీరమున కాకాశాదిభూతములయొక్క యుత్పత్తికి బూర్వము భానము లేదు. మాయకు ముక్త్యవస్థయందు భానము లేదు. ఇదియే యాసమష్టి స్థూల శరీరముయొక్కయు, మాయయొక్కయు వ్యతిరేకము. ఈప్రకార మైన యన్వయవ్యతిరేకములచేత శోధింపబడిన తత్పదార్థ మగు కార్యసహిత మాయా సంబంధ రహితాఖండ సచ్చిదానంద స్వరూప పరమాత్మ- తత్పదమునకు లక్ష్యార్థమై యున్నది.

(47) త్వంపదార్థ శోధనము

ఇక త్వంపదార్థశోధనము చెప్పబడుచున్నది. 1 వ్యష్టిస్థూలశరీరమును, వ్యష్టిసూక్ష్మశరీరమును; ఈరెంటికిని గారణరూపావిద్యయును; గ్రమముగా 2 నాత్రివిధ శరీరములతో నుపహితు లైన విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులును; 3 ఆసర్వమునకు నాధారరూపానుపహితప్రత్యక్ చైతన్యమును- అను నీమూడును దప్తలోహ పిండమువలె నేకరూపముగా బ్రతీత మగునవియై త్వంపదవాచ్యార్థ మగుచున్నవి. అన్వయవ్యతిరేకములచేత స్థూలసూక్ష్మకారణము లను త్రివిధశరీరములకన్నను వేఱుచేయబడిన యేసచ్చిదానంద స్వరూపప్రత్యక్ చైతన్య మున్నదో అది త్వంపద లక్ష్యార్థమై యున్నది. త్వంపదార్థశోధనయం దుపయుక్తము లైన యన్వయ వ్యతిరేకములు పూర్వము చెప్పబడియున్నవి. దాని నిచ్చటగూడ దెలియవలయును. ఇక శోధిత తత్త్వంపదార్థముల కభేదరూప మహావాక్యార్థ వర్ణన చేయబడుచున్నది. అచ్చట పూర్వము చెప్పబడిన తత్పదలక్ష్యార్థ శుద్ధచైతన్యమును, త్వంపద లక్ష్యార్థ శుద్ధచైతన్యమును- ఈద్వివిధలక్ష్యార్థములను గ్రహించి త్రివిధసంబంధములతో గూడినవై తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యములు లక్షణావృత్తిచేత నఖండార్థ బోధకము లగుచున్నవి. అచ్చట సామానాధికరణ్యము, విశేషణ విశేష్య భావము, లక్ష్యలక్షణ భావము- అను త్రివిధసంబంధము లా మహావాక్యములకు సహకారులై యున్నవి. "తత్త్వమసి" యనువాక్యమందు ఏ తత్ త్వమ్మను రెండుపదము లున్నవో యారెంటికిని బరస్పర సామానాధికరణ్యసంబంధ మున్నది. ఆరెండుపదముల యొక్క యర్థములకు పరస్పర విశేషణ విశేష్యభావ సంబంధ మున్నది. మఱియు

ఆ రెండుపదములకు, లేక, ఆరెండర్థములకు నఖండ చైతన్యముతో లక్ష్యలక్షణ భావసంబంధ మున్నది.

(48) సామానాధికరణ్య, విశేషణవిశేష్యభావ, లక్ష్యలక్షణభావ సంబంధములను నిరూపించుట

ఇక నీమూడు సంబంధములు దృష్టాంతముచేత స్పష్టము చేయబడుచున్నవి. **"భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానాం శబ్దానా మేకస్మి న్నర్థే వృత్తిః సామానాధికరణ్యమ్"**- భిన్నభిన్న ప్రవృత్తులు నిమిత్తముగా గల శబ్దముల కేకార్థమందు ఏవృత్తి యున్నదో అదియే యాపదములకు బరస్పరము గల సామానాధికరణ్య సంబంధము. ఉదా- "సోఽయం దేవదత్తః"-పూర్వము నీచే నే దేవదత్తు డను పురుషుడు చూడబడెనో వా డీ దేవదత్తుడు. ఈవాక్యమందు సః అనుశబ్దము తద్దేశకాలవిశిష్ట దేవదత్తునియొక్క వాచకమై యున్నది. అయంశబ్ద మైననో ఏతద్దేశకాలవిశిష్ట దేవదత్తునియొక్క వాచకమై యున్నది. ఆ యొకడే దేవదత్తునియందు సః అనుశబ్దముయొక్క ప్రవృత్తి కైననో తద్దేశకాల విశిష్టత్వము నిమిత్తము, అయంశబ్దము యొక్క ప్రవృత్తికి నేతద్దేశ కాలవిశిష్టత్వము నిమిత్తము. సోఽయమ్మను రెండుశబ్దములు భాగత్యాగలక్షణచేత దద్దేశకాలవిశిష్టత్వాంశమును, ఏతద్దేశకాల విశిష్టత్వాంశమును బరిత్యాగము చేసి యా యొకటే దేవదత్త పిండమును బోధించుచున్నవి. ఇదియే సోఽయ మ్మను రెండుశబ్దములకు బరస్పర సామానాధికరణ్య సంబంధము.

మఱియు "సోఽయం దేవదత్తః" అను నుక్తవాక్యమునందే సః శబ్దార్థమైన తద్దేశకాల విశిష్టత్వమును అయంశబ్దార్థ మైన యేతద్దేశ కాలవిశిష్టత్వమును నైన యాద్వివిధార్థములకు బరస్పర భేదమును నివర్తించునట్టి విశేషణవిశేష్యభావ సంబంధ మున్నది. అచ్చట "సోఽయ" మ్మను వాక్యప్రయోగమునం దైననో సఃశబ్దార్థము విశేష్యమై యున్నది. అయంశబ్దార్థము విశేషణమై యున్నది. అయం సః అను వాక్యప్రయోగమందో అయంశబ్దార్థము విశేష్యమై యున్నది. సఃశబ్దార్థము విశేషణమై యున్నది. సోఽయం దేవదత్తః అను వాక్యమం దుండు సః అయం

అను రెండుశబ్దములయొక్క బాగత్యాగలక్షణచేత తద్దేశకాల విశిష్టత్వైతద్దేశ కాలవిశిష్టత్వము లను ద్వివిధవిరోధ్యంశములను బరిత్యాగము చేసి యవిరుద్ధ దేవదత్తపిండమాత్రమున కావాక్యముచే బోధ యగుచున్నది. అందువలన నాదేవ దత్తపిండమాత్రమే సోఽయ మ్మనువాక్యముయొక్క లక్ష్యార్థమై యున్నది. అట్టి వాక్యార్థరూపలక్ష్య దేవదత్తునితో సోఽయ మ్మను రెండుపదములకును, ఆపదముల యొక్కఉక్తార్థములకును లక్ష్యభావసంబంధ మున్నది. అచ్చట తెలియజేయునది లక్షణమై యున్నది. తెలియుటకు యోగ్యమైన యర్థము లక్ష్యమై యన్నది. సోఽయ మ్మను రెండుపదములచేత, లేక, యారెండుపదముల యొక్కయర్థములచేత నాదేవదత్తపిండము తెలియజేయబడుచున్నది. అందువలన నాపదములును, అర్థములును లక్షణములై యున్నవి. ఆదేవదత్తపిండము లక్ష్యమై యున్నది.

ఇక, తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములయం దాత్రివిధసంబంధములు ఘటిల్ల జేయబడుచున్నవి. **"తత్త్వమసి"** యను మహావాక్యమునందుండు తత్పదమో పరోక్షత్వ సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మవిశిష్టేశ్వర చైతన్యముయొక్క వాచకము. త్వంపదము అపరోక్షత్వాల్పజ్ఞత్వాది ధర్మవిశిష్ట జీవచైతన్యముయొక్కవాచకము. అచ్చట బరోక్షత్వాది ధర్మవిశిష్టత్వ మైననో తత్పదముయొక్కప్రవృత్తికి నిమిత్తమై యున్నది. అపరోక్షత్వాది ధర్మవిశిష్టత్వము త్వంపదముయొక్క ప్రవృత్తికి నిమిత్తమై యున్నది. అందువలన తత్ త్వ మ్మను పదద్వయముయొక్క ప్రవృత్తికి నిమిత్తములు భిన్నభిన్నములే యగుచున్నవి. తత్త్వమ్మను రెండుపదములు భాగత్యాగలక్షణచే నేకాఖండ చైతన్యముయొక్క బోధక మగుచున్నవి. ఇదియే యాతత్త్వంపదములకు బరస్పర సామానాధికరణ్య సంబంధము. తత్పదార్థరూపేశ్వర, చైతన్యమునకును త్వంపదార్థరూప జీవచైతన్యమునకును బరస్పరభేదభ్రమను నివర్తించునట్టి విశేషణవిశేష్యభావ సంబంధ మున్నది. తత్త్వ మసి అను వాక్యప్రయోగమం దైననో యాతత్పదార్థము విశేష్యమై యున్నది. త్వంపదార్థము విశేషణమై యున్నది. "త్వం త దసి" యను వాక్యప్రయోగమందో త్వంపదార్థము విశేష్యమై యున్నది. తత్పదార్థము విశేషణమై యున్నది. ఈప్రకారముగా తత్త్వంపదార్థముల రెంటికిని బరస్పరాభేదముగా విశేషణ విశేష్యభావన చేయుటవలన నారెంటికిని గల భేదభ్రమ

నివర్తిల్లుచున్నది. తత్త్వమ్మను రెండుపదములకును, పదద్వయమున కర్థమైన యీశ్వరజీవులకును వాక్యార్థభూతాఖండచైతన్యముతో లక్ష్యలక్షణ భావసంబంధ మున్నది. తత్త్వంపదములును, ఆపదములయొక్క యర్థములును బరోక్షత్వా పరోక్షత్వాది విరుద్ధాంశములను బరిత్యాగము చేసి యవిరుద్ధాఖండ చైతన్య మాత్రమునే బోధించుచున్నవి. అందువలన నాపదములయందును, ఆపదముల యొక్కయర్థములయందును లక్షణరూపత్వ మున్నది. ఆయఖండ చైతన్యమందు లక్ష్యరూపత్వ మున్నది. ఉక్తత్రివిధసంబంధములే యన్యగ్రంథములయందు-

"సామానాధికరణ్యం చ విశేషణవిశేష్యతా ।
లక్ష్యలక్షణభావశ్చ పదార్థ ప్రత్యగాత్మనామ్ ॥"

అను శ్లోకముచేత జెప్పబడియున్నవి.

శంక:- అన్యవేదాంత గ్రంథములయందు తత్త్వమస్యాది వాక్యములకు భాగత్యాగలక్షణచేత నఖండచైతన్యముయొక్క బోధకత్వము చెప్పబడియున్నది. ఇచ్చట మీచే లక్ష్యలక్షణభావ సంబంధముచేత నఖండచైతన్యముయొక్క బోధకత్వము చెప్పబడియున్నది. అందువలన నాగ్రంథములతో నీగ్రంథమునకు విరోధ మగును.

సమా:- లక్ష్యలక్షణభావము, భాగత్యాగలక్షణ- అను నీరెంటికిని నామ మాత్రముచేత భేదము. అర్థముచేత భేదము లేదు. అందువలన నది విరోధ మగుట లేదు. ఈయభిప్రాయముచేత వాక్యవృత్తి యను గ్రంథమునం దాచార్యుల చేత, తత్త్వమస్యాది వాక్యములకు భాగత్యాగలక్షణచేత నఖండార్థముయొక్క బోధకత్వము చెప్పబడియున్నది.

"తత్త్వ మస్యాది క్యం చ తాదాత్మ్య ప్రతిపాదనే।
లక్ష్యౌ తత్త్వం పదార్థౌ ద్వా వుపాదాయ ప్రవర్తతే॥"-

తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములు తత్ త్వ మ్మనుపదముల యొక్క లక్ష్యార్థములను గొనియే యఖండస్వరూపముయొక్క ప్రతిపాదనమందు బ్రవృత్తము లగుచున్నవి.

మఱియు నెట్లు లోకమందు "ఘటమానయ, నీలోత్పలమ్" ఇత్యాది వాక్యములు పదార్థములయొక్క సంసర్గమునకు, లేక విశిష్టార్థమునకు బోధకము లగుచున్నవో; అట్లు తత్త్వమస్యాది వాక్యములు సంబంధరూప సంసర్గమునకు గాని, విశిష్టార్థమునకు గాని బోధక మగుట లేదు. మఱి యేమనగా, ఏకాఖండ బ్రహ్మస్వరూపమునకే బోధక మగుచున్నవి. ఈయర్థము గూడ నావాక్యవృత్తి గ్రంథమునం దాచార్యులచేత జెప్పబడియున్నది. అచ్చట-

"సంసర్గో వా విశిష్టో వా వాక్యార్థో నాత్ర సమ్మతః
అఖండైకరసత్వేన వాక్యార్థో విదుషాం మతః ॥"-

వేదాంతశాస్త్రమందు దత్త్వమస్యాది వాక్యములకు సంసర్గ వాక్యార్థముగాని విశిష్టవాక్యార్థము గాని, సమ్మతము కాదు. ఇక నేమనగా, అఖండైకరసబ్రహ్మమే వాక్యార్థ మని విద్వాంసులకు సమ్మతమై యున్నది.

శంక:- నేనీశ్వరుడు కా నను నెల్లరయొక్క ప్రత్యక్షము జీవేశ్వరులయొక్క భేదమునే విషయము చేయుచున్నది. అట్లే **"ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా"** ఇత్యాది శ్రుతులును ఆజీవేశ్వరులయొక్క భేదమునే ప్రతిపాదించుచున్నవి. అందువలన బ్రత్యక్షమునకును శ్రుతికిని విరుద్ధ మగు నఖండార్థము నామహావాక్యము లెట్లు ప్రతిపాదించును?

సమా:- **"తత్త్వమసి, అహం బ్రహ్మాస్మి, అయమాత్మా బ్రహ్మ, ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ'** ఇత్యాదిక బహుతర శ్రుతులయందు జీవేశ్వరులయొక్క యభేదమే చెప్పబడి యున్నది. ఆశ్రుతులకు విరుద్ధ మగుటవలన బూర్వోక్త ప్రత్యక్షము భ్రమరూపమే యగును. చంద్రుని స్వల్పపరిమాణునిగా విషయము చేయు లోకుల ప్రత్యక్ష మెట్లాచంద్రునకు, మహాపరిమాణమును చెప్పునట్టి జ్యోతిషశాస్త్రమునకు విరుద్ధ మగుటవలన భ్రమరూప మగుచున్నదో; అట్లు భేదవిషయక ప్రత్యక్షమును ఆ యభేదబోధకశ్రుతికి విరుద్ధ మగుటవలన భ్రమరూపమే యగును.

మఱియు నావాది జీవాత్మయం దీశ్వరునియొక్క యేభేద మంగీకరించి నాడో ఆభేదము ధర్మాధర్మములవలె బ్రత్యక్షయోగ్యమే కాదు. ఏలయన, చక్షురాదిక

బాహ్యేంద్రియములచేత నైననో బాహ్యరూపాదులయొక్క ప్రత్యక్షమే యగుచున్నది. ఆత్మ గాని, యాత్మవృత్తిధర్మములు గాని యాచక్షురా దీంద్రియములచేత బ్రత్యక్ష మగుట లేదు. అందువలన నాభేదము చక్షురాదీంద్రియములచేత బ్రత్యక్ష మనుట సంభవించుట లేదు. మఱియు మనస్సునం దైననో యింద్రియరూపత్వమే సంభవించుట లేదు. అందువలన మనస్సుచేతను నాభేదముయొక్క ప్రత్యక్షము సంభవింపదు. భేదమును సాక్షిభాస్య మని యంగీకరించినయెడల స్వప్న పదార్థముల వలె నాభేదము ప్రాతీతికము గావలయును. అట్టి భేదప్రతీతి విషయక ప్రత్యక్షముచే నభేదబోధకశ్రుతికి బాధ సంభవించుట లేదు. ఇక నేమనగా దానికి విపరీతముగా నాశ్రుతిచేత నాప్రత్యక్షమునకే బాధ సంభవించును. అందువలన జీవేశ్వరులయొక్క భేదము ప్రత్యక్షముగా సిద్ధించుట లేదు. "ద్వా సుపర్ణా" ఇత్యాది శ్రుతులకు జీవేశ్వరుల యొక్క భేదమునందు తాత్పర్యము లేదు.

మఱి యేమనగా లోకసిద్ధ భేదముయొక్క యను వాదముచేత నాశ్రుతికి నఖండబ్రహ్మమునందే తాత్పర్యము. ఎట్లనగా. ఏయర్థముయొక్క జ్ఞాన మిష్టఫల ప్రాప్తిని జేయునదియును, ఏయర్థము ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచేత నజ్ఞాత మయ్యు నున్నదో; యాయర్థమునందే శ్రుతికి దాత్పర్య మున్నది. జీవబ్రహ్మముల యొక్క భేద మజ్ఞాతము కాదు. మఱియేమనగా శాస్త్రసంస్కార రహిత పురుషులకును నేనీశ్వరుడు కానునది జ్ఞాతమే యగును. భేదజ్ఞానముచేత నేయిష్టఫల ప్రాప్తి యును గలుగుట లేదు. దానికి విపరీతముగా **"మృత్యోః స మృత్యు మాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి"** అను శ్రుతిచేత భేదదర్శి పురుషునకు పునఃపునర్జన్మ మరణ ప్రాప్తియే చెప్పబడియున్నది.

మఱియు **"అథ యోఽన్యాం దేవతా ముపాస్తేఽన్యోఽసా వన్యోఽహ మస్మీతి న స వేద యథా పశుః"** అను శ్రుతిచేత భేదదర్శి పురుషుడు పశుతుల్యు డుగా జెప్పబడుచున్నాడు. అందువలన నాశ్రుతికి జీవబ్రహ్మ భేదమునందు దాత్పర్యము లేదు. మఱి యే మనగా నఖండబ్రహ్మమునందే తాత్పర్య మున్నది. అచ్చట నాయఖండబ్రహ్మము ప్రత్యక్షాది ప్రమాణముల కవిషయ మగుటవలన నజ్ఞాతము నగును. **"తరతి శోక మాత్మవిత్, బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరమ్, బ్రహ్మవే**

ద్బ్రహ్మైవ భవతి" ఇత్యాదిక శ్రుతులు నఖండబ్రహ్మముయొక్కజ్ఞానమున కనర్థనివృత్తి పరమానంద ప్రాప్తిరూపఫలమును చెప్పుచున్నవి. అందువలన నాయఖండ బ్రహ్మమునందే యాశ్రుతులకు దాత్పర్యము సిద్ధమగుచున్నది.

శంక:- అఖండబ్రహ్మమే మహావాక్యముల కర్థ మని పూర్వము మీచే జెప్ప బడినది. అచ్చట బ్రహ్మమునం దఖండత్వ మేది? యను శంక ప్రాప్తము కాగా-

(49) మతభేదముచేత నఖండత్వ నిరూపణము

ఇక మతభేదముచేత నాయఖండత్వము నిరూపింపబడుచున్నది. **"విజాతీయ సజాతీయ స్వగతభేదశూన్యత్వ మఖండత్వమ్"**-విజాతీయభేదము, సజాతీయభేదము, స్వగతభేదము- ఏతత్త్రివిధభేద రహితత్వమే బ్రహ్మమునం దఖండత్వమై యున్నది. ఇక బ్రహ్మమునం దా త్రివిధభేదముల యొక్క యభావము తెలియుటకొఱకు మొదట ననాత్మవస్తువులయం దాత్రివిధ భేదములు చూపబడు చున్నవి.

విలక్షణజాతి సహితపదార్థములకు ఏపరస్పరభేద మున్నదో యాభేదము విజాతీయభేద మనబడును. ఉదా- వృక్షములయందు ఘటపటాది పదార్థముల యొక్క భేదమును, ఘటపటాది పదార్థములయం దావృక్షములయొక్క భేదమును విజాతీయభేదమై యున్నది. సమానజాతి సహితపదార్థములకు ఏ పరస్పరభేద మున్నదో; యాభేదము సజాతీయభేద మనబడును. ఉదా- పిప్పలవృక్షమునకు నింబవృక్షము నందు భేదమును, నింబవృక్షమునకు బిప్పలవృక్షమందు భేదమును సజాతీయభేదమై యున్నది. వృక్షమందుండు పత్రపుష్పశాఖాదులయొక్క భేదమును ఆపత్రాదికములయందు వృక్షముయొక్క భేదమును స్వగత భేద మనబడును.

ఈప్రకారముగా సర్వానాత్మ పదార్థములు నుక్తత్రివిధభేదసహితములే యగును. బ్రహ్మమునం దుక్తత్రివిధ భేదములయం దేప్రకార మైన భేదమును సంభవించుట లేదు. అది చూపబడుచున్నది. బ్రహ్మమునకు భిన్నముగా నేదైన నొకవస్తువు సత్యముగా నుండినయెడల బ్రహ్మమునందు విజాతీయభేదము సిద్ధించును. బ్రహ్మమునకు భిన్నముగా నొకవస్తువును సత్యము గాదు. మఱి

యే మనగా నవిద్యాసహిత సర్వకార్య ప్రపంచము నధిష్ఠానబ్రహ్మమునందు గల్పిత మగుటవలన మిథ్యయే యగును. అందువలన బ్రహ్మమునందు విజాతీయభేదము సంభవించుట లేదు.

బ్రహ్మమునకు సజాతీయముగా నేదైన నొకవస్తు వుండిన యెడల బ్రహ్మమునందు సజాతీయ భేదము సిద్ధ మగును. బ్రహ్మమునకు సజాతీయముగా వేఱొకవస్తువు లేదు. జీవుడు బ్రహ్మమునకు సజాతీయుడని చెప్పినయెడల నదియు సంభవించుట లేదు. ఏల యన. **"తత్త్వ మసి, అహం బ్రహ్మాస్మి, అయ మాత్మా బ్రహ్మ, క్షేత్రజ్ఞం చాపి మా విద్ధి"** ఇత్యాదిక శ్రుతి స్మృతులచేత జీవబ్రహ్మముల రెంటికిని నత్యంతైకత్వము చెప్పబడియున్నది. సజాతీయత్వ మైననో భిన్నవస్తువునందు గలుగుచున్నది. అభిన్నవస్తువులందు సజాతీయత్వము కలుగుట లేదు. అందువలన బ్రహ్మమునందు సజాతీయ భేదమును సంభవించుట లేదు.

బ్రహ్మమునందు అవయవ గుణ క్రియా జాతి సంబంధములను నయిదింటియం దేదైన నొకటి యుండిన యెడల బ్రహ్మము నందు స్వగతభేదము సిద్ధించును. ఆ యైదింటియం దొకధర్మమును బ్రహ్మము నందు లేదు. ఏకారణముచేత ననగా **"నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతమ్, నిరవద్యం నిరంజనమ్, సాక్షీ చేతా: కేవలో నిర్గుణశ్చ, అసంగో హ్యాయం పురుష:,నిత్య: సర్వగత: స్థాణు రచలో౽యం సనాతన:''** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులచేత బ్రహ్మము నందయవయవాది పంచకము నిషేధింపబడి యున్నది. అందువలన బ్రహ్మము నందు స్వగతభేదమును సంభవించుట లేదు.

అట్టి పూర్వోక్తత్రివిధ భేదరహితత్వమే బ్రహ్మమునం దఖండత్వమై యున్నది.

అచ్చట, ఏకస్వగతభేద రహితత్వమే యఖండత్వ మనినయెడల సాంఖ్యుల యొక్కయాత్మయం దాయఖండత్వముయొక్కలక్షణమున కతివ్యాప్తి యగు చున్నది. ఏకారణముచేత ననగా, సాంఖ్యమతానుసారులును ఆయాత్మను నవయవ గుణ క్రియా జాతి సంబంధము లైదును లేనిదానినిగానే యంగీకరించి

యున్నారు. ఆయతివ్యాప్తిదోషమును నివర్తించుటకొఱకు నాలక్షణమునందు సజాతీయభేద రహితత్వము చెప్పబడినది. సాంఖ్యమతస్థులు నానాఆత్మల నంగీకరించుచున్నారు. అందువలన వారిమతమునం దాత్మ సజాతీయ భేద రహితము కాదు. మఱి యేమనగా, సజాతీయభేద సహితముగానే యున్నది. కావున నాయాత్మయం దతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు. లేక, సజాతీయ స్వగతాఖ్య ద్వివిధభేద రహితత్వమే యఖండత్వ మనిన యెడల నాకాశమునం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి యగుచున్నది.

ఎట్లనగా నాకాశ మేక మైనందువలన సజాతీయ భేదరహితమును, నిరవ యవమును, నిష్క్రియము నగుటవలన స్వగతభేద రహితము నగుచున్నది. ఆ యతివ్యాప్తిదోషమును నివర్తించుటకొఱకు లక్షణమునందు విజాతీయ భేద రహితత్వము చెప్పబడినది. ఆయాకాశము విజాతీయభేద రహితము కాదు. ఇక నేమనగా, పృథివ్యాది విజాతీయ పదార్థభేదసహితమే యగును. అందువలన నాయాకాశమునం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు. లేక, ఏకవిజాతీయ భేదరహితత్వమే యఖండత్వ మనినయెడల బ్రహ్మమునందు సజాతీయ స్వగతము లను ద్వివిధ భేదములు ప్రాప్తము లగును. దానివలన **'ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ'** అనుశ్రుతికి విరోధ మగును. ఆశ్రుతివిరోధము నివర్తించుటకొఱకు లక్షణము నందు సజాతీయభేద రహితత్వము చెప్పబడినది. బ్రహ్మమునం దేకరసత్వమును సిద్ధింపజేయుటకొఱకు స్వగతభేద రహితత్వము చెప్పబడినది. లేక, ఆ యఖండత్వమున కీలక్షణము చెప్పవలయును. **"త్రివిధ పరిచ్ఛేద శూన్యత్వ మఖండత్వమ్"**-దేశపరిచ్ఛేదము, కాలపరిచ్ఛేదము, వస్తుపరిచ్ఛేదము -ఏత త్త్రివిధపరిచ్ఛేద రహితత్వము బ్రహ్మమునం దఖండత్వమై యున్నది.

(50) దేశ కాల వస్తు పరిచ్ఛేద కథనము.

ఇక, బ్రహ్మమునందు త్రివిధపరిచ్ఛేద రహితత్వము చూపుటకొఱకు మొదట ననాత్మవస్తువులయం దాత్రివిధపరిచ్ఛేదములు చూపబడుచున్నవి. అత్యంతా భావమునకు బ్రతియోగిత్వము దేశపరిచ్ఛేద మనబడును. ఉదా-ఘటత్వాది ధర్మములకు బటాదులయం దత్యంతాభావ మున్నది. ఆ యత్యంతాభావమునకు

బ్రతియోగిత్వ మాఘటత్వాది ధర్మములయం దున్నది. ఇదియే యాఘటత్వాది ధర్మములయందు దేశపరిచ్ఛేదము. ప్రాగభావ ప్రధ్వంసాభావములకు బ్రతి యోగిత్వము కాలపరిచ్ఛేద మనబడును. ఉదా- ఘటమునకు దనయుత్పత్తికి పూర్వము తన యుపాదాన కారణరూప కపాలమందు బ్రాగభావ మున్నది. అట్లే తననాశమున కనంతర మాకపాలములయందు బ్రధ్వంసాభావ మున్నది. ప్రాగభావ ప్రధ్వంసా భావములకు బ్రతియోగిత్వ మాఘటమునం దున్నది. ఇదియే ఘటమునందు గాలపరిచ్ఛేదము. అన్యోన్యాభావమునకు బ్రతియోగిత్వము వస్తుపరిచ్ఛేద మనబడును. ఉదా-ఘటమునకు బటమునందు భేద మున్నది. పటమున కాఘటమునందు భేద మున్నది. ఆభేదరూపాన్యోన్యాభావమునకు బ్రతియోగిత్వ మాఘటపటముల యందున్నది. ఇదియే యాఘటపటాదులయందు వస్తుపరిచ్ఛేదము. ఈప్రకారముగా సర్వానాత్మ పదార్థములు నుక్తత్రివిధ పరిచ్ఛేద సహితములే యగును.

బ్రహ్మమునం దుక్తత్రివిధ పరిచ్ఛేదములలో నేవిధపరిచ్ఛేదమును లేదు. అది చూపబడుచున్నది. అచ్చట **"ఆకాశవ త్సర్వగతశ్చ నిత్యః, మహతో మహీయాన్"** ఇత్యాది శ్రుతులు బ్రహ్మమును విభు వని చెప్పుచున్నవి. విభుద్రవ్యమున కొకస్థానమందును అత్యంతాభావము కలుగుట లేదు. అందువలన బ్రహ్మము నందు దేశపరిచ్ఛేదము సంభవింపదు.

"సత్యం జ్ఞానం మనంతం బ్రహ్మ, న జాయతే మ్రియతే వా కదా చిత్" ఇత్యాది శ్రుతులు బ్రహ్మము నుత్పత్తివినాశ రహితనిత్య మని చెప్పుచున్నవి. నిత్యవస్తువునకు బ్రాగభావ ప్రధ్వంసాభావములు గలుగవు. అందువలన బ్రహ్మమునందు గాలపరిచ్ఛేదమును సంభవింపదు.

మఱియు స్వప్న పదార్థములవలె సర్వజగత్తును బ్రహ్మమునం దారోపిత మగుటవలన మిథ్య యగును. ఆరోపితమిథ్యావస్తు వధిష్ఠానమునకన్న భిన్నసత్తాసహితము కాదు. అందువలన నధిష్ఠానబ్రహ్మమే సర్వజగత్తునకును ఆత్మరూపమై యున్నది. ఈకారణముచేత బ్రహ్మమునందు వస్తుపరిచ్ఛేదమును సంభవింపదు.

శ్రుతి **"వేదాహమేత మజరం పురాణం సర్వాత్మానం సర్వగతం విభుత్వాత్"**- ఏబ్రహ్మము, అజరమును, పురాణమును, సర్వాత్మరూపమును, విభువు నగుటవలన సర్వగతమునై యున్నదో యట్టి బ్రహ్మమును నేను అపరోక్షముగా దెలియుచున్నాను.

మఱియు గల్పతరుగ్రంథమునకు గర్త లగు నాచార్యు లైననో ఆ య ఖండత్వమున కీలక్షణము చెప్పి యున్నారు. **"అపర్యా యానేకశబ్దప్రకాశ్యత్వే సతి అవిశిష్టత్వ మఖండత్వమ్"** అపర్యాయములును అనేకములు నైన శబ్దములచే ఏవస్తువు ప్రకాశితమును, విశిష్టభావ రహితమును నై యున్నదో యా వస్తు వఖండ మనబడును. అచ్చట, **"తత్త్వ మసి, అహం బ్రహ్మాస్మి"** ఇత్యాది మహావాక్యముల యందుండు తత్ త్వమ్ మొదలగు శబ్దములు వాచ్యార్థభేదముచేత నపర్యాయము లును, ననేకములును నగును. అట్టి శబ్దములచేత బ్రహ్మము ప్రకాశితమును విశిష్టభావ రహితము నగును. ఇదియే బ్రహ్మమునం దఖండత్వమై యున్నది. అచ్చట ఘటః కలశః అను ననేకశబ్దములచేత యద్యపి ఘటము ప్రకాశిత మగుచున్నది. తథాఽపి, ఆశబ్దము లపర్యాయములు కావు.

ఇక నేమనగా బర్యాయములే యగును. నీల ముత్పలమ్ అను నప ర్యాయాఽనేకశబ్దములచేత యద్యపి యుత్పలము ప్రకాశిత మగుచున్నది. తథాఽ పి, ఆయుత్పలము విశిష్టభావ రహితము కాదు. మఱి యేమనగా నీలగుణవిశిష్టమే యగును. అందువలన ఘటనీలోత్పలాదికమం దాయఖండత్వ లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగట లేదు. యద్యపి **"యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ"** ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మమును మనోవాక్కుల కవిషయ మని చెప్పియున్నవి. అందువలన బ్రహ్మమునందు సాక్షాచ్ఛబ్దప్రకాశ్యత్వము సంభవించుట లేదు. తథాఽపి, వాచ్యార్థభూత మాయాంతఃకరణద్వారమున లక్షణావృత్తిచేత బ్రహ్మము నందు శబ్దప్రకాశ్యత్వము సంభవించుచున్నది. ఒక వేళ లక్షణావృత్తిచేతను బ్రహ్మ మునందు శబ్దప్రకాశ్యత్వ మంగీకరింపనియెడల, **'తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి'**- ఉపనిషద్రూప శబ్దప్రమాణముచేత దెలియుటకు యోగ్య మైన యాపరమాత్మయొక్కస్వరూపమును నేను మిమ్ము పృచ్ఛించుచున్నాను- అనుశ్రుతికి విరోధము ప్రాప్త మగును. అందువలన దత్త్వమస్యాది మహావాక్యములు

తత్ త్వం పదములయొక్కలక్ష్యార్థగ్రహణముచేత నాయఖండస్వరూప ప్రతి పాదనము నందు బ్రవృత్త మగుచున్న వను నుక్తార్థము సర్వదోషరహితమై యున్నది.

శంక:- ఉక్తరీతిగా దత్త్వమస్యాది వాక్యము లాయఖండార్థముయొక్క బోధక మగు గాక. అయినను ఆయఖండార్థముయొక్క బోధచేత నధికారి పురుషులకు ఫలమేమి?

సమా:- శ్రోత్రియ బ్రహ్మనిష్ఠగురువు ఎప్పు డీయధికారిపురుషునిగూర్చి తత్త్వమస్యాది మహావాక్యముల నుపదేశించు చున్నాడో; అప్పు డీయధికారి పురుషునకు భాగత్యాగలక్షణచేత మాయాంతఃకరణాది వాచ్యభాగపరిత్యాగ పూర్వకముగా నాయఖండబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అనగా, **'అహం బ్రహ్మాస్మి, బ్రహ్మైవాహమస్మి'** అను నీరీతిగా బరస్పరాభేదవిషయకా పరోక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అచ్చట, **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను వృత్తి యైననో అహంపదార్థ ప్రత్యగాత్మయందు బ్రహ్మముయొక్క యభేదమును విషయము చేయుచున్నది. "బ్రహ్మైవాహ మస్మి" అనువృత్తి యైననో బ్రహ్మమునందు బ్రత్యగాత్మయొక్క యభేదమును విషయము చేయుచున్నది. అహంపదార్థ మగు ప్రత్యక్చేతనమునందు సర్వులకును అపరోక్షత్వమును, ఆత్మత్వమును సిద్ధ మగుచున్నది. అయినను బ్రహ్మమును బరోక్షమనియు, ననాత్మ యనియు నంగీకరించుచున్నారు. ఎప్పుడు ప్రత్యగాత్మయందు బ్రహ్మముయొక్క యభేద మును విషయము చేయునట్టి అహం బ్రహ్మాస్మి యను నపరోక్షజ్ఞానము కలుగు చున్నదో; అప్పు డాజ్ఞానముచేత బ్రహ్మముయొక్క పరోక్షత్వమును అనాత్మ త్వమును నివృత్త మగుచున్నవి.

మఱియు జీవాత్మను లోకులు పరిచ్ఛిన్నమనియు నబ్రహ్మరూప మనియు నంగీకరించుచున్నారు. ఎప్పుడు బ్రహ్మమునందు జీవాత్మయొక్క యభేదమును విషయము చేయునట్టి **"బ్రహ్మై వాహ మస్మి"** యను నపరోక్షజ్ఞానము కలుగు చున్నదో; అప్పు డాజ్ఞానముచేత జీవాత్మయొక్క పరిచ్ఛిన్నత్వమును అబ్రహ్మత్వ మును నివృత్త మగుచున్నవి. అందువలన నధికారిపురుషుడు బ్రహ్మమునందు బరోక్షత్వానాత్మత్వ శంకానివృత్తికొఱకును దనయాత్మయందు పరిచ్ఛిన్నత్వా

బ్రహ్మత్వ శంకానివృత్తికొఱకును **"అహం బ్రహ్మాస్మి, బ్రహ్మైవాహమస్మి"** అని యీరీతిగా నాత్మబ్రహ్మలకు బరస్పరాభేద నిశ్చయము చేయవలయును.

ఈప్రకారముగా దత్త్వమస్యాది మహావాక్యజన్యాఖండ బ్రహ్మాకారాపరోక్ష వృత్తి యేది గలదో యాయపరోక్షవృత్తి రూపజ్ఞానముచేత గార్యప్రపంచ సహితాజ్ఞాన రూపానర్థనివృత్తి కలిగి యీప్రత్యగాత్మ యఖండైకరస బ్రహ్మానందరూపముచేత స్థితము నగుచున్నది. శ్రుతి- **"తరతి శోక మాత్మవిత్, బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి"**- ఆత్మసాక్షాత్కారము గల పురుషుడు సర్వానర్థరూప శోకమును నాశము చేయుచున్నాడు. మఱియు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని బ్రహ్మమును దనయాత్మ రూపముగా దెలియు విద్వాంసుడు బ్రహ్మరూపుడే యగుచున్నాడు. ఇత్యా ద్యనేకశ్రుతులు బ్రహ్మవేత్త యగు పురుషునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నజ్ఞాన నివృత్తిని బ్రహ్మానంద ప్రాప్తిరూపఫలమును జెప్పియున్నవి.

ఇది శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీస్వామ్యుద్ధవానందగిరి పూజ్య పాదశిష్య
స్వామి చిద్ఘనానందగిరి విరచిత ప్రాకృత తత్త్వానుసంధానముయొక్క
ప్రథమపరిచ్ఛేదము సమాప్తము.
శ్రీకృష్ణార్పణ మస్తు.

ఓమ్

తత్త్వానుసంధానము

ద్వి తీ య ప రి చ్ఛే ద ము

తత్త్వమస్యాది వాక్యములచే జన్య మైన యఖండబ్రహ్మమును విషయము చేయునట్టి యపరోక్షవృత్తిచేత నీయధికారిపురుషున కజ్ఞాననివృత్తియును, బరమానందప్రాప్తియును గలుగుచున్నది. ఈయర్థము పూర్వము ప్రథమ పరిచ్ఛేదాంతమునందు జెప్పబడినది. దానియం దీజిజ్ఞాస కలుగుచున్నది. ఆవృత్తియొక్క స్వరూపమేది? ఆవృత్తియందు బ్రమాణ మేది? ఆవృత్తి యేప్రకారముగా నుత్పన్న మగుచున్నది? ఆవృత్తివలన బ్రయోజన మేమి సిద్ధించుచున్నది- అను జిజ్ఞాస సంప్రాప్తింపగా ప్రమ, అప్రమ అను భేదముచేత ద్వివిధము లగు వృత్తులను నిరూపించుట కొఱకు మొదట నావృత్తియొక్క సామాన్యలక్షణము చెప్పబడుచున్నది.

శంక:- ప్రమాణముచేతనే ప్రమేయము సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన గ్రంథమునందు మొదట బ్రమాణమునే నిరూపించి యనంతరము ప్రమేయ నిరూపణ చేయవలయును. ఈ కారణముచేతనే న్యాయశాస్త్రమందు మొదట ప్రమాణనిరూపణ చేసి యనంతరము ప్రమేయనిరూపణ చేయబడియున్నది. మీచేతనైననో ప్రథమపరిచ్ఛేదమునందు బ్రహ్మాత్మరూప ప్రమేయనిరూపణము చేసి యీద్వితీయ పరిచ్ఛేదమునందు ప్రమాణనిరూపణ చేయబడుచున్నది. అందువలన మీనిరూపణము సర్వశాస్త్రవిరుద్ధమై యున్నది.

సమా:- న్యాయాద్యన్య శాస్త్రములయందు బ్రమేయము జడమగుటవలన నాప్రమేయము ప్రమాణముయొక్క యధీనముగానే సిద్ధించుచున్నది. అందువలన నా యన్యశాస్త్రములయం దైననో మొదట ప్రమాణనిరూపణ చేసియే యనంతరము ప్రమేయనిరూపణ చేయుట యుచితము. ఈవేదాంతశాస్త్రమం దైననో సర్వ ప్రమాణాది వ్యవహారములకు సాధక మైన యద్వితీయాత్మరూపసాక్షి చైతన్యమే ప్రమేయమై యున్నది. అందువలన ఈవేదాంతశాస్త్రమునం దైననో మొదట జైతన్యరూప ప్రమేయనిరూపణ చేసియే యనంతర మాప్రమాణాదులయొక్క

నిరూపణ చేయుట యుచితమై యున్నది.

ఈయర్థము సంక్షేపశారీరక మను గ్రంథమునందు శ్రీసర్వజ్ఞమహామునుల చేతను జెప్పబడియున్నది.

"మానేన మేయావగతిశ్చ యుక్తా ధర్మస్య జాడ్యా ద్విధినిష్ఠకాండే।
మేయేన మానావగతిస్తు యుక్తా వేదాంతవాక్యే ష్వజడం హి మేయమ్ ॥"

పూర్వమీమాంసయందు ధర్మాదిరూప ప్రమేయము జడమగుటవలన నాప్రమేయముయొక్క సిద్ధి ప్రమాణముచేత యుక్తమై యున్నది. వేదాంత శాస్త్రమందు బ్రహ్మాత్మరూప ప్రమేయము చేతన మగుటవలన నాప్రమేయము యొక్క సిద్ధి ప్రమాణముచేత యుక్తము కాదు. మఱేమనగా, చేతనప్రమేయము చేతనే జడప్రమాణముయొక్క సిద్ధి యుక్తమై యున్నది.

(1) వృత్తియొక్క సామాన్యలక్షణము.

ఇక నావృత్తియొక్కసామాన్యలక్షణము చెప్పబడుచున్నది. **"విషయచైతన్యాభివ్యంజకోఽంతఃకరణాజ్ఞానయోః పరిణామ విశేషః వృత్తిః"**- ఘటపటాది రూప విషయావచ్ఛిన్నచైతన్య మేది గలదో అది విషయచైతన్య మనబడును. ఆవిషయ చైతన్యముయొక్క యభివ్యంజక మైన అంతఃకరణముయొక్క లేక అజ్ఞానము యొక్క పరిణామవిశేషము వృత్తిజ్ఞాన మనబడును. యద్యపి క్రోధేచ్ఛా సుఖదుఃఖాదికములును అంతఃకరణముయొక్క పరిణామములై యున్నవి. అట్లే ఆకాశాదులును అజ్ఞానముయొక్క పరిణామములై యున్నవి. తథాఽపి, ఆక్రోధాదికములయం దావిషయచైతన్యముయొక్కయభివ్యంజకత్వము లేదు. అందువలన, **"విషయచైతన్యాభివ్యంజకః"** అనుపదమును జెప్పుటవలన గ్రోధాది కములయందు వృత్తియొక్కలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు. యద్యపి, చక్షురా దీంద్రియములును స్వజన్యవృత్తిద్వారమున నావిషయ చైతన్యము యొక్క యభివ్యంజకమే యగుచున్నది. తథాఽపి, ఆచక్షురాదీంద్రియము లంతఃకరణము యొక్క, లేక, అజ్ఞానముయొక్క పరిణామములు కావు. ఇక నేమనగా, తేజాది భూతములయొక్క పరిణామ మనుటవలన ఆచక్షురా దీంద్రియములయం

దావృత్తియొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు. అతివ్యాప్తి, అవ్యాప్తి, అసంభవము అను త్రివిధదోషములయొక్క స్వరూపము ప్రథమ పరిచ్ఛేదమునందు జెప్పబడి యున్నది. దాని నిచ్చటను దెలియవలయును.

పూర్వము వృత్తియందు విషయచైతన్యముయొక్క యభివ్యంజకత్వము చెప్పబడియున్నది. ఆయభివ్యంజకత్వ మేది యను శంక కలుగగా, ఇప్పు డాయభి వ్యంజకత్వముయొక్క లక్షణము చెప్పబడుచున్నది. **"అపరోక్షవ్యవహారజనకత్వమ్ అభివ్యంజకత్వమ్"**- "అయం ఘటః, అయం పటః" అను నపరోక్ష వ్యవహార జనకత్వమే ఆవృత్తులయందు విషయచైతన్యముయొక్క అభివ్యంజకత్వమై యున్నది.

శంక:- చక్షురాదీంద్రియ జన్యాపరోక్ష వృత్తులయం దైననో ఆయపరోక్ష వ్యవహారజనకత్వము సంభవించుచున్నది. అయినను అనుమానాది ప్రమాణ జన్యానుమిత్యాది పరోక్షవృత్తులయం దాయపరోక్షవ్యవహార జనకత్వము లేదు. ఏకారణముచేత ననగా, "పర్వతో వహ్నిమాన్" అను ననుమితి కనంతరము 'అయం వహ్నిః" అను నపరోక్షవ్యవహార మొకనికిగూడ గలుగుట లేదు. అందువలన అనుమిత్యాది పరోక్షవృత్తులయం దాయభివ్యంజకత్వముయొక్క యభావముచేత బూర్వోక్త వృత్తిలక్షణమున కవ్యాప్తియే కలుగుచున్నది.

సమా:- ఇట్టి యరుచి కలుగగా, ఇక నభివ్యంజకత్వము అన్యప్రకారముగా నిర్వచింపబడుచున్నది. **"ఆవరణనివర్తకత్వమ్ అభివ్యంజకత్వమ్"**- ఆవృత్తులయం దావరణనివర్తకత్వ మేది గలదో; అదియే ఆవిషయ చైతన్యము యొక్క అభివ్యంజకత్వమై యున్నది. ఆయభివ్యంజకత్వ మనుమిత్యాది పరోక్ష వృత్తులయందును గలదు. అందువలన ఆపరోక్షవృత్తులయందు బూర్వోక్త లక్షణమున కవ్యాప్తి కలుగుట లేదు. ఇచ్చట, అభిప్రాయ మేమనగా, అజ్ఞాన కృతావరణము ద్విప్రకారమై యున్నది. ఒకటి అసత్త్వాపాదక మగు నావరణము, మఱియొకటి అభానాపాదక మగు నావరణము. అచ్చట ఘటాది విషయముల యొక్క నాస్తి యను వ్యవహారమునకు హేతురూపావరణ మైననో అసత్త్వాపాద కావరణ మనబడును. న భాతి అను వ్యవహారమునకు హేతురూపావరణ మభానా

పాదకావరణ మనబడును. అభానాపాదకారణ మైననో అపరోక్ష జ్ఞానముచేతనే నివృత్త మగుచున్నది. పరోక్షజ్ఞానముచేత నివృత్త మగుటలేదు. అసత్త్వాపాదకావరణ మనుమిత్యాదిపరోక్షజ్ఞానములచేతను నివృత్త మగుచున్నది. ఏకారణముచేత ననగా, ధూమరూప హేతుజ్ఞానమువలన, 'పర్వతో వహ్నిమాన్' అనుప్రకారమైన యనుమితి కలుగుచోటను, శాస్త్రప్రమాణమువలనను, స్వర్గాదులయొక్క పరోక్ష జ్ఞానము కలుగుచోటను, బర్వతమునందు వహ్ని లేదు; అట్లే స్వర్గాదికము లేదు. ఈప్రకారముగా నాస్తివ్యవహారము కలుగుట లేదు. మఱేమనగా, "వహ్ని రస్తి, స్వర్గోఽస్తి" అను అస్తి వ్యవహారమే కలుగుచున్నది. అందువలన ననుమిత్యాదిక పరోక్షవృత్తులయందును ఆయసత్త్వాపాదకావరణముయొక్క నివర్తకత్వము విద్యమానమే యగుచున్నది.

లేక, అజ్ఞానకృతావరణము ద్విప్రకారమై యున్నది. ఒకటి విషయ చైతన్య నిష్ఠావరణము, మఱియొకటి ప్రమాతృచైతన్య నిష్ఠావరణము. విషయ చైతన్య నిష్ఠావరణ మైననో అపరోక్షజ్ఞానముచేతనే నివృత్త మగుచున్నది. ప్రమాతృ చైతన్య నిష్ఠావరణము పరోక్షజ్ఞానముచేతను నివృత్త మగుచున్నది. అందువలన నాయను మిత్యాదిక పరోక్షవృత్తులయం దాయావరణ నివర్తకత్వరూపాభి వ్యంజకత్వము సిద్ధించుటవలన బూర్వోక్తవృత్తియొక్క లక్షణమున కవ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

శంక:-సుఖదుఃఖాదులను విషయము చేయునట్టి వృత్తిజ్ఞానమందును, ఈశ్వరునియొక్క మాయావృత్తిరూప జ్ఞానమందును, అవిద్యావృత్తిరూప భ్రమజ్ఞానమందును ఆయావరణ నివర్తకత్వము లేదు. అందువలన నావృత్తుల యందు బూర్వోక్త లక్షణమునకు అవ్యాప్తియే కలుగును. ఇట్టి యరుచి కలుగగా,

సమా:- ఇక, అన్యప్రకారముగా నాయభివ్యంజకత్వము నిర్వచింపబడు చున్నది. **"అస్తి వ్యవహారజనకత్వమ్ అభివ్యంజకత్వమ్"**- ఘటోఽస్తి, పటోఽస్తి" అను నస్తివ్యవహార జనకత్వమే యావృత్తులయందు విషయ చైతన్యము యొక్క యభివ్యంజకత్వము. ఈ యభివ్యంజకత్వ మా, యపరోక్ష వృత్తులయందును బరోక్షవృత్తులయందును, సుఖదుఃఖాది విషయక వృత్తుల యందును, మాయా వృత్తులయందును, భ్రమవృత్తులయందును సర్వత్ర విద్యమానమై యున్నది.

అందువలన ఈలక్షణమున కేవృత్తియందును అవ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

శంక:- పూర్వము మీరు వృత్తియొక్క లక్షణమునందు, అంత:కరణము యొక్క లేక అజ్ఞానముయొక్క పరిణామము వృత్తి యని చెప్పితిరి. అది సంభవించుట లేదు. ఏల యన **"పూర్వరూపపరిత్యాగేన రూపాంతరాపత్తి: పరిణామః"-** ఒక వస్తువు తనపూర్వరూపమును బరిత్యజించి యన్య రూపము పొందుట పరిణామ మనబడును. ఇదియే పరిణామము యొక్క లక్షణముగా జెప్పబడును. అది సంభవించుట లేదు. ఏకారణముచేత ననగా, లోకమునం దొకవస్తువునకు బూర్వరూపము విద్యమాన మగుటవలనను, లేక, పూర్వరూపము నష్ట మగుటవలనను అన్యరూపముయొక్క ప్రాప్తి చూడబడుట లేదు. మఱియు వేదాంతశాస్త్రమందు వివర్తవాదమే యంగీకరింపబడి యున్నది. పరిణామవాద మంగీకరింపబడలేదు. ఒకవేళ, ఆపరిణామవాదము నంగీకరించిననో సిద్ధాంతము నకు విరోధము ప్రాప్త మగును. ఇట్టి శంక కలుగగా-

(2) పరిణామ వివర్తములయొక్క లక్షణములు చెప్పుట.

సమా:- ఇక బరిణామ వివర్తములయొక్కలక్షణములు చెప్పబడుచున్నవి. **"ఉపాదానసమసత్తాకాన్యథాభావః పరిణామ, ఉపాదాన విషమసత్తా కాన్యథాభావః వివర్తః"**-భావము॥ ఉపాదాన కారణమునకు సమాన సత్తాసహిత మైనట్టి ఆయు పాదానముయొక్కఅన్యథాభావము పరిణామ మనబడును. ఉదా-దుగ్ధముయొక్క పరిణామము దధియై యున్నది. అచ్చట దుగ్ధము వ్యావహారిక సత్తాకమై యున్నది. అట్లే దధియును వ్యావహారిక సత్తాకమై యున్నది. అందువలన నాదధి దుగ్ధరూ పోపాదాన కారణముయొక్క సమాన సత్తాసహితమై యున్నది. అయినను, దధి యందు దుగ్ధముయొక్క వ్యవహారము కలుగుట లేదు. అందువలన నాదధి దుగ్ధము యొక్కఅన్యథాభావమే యగుచున్నది. ఇందుచేత దధియందు దుగ్ధముయొక్క పరిణామత్వము సంభవించుచున్నది.

ఉపాదాన కారణముకన్నను విషమ సత్తాసహిత మైన యా యుపాదానము యొక్క అన్యథాభావము వివర్త మనబడును. ఉదా-రజ్జువునందు బ్రతీత మగు సర్పము రజ్జువచ్ఛిన్న చైతన్యముయొక్క వివర్తమై యున్నది. అచ్చట చైతన్యమైననో

పారమార్థికసత్తాకమై యున్నది. కల్పితసర్పము ప్రాతిభాసిక సత్తాకమై యున్నది. అందువలన సర్పము చైతన్యరూపోపాదాన కారణముకన్నను విషమసత్తా సహితమై యున్నది. "అయం సర్పః" అను వ్యవహారమునకు విషయ మగుటవలన నాసర్పము చైతన్యమున కన్యథాభావమును అగును. ఇందువలన గల్పితసర్పమునందు చైతన్యముయొక్కవివర్తకత్వము సంభవించుచున్నది.

"అన్యథాభావః పరిణామః" అను నింతమాత్రమే పరిణామమునకు లక్షణ మనినయెడల అన్యథాభావరూప వివర్తమునందు బరిణామముయొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి యగుచున్నది. ఆయతివ్యాప్తి దోషముయొక్కనివృత్తికొఱ కాపరిణామము యొక్క లక్షణమునందు "ఉపాదాన సమసత్తాకః" అనుపదము చెప్పబడినది. వివర్తముపాదానముయొక్క సమసత్తాసహితము కాదు. అందువలన వివర్తము నందు బరిణామముయొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు. ఈప్రకారముగా వివర్తముయొక్కలక్షణమందును అన్యథాభావ రూపపరిణామమం దతివ్యాప్తి దోషము నివృత్తి చేయుటకొఱకు "ఉపాదాన విషమసత్తాకః" అనుపదము చెప్పబడినది. ఈప్రకారముగా బరిణామ వివర్తములకు బరస్పరభేద మున్నది. అట్లే యిచ్చట బ్రసంగమునందు బూర్వోక్తవృత్తియును, అంతఃకరణాజ్ఞానరూపోపాదాన కారణ ములయొక్క యపేక్షచేత బరిణామమును, అధిష్ఠాన చైతన్యము యొక్క యపేక్షచేత వివర్తము నగుచున్నది. అందువలన బరిణామముయొక్క యప్రసిద్ధి యును సిద్ధాంతమునకు విరోధమును గలుగదు.

శంక:-అంతఃకరణము నిరవయవద్రవ్య మగుటవలన నాయంతఃకరణము నకు వృత్తిరూప పరిణామము సంభవించుట లేదు. ఏకారణముచేత ననగా, లోకమునందు సావయవ దుగ్ధాదులకే దధ్యాదిక పరిణామము చూడబడుచున్నది. నిరవయవ ద్రవ్యమున కెచ్చటను బరిణామము చూడబడుట లేదు. అట్లుగాక నిరవయవ ద్రవ్యమునకును బరిణామ మంగీకరించినయెడల నా నిరవయవ ద్రవ్యముయొక్క స్వరూపమునకే నాశము కలుగును.

సమా:- **"తన్మనో౽కురుత"**- పరమాత్మ మనస్సును ఉత్పన్నము చేసెను. ఇత్యాదిక శ్రుతులయందు మనోరూపాంతఃకరణమున కుత్పత్తి చెప్ప బడినది.

ఏయే ద్రవ్య ముత్పత్తిసహితమై యున్నదో ఆయా ద్రవ్యము దుగ్ధాదికము వలె సావయవమే యగును. అందువలన నంతఃకరణము సావయవ మగుటవలన దానికి బరిణామము సంభవించుచున్నది. మఱియు ఎట్లు అంతఃకరణమునకు సావయవత్వము శ్రుతిప్రమాణముచేత సిద్ధించుచున్నదో, అట్లు వృత్తిజ్ఞానమునకు అంతఃకరణ ధర్మత్వమును శ్రుతిప్రమాణముచేతనే సిద్ధించుచున్నది. శ్రుతి-**"కామః సంకల్పోవిచికిత్సా శ్రద్ధాఽ శ్రద్ధా ధృతి రధృతి ర్హ్రీర్ధీర్భీ రిత్యేతత్సర్వం మన ఏవ"**- ఇచ్ఛ, సంకల్పము, సంశయము, శ్రద్ధ, అశ్రద్ధ, ధైర్యము, అధైర్యము, లజ్జ, వృత్తిజ్ఞానము, భయము- ఈసర్వమును మనస్సుయొక్క ధర్మములే. ఈశ్రుతి, యిచ్ఛాదులు నంతఃకరణముయొక్క ధర్మములుగానే చెప్పుచున్నది.

శంక:- "అహం జానామి, అహ మిచ్ఛామి" అను ననుభవ మెల్లరకు గలుగుచున్నది. ఆయనుభవముచేత జ్ఞానేచ్ఛాదు లాత్మయొక్క ధర్మములుగానే సిద్ధించుచున్నవి. అందువలన ఆజ్ఞానేచ్ఛాదులయం దంతఃకరణధర్మత్వము సంభవించుట లేదు. ఒకవేళ జ్ఞానేచ్ఛాదుల నంతఃకరణ ధర్మములుగా నంగీకరించి ననో, పూర్వోక్తానుభవమునకు విరోధము కలుగును. ఈయనుభవమున కేబాధయు గలుగనందున ఈయనుభవమునందు భ్రమరూపత్వమును సంభవించుట లేదు. జ్ఞానేచ్ఛాదికము మనోరూప నిమిత్తకారణముచేత జన్యమై యున్నది. అందువలన **"ఏత త్సర్వం మన ఏవ"** అను నుక్తశ్రుతిచేత ఆ యిచ్ఛాదికసర్వమును మనస్సు చేతనే జన్యమను నర్థము సంభవించుచున్నది. ఇందువలన నాశ్రుతివచనముచేతను ఇచ్ఛాజ్ఞానాదుల కంతఃకరణధర్మ రూపత్వము సిద్ధించుట లేదు.

సమా:- ఎట్లు వాస్తవమందు దాహకత్వరహిత లోహపిండ మందగ్నియొక్క తాదాత్మ్య సంబంధముచేత నీలోహపిండము దహించుచున్న దను దాహకకర్తృత్వ వ్యవహారము కలుగుచున్నదో అట్లు అంతఃకరణము, ఆత్మ- యీరెంటికిని గల తాదాత్మ్యాధ్యాసముచేతనే "అహం జానామి, అహ మిచ్ఛామి" ఇత్యా ద్యను భవము కలుగుచున్నది. ఆయధ్యాసమునం దేప్రమాణమును లేదని చెప్పినయెడల అట్లు చెప్పుట కూడదు. ఏకారణముచేత ననగా, ఆయధ్యాసమునందు బురుమునకు దనయనుభవమే ప్రమాణమై యున్నది. అది చూపబడుచున్నది. "అహం జానామి"

అను ననుభవ మెల్లరకును గలుగుచున్నది. ఆయనుభవముచేత బురుషునియందు జ్ఞాతృత్వము ప్రతీత మగుచున్నది, అజ్ఞాతృత్వము కేవలాంతఃకరణమందైననో సంభవించుట లేదు. ఏకారణముచేత ననగా, అంతఃకరణము భూతములయొక్క కార్య మగుటవలన జడము. జడమునందును జ్ఞాతృత్వము కల దనునెడల ఘటాదులయందును అజ్ఞాతృత్వము కలుగవలయును. అట్లే అజ్ఞాతృత్వము కేవలాత్మయందును సంభవించుట లేదు. ఏకారణముచేత ననగా-

"అసంగో హ్యయం పురుషః, కేవలో నిర్గుణశ్చ,
అవ్యక్తోఽయఽమచింత్యోఽయ మవికార్యోఽయ ముచ్యతే"

ఇత్యాదిక శ్రుతిస్మృతులచేత నాయాత్మ కసంగత్వమే తెలియవచ్చుచున్నది. అట్టి యసంగాత్మయందు జ్ఞాతృత్వము సంభవించుట లేదు. అందువలన 'అహమ్' అను ప్రతీతిచేత నాత్మయం దంతఃకరణముయొక్క యధ్యారోపముచేతను, "అహం చేతనః" అను ప్రతీతిచేత నంతఃకరణమునం దాత్మయొక్క తాదాత్మ్యాఽధ్యారోపముచేతను, ఆత్మయం దంతఃకరణముయొక్క యిచ్ఛాదిధర్మములకును, అంతఃకరణమం దాత్మయొక్క సత్యాది ధర్మములకును, అధ్యారోపముచేత నీజీవుడు "అహం జానామి" అని తనయందు జ్ఞాతృత్వము ననుభవించుచున్నాడు. అందువలన నాయధ్యాసమునందు జీవునియొక్క యనుభవమే ప్రమాణము. ఈప్రకారముగా ననుభవ సిద్ధాధ్యాస వశముచేతనే యంతఃకరణముయొక్క జ్ఞానేచ్ఛాదిధర్మము లాత్మయందు బ్రతీతము లగుచున్నవి. వాస్తవముచేత నవి యాత్మయొక్క ధర్మములు కావు.

ఇచ్చట నైయాయికు లైననో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. ఆత్మతో మనస్సుయొక్కసంయోగము కలుగగా, 1 జ్ఞానము 2 ఇచ్ఛ 3 ప్రయత్నము 4 సుఖము 5 దుఃఖము 6 ద్వేషము 7 ధర్మము 8 అధర్మము 9 సంస్కారము- అను తొమ్మిది గుణము లాత్మయం దుత్పన్నము లగుచున్నవి. అందువలన, ఆ జ్ఞానేచ్ఛాదికము లాత్మధర్మములే యగును. ఈ నైయాయికులమతము న్యాయప్రకాశముయొక్క తృతీయపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా జెప్పబడియున్నది.

ఆ నైయాయికులయొక్క మతము సమీచీనము కాదు. ఎట్లనగా

నైయాయికులచేత నాత్మవలె మనస్సుకూడ నిరవయవద్రవ్య మని యంగీకరింపబడి యున్నది. అట్టి నిరవయవ మనస్సునకు నిరవయవాత్మతో సంయోగమే సంభవించుట లేదు. ఏకారణముచేత ననగా, నైయాయికు లాసంయోగము నవ్యాప్యవృత్తి యని యంగీకరించుచున్నారు. అచ్చట ఏరెండుద్రవ్యములకు సంయోగము కలుగుచున్నదో యారెండుద్రవ్యములకు కించిద్దేశమునం దైననో ఆసంయోగమున్నది. కించిద్దేశమునందు సంయోగాభావ మున్నది. ఇదియే యాసంయోగమునం దవ్యాప్యవృత్తిత్వము. ఉదా-వృక్షముయొక్క శాఖయం దైననో మర్కటముయొక్క సంయోగ మున్నది. ఆవృక్షముయొక్క మూలదేశమునం దాసంయోగాభావ మున్నది. ఈప్రకారముగా సర్వసంయోగములును అవ్యాప్యవృత్తు లగుచున్నవి. ఇట్టి యవ్యాప్యవృత్తి సంయోగము వృక్షమర్కటాది సావయవ ద్రవ్యములకే సంభవించుచున్నది. ఆత్మ, మనస్సు మొదలగు నిరవయవద్రవ్యముల కాసంయోగము సంభవించుట లేదు. అందువలన నాత్మమనస్సంయోగముచేత నాత్మయందు జ్ఞానాదిగుణము లుత్పన్నము లగుచున్న వను నైయాయికుల కథనము మిథ్యయే యగును.

మఱియు జ్ఞానేచ్ఛాదుల నాత్మయొక్క ధర్మము లని యంగీకరించు నైయాయికు లాత్మనే యా జ్ఞానేచ్ఛాది ధర్మముల కుపాదానకారణ మని చెప్పవలసి వచ్చును. దానియందు వారి నిట్లడుగవలయును. ఆత్మ కారంభకత్వ రూపముచేత నా జ్ఞానాదులయొక్క యుపాదానత్వ మున్నదా? లేక, పరిణామిత్వముచేత నుపాదానత్వ మున్నదా? నైయాయికులు ప్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల నది సంభవించుట లేదు. ఏలయన, అనేకద్రవ్యములయందే ఆరంభకత్వ మున్నది. ఉదా-అనేకపరమాణువులకు జగత్తుయొక్క యారంభకత్వ మున్నది. మఱియు ఆత్మ యైననో యేకమగుటవలన నాయేకాత్మకు జ్ఞానేచ్ఛాదులయొక్క యారంభకత్వము సంభవించుట లేదు. ఈలాగుననే ద్వితీయపరిణామిత్వపక్షము గూడ సంభవించుట లేదు. ఎట్లనగా, సావయవ దుగ్ధాదికమే దధ్యాద్యాకార పరిణామము పొందుచున్నది. నిరవయవద్రవ్యమున కెచ్చటను బరిణామము చూడ బడుట లేదు. ఆత్మయును నిరవయవ ద్రవ్య మగుటవలన ఆయాత్మకు

జ్ఞానేచ్ఛాదులయొక్క పరిణామ్యుపాదానత్వము సంభవించుట లేదు. ఆత్మను సావయవద్రవ్య మని యంగీకరించినయెడల ఘటాదులవలె నాయాత్మ కనిత్యత్వమే ప్రాప్తమగును. అందువలన జ్ఞానేచ్ఛాదికము లాత్మధర్మములై యున్న వను నైయాయికులయొక్క మత మసంగతమై యున్నది.

మఱియు **"సాక్షీ చేతా: కేవలో నిర్గుణశ్చ"** అనుశ్రుతి యాత్మను సర్వగుణ రహితముగా జెప్పియున్నది. ఆశ్రుతికి విరోధ మగుటవలనను ఆనైయాయికుల యొక్క మత మసంగతమై యున్నది. అందువలన జ్ఞానేచ్ఛాదికము సర్వము నంత:కరణముయొక్క ధర్మమే యని సిద్ధించుచున్నది.

(3) వృత్తియొక్క విభాగకథనము.

ఇంతపర్యంతము వృత్తియొక్క స్వరూపము నిరూపింపబడినది. ఇక వృత్తియొక్క విభాగము నిరూపింపబడుచున్నది. పూర్వోక్తవృత్తి ప్రమ, అప్రమ అనుభేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. ఆద్వివిధవృత్తులయందు బ్రథమ మగు ప్రమావృత్తి చెప్పబడుచున్నది. **"బోధే ద్ధా వృత్తి: వృత్తి ర్ద్ధ బోధో వా ప్రమా"**- చైతన్యమునకు బోధ యని పేరు, ఆచైతన్యరూపబోధచేత ఇద్ధము అనగా బ్రకాశిత మగు నేవృత్తి యున్నదో ఆవృత్తి ప్రమ యనబడును. లేక, ఆ వృత్తియందు ఇద్ధము అనగా బ్రతిబింబిత మగు చైతన్యరూపబోధ ప్రమ యనబడును.

ఉక్తప్రమయును ఈశ్వరాశ్రయము, జీవాశ్రయము అను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందు **"ఈక్షణా పరపర్యాయ స్రష్టవ్య విషయాకార మాయావృత్తి ప్రతిబింబితా చిత్ ఈశ్వరాశ్రయ ప్రమా"**- సృష్ట్యాది కాలమందు అనంతర ముత్పన్నము కాబోవు జగత్తును విషయము చేయునట్టి యే మాయావృత్తి యున్నదో ఆవృత్తి శ్రుతియందు ఈక్షణ మను నామముచే చెప్పబడును. ఆ మాయావృత్తియందు ప్రతిబింబిత చైతన్యము ఈశ్వరాశ్రయప్రమ యనబడును. అచ్చట శ్రుతి **"త దైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయ"**- మాయోపహిత పరమేశ్వరుడు సృష్ట్యాదికాలమునందు నేను బహుతరరూపములుగా నుత్పన్నుడ నగుదును అని యీక్షణము చేసెను.

ఇక జీవాశ్రయప్రమ నిరూపింపబడుచున్నది. **"అనధిగతా బాధిత విషయాకా రాంతఃకరణవృత్తి ప్రతిబింబితా చిత్ జీవాశ్రయ ప్రమా"-** అనధిగతము-అజ్ఞాతము, అనగా బోధచే విషయీకరింపబడనిదియును, అబాధితము-బాధారహితము నైన విషయ మేది గలదో తదాకారాంతఃకరణవృత్తియందు బ్రతిబింబిత చైతన్యము జీవాశ్రయప్రమ యనబడును. అచ్చట "విషయాకారాంతః కరణవృత్తి ప్రతిబింబితా చిత్, జీవాశ్రయప్రమా" అను నింతమాత్రమే యాజీవా శ్రయప్రమకు లక్షణముగా జెప్పినయెడల భ్రాంతిజ్ఞానమునం దా లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుచున్నది. ఆయతివ్యాప్తిదోష నివృత్తికొఱ కా లక్షణమునందు "అబాధిత" మని విషయమునకు విశేషణము చెప్పబడినది. భ్రమజ్ఞానము యొక్కవిషయము అబాధితము కాదు. ఇక నేమనగా, శుక్తిరజ్జ్వాద్యధిష్ఠాన జ్ఞానముచేత భ్రమకు విషయభూత మగు రజతసర్పాదులకు బాధ కలుగుచున్నది. అందువలన భ్రమజ్ఞానమునం దాప్రమయొక్కలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు. యద్యపి, వివరణకారాది సంప్రదాయులయొక్కమతమునం దాభ్రమజ్ఞాన మవిద్యావృత్తిరూప మగుటవలన, "అంతఃకరణవృత్తి" అనుపదము చెప్పుటచేతనే ఆభ్రమజ్ఞానమునందు బూర్వోక్తలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుటలేదు. కావున అబాధితపదము వ్యర్థమై యున్నది, తథాఽపి, ఉపాధ్యాయులయొక్క మతమునందు భ్రమజ్ఞాన మంతఃకరణ వృత్తిరూపమై యున్నది. ఆమతమునందు అబాధితపదము చెప్పుటచేతనే ఆభ్రమజ్ఞానమునం దతివ్యాప్తి నివారణ మగు చున్నది. అందువలన అబాధితపదము సార్థకమై యున్నది.

మఱియు బూర్వోక్త లక్షణమునందు, "అనధిగత" మను పదము చెప్పనియెడల నా లక్షణమునకు స్మృతిజ్ఞానమునం దతివ్యాప్తి కలుగుచున్నది. ఎట్లనగా, యథార్థస్మృతికి విషయ మబాధితమే యగుచున్నది. ఆ యతివ్యాప్తి దోషనివృత్తికొఱకా లక్షణమునందు, "అనధిగత" మను పదము చెప్పబడినది. పూర్వ మనుభవింపబడిన యర్థమునందే స్మృతి కలుగుచున్నది. అందువలన నాస్మృతికి విషయము పూర్వ మజ్ఞాతము కాదు. మఱేమనగా, జ్ఞాతమే యగును. ఇందువలన, "అనధిగత" మను పదము చెప్పుటచేత నాస్మృతియందు జీవాశ్రిత

ప్రమయొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

శంక:- పూర్వోక్త జీవాశ్రితప్రమయొక్కలక్షణ మేప్రమయందును ఘటిల్లదు. అందువలన నీలక్షణ మసంభవ దోషసహితమై యున్నది.

సమా:- **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** ఇత్యాది మహావాక్యములచేత నుత్పన్నమైన బ్రహ్మాత్మలయొక్క యేకత్వమును విషయము చేయునట్టి యే యంతఃకరణవృత్తి యున్నదో; ఆ వృత్తియందు బ్రతిబింబితచైతన్య రూపప్రమయందు బూర్వోక్త లక్షణము సంభవించుచున్నది. ఏకారణముచేత ననగా, బ్రహ్మాత్మలయొక్క యేకత్వము అనధిగతమును, అబాధితము నగుచున్నది. అందువలన బూర్వోక్త లక్షణ మసంభవదోష సహితము కాదు.

శంక:- ఈలక్షణమునకు "అయం ఘటః, అయం పటః" ఇత్యాది ప్రమయం దవ్యాప్తియే కలుగుచున్నది. ఎట్లనగా, ఆఘటపటాది సర్వప్రపంచమునకు బ్రహ్మ జ్ఞానముచేత బాధ యగుచున్నది. అందువలన నాఘటపటాదుల యం దబాధి తత్వము లేదు.

సమా:- ప్రపంచమునకు యద్యపి బ్రహ్మజ్ఞానముచేత బాధ యగుచున్నది. తథాఽపి బ్రహ్మజ్ఞానముకన్నను బూర్వము సంసారదశయందు బ్రపంచమునకు బాధ కలుగుట లేదు. అందువలన నాప్రపంచమును సంసారదశయం దబాధితమే యగుటవలన ఆ ఘటపటాది ప్రపంచ విషయకప్రమయందు బూర్వోక్త లక్షణమున కవ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

శంక:- అబాధిత పదమున కీప్రకారముగా నర్థ మంగీకరించినయెడల భ్రాంతిజ్ఞానమందును ఆప్రమయొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగును. ఏకారణముచేత ననగా, భ్రాంతిజ్ఞానమునకు విషయ మైన శుక్తిరజతాదికమును భ్రాంతికాలమునం దబాధితమే యగుచున్నది.

సమా:- ఆ శుక్తిరజతాదికము భ్రాంతికాలమునం దబాధిత మైనను అనధిగతము కాదు. అనగా, అజ్ఞాతసత్తాసహితము కాదు. మఱి యేమనగా, జ్ఞాతసత్తాసహితమే యగుచున్నది. అందువలన భ్రాంతిజ్ఞానమునందు బూర్వోక్త

ప్రమయొక్కలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

అచ్చట, జ్ఞానమునకు బూర్వకాలమునందు విషయమున కేసత్త యున్నదో అది యజ్ఞాతసత్త యనబడును. జ్ఞానముయొక్క సమకాలమునందు విషయమున కేసత్త యున్నదో అది జ్ఞాతసత్త యనబడును.

(4) ప్రమాణముయొక్క లక్షణకథనము.

ఇక, ప్రసంగానుసారముగా బ్రమాణముయొక్క లక్షణము చెప్పబడు చున్నది. **"ప్రమాకరణం ప్రమాణమ్"**- పూర్వోక్త జీవాశ్రితప్రమయొక్క కరణము ప్రమాణ మనబడును. ఎట్లనగా "అయంఘట:" అను ప్రత్యక్ష ప్రమక జక్షురింద్రియము కరణము. అందువలన నాచక్షురింద్రియము ప్రమాణ మన బడును. ఈప్రకారముగా ననుమానాది ప్రమాణములయందును ఈలక్షణము తెలియవలయును. అచ్చట "కరణం ప్రమాణమ్" అను నింతమాత్రమే ప్రమాణమునకు లక్షణ మనినయెడల ఛేదనరూపక్రియనుగూర్చి కరణరూప మగు కుఠారమునం దాప్రమాణము లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగును. ఆ యతి వ్యాప్తిదోషము నివృత్తి చేయుటకొఱ కాలక్షణమునందు "ప్రమా" అనుపదము చెప్పబడినది. ఆకుఠారమునందు ప్రమాజ్ఞానముయొక్క కరణ రూపత్వము లేదు. అందువలన నాకుఠారమునందు బూర్వోక్తలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు. లేక **"ప్రమాప్రమాణమ్"** అను నింతమాత్రమే ప్రమాణమునకు లక్షణ మని చెప్పి యాలక్షణమునందు గరణమను పదము చెప్పనియెడల జక్షురాదులయం దీప్రమాణము లక్షణమున వ్యాప్తి కలుగును. ఏకారణముచేత ననగా, ఆచక్షు రాదులకు ద్రవ్యరూపత్వ ముండుటవలన ప్రమాజ్ఞాన రూపత్వము లేదు. ఆ యవ్యాప్తిదోషమును నివర్తించుటకొఱ కాలక్షణమునందు గరణ మనుపదము చెప్పబడినది. ఏకారణము ప్రవృత్తిత మగుచుండగా గార్యోత్పత్తికి విలంబము కలుగుట లేదో ఆకారణము కరణ మనబడును.

(5) జీవాశ్రిత ప్రమయొక్క విభాగవర్ణనము.

ఇక జీవాశ్రితప్రమయొక్క విభాగవర్ణనము చేయుబడుచున్నది. ఆజీవా

శ్రితప్రమ, 1 పారమార్థికము 2 వ్యావహారికము అను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అచ్చట అధికారిపురుషునకు దత్త్వమస్యాది మహావాక్యములచే జన్య మైన అహం బ్రహ్మాస్మి, యను నేప్రమ యున్నదో అది పారమార్థికప్రమ యన బడును. ఆపారమార్థికప్రమ పూర్వము నిరూపింపబడినది. అట్లే యుత్తరత్రయును శాబ్దప్రమయొక్కనిరూపణమందు నిరూపింపబడును. ఘటపటాదిరూప ప్రపంచ మును విషయము చేయునట్టి "అయం ఘటః, అయం పటః" ఇత్యాదికప్రమ వ్యావహారికప్రమ యనబడును. ఆ వ్యావహారిక ప్రమయును, 1 ప్రత్యక్షము 2 అనుమితి 3 ఉపమితి 4 శాబ్ది 5 అర్థాపత్తి 6 అభావప్రమ- అను భేదముచేత షడ్విధమై యున్నది. ఆప్రమలయొక్క షడ్విధభేదముచేత బ్రమాకరణ రూప ప్రమాణములుకూడ 1 ప్రత్యక్షము 2 అనుమానము 3 ఉపమానము 4 శబ్దము 5 అర్థాపత్తి 6 అనుపలబ్ధి అనుభేదము చేత షడ్విధములే యగుచున్నవి.

(6) ప్రత్యక్షప్రమయొక్క ప్రథమలక్షణము.

ఇక, ఆషడ్విధప్రమలయందు బ్రథమ మగు ప్రత్యక్షప్రమ నిరూపింప బడుచున్నది. అచ్చట **"విషయచైతన్యాఽభిన్నప్రమాణచైతన్యం ప్రత్యక్షప్రమా"**- విషయచైతన్యముకన్న నభిన్న మైన యేప్రమాణ చైతన్య మున్నదో అది ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును. ఇక నుక్తార్థమును స్పష్టము చేయుటకొఱకు మొదట జైతన్యము యొక్క యుపాధికృతభేదము నిరూపింపబడుచున్నది. వాస్తవముచేత నాచైతన్య మేకము, అద్వితీయ మయ్యును ఉపాధిభేదముచేత 1 బ్రమాతృచైతన్యము, 2 ప్రమాణచైతన్యము, 3 విషయచైతన్యము, 4 ఫలచైతన్యము- అను భేదముచేత జతుర్విధ మగుచున్నది. అందు, అంతఃకరణ విశిష్టచైతన్యము ప్రమాతృచైతన్య మనబడును. అంతఃకరణవృత్తిచేత నవచ్ఛిన్న మైన యేచైతన్య మున్నదో అది ప్రమాణచైతన్య మనబడును. ఘటాదివిషయములచేత నవచ్ఛిన్నమైన యేచైతన్య మున్నదో అది విషయచైతన్య మనబడును. ఘటాది విషయములయొక్క సమానాకారతను బొందిన వృత్తిచేత నభివ్యక్తమైన యేచైతన్య మున్నదో అది ఫలచైతన్య మనబడును.

ఈప్రకారముగా నంతఃకరణాద్యుపాధుల యొక్క భేదముచేత నాయొకటే చైతన్యము చతుర్విధ మగుచున్నది. అచ్చట నాయుపాధుల కిది స్వభావమై యున్నది. ఎంత పర్యంత మాయుపాధులు భిన్నభిన్న దేశములయందు స్థితము లగుచున్నవో; అంతపర్యంతమే యాయుపాధులు స్వోపహితములను భిన్నము చేయుచున్నవి. ఎప్పు డాయుపాధు లేకదేశమందు స్థితము లగుచున్నవో; అప్పుడు స్వోపహితములను బిన్నము చేయుట లేదు. ఇక నేమనగా, ఆకాలమునం దాయుపహితముల కభేదమే యగుచున్నది. ఉదా-మఠమునకు బాహ్యమందు ఘట ముండినయెడల ఆ మఠోపహితాకాశమునకును, ఘటోపహితాకాశమునకును భేదమే యున్నది. ఆ మఠమునందు ఘట ముండినయెడల నా మఠాకాశ ఘటాకాశముల రెంటికిని అభేదమే యున్నది.

ఈలాగుననే అంతఃకరణ, తద్వృత్తి, ఘటాదివిషయము లను నీత్రి విధోపాధు లెంతపర్యంతము భిన్నభిన్న దేశములయం దున్నవో; అంతపర్యంతమే ప్రమాతృ చైతన్యము, ప్రమాణచైతన్యము, విషయచైతన్యము- అను త్రివిధ చైతన్యములకు భేదము కలుగుచున్నది. ఎప్పుడు నేత్రాదీంద్రియముల ద్వారమున నాయంతః కరణము వృత్తిరూపముచేత బాహ్యమునకు వచ్చి ఘటాదివిషయదేశము పొందు చున్నదో; అప్పు డాయంతఃకరణాది త్రివిధోపాధులును ఏకదేశస్థితము లగుటవలన నాప్రమామాత్రాది త్రివిధ చైతన్యములకును అభేదమే కలుగుచున్నది. ఈప్రకారముగా విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యముతో బ్రమాణ చైతన్యమునకు అభేద మేది కలదో అది ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును.

(7) వృత్తియొక్క యుత్పత్తిప్రకారము.

ఇక నాయపరోక్షవృత్తియొక్క యుత్పత్తిప్రకారము దృష్టాంతముచేత నిరూపింపబడుచున్నది. ఉదా-తటాకజల మొకఛిద్రమువలన బాహ్యమునకు వచ్చి కాలువద్వారమున గేదారమును బొంది కేదారముయొక్కయాకారము త్రికోణముగా గాని, చతుష్కోణముగా గాని యెట్లున్నదో ఆయాకార మైన పరిణామమును బొందుచున్నది. అచ్చట గాలువద్వారమున దటాకజలమునకును, గేదార జలము

నకును అభేదమే యున్నది. ఈలాగుననే ఘటాద్యర్థములతో జక్షు రాదీంద్రియ ములయొక్క సంబంధానంతర మంతఃకరణము చక్షురాదీంద్రి యముల ద్వారమున బాహ్యవిషయ దేశమునకు బోయి యాఘటాది విషయములయొక్క సమానాకార పరిణామమును బొందుచున్నది. ఇట్టి విషయాకారాంతఃకరణ పరిణామము వృత్తి యనబడును.

ఆఘటాకారవృత్తియందు ఘటాది విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యము ప్రతిఫలించు చున్నది. అనగా బ్రతిబింబించుచున్నది. ఏకాలమునం దాఘటాకార వృత్తియందు ఘటావచ్ఛిన్న చైతన్యము ప్రతిఫలిత మగుచున్నదో; ఆకాలమునం దావృత్తి విషయ రూప ద్వివిధోపాధు లేకదేశమందు స్థితము లగుటవలన బ్రమాణ చైతన్యమునకు విషయ చైతన్యముతో నభేదము కలుగుచున్నది. ఈప్రకారముగా విషయ చైతన్యముకంటె నభిన్నమైన యేప్రమాణ చైతన్యము మున్నదో అది ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును. అచ్చట "ప్రమాణచైతన్యం ప్రత్యక్షప్రమా" అను నింతమాత్రమే ప్రత్యక్షప్రమకు లక్షణముగా జెప్పినయెడల అనుమిత్యాదిక పరోక్షప్రమయం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగును. ఆయతివ్యాప్తిదోషము నివర్తించుటకొఱ కాలక్షణమునందు 'విషయచైతన్యాభిన్న' మని ప్రమాణ చైతన్యమునకు విశేషణము చెప్పబడినది.

అనుమిత్యాది పరోక్షవృత్తులు బాహ్యవిషయ దేశములకు బోవుట లేదు. ఇంకేమనగా, శరీరమునకు లోపల హృదయదేశమునందే యుత్పన్నము లగు చున్నవి. అందువలన నాపరోక్షస్థలమం దావిషయచైతన్యముతో బ్రమాణ చైతన్యమున కభేదము కలుగుట లేదు. అందువలన నాయనుమిత్యాది పరోక్ష జ్ఞానములయం దాప్రత్యక్ష ప్రమాణలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు. మఱియు "విషయచైతన్యాభిన్నం వృత్త్యవచ్ఛిన్న చైతన్యం ప్రత్యక్షప్రమా" అను నింతమాత్రమే ప్రత్యక్షప్రమకు లక్షణ మనినయెడల భ్రమప్రత్యక్షమునం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగును. ఏకారణముచేత ననగా, ఆభ్రమస్థలము నందును విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యముతో వృత్త్యవచ్ఛిన్న చైతన్యమున కభేదమే యున్నది. ఆయతివ్యాప్తిదోషము నివర్తించుటకొఱ కాలక్షణమునందు "ప్రమాణ చైతన్య" మ్మను పదము

చెప్పబడినది. అచ్చట భ్రమవృత్త్యవచ్ఛిన్న చైతన్యమునందు బ్రమాణచైతన్య రూపత్వము లేదు. అందువలన భ్రమప్రత్యక్షమం దాప్రత్యక్ష ప్రమయొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

శంక:- భ్రమజ్ఞానమునకు విషయ మైన రజతాదులను బ్రకాశింపజేయు నట్టి యే యిద మాకారాంతఃకరణ వృత్త్యవచ్ఛిన్న సాక్షిచైతన్య మున్నదో; ఆసాక్షి చైతన్యమే యావిషయ చైతన్యముకంటెను అభిన్నమైన ప్రమాణచైతన్యరూప మగుచున్నది. అందువలన బూర్వోక్తలక్షణమునకు భ్రమప్రత్యక్షమునం దతివ్యాప్తియే కలుగుచున్నది.

సమా:-ఆ యతివ్యాప్తిదోషముయొక్క నివృత్తికొఱ కా లక్షణమునందు విషయమునకు "అబాధిత" మను విశేషణము మాకు వివక్షితమై యున్నది. అచ్చట భ్రమప్రత్యక్షమునకు విషయ మైన యే రజతాదిక మున్నదో అది యబాధితము కాదు. మఱి యేమనగా, శుక్త్యాద్యధిష్ఠానజ్ఞానముచేత రజతాదికమునకు బాధ కలుగుచున్నది. అందువలన భ్రమప్రత్యక్షమునం దాప్రత్యక్షప్రమయొక్క లక్షణ మున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

శంక:- ఘటాదిప్రపంచము బ్రహ్మజ్ఞానముచేత బాధిత మగుటవలన దాని కబాధితత్వము సంభవించుట లేదు. అందువలన "అయం ఘటః, అయం పటః" ఇత్యాది ప్రత్యక్షప్రమయం దాలక్షణమున కవ్యాప్తియే కలుగును.

సమా:- ఆ యబాధిత పదముచేత సంసారదశయం దబాధితత్వమే మాకు వివక్షితము. అచ్చట ఘటపటాది ప్రపంచము బ్రహ్మజ్ఞానమునకంటె బూర్వము సంసారదశయం దబాధితమే యగుచున్నది. అందువలన నాఘటపటాది ప్రపంచవిషయక ప్రత్యక్షప్రమయం దాలక్షణమున కవ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

శంక:- ఎచ్చట పురుషునకు సుఖదుఃఖరూప హేతుజ్ఞానముచేత తన ధర్మాధర్మములయొక్క యనుమితిజ్ఞానము కలుగుచున్నదో, లేక, నీవు ధర్మ వంతుడవు, నీ వధర్మవంతుడవు అను నొకనియొక్క వచనముచేత నీపురుషునకు దనయొక్క ధర్మాధర్మములయొక్క శాబ్దజ్ఞానము కలుగుచున్నదో, అచ్చట

ధర్మాధర్మరూప విషయములకును, అనుమితి శాబ్దరూపవృత్తులకును, ఏ కాంతఃకరణ రూపదేశమందు స్థితి యుండుటవలన తదుపహిత చైతన్యము లకును అభేదమే యున్నది. మఱియు నాధర్మాధర్మములు సంసారదశయం దబాధితములే యగుచున్నవి. అందువలన బ్రత్యక్షప్రమయొక్క లక్షణమునకు ధర్మాధర్మవిషయ కానుమితి శాబ్దరూప పరోక్షజ్ఞానమునం దతివ్యాప్తి కలుగును.

సమా:- పూర్వోక్తలక్షణమునందు విషయమునకు "యోగ్య" అను విశేషణముకూడ మాకు వివక్షితమై యున్నది. అచ్చట ధర్మాధర్మములు ప్రత్యక్ష యోగ్యములు కావు. ఇంకేమనగా అయోగ్యములై యున్నవి. అందువలన నాధర్మాధర్మ విషయకానుమితి శాబ్దజ్ఞానములందు బ్రత్యక్షప్రమయొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు. ఈప్రకారముగా దనసుఖాదులయొక్క యథార్థస్మృతి జ్ఞానమునం దాప్రత్యక్షప్రమా లక్షణముయొక్క యతివ్యాప్తి నివారించుటకొఱ కా లక్షణమునందు విషయమునకు "వర్తమాన" అను విశేషణ మును జెప్పవలయును. స్మృతిజ్ఞానముయొక్క విషయము వర్తమాన మగుట లేదు. అందువలన స్మృతియందు బూర్వోక్తలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు. ఇంతయు జెప్పుటచేత బ్రత్యక్షప్రమ కీలక్షణము సిద్ధించుచున్నది. **"అబాధిత వర్తమాన యోగ్యవిషయచైతన్యాభిన్నం ప్రమాణచైతన్యం ప్రత్యక్షప్రమా"**- సంసారదశయం దబాధితమును, వర్తమానమును, బ్రత్యక్షయోగ్యము నైన యేవిషయ మున్నదో ఆవిషయముచే నవచ్ఛిన్నచైతన్యముతో నభిన్న మైన ప్రమాణచైతన్యము ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును.

(8) ప్రత్యక్షప్రమయొక్క ద్వితీయలక్షణము

లేక, ప్రత్యక్షప్రమ కీద్వితీయలక్షణము చెప్పవలయును. **"అబాధితా పరోక్షార్థవిషయజ్ఞానం ప్రత్యక్షప్రమా"**-అబాధితమును, అపరోక్షము నైన ఏయర్థ మున్నదో ఆయర్థమును విషయమును చేయునట్టి జ్ఞానము ప్రత్యక్షప్రమ యనబడును. ఈలక్షణమందును భ్రమజ్ఞానమునం దతివ్యాప్తిని నివారించుట కొఱకు "అబాధిత" మని యర్థమునకు విశేషణము చెప్పబడినది. అనుమిత్యాదిక పరోక్ష జ్ఞానములయం దతివ్యాప్తిని నివారించుటకొఱకు "అపరోక్ష" మని యర్థ

మునకు విశేషణము చెప్పబడినది. అచ్చట సాక్షిచైతన్యముతో ఘటాద్యర్థముల కేతాదాత్మ్య మున్నదో యదియే యా ఘటాద్యర్థములయం దపరోక్షత్వమై యున్నది.

యద్యపి ఘటమునకు స్వావచ్ఛిన్నబ్రహ్మచైతన్యమునందే తాదాత్మ్య మున్నది. అంతఃకరణోపహిత సాక్షిచైతన్యమునందు దాదాత్మ్యము లేదు. తథాఽపి పూర్వోక్తరీతిగా నంతఃకరణవృత్తి బాహ్యనిర్గమన కాలమునం దా ఘటావచ్ఛిన్న చైతన్యమునకు సాక్షిచైతన్యముతో నభేదమే యున్నది. అందువలన నా ఘటాదులకు సాక్షిచైతన్యమునందు దాదాత్మ్యము సంభవించుచున్నది.

(9) ప్రత్యక్షప్రమయొక్క ఫలనిరూపణము

ఇక బ్రత్యక్షప్రమయొక్క ఫలము చెప్పబడుచున్నది. పూర్వోక్త ప్రత్యక్ష ప్రమయందు రెండంశము లున్నవి. ఒకటి యంతఃకరణ వృత్తిరూపాంశము. మఱియొకటి చైతన్యరూపాంశము. అచ్చట వృత్త్యంశముచేత నైననో ఘటాది విషయములయొక్క యావరణము నివృత్త మగుచున్నది. చైతన్యాంశముచేత నజ్ఞానము నివృత్త మగుచున్నది. ఇది నృసింహాశ్రమ స్వాముల మతమై యున్నది. ఆచార్యుల చేత నైననో యిట్లంగీకరింపబడి యున్నది. పూర్వోక్తప్రత్యక్షప్రమచేతనే యావరణశక్తి సహితాజ్ఞానము నివృత్త మగుచున్నది. తదనంతర మంతః కరణోపహిత చైతన్యరూపసాక్షిచేత ఘటాదివిషయములయొక్క స్ఫురణము కలుగుచున్నది.

(10) సాక్షిస్వరూప నిరూపణము.

ఇక బ్రసంగానుసారముగా సాక్షిస్వరూపము నిరూపింపబడుచున్నది. **"ఉదాసీనత్వే సతి బోద్ధా సాక్షీ"**- ఏచైతన్యము నిర్వికారోదాసీనమై యుండి బుద్ధ్యాదులను బ్రకాశింపజేయుచున్నదో, అనగా, ప్రమాతృ ప్రమాణ ప్రమేయము లను నీసర్వమును బ్రకాశింపజేయుచున్నదో ఆచైతన్యము సాక్షి యనబడును. లోకమునందును ఏపురుషుడు పరస్పరవివాదము చేయు నిరువురకంటె భిన్నుడై యుండియు నాయిరువురియొక్క వివాదము నపరోక్షముగా జూచియు నుదాసీనుడై అనగా బక్షపాతరహితుడై యున్నాడో ఆపురుషుడు సాక్షి యనబడును. ఈలాగుననే యేచైతన్య ముదాసీనమై యుండియు

బుద్ధ్యాది సర్వమును బ్రకాశింపజేయు చున్నదో ఆచైతన్యము సాక్షి యనబడును.

అచ్చట "బోద్ధా సాక్షీ" అను నింతమాత్రమే యాసాక్షియొక్క లక్షణముగా జెప్పి యాలక్షణమునందు "ఉదాసీనత్వే సతి" అనుపదము చెప్పనియెడల బరస్పరవివాదము చేయునట్టి పురుషులయందును సాక్షిత్వము కలుగవలయును. ఏలయన, స్వపరవ్యవహార బోద్ధృత్వ మాపురుషులయందు నున్నది. అయినను, ఆపురుషుల నొక్కరును సాక్షియని చెప్పుటలేదు. అందువలన నాసాక్షికి "ఉదాసీన త్వే సతి" యను విశేషణము చెప్పబడినది. ఆవివాదకర్తలయం దుదాసీనత్వము లేదు. అందువలన వారియం దాసాక్షిలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు. లేక "ఉదాసీనః సాక్షీ" అను నింతమాత్రమే యాసాక్షియొక్క లక్షణముగా జెప్పి యాలక్షణమునందు "బోద్ధా" అను పదము చెప్పనియెడల నావివాదస్థలమునం దుండు స్తంభాదులయందును నుదాసీనత్వ ముండుటవలన నాస్తంభాదికము కూడ సాక్షి కావలయును. ఆస్తంభాదికము నొక్కరును సాక్షి యని చెప్పుట లేదు. అందువలన నాసాక్షిలక్షణమునందు "బోద్ధా" అను పదము చెప్పబడినది. ఆ జడస్తంభాదికమందు బోద్ధృత్వము లేదు. అందువలన దానియం దా సాక్షిలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

ఈలాగుననే యీప్రసంగమునందు గేవలబోద్ధృత్వ మైననో భోక్తయగు జీవునియందు నున్నది. అయినను ఆజీవునియం దుదాసీనత్వము లేదు. కేవలోదాసీనత్వ మైననో దేహేంద్రియాది జడపదార్థములయందు నున్నది. దానియందు బోద్ధృత్వము లేదు. అందువలన నాభోక్తయగు జీవునియందును, దేహేంద్రియాది విషయములయందును నాసాక్షిలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు. ఇదియే సాక్షిలక్షణము. దీనినే **"సాక్షీ చేతాః కేవలో నిర్గుణశ్చ"** అను శ్రుతియును జెప్పుచున్నది. అచ్చట నీశ్రుతియందు "చేతా" అనుపదముచేత బోద్ధృత్వము చెప్పబడినది. మఱియు "కేవలః" అను పదముచేత నుదాసీనత్వము చెప్పబడినది. అందువలన "చేతాః కేవలః సాక్షీ" అను సాక్షియొక్క లక్షణ మాశ్రుతిచేత సిద్ధించుచున్నది. నైయాయికు లాత్మను జ్ఞానాది గుణసహితముగా నంగీకరించియున్నారు. వారిమతము ఖండించుకొఱకు నాశ్రుతిచేత నాత్మకు నిర్గుణత్వము చెప్పబడినది. మఱియు నాశ్రుతియందుండు చకారముచేత నాత్మకు

నిష్క్రియత్వముకూడ జెప్పబడినది. దానిచేత నాత్మను మధ్యమ పరిమాణసహిత మనియును, క్రియాసహిత మనియు నంగీకరించు దిగంబరులయొక్క మతము కూడ ఖండింపబడిన దని తెలియవలయును.

మఱియు నుక్తసాక్షిస్వరూపమే పంచదశప్రకరణ మను గ్రంథముయొక్క నాటకదీపమందు శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములచేత నృత్యశాలయం దుండు దీపదృష్టాంత ముచేత నిరూపింపబడి యున్నది. అందువలన నాసాక్షిచేత ఘటాది విషయముల యొక్క స్ఫురణము సంభవించుచున్నది.

11 ప్రత్యక్షప్రమా విభాగకథనము.

పూర్వము ప్రత్యక్షప్రమ ఫలసహితముగా జెప్పబడినది. ఇక బ్రత్యక్ష ప్రమయొక్కవిభాగము చెప్పబడుచున్నది. పూర్వోక్తప్రత్యక్షప్రమ- బాహ్యప్రత్యక్షప్రమ, ఆంతర ప్రత్యక్షప్రమ అను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందు బాహ్యార్థమును విషయముచేయు ప్రత్యక్షప్రమ బాహ్యప్రత్యక్షప్రమ యనబడును. అంతరార్థమును విషయముచేయు ప్రత్యక్షప్రమ అంతరప్రత్యక్షప్రమ యనబడును. ఆద్వివిధప్రమలయందు బ్రథమబాహ్య ప్రత్యక్షప్రమ శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధములను పంచవిషయములయొక్క భేదముచేత పంచప్రకార మగుచున్నది. అనగా శబ్దప్రమ, స్పర్శప్రమ, రూపప్రమ, రసప్రమ, గంధప్రమ- అను పంచ ప్రకారములుగా బాహ్యప్రత్యక్షప్రమ కలుగుచున్నది. మఱియు నాపంచప్రకార బాహ్యప్రత్యక్ష ప్రమలకు గ్రమముగా గరణములు శ్రోత్ర త్వ క్చక్షూ రసన ఘ్రాణము లను పంచజ్ఞానేంద్రియము లగుచున్నవి. అందువలన నాపంచజ్ఞానేంద్రియములు బాహ్యప్రత్యక్షప్రమాణము లనబడుచున్నవి.

మఱియు ద్వితీయ మగు నాంతరప్రత్యక్షప్రమయును ఆత్మగోచరము, సుఖాదిగోచర మను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందు ఆత్మను విషయముచేయు నేప్రమ యున్నదో అది యాత్మగోచర మనబడును. సుఖదుఃఖా దులను విషయముచేయు నేప్రమ యున్నదో అది సుఖాదిగోచర మనబడును. మఱియు, ఆయాత్మగోచరప్రమయును విశిష్టాత్మవిషయము, శుద్ధాత్మవిషయ

మను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందు "అహం జీవః" అను ప్రమ యైననో విశిష్టాత్మ విషయక మగుచున్నది. **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను ప్రమ శుద్ధాత్మవిషయక మగుచున్నది. "అహం సుఖీ, అహం దుఃఖీ" ఇత్యాది ప్రమ సుఖదుఃఖాది విషయక మగుచున్నది.

ఇక నాంతరప్రత్యక్షప్రమయొక్క కరణము నిరూపింపబడుచున్నది. వాచస్పతి మిశ్రులయొక్కమతమే మనగా- అంతరింద్రియ రూపమనస్సే యాంతర ప్రత్యక్షప్రమకు గరణమై యున్నది. ఎట్లనగా బాహ్యరూపాదుల యొక్క సాక్షాత్కారమునకు గరణరూపముచేత నెట్లు చక్షురాదీంద్రియములు సిద్ద మగుచున్నవో; అట్లాంతర సుఖదుఃఖాదులయొక్క సాక్షాత్కారమునకు గరణ రూపముచేత మనోరూపాంతరింద్రియము సిద్ధమగుచున్నది. మఱియు సుఖదుఃఖా దులకు వ్యావహారికత్వ ముండుటవలన నాసుఖదుఃఖాదుల యొక్క జ్ఞానమునకును వ్యావహారికత్వమే సంభవించుచున్నది.

శంక:- ఆమనస్సునకు విశిష్టాత్మగోచర సాక్షాత్కార కరణత్వ ముండినను శుద్ధాత్మగోచర సాక్షాత్కార కరణత్వము సంభవించుట లేదు. ఒక వేళ ఆమనస్సును శుద్ధాత్మయొక్కసాక్షాత్కారమునకు గరణ మని యంగీకరించినయెడల ఆత్మ సాక్షాత్కారమునందు మనస్సుయొక్కకరణత్వమును నిషేధించియుండు **"యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ, యన్మనసా న మనుతే"**- ఇత్యాదిశ్రుతులకు విరోధము ప్రాప్త మగును.

సమా:- **"మనసైవానుద్రష్టవ్యమ్, దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత నామనస్సునకే శుద్ధాత్మసాక్షాత్కారమునందు గరణత్వము చెప్పబడి యున్నది. అందువలన నాత్మసాక్షాత్కారమునందు మనస్సునకు గరణత్వము నిషేధించియుండు శ్రుతి యశుద్ధమనో విషయముగా జెప్పవలయును. అనగా, అశుద్ధమనస్సుచేత నాత్మసాక్షాత్కారము కలుగుట లేదు. అందువలన **"మనసైవానుద్రష్టవ్యమ్"** అను శ్రుతిచేత శుద్ధమనస్సునకే యాత్మసాక్షాత్కార కరణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

శంక:- **"తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి"** అను శ్రుతియం దౌపనిషద మను వచనముచేత నాత్మ యుపనిషద్రూప శబ్దప్రమాణజన్య జ్ఞానమునకు విషయ మని చెప్పబడినది. మఱియు ఆత్మను మానసప్రత్యక్షమునకు విషయముగా నంగీకరించినయెడల నుక్తశ్రుతికి విరోధము ప్రాప్త మగును.

సమా:- శాస్త్రాచార్యులచేత సంస్కృత (సంస్కారమును బొందిన) శుద్ధ మనస్సునకే మేము బ్రహ్మాత్మసాక్షాత్కారమునందు గరణత్వ మంగీకరించు చున్నాము. అందువలన నామనస్సునకు నుపనిషద్రూప శాస్త్రముయొక్క యపేక్ష యుండుటవలన నాయౌపనిషదశ్రుతికి విరోధము కలుగుట లేదు. ఆయుప నిషద్రూప శబ్దమున కాత్మసాక్షాత్కారమునందు గరణత్వము లేదు. మఱి యే మనగా, ఆశుద్ధమనస్సునకే కరణత్వ మున్నది. మఱియు విశిష్టాత్మయొక్క సాక్షాత్కారమునం దామనస్సునకు గరణత్వము సిద్ధమే యగుచున్నది. అందువలన శుద్ధాత్మసాక్షాత్కారమందును నామనస్సే కరణమని యంగీకరించవలయును. ఆమనస్సునకు భిన్నముగా నొకకరణ మంగీకరించుటయందు ఒకటి కల్పనా గౌరవదోషము ప్రాప్త మగుచున్నది. మఱియొకటి తత్సాధక ప్రమాణాభావము. అందువలన నాంతరప్రత్యక్షప్రమకు మనస్సే కరణమై యున్నది.

(12) వాచస్పతిమిశ్రమత ఖండనపూర్వకముగా నాచార్యమత వర్ణనము

మనస్సున కింద్రియరూపత్వము సిద్ధమైనయెడల దాని కాంతర ప్రత్యక్ష ప్రమనుగూర్చి కరణత్వము సిద్ధించును. ఆమనస్సునం దింద్రియ రూపత్వమే సంభవించుట లేదు. ఏకారణముచేత ననగా, **"ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః, ఇంద్రియేభ్యః పరంమనః"** ఇత్యాదిక శ్రుతిస్మృతులయం దామనస్సింద్రియములకన్నను బృథక్కుగా జెప్పబడి యున్నది. అట్లు గాక, ఆమన స్సింద్రియ మైనయెడల బూర్వోక్త శ్రుతిస్మృతు లామనస్సు నింద్రియములకంటె బృథక్కుగా జెప్పియుండవు. అందువలన నామన స్సింద్రియము కాదనునది నిశ్చిత మగుచున్నది.

మఱియు సుఖదుఃఖాదులయొక్కసాక్షాత్కారమునం దామనస్సునకు గరణత్వము సిద్ధ మైనయెడల నామనస్సున కింద్రియరూపత్వము సంభవించును. ఆమనస్సునకు గరణరూపత్వమే సంభవించుట లేదు. ఎట్లనగా, సర్వవృత్తులకు నామనస్సే యుపాదానకారణ మను నీయర్థము పూర్వము చెప్పబడియున్నది. మఱియు నేపదార్థ మే కార్యమున కుపాదానకారణ మగుచున్నదో ఆపదార్థ మాకార్యమునకు గరణ మగుటలేదు. ఎట్లు ఘటరూపకార్యముయొక్క యుపాదాన కారణమైన మృత్తిక యాఘటమునకు గరణరూపము గాక దండాదికమే కరణ రూపమై యున్నదో అట్లు సర్వవృత్తులయొక్క యుపాదానకారణ రూప మనస్సు కూడ నావృత్తులను గూర్చి కరణరూపము గాజాలదు. ఆకరణత్వ మసంభవ మగుచుండగా మనస్సు నింద్రియమని యంగీకరించుట వ్యర్థము.

శంక:- మనస్సు నింద్రయరూపముగా నంగీకరింపనియెడల నాంతర సుఖదుఃఖాదులయొక్క సాక్షాత్కారమునం దప్రమాత్వమే ప్రాప్తమగును.

సమా:- సుఖదుఃఖాదులయొక్కసాక్షాత్కార మొకప్రమాణముచేత జన్యము కాదు. అందువలన నాసాక్షాత్కారమునం దప్రమాత్వము మాకంగీకార్య మయ్యే యున్నది.

శంక:- సుఖాదులయొక్క సాక్షాత్కార మప్రమారూపముగా నంగీకరించిన యెడల నాయప్రమాజ్ఞానమునకు విషయ మైన సుఖదుఃఖాదికము శుక్తిరజతాదికము వలె బ్రాతీతికమే యగును. అనగా స్వవిషయకప్రతీతి సమకాలవృత్తియే యగును. దానిచేత నాసుఖదుఃఖాదులయందు వ్యావహారికత్వము సిద్ధము కాకపోవలయును.

సమా:- సుఖదుఃఖాదులయొక్కసాక్షాత్కార మప్రమారూపమే యగును. ఈకారణముచేత నంతఃకరణమును, దద్ధర్మము లగు సుఖదుఃఖాదికములును శుక్తిరజతమువలె బ్రాతీతికములే యగును.వ్యావహారికము కాదు.

శంక:- సుఖదుఃఖాదికము ప్రాతీతిక మని యంగీకరించినయెడల దానికి హర్షశోకాది రూపార్థక్రియా జనకత్వము సంభవింపక పోవును. వ్యావహారిక పదార్థమే యర్థక్రియాజనక మగుచున్నది.

సమా:- వ్యావహారికపదార్థమువలె గొన్నిస్థలములయందు బ్రాతీతిక పదార్థముకూడ నర్థక్రియకు జనకమై యున్నది. ఉదా:- ప్రాతీతిక శుక్తిరజతము పురుషునియొక్క ప్రవృత్తిరూపార్థ క్రియకు జనకమై యున్నది. అట్లే ప్రాతీతికరజ్జు సర్పము పురుషునియొక్క భయపలాయనాది రూపార్థక్రియకు జనకమై యున్నది. ఈలాగుననే ఆప్రాతీతిక సుఖదుఃఖాదికమునకుగూడ హర్షశోకాది రూపార్థక్రియ యొక్క జనకత్వము సంభవించుచున్నది.

శంక:- ఎట్లాంతర సుఖదుఃఖాదులయొక్కసాక్షాత్కారము ప్రమాణముచేత నజన్య మగుటవలన నప్రమారూపమై యున్నదో, అట్లంతరాత్మ సాక్షాత్కారము కూడ ప్రమాణముచేత నజన్య మగుటవలన దానికి నప్రమారూపత్వమే ప్రాప్త మగును. అదిగాక, ఆ యాత్మసాక్షాత్కారమందును మీ రప్రమాత్వమే యంగీ కరించినయెడల, ఆప్రమాజ్ఞానమునకు విషయ మగుటవలన నాత్మకూడ సుఖ దుఃఖాదికమువలె బ్రాతీతికమే యగును. మఱియు నాత్మయొక్కప్రాతీతికత్వ మాస్తికవాది కెవ్వనికి నిష్టము కాదు. అందువలన నాయాత్మసాక్షాత్కారమునందు మనస్సును గరణ మని యవశ్య మంగీకరింపవలయును.

సమా:- సుఖదుఃఖాదుల సాక్షాత్కారమువలె నాత్మసాక్షాత్కారమందు నప్రమాత్వము చెప్పినయెడల, అది విశిష్టాత్మయొక్క సాక్షాత్కారమునకప్రమా త్వము చెప్పుచున్నారా? లేక, శుద్ధాత్మయొక్క సాక్షాత్కారమున కప్రమాత్వము చెప్పుచున్నారా? అందు బ్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల నది మాకు నిష్టము. అనగా విశిష్టాత్మయొక్క సాక్షాత్కరమునకు మేము నప్రమాత్వమే యంగీకరించుచున్నాము. ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నది సంభవించుట లేదు. ఏల యన **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** అను నీప్రకారముగా శుద్ధాత్మయొక్కసాక్షాత్కారము తత్త్వమస్యాది వేదాంతవాక్యములచే జన్య మగుటవలన బ్రత్యక్ష ప్రమారూపమే యగును. అందువలన నాశుద్ధాత్మయొక్క సాక్షాత్కారమం దప్రమాత్వము సంభవించుట లేదు.

శంక:- వాక్యము నియమముగా బరోక్షజ్ఞానజనకమే యగును. అప రోక్షజ్ఞానజనకము కాదు. అందువలన నావేదాంతవాక్యముచేత నాత్మయొక్క యపరోక్షజ్ఞానము సంభవించుట లేదు.

సమా:- కొన్నిస్థలములయందు శబ్దముచేతను అపరోక్షజ్ఞానమే కలుగుచున్నది. ఎట్లు "దశమ స్త్వ మసి" అను వాక్యముచేత నాదశమపురుషునకు దనయొక్క యపరోక్షజ్ఞానమే కలుగుచున్నదో, అట్లు తత్త్వమస్యాది వాక్యముల చేతను ఈయధికారిపురుషున కాత్మయొక్క యపరోక్షజ్ఞానమే కలుగుచున్నది. ఈయర్థము ముందు శాబ్దప్రమా నిరూపణమందు జెప్పబడును.

ప్రత్యక్షప్రమా నిరూపణము సమాప్తము.

అనుమితిప్రమ

ఇక ద్వితీయ మగు ననుమితిప్రమ నిరూపింపబడుచున్నది. **"లింగజ్ఞాన జన్యజ్ఞాన మనుమితిః"**- లింగజ్ఞానముచేత జన్య మైన యేజ్ఞాన మున్నదో అది యనుమితి యనబడును. ఉదా- **"అయం పర్వతః వహ్నిమాన్ ధూమవత్త్వాత్ యో యో ధూమవాన్ స వహ్నిమాన్ యథా మహానసః"**- ఈపర్వతము వహ్నిమంతము, ధూమవంత మగుటవలన. ఏది యేది ధూమవంతమై యున్నదో అది యది వహ్నిమంతమే యగుచున్నది మహానసమువలె. అన్నపాకస్థానము మహానస మనబడును. ఈప్రసిద్ధానుమానమునందు బర్వతము పక్షమై యున్నది. వహ్నిసాధ్యమై యున్నది. ధూమము లింగమై యున్నది. మహానసము దృష్టాంతమై యున్నది. ఈపర్వతము ధూమవంత మను లింగజ్ఞానముచేత నీపురుషున కీపర్వతము వహ్నిమంత మను ననుమితిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన బూర్వోక్తానుమితిలక్షణము సంభవించుచున్నది.

(13) అనుమితిలక్షణమును సిద్ధాంతమునందు ఘటిల్లజేయుట.

ఇక సిద్ధాంతమునం దనుమితిలక్షణము ఘటిల్ల జేయబడుచున్నది. **"జీవః బ్రహ్మాఽభిన్నః, సచ్చిదానందలక్షణత్వాత్, బ్రహ్మవత్"**- ఈజీవాత్మ బ్రహ్మాభిన్నుడు, సచ్చిదానందరూపు డగుటవలన ఏది యేది సచ్చిదా నందరూపమై యున్నదో అది యది బ్రహ్మాభిన్నమే యగుచున్నది. ఎట్లు బ్రహ్మము సచ్చిదానందరూప మగుటవలన బ్రహ్మముకన్న నభిన్నమే యగునో, అట్లే జీవుడును సచ్చిదానందరూపు డగుటవలన బ్రహ్మముకన్న నభిన్నుడే యగును. ఈయను

మానమందు జీవుడు పక్షము. బ్రహ్మైభేదము సాధ్యము. సచ్చిదా నంద రూపత్వము లింగము. బ్రహ్మము దృష్టాంతము. ఈజీవుడు సచ్చిదానంద రూపు డను లింగజ్ఞానానంతర మీయధికారిపురుషునకు జీవుడు బ్రహ్మముకన్న నభిన్నుడను ననుమితిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన బూర్వోక్తాను మితిలక్షణ మిచ్చుటను సంభవించుచున్నది.

(14) పక్షాదుల స్వరూపవర్ణనము

ఇక ప్రసంగానుసారముగా బక్షాదుల స్వరూపము నిరూపింపబడుచున్నది. అనుమితిజ్ఞానముకన్న బూర్వ మీపురుషున కేపదార్థమునందు సాధ్యముయొక్క సంశయము కలుగుచున్నదో ఆపదార్థము పక్ష మనబడును. ఉదా- ప్రసిద్ధాను మానమునందు "పర్వతో వహ్నిమాన్" అను ననుమితికి బూర్వ మీపురుషున కావర్వతమునందు వహ్నిసంశయ మున్నది. అందువలన నావర్వతము పూర్వోక్తానుమానమునందు బక్ష మనబడును. ఈపురుషున కాపక్షమునందు లింగజ్ఞానముచేత నేపదార్థముయొక్క జ్ఞానము కలుగుచున్నదో ఆపదార్థము సాధ్య మనబడును. ఉదా- ఆప్రసిద్ధానుమ్మానమునం దీపురుషునకు బర్వతరూప పక్షమునందు ధూమరూపలింగ జ్ఞానముచేత వహ్నిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన నీయనుమానమునందు వహ్ని సాధ్య మనబడును. పురుషునకు సాధ్యలింగములు రెండు నేపదార్థము నందు నిశ్చితము లగుచున్నవో ఆపదార్థము దృష్టాంత మనబడును. ఉదా- ప్రసిద్ధానుమానమునం దీపురుషునకు మహానసము నందు వహ్నిరూపసాధ్యముయొక్కయు, ధూమరూపలింగము యొక్కయు నిశ్చయ మగుచున్నది. అందువలన నామహానసము పూర్వోక్తానుమానమునందు దృష్టాంత మనబడును.

శంక:- అనుమితి యేలింగజ్ఞానముచేత గలుగుచున్నదో ఆలింగము యొక్క స్వరూప మేది? అనుశంక కలుగగా నిక నాలింగముయొక్క లక్షణము చెప్పబడుచున్నది.

సమా:- **"వ్యాప్త్యాశ్రయః లింగమ్"**- సాధ్యవ్యాప్తి కేది యాశ్రయమై యున్నదో

అది లింగ మనబడును. ఉదా- ప్రసిద్ధానుమానమునందు వహ్నిరూప సాధ్యముయొక్క వ్యాప్తి కాశ్రయము ధూమమై యున్నది. అందువలన నాధూమము లింగ మనబడును.

శంక:- ఏవ్యాప్తికాశ్రయ మగుటవలన ధూమాదికము లింగ మనబడు చున్నదో ఆవ్యాప్తియొక్క స్వరూప మేది? అనుశంక కలుగగా నిక వ్యాప్తియొక్క స్వరూపము చెప్పబడుచున్నది.

సమా:- **"సాధనసాధ్యయో ర్నియత సామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిః"**- సాధనసాధ్యముల రెంటికిని ఏ యవ్యభిచరిత సామానాధి కరణ్య మున్నదో అది వ్యాప్తి యనబడును. ఉదా- ప్రసిద్ధానుమానమునందు ధూమరూప సాధనమున కును, వహ్నిరూప సాధ్యమునకును అవ్యభిచరిత సామానాధికరణ్య మున్నది. అనగా వహ్నిరూప సాధ్యమును విడిచి ధూమరూప సాధన మొకప్పుడును స్వతంత్రముగా నుండదు. ఇదియే ఆధూమమునందు వహ్నియొక్కవ్యాప్తియై యున్నది. వహ్ని యైననో యాధూమమును విడిచి తప్తలోహపిండమునం దున్నది. అందువలన నావహ్నియందు ధూమమునకు వ్యాప్తి లేదు. ఉక్తవ్యాప్తి కాశ్రయ మగుటవలన ధూమాది సాధనము వ్యాప్య మనబడును. మఱియు వ్యాప్తినిరూపక మగుటవలన వహ్న్యాదిసాధ్యము వ్యాపక మనబడును.లింగము, సాధనము, హేతు వను నీత్రివిధశబ్దములు నొక్కటే యర్థముయొక్క వాచకము లగుచున్నవి.

శంక:- పూర్వోక్తవ్యాప్తిజ్ఞానము పురుషున కేయుపాయముచేత గలుగును?

సమా:- ఎచ్చట ధూమ మున్నదో అచ్చట వహ్ని యవశ్య మున్నది అను నీప్రకారముగా మహానసాదులయందు మాటిమాటికి ధూమవహ్నులయొక్క సహచారదర్శన మగుచున్నది. ఆసహచార దర్శనముచేతనే యీపురుషునకు ధూమము వహ్నియొక్క వ్యాప్య మను వ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అయినను ఏసాధనమునం దీసాధనము సాధ్యాభావసహితమం దున్న దను వ్యభిచారజ్ఞానము కలుగుచున్నదో; ఆసాధనమునందు సహచార దర్శనము కలిగియు నాసాధ్యము యొక్క వ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగదు. ఉదా- ఎచ్చట పార్థివత్వ మున్నదో అచ్చట

లోహలేఖ్యత్వమున్న దను సహచార దర్శనము కలిగియు హీరాదులయందు లోహలేఖ్యత్వాభావ ముండినను అపార్థివత్వము చూడబడుచున్నది. అందువలన నాసహచారదర్శనమువలన నాపార్థివత్వమం దాలోహలేఖ్యత్వముయొక్క వ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగుట లేదు. అందువలన నావ్యభిచారజ్ఞానము వ్యాప్తిజ్ఞానమునకు బ్రతిబంధకమై యున్నది. ప్రతిబంధ కాభావసహిత సహచారజ్ఞానమే యావ్యాప్తి జ్ఞానమునకు గారణ మగుచున్నది. అందు గాష్ఠాదిపార్థివ పదార్థములయందు లోహశస్త్రమువలన నక్షరాదికములను వ్రాయగలుగుట లోహలేఖ్యత్వ మనబడును.

ఇంతయును జెప్పుటవలన నాయనుమానమున కీక్రిందిరీతి సిద్ధించు చున్నది. మహానసాదులయందు ధూమవహ్నులయొక్క సహచారదర్శనమువలన నీపురుషునకు ధూమము వహ్నివ్యాప్తిసహితము అను నీప్రకారముగా వ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. తదనంతర మొక కాలమందు బర్వతసమీపమును బొందిన యాపురుషునకు బర్వతమునందు, ఈపర్వతము ధూమవంతమను ధూమరూప లింగజ్ఞానము కలుగుచున్నది. తదనంతరము పూర్వానుభూత వ్యాప్తియొక్క సంస్కార ముద్బుద్ధ మగుచున్నది. తదనంతర మాపురుషున కీపర్వతము వహ్నిమంత మను ననుమితిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అచ్చట ఆవ్యాప్తిజ్ఞాన మైననో ఆయనుమితిప్రమకు గరణ మగుటవలన ననుమానప్రమాణమై యున్నది. మఱియు నావ్యాప్తియొక్క యుద్బుద్ధసంస్కారము కరణమునకు నవాంతర వ్యాపారమై యున్నది. అనుమితిప్రమ ఫలమై యున్నది. లింగజ్ఞానము సంస్కా రోద్బోధక మగుటవలన సహకారికారణమై యున్నది.

(15) అనుమితిప్రమా విభాగకథనము

ఇక బూర్వోక్తానుమితిప్రమయొక్కవిభాగవర్ణనము చేయబడుచున్నది. అనుమితిప్రమ స్వార్థానుమితి, పరార్థానుమితి యను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అచ్చట బురుషునకు వేఱొకని యుపదేశము లేకయే వ్యాప్తిలింగ జ్ఞానాదికములచేత నేయనుమితి కలుగుచున్నదో అది స్వార్థానుమితి యనబడును. ఆస్వార్థానుమితియొక్కరీతి పూర్వము నిరూపింపబడి యున్నది. ఇక ద్వితీయ మగు పరార్థానుమితియొక్క ప్రకారము చెప్పబడుచున్నది. పూర్వోక్తరీతిగా దాను

బర్వతమునందు వహ్నినిశ్చయము చేసి యన్యపురుషునకు వహ్నియొక్కనిశ్చయము కలిగించుట యేది గలదో అది పరార్థానుమితి యనబడును. ఆపరార్థానుమితి న్యాయముచేత సిద్ధ మగుచున్నది.

అవయవసముదాయము న్యాయ మనబడును. ఆయనుమాన వాక్యమం దేప్రతిజ్ఞాది వాక్యము లున్నవో అవి యవయవములై యున్నవి. అందు నైయాయికు లైననో ప్రతిజ్ఞ, హేతువు, ఉదాహరణము, ఉపనయము, నిగమన మను పంచావయవముల సముదాయమును న్యాయ మందురు. ఉదా-ప్రసిద్ధాను మానమునందు "పర్వతో వహ్నిమాన్" అనునది ప్రతిజ్ఞావాక్యమై యున్నది. "ధూమవత్త్వాత్" అనునది హేతువాక్యమై యున్నది. "యో యో ధూమవాన్స వహ్నిమా న్యథా మహానస:" అనునది యుదాహరణవాక్యమై యున్నది. "తథాచాయమ్" అనగా, ఈపర్వత మా మహానసమువలె ధూమవంతము అనునది యుపనయవాక్యమై యున్నది. "తస్మాత్తథా" అనగా ధూమవంత మగుటవలన నీపర్వత మా మహానసమువలె వహ్నిమంతమే యగును అనునది నిగమన వాక్యమై యున్నది. 'ఈప్రతిజ్ఞాదిక పంచావయవ లక్షణములు న్యాయప్రకాశముయొక్క షష్ఠపరిచ్ఛేదమునం దనుమాననిరూపణమందు జెప్పబడియున్నవి. దాని నచ్చట దెలియనగును.' ఈప్రకారముగా ప్రతిజ్ఞాది పంచావయవ సముదాయరూప న్యాయముచేత నన్యపురుషునకును వ్యాప్తిలింగాదులయొక్కజ్ఞానము కలిగి వహ్న్యనుమితి కలుగుచున్నది. ఇదియే పరార్థానుమితి యనబడును.

మఱియు వేదాంతసిద్ధాంతమం దైననో ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణములను త్రివిధావయవ సముదాయమునకు న్యాయ మని పేరు. లేక, ఉదాహరణోపనయ నిగమనము లను త్రివిధావయవ సముదాయమునకు న్యాయ మని పేరు. ఈన్యాయముచేతనే యన్యపురుషునకును అనుమితిజ్ఞానమం దుపయోగి యగు వ్యాప్త్యాదులయొక్క జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన బంచావయవము లంగీకరించుట నిష్ఫలమై యున్నది. అచ్చట బూర్వము "పర్వతో వహ్నిమాన్" అను లౌకికానుమానవాక్యమందు బ్రతిజ్ఞాద్యవయవములు చూపబడినవి.

(16) వైదికానుమాన వాక్యమునందు ప్రతిజ్ఞాదులయొక్క వర్ణనము.

ఇక జీవబ్రహ్మాభేదసాధక వైదికానుమాన వాక్యమందును ఆప్రతిజ్ఞాద్యవయవ నిరూపణము చేయబడుచున్నది. అచ్చట **"జీవః పరస్మాత్ న భిద్యతే, సచ్చిదానంద లక్షణత్వాత్, యః సచ్చిదానందలక్షణః స పరస్మా న్నభిద్యతే, యథా పరమాత్మా, తథా చాయమ్, తస్మా త్తథా"**- ఈజీవుడు బ్రహ్మముకంటె భిన్నుడు కాడు అనునది ప్రతిజ్ఞావాక్యము. సచ్చిదానందరూపు డగుటవలన అనునది హేతువాక్యము. ఏది సచ్చిదానందరూపమై యున్నదో అది బ్రహ్మముకంటె భిన్నము కాదు పరమాత్మవలె- అనునది యుదాహరణవాక్యము. జీవుడు పరమాత్మవలె సచ్చిదానందరూపుడు అనునది యుపనయవాక్యము. సచ్చిదానందరూపు డగుటవలన నీజీవుడు బ్రహ్మముకంటె నభిన్నుడే యగును అనునది నిగమన వాక్యము. ఈప్రకారముగా బ్రతిజ్ఞాది త్రివిధావయవములయొక్క, లేక, ఉదాహరణాది త్రివిధావయవములయొక్క సముదాయ రూప న్యాయముచేత నీ యధికారిపురుషునకు వ్యాప్తిలింగాదులయొక్క జ్ఞానము కలిగి జీవకబ్రహ్మాభేద విషయకానుమితిప్రమ కలుగుచున్నది.

శంక:- జీవాత్మయం దెప్పు డొకప్రమాణముచేత సచ్చిదానంద రూపత్వము సిద్ధ మగుచున్నదో; అప్పు డాసచ్చిదానంద రూపత్వహేతువువలన నాజీవునియందు బ్రహ్మాభేదము సిద్ధించును. ఆజీవునియొక్క సచ్చిదానంద రూపత్వమం దొక ప్రమాణమును లేదు. అందువలన నాసచ్చిదానంద రూపత్వహేతు వాజీవరూప పక్షమునం దవృత్తి యగుటవలన స్వరూపాసిద్ధమను హేత్వాభాస మగును.

ఇట్లు శంక ప్రాప్తింపగా నిక శ్రుతిస్మృతి యుక్త్యనుభవములచేత జీవాత్మ యందు సచ్చిదానందరూపత్వము సిద్ధము చేయబడుచున్నది.

(17) జీవాత్మయందు సచ్చిదానందరూపత్వ కథనము.

"అవినాశీ వా అరేఽయమాత్మా సన్మాత్రో నిత్యః శుద్ధో బుద్ధః"- ఓ

మైత్రేయీ! ఈయాత్మ నాశరహితము, ఈయాత్మ సత్తామాత్రము, నిత్యము, శుద్ధము, జ్ఞానస్వరూపము- ఇత్యాది శ్రుతులచేత నీజీవాత్మయొక్కసత్యరూపత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు **"నిత్య స్సర్వగతః స్థాణు రచలోఽయం సనాతనః"** ఈయాత్మ నిత్యము, సర్వత్ర వ్యాపకము, కూటస్థము, అచలము, సనాతనము. ఇత్యాది గీతాస్మృతి వచనములచేతను ఆజీవాత్మయొక్క సత్య రూపత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. ఈజీవాత్మ సత్యము కానియెడల గృతనాశ మకృతాభ్యాగమ మను రెండుదోషములు ప్రాప్తము లగును. అందు జేయబడిన పుణ్యాపాపకర్మములు ఫలభోగము లేక వినాశ మొందుట కృతనాశ మనబడును. పూర్వము చేయబడని కర్మములు ఫలభోగమునకు వచ్చుట యకృతాభ్యాగమ మనబడును. ఇత్యాది యుక్తిచేతగూడ నాజీవాత్మయొక్క సత్యరూపత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

మఱియు "అహ మస్మి" అను ననుభవముచేతను ఆయాత్మయొక్క సత్యరూపత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన నాజీవాత్మ సత్యరూపమే యగును.

> **"అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతి ర్భవతి, ఆత్మైవాస్య జ్యోతి ర్భవతి, యోఽయం విజ్ఞానమయః, త్రిషు ధామసు యద్భోగ్యం భోక్తా భోగశ్చ య ద్భవేత్, తేభ్యో విలక్షణ స్సాక్షీ చిన్మాత్రోఽహం సదాశివః"-**

ఈస్వప్నావ స్థయం దీయాత్మయే స్వయంజ్యోతియై యున్నది. అనగా ఆస్వప్నావస్థయందు సూర్యచంద్రాది బాహ్యజ్యోతులు లేకపోయినను ఆ యాత్మరూపజ్యోతిచేతనే సర్వవ్యవహారములు కలుగుచున్నవి. మఱియు ఈసంఘాతమున కాత్మయే జ్యోతియై యున్నది. ఈయాత్మ విజ్ఞానరూపమై యున్నది. మఱియు జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తు లను త్రివిధావస్థలయందు యథా క్రమముగా విద్యమాను లగు విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులను త్రివిధభోక్తలును, వారియొక్క స్థూలసూక్ష్మాది భోగ్యపదార్థములును, అంతఃకరణముయొక్క లేక అజ్ఞానము యొక్క వృత్తిరూపభోగమును- ఏవి కలవో ఆసర్వముకంటె విలక్షణ మైన చైతన్య మాత్రసాక్షి నేనై యున్నాను. ఇత్యాది శ్రుతులచేత జీవాత్మయొక్క చైతన్య రూపత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు-

"యథాప్రకాశయ త్యేకః కృత్స్నం లోక మిమం రవిః
క్షేత్రం క్షేత్రీ తథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి భారత! ॥"-

భావము॥ ఓయర్జునా! ఒకడే సూర్యుడు సర్వలోకముల నెట్లు ప్రకాశింప జేయుచున్నాడో, అట్లు ఈయాత్మ సర్వసంఘాతమును బ్రకాశింపజేయుచున్నది- ఇత్యాదిస్మృతులచేతను నాజీవాత్మయొక్క చైతన్యరూపత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు నొక వేళ నీయాత్మ చైతన్యరూపము కానియెడల బ్రకాశకాభావముచేత జగత్తున కంధత్వము ప్రాప్త మగును. ఇత్యాది యుక్తులచేతగూడ నాజీవాత్మ యొక్కచైతన్యరూపత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. "అహ మనుభవామి" అను నను భవముచేతను ఉక్తాత్మయొక్క చైతన్యరూపత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన నాజీవాత్మచైతన్యరూపమే యగును. మఱియు

"యో వై భూమా తత్సుఖమ్, కో హ్యే వాన్యా త్కః ప్రాణ్యాత్
యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్, ఏష హ్యే వానందయాతి"- దేశ కాల వస్తు పరిచ్ఛేద రహిత మగు నేయాత్మ యున్నదో అది సుఖరూపము కానియెడల నపానప్రాణ దేహేంద్రియాది వ్యాపారముల నెవడు చేయును? ఇక నేమనగా, ఎవడును జేయడు. ఏలయన లోకులయొక్క జీవన మానందపూర్వకమే యగుచున్నది. అతిదుఃఖము ప్రాప్తించునపుడు ప్రాణుల యొక్కవియోగమే చూడబడుచున్నది. ఇత్యాది శ్రుతులచేత నాజీవాత్మ యొక్కయానందరూపత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. **"యోఽంతః సుఖోఽంతరారామ స్తథాంతర్జ్యోతి రేవ యః"** ఇత్యాది గీతాస్మృతి వచనములచేతను ఆజీవాత్మ యొక్కయానందరూపత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఒకవేళ నీయాత్మ యానంద రూపము కానియెడల సర్వలోకులకు దన యాత్మయందు బరమప్రీతి కలుగగూడదు. సర్వలోకులకు దనయాత్మయం దైననో పరమప్రీతియే చూడబడుచున్నది. మఱియు సుషుప్తియందుండి మేల్కొనిన పురుషునకు నేను సుఖముగా నిద్రించితి నను స్మరణ కలుగుచున్నది. ఆస్మరణ యనుభవము లేక కలుగదు. అందువలన సుషుప్తియందు సుఖానుభవము కల్పింపబడుచున్నది. అచ్చట సుషుప్తియందు విషయజన్యానంద మైననో లేదు.

ఇంకేమనగా దనస్వరూపానందమే యున్నది. ఇత్యాదియుక్తులచేతను ఆజీవాత్మ యొక్క యానందరూపత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. నాయం దొకప్పుడును అప్రియత్వము లేదను ననుభవముచేతను ఈజీవాత్మయొక్క యానంద రూపత్వము సిద్ధమగుచున్నది. అందువలన నీజీవాత్మ యానందరూపమే యగును. ఈప్రకారముగా శ్రుతిస్మృతి యుక్త్యనుభవములచేత నీజీవాత్మయొక్క సచ్చిదానంద రూపత్వము సిద్ధమగుటవలన నాసచ్చిదానంద రూపత్వహేతు వాజీ వాత్మ రూప పక్షమం దుండుటవలన స్వరూపాసిద్ధమను హేత్వాభాసము లేదు.

మఱియు బూర్వోక్తానుమానమునందు బక్షరూపజీవాత్మయొక్క సచ్చి దానందరూపత్వ మెట్లు శ్రుత్యాది ప్రమాణములచేత సిద్ధమగుచున్నదో అట్లు దృష్టాంతరూప పరమాత్మయొక్కసచ్చిదానంద రూపత్వమును శ్రుతి ప్రమాణము చేతనే సిద్ధ మగుచున్నది. అచ్చట శ్రుతి **"సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ, ఆనందో బ్రహ్మ"**- బ్రహ్మము సత్యరూపము, జ్ఞానరూపము, అనంతరూపము, ఆనందరూపము. దీనిచే నాసచ్చిదానంద రూపత్వహేతు వాపరమాత్మరూప దృష్టాంతమందును విద్యమానమే యగుచున్నది. యద్యపి పూర్వోక్తానుమానము నందు జీవాత్మాఽభిన్నమైన బ్రహ్మమునకు దృష్టాంత రూపత్వము సంభవించుట లేదు. ఏలయన, సర్వత్రపక్షముకన్న భిన్నముగానే దృష్టాంత మున్నది. తథాఽపి జీవబ్రహ్మములయొక్క కల్పితభేద మంగీకరించి నపుడు బ్రహ్మమునకు దృష్టాంత రూపత్వము సంభవించును. వాస్తవముచేత నైననో జీవబ్రహ్మముల కభేదమే యున్నది. ఆజీవబ్రహ్మములయొక్క యభేదము ప్రథమపరిచ్ఛేదమునందు భేదవాదఖండనపూర్వకముగా విస్తరముగా జెప్పబడి యున్నది.

శంక:- నేను బ్రహ్మరూపుడైయున్నా నను నుక్తానుమితి సర్వపురుషుల కుత్పన్న మగుచున్నదా? లేక యొకపురుషున కుత్పన్న మగుచున్నదా?

సమా:- ఏపురుషుడు బ్రహ్మవేత్త యగు గురువుయొక్క ముఖమునందుండి శ్రద్ధాభక్తిపూర్వకముగా వేదాంతశాస్త్రశ్రవణము చేసియు, బ్రథమపరిచ్ఛేదమునందు జెప్పబడియుండు తత్త్వంపదార్థశోధన చేసియు నున్నాడో; ఆపురుషునకే తనయాత్మ యందు సచ్చిదానందరూపత్వ హేతుజ్ఞానముచేత **"అహం బ్ర హ్మాస్మి"** యను

జీవబ్రహ్మభేద విషయకానుమితి కలుగుచున్నది. వేదాంతశ్రవణాది రహిత పురుషున కాయభేద విషయకానుమితి కలుగుట లేదు.

శంక:- **"తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి"** అను శ్రుతిచేత నాబ్రహ్మము కేవలోపనిషద్రూప శబ్దప్రమాణమునకు విషయముగా జెప్పబడియున్నది. ఒక వేళ నాబ్రహ్మమునం దనుమానప్రమాణవిషయత నంగీకరించినయెడల బూర్వోక్తశ్రుతికి విరోధ మగును. అందువలన నాబ్రహ్మమునం దుక్తానుమానవిషయత సంభవించుట లేదు.

సమా:- బ్రహ్మమునం దనుమానమునకు స్వతంత్రముగా బ్రమాణత్వము లేదా? లేక వేదాంతమునకు సహకారిత్వరూపముచేతను బ్రమాణత్వము లేదా? అచ్చట బ్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల నది మాకును ఇష్టమై యున్నది. అనగా బురుషునియొక్క కల్పనారూపానుమాన ప్రమాణ మతీంద్రియబ్రహ్మమందు స్వతఃప్రమాణరూపముగా మేమును అంగీకరించుట లేదు. మఱియు ద్వితీయపక్ష మంగీకరించిన యెడల నది సంభవించుట లేదు. ఏలయన **"ఆత్మావాఽరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యః"** అనుశ్రుతిచేతను, **"శ్రోతవ్యః శ్రుతివాక్యేభ్యో మంతవ్య ఉపపత్తిభిః"** అనుస్మృతిచేతను ఆత్మసాక్షాత్కారముకొఱకు మననము విధింపబడి యున్నది. అనుమానాది యుక్తులచేత నేయాత్మవిచారము చేయబడుచున్నదో అది మనన మనబడును. ఈరీతిగా మననమం దుపయోగి యగుటచేత నాయనుమానమునకు వేదాంతశాస్త్రముయొక్క సహకారిత్వముచేత బ్రమాణ రూపత్వము మా కంగీకార్య మయ్యే యున్నది.

ఒకవేళ సర్వప్రకారములచేతను ఆయనుమాన ప్రమాణరూపమే యనిన యెడల శ్రుతిస్మృతులయం దేమననవిధి చెప్పబడి యున్నదో అది వ్యర్థమే యగును. అందువలన వేదాంతశాస్త్రమునకు సహకారిత్వరూపముచేత నాయనుమానమునకు బ్రమాణత్వ మవశ్య మంగీకరింపవలయును. ఈకారణముచేతనే **"అహం బ్రహ్మాఽస్మి, అయ మాత్మా బ్రహ్మ"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత బోధింపబడు జీవబ్రహ్మభేదము పూర్వోక్తానుమానముచేత సిద్ధ మగుచున్నది. అచ్చట ఏయర్థమును వేదాంతశాస్త్రము ప్రతిపాదించుచున్నదో; ఆయర్థమునే యేయను

మానము సిద్ధింపజేయుచున్నదో ఆయనుమానము వేదాంతశాస్త్రమునకు సహకారి యనబడును.

మఱియు **"నేహ నానా స్తి కించన, వాచారంభణం వికారో నామధేయమ్, మాయా మాత్ర మిదం ద్వైతమ్"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత నెట్లు ప్రపంచమిథ్యాత్వము సిద్ధ మగుచున్నదో అట్లనుమానముచేతను ఆ మిథ్యాత్వము సిద్ధమగుచున్నది. అది ఎట్లనగా-

(18) అనుమానప్రమాణముచేత బ్రపంచమిథ్యాత్వము.

"వ్యావహారికప్రపంచః మిథ్యా, దృశ్యాత్వాత్, శుక్తిరూప్యవత్"-భావము॥ ఈయాకాశాదిక వ్యావహారిక ప్రపంచము మిథ్యాభూతము, దృశ్యమగుటవలన, ఏయే పదార్థము దృశ్య మగుచున్నదో ఆయా పదార్థము మిథ్యయే యగుచున్నది, ఉదా-శుక్తిరజతము దృశ్య మగుటవలన మిథ్యయే యగుచున్నది. ఈయను మానముచేత నధికారిపురుషునకు బ్రహ్మముకన్న భిన్న మైన సర్వప్రపంచమందు మిథ్యాత్వానుమితి కలుగుచున్నది.

శంక:-ఈప్రపంచమునందు మిథ్యాత్వ మనునది యెట్టిది?

సమా:- సదసద్విలక్షణత్వరూప మగు నే యనిర్వచనీయత్వ మున్నదో అదియే యాప్రపంచమునందు మిథ్యాత్వము. ప్రపంచమును సత్యమని యంగీ కరించిన యెడల బ్రహ్మమువలె బ్రపంచమునకు బాధ లేకపోవలయును. బ్రహ్మ సాక్షాత్కారముచేత నాప్రపంచమునకు బాధ కలుగుచున్నది. అందువలన నాప్రపంచము సత్తుకన్నను విలక్షణమై యున్నది. ఆప్రపంచమును అసత్య మని యంగీకరించినయెడల నరశృంగ వంధ్యాపుత్రులవలె బ్రపంచము ప్రత్యక్షముగా గూడదు. ఆప్రపంచప్రత్యక్షమో సర్వులకును గలుగుచున్నది. అందువలన నాప్రపంచ మసత్తుకన్నను విలక్షణమై యున్నది. మఱియు సదసత్తుల రెంటికిని బరస్పరవిరోధ మగుటవలన సదసదుభయ రూపత్వమును ఆప్రపంచమునందు సంభవించుట లేదు. ఈప్రకార మైన యనిర్వచనీయత్వమే ప్రపంచమందును శుక్తి రజతమందును మిథ్యాత్వమై యున్నది.

శంక:-ఏదృశ్యత్వ రూపహేతువుచేత ప్రపంచమునందు మిథ్యాత్వము సిద్ధము చేయబడినదో; ఆదృశ్యత్వహేతువు వ్యభిచారి యగుటవలన నసద్ధేతువే యగుచున్నది. ఎట్లనగా దర్శనవిషయత్వము దృశ్యత్వ మనబడును. వృత్తిజ్ఞానము దర్శన మనబడును. ఆవృత్తిజ్ఞానవిషయత్వ రూపదృశ్యత్వము బ్రహ్మమునందు నున్నది. ఆబ్రహ్మమునందు బూర్వోక్తమిథ్యాత్వ రూపసాధ్యమో లేదు. అందువలన మిథ్యాత్వరూప సాధ్యాభావసహిత బ్రహ్మమునం దాదృశ్యత్వహేతు వుండుటవలన నాహేతువు వ్యభిచారియే యగును.

సమా:- పూర్వోక్తానుమానమునందు దృశ్యత్వ శబ్దముచేత వృత్తిజ్ఞాన విషయత్వ రూపదృశ్యత్వము వివక్షితము కాదు. ఇం కేమనగా నావృత్తియం దారూఢ మగు నేఫలచైతన్య మున్నదో దానికి విషయత్వ మను దృశ్యత్వమే వివక్షితమై యున్నది. అచ్చట నాబ్రహ్మమునం దావరణనివృత్తికొఱకు వృత్తియొక్క విషయత్వ ముండినను స్వప్రకాశరూప మగుటవలన నాఫలచైతన్యముయొక్క విషయత్వము లేదు. అందువలన నాదృశ్యత్వహేతు వాబ్రహ్మమునం దవృత్తి యగుటవలన వ్యభిచారి కాదు. ఇక నేమనగా సద్ధేతువై యున్నది.

ఇచ్చట తాత్పర్య మేమనగా, ఒకటి సద్ధేతువు, మఱియొకటి అసద్ధేతువు. అందు సద్ధేతువుచేత నైననో ఆయా సాధ్యములయొక్క సిద్ధి యగుచున్నది. అసద్ధేతువుచేత నాసాధ్యముయొక్క సిద్ధి యగుట లేదు. ఆయసద్ధేతువునే దుష్టహేతు వనియును, హేత్వాభాస మనియును జెప్పుదురు. ఆహేత్వాభాసము గూడ సవ్యభిచారము, విరుద్ధము, అసిద్ధము, సత్ప్రతిపక్షము, బాధిత మను భేదముచేత బంచప్రకారమై యున్నది. అందు ప్రథమమగు సవ్యభిచారము సాధారణము, అసాధారణము, అనుపసంహారము అనుభేదముచేత త్రిప్రకారమై యున్నది. మఱియు దృతీయ మగు నసిద్ధమును ఆశ్రయాసిద్ధము, స్వరూపాసిద్ధము, వ్యాప్యత్వాసిద్ధ మను భేదముచేత త్రిప్రకారమై యున్నది. 'ఈపంచ హేత్వాభాసములయొక్క లక్షణములును, ఉదాహరణములును న్యాయప్రకాశముయొక్క షష్ఠ పరిచ్ఛేదమునం దనుమాన నిరూపణమందు మాచే విస్తరముగా నిరూపింప బడియున్నది. జిజ్ఞాసగలవా రచ్చట దెలియనగును. గ్రంథవిస్తరభయముచే నిచ్చట విరమించితిమి.

ఇచ్చట నైయాయికు లాయనుమానమును కేవలాన్వయి, కేవలవ్యతిరేకి, అన్వయవ్యతిరేకి- యనుభేదముచేత త్రివిధముగా నంగీకరించుచున్నారు. అందు ఏయనుమానముయొక్కసాధ్యమున కెచ్చటను అత్యంతాభావము లేదో ఆయను మానము కేవలాన్వయి యనబడును. ఉదా-"ఘటో౽భిధేయః, ప్రమేయత్వాత్" ఇత్యాద్యనుమానములై యున్నవి. ఇచ్చట అభిధేయత్వరూప సాధ్యమునకు ఎచ్చటను అత్యంతాభావము లేదు. ఇంకేమనగా, పదముయొక్క వాచ్యత్వ రూపాభిధేయత్వమును, ప్రమాజ్ఞాన విషయత్వరూప ప్రమేయత్వమును సర్వ పదార్థములయందు నున్నది. అందువలన బూర్వోక్తానుమానము కేవలాన్వయి యనబడును.

మఱియు, ఏయనుమానముయొక్క సాధ్యమునకును, హేతువునకును ఎచ్చటను సహచారదర్శనము లేదో, ఆసాధ్యహేతువులయొక్క అభావములకే సహచారదర్శన మున్నదో ఆ యనుమానము కేవలవ్యతిరేకి యనబడును. ఉదా- **"పృథివీ ఇతరేభ్యో భిద్యతే, గంధవత్త్వాత్, యన్నైవం త న్నైవం, యథా జలాదిః"** ఇత్యాద్యనుమానములై యున్నవి. ఇచ్చట, పృథివి జలాదీతర పదార్థములకన్న భిన్న మను సాధ్యమునకును, గంధరూపహేతువునకును ఆపృథివీరూపపక్షమును విడిచి అన్యత్ర యెచ్చటను సహచారము లేదు. ఇక నేమనగా, ఆసాధ్యహేతువులయొక్క యభావములకే జలాదులయందు సహచార మున్నది. అందువలన నుక్తా నుమానము కేవలవ్యతిరేకి యనబడును.

మఱియు నేయనుమానముయొక్క సాధ్యహేతువుల రెంటికిని ఆరెంటి యొక్క యభావములకును ఎచ్చటను సహచారదర్శన మున్నదో ఆయనుమాన మన్వయవ్యతిరేకి యనబడును. ఉదా- "పర్వతో వహ్నిమాన్ ధూమవత్త్వాత్" అను ప్రసిద్ధానుమానమై యున్నది. ఇచ్చట వహ్నిరూప సాధ్యమునకును, ధూమరూప హేతువునకు మహానసమందు సహచారము చూడబడుచున్నది. మఱియు నారెంటియొక్క యభావములకు జలహ్రదమందు సహచారము చూడబడుచున్నది. అందువలన నీయనుమాన మన్వయవ్యతిరేకి యనబడును. 'ఈత్రివిధాను మానములును న్యాయప్రకాశముయొక్క షష్ఠపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా

నిరూపింపబడియున్నది. దాని నచ్చట దెలియవలయును.'

ఈనైయాయికులయొక్క మత మసంగతము. ఎట్లనగా, **"నేహ నానా స్తి కించన"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత బ్రహ్మమునందు సర్వప్రపంచముయొక్క యత్యంతా భావము చెప్పబడియున్నది. అందువలన బ్రహ్మముకన్నను భిన్నమైన యొక్క పదార్థమందుగూడ నత్యంతాభావముయొక్క ప్రతియోగిత్వము లేదు. ఇక నేమనగా సర్వానాత్మపదార్థములును ఆయత్యంతాభావముయొక్క ప్రతియోగులే యగు చున్నవి. అందువలన నాయనుమానమునందు గేవలాన్వయి రూపత్వము సంభ వించుట లేదు. ఈప్రకారముగానే యా కేవలవ్యతిరేక్యనుమానముగూడ సంభ వించుట లేదు. ఎట్లనగా, ఏపదార్థములకు బరస్పర వ్యాప్యవ్యాపకభావము లున్నవో ఆపదార్థములకే పరస్పరసాధన సాధ్యభావము లున్న వను నియమ మున్నది. ఈనియమమున కాకేవ్యతిరేక్యనుమానమునందు భంగ మగుచున్నది. ఏకారణ ముచేత ననగా, ఉక్తకేవల వ్యతరేక్యనుమానమునందు గంధము ఇతరభేదము అను ఈరెంటికిని సాధన సాధ్యభావ మంగీరింపబడియున్నది.

మఱియు నితరభేదాభావము, గంధాభావ మను రెంటికిని వ్యాప్యవ్యాపక భావ మంగీకరింపబడియున్నది. ఒక వేళ, అన్యపదార్థముల యొక్క వ్యాప్తి జ్ఞానమువలన నన్యపదార్థములయొక్క యనుమితి కలుగు ననినయెడల బర్వతమునందు వహ్నివ్యాప్య ధూమజ్ఞానముచేత జలమునందును అనుమితి కలుగవలయును. అందువలన నాయనుమానమునందు గేవలవ్యతిరేకి రూపత్వ మును సంభవింపదు. కేవలాన్వయియును, గేవలవ్యతిరేకియును అసంభవ మగుట వలన నాయను మానమునం దన్వయవ్యతిరేకి రూపత్వమును సంభవించుట లేదు. అందువలన వేదాంతసిద్ధాంతమునం దాయనుమాన మేకాన్వయిరూపమే యగు చున్నది. అందు బూర్వోక్తాన్వయ వ్యాప్తిసహితానుమానమున కన్వయి యని పేరు.

శంక:- ఏపురుషునకు బూర్వోక్తసాధనసాధ్యముల రెంటికిని సామానాధి కరణ్య రూపాన్వయ వ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగక సాధ్యాభావ సాధనాభావముల రెంటికిని సామానాధికరణ్య రూపవ్యతిరేక వ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నదో యాపురుషునకును అవ్యతిరేక వ్యాప్తిజ్ఞానమువలన సాధ్యానుమితి కలుగుచున్నది. అది కలుగగూడదు.

సమా:- ఆ యన్వయవ్యాప్తిజ్ఞాన రహితపురుషున కా వ్యతిరేక వ్యాప్తి జ్ఞానముచేత సాధ్యానుమితి కలుగదు. ఇం కే మనగా నచ్చట నర్థాపత్తి ప్రమాణము చేతనే యాసాధ్యముయొక్క ప్రమ కలుగుచున్నది. ఉదా- పృథివీ మాత్రమందుండు గంధగుణ మాపృథివియందు జలాదీతర పదార్థములయొక్క భేద మున్ననే కాని యనుపపన్నమై యాపృథివియం దితరభేదకల్పన చేయబడుచున్నది.

అనుమితిప్రమా నిరూపణము సమాప్తము.

ఉపమితిప్రమా నిరూపణము.

ఇక, తృతీయ మగు నుపమితిప్రమ నిరూపింపబడుచున్నది. **"సాదృశ్య ప్రమితి: ఉపమితి:"**- సాదృశ్యమును విషయము చేయు నేప్రమ యున్నదో అది యుపమితిప్రమ యనబడును. ఉదా- ఏపురుషుడు నగరమునందు గోపిండమును జూచి గవయపశువును దెలియుట కిచ్ఛ గలిగియు నున్నాడో ఆపురుషు డొకానొక వనవాసి పురుషుని జూచి గవయపశు వెట్టి దని ప్రశ్న చేయగా నావనవాసిపురుషు డానగరవాసిని జూచి గోసదృశము గవయమై యున్నది యని చెప్పగా నావచనమును విని యానగరవాసిపురుషు డొకానొక కాలమందు వనమునకు బోయెను. ఆవనమునందు గవయపిండమును జూడగానే యీగవయము గోసదృశమై యున్నదను జ్ఞానము వానికి గలుగుచున్నది. తదనంతరము గవయ సదృశము నాదు గోవై యున్నది అను జ్ఞాన మాపురుషునకు గలుగుచున్నది. ఈప్రకారమైన జ్ఞాన ముపమితిప్రమ యనబడును.

అచ్చట గవయపశు నిష్ఠమయిన యేగోసాదృశ్యముయొక్క జ్ఞాన మున్నదో ఆజ్ఞాన ముపమితి ప్రమకు గరణ మగుటవలన నుపమాన ప్రమాణమై యున్నది. నిజగోనిష్ఠ మగు నేగవయసాదృశ్యముయొక్క జ్ఞాన మున్నదో; ఆజ్ఞాన ముపమాన ప్రమాణమునకు ఫలమైన యుపమితిప్రమ యనబడును. ఇది యుపమితిప్రమకు లౌకికోదాహరణమై యున్నది. ఇక నాయుపమితికి వైదికోదాహరణము చెప్పబడు చున్నది. ఏపురుషునిచేత నాకాశముయొక్క యసంగత్వమును, వ్యాపకత్వమును నిశ్చయింపబడి యున్నవో మఱియు బ్రహ్మముయొక్క యసంగత్వమును, వ్యాపకత్వమును దెలియబడ లేదో; అట్టి యధికారిపురుషుడు బ్రహ్మవేత్త యగు

గురువును జూచి,'హే భగవాన్! బ్రహ్మముయొక్క స్వరూప మేది' యని ప్రశ్న చేయగా, తదనంతర మాగురు వాశిష్యుని జూచి యాకాశమువలె నాబ్రహ్మ మసంగమై యున్నది. అట్లే వ్యాపకమయ్యు నున్నది యని యుత్తరము చెప్పెను. తదనంతర మాశిష్య డేకాంతదేశమందు విచారము చేసి తనబ్రహ్మరూపాత్మయం దసంగత్వ వ్యాపకత్వములచేత నాకాశముయొక్క సాదృశ్యము ననుభవించెను. అనగా ఆకాశమువలె నసంగమును, వ్యాపకము నైన బ్రహ్మము నేనను ననుభవ మాయాధికారిపురుషునకు గలిగెను.

శంక:- ఆత్మయం దసంగత్వరూపమును, వ్యాపకత్వరూపమును ఆకాశ మునకు సదృశమై యున్నదను నీయర్థమందు బ్రమాణ మేమి?

సమా:- శ్రుతిస్మృత్యాచార్య వాక్యములను మూటిచేత నాయర్థము సిద్ధించు చున్నది. అచ్చట శ్రుతి, **"ఆకాశవత్సర్వగతశ్చ నిత్యః"**- ఆత్మ యాకాశము వలె సర్వత్ర వ్యాపకమును నిత్యమునై యున్నది. ఈశ్రుతిచేత నాత్మ యాకాశము వలె వ్యాపక మని చెప్పబడినది. మఱియు

"యథా సర్వగతం సౌక్ష్మ్యా దాకాశం నోపలిప్యతే।
సర్వత్రావస్థితో దేహే తథాఽఽత్మా నోపలిప్యతే ॥"-

ఆకాశము సర్వత్ర యుండున దైనను ఎట్లు తన యసంగ స్వభావముచేత నేపదార్థముచేతను సంగము లేని దగునో; అట్లీయాత్మ సర్వ దేహములయం దుండున దైనను దనయసంగస్వభావమువలన నేపదార్థముచేతను సంగము లేని దగును- అను నీగీతాస్మృతిచేత నాత్మ యాకాశమువలె నసంగ మనబడినది.

మఱియు **"దృశిస్వరూపం గగనోపమం పరమ్"** అను నీవచనముచేత నాచార్యులచేతను ఆత్మ యాకాశమువలె వ్యాపక మనబడినది. దీనిచే నాత్మయం దాకాశముయొక్క సాదృశ్యమువలన బూర్వోక్తోపమితియొక్క యుదాహరణము సంభవించుచున్నది. లేక, శుక్తిరజతస్వప్న పదార్థాదికములయందు మిథ్యాత్వ నిశ్చయముచేత నాకాశాది ప్రపంచముయొక్క స్వరూపము తెలియుట కిచ్ఛ గల యధికారిపురుషు డీ ప్రపంచము శుక్తిరజతాదికమువలె మిథ్యయై యున్నది యను

గురువచనమును విని యేకాంతదేశమందు విచారము చేసినవాడై యీప్రపంచము నందు శుక్తి రజతాదికముతో మిథ్యాత్వరూప సాదృశ్యము ననుభవించుచున్నాడు. అనగా నీయాకాశాదిక ప్రపంచము శుక్తిరజతాదికమువలె మిథ్యయే యగు నను ననుభవ మా యధికారిపురుషునకు గలుగుచున్నది. ఈ యుపమితియొక్క ఉదాహరణము కూడ వేదాంతసిద్ధాంతమున కనుకూలమై యున్నది.

ఇచ్చట నైయాయికు లైననో గవయనిష్ఠ గోసాదృశ్య జ్ఞానానంతరము గవయము గవయపదవాచ్యమై యున్నది యను జ్ఞానమునే యుపమితిప్రమ యని యంగీకరించుచున్నారు. అట్లే ఆయుపమానమును సాదృశ్యవిశిష్ట పిండజ్ఞానము, వైధర్మ్యవిశిష్ట పిండజ్ఞానము, అసాధారణధర్మ విశిష్టపిండజ్ఞానము- అనుభేదముచేత త్రివిధముగా నంగీకరించుచున్నారు. 'ఆనైయాయికులయొక్క మతము న్యాయ ప్రకాశముయొక్క షష్ఠపరిచ్ఛేదమునం దుపమాన నిరూపణమున విస్తరముగా బ్రతిపాదింపబడియున్నది.'

ఉపమితిప్రమా నిరూపణము సమాప్తము.

శాబ్దప్రమా నిరూపణము.

ఇక జతుర్థ మగు శాబ్దప్రమ నిరూపింపబడుచున్నది. **"వాక్యకరణకాప్రమా శాబ్దీ ప్రమా"**-వాక్యరూపకరణముచేత జన్య మగు నేప్రమ యున్నదో అది శాబ్దప్రమ యనబడును. ఉదా- **"తత్త్వమసి"** అను వైదికవాక్య శ్రవణముచేత నీయధికారిపురుషునకు **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను ప్రమ కలుగుచున్నది. అట్లే "ఘటమానయ, గామానయ" ఇత్యాది లౌకికవాక్యశ్రవణముచేత నీపురుషునకు ఘటగవాద్యానయనముయొక్క ప్రమ యేది కలుగుచున్నదో ఆప్రమకు శాబ్దప్రమ యని పేరు. అచ్చట నేవాక్యముచేత శాబ్దప్రమ కలుగుచున్నదో ఆవాక్యమునకు లక్షణము చెప్పబడుచున్నది. **"ఆకాంక్షాయోగ్యతా సన్నిధిమ త్పదసముదాయః వాక్యమ్"**- ఆకాంక్ష, యోగ్యత, సన్నిధి- అను నీమూడును గల యేపదము లున్నవో ఆపదములయొక్క సముదాయము వాక్య మనబడును. ఉదా-**'తత్త్వమసి'** ఇత్యాది వైదికవాక్యములు తత్ త్వమ్ మొదలగు పదములయొక్క సముదాయ రూపములై

యున్నవి. అట్లే "ఘటమానయ" ఇత్యాది లౌకిక వాక్యములు "ఘటమ్ ఆనయ" ఇత్యాది పదములయొక్క సముదాయ రూపములై యున్నవి.

ఇక, ఏపదములయొక్క సముదాయము వాక్య మనబడుచున్నదో ఆపదములయొక్క లక్షణము చెప్పబడుచున్నది. అందు **"వర్ణసమూహః పదమ్"**- కకారాది వర్ణముల సమూహము పద మనబడును. ఉదా- కలశాది పదములు కకారాది వర్ణముల సమూహరూపములై యున్నవి. ఆ పదఘటక కకారాది వర్ణములయం దేకజ్ఞానవిషయత్వ మేది గలదో అదియే సమూహత్వమై యున్నది.

యద్యపి నైయాయికమతమం దా కకారాదివర్ణములు శబ్దరూపము లగుట వలన క్షణికములు. అనగా, తృతీయక్షణమునందు నాశవంతములు. అట్లే యావర్ణములయొక్క సముదాయరూప పదమును, ఆపదసముదాయ రూప వాక్యమును, ఆవాక్యసముదాయరూప వేదమును క్షణికములై యున్నవి. తథాఽపి, వేదాంతసిద్ధాంతమం దాయావర్ణములు క్షణికములు కావు. ఇక నే మనగా, ఆకాశాదులవలె సృష్ట్యాదికాలమందు మాయోపహితేశ్వరునిచేత నావర్ణము లుత్పన్నము లగుచున్నవి. మఱియు బ్రళయకాలమం దావర్ణములు నాశ మొందుచున్నవి. మధ్యకాలమం దావర్ణముల కుత్పత్తివినాశములు కలుగుట లేదు. ఈకారణముచేతనే "సోఽయం గకారః" ఇత్యాది ప్రత్యభిజ్ఞకును బ్రమాణరూపత్వ మున్నది. మఱియు " ఉత్పన్నో గకారః, వినష్టో గకారః" ఇత్యాది ప్రతీతి యైననో ఆగకారాది వర్ణోచ్చారణములయొక్క యుత్పత్తివినాశములనే విషయము చేయుచున్నది. గకారాదివర్ణములయొక్క యుత్పత్తివినాశములను విషయము చేయుట లేదు. అందువలన వర్ణము, పదము, వాక్యము, వేదము అను నీసర్వ మును శబ్దరూప మగుటవలన క్షణికమై యున్నది యను నైయాయికుల యొక్క మత మసంగతమై యున్నది.

మఱియు మీమాంసకు లైననో వర్ణములను వర్ణసముదాయరూప వేదములను ఉత్పత్తి వినాశ రహిత నిత్యము లని యంగీకరించుచున్నారు. ఈమీమాంసకుల మతముకూడ నసంగతమై యున్నది. ఏల యనగా-

"ఛందాంసి జజ్ఞిరే తస్మాత్ యజు స్తస్మా దజాయత ।
అస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసిత మేనైతదృదృగ్వేదో యజుర్వేదః ॥"

ఇత్యాదికశ్రుతులచేత సృష్ట్యాదికాలమందు మాయోపహితేశ్వరుని యందుండి వేదములయొక్క యుత్పత్తి చెప్పబడియున్నది. మఱియు**'అత ఏవ చ నిత్యత్వమ్'** అను సూత్రమందు శ్రీవ్యాసభగవానులచేత వేదములకు ప్రళయపర్యంత స్థాయిత్వరూప నిత్యత్వము చెప్పబడియున్నది. అందువలన నీమీమాంసకులయొక్క మతముకూడ నసంగతమై యున్నది.

(19) ఆకాంక్షాదులయొక్క స్వరూప నిరూపణము.

పూర్వ మాకాంక్ష, యోగ్యత, సన్నిధి అను నీమూడును గల పదసముదాయము వాక్య మనబడినది. దానియందు ప్రథమమగు నాకాంక్షాస్వరూపము చెప్పబడుచున్నది. **"అన్వయానుపపత్తిః ఆకాంక్షా"**- ఏపదమున కేపదము లేక యన్వయము సంభవించుట లేదో ఆపదమున కాపదముతో సమభివ్యాహార మాకాంక్ష యనబడును. ఉదా- "ఘటమానయ" అనువాక్యముచేత శ్రోతకు ఘటమును ఆనయనము చేయు బోధ కలుగుచున్నది. ఆబోధ కేవల"ఘటమ్" అను కారకపదముచేతను గేవల "ఆనయ" అను క్రియాపదముచేతను గలుగుట లేదు. ఇక నేమనగా, ఆద్వివిధపదము లున్ననే యాబోధ కలుగుచున్నది. అందువలన నాఘటపదమున కానయపదముతో సమభివ్యాహార మున్నది. అట్లే ఆనయ పదమునకు ఘటపదముతో సమభివ్యాహార మున్నది. ఇదియే యాద్వివిధ పదము లకు పరస్పరాకాంక్షయై యున్నది.

సమభివ్యాహార మనగా సమీపత్వ మనబడును. యద్యపి, ఆకాంక్ష కిచ్ఛ యని పేరు, ఆయిచ్ఛ చైతన్యముయొక్క ధర్మమే యగుచున్నది, జడపదార్థముల యొక్క ధర్మము కాదు. తథాఽపి, ఆపదములు స్వవిషయకాకాంక్షను శ్రోతకు గలుగజేయుచున్నవి. అందువలన నాపదములు కూడ నాకాంక్షాసహితము లని చెప్పబడినది.

ఇక యోగ్యతావర్ణనము చేయబడుచున్నది. అచ్చట **"వాక్యార్థాబాధః యోగ్యతా"**- వాక్యార్థమునకు ప్రమాణాంతరముచేత నబాధితత్వము యోగ్యత యనబడును. ఉదా- "ఘటమానయ" అనువాక్యమున కర్థమైన యేఘటానయన మున్నదో అది ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములయందు దేనిచేతను బాధిత మగుట లేదు. ఇదియే యాఘటాది పదములయందు యోగ్యతయై యున్నది.

ఇక, సన్నిధివర్ణనము చేయబడుచున్నది. **"పదానా మవిలంబోచ్చారణం సన్నిధిః"**- పదములయొక్క విలంబరహితోచ్చారణ మేది గలదో అది సన్నిధి యనబడును. ఉదా- "ఘటమానయ" అను వాక్యమందు "ఘటమ్" అను పదోత్తరము విలంబరహితముగా "ఆనయ" యను పదోచ్చారణ మేది యున్నదో అది సన్నిధియై యున్నది. ఈప్రకారముగా, ఆకాంక్ష, యోగ్యత, సన్నిధి-అను నీమూడును గలపదములయొక్క యేసముదాయ మున్నదో అది వాక్య మనబడును.

అచ్చట "పదసముదాయః వాక్యమ్" అను నింతమాత్రమే వాక్యమునకు లక్షణ మనినయెడల యామాదికాల విలంబముచేత నుచ్చరింపబడు ఘటాదిపద సముదాయమం దావాక్యలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగును. ఆయతివ్యాప్తిదోషమును నివర్తించుటకొఱ కాలక్షణమునందు సన్నిధిసహిత పదసముదాయము వాక్య మనబడినది. యామమున కొకటిగా నుచ్చరింపబడిన యాఘటాది పదములయం దవిలంబోచ్చారణ రూపసన్నిధి లేదు. అందువలన నాపదసముదాయమునం దావాక్యలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు. మఱియు "సన్నిధిమత్ప దసముదాయః వాక్యమ్" అను నింతమాత్రమే యావాక్యమునకు లక్షణముగా చెప్పినయెడల **"అగ్నినా సించేత్"**- అగ్నిచేత వృక్షములను సేచనము చేయును (తడుపును) అను నప్రమాణవాక్యమునందును ఆ వాక్యలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగును. ఏల యనగా బూర్వోక్తసన్నిధి యీపదములయందు నున్నది. ఆయతివ్యాప్తిదోషము నివర్తించుటకొఱ కాలక్షణమునం దాపదములకు యోగ్యత యను విశేషణము చెప్పబడినది. అచ్చట నగ్నియందు సేచనకరణత్వము ప్రత్యక్షప్రమాణముచేత బాధితమై యున్నది. అందువలన నాపదములు

పూర్వోక్తయోగ్యతా సహితములు కావు. దీనిచే "అగ్నినా సించేత్" అను పదసము దాయమం దావాక్యలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

మఱియు "యోగ్యతా సన్నిధి మత్పదసముదాయః వాక్యమ్" అను నింతమాత్రమే యావాక్యమునకు లక్షణముగా జెప్పినయెడల "గౌరశ్వః పురుషో హస్తీ" అనుపదసముదాయమునం దావాక్యలక్షణమున కతివ్యాప్తి యగును. ఏలయన బూర్వోక్తము లగు సన్నిధియును, యోగ్యతయును నీపదములయం దున్నవి. ఆయతివ్యాప్తిదోషము నివర్తించుటకొఱ కాపదముల కాకాంక్ష యను విశేషణము చెప్పబడినది. అచ్చట గవాశ్వాదిపదములు పరస్పరాకాంక్షా సహితములు కావు. అందువలన నాపదసమూహమం దావాక్యలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

శంక:- ఈప్రకారముగా నుక్తవాక్యము శాబ్దప్రమకు గరణ మైనయెడల నవ్యుత్పన్న పురుషులకుగూడ నావాక్యముచేత శాబ్దప్రమ కలుగవలయును. ఈపదమున కీయర్థ మనుజ్ఞానము లేని పురుషు డవ్యుత్పన్ను డనబడును.

సమా:- ఎట్లు వాక్యము శాబ్దప్రమకు గారణమై యున్నదో అట్లు వాక్యనిష్ఠ పదములయొక్క సంగతిజ్ఞానముకూడ నాశాబ్దప్రమకు గారణమై యున్నది. అవ్యుత్పన్న పురుషున కాసంగతిజ్ఞానము లేదు. అందువలన నావాక్యము శ్రవణము చేసినను అవ్యుత్పన్నపురుషునకు వాక్యార్థప్రమ కలుగుట లేదు. ఇచ్చట శాబ్దప్రమ, వాక్యార్థప్రమ, శాబ్దబోధ మను త్రివిధశబ్దములును ఏకార్థముయొక్క వాచకములే యగుచున్నవి.

(20) సంగతియొక్క స్వరూపము

ఇక సంగతియొక్కస్వరూపము వర్ణింపబడుచున్నది. **"పదపదార్థయోః స్మార్యస్మారక భావసంబంధః సంగతిః"**- పదము, పదార్థము అనురెంటికిని ఏస్మార్యస్మారక భావసంబంధ మున్నదో అది సంగతి యనబడును. ఉదా- ఘటపదశ్రవణముచేత బురుషునకు ఘటరూపార్థముయొక్క స్మృతి కలుగు చున్నది. అచ్చట ఘటపద మైననో ఆస్మృతికి జనక మగుటవలన స్మారక మనబడును. మఱియు ఆఘటరూపార్థము స్మృతికి విషయ మగుటవలన స్మార్య

మనబడును. ఈప్రకారముగా స్మార్యస్మారక భావసంబంధము సంగతి యన బడును. శాస్త్రకారు లీసంగతిని వృత్తి యనియును జెప్పుచున్నారు.

మఱియు ఆవృత్తిరూపసంగతి శక్తి, లక్షణ అను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. యద్యపి, అన్యశాస్త్రములయందు శక్తి గౌణి లక్షణ లను భేదముచేత నావృత్తి త్రివిధముగా జెప్పబడియున్నది. తథాఽపి, ఇచ్చట ఆగౌణీవృత్తికి లక్షణయం దంతర్భావ మంగీకరించి యావృత్తి ద్వివిధముగా జెప్పబడినది.

(21) శక్తివృత్తి నిరూపణము

ఇక ఆద్వివిధవృత్తులయందు బ్రథమ మగు శక్తివృత్తి నిరూపింపబడుచున్నది. **"పదపదార్థయో ర్వాచ్య వాచక భావసంబంధః శక్తిః"**- పదము పదార్థ మను రెంటికిని ఏవాచ్యవాచక భావసంబంధ మున్నదో అది శక్తి యనబడును. ఉదా- ఘటపదము, ఘటరూపార్థము, ఈరెంటికిని వాచ్యవాచక భావసంబంధ మున్నది. అచ్చట ఘటపద మైననో వాచకమై యున్నది. ఘటరూపార్థము వాచ్యమై యున్నది. అందు, పదజన్యజ్ఞానమున కేది విషయమై యున్నదో అది వాచ్య మనబడును. పదార్థస్మృతి కేది జనకమై యున్నదో అది వాచక మనబడును. ఈశక్తి శాస్త్రమునందు ముఖ్యవృత్తి యనియును జెప్పబడుచున్నది.

మఱియు నాముఖ్యవృత్తి రూపశక్తియును యోగము, రూఢి యను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు **"అవయవశక్తిః యోగః"**- పదముయొక్క ప్రకృతిప్రత్యయ రూపావయవములయం దేయర్థబోధకశక్తి యున్నదో అది యోగశక్తి యనబడును. ఉదా- పాచకాది పదములకు బాకకర్త్రాదిరూపార్థమందు యోగశక్తి యున్నది. ఇచ్చట, పచ అనుధాతువున కనంతరము అక యను ప్రత్యయము వచ్చి పాచక యనుశబ్దము సిద్ధ మగుచున్నది. పచ అనుధాతువునకు బాకమందు శక్తి యున్నది. అక యనుప్రత్యయమునకు గర్తయందు శక్తి యున్నది. ఈద్వివిధావయవముల్లయొక్క శక్తిచేత బాకకర్త యగు పురుషునియొక్క బోధ కలుగుచున్నది. ఈయోగశక్తిసహిత పాచకాదిపదములు శాస్త్రమునందు యౌగిక పదములని చెప్పబడును. మఱియు **"సముదాయశక్తిః రూఢిః"**- పదముయొక్క

ప్రకృతిప్రత్యయ రూపావయవ సముదాయమం దేయర్థబోధక మగు నేశక్తి యున్నదో అది రూఢిశక్తి యనబడును. ఉదా- ఘటాదిపదములకు కలశాది రూపార్థముల యందు రూఢిశక్తి యున్నది. ఈరూఢిశక్తి సహితపదములు శాస్త్రమునందు రూఢపదము లనబడును.

ఇచ్చట నైయాయికు లాశక్తిని యోగము, రూఢి, యోగరూఢి, యౌగికరూఢి అనుభేదములచేత జతుర్విధముగా నంగీకరించుచున్నారు. మఱియు నాశక్తి చతుర్విధ మగుటచేత నాశక్తిసహిత పదములుకూడ యౌగికము, రూఢము, యోగరూఢము, యౌగికరూఢము అను భేదముచేత జతుర్విధములుగా నంగీకరించుచున్నారు. అచ్చట బంకజాది పదములకు యోగరూఢియును, ఉద్భిజ్జాదిపదములకు యౌగిక రూఢియు నంగీకరించుచున్నారు. 'ఈనైయాయికుల యొక్క మతము న్యాయ ప్రకాశముయొక్క షష్ఠపరిచ్ఛేదమున శబ్దప్రమాణ నిరూపణమందు విస్తరముగా నిరూపింపబడి యున్నది. దాని నచ్చట దెలియ వలయును.'

(22) శక్తిజ్ఞాన నిరూపణము.

ఇక బూర్వోక్తశక్తియొక్క జ్ఞానప్రకారము చెప్పబడుచున్నది. ఆశక్తియొక్క జ్ఞానము పురుషునకు వ్యవహారముచేత గలుగుచున్నది. ఉదా-గురుపిత్రాదిరూపు లగు నుత్తమవృద్ధ పురుషులచేత జెప్పబడిన "ఘటమానయ" అను వాక్యమును విని శిష్యపుత్రాదిరూప మధ్యమవృద్ధపురుషు లాఘటానయనముకొఱకు బ్రవర్తించు చున్నారు. మఱియు నాయుత్తమవృద్ధ పురుషులయొక్క సమీపమునం దున్న యొకానొక బాలకు డామధ్యమవృద్ధపురుషునియొక్క గమనాగమన రూపప్రవృత్తిని జూచి యామధ్యమవృద్ధపురుషునియొక్క జ్ఞానము ననుమానము చేయుచున్నాడు.

ఆయనుమాన మెట్లనగా **"ఇయం ప్రవృత్తిః జ్ఞానసాధ్యా, ప్రవృత్తిత్వాత్, మదీయప్రవృత్తివత్"**- ఈమధ్యమవృద్ధ పురుషుని యొక్క యే ప్రవృత్తి యున్నదో అది జ్ఞానముచేత జన్యమై యున్నది. ప్రవృత్తిరూప మగుటవలన, ఏది యేది ప్రవృత్తి యగుచున్నదో అది యది జ్ఞానముచేత జన్యమే యగుచున్నది, మదీయప్రవృత్తి

యిష్టసాధనత్వ జ్ఞానముచేత జన్య మగుటవలె. ఈప్రకారముగా నాబాలకు డామధ్యమ పురుషునియొక్క ప్రవృత్తికి హేతు వైన జ్ఞానము ననుమానము చేసి తదనంతర మాజ్ఞానమునం దాయుత్తమ వృద్ధపురుష వాక్యజన్యత్వ మనుమానము చేయుచున్నాడు. ఆయనుమాన మెట్లనగా **"ఇదం జ్ఞాన మేత ద్వాక్యజన్యమ్, ఏత ద్వాక్యాన్వయవ్యతిరేకానువిధాయిత్వాత్, దండజన్యఘటాదివత్"** ఈమధ్యమ పురుషునియొక్కప్రవృత్తికి హేతుభూత మగు నేజ్ఞాన మున్నదో ఆజ్ఞాన మీయుత్తమవృద్ధ పురుషునియొక్క "ఘటమానయ" అను వాక్యముచేత జన్యమైనది. ఈవాక్యముయొక్కయన్వయవ్యతిరేకానుసారి యగుటవలన. ఏపదార్థ మే పదార్థముయొక్క యన్వయవ్యతిరేకానుసారి యగుచున్నదో ఆపదార్థ మాపదార్థముచేత జన్యమే యగుచున్నది. ఉదా- దండ ముండినయెడల ఘటరూప కార్యోత్పత్తి యగుచున్నది, ఆదండము లేనియెడల నాఘటరూప కార్యోత్పత్తి యగుట లేదు. ఈరీతిగా దండమున కేయన్వయవ్యతిరేకము లున్నవో తదనుసారిగానే ఘటమున్నది. అందువలన నాఘటము దండజన్యమే యగుచున్నది.

ఈలాగుననే యీయుత్తమవృద్ధపురుషునియొక్క "ఘటమానయ" అనువాక్యముయొక్క యన్వయవ్యతిరేకానుసారి యగుటవలన నామధ్యమ పురుషునియొక్కజ్ఞాన మీవాక్యముచేతనే జన్యమై యున్నది. ఈప్రకారముగా నాబాలు డామధ్యమపురుషునియొక్క జ్ఞానమందు "ఘటమానయ" అను వాక్యజన్యత్వానుమానము చేసి యనంతర మామధ్యమపురుష కృతఘటా నయనమును జూచి యాఘటపదమునకు ఘటవ్యక్తియందు శక్తిని నిశ్చయము చేయుచున్నాడు. అనగా "ఘటమానయ" అనువాక్యమం దుండు ఘటపదమున కీఘటవ్యక్తియందు శక్తి యున్నదని యాబాలునకు శక్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నది.

ఈప్రకారముగా నాబాలునకు మొదట వృద్ధవ్యవహారముచేతనే ఘటాది పదములయొక్క శక్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. తదనంతరము వ్యాకరణము, ఉపమానము, కోశము, ఆప్తవాక్యము, వాక్యశేషము, వివరణము, సిద్ధపదసమీపత- అను వీనిచేతను బదములయొక్కశక్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఆవ్యాకరణాదుల చేత నేప్రకారము పదములయొక్క శక్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నదో; ఆప్రకారము

'న్యాయప్రకాశముయొక్క షష్ఠపరిచ్ఛేదమున శబ్దప్రమాణ నిరూపణమందు మాచేత విస్తరముగా నిరూపింపబడి యున్నది.' గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచ్చట విరమించితిమి.

(23) మతభేదముచేత శక్తివిషయార్థ నిరూపణము.

ఇక నాశక్తివిషయ భూతార్థము మతభేదముచేత నిరూపింపబడుచున్నది. అందు నైయాయికు లైననో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. ఈపదముచేత శ్రోత కీయర్థముయొక్క బోధ మగుగాక యను నేయీశ్వరేచ్ఛ యున్నదో అది శక్తియై యున్నది. మఱియు నవీన నైయాయికు లైననో పూర్వోక్తరీతిగా జీవేచ్ఛకూడ శక్తి యనుచున్నారు. ఘటాదిపదములకు శక్తి ఘటాదిరూప పదార్థములయందే యున్నది. ఘటాది పదార్థములయొక్కసంబంధరూప సంసర్గమం దాశక్తి లేదు. ఏకారణముచేత ననగా, ఘటపదముయొక్క శ్రవణముచేత శ్రోత కాఘట రూపార్థముయొక్క స్మరణయే కలుగుచున్నది. సంసర్గముయొక్క స్మరణ కలుగుట లేదు. మఱియు "ఘటమానయ" ఇత్యాది వాక్యములయం దుండు ఘటాది పదములయొక్క లేక అర్థములయొక్క పరస్పర సంసర్గరూప మయిన యేవాక్యార్థ మున్నదో; ఆ వాక్యార్థముయొక్క బోధ యాఘటాది పదములయొక్క సమభి వ్యాహారముచేతనే కలుగుచున్నది. అందువలన నాసంసర్గమందు ఘటాదిపదముల యొక్కశక్తి నంగీ కరించుట నిష్ఫలమై యున్నది.

మఱియు మీమాంసకు లైననో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. ఘటాదిపదములకు గేవలఘటాది రూపార్థమందే శక్తి యుండుట లేదు. ఇంకేమనగా కార్యాన్విత ఘటాదులయందే ఘటాదిపదములకు శక్తి యున్నది. ఇచ్చట బురుష ప్రయత్న రూపకృతిచేత సాధ్యమగు నేక్రియ యున్నదో అది కార్య మనబడును. ఆకార్య సంబంధ సహితము కార్యాన్విత మనబడును. ఉదా-"ఘటమానయ" అను వాక్యమందు ఘటానయన రూపక్రియ యాపురుష ప్రయత్నముచేత సాధ్య మగుటవలన గార్యమై యున్నది. ఆయానయన రూపకార్య సంబంధసహితము ఘటమై యున్నది. అందువలన నాఘటము కార్యాన్విత మనబడును. ఆకార్యాన్విత ఘటమందే ఘటపదమునకు శక్తి యున్నది.

ఈరీతిగా బటాదిపదములకును గార్యాన్విత ఘటాదులయందు శక్తి నంగీకరింపని యెడల ఆఘటాదిపదార్థముల యొక్క సంసర్గరూప వాక్యార్థబోధము కాకపోవలయును. అట్లే పూర్వోక్తరీతిగా బాలునకు బ్రథమమున గార్యాన్విత ఘటాదులయందే ఘటాదిపదములయొక్క శక్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అదియును గాకపోవలయును. ఏలయన, కృతిసాధ్యత్వరూప కార్యతాజ్ఞానమే పురుషుని యొక్క ప్రవృత్తికి హేతువై యున్నది. కేవలేష్ట సాధనతాజ్ఞానము పురుషుని యొక్కప్రవృత్తికి హేతు వగుటలేదు. చంద్రమండలాదికమం దిష్టసాధనతా జ్ఞానముండినను ఈపురుషునకు బ్రవృత్తి కలుగుట లేదు. యద్యపి, విషభక్షణ కూపపతనాదులయం దాకార్యాన్వితజ్ఞాన ముండినను ఈపురుషునకు బ్రవృత్తి కలుగుట లేదు. తథాఽపి, ఇష్టసాధనతాజ్ఞానమునకు సమానకాలిక మైన యేకార్యాన్వి జ్ఞానమున్నదో అదియే పురుషప్రవృత్తికి హేతువై యున్నది. ఆవిషభక్షణాదికమందు బురుషున కిష్టసాధన తాజ్ఞానము లేదు. అందువలన బ్రవృత్తి కలుగుట లేదు. దీనిచేత నాకృతి సాధ్యత్వరూపకార్యముయొక్క వాచకమైన లిజ్ లోట్ తవ్య- ఇత్యాదు లేపదము లున్నవో తత్పదఘటితవాక్యమే ప్రమాణవాక్యమై యున్నది. ఉదా- 'ఘటమానయ' ఇత్యాది లౌకికవాక్యములును" **"స్వర్గకామో యజేత"** ఇత్యాది వైదికవాక్యములునై యున్నవి. ఆ లిజాదిపదరహిత వాక్యములు ప్రమాణ మగుటలేదు. ఉదా- "భూతలే ఘటః" ఇత్యాది లౌకికవాక్యములును, "తత్త్వమసి" ఇత్యాది వైదికవాక్యములునై యున్నవి.

మఱియు వేదాంతసిద్ధాంతమత మేమనగా, ఘటాదిపదములకు గేవల ఘటాదిరూపార్థమందు గాని, కార్యాన్విత ఘటాదులయందు గాని శక్తి లేదు. మఱి యేమనగా ఇతరాన్విత ఘటాదులయందే యాఘటాదిపదములకు శక్తి యున్నది. యద్యపి, బాలునకు బ్రథమమున గార్యాన్విత ఘటాదులయందే ఘటాదిపదముల యొక్కశక్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. తథాఽపి, అనంతరము గౌరవదోషమువలన నాకార్యాంశమును బరిత్యాగము చేసి యితరాన్విత ఘటాదికములయందే యాఘటాది పదములయొక్క శక్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఆయితరపదార్థము కార్యమగుగాక, లేక, కార్యముకన్న భిన్న మగుగాక, ఎట్లు "ఘటామానయ" అను

కార్యపరవాక్యముచేత బూర్వోక్తరీతిగా శక్తి గ్రహింపబడినదో, అట్లు 'పుత్రస్తే జాతః' ఇత్యాదిక సిద్ధార్థపరవాక్యములచేతను ఆ శక్తిగ్రహణ మగుచున్నది.

ఉదా-ఒకానొక ధనికపురుషునకు పుత్రుడు జన్మించెను. ఆ పుత్రపదాంకిత మగువస్త్రమును గొని వార్త చెప్పునట్టి పురుషు డాధనికపురుషునియొక్క సమీపమునకు బోయి యావస్త్రమును వానిముం దుంచి "పుత్రస్తే జాతః" అని చెప్పెను. దానిని విని యా ధనికపురుషుడు పుత్రునియొక్క జననజ్ఞానముచేత హర్షము పొందెను. ఆ హర్షమువలన వానియొక్కముఖము వికాసయుక్త మైనది. దానిని జూచి పుత్రపదముయొక్కశక్తిజ్ఞానము లేనివాడగు మఱియొక్కపురుషు డాముఖవికాస రూపహేతువుచేత నాధనికపురుషునియొక్కహర్షము ననుమానము చేయుచున్నాడు. తదనంతర మాహర్షమునందు జ్ఞానజన్యత్వము ననుమానము చేయుచున్నాడు. తదనంతర మాజ్ఞానమం దన్వయవ్యతిరేకములచేత "పుత్రస్తే జాతః" అను వాక్యజన్యత్వము ననుమానము చేయుచున్నాడు. తదనంతర మా యుత్పత్తిసహిత బాలకపిండమం దాపుత్రపదముయొక్క శక్తిని నిశ్చయము చేయుచున్నాడు. అందువలన నెట్లు "ఘటమానయ, స్వర్గకామో యజేత" ఇత్యాది కార్యపరవాక్యములు ప్రమాణరూపములై యున్నవో అట్లు "భూతలే ఘటః, తత్త్వమసి" ఇత్యాది సిద్ధార్థపర వాక్యములుగూడ బ్రమాణములే యగుచున్నవి.

మఱియు, పూర్వోక్తఘటాది పదములకు శక్తి ఘటత్వాది జాతియందే యున్నది. ఘటాది వ్యక్తులయందు లేదు. ఒకవేళ నాశక్తి ఘటాదివ్యక్తులయం దంగీకరించినయెడల ఆఘటాదివ్యక్తు లనంతములై యున్నవి. అందువలన నాశక్తులు గూడ ననంతము లని యంగీకరింపవలయును. మఱియు నేఘటవ్యక్తి యందు ఘటపదముయొక్క శక్తిజ్ఞానము కలుగు చున్నదో; అవ్యక్తికన్న భిన్న మైన ఘటమునకుగూడ ఆఘటపదముచేత బోధ యగుచున్నది. అదియును గాక పోవలయును. ఏల యన ఆఘటవ్యక్తియం దాఘటపదముయొక్క శక్తిజ్ఞానము కలుగుట లేదు. ఆఘటత్వజాతియో సర్వఘటవ్యక్తులయందు నేకమై యున్నది. అందువలన నాజాతియందు శక్తి నంగీకరించుటయం దాశక్తి కనంతత్వమును, వ్యభిచారదోషమును బ్రాప్త మగుటలేదు. అందువలన ఘటాదిపదములకు

ఘటత్వాది జాతియందే శక్తి నంగీకరించుట యుచితమై యున్నది.

శంక:- ఘటాదిపదములకు ఘటత్వాదిజాతియందే శక్తి నంగీకరించిన యెడల "ఘటమానయ" అనువాక్యము వినుటచేత శ్రోత కా ఘటపదముచేత ఘటత్వజాతియొక్క బోధయే కావలయును. ఘటవ్యక్తియొక్క బోధ కాగూడదు. మఱియు ఆఘటవ్యక్తి బోధ కలుగక ఆఘటవ్యక్తి కానయనముగూడ సంభవించుట లేదు.

సమా:- శ్రోతకు ఘటపదముచేత ఘటత్వజాతియొక్కబోధయే కలుగుచున్నది. అయినను, ఆఘటవ్యక్తి లేక ఆఘటత్వజాతి స్వతంత్రముగా నానయనము సంభవించుట లేదు. అందువలన నా శ్రోత కాక్షేపముచేత నాఘటవ్యక్తి యొక్క బోధ యగుచున్నది. లేక, ఆఘటపదముయొక్క లక్షణచేత ఘటవ్యక్తి యొక్కబోధ యగుచున్నది. ఇచ్చట గొందఱు గ్రంథకారులు సమానవృత్తి వేద్యత్వమునే * యాక్షేప మని చెప్పుచున్నారు. మఱికొంద ఱనుమానము నాక్షేపమని చెప్పుచున్నారు. మఱికొంద ఱర్థాపత్తి నాక్షేపమని చెప్పుచున్నారు. 'ఈత్రివిధ పక్షములును న్యాయప్రకాశముయొక్క షష్ఠపరిచ్ఛేదమునందు స్పష్టముగా జెప్పబడి యున్నవి.'

లేక, ఘటత్వాది జాతివిశిష్ట ఘటాది వ్యక్తులయందే ఘటాదిపదములకు శక్తి యున్నది. కేవలజాతియం దైనను, లేక, కేవలవ్యక్తియం దైనను ఆశక్తి లేదు. అయినను జాతియందు శక్తి జ్ఞాతమయ్యే శాబ్దబోధమున కుపయోగి యగుచున్నది. వ్యక్తియందు శక్తి యైననో స్వరూపముచేతనే యుపయోగి యగుచున్నది. జ్ఞాతమై యుపయోగి యగుటలేదు. ఈప్రకార మైన శక్తినే శాస్త్రమునందు గుబ్జశక్తి యందురు.

శంక:- పూర్వము ఘటాదిపదముల కితరాన్విత ఘటాదులయందు శక్తి చెప్పితిరి. ఇప్పు డాఘటాది పదములకు ఘటత్వజాతియందు, లేక, ఘటత్వజాతి విశిష్టఘటవ్యక్తియందు శక్తి చెప్పుచున్నారు. అందువలన గ్రంథమునకు బూర్వోత్తర విరోధము ప్రాప్త మగుచున్నది.

---

* జాతివ్యక్తులు రెండును ఏకజ్ఞానమునకు విషయ మగుట సమానవృత్తివేద్యత్వము

సమా:- ఆశక్తి యనుభావిక, స్మారిక యనుభేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు బూర్వ మితరాన్విత ఘటాదులయందు ఘటాది పదముల కనుభావకశక్తి చెప్పబడినది. ఇప్పుడు ఘటత్వజాతియందు, లేక, ఘటత్వజాతి విశిష్ట ఘటవ్యక్తి యందు ఘటపదమునకు స్మారకశక్తి చెప్పబడినది. అందువలన గ్రంథమునకు బూర్వోత్తరవిరోధము ప్రాప్త మగుట లేదు. ఈప్రకారమే మీమాంసక మత మందును గార్యాన్విత ఘటాదులయందు ఘటాదిపదముల కనుభావక శక్తియును, ఘటత్వాదిజాతియందు స్మారకశక్తియు నున్నది. ఇంతపర్యంతము ప్రథమమగు శక్తివృత్తి నిరూపింపబడినది.

(24) లక్షణావృత్తి నిరూపణము.

ఇక ద్వితీయ మగు లక్షణావృత్తి నిరూపింపబడుచున్నది. **"శక్యసంబంధః లక్షణా"**- పూర్వోక్తశక్తివృత్తి కేది విషయమై యున్నదో అది శక్యమై యున్నది. ఈశక్యమును వాచ్య మనియును జెప్పుదురు. ఆశక్యపదార్థమునకు లక్ష్యమాణ పదార్థముతో గల యేసంబంధ మున్నదో అది లక్షణ యనబడును. ఉదా-ఒకయాప్తు డగువక్త మండపస్థ పురుషుని భోజనము చేయించు నభిప్రాయముతో "మండపం భోజయ" అని యొకపురుషుని జూచి చెప్పెను. ఆవచనమును శ్రవణము చేసిన యాపురుషుడు జడ మగు మండపమందు భోజనకర్తృత్వముయొక్కయ యోగ్య తను దెలిసి యామండప పదమునకు శక్యార్థ మగు నేగృహవిశేష మున్నదో దాని కాపురుషునితో సంయోగసంబంధ మున్నది. ఇది లక్షణ యనబడును. ఇక ఆ లక్షణావృత్తియొక్క విభాగము వర్ణింపబడుచున్నది. అచ్చట ఆలక్షణావృత్తి, కేవలలక్షణ లక్షితలక్షణ, యను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది.

(25) కేవలలక్షణా నిరూపణము.

"శక్యసాక్షా త్సంబంధః కేవలలక్షణా"- పదముయొక్క శక్యార్థమునకు లక్ష్యమాణార్థముతో గల యేసాక్షాత్సంబంధ మున్నదో అది కేవల లక్షణ యనబడును. ఆకేవలలక్షణజహల్లక్షణ, అజహల్లక్షణ, జహదజహ క్షణ, యను భేదముచేత త్రిప్రకార మగుచున్నది.

"శక్యార్థపరిత్యాగేన తత్సంబంధ్యర్థాంతరే వృత్తిః జహల్లక్షణా"- పదముయొక్కశక్యార్థమును బరిత్యజించి యాశక్యార్థముయొక్కసంబంధము గల యన్యపదార్థమం దాపదముయొక్క యేలక్షణావృత్తి యున్నదో అది జహల్లక్షణ యనబడును. ఉదా- శ్రోతకు గంగాతీరమునందు ఘోషముయొక్క బోధ కావలయు నను నభిప్రాయముచేత ఆప్తవక్త యగు పురుషునిచేత నుచ్చరింపబడిన " గంగాయాం ఘోషః ప్రతివసతి" అను నేవాక్య మున్నదో; ఆవాక్యశ్రవణముచేత శ్రోత గంగాపదముయొక్కశక్యార్థరూప జలప్రవాహమందు ఘోషాధారతానుపపత్తిని జూచి గంగాపదమునకు దీరమునందు లక్షణ చేయుచున్నాడు. అచ్చట గంగా పదమునకు శక్యార్థమైన యేజలప్రవాహ మున్నదో దానిని బరిత్యజించి యాశక్యార్థముయొక్క సంయోగసంబంధము గల యేతీరరూపార్థ మున్నదో; ఆతీరమునం దాగంగా పదముయొక్కలక్షణావృత్తి యున్నది. ఇది జహల్లక్షణ యనబడును.

ఇక, అజహల్లక్షణ చెప్పబడుచున్నది. అచ్చట "శక్యార్థాఽపరిత్యాగేన తత్సంబంధ్యర్థాంతరే వృత్తిః అజహల్లక్షణా"-పదముయొక్క శక్యార్థము నకు బరిత్యాగము లేకయే ఆశక్యార్థముయొక్కసంబంధము గల యన్య పదార్థమం దాపదముయొక్క యేలక్షణావృత్తి యున్నదో అది యజహల్లక్షణ యనబడును. * ఉదా- మంచస్థ పురుషునియొక్క బోధ కావలయు నను నభిప్రాయముచేత నాప్తవక్త యగు పురుషునిచే నుచ్చరింపబడిన "మంచాః క్రోశంతి" అను నేవచన మున్నదో, ఆవచనమును శ్రవణము చేసి యాశ్రోత యగు పురుషుడు జడమగు మంచమందు శబ్దకర్తృత్వముయొక్కయనుపపత్తిని జూచి మంచ పదమునకు మంచస్థపురుషుని యందు లక్షణ చేయుచున్నాడు. అచ్చట మంచపదముయొక్క

---

* ఇచ్చట మూలగ్రంథకారులు అజహల్లక్షణోదాహరణము "మంచాః క్రోశంతి" యని చెప్పియున్నారు విచారసాగరాద్యన్యగ్రంథములయందు ఈరీతిగా జెప్పబడియున్నది. "అశ్వము పరుగెత్తుచున్నది" అనుబోధ కావలయునను నభిప్రాయముచేత నాప్తవక్త యగు పురుషునిచే నుచ్చరింపబడిన "శోణో ధావతి" అను నేవాక్యమున్నదో అవాక్యమును శ్రవణము చేసి శ్రోతయగు పురుషుడు రక్తవర్ణమందు ధావనానుపపత్తిని జూచి శోణపదమునకు రక్తవర్ణసహితాశ్వమునందు లక్షణ చేయుచున్నాడు. అచ్చట శోణపద శక్యార్థరూప రక్తవర్ణమునకు బరిత్యాగము లేకయే యాశోణపదమునకు రక్తవర్ణసహితాశ్వమునం దేలక్షణావృత్తి యున్నదో దానిని అజహల్లక్షణ యందురు.

శక్యార్థరూప మంచమునకు బరిత్యాగము లేకయే యామంచపదమునకు మంచస్థపురుషునియం దేలక్షణావృత్తి యున్నదో దాని నజహల్లక్షణ యందురు.

ఇక జహదజహల్లక్షణ చెప్పబడుచున్నది. అచ్చట **"శక్యైకదేశపరిత్యాగే నైకదేశ వృత్తి: జహదజహల్లక్షణా"**- పదముయొక్కశక్యార్థముయొక్క యేకదేశము పరిత్యాగము చేసి యేకదేశమందు బదముయొక్క యేలక్షణావృత్తి యున్నదో అది జహదజహల్లక్షణ యనబడును. ఈలక్షణను భాగత్యాగలక్షణ యనియును జెప్పుదురు. ఉదా- దేవదత్తపురుషునియొక్కయభేదమును బోధించు తాత్పర్యము చేత నాప్తవక్త యగు పురుషునిచే నుచ్చరింపబడిన "సోఽయం దేవదత్త:" అను నేవాక్య మున్నదో; ఆవాక్యము శ్రవణము చేసి శ్రోత యగు పురుషుడు స: అయమ్ అను రెండుపదములకు దేవదత్తపిండమాత్రమందు లక్షణ చేయుచున్నాడు. అచ్చట, తద్దేశకాల విశిష్ట దేవదత్తపిండము స: అనుపదమునకు శక్యార్థమై యున్నది. మఱియు నేతద్దేశకాల విశిష్టదేవదత్త పిండము "అయమ్" అను పదమునకు శక్యార్థమై యున్నది. అచ్చట నారెండుశక్యార్థముల కభేదము సంభవించుట లేదు. అందువలన "స:" అనుపదముయొక్కశక్యార్థమందు దద్దేశకాల విశిష్టత్వరూపైక దేశ మేది గలదో దానిని బరిత్యాగము చేసి ఆదేవదత్తపిండరూపైక దేశమందు "స:" అనుపదము యొక్క లక్షణావృత్తి యున్నది. "అయమ్" అనుపదముయొక్క శక్యార్థమం దేతద్దేశకాల విశిష్టత్వరూపైకదేశ మేది గలదో; దానిని బరిత్యాగము చేసి యాదేవదత్త పిండరూపైక దేశమందు అయంపదముయొక్కలక్షణావృత్తి యున్నది. దీనిని జహదజహల్లక్షణ యందురు.

లేక, జీవబ్రహ్మములయొక్క యభేదబోధన తాత్పర్యముచేత బ్రహ్మవేత్త యగు గురువుచేత నుచ్చరింపబడిన "తత్త్వమసి" యను నే మహావాక్య మున్నదో దానిని శ్రవణము చేసి యధికారి యగు శ్రోత తత్, త్వమ్ అను రెండుపదములకు నఖండచైతన్యమునందు లక్షణచేసెను. అచ్చట మాయోపహిత చైతన్యము తత్పదశక్యార్థమై యున్నది. స్థూలసూక్ష్మాది శరీరోపహిత చైతన్యము త్వంపద శక్యార్థమై యున్నది. ఆరెండుశక్యార్థముల కభేదము సంభవించుట లే``. అయినను ఆవాక్యమందు తత్త్వంపదములయొక్క సామానాధికరణ్యముచేత తత్త్వమ్ అను

రెండు పదార్థములకు నభేదమే ప్రతీత మగుచున్నది. అందువలన దత్పద శక్యార్థమందు మాయారూపైకదేశమును బరిత్యాగము చేసి చైతన్యరూపైక దేశము నందు తత్పదముయొక్క లక్షణావృత్తియును, త్వంపదశక్యార్థమునందు స్థూల సూక్ష్మాది శరీరరూపైకదేశమును బరిత్యాగము చేసి చైతన్యరూ పైకదేశము నందు ద్వంపదముయొక్క లక్షణా వృత్తియు నున్నది. దీనిని సిద్ధాంతమునందు జహద జహల్లక్షణ యనియును, భాగత్యాగలక్షణ యనియును జెప్పుదురు. అందువలన, ఆలక్ష్యార్థరూపాఖండ చైతన్యమున కభేదము సంభవించు చున్నది.

శంక:- తత్త్వమ్ అను రెండుపదములకు నేకాఖండచైతన్యమునందే లక్షణ యైనయెడల, ఒకటే పదముచేత నాయఖండచైతన్యరూప బ్రహ్మసాక్షాత్కారము సంభవించుచున్నది. అందువలన రెండవపదము వ్యర్థమే యగును. మఱియు నేకార్థబోధకము లగు రెండుపదములు చెప్పుటవలన బునరుక్తిదోషముగూడ బ్రాప్త మగును.

సమా:- పదమైననో తనయర్థముయొక్క కేవలస్మరణమాత్రమే చేయు చున్నది. రెండవపదము లేక యాయేకపదము శాబ్దబోధమునకు హేతువు కాదు. అందుచేత బ్రథమమున తత్త్వమ్ అను రెండుపదములయొక్క భాగత్యాగలక్షణచేత నిర్వికల్పకాఖండ చైతన్యముయొక్కస్మరణమాత్రము కలుగుచున్నది. తదనంతర మాపదసముదాయరూప మగు తత్త్వమసి యను వాక్యముచేత బ్రహ్మాత్మైక్య విషయక మగు **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను శబ్దముయొక్కయపరోక్షానుభవ మగుచున్నది. ఆయపరోక్షానుభవ మేకపదముచేత సంభవించుట లేదు. అందు వలన రెండవపదము వ్యర్థము కాదు. మఱి యేమనగా, ఆరెండు పదములును సార్థకములై యున్నవి. మఱియు బూర్వోక్తప్రకారముగా దత్త్వమ్ అను రెండుపదములయొక్క వాచ్యార్థములకు భేదమే యున్నది. అందువలన బునరుక్తి దోషముగూడ బ్రాప్త మగుట లేదు.

అచ్చట, జహల్లక్షణయందు సర్వవాచ్యార్థమునకు బరిత్యాగ మున్నది. తత్త్వంపదములయొక్క సర్వవాచ్యార్థములకు బరిత్యాగము లేదు. మఱి యే మనగా, ఏకదేశమునకు బరిత్యాగ మున్నది. అందువలన నాతత్త్వంపదముల

యందు జహల్లక్షణయును సంభవింపదు. అజహల్లక్షణయం దైననో వాచ్యార్థము కంటె నధికార్థమునకును గ్రహణ మున్నది. తత్త్వంపదములకు వాచ్యార్థములకంటె నధికార్థ గ్రహణము కొంచెమైనను గలుగుట లేదు. అందువలన నాతత్త్వం పదములయం దజహల్లక్షణయును సంభవించుట లేదు. మఱియే మనగా. పూర్వోక్తరీతిగా జహదజహల్లక్షణయే సంభవించుచున్నది. ఈకారణమువలన నాచార్యులచేత **"తత్త్వమస్యాది వాక్యేషు లక్షణా భాగలక్షణా"** అను వచనముచేత దత్త్వమస్యాది వాక్యములయందు భాగత్యాగలక్షణయే చెప్పబడియున్నది.

ఇచ్చట గొందఱు గ్రంథకారులు తత్త్వమస్యాది వాక్యములయందు భాగత్యాగలక్షణ లేకయే యఖండచైతన్యముయొక్క బోధ నంగీకరించుచున్నారు. వారియభిప్రాయ మేమనగా, "అనిత్యో ఘట:" అనువాక్యమందు ఘటత్వవిశిష్ట ఘటవ్యక్తి ఘటపదమునకు వాచ్యార్థమై యున్నది. ఆవాచ్యార్థముయొక్క యేకదేశరూప మగు నేఘటత్వజాతి యున్నదో; ఆఘటత్వజాతి కనిత్యత్వముతో నన్వయము సంభవించుట లేదు, మఱేమనగా, ఆఘటవ్యక్తికే యాయనిత్యత్వముతో నన్వయము సంభవించుచున్నది.

ఎట్లు ఘటపదమునకు ఘటవ్యక్తియందు భాగత్యాగలక్షణ లేకయే యోగ్యతా బలముచేత నాఘటపదముయొక్క శక్తివృత్తివలన నుపస్థిత మైన ఘటవ్యక్తికే యాయనిత్యత్వముతో నన్వయ మగుచున్నదో, అట్లే తత్త్వంపదములయొక్క వాచ్యార్థములకు నేకదేశరూప పరోక్ష త్వాపరోక్షత్వ సర్వజ్ఞత్వాల్పజ్ఞత్వాసంసారిత్వ సంసారిత్వాదు లయిన యేధర్మము లున్నవో వానికి బరస్పరాభేదము సంభ వించుట లేదు. మఱి యే మనగా, చైతన్యరూప విశేష్యాంశమునకే యభేదము సంభవించుచున్నది. అందువలన నాతత్త్వంపదములయందు భాగత్యాగలక్షణ లేకయే యోగ్యతాబలమువలన దత్త్వంపదములయొక్క శక్తివృత్తిచేత నుపస్థిత మైన యఖండచైతన్యమునకే యభేదాన్వయబోధ మగుచున్నది. అందువలన, తత్త్వమస్యాది వాక్యములయందు భాగత్యాగలక్షణ యంగీకరించుట వ్యర్థమై యున్నది.

ఈమతము సర్వాచార్యోక్తికి విరుద్ధ మగుటవలన నసంగతమై యున్నది. ఇంతపర్యంతము కేవలలక్షణ నిరూపింపబడినది.

(26) లక్షితలక్షణా కథనము.

ఇక, ద్వితీయమగు లక్షితలక్షణయొక్క నిరూపణ చేయబడుచున్నది. **"శక్యపరంపరాసంబంధః లక్షితలక్షణా"**- పదముయొక్క శక్యార్థమునకు లక్ష్యమాణార్థముతో నేపరంపరా సంబంధ మున్నదో అది లక్షితలక్షణ యనబడును. ఉదా-మధుకరము శబ్దించుచున్న దను నర్థమును బోధించుటకొఱ కాప్తవక్త యా పురుషునిచే నుచ్చరింపబడిన "ద్విరేఫో రౌతి" అను నేవాక్య మున్నదో; ఆవాక్య శ్రవణముచేత శ్రోత యాద్విరేఫపదముయొక్కశక్యార్థరూప మగు రెండురేఫముల యందు శబ్దకర్తృత్వముయొక్కయనుపపత్తిని జూచి ఆద్విరేఫపదమునకు మధుకరవ్యక్తియందు లక్షణ చేయుచున్నాడు. ఆలక్షణ లక్షితలక్షిణ యనబడును.

అచ్చట ద్విరేఫపదమునకు శక్యార్థము రెండు రేఫములై యున్నది. ఆరెండు రేఫములకు మధుకరవ్యక్తితో సాక్షాత్సంబంధ మేదియు సంభవించుట లేదు. ఇక నేమనగా ఆరెండు రేఫములకు భ్రమరపదముతో సంబంధ మున్నది. ఆభ్రమర పదమునకు మధుకరవ్యక్తితో సంబంధ మున్నది. ఈరీతిగా నారెండు రేఫములకు స్వఘటిత పదవాచ్యత్వరూప పరంపరా సంబంధ మా మధుకర వ్యక్తితో నున్నది. ఇచ్చట స్వశబ్దముచేత నాద్విరేఫపదముయొక్క శక్యార్థరూప మగు రెండు రేఫములను గ్రహింపవలయును. ఆరెండురేఫములచేత ఘటిత మైనది భ్రమర పదము. ఆభ్రమరపద వాచ్యత్వము మధుకరవ్యక్తియం దున్నది. ఇట్లు శక్యార్థము యొక్క పరంపరా సంబంధము లక్షితలక్షణ యనబడును.

(27) గౌణీవృత్తి నిరూపణము.

ఇచ్చట గొందఱు శాస్త్రకారులు శక్తిలక్షణలకన్న భిన్నముగా దృతీయమగు గౌణి యనువృత్తినిగూడ నంగీకరించుచున్నారు. ఉదా-**"సింహో దేవదత్తః"**- ఈ దేవదత్తనామ పురుషుడు సింహము అనువాక్యమందు సింహపదమునకు దేవదత్తనామ పురుషునియందు గౌణీవృత్తి యున్నది. ఈగౌణీవృత్తి లక్షణావృత్తికన్న భిన్నముగా సిద్ధ మగటలేదు. ఇకనేమనగా, ఉక్తలక్షితలక్షణయందే యంతర్భూతమై యున్నది. అచ్చట సింహపదమునకు సింహమను పశువు శక్యార్థమై యున్నది.

ఆశక్యార్థమునకు గ్రూరత్వ శూరత్వములతో సంబంధ మున్నది. ఆ క్రూరత్వ శూరత్వములకు దేవదత్తనామ పురుషునితో సంబంధమున్నది. ఈప్రకారముగా నాసింహపదముయొక్కశక్యార్థమునకు దేవదత్తపురుషునితో స్వవృత్తి క్రూరత్వా దిమత్త్వరూప పరంపరాసంబంధ మున్నది. ఆ క్రూరత్వ శూరత్వములకు దేవ దత్తనామ పురుషునితో సంబంధ మున్నది. అందువలన గౌణియను వృత్తి లక్షిత లక్షణయం దంతర్భూతమే యగుచున్నది.

ఈప్రకారముగా నేపురుషునకు బదములయొక్క శక్తివృత్తి లక్షణావృత్తుల యొక్కజ్ఞానము కలుగుచున్నదో; అపురుషునకే ఉక్తవాక్యముచేత శాబ్దప్రమ కలుగుచున్నది. ఆవృత్తి జ్ఞానరహితులగు నవ్యుత్పన్న పురుషుల కావాక్యముచేత శాబ్దప్రమ కలుగుట లేదు మఱియు, ఎట్లు శక్తి లక్షణారూప వృత్తిజ్ఞానము శాబ్దప్రమోత్పత్తియందు గారణమై యున్నదో; అట్లు ఆకాంక్ష, యోగ్యత, ఆసత్తి, తాత్పర్య మను నీచతుర్విధములయొక్క జ్ఞానమును శాబ్దప్రమోత్పత్తియందు గారణమై యున్నది. ఆకాంక్షా యోగ్యత లను రెంటియొక్క స్వరూపము పూర్వము నిరూపింపబడినది.

(28) ఆసత్తి నిరూపణము.

ఇక, ఆసత్తియొక్కనిరూపణము చేయబడుచున్నది. అచ్చట **"శక్తిలక్షణాఽ న్యతరసంబంధేనావ్యవధానేన పదజన్య పదార్థోపస్థితి: ఆసత్తి:"**- పదమునకు దనయర్థమునం దేశక్తిరూపసంబంధ మున్నదో, లేక, లక్షణారూప సంబంధ మున్నదో; ఆసంబంధముచేత వ్యవధానరహితముగా బదజన్యపదార్థము యొక్క యేస్మృతి యున్నదో; అది యాసత్తి యనబడును. ఉదా"ఘట మానయ" అను వాక్యశ్రవణముచేత శ్రోతకు ఘటపదమువలన, శక్తిరూపసంబంధముచేత, ఘటరూపార్థముయొక్క స్మృతి కలుగుచున్నది, మఱియు ఆనయ అనుపదము వలన శక్తిరూపసంబంధముచేత నానయనరూప క్రియయొక్కస్మృతి కలుగుచున్నది. అట్లే "గంగాయాం ఘోష:" అనువాక్యశ్రవణముచేత శ్రోతకు గంగాపదమువలన లక్షణారూప సంబంధముచేత దీరరూపార్థముయొక్క స్మృతి కలుగుచున్నది. మఱియు ఘోషపదమువలన శక్తిరూప సంబంధముచేత ఘోషరూపార్థము

యొక్కస్మృతి కలుగుచున్నది. ఇది యాసత్తి యనబడును.

(29) తాత్పర్య నిరూపణము.

ఇక, తాత్పర్యముయొక్కనిరూపణము చేయబడుచున్నది. ఆతాత్పర్యము వక్తృతాత్పర్యము, శబ్దతాత్పర్య మనుభేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు, **"పురుషాభిప్రాయః వక్తృతాత్పర్యమ్"**- ఈమదీయవచనమువలన శ్రోత కీ యర్థముయొక్క బోధకావలయు నను వక్తయొక్క యేయిచ్ఛావిశేష మున్నదో అది వక్తృతాత్పర్య మనబడును. ఆవక్తృతాత్పర్యజ్ఞానము శాబ్దబోధమునకు గారణము కాదు. ఎట్లనగా, ఏపదార్థ ముండుటవలన నేకార్య ముత్పన్న మగు చున్నదో, మఱియు నేపదార్థము లేనియెడల నేకార్య ముత్పన్న మగుట లేదో ఆపదార్థమే యాకార్యమునకు గారణమై యున్నది. ఉదా- కులాలదండచక్రాదికము ఘటమునకు గారణమై యున్నది. ఏపదార్థము లేక పోయినను ఏకార్య ముత్పన్న మగుచున్నదో ఆపదార్థ మాకార్యమునకు గారణ మగుట లేదు. మ ఱేమనగా, ఆపదార్థ మాకార్యమున కన్యథాసిద్ధమే యగుచున్నది. ఉదా- రాసభాదికము ఘటమున కన్యథాసిద్ధమై యున్నది. ఈలాగే వక్తృతాత్పర్యజ్ఞానము లేకపోయినను శాబ్దబోధము చూడబడుటవలన నదియు నన్యథాసిద్ధమే యగుచున్నది. ఎట్లనగా ఈవాక్యమువలన శ్రోత కీయర్థముయొక్కబోధ కలుగవలయు నను నిచ్ఛారూప తాత్పర్యము శుకపక్ష్యాదులకును అవ్యుత్పన్నపురుషులకును లేదు. అయినను వ్యుత్పన్నశ్రోత యగు పురుషున కాశుకపక్ష్యాదికముయొక్క వాక్యమువలన శాబ్దబోధము చూడబడుచున్నది. అందువలన వక్తృతాత్పర్య జ్ఞానమునకు శాబ్దబోధముయొక్క కారణత్వము సంభవించుట లేదు.

మఱియు **"తదర్థప్రతీతిజననయోగ్యత్వం శబ్దతాత్పర్యమ్"**- ఆయా శబ్దమం దాయా వాక్యార్థబోధము నుత్పన్నము చేయు యోగ్యత యేది గలదో అది శబ్దతాత్పర్య మనబడును. ఈశబ్దతాత్పర్యజ్ఞానము శాబ్దబోధమునకు నియమముగా గారణ మగుచున్నది. అచ్చట లౌకికశబ్దముకు దాత్పర్య మైననో ప్రకరణాదికములచేత నిశ్చిత మగుచున్నది. ఉదా-"సైంధవ మానయ" అను

నీవాక్యమునందుండు నేసైంధవపద మున్నదో అది లవణము అశ్వ మను రెంటియొక్క వాచకమై యున్నది. అచ్చట భోజనకాలమం దావాక్యశ్రవణముచేత శ్రోతకు భోజనప్రకరణవశమువలన సైంధవపదమునకు లవణమునందే తాత్ప ర్యము నిశ్చిత మగుచున్నది. మఱియు గమనకాలమునం దావాక్య శ్రవణము చేత శ్రోతకు గమనప్రకరణవశమువలన నాసైంధవపదమున కశ్వమునందే తాత్ప ర్యము నిశ్చిత మగుచున్నది. ఒక వేళ నాతాత్పర్యజ్ఞానమును శాబ్దబోధమునకు గారణముగా నంగీకరింపనియెడల నొకటే సైంధవపదముచేత నొకప్పుడు లవణ బోధమును, ఒకప్పు డశ్వబోధమును గాకపోవలయును. అందువలన శబ్దతాత్పర్య జ్ఞానమునకు శాబ్దబోధముయొక్క కారణత్వ మవశ్య మంగీకరింప వలయును.

(30) షడ్విధలింగ నిరూపణము.

మఱియు, వైదికశబ్ద తాత్పర్య మైననో షడ్విధలింగములచేత నిశ్చిత మగుచున్నది. ఆషడ్విధలింగములు శాస్త్రమునం దిట్లు చెప్పబడియున్నవి. అందు,

"ఉపక్రమోపసంహారా వభ్యాసోఽపూర్వతా ఫలమ్।
అర్థవాదోపపత్తీ చ లింగం తాత్పర్యనిర్ణయే॥"-

ఉపక్రమోపసంహారములు, అభ్యాసము, అపూర్వత, ఫలము, అర్థవాదము, ఉపపత్తి అను నీషడ్విధ లింగములు వైదికశబ్దములయొక్క తాత్పర్యమును నిర్ణయించుచున్నవి.

ఇక, క్రమముగా నాషడ్విధలింగములయొక్క లక్షణమును, ఉదా హరణమును జెప్పబడుచున్నవి. అందు, **"ప్రకరణప్రతిపాద్యస్యాద్వితీయ వస్తునః ఆద్యంతయోః ప్రతిపాదన ముపక్రమోపసంహారా"-** ప్రకరణముచేత బ్రతి పాదితమగు నేబ్రహ్మరూపాద్వితీయవస్తు వున్నదో ఆయద్వితీయ వస్తువును ఆప్రకరణముయొక్క యాదియందును, అంతమందును బ్రతిపాదనము చేయుట యుపక్రమోపసంహారము లనబడును. అచ్చట ఆదియందు బ్రతిపాదనము చేయుట యుపక్రమ మనబడును. అంతమందు బ్రతిపాదనము చేయుట యుపసంహార మనబడును. ఉదా- సామవేదీయచ్ఛాందోగ్యోపనిషత్తు షష్ఠా

ధ్యాయముయొక్క యాదియందు నుద్దాలకమునిచేత శ్వేతకేతు వను పుత్రునిగూర్చి యీవచనము చెప్పబడియున్నది. "స దేవసోమ్యే ద మగ్ర ఆసీ దేక మే వాద్వి తీయమ్"- ఓప్రియదర్శన డగు శ్వేతకేతూ! ఈదృశ్యమాన సర్వజగత్తు తనయుత్పత్తికి బూర్వము సద్బ్రహ్మరూపముగానే యుండెను. ఆసద్వస్తువు ఏకమే, అద్వితీయరూపమే, అనగా సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేద రహితమై యున్నది. ఈప్రకారముగా నాషష్ఠాధ్యాయముయొక్క యాదియం దేయద్వితీయ వస్తువుయొక్క ప్రతిపాదన మున్నదో అది యుపక్రమ మనబడును. మఱియు నాషష్ఠాధ్యాయముయొక్క యంతమందిది చెప్పబడి యున్నది. **"ఐతదాత్మ్య మిదం సర్వమ్"**-। ఈదృశ్యమాన సర్వజగత్తు అద్వితీయబ్రహ్మరూపమే, ఆయద్వితీయ బ్రహ్మముకన్న భిన్నము కాదు. ఈప్రకార మాషష్ఠాధ్యాయము యొక్క యంతమం దేయద్వితీయ సద్బ్రహ్మముయొక్క ప్రతిపాదన మున్నదో అది యుపసంహార మనబడును. ఈ యుపక్రమోపసంహారములను రెండును ఏకలింగముగా జెప్పబడుచున్నవి.

మఱియు **"ప్రకరణ ప్రతిపాద్యస్య పునః పునః ప్రతిపాదన మభ్యాసః"**- ప్రకరణముయొక్కయాద్యంతములయందు బ్రతిపాదింపబడిన యేవస్తువున్నదో ఆవస్తువున కాప్రకరణముయొక్క మధ్యమం దేపునఃపునః ప్రతిపాదన మున్నదో అది యభ్యాస మనబడును. ఉదా- ఆషష్ఠాధ్యాయమందే **"తత్త్వమసి శ్వేత కేతో"** అను వాక్యమును నవవారములు పఠించుటచేత నాయద్వితీయసద్వస్తువే పునః పునః ప్రతిపాదన చేయబడి యున్నది.

మఱియు **"ప్రకరణ ప్రతిపాద్యస్య మానాంతరావిషయతా అపూర్వతా"**- ప్రకరణముచేత బ్రతిపాదిత మగు నేవస్తు వున్నదో ఆవస్తువునకు శ్రుతిప్రమాణము కంటె భిన్న మైన ప్రత్యక్షాది ప్రమాణముల కవిషయత్వ మేది గలదో అది యపూర్వత యనబడును. ఆయద్వితీయ వస్తువుయొక్కయపూర్వత యాషష్ఠాధ్యాయమందు **"యం నై సో మ్యైతమణిమానం న నిభాలయసే"** ఇత్యాది వచనములచేత బ్రతిపాదింపబడి యున్నది.

మఱియు **"ప్రకరణప్రతిపాద్యస్య శ్రూయమాణం తద్ జ్ఞానా త్తత్ప్రాప్తిరూప**

ప్రయోజనం ఫలమ్"- ప్రకరణముచేత బ్రతిపాదిత మగు నేవస్తువున్నదో ఆవస్తువుయొక్క జ్ఞానమువలన శ్రుతిచేత జెప్పబడిన యావస్తువుయొక్క ప్రాప్తిరూపమగు నేప్రయోజన మున్నదో అది ఫల మనబడును. ఉదా- ఆ షష్ఠాధ్యాయమునం దిట్లు చెప్పబడి యున్నది. **"ఆచార్యవా న్పురుషో వేద, తస్య తావదేవ చిరం యావ న్నవిమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యే"-।** ఏయధికారి పురుషునిచేత బ్రహ్మవేత్త యగు గురుముఖమునందుండి వేదాంతశాస్త్రశ్రవణము చేయబడినదో ఆయధికారిపురుషుడే తత్త్వమస్యాది వాక్యములచేత బ్రత్యగభిన్న బ్రహ్మమును **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యని సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాడు.

మఱియు నాబ్రహ్మవేత్త యగు పురుషునకు ఎంతకాలపర్యంతము ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగముచేత దేహాదిబంధములనుండి విముక్తి కలుగుట లేదో, అంతకాలపర్యంతమే వానికి స్థితి యున్నది. మఱియు భోగముచేత నాప్రారబ్ధ కర్మ నివృత్తి యైనప్పుడు ఆబ్రహ్మవేత్త యగు పురుషుడు బ్రహ్మరూపుడే యగు చున్నాడు. ఈశ్రుతిచేత నద్వితీయబ్రహ్మజ్ఞానమువలన నద్వితీయబ్రహ్మ ప్రాప్తి రూప ప్రయోజనము చెప్పబడియున్నది. ఇది ఫల మనబడును.

మఱియు **"ప్రకరణ ప్రతిపాద్యస్య ప్రశంసన మర్థవాదః"-** ప్రకరణముచేత బ్రతిపాదిత మగు నేవస్తు వున్నదో, ఆవస్తువుయొక్క స్తుతి రూపమయిన యేప్రశంస యున్నదో అది యర్థవాద మనబడును. ఉదా- ఆషష్ఠాధ్యాయమునం దిట్లు చెప్పబడి యున్నది. **"యే నాశ్రుతం శ్రుతం భవ త్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమ్"-** ఓశ్వేత కేతూ! ఏ యేకవస్తువును వినుటచేత వినబడని వస్తువుకూడ వినబడిన దగుచున్నదో- మఱియు నేయేక వస్తువుయొక్క మననముచేత మననము చేయబడని వస్తువుకూడ మననము చేయబడిన దగుచున్నదో, మఱియు నేయేకవస్తువును దెలియుటచేత దెలియబడని వస్తువుకూడ దెలియబడిన దగుచున్నదో ఆయేకవస్తువును నీవు నీగురువులయొద్ద ప్రశ్న చేసితివా? లేదా? ఈవచనముచేత నాయద్వితీయ బ్రహ్మవస్తువుయొక్క స్తుతిరూపప్రశంస చెప్పబడియున్నది. ఇది యర్థవాద మనబడును.

మఱియు, **"ప్రకరణప్రతిపాద్యస్య దృష్టాంతైః ప్రతిపాదనముపపత్తిః"**- భావము॥ ప్రకరణముచేత బ్రతిపాదిత మగు నేవస్తు వున్నదో, ఆవస్తువున కనేక దృష్టాంతములచేత నేప్రతిపాదన మున్నదో అది యుపపత్తి యనబడును. ఉదా- ఆషష్ఠాధ్యాయమునందు మృత్తికా సువర్ణాదిక దృష్టాంతములచేత గారణముకన్న భిన్నముగా గార్యమునకు సత్తను నిషేధించి యాయద్వితీయ బ్రహ్మవస్తువు ప్రతిపాదింపబడి యున్నది. ఇది యుపపత్తి యనబడును.

'ఈయుద్దాలక శ్వేతకేతువుల సంవాద మాత్మపురాణముయొక్క ద్వాదశా ధ్యాయమందు మాచే విస్తరముగా జెప్పబడి యున్నది. దాని నచ్చట దెలియ వలయును.' ఎట్లు ఛాందోగ్యోపనిషత్తుయొక్క షష్ఠాధ్యాయమునందు బూర్వోక్త షడ్విధలింగములచేత నద్వితీయబ్రహ్మముయొక్క తాత్పర్యనిశ్చయ మగుచున్నదో అట్లు సర్వోపనిషత్తులకును ఆయద్వితీయబ్రహ్మమునందే తాత్పర్య మున్నది. ఈరీతిగా బూర్వోక్త షడ్విధలింగములచేత సర్వవేదాంతవాక్యములకు నద్వితీయ బ్రహ్మమునం దేతాత్పర్యనిశ్చయ మున్నదో అది శ్రవణ మనబడును.

(31) మనన నిదిధ్యాసన స్వరూప నిరూపణము.

ఇక బ్రసంగానుసారముగా మనన నిదిధ్యాసనములయొక్కస్వరూపము నిరూపింపబడుచున్నది. అచ్చట **"శ్రుత స్యార్థ స్యోపపత్తిభి శ్చింతనం మననమ్"**- ॥శ్రవణము చేయబడిన యద్వితీయ బ్రహ్మరూపార్థమును శ్రుతి కనుకూలము లగు ననుమానాది యుక్తులచేత జింతన చేయుట మనన మనబడును. మఱియు **"విజాతీయప్రత్యయ తిరస్కారేణ సజాతీయప్రత్యయ ప్రవాహీకరణం నిదిధ్యాసనమ్"**-విజాతీయవృత్తులయొక్క తిరస్కారముచేత సజాతీయ వృత్తులను బ్రవాహముగా జేయుట యేది గలదో అది నిదిధ్యాసన మనబడును. అచ్చట దేహాద్యనాత్మపదార్థములయం దాత్మబుద్ధియును, ద్వైతప్రపంచముయొక్క దర్శనమును విజాతీయవృత్తియై యున్నది. **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యనువృత్తి సజాతీయవృత్తియై యున్నది.

శ్రవణముచేత బ్రమాణగతాసంభావనయును, మననముచేత బ్రమేయగతా

సంభావనయును, నిదిధ్యాసనముచేత విపరీతభావనయును నివృత్తము లగు చున్నవి. దేహాదులయం దేయాత్మబుద్ధి యున్నదో అది విపరీతభావన యన బడును. మఱియు ప్రమాణగతాసంభావన, ప్రమేయగతాసంభావన యను నీరెండును ముందు తృతీయపరిచ్ఛేదమునందు జెప్పబడును. ఈప్రకారముగా శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములచేత నసంభావనా విపరీత భావనలయొక్క నివృత్త్యనంతర మెవ్వనిచేత తత్త్వంపదార్థశోధన చేయబడుచున్నదో అట్టి యధి కారిపురుషునకు దత్త్వమస్యాది మహావాక్యములవలన **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను నపరోక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఆబ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నీయధికారి కజ్ఞాన నివృత్తిపూర్వకముగా బరమానంద ప్రాప్తిరూపమోక్షము కలుగుచున్నది. ఈరీతిగా శ్రవణాదులు బ్రహ్మసాక్షాత్కార ద్వారమున మోక్షమున కుపయోగులుగా నున్నవి.

(32) శ్రవణాదులయొక్క యధికారివర్ణనము.

ఇక బూర్వోక్తశ్రవణాదులయొక్క యధికారి వర్ణింపబడుచున్నాడు. వివేకాది చతుస్సాధన సంపన్ను డైన యేసన్న్యాసి యున్నాడో వానికే యీశ్రవణాదిత్రయము బ్రహ్మసాక్షాత్కారమున కంతరంగసాధనమై యున్నది. అందు శ్రుతి-**"ఆత్మావాఽరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః"**- ఓ మైత్రేయీ! ముముక్షు జనులచేత ఈయాత్మ సాక్షాత్కరించుకొనుటకు యోగ్య మైనది. అనగా మోక్షరూపేష్టప్రాప్తికి ఈయాత్మసాక్షాత్కారమే సాధనమై యున్నది. ఆయాత్మ సాక్షాత్కారప్రాప్తికొఱ కీయధికారిపురుషుడు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములు చేయవలయును. ఈశ్రుతిచేత నాత్మసాక్షాత్కారప్రాప్తికొఱకు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనము లను త్రివిధసాధనములు విధింపబడియున్నవి.

మఱియు లౌకికవైదిక కర్మములచేత విక్షిప్తమగు చిత్తమునం దా శ్రవణాదికము సంభవించుట లేదు. మఱియు **"సన్న్యస్య శ్రవణం కుర్యాత్"** ఇత్యాది వచనములచేతను సన్న్యాసపూర్వకముగానే శ్రవణాదులు కర్తవ్యములని చెప్పబడి యున్నది. అందువలన వివేకాది చతుష్టయసాధనసంపన్న సన్న్యాసికే యాత్మ సాక్షాత్కారప్రాప్తికొఱ కాశ్రవణాదులు కర్తవ్యములై యున్నవి.

(33) వివేకాది చతుస్సాధన వర్ణనము.

ఇక వివేకాది చతుస్సాధన చతుష్టయము చెప్పబడుచున్నది. వివేకము, వైరాగ్యము, శమాదిషట్కసంపత్తి, ముముక్షుత- యను నీచతుష్టయము సాధనము లని చెప్పబడును. అందు ఆత్మ యైననో నిత్యమై యున్నది. మఱియు, ఆత్మ కన్నను భిన్నమైన బ్రహ్మలోకపర్యంత సర్వానాత్మవస్తువు లనిత్యములై యున్నవి- అను నీప్రకారముగా శ్రుతిస్మృతి యుక్తులచేత విచారణ చేయుట వివేక మనబడును. అచ్చట

"ఆకాశవ త్సర్వగతశ్చ నిత్యః।
అజో నిత్యః శాశ్వతోఽయం పురాణః
అవినాశితు త ద్విద్ధి యేన సర్వ మిదం తతమ్ ॥
వినాశ మవ్యయ స్యాస్య న కశ్చిత్కర్తు మర్హతి"

ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులచేత నాత్మకు నిత్యత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు
"తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయతే
ఏవ మేవాఽముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయతే,
అంతవంత ఇమే దేహా నిత్యస్యోక్తాః శరీరిణః ॥"

ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులచేతను, ఏది యేది కార్యమై యున్నదో అది యది యనిత్యమే యగుచున్నది. ఘటాదికములె ఇత్యా ద్యనుమానరూప యుక్తులచేతను అనాత్మవస్తువుల కనిత్యత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. ఈప్రకార మైన వివేకముచేత నీయధికారిపురుషునకు సర్వానాత్మవస్తువులయందు వైరాగ్యము కలుగుచున్నది.

ఈలోకమునందుండు విషయసుఖమునందు దత్సాధన మైన స్రక్చందన వనితాదికమునందును స్వర్గాది పరలోకమునందుండు విషయసుఖమునందును దత్సాధన మైన యమృతపానాప్సరఃప్రభృతికమునందును, ఈసర్వసాధనసహిత సర్వవిషయ సుఖములయం దనిత్యత్వా దోషబుద్ధిచేత శ్వానవాంతపాయసమందువలె నేత్యాగేచ్ఛ యున్నదో అది వైరాగ్య మనబడును. శ్రుతి- **"పరీక్ష్యలోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయా న్నాస్త్యకృతః కృతేన"**- కర్మోపాసనల చేత

బొందుటకు యోగ్యము లైన యే బ్రహ్మలోకాది లోకము లున్నవో వానియం దనిత్యత్వనిశ్చయముచేతను, గర్మములచేత మోక్షము ప్రాప్తింప దను నిశ్చయము చేతను, బ్రహ్మజిజ్ఞాసగల పురుషు లాకర్మములనుండియు, నాకర్మసాధ్యము లగు లోకముననుండియు వైరాగ్యమును బొందవలయును. ఈప్రకారముగా వైరాగ్యోత్పత్త్యనంతర మీయధికారిపురుషుడు శమము, దమము, ఉపరతి, తితిక్ష, శ్రద్ధ, సమాధాన మను నీయాఱును బొందవలయును. ఈషట్కముయొక్క స్వరూపము ముందు తృతీయపరిచ్ఛేదమున జెప్పబడును. శ్రుతి- **"శాంతో దాంత ఉపరతస్తితిక్షుః సమాహితో భూ త్వాఽఽ త్మన్యే వాత్మానం పశ్యతి"**- అధికారి పురుషుడు శమాదిసాధనసంపద్యుక్తుడై తనమనస్సునందు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని ఆత్మను సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాడు.

తదనంతర మీయధికారిపురుషుడు మోక్షప్రాప్తికొఱకు నుత్కట (తీవ్ర) ఇచ్ఛారూప మగు ముముక్షుత్వము పొందవలయును. ఇచ్చట వివేకము, వైరాగ్యము, శమాది షట్కసంపత్తి, ముముక్షత్వ- మను నీచతుస్సాధనములు సముచ్చితము లయ్యే యధికారికి విశేషణము లగుచున్న వని యాచార్య లంగీకరించియున్నారు. మఱియు నన్యగ్రంథకారు లైననో కేవలముముక్షుత్వమే అధికారికి విశేషణమగు చున్న దనియును ఆవివేకాదులు ముముక్షుత్వమునకు సాధనము లనియు నంగీకరించుచున్నారు.

ఈప్రకారముగా వివేకాది చతుస్సాధన సంపన్నపురుషుడే సన్న్యాసముః కధికారి యగుచున్నాడు. అట్టి చతుస్సాధన సంపన్నసన్న్యాసియే బ్రహ్మసాక్షాత్కార ప్రాప్తికొఱకు బ్రహ్మవేత్త యగు గురువును శరణుపొంది వేదాంత శాస్త్ర శ్రవణా దులను జేయవలయును. అచ్చట శ్రుతి-**"తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమే వాభిగచ్ఛే త్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమ్"**- చతుస్సాధన సంపన్నాధికారి పురుషుడు సర్వకర్మములను సన్న్యసించి మోక్షప్రాప్తికి సాధన మైన బ్రహ్మ సాక్షాత్కారం ప్రాప్తికొఱకు హస్తమునందు కించిత్పూజా యోగ్యద్రవ్యములను గొని శ్రోత్రియ బ్రహ్మనిష్ఠగురువుయొక్క సమీపమునకు బోవలయును. ఇచ్చట, శిష్యునియొక్క సంశయనివృత్తి చేయుటయం దుపయోగము గల శాస్త్రజ్ఞానముతో గూడిన గురువు

శ్రోత్రియు డనబడును. మఱియు, కరతలామకమువలె సంశయ విపరీత భావనారహి తాఖండైకరసానంద బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గల గురువు బ్రహ్మ నిష్ఠు డనబడును. ఈ ద్వివిధవిశేషణములతో గూడిన గురువుయొక్క యుపదేశము వలననే శిష్యున కాత్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

(34) సన్న్యాస స్వరూప నిరూపణము

ఇక సన్న్యాసముయొక్క స్వరూపము నిరూపింపబడుచున్నది. అచ్చట **"విహితానాం కర్మణాం విధినా పరిత్యాగః సన్న్యాసః"**- శ్రుతిస్మృతి రూపశాస్త్రముల వలన నీయధికారిపురుషుని గుఱించి కర్తవ్యతారూపముచేత విధింపబడిన యగ్నిహోత్ర సంధ్యోపాసనాది కర్మములను విధిపూర్వకముగా బరిత్యజించుట యేది గలదో అది సన్న్యాస మనబడును. 'ఆకర్మసన్న్యాసము యొక్క విధి యాత్మపురాణముయొక్క యేకాదశాధ్యాయమునం దతివిస్తరముగా నిరూపింపబడి యున్నది.' అందు **"కర్మణాం త్యాగః సన్న్యాసః"** అను నింతమాత్రమే సన్న్యాసమునకు లక్షణ మనినయెడల, అవిహితకర్మములను లేక నిషిద్ధ కర్మములను బరిత్యజించు పురుషునియందును సన్న్యాసిత్వము ప్రాప్త మగును. దానిని నివర్తించుటకొఱ కాకర్మములకు "విహితానా" మ్మను విశేషణము చెప్పబడినది. మఱియు నాలక్షణమునందు "విధినా" అనుపదము చెప్పనియెడల నాలస్యాది దోషములచేత విహితకర్మములను బరిత్యజించు పురుషునియందుః ఆసన్న్యాసిత్వము ప్రాప్త మగును. దానిని నివర్తించుటకొఱకు విధిపూర్వక కర్మత్యాగము సన్న్యాసమని చెప్పబడినది.

పూర్వోక్తసన్న్యాసమునకు వైరాగ్యమే కారణమై యున్నది. అనగా వైరాగ్యవంతు డగు పురుషునికే యాసన్న్యాసము యోగ్యమై యున్నది.శ్రుతి-**"యదహ రేవ విరజే త్తదహ రేవ ప్రవ్రజేత్"**-। ఈ యధికారిపురుషు డేదినమునందు వైరాగ్యమును బొందుచున్నాడో ఆదినమునందే సర్వకర్మములను త్యాగము చేయవలయును. స్మృతి- **"వైరాగ్యం పర మేతస్య మోక్షస్య పరమోఽవధిః"**- ఈసన్న్యాసమునకు బరవైరాగ్యమే పరమావధియై యున్నది అను నీశ్రుతిస్మృతుల చేత వైరాగ్యమే సన్న్యాసమునకు హేతువని సిద్ధ మగుచున్నది. ఆసన్న్యాసముగూడ

వైరాగ్యముయొక్క తారతమ్యముచేత గుటీచక బహూదక హంస పరమహంస లను భేదముచేత జతుర్విధమై యున్నది.

(35) వైరాగ్య విభాగ కథనము

ఇక నావైరాగ్యముయొక్క న్యూనతాధికతలను నిరూపించుటకొఱ కావైరాగ్యముయొక్కవిభాగము చెప్పబడుచున్నది. ఆవైరాగ్యము అపరవైరాగ్యము. పరవైరాగ్య మను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. ఆద్వివిధ వైరాగ్యములలో బ్రథమ మగు నపరవైరాగ్యమును యతమానము, వ్యతిరేకము, ఏకేంద్రియము, వశీకార మను భేదముచేత జతుర్విధమై యున్నది. అందు సంసారమునం దీవస్తువుసారము, ఈవస్తు వసారమను నేసారాసారవివేక మున్నదో అది యతమానవైరాగ్య మనబడును. మఱియు జిత్తమునందు రాగద్వేషాదు లగు నేదోషము లున్నవో ఆదోషములయం దింతమాత్రము దోషము నాయందు నివృత్త మైనది, మఱియు నింతమాత్రము దోషము నాయం దున్నది యను విచారముచేత నాశేషించిన దోషములను నివర్తించుటకొఱ కేప్రయత్న మున్నదో అది వ్యతిరేకవైరాగ్య మనబడును. మఱియు మనస్సునందు విషయేచ్ఛ యుండియు నేయింద్రియనిరోధ ప్రయత్న మున్నదో అది యేకేంద్రియవైరాగ్య మనబడును.

మఱియు నిహపరలోకములయొక్కవిషయములు నాశవంతము లని తెలిసి వాని త్యాగము చేయవలయునను నేయిచ్ఛ యున్నదో అది వశీకారవైరాగ్య మనబడును. ఈవశీకారవైరాగ్యముయొక్క స్వరూపమునే పతంజలిభాగవానుల చేతను **"దృష్టానుశ్రవిక విషయవితృష్ణస్య వశీకారసంజ్ఞా వైరాగ్యమ్"** అను సూత్రముచేత జెప్పబడియున్నది. మఱియు నావశీకారవైరాగ్యమును మందము. తీవ్రము, తీవ్రతర మను భేదముచేత త్రివిధమై యున్నది. అందు బుత్రస్త్రీధనాది ప్రియపదార్థముల వియోగమునం దీసంసారము దుఃఖద మనుబుద్ధిచేత నావిషయములయొక్క యే త్యాగేచ్ఛ యున్నదో అది మందవైరాగ్య మనబడును. మఱియు నీజన్మమునందు నాకు పుత్రస్త్రీధనాది పదార్థములు ప్రాప్తింపక పోవు గాక యను స్థిరబుద్ధిచేత నావిషయములయొక్క యేత్యాగేచ్ఛ యున్నదో అది

తీవ్రవైరాగ్య మనబడును. మఱియు బునరావృత్తియుక్త మగు బ్రహ్మలోక పర్యంతసర్వలోకములు నాకు బ్రాప్తింపక పోవలయును అను స్థిరబుద్ధిచేత నాసర్వవిషయములయొక్క పరిత్యాగేచ్ఛ యేది గలదో అది తీవ్రతరవైరాగ్య మన బడును.

అందు మందవైరాగ్య సహితపురుషున కేవిధమైన సన్న్యాసమునందును అధికారము లేదు. అందులకు స్మృతి-

"యథా మనసి వైరాగ్యం జాయతే సర్వవస్తుషు।
తదైవ సన్న్యసే ద్విద్వా నన్యథా పతితో భవేత్ ॥"-

ఏకాలమునం దీపురుషునియొక్కమనస్సునందు సర్వవస్తు విషయక వైరాగ్యము కలుగుచున్నదో ఆకాలమునందే యీవివేకిపురుషుడు సర్వకర్మములను సన్న్యసింపవలయును. వైరాగ్యము లేక సన్న్యసించిన పురుషుడు పతితు డగుచున్నాడు. మఱియు దీవ్రవైరాగ్య సహితపురుషునకు గుటీచక బహూదకము లను ద్వివిధ సన్న్యాసములయం దధికార మున్నది. అందు దీవ్రవైరాగ్యవంతు డగు నేపురుషుని యొక్క శరీరము తీర్థయాత్ర చేయుటయం దశక్తమై యున్నదో వానికి గుటీచక సన్న్యాసమునం దధికార మున్నది. ఎవనియొక్క శరీరము తీర్థయాత్ర చేయుటయందు శక్తిమంతమై యున్నదో వానికి బహూదక సన్న్యాసమునం దధికార మున్నది. మఱియు దీవ్రతర వైరాగ్యము నొందిన పురుషునకు హంససన్న్యాసమునం దధికార మున్నది.

అందు గుటీచక బహూదక హంస లను త్రివిధసన్న్యాసములయొక్క స్వరూపమును, దదాచారమును మను పరాశర స్మృత్యాది ధర్మశాస్త్రములయందు బ్రసిద్ధమై యున్నది. అట్లే ఆత్మపురాణమునందును జెప్పబడియున్నది. మఱియు బూర్వోక్త సర్వవైరాగ్యములకన్నను ఉత్కృష్ట మైన యేవైరాగ్య మున్నదో అది పరవైరాగ్య మనబడును. ఈపరవైరాగ్యముయొక్క స్వరూపము ముందు చెప్ప బడును. అట్టి పరవైరాగ్యమును బొందిన యధికారిపురుషునకు బరమహంస సన్న్యాసమునం దధికార మున్నది.

ఆ పరమహంససన్న్యాసముకూడ, వివిదిషాసన్న్యాస విద్వత్సన్న్యాసము లను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు వివేకాది చతుష్టయ సాధనసంపన్న పురుషుడు తత్త్వజ్ఞానప్రాప్తికొఱకు గ్రహించునట్టి యేసన్న్యాస మున్నదో అది వివిదిషాసన్న్యాస మనబడును. అందులకు శ్రుతి- **"ఏత మేవ ప్రవ్రాజినో లోకమిచ్ఛంతః ప్రవ్రజంతి"**- విరక్తపురుషులు పొందుటకు యోగ్య మైన యే యీ యాత్మరూపలోక మున్నదో దానిని బొందుట కిచ్ఛించు నధికారిపురుషులు సన్న్యాసమును గ్రహించుచున్నారు. ఇచ్చట దాత్పర్య మేమనగా, ఆత్మలో కానాత్మలోకము లనుభేదముచేత లోకములు ద్వివిధములై యున్నవి. అందు **"అథ త్రయో వావ లోకా మనుష్యలోకః పితృలోకో దేవలోకః"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత నాయనాత్మలోకము మనుష్యలోక పితృలోక దేవలోకము లనుభేదముచేత త్రివిధముగా జెప్పబడి యున్నది. మఱియు **"అథ యో హవాఽస్మాల్లోకాత్స్వం లోకమదృష్ట్వాప్రైతి స ఏత మవిదితో న భునక్తి, ఆత్మాన మేవ లోక ముపాసీత, కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయ మాత్మాఽయం లోకః"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత నాత్మలోకము చెప్పబడియున్నది. అందువలన బూర్వోక్తశ్రుతి యందుండు లోకశబ్దముచేత నాత్మరూపలోకమును గ్రహించుట యుచితమై యున్నది.

(36) వివిదిషా సన్న్యాస విభాగము.

పూర్వోక్త వివిదిషా సన్న్యాసముగూడ ద్వివిధమై యున్నది. ఒకటి జన్మము లను బ్రాప్తింపజేయునట్టి కర్మములయొక్క త్యాగరూపమై యున్నది. మఱియొకటి ప్రైషమంత్రోచ్చారణపూర్వక దండధారణాద్యాశ్రమరూపమై యున్నది. అచ్చట గామ్యకర్మములును, ఫలేచ్ఛాపూర్వకముగా జేయు నిత్యకర్మములును ఈ పురుషునకు జన్మములను బ్రాప్తింపజేయుచున్నవి. ఆకర్మములయొక్క యేత్యాగ మున్నదో అది ప్రథమమగు వివిదిషాసన్న్యాస మనబడును. దానియందును గామ్యకర్మముల కైననో స్వరూపముచేతనే పరిత్యాగము వివక్షితమై యున్నది. నిత్యకర్మములకు స్వరూపముచేత బరిత్యాగము వివక్షితము గాదు.

ఇక నేమనగా, ఆనిత్యకర్మములయొక్క ఫలేచ్ఛామాత్రమునకు బరి

త్యాగము వివక్షితమై యున్నది. ప్రథమవివిదిషా సన్న్యాసమునందు శ్రుతిప్రమాణ మేమనగా **"న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగే నైకేఽమృతత్వ మానశుః"**-। పూర్వమునం దుండిన యధికారిపురుషులు కామ్యకర్మములచేతను, ఫలేచ్ఛా పూర్వకముగా జేయబడిన నిత్య కర్మములచేతను మోక్షసాధనరూప బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమును బొందలేరు. ఈలాగుననే పుత్రపౌత్రాదిక ప్రజలచేతను, గోసువర్ణాదిధనములచేతను ఆబ్రహ్మ సాక్షాత్కారమును బొందలేరు. మఱి యేమనగా, ఆపూర్వ విరక్తపురుషులు జన్మప్రాప్తిని జేయునట్టి కర్మములయొక్క త్యాగరూప సన్న్యాసముచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును బొందియున్నారు. అందువలన నీకాలమందుండు నధికారిపురుషులుగూడ ఆకర్మత్యాగరూప సన్న్యాసముచేతనే బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమును సంపాదింపవలయును.

ఈశ్రుతి యాప్రథమ మగు వివిదిషా సన్న్యాసమునే చెప్పియున్నది. అచ్చట, ఏవిరక్త గృహస్థాదులకు నేదైన నొకప్రబల నిమిత్తవశముచేత దండధారణాది రూపాశ్రమ సన్న్యాసమును గ్రహించుటకు బ్రతిబంధక మున్నదో ఆగృహస్థాదుల కీప్రథమవివిదిషా సన్న్యాసమునందే యధికార మున్నది. ఈవివిదిషా సన్న్యాసము నందు స్త్రీలకుగూడ నధికార మున్నది. ఎట్లనగా శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణాదుల యందు జనకుడు, యాజ్ఞవల్క్యుడు, అజాతశత్రువు, కహోలుడు, మైత్రేయి, గార్గి మొదలగువారికి బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తి చెప్పబడియున్నది. ఆసర్వులకును బూర్వోక్త వివిదిషా సన్న్యాసముచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తి యైనది.

శంక:-యజ్ఞోపవీతధారణా రూపోపనయన సంస్కారసహితులకే వేదాధ్య యనము చేయుటయం దధికార మున్నది. స్త్రీల కాయుపనయన సంస్కారము లేనందువలన నాస్త్రీలకు వేదాధ్యయనము చేయుటయం దధికారమే లేదు. మఱియు **"స్త్రీ శూద్రా నాధీయేతామ్"** అను శ్రుతియును స్త్రీశూద్రులకు వేదాధ్యయనమును నిషేధించి యున్నది. మఱియు దత్త్వమస్యాది వైదిక వాక్యముల చేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తి యగుచున్నది. ఆమహావాక్యశ్రవణమున కాస్త్రీశూద్రు లనధికారు లగుటవలన వారికి బ్రహ్మజ్ఞానమునం దధికారమే లేదు.

సమా:- **"స్త్రియో వైశ్యా స్తథా శూద్రా స్తేఽపి యాంతి పరాంగతిమ్"** అను

వచనముచేత శ్రీభగవంతునిచే స్త్రీశూద్రులకును మోక్షప్రాప్తి చెప్పబడియున్నది. మఱియు **"యద్బ్రహ్మ విద్యయా సర్వం భవిష్యంతో మనుష్యా మన్యంతే"** అను శ్రుతిచేత మనుష్యమాత్రునకే బ్రహ్మవిద్యచేత సర్వాత్మభావప్రాప్తి చెప్పబడి యున్నది. మఱియు నాబ్రహ్మజ్ఞానము వేదాంతశాస్త్రశ్రవణము లేక సంభవించుట లేదు. అందువలన నీవ్యవస్థ సిద్ధ మగుచున్నది. వేదాధ్యయనాధికారు లైన బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యు లను త్రివిధవర్ణస్థుల కైననో ఉపనిషద్రూప వేదాంత శ్రవణాదికము చేతనే బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. మఱియు బూర్వ మనేక జన్మములయొక్క పుణ్యకర్మములచేత శుద్ధ మైన యంతఃకరణము గలవారును వేదాధ్యయనమునం దనధికారులు నైనట్టి స్త్రీశూద్రుల కైననో వేదాంతార్థప్రతిపాదక పురాణాదుల యొక్కశ్రవణముచేతనే యాబ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఈకారణముచేతనే యితిహాస పురాణాదులయందు విదురాది శూద్రులకును బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తి చెప్పబడి యున్నది. శూద్రులకును బ్రహ్మజ్ఞానమునం దధికారము సిద్ధించునపుడు మైత్రేయి గార్గి మొదలగు బ్రాహ్మణస్త్రీల కాబ్రహ్మజ్ఞానమునం దధికార మున్నదని చెప్పవలసినది లేదు.

కొందఱు గ్రంథకారు లైననో యీవ్యవస్థ చెప్పుచున్నారు. బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు యాజ్ఞవల్క్యముని తనభార్యయైన మైత్రేయిని గూర్చి సాక్షాత్ శ్రుతివచనములచేతనే బ్రహ్మవిద్యోపదేశము చేసియున్నాడు. మఱియు నాబృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు గార్గితో యాజ్ఞవల్క్యమునియొక్క సంవాదము ప్రసిద్ధమై యున్నది. అందువలన బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యు లను త్రివిధవర్ణస్త్రీలకును ఆత్మజ్ఞానమం దుపయోగు లైన వేదాంతశ్రుతులయొక్కశ్రవణమం దధికారము సిద్ధ మగుచున్నది. ఉపనయన సంస్కారము లేనందువలన నాస్త్రీలకు వేదాంతాధ్యయనమునం దధికారము లేదు. ప్రథమమందు గురువుచే నుచ్చరింపబడిన వేదవాక్యములను అనంతరము శిష్యు డుచ్చరించుట యధ్యయన మనబడును. ఒక వేళ స్త్రీలకు వేదాధ్యయన శ్రవణములం దధికారము లేనియెడల యాజ్ఞవల్క్యముని మైత్రేయి గార్గి యను స్త్రీలను గూర్చి సాక్షాద్వేదశ్రుతులచేత బ్రహ్మవిద్యోపదేశము చేసియుండడు గదా! 'ఈయాజ్ఞవల్క్య మైత్రేయీ సంవాద మాత్మపురాణముయొక్క సప్తమాధ్యాయమునందు స్పష్టముగా నిరూపింపబడియున్నది.

ఇక ద్వితీయ మగు నాశ్రమరూప వివిదిషా సన్న్యాసమునందు శ్రుతిస్మృతి ప్రమాణములు చెప్పబడుచున్నవి. అందు శ్రుతి- **"దండ మాచ్ఛాదనం కౌపీనం పరిగృహే చ్ఛేషం విసృజేత్"-** ఈసన్న్యాసి దండమును, శీతనివృత్త్యర్థము శిథిలవస్త్రమును, కౌపీనమును, కమండలువును గ్రహింపవలయును, తద్భిన్న మగు సర్వవస్తువులను పరిత్యజింపవలయును. స్మృతి-

"సంసార మేవ నిస్సారం దృష్ట్వా సార దిదృక్షయా
ప్రవ్రజిత్యకృతోద్వాహాః పరం వైరాగ్యమాశ్రితాః ॥"-

బ్రహ్మలోకపర్యంత సర్వసంసారమును నిస్సార మని చూచి పరమాత్మ వస్తురూప సారమును జూడవలయు నను నిచ్ఛచేత పరవైరాగ్యమును బొందిన విరక్తపురుషుడు గృహస్థాశ్రమమునకు బూర్వమే ఆశ్రమరూప వివిదిషా సన్న్యాసమును ధరించుచున్నాడు. ఇత్యాదిక శ్రుతిస్మృతివచనము లాశ్రమరూప వివిదిషా సన్న్యాసమును జెప్పుచున్నవి. ఇంతపర్యంతము ద్వివిధ వివిదిషా సన్న్యాసములు నిరూపింపబడినవి.

(37) విద్వత్సన్న్యాస నిరూపణము.

ఇక విద్వత్సన్న్యాసము నిరూపింపబడుచున్నది. బ్రహ్మచర్యాశ్రమమందు గాని, గృహస్థాశ్రమమందు గాని, వానప్రస్థాశ్రమమందు గాని వేదాంతశ్రవణాదికము చేత నేపురుషునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నదో; అట్టి తత్త్వవేత్త యగు పురుషునిచేత జిత్తవిక్షేప నివృత్తిరూప జీవన్ముక్తికొఱకు గ్రహింపబడిన యేసన్న్యాస మున్నదో అది విద్వత్సన్న్యాస మనబడును. ఈవిద్యత్సన్న్యాసముకూడ శ్రుతిస్మృతి ప్రమాణములచేత సిద్ధమై యున్నది. అందు శ్రుతి-**"ఏత మేవ విదిత్వా ముని ర్భవతి, ఏతం వై త మాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణా యాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థా యాథ భిక్షాచర్యం చరంతి, న దండం న శిఖాం న యజ్ఞోపవీతం నాచ్ఛాదనం చరతి పరమహంసః"-** ఈ పరమాత్మను "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని సాక్షాత్కరించుకొనిన విద్వాంసుడగు పురుషుడు పరమ హంససన్న్యాసి యగుచున్నాడు. మఱియు నాత్మసాక్షాత్కారముచేత దత్త్వవేత్త

యగు పురుషుడు పుత్రైషణ, విత్తైషణ, లోకైషణ- యను నీషణాత్రయమును బరిత్యజించి భిక్షావృత్తిని ధరించుచున్నాడు. అనగా విద్వత్సన్న్యాసమును బొందుచున్నాడు. మఱియు నాతత్త్వవేత్త యగు పరమహంససన్న్యాసి దండ శిఖా యజ్ఞోపవీత వస్త్రములను ధరించుట లేదు. స్మృతి-

"యదా తు విదితం తత్త్వం పరంబ్రహ్మ సనాతనమ్।
త దైకదండం సంగృహ్య సోపవీతాం శిఖాం త్యజేత్ ॥
కంథా కౌపీనవాసాస్తు దండధృ ధ్యానతత్పరః ।
ఏకాకీ రమతే నిత్యం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥
కపాలం వృక్షమూలాని కుచైల మసహాయతా
సమతా చైవ సర్వస్మి న్నేత న్ముక్తస్య లక్షణమ్ ॥"-

ఏకాలమునం దీయధికారిపురుషుడు పరబ్రహ్మరూప సనాతన తత్త్వమును సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాడో ఆకాలమునం దేకదండమును గ్రహించి యజ్ఞోపవీత సహితశిఖను బరిత్యజింపవలయును. ఏవిద్వాంసుడు శీతనివృత్తికొఱకు గేవల శిథిలవస్త్ర కౌపీనములను ధరించినవాడును, దండమును ధరించినవాడును సర్వదా అంతరాత్మధ్యానతత్పరుడును, ఏకాకియునై చరించుచున్నాడో ఆవిద్వాంసుని, దేవతలు బ్రహ్మవేత్త యగు పరమహంససన్న్యాసి యందురు.

మఱియు భిక్షకొఱకు మృత్తికామయ కపాలమును హస్తమందు ధరించుట యును, వృక్షమూలమునందు శయనించుటయును, గుత్సితవస్త్రమును ధరించుట యును, యొకరియొక్కయు సాహాయ్యము లేక యుండుటయును, సర్వ భూతముల యందు సమబుద్ధియు- నను నీసర్వమును ముక్తపరమహంసయొక్క లక్షణమై యున్నది. అనగా బూర్వోక్తలక్షణములచేత నాముక్తపరమహంస తెలియబడు చున్నాడు. ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనము లావిద్వత్సన్న్యాసమును జెప్పుచున్నవి. ఈవిద్వత్సన్న్యాసమునకు జీవన్ముక్తియే ఫలమై యున్నది. ఈవిద్వత్పరమహంస సన్న్యాసులయొక్క చిహ్నములును ఆచారములును, అవ్యక్తములై (తెలియరానివి) యున్నవి. ఈకారణముచేతనే శ్రుతిస్మృతి వచనములయందు, గొన్ని స్థలముల యందు వారికి దండవస్త్రాదులయొక్క

యభావమును జెప్పబడియున్నది. మఱికొన్నిస్థలముల యందు దండవస్త్రాదిధారణ చెప్పబడియున్నది. 'ఆవిద్వ త్సన్న్యాసులయొక్క యవ్యక్తచిహ్నములును, అవ్యక్తాచారములును ఆత్మపురాణము యొక్క యేకాదశాధ్యాయమునందు బ్రథమమున స్పష్టముగా జెప్పబడియున్నవి.'

శంక:- పూర్వము వివిదిషా సన్న్యాసమును బ్రహ్మజ్ఞానమునకు హేతువుగా జెప్పితిరి. అది సంభవించుట లేదు. ఏలయన జనకుడు, అజాతశత్రువు మొదలగు వారికి వివిదిషా సన్న్యాసము లేకపోయినను బ్రహ్మజ్ఞానము శ్రుతి స్మృత్యాదులచేత దెలియవచ్చుచున్నది.

సమా:- కేవల మీజన్మముయొక్క వివిదిషా సన్న్యాసమే బ్రహ్మజ్ఞానమునకు గారణ మగుట లేదు. ఇక నేమనగా, జన్మాంతరమందు గ్రహింపబడిన వివిదిషా సన్న్యాసముకూడ బ్రహ్మజ్ఞానమునకు గారణ మగుచున్నది. అందువలన జనకాదుల కీజన్మమునందు వివిదిషాసన్న్యాసము లేకపోయినను జన్మాంతర వివిదిషా సన్న్యాసముచేతనే బ్రహ్మజ్ఞానము ప్రాప్తమైనది. ఈప్రకారముగా బ్రహ్మజ్ఞానరూప కార్యమువలన జన్మాంతర సన్న్యాసరూప కారణముయొక్క యనుమానము కలుగుచున్నది.

మఱియు **"య దహ రేవ విరజే త్తదహరేవ ప్రవ్రజేత్"** అను శ్రుతిచేత వైరాగ్యవంతునకు సర్వాంగసహిత వివిదిషా సన్న్యాసమును విధించి మరల నాప్రకరణమునందు **"యద్యాతురః స్యాన్మనసా వాచా వా సన్న్యసేత్"**- ఎప్పు డీపురుషుడు వ్యాధి మొదలగు వానిచేత నత్యాతురు డగుచున్నాడో అప్పుడు అంగములు లేకయే కేవలమనస్సుచేత లేక వాక్కుచేత సన్న్యసింపవలయును అను శ్రుతిచేత నాతురసన్న్యాసము విధింపబడియున్నది. అచ్చట మరణము సమీపింపగా నాయాతురసన్న్యాసి కాకాలమునందు శ్రవణాదులచేత నాత్మజ్ఞాన ప్రాప్తి సంభవించుట లేదు. అందువలన నాయాతుర సన్న్యాసము వానికి రెండవ జన్మమునం దాత్మజ్ఞానప్రాప్తిని జేయుచున్న దని యవశ్య మంగీకరింపవలయును. లేనియెడ నాయాతురసన్న్యాసమే వ్యర్థ మగును. ఈకారణముచేతనే యాజన్మాంతర వివిదిషా సన్న్యాసమున కాత్మజ్ఞాన కారణత్వము సంభవించుచున్నది.

శంక:- ఈయాతురసన్న్యాసము పూర్వోక్త వివిదిషా సన్న్యాసము కన్నను భిన్నమే యగుచున్నది. **"సన్న్యాసా ద్బ్రహ్మణః క స్థానమ్"** అను స్మృతిచేత నాయాతుర సన్న్యాసమునకు బ్రహ్మలోక ప్రాప్తిరూపఫలము చెప్పబడుచున్నది. అందువలన నాయాతురసన్న్యాసము వ్యర్థము కాదు.

సమా:- ఈ యాతుర సన్న్యాసమునందును విరక్తపురుషునకే యధికార మున్నది. మఱియు వివిదిషాసన్న్యాసముయొక్క ప్రకరణమునందే యీయాతుర సన్న్యాసము విధింపబడి యున్నది. అందువలన నీయాతుర సన్న్యాసము పూర్వోక్త వివిదిషా సన్న్యాసముకన్నను భిన్నసన్న్యాసము కాదు. మఱి యేమనగా, నావివిదిషా సన్న్యాసమునందే యంతర్భూతమై యున్నది. మఱియు **"సన్న్యాసాద్బ్రహ్మణః స్థానమ్"** అను స్మృతి యైననో ఆయాతుర సన్న్యాసమునకు బ్రహ్మలోక ప్రాప్తిరూపా వాంతరఫలమును జెప్పుచున్నది. దానిచేత నాత్మజ్ఞానరూప ముఖ్యఫలమునకు నిషేధము కలుగుట లేదు. లేక, ఆస్మృతి కుటీచకాది రూపస్మార్త సన్న్యాసమునకు బ్రహ్మలోక ప్రాప్తిరూపఫలము చెప్పుచున్నది. అందువలన నాయాతుర సన్న్యాసము నకు నాత్మజ్ఞానప్రాప్తియే ముఖ్యఫలమై యున్నది. జన్మాంతర సన్న్యాసముచేతను ఆత్మజ్ఞానప్రాప్తి యగుచున్న దను నీయర్థము శ్రీసర్వజ్ఞ మహామునులచేతను సంక్షేపశారీరక మను గ్రంథమునందు జెప్పబడియున్నది. అందు,

"జన్మాంతరేషు యది సాధనజాత మాసీత్
సన్న్యాసపూర్వక మిదం శ్రవణాదిరూపమ్ ।
విద్యా మవాప్స్యతి జనః సకలోఽపి యత్ర
త త్రాశ్రమాదిషువస న్న నివారయామః ॥"-

ఒక వేళ నీయధికారిపురుషులకు బూర్వజన్మములయందు సన్న్యాసపూర్వక శ్రవణాది సాధనములు సిద్ధ మైనయెడల నాయధికారిజను లాయా గృహస్థాద్యా శ్రమములయందు వసించి యుండినను బూర్వసాధనములయొక్క బలముచేత నచ్చటనే బ్రహ్మవిద్యను బొందుచున్నారు. ఈయర్థము మేము నివారింపజాలము. అందువలన నాజనకాదులకు బూర్వజన్మమునందలి వివిదిషా సన్న్యాసముచేత నాత్మజ్ఞానప్రాప్తి సంభవించె ననునది సిద్ధమైనది.

అచ్చట బూర్వము **"ఆత్మావాఽరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః"** అను శ్రుతివచనముచేత నధికారిపురుషునిగూర్చి నాత్మజ్ఞానప్రాప్తి కొఱకు శ్రవణాదులయొక్క కర్తవ్యత్వము చెప్పబడినది. దానియందు గొందఱు గ్రంథకారు లైననో శ్రవణాదులయందు విధి నంగీకారము చేయుటలేదు. మఱికొందఱు విధి నంగీకరించుచున్నారు. అచ్చట బ్రథమపక్షము వాచస్పతి మిశ్రులదై యున్నది. ద్వితీయపక్షము వివరణాచార్యులదై యున్నది.

అందు, వాచస్పతిమిశ్రులయొక్క యభిప్రాయ మేమనగా, వివేకాది సాధనచతుష్టయ సంపన్న జిజ్ఞాసువులచేత జేయబడిన శ్రవణాదుల కాత్మజ్ఞాన కారణత్వ మన్వయవ్యతిరేకములచేతనే నిశ్చిత మగుచున్నది. అందువలన శ్రవణాదులయందు విధి సంభవించుటలేదు. అప్రాప్తార్థమునందే విధి యున్నది. ఉదా-యాగమునందు స్వర్గకారణత్వము ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచేత నప్రాప్తమై యున్నది, అందువలన దాదృశకారణత్వ బోధకమైన **'స్వర్గ కామో యజేత'** అనువచనము విధిరూపమై యున్నది. యద్యపి శ్రవణాదులయందు బ్రహ్మ సాక్షాత్కారముయొక్క కారణత్వము పూర్వోక్తశ్రుతిప్రమాణముకన్నను భిన్నమైన యేప్రమాణముచేతను బ్రాప్తము కాదు.

తథాఽపి, అతిసూక్ష్మ మగుటచేత దుర్విజ్ఞేయ మైన షడ్జాదు లగు నేస్వరము లున్నవో, ఆస్వరములయొక్క సాక్షాత్కారమును గుఱించి గాంధర్వ శాస్త్రాభ్యాసమున కన్వయవ్యతిరేకములచేత గారణత్వము ప్రాప్త మగుచున్నది. ఆస్వరములవలె బ్రహ్మముకూడ నతిసూక్ష్మ మగుటవలన దుర్విజ్ఞేయమై యున్నది. అందువలన నాబ్రహ్మసాక్షాత్కారమును గుఱించియు వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణమునకు గారణత్వ మన్వయవ్యతిరేకములచేతనే ప్రాప్తమగుచున్నది. అట్టి ప్రాప్తార్థమునందు విధి సంభవించుట లేదు. "శ్రోతవ్యః" అను వచనమునందు తవ్యప్రత్యయ మేది యున్నదో ఆప్రత్యయమునకు విధి యర్థము కాదు. మఱి యేమనగా, యోగ్యత యర్థమై యున్నది. అనగా ఆత్మ శ్రవణము చేయుటకు యోగ్యమై యున్నది. ఈప్రకారముగానే "మంతవ్యః నిదిధ్యాసితవ్యః" అను ద్వివిధవచనములయందును విధియొక్కయు భావము తెలియవలయును.

(39) శ్రవణరూపాంగికి అంగము నిరూపించుట.

మఱియు నాచార్యులయొక్క యభిప్రాయ మేమనగా, **"ఆత్మా వా౽రే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః"** అను శ్రుతియందు వివేకాదిసాధన చతుష్టయ సంపన్న సన్న్యాసిని గుఱించి యాత్మసాక్షాత్కారప్రాప్తికొఱకు మనన నిదిధ్యాసనరూపము లగు ఫలోపకార్యంగములతో గూడిన శ్రవణమను నంగి విధింపబడియున్నది. అచ్చట, ఏపదార్థము సాక్షాత్తుగా ఫలమునకు సాధన రూపమున శ్రుత మగుచున్నదో ఆపదార్థ మంగి యని చెప్పబడును. దీనినే శేషి యనియును, ప్రధాన మనియును జెప్పుదురు. మఱియు నాయంగియొక్క సమీపముగా నేయేపదార్థము ఫలము లేక కర్తవ్యతారూపముచేత శ్రుత మగుచున్నదో ఆ పదార్థమంగ మని చెప్పబడును. ఇదియే శేష మనియును, సహకారి యనియును చెప్పబడును.

ఆయంగముకూడ స్వరూపోపకారి, ఫలోపకారి యనుభేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అచ్చట, ఏయంగ మంగియొక్క స్వరూపోత్పత్తియం దుపకారియై యున్నదో ఆయంగము స్వరూపోపకారి యని చెప్పబడును. ఈస్వరూపోప కార్యంగమునే మీమాంసకులు సన్నిపత్యోపకార్యంగ మని చెప్పుదురు. మఱియు నేయంగ మంగిచేత జన్యమైన ఫలముయొక్కయుత్పత్తియం దుపకారియై యున్నదో ఆయంగము ఫలోపకార్యంగ మని చెప్పబడును. ఈఫలోపకార్యంగమునే మీమాంసకులు ఆరాదుపకార్యంగ మని చెప్పుదురు. ఉదా- ఈప్రసంగమందు వేదాంతశాస్త్రశ్రవణము ప్రమాణవిచారరూప మగుటవలన బ్రహ్మజ్ఞాన రూపఫలము నకు సాక్షాత్తుగా సాధనరూపమున విధింపబడియున్నది. అందువలన నాశ్రవణ మంగియని చెప్పబడును. ఆశ్రవణ రూపాంగి యొక్క సమీపమందు విధింప బడియుండు నేవివేకాది చతుస్సాధనము లున్నవో వానికి జ్ఞానముకన్నను వేఱొకఫల మచ్చట జెప్పబడలేదు. అందువలన నావివేకాది సాధనములు శ్రవణరూపాంగి యొక్క స్వరూపోత్పత్తియం దపకారు లగుటవలన నవి స్వరూపోపకార్యంగము లని చెప్పబడును.

మఱియు నాశ్రవణరూపాంగియొక్క సమీపముగా ఫలము లేకయే మనన నిదిధ్యాసములు విధింపబడి యున్నవి. అందువలన మనన నిదిధ్యాసనములు రెండును శ్రవణరూపాంగి బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూప ఫలోత్పత్తియం దుపకారు లగుటవలన ఫలోపకార్యంగము లని చెప్పబడును. అందువలన **"శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః"** అను వచనములచేత మనన నిదిధ్యాసనరూప ఫలోపకార్యంగ సహితముగా శ్రవణ మను నంగి విధింపబడి యున్నది. అనగా సాధనచతుష్టయ సంపన్నసన్న్యాసి బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తికొఱకు మనన నిదిధ్యాసన రూపాంగములతో గూడిన శ్రవణరూపాంగి నవశ్యము సంపాదింపవలయును. అచ్చట శ్రవణమునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముయొక్క కారణత్వము పూర్వోక్తాన్వయ వ్యతిరేకములచేతనే సిద్ధ మైనది. అందువలన నాశ్రవణమును విధించియుండు "శ్రోతవ్యః" అను విధి యపూర్వవిధిరూపము కాదు. మఱి యేమనగా, నియమవిధిరూపమై యున్నది. లేక, పరిసంఖ్యావిధిరూపమై యున్నది.

(40) అపూర్వాది త్రివిధ విధులయొక్క లక్షణము.

ఇక, క్రమముగా నపూర్వాది త్రివిధవిధులయొక్క లక్షణములు చెప్పబడుచున్నవి. అందు **"అప్రాప్తార్థబోధకో విధిః అపూర్వవిధిః"**- ప్రమాణాంత రముచేత నప్రాప్త మైన యర్థమును గర్తవ్యతారూపముచేత బోధించునట్టి యేవిధి యున్నదో అది యపూర్వవిధి యనబడును. ఉదా- "వ్రీహీన్ప్రోక్షతి" అను వచన మపూర్వవిధియై యున్నది. ఈవచనము లేక వేఱొకప్రమాణముచేత నావ్రీహిప్రోక్షణము ప్రాప్తము కాదు. అందువలన నప్రాప్తార్థబోధక మగుటవలన నావిధి యపూర్వవిధి యనబడును.

మఱియు **"పక్షప్రాప్తస్యాప్రాప్తాంశ పూరకో విధిః నియమవిధిః"**- పక్షమునందు బ్రాప్తమగు నర్థముయొక్క యప్రాప్తాంశమును బూర్తిచేయునట్టి యేవిధి యున్నదో అది నియమవిధియై యున్నది. ఉదా- వ్రీహీ నవహన్యాత్" అనునది నియమవిధియై యున్నది. అచ్చట యజ్ఞమునం దుపయోగులైన యేవ్రీహు లున్నవో వానియొక్క యుముకలను నివర్తించుటకు ద్వివిధోపాయము లున్నవి.

ఒకటి యవఘాతరూపోపాయము, మఱియొకటి నఖవిదళనరూపోపాయము. అందు ముసలముచేత వ్రీహులను దంచుట యవఘాతమై యున్నది. మఱియు నఖములచేత యుముకలను నివర్తించుట నఖవిదళనమై యున్నది. ఏపక్షమునందు నఖవిదళనముయొక్క ప్రాప్తి యున్నదో ఆపక్షమునం దవఘాతముయొక్క ప్రాప్తి యగుట లేదు. పక్షప్రాప్త మైన యవఘాతముయొక్క యప్రాప్తాంశమును "వ్రీహీ నవహన్యాత్" అను వాక్యము పూర్తిచేయుచున్నది. అనగా, అవఘాతముచేతనే యావ్రీహులయొక్క యుముకలను నివర్తింపవలయును. ఇట్లు చెప్పుటవలన నఖవిదళన రూపోపాయముయొక్క నివృత్తి యర్థముచేతనే సిద్ధ మగుచున్నది.

మఱియు **"ఉభయప్రాప్తా వితరవ్యావృత్తిబోధకో విధిః పరిసంఖ్యా విధిః"**- ఒకటే కాలమునందు రెండుపదార్థములు ప్రాప్తము లగుచుండగా ఏకపదార్థము యొక్కవ్యావృత్తిని బోధించునట్టి యేవిధి యున్నదో అది పరిసంఖ్యా విధియై యున్నది. ఉదా- **"ఇమా మగృభ్ణ న్రశనా మృతస్య"** అను మంత్రముచేత యజ్ఞమునం దశ్వగార్దభము లను రెంటియొక్కరశనలను * గ్రహించుట ప్రాప్తము కాగా "అశ్వాభిధానీ మాదత్తే" అనువచనము గార్దభరశనా గ్రహణముయొక్క వ్యావృత్తిని విధించుచున్నది. అశ్వరశనయొక్క గ్రహణము విధింపలేదు. అశ్వరశనయొక్క గ్రహణము పూర్వోక్తమంత్రముచేతనే ప్రాప్త మగుచున్నది. అందువలన "అశ్వాభిధానీ మాదత్తే" అనువచనము పరిసంఖ్యా విధి యని చెప్పబడును. యద్యపి, నియమవిధియందును, బరిసంఖ్యావిధియందును ఇతరముయొక్క నివృత్తి సమానమై యున్నది. తథాఽపి, నియమవిధియం దితరముయొక్కనివృత్తి ఆర్థికమై యున్నది. మఱియు బరిసంఖ్యావిధియం దితరముయొక్కనివృత్తి విధేయమై యున్నది. ఇదియే యారెంటియందు విశేషమై యున్నది. ఈలాగుననే యాప్రసంగమునందుగూడ "శ్రోతవ్యః" అనుట నియమ విధియై యున్నది. అనగా సాధనసంపన్న జిజ్ఞాసువు వేదాంతశాస్త్రమునే శ్రవణము చేయవలయును. లేక, ఆజిజ్ఞాసువు వేదాంతశాస్త్రముకన్న నన్యశాస్త్రములను శ్రవణముచేయుట కూడదు అను పరిసంఖ్యావిధియునై యున్నది.

---

* యజ్ఞమునందు యూపస్తంభమునకు జుట్టునట్టి త్రాడు

శంక:- ఏస్థలమునందు రెండుసాధనములు ప్రాప్తము లగుచున్నవో అచ్చటనే అప్రాప్తాంశమును బూర్తిచేయునట్టి నియమవిధియొక్క యంగీకారము చేయవలయు నని పూర్వము నియమవిధికి లక్షణము చెప్పితిరి. ఆలక్షణ మిచ్చట శ్రవణవిధియందు సంభవించుట లేదు. ఏలయన, బ్రహ్మము వేదాంతశాస్త్రము కన్న భిన్నమైన యేప్రమాణమునకును విషయము కాదు. ఇక నేమనగా, ఏక వేదాంతశాస్త్రమునకే విషయమై యున్నది.

అట్లు గాక, ఆబ్రహ్మసాక్షాత్కారమునందు వేదాంతశ్రవణముకన్న భిన్న ముగా నేదైన నొకసాధన మున్నయెడల నాశ్రవణమునందు నియమవిధి సంభ వించును. ఒకపక్షమునందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు బురాణాదులయొక్క శ్రవణమును సాధనరూపముచేత బ్రాప్త మగుచున్నది. దానిని నివారించుట కొఱకు వేదాంతశ్రవణమునం దా నియమవిధి సంభవించు నని చెప్పినను అదియుగూడ సంభవించుట లేదు. ఏలయన, అధ్యాత్మపురాణము వేదాంతమూలక మగుటవలన దానియొక్క శ్రవణమును వేదాంతశ్రవణముకన్నను భిన్నసాధన మని చెప్పుట కూడదు. మఱి యేమనగా, ఆయధ్యాత్మ పురాణముయొక్క శ్రవణముకూడ వేదాంతశ్రవణమే యగుచున్నది.

మఱియు నొకపక్షమునందు రాగజ్ఞానము గల పురుషులకు గీతాదుల యొక్కశ్రవణము ప్రాప్త మగుటవలన దానియొక్క నివృత్తికొఱకు వేదాంత శ్రవణమునందు నియమవిధి సంభవించుచున్న దనిన నదియుగూడ సంభవించుట లేదు. ఏలయన, ఆశ్రవణవిధికన్నను అన్యవచనములచేతనే ముముక్షుజనుల గుఱించి యారాగసహిత గీతలయొక్క శ్రవణము నిషేధింపబడియున్నది. మఱియు నొకపక్షమునందు ద్వైతశాస్త్రముయొక్క శ్రవణము ప్రాప్తించుటవలన దానిని నివారించుటకొఱ కావేదాంతశ్రవణమునందు నియమవిధి సంభవించు ననిన నదియుగూడ సంభవించుట లేదు. ఏలయన, ఆద్వైతశాస్త్ర మద్వైత శాస్త్రమునకు విరోధి యగుటవలన నద్వితీయబ్రహ్మజ్ఞానమునుగుఱించి సాధనరూప మనుటయే సంభవించుట లేదు.

మఱియు **"న చక్షుషా పశ్యతి నాపి వాచా, యతో వాచో నివర్తంతే, యన్మ**

వసా న మనుతే" ఇత్యాది శ్రుతులచేత బ్రహ్మమునందు వేదాంత శ్రవణమునకన్న భిన్న మైన చక్షువు, వాక్కు, మనస్సు మొదలగు వానియొక్క యవిషయత చెప్పబడి యున్నది. అందువలన బ్రహ్మజ్ఞానమునందు బ్రత్యక్షాదులకును సాధనరూపత్వము ప్రాప్త మగుట లేదు. అందుచేత నాప్రత్యక్షాదులను నివారించుకొఱకును వేదాంత శ్రవణమునందు నియమవిధి సంభవించుట లేదు. అందువలన వేదాంత శ్రవణమునందు నియమవిధి చెప్పుట యసంగతమై యున్నది. పూర్వోక్తరీతిగా అన్యసాధనముల కభావ మగుటవలన దాని నివారించుటకొఱ కావేదాంతశ్రవణము నందు బరిసంఖ్యావిధియును సంభవించుట లేదు.

సమా:- యద్యపి, వేదాంతశాస్త్రములకన్నను భిన్నమైన పురాణాదికమునకు స్వతంత్రముగా బ్రహ్మసాక్షాత్కారముయొక్కసాధనత్వము లేదు. తథాఽపి, వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణమువలె బురాణాదుల శ్రవణమును స్వతంత్రముగా బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమునకు సాధనమై యున్నదను భ్రాంతిచేత నాపురాణాదులయొక్క శ్రవణమునకును బ్రహ్మజ్ఞానమునందు స్వతంత్ర సాధనత్వము ప్రాప్త మగునప్పుడు దానిని నివర్తించుటకొఱ కావేదాంతశ్రవణమునందు నియమవిధికిని బరిసంఖ్యా విధికిని అంగీకారము సంభవించుచున్నది. లేక, బ్రహ్మవేత్త యగు గురువు లేక స్వతంత్రముగా దనబుద్ధిచేత జేయు వేదాంతవిచారమును నివారించుటకొఱ కాశ్రవణమునందు నియమవిధికి గాని, పరిసంఖ్యావిధికి గాని యంగీకార మున్నది. అనగా, నీయధికారిపురుషుడు శ్రోత్రియ బ్రహ్మనిష్ఠగురువుయొక్క ముఖము నందుండియే వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణము చేయవలయును. గురువు లేక స్వతం త్రముగా గేవలము తనబుద్ధిచేత వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణము చేయగూడదు. ఈయర్థము పూర్వము వృద్ధపురుషులచేతను జెప్పబడియున్నది.

"నియమః పరిసంఖ్యావా విధ్యర్థో హి భవే ద్యతః।
అనాత్మాఽదర్శనే నైవ పరాత్మాన ముపాస్మహే ॥"-

ఏకారణముచేత "శ్రోతవ్యః" అను విధివాక్యమునకు నియమ మైనను, లేక పరిసంఖ్య యైనను అర్థమై యున్నదో ఆకారణమువలన మనము అనాత్మవస్తువులయొక్క చింతనా పరిత్యాగముచేత గేవలపరమాత్మనే చింతన

చేయవలయును.

(41) శ్రవణము నిత్యాదికర్మములు కా వనుట.

శంక:- "శ్రోతవ్యః" అను విధివాక్యమువలన వేదాంతశ్రవణము విధింప బడుచున్న దని పూర్వము మీచే జెప్పబడినది. శ్రుతిస్మృతిరూప శాస్త్రములయందు గామ్య నిత్య నైమిత్తిక ప్రాయశ్చిత్తము లను చతుర్విధకర్మములే విధింపబడి యున్నవి. వానియం దాశ్రవణము కామ్యకర్మరూపమై యున్నదా? నిత్యకర్మరూపమై యున్నదా? నైమిత్తిక కర్మరూపమై యున్నదా? లేక, ప్రాయశ్చిత్తరూపమై యున్నదా? అందు బ్రథమకామ్యపక్ష మంగీకరించినయెడల నది సంభవించుట లేదు. ఏల యన **"స్వర్గకామో యజేత"** అను వచనమునం దెట్లు స్వర్గరూప ఫలోద్దేశముచేత యాగము విధింపబడి యున్నదో అట్లొక ఫలోద్దేశముచేత నాశ్రవణము విధింపబడ లేదు.

మఱియు నెట్లు రాత్రి సత్రమను యాగమును విధించువాక్యమునందు ఫలము వినబడకపోయినను బ్రహ్మజ్ఞానమునందు బురుషునకు బ్రవృత్తి కలుగుటకొఱ కాయాగమునకు ఫలకల్పన చేయబడుచున్నదో; అట్లు శ్రవణమునకు గూడ బ్రహ్మజ్ఞానరూపఫలము మాచే గల్పింపబడుచున్నది యని చెప్పినయెడల నదియుగూడ సంభవించుట లేదు. ఏలయన, గృహస్థాదులయందు బ్రహ్మజ్ఞాన రూప ఫలేచ్ఛయే సంభవించుట లేదు. మఱి యే మనగా, ఆగృహస్థాదులయందు బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క ద్వేషమే చూడబడుచున్నది. ఈకారణముచేతనే యా రాగసహిత పురుషులయొక్క యభిప్రాయమును బోధించు శ్లోకమును చెప్పబడుచున్నది.

"అపి బృందావనే శూన్యే సృగాలత్వం స ఇచ్ఛతి ।
న తు నిర్విషయం మోక్షం కదాచి దపి గౌతమ ॥"-

ఓ గౌతముడా ! రాగవంతు డగుపురుషుడు శూన్యమగు బృందా వనము నందు సృగాలమై యుండుట కిచ్ఛించుచున్నాడు గాని నిర్విషయ మోక్ష మును రాగవంతు డగు పురుషు డొకప్పుడును ఇచ్ఛించుట లేదు.

మఱియు **"వేదా నిమం లోక మముం చ పరిత్య జ్యాత్మాన మన్విచ్ఛేత్"**

ఇత్యాదిక శ్రుతులచేత సాధనచతుష్టయ సంపన్నజిజ్ఞాసు వగు సన్న్యాసికే యాత్మ జ్ఞాన ప్రాప్తికొఱకు శ్రవణాదులయొక్క కర్తవ్యత్వము నిశ్చిత మగుచున్నది. అందువలన గృహస్థాదుల కాశ్రవణాదులయం దధికారమే లేదు. సన్న్యాసులకే యాశ్రవణము కామ్యకర్మరూప మగు నసినయెడల నదియును సంభవించుట లేదు. ఏలయన నొకవేళ సన్న్యాసులనుగూర్చి యాశ్రవణము కామ్యకర్మరూప మైనయెడల ఎట్లు కామ్యకర్మము చేయనందువలన బ్రత్యవాయప్రాప్తి యగుట లేదో, అట్లాశ్రవణము చేయనందువలనను ఆసన్న్యాసికి బ్రత్యవాయము ప్రాప్తింపక పోవలయును. వేదాంతశ్రవణ పరిత్యాగమువలన నాసన్న్యాసికి బ్రత్యవాయప్రాప్తి శ్రుతిస్మృతుల యందు జెప్పబడియున్నది. అందువలన నా సన్న్యాసికి శ్రవణము కామ్యకర్మరూప మనుట సంభవించుట లేదు.

మఱియు శ్రవణము నిత్యకర్మరూపమై యున్నదను ద్వితీయపక్ష మంగీ కరించినయెడల నదియును సంభవించుట లేదు. ఏల యన **"యావజ్జీవ మగ్ని హోత్రం జుహుయాత్"** అను వచనముచేత నెట్లు గృహస్థునకు జీవిత కాలపర్యంత మగ్నిహోత్రరూప నిత్యకర్మములు విధింపబడియున్నవో, అట్లీ యధికారిపురుషునకు జీవితకాలపర్యంత మాశ్రవణ మేవచనముచేతను విధింపబడలేదు. అందువలన నాశ్రవణమునందు నిత్యకర్మరూపత్వమును సంభవించుట లేదు.

మఱియు నాశ్రవణము నైమిత్తిక కర్మరూపమై యున్నదను తృతీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నదియును సంభవించుట లేదు. ఏలయన, ఎట్లగ్నిహోత్రము చేయు పురుషునియొక్కగృహము దహింపబడునపు డానిమిత్తమును గొని వేదము చేత నిష్టి విధింపబడి యున్నదో అట్లిచ్చట నొకనిమిత్తమును చెప్పబడలేదు. ఏనిమిత్తముచేత నాశ్రవణము నైమిత్తిక కర్మరూప మగును?

ఆశ్రవణము ప్రాయశ్చిత్త కర్మరూపమై యున్నదను చతుర్థపక్ష మంగీ కరించినయెడల నదియును సంభవించుట లేదు. ఏలయన **"తరతి బ్రహ్మ హత్యాం యోఽ శ్వమేధేన యజతే"** అను వచనముచేత నెట్లు బ్రహ్మహత్యా రూపపాపమును నివర్తించుటకొఱ కశ్వమేధ యజ్ఞరూప ప్రాయశ్చిత్తము విధింపబడి యున్నదో, అట్లొకశ్రుతివచనముచేతను, ఏపాపనివృత్తికొఱకును ఆశ్రవణము విధింపబడలేదు.

అందువలన నాశ్రవణమునకు బ్రాయశ్చిత్త రూపత్వమును సంభవించుట లేదు. కావున నేప్రకారముచేతను వేదాంత శ్రవణమునందు విధి సంభవించుట లేదు. ఇట్టి శంక ప్రాప్త మగుచుండగా-

(42) సన్న్యాసికి శ్రవణము నిత్యకర్మ మనియును; గృహస్థునకు గామ్యకర్మ మనియును జెప్పుట

సమా:- ఇక వివిదిషా సన్న్యాసి కాశ్రవణము నిత్యకర్మరూప మనియును, గృహస్థాదుల కాశ్రవణము కామ్యకర్మ రూపమనియును జెప్పబడుచున్నది. ఎట్లు గృహస్థున కగ్నిహోత్ర సంధ్యోపాసనాది నిత్యకర్మములను జేయనందువలన శ్రుతిస్మృతులచేత బ్రత్యవాయప్రాప్తి చెప్పబడియున్నదో; మఱియు **"యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జుహుయాత్"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత జీవిత కాలపర్యంత మాయగ్నిహోత్రాది నిత్యకర్మములు విధింపబడియు నున్నవో; అట్లు వివిదిషా సన్న్యాసికిని వేదాంతశ్రవణాదికము చేయనందువలన బ్రత్యవాయప్రాప్తియును, జీవితకాలపర్యంత మాశ్రవణాదికము కర్తవ్య మనియును శ్రుతిస్మృతులచేత జెప్పబడియున్నది. అందువలన నెట్లు గృహస్థుని కాయగ్నిహోత్ర సంధ్యోపాస నాదికములు నిత్యకర్మ రూపములై యున్నవో అట్లు వివిదిషా సన్న్యాసికిని వేదాంత శ్రవణాదికము నిత్యకర్మరూపమై యున్నది.

అందు శ్రుతి **"అరున్ముఖా న్యతీ న్సాలావృకేభ్యః ప్రాయచ్ఛమ్"**- ఇంద్రుడనైన నేను వేదాంత విచారరహితసన్న్యాసులను హననము చేసి శ్వానముల కాహారముగా నిచ్చితిని అను నీశ్రుత్యర్థ మాత్మపురాణముయొక్క ద్వితీయా ధ్యాయమున నింద్రప్రతర్దన సంవాదమునందు విస్తరముగా జెప్పబడియున్నది. అచ్చట స్మృతి-

"నిత్యం కర్మ పరిత్యజ్య వేదాంతశ్రవణం వినా ।
వర్తమానస్తు సన్న్యాసీ పత త్యేవ న సంశయః ॥"

అగ్నిహోత్ర సంధ్యోపాసనాది నిత్యకర్మములను బరిత్యజించి యే వివిదిషా సన్న్యాసి వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణాదికమును జేయక వర్తించుచున్నాడో, ఆసన్న్యాసి పతితుడే యగుచున్నాడు. దీనికి సంశయము లేదు. ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులచేత

నావివిదిషాసన్న్యాసికి వేదాంత శ్రవణము చేయనందువలన బ్రత్యవాయప్రాప్తి చెప్పబడియున్నది. మఱియు

"ఆసుప్తే రామృతేః కాలం నయే ద్వేదాంతచింతయా ।
దద్యా న్నావసరం కించి త్కామాదీనాం మనాగపి ॥"-

ఈవివిదిషా సన్న్యాసి జాగ్రత్త మొదలు సుషుప్తి పర్యంతమును, బ్రహ్మవేత్త యగు గురువుయొక్క సమీపమునకు బోయినది మొదలు మరణపర్యంతమును వేదాంతశాస్త్రచింతనచేత గాలము గడుపవలయును. తన చిత్తమునందు గామక్రోధాది వికారములయొక్క ప్రాప్తికి గించిన్మాత్రమును అవసర మియ్యగూడదు. అను-స్మృతిచేతను ఈస్మృతికి మూలభూతమగు శ్రుతిచేతను ఆవివిదిషా సన్న్యాసికి జీవితకాలపర్యంతము వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణాదికము కర్తవ్య మని విధింపబడియున్నది. అందువలన నాసన్న్యాసికి శ్రవణాదులు నిత్యకర్మ రూపములే యని సిద్ధ మగుచున్నది.

మఱియు బూర్వోక్త శ్రుతిస్మృతులయొక్క బలముచేత నాశ్రవణము సన్న్యాసికి నిత్యకర్మరూప మనునది కేవలము మాచేతనే యంగీకరింపబడినది కాదు. ఇక నేమనగా, పూర్వాచార్యులచేతగూడ నంగీకరింపబడియున్నది. అచ్చట

"త్వం పదార్థ వివేకాయ సన్న్యాసః సర్వకర్మణామ్ ।
శ్రుత్యాభిధీయతే యస్మా త్త త్త్యాగీ పతితో భవేత్ ॥"-

"తత్త్వమసి" అను మహావాక్యమందుండు త్వంపదమునకు వాచ్యార్థ మంతఃకరణ విశిష్టచైతన్యమే యున్నది. దానియం దంతఃకరణమును బరిత్యజించి లక్ష్యార్థరూప మగు నేప్రత్యక్చైతన్య మున్నదో ఆప్రత్యక్చైతన్యమును బ్రహ్మ రూపముగా దెలియునట్టి యేజ్ఞాన మున్నదో; అది త్వంపదార్థవివేకమై యున్నది. ఆ త్వంపదార్థవివేకముకొఱకే శ్రుతిచేత నగ్నిహోత్రసంధ్యోపాసనాది సర్వకర్మముల యొక్క సన్న్యాసము విధింపబడియున్నది.

మఱియు నేపురుషుడు సన్న్యాసమును ధరించియు త్వంపదార్థ వివేకము చేయక యున్నాడో, ఆసన్న్యాసి పతితు డగుచున్నాడు అనువచనముచేత వార్తికకారు

లైన శ్రీసురేశ్వరాచార్యులచేత శ్రవణాది రహితసన్న్యాసికి బతితత్వము చెప్పబడి యున్నది. ఈప్రకారముగానే సర్వజ్ఞమహాముని చేతను సంక్షేపశారీరక మను గ్రంథమునందు జెప్పబడియున్నది. అచ్చట-

"కారకస్య కరణేన తల్క్షణా ద్భిక్షు రేష పతితో భవే ద్యథా ।
వ్యంజకస్య పరివర్జనా త్తథా సద్య ఏవ పతితో భవే దసౌ ॥"-

ఎట్లీ సన్న్యాసి యజ్ఞాది కర్మములను జేయుటచేత శీఘ్రమే పతితు డగుచున్నాడో అట్లు వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణాదికము చేయనందువలనను శీఘ్రమే పతితు డగుచున్నాడు. అందువలన నీయర్థము సిద్ధ మైనది. వివిదిషా సన్న్యాసికి వేదాంతశ్రవణము నిత్యకర్మరూప మగుటవలన నాశ్రవణమునందు **"శ్రోతవ్యః"** అను నుక్తనిత్యవిధి సంభవించుచున్నది.

మఱియు గృహస్థాదుల కావేదాంతశాస్త్ర శ్రవణాదికము కామ్యకర్మరూపమై యున్నది. ఏకర్మము చేయుటచేత ఫలప్రాప్తి యగునో, మఱియు జేయనందుచేత బ్రత్యవాయము ప్రాప్తించుట లేదో ఆకర్మము కామ్యకర్మ మనబడును. ఉదా- ఏపురుషునకు స్వర్గప్రాప్తీచ్ఛ యున్నదో; ఆపురుషుడు జ్యోతిష్టోమ మను యాగమును జేయుచున్నాడు, దానిచేత నాపురుషునకు స్వర్గరూప ఫలప్రాప్తి యగుచున్నది. మఱియు నేపురుషునకు స్వర్గప్రాప్తీచ్ఛ కలుగుట లేదో, ఆపురుషుడు జ్యోతిష్టోమ మను యాగమును జేయుట లేదు, ఆజ్యోతిష్టోమ మను యాగమును జేయనందు చేత నాపురుషున కేప్రత్యవాయమును బ్రాప్తించుట లేదు. ఈకారణమువలన నాజ్యోతిష్టోమ మను యాగము కామ్యకర్మ మని చెప్పబడుచున్నది.

ఈలాగుననే యేగృహస్థునకు బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛ యున్నదో ఆగృహస్థుడు వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణాదికము చేయుచున్నాడు. ఆశ్రవణాదికముచేత నాగృహస్థునకు బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తి యగుచున్నది. ఏగృహస్థునకు బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛ కలుగుట లేదో ఆగృహస్థుడు శ్రవణాదికము చేయుట లేదు. ఆశ్రవణాదులు చేయనందువలన నాగృహస్థునకే ప్రత్యవాయమును బ్రాప్త మగుట లేదు. అందువలన నాగృహస్థాదులకు శ్రవణాదులు కామ్యకర్మరూపము లనియే సిద్ధ మగుచున్నది.

శంక:- వివేకాది చతుష్టయసాధన సంపన్నపురుషునకే బ్రహ్మజిజ్ఞాస కలుగు చున్నది. బ్రహ్మమును దెలియువలయు నను నిచ్ఛ బ్రహ్మజిజ్ఞాస యనబడును. గృహస్థాదులయం దాచతుస్సాధనములు సంభవింపవు. కావున, బ్రహ్మజిజ్ఞాస లేనందువలన నాగృహస్థాదులకు శ్రవణము కామ్యకర్మరూప మనుటయు సంభవిం చుట లేదు.

సమా:- అత్యంతబహిర్ముఖ గృహస్థాదుల కాసాధన సంపత్త్యభావమువలన బ్రహ్మజిజ్ఞాస కలుగక పోయినను బరమేశ్వరునిచేత ననుగ్రహింపబడిన వారును, ఫలేచ్ఛారహితముగా నిత్యనైమిత్తక కర్మములను జేయుటవలన శుద్ధాంతఃకరణము గలవారును, ఈశ్వరగురువులయందు శ్రద్ధాభక్తులు గలవారును నైన కొంద ఱుత్తమగృహస్థుల కా వివేకాదిసాధన సంపత్తిచేత బ్రహ్మజిజ్ఞాస సంభవించుచున్నది. మఱియు నేదైన నొక ప్రతిబంధవశమువలన నాగృహస్థులకు సన్న్యాసాశ్రమము ప్రాప్తింపక పోయినను వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణాదులయందు వారికి బ్రవృత్తి సంభవించు చున్నది. అట్టి సాధనసంపన్న గృహస్థాదులకే యాశ్రవణవిధి కామ్యరూపమై యున్నది.

ఒక వేళ నాగృహస్థాదులకు బ్రహ్మజిజ్ఞాసా పూర్వకముగా శ్రవణాదుల యందు బ్రవృత్తి నంగీకరింపనియెడల గృహస్థాశ్రమాదులయందు బ్రహ్మసాక్షాత్కా రము నొందినట్టి తత్త్వవేత్తలనుగుఱించి జీవన్ముక్తికొఱకు శ్రుతిస్మృతులచేత నేవిద్వత్సన్న్యాసము విధింపబడి యున్నదో అది వ్యర్థ మగును. మఱియు వివిదిషా సన్న్యాసముకన్న భిన్నముగా నొకవిద్వత్సన్న్యాసము లేదని చెప్పినయెడల నది సంభవించుట లేదు. ఏలయన బూర్వము శ్రుతిస్మృతి ప్రమాణములయొక్క బలము చేత నావివిదిషా సన్న్యాసముకన్న భిన్నముగా విద్వత్సన్న్యాసము నిరూపింప బడి యున్నది. మఱియు నధికారి, ఫలము, సాధనము అను మూఁటియొక్క భేదము చేతను ఆ విద్వత్సన్న్యాసము వివిదిషాసన్న్యాసముకన్నను భిన్నమే యని సిద్ధ మగుచున్నది. అచ్చట వివిదిషా సన్న్యాసమునం దైననో జిజ్ఞాసు వధికారి యగు చున్నాడు. విద్వత్సన్న్యాసమునందు దత్త్వవేత్త యధికారి యగుచున్నాడు.

మఱియు వివిదిషా సన్న్యాసమున కైననో తత్త్వజ్ఞానము ఫలమై యున్నది. విద్వత్సన్న్యాసమునకు జీవన్ముక్తి ఫలమై యున్నది. మఱియు వివిదిషా సన్న్యాసిచేత

నైననో ఆతత్త్వ జ్ఞానరూపఫలముకొఱకు శ్రవణాది సాధనము లనుష్ఠింప బడుచున్నవి. మఱియు విద్వత్సన్న్యాసిచేత జీవన్ముక్తిరూపఫలముకొఱకు మనోనాశ, వాసనాక్ష యాది సాధనము లనుష్ఠింపబడుచున్నవి.

ఈప్రకారముగా నధికారి, ఫలము, సాధన మను త్రితయముయొక్క భేదమువలన నావిద్వత్సన్న్యాసము వివిదిషా సన్న్యాసమునకన్నను భిన్న మనియే యంగీకరింవలయును. ఎప్పు డాగృహస్థాదులకు వేదాంత శ్రవణమునం దధికారమును, శ్రవణాదులచేత బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తియు నంగీకరింప బడుచున్నదో అప్పు డావిద్వత్సన్న్యాసము సార్థక మగుచున్నది. అందువలన నాగృహస్థాదులకు శ్రవణాదికము కామ్యకర్మరూపమై యున్నదను పూర్వోక్తార్థము సంభవించుచున్నది.

మఱియు నాగృహస్థాదులకు వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణమువలన మహత్తరమైన పుణ్యోత్పత్తియును శాస్త్రములచేత జెప్పబడియున్నది. అచ్చట-

"దినే దినే తు వేదాంతశ్రవణా ద్భక్తిసంయుతాత్ ।
గురుశుశ్రూషయా లబ్ధా త్కృచ్ఛ్రాశీతిఫలం లభేత్ ॥"-

బ్రహ్మవేత్త యగు గురువుయొక్కసేవచేత బ్రాప్తమైనదియును, గురువు నందును ఈశ్వరునియందును భక్తితో బ్రతిదినము చేయబడునదియు నగు నేవేదాంతశాస్త్రశ్రవణ మున్నదో ఆవేదాంత శాస్త్రశ్రవణమువలన నీయధి కారిపురుషు డెనుబది కృచ్ఛ్రముల ఫలమును బొందుచున్నాడు. ఇచ్చట దాత్పర్య మేమనగా, యద్యపి వేదాంత శ్రవణాదులు చేయనందువలన గృహస్థాదులకు బ్రత్యవాయము ప్రాప్తించుటలేదు. తథాఽపి, ఆత్మజ్ఞానరహిత పురుషులకు మహాహాని కలుగు నని శ్రుతిస్మృతులచేత జెప్పబడియున్నది. అందువలన గృహస్థాదులుగూడ వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణాదికమువలన నాత్మజ్ఞానము నవశ్యము సంపాదింపవలయును. అందు, శ్రుతి- **" న చేదిహావేదీన్మహతీ వినష్టిః"**- అధికారి మనుష్యశరీరము పొందియు నెపుడు ఆత్మను దెలియుట లేదో అపుడు ఈపురుషునకు మహాహాని కలుగుచున్నది. అన్యశ్రుతి-

"యో వా ఏత దక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాఽస్మా ల్లోకా త్ప్రైతి స కృపణః ।,
అథ ఏత దక్షరం గార్గి విదిత్వాఽస్మాల్లోకా త్ప్రై తి స బ్రాహ్మణః ॥"-

ఓగార్గీ! ఏపురుషుడు ఈయక్షర పరమాత్మను దెలియక యీలోకమునండి లోకాంతరగమనము చేయుచున్నాడో ఆయజ్ఞానిపురుషుని గృపణు డని తెలియుము.

ఇచ్చట తాత్పర్య మేమనగా, ఎట్లు లోకమునందు దనకు బ్రాప్తమైన ధనమును ననుభవింపని పురుషుడు కృపణు డనబడుచున్నాడో; అట్లు నిత్యప్రాప్త మయిన యాత్మరూపధనముయొక్కసాక్షాత్కార రూపానుభవము లేని యజ్ఞాని పురుషుడును గృపణుడే యనబడుచున్నాడు. మఱియు, ఓగార్గీ! ఏపురుషుడు ఈయక్షరపరమాత్మయొక్కసాక్షాత్కారము నొంది యీశరీరమునుండి మరణము పొందుచున్నాడో, ఆతత్త్వవేత్త యగు పురుషుని బ్రాహ్మణు డని తెలియుము. అన్యశ్రుతి- **"యో హ వా అస్మా ల్లోకాత్స్వం లోకమదృష్ట్వాప్రైతి స ఏత మవిదితో న భునక్తి"**-ఏపురుషుడు ఈయాత్మరూపలోకమును **'అహం బ్రహ్మాస్మి'** యని దెలియక యీస్థూలశరీరరూపలోకమునుండి మరణమును బొందుచున్నాడో ఆయజ్ఞానిపురుషుడు ఆయాత్మరూపలోకమును దెలియనందువలన శోకమోహాది దోషములనుండి విముక్తత ననుభవింపడు. అచ్చట స్మృతి-

"అన్యథా సంతమాత్మానం యోఽన్యథా ప్రతిపద్యతే ।
కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా ॥"-

ఏపురుషుడు అకర్తయు, నభోక్తయు, నగు ఆత్మను కర్తయు, భోక్తయు నని తెలియుచున్నాడో ఆయాత్మాపహారి చోరపురుషునిచేత నేపాప కర్మము చేయబడినది కాదు? అనగా నతడు సర్వపాపకర్మములు చేసినవాడే యగును. ఇత్యాద్యనేక శ్రుతిస్మృతులచేత నాత్మజ్ఞానరహిత పురుషుల నింద చేయబడి యున్నది. అందువలన గృహస్థాదులును శ్రవణాదులను జేసి యాత్మజ్ఞానము నవశ్యము సంపాదింపవలయును.

(43) సన్న్యాసులకే శ్రవణమునం దధికార మను కొందఱి యభిప్రాయము.

ఇచ్చట గొంద ఱాచార్యులచేత నైననో యీవక్ష్యమాణరీతిగా జెప్పబడు చున్నది. వివేకాదిసాధన చతుష్టయసంపన్న సన్న్యాసులకే వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణమునం దధికార మున్నది. గృహస్థాదుల కాశ్రవణాదులయం దధికారమే లేదు. మఱియు శ్రుతులయందు యాజ్ఞవల్క్య జనకాదులయొక్క తత్త్వజ్ఞాన ప్రతిపాదకము లగు నేయుపాఖ్యానము లున్నవో ఆయుపాఖ్యానములకు బ్రహ్మాత్మబోధన మందే తాత్పర్య మున్నది గాని యితరార్థమునందు దాత్పర్యము లేదు. ఈమతము గల యాచార్యులయొక్క యభిప్రాయ మేమనగా- శ్రుతులచేతను, ఆచార్యుల చేతను సన్న్యాసాశ్రమమే శ్రవణమున కంగరూప మని చెప్పబడియున్నది. అంగము లేక యంగి సిద్ధించుట లేదు. అందువలన సాధనసంపన్న సన్న్యాసులకే శ్రవణమునం దధికార మున్నది. గృహస్థాదులకు అచ్చట **"బ్రహ్మసంస్థో௨మృతత్వమేతి"**- లౌకిక వైదిక సర్వవ్యాపారరహిత కేవలబ్రహ్మచింతన పరాయణు డైనపురుషుడు బ్రహ్మసంస్థు డనబడును. అట్టి బ్రహ్మసంస్థసన్న్యాసియే మోక్షమును బొందుచున్నాడు. ఈశ్రుతియొక్క వ్యాఖ్యానమందు శ్రీభాష్యకారుల చేత సన్న్యాసులకే బ్రహ్మనిష్ఠయం దధికార మున్నదని నిశ్చయింపబడియున్నది. మఱియు

"త్యక్తాశేషక్రియ స్యైవ సంసారం ప్రజిహాసతః
జిజ్ఞాసో రేవ చైకాత్మ్యం త్రయ్యాం తేష్వధికారితా ॥"-

సర్వలౌకిక వైదిక కర్మములను బరిత్యజించిన వాడును, సర్వ సంసారమును దుఃఖరూప మని దెలిసి దానిని బరిత్యజింపగోరిన వాడును నైన జిజ్ఞాసువునకే వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణమునం దధికారమును, ఆశ్రవణాదులచేత నాత్మజ్ఞాన ప్రాప్తియును కలుగుచున్నది- అను వచనముచేత వార్తికకారు లైన శ్రీసురేశ్వ రాచార్యులచేతను ఆసన్న్యాసులకే శ్రవణమునం దధికార మున్న దని నిశ్చయము చేయబడియున్నది. మఱియు

**"అంత స్సన్న్యస్య కర్మాణి సర్వాణ్యాత్మావబోధతః
హిత్వాఽవిద్యాం ధియై వేయా త్తద్విష్ణోః పరమఃపదమ్॥
వేదా విమం లోకమముం చ పరిత్యజ్యాత్మాన మన్విచ్ఛ ॥"-**

సర్వకర్మములను సన్న్యసించి యాత్మజ్ఞానమువలన నవిద్యను బరిత్యజించి ఈయధికారిపురుషు డాయాత్మజ్ఞానముచేతనే మోక్షరూప మగు విష్ణువుయొక్క పరమపదమును బొందుచున్నాడు. మఱియు వేదప్రతిపాది తాగ్నిహోత్రాది కర్మములను, ఈలోకపరలోకములను బరిత్యాగము చేసి నీవాత్మ ప్రాప్తీచ్ఛను బొందుము, అనగా ఆత్మజ్ఞానముకొఱకు శ్రవణాదులను జేయుము. ఇత్యాది శ్రుతులచేతను ఆసన్న్యాసులకే శ్రవణమునం దధికారము సిద్ధ మగు చున్నది. అందువలన సన్న్యాసుల కాశ్రవణము నిత్యకర్మరూపమై యున్నది. గృహస్థాదుల కాశ్రవణము కామ్యకర్మరూపమై యున్నదను పూర్వోక్తవ్యవస్థ సంభవింపదు. మఱి యేమనగా, ఎట్లు గృహస్థుల కగ్నిహోత్రాదికము నిత్యకర్మరూప మయ్యును, గామ్యకర్మరూప మయ్యు నున్నదో, అట్లు సన్న్యాసుల కాశ్రవణాదులు నిత్యకర్మరూపములును, గామ్యకర్మరూపములు నగునని యంగీకరించుటయందు బూర్వోక్తాచార్యులయొక్క వచనములకును, శ్రుతివచనములకును విరోధము కలుగుట లేదు.

(44) పరవైరాగ్య నిరూపణము.

పూర్వము పరాపరభేదముచేత వైరాగ్యము ద్వివిధముగా జెప్పబడినది. ఆవైరాగ్యముయొక్క తారతమ్యముచేత సన్న్యాసులయొక్క భేదనిరూపణ ప్రసంగమునందు శ్రవణాదుల విధి విస్తరముగా నిరూపింపబడినది. ఇక క్రమముగా బొందబడునట్టి పరవైరాగ్యము నిరూపింపబడుచున్నది.

"గుణేషు వైతృష్ణ్యం పరవైరాగ్యమ్"- సత్త్వరజస్తమము లను త్రిగుణముల యొక్క పరిణామరూపము లైన యిహపరలోకములయొక్క యే విషయము లున్నవో; ఆసర్వవిషయములయందును ఆశ లేకయుండుట పరవైరాగ్య

మనబడును. ఈ పరవైర్యాగముయొక్క స్వరూపము. పతంజలిభగవానులచేతను యోగశాస్త్రము నందు జెప్పబడియున్నది. అందుసూత్రము- **"తతః పరం పురుషఖ్యాతే ర్గుణవైతృష్ణ్యమ్"**- ప్రత్యగాత్మయొక్కజ్ఞానమువలన నీపురుషునకు గుణములయొక్క పరిణామము లైన సర్వవిషయములయందు నాశ లేక యుండుట వైరాగ్య మనబడును. ఈపరవైరాగ్యమే నిర్వికల్పక మను నసంప్రజ్ఞాత సమాధి కంతరంగసాధన మగుచున్నది. ఈయర్థముగూడ నాపతంజలిభాగవానుల చేత జెప్పబడియున్నది. అచ్చట సూత్రము- **"తీవ్రసంవేగానా మాసన్నః సమాధి లాభః"**- పరవైరాగ్యసహిత పురుషులకు శీఘ్రమే యసంప్రజ్ఞాత సమాధి ప్రాప్త మగుచున్నది.

పూర్వము తాత్పర్య నిరూపణ ప్రసంగమునందు శ్రవణాదులయొక్క నిరూపణము చేయబడినది. ఇక ప్రకృతార్థము నిరూపింపబడుచున్నది. పూర్వోక్తోప క్రమోపసంహారాది షడ్విధలింగములచేత నెట్లు వేదాంతవాక్య తాత్పర్యము నిర్ణయింపబడుచున్నదో అట్లు కర్మకాండ వాక్యములకును అషడ్విధలింగముల చేతనే తాత్పర్యము నిర్ణయింపబడుచున్నది. ఈప్రకారముగా బూర్వో క్తతాత్పర్యము యొక్క యే యనుపపత్తి యున్నదో అదియే పూర్వోక్తలక్షణకు బీజమై యున్నది. ఆతాత్పర్యానుపపత్తి యాయా లక్షణలయొక్కనిరూపణమునందు బూర్వము చెప్పబడియున్నది.

(45) లక్షణాబీజ నిరూపణము

శంక:- ఒకపదార్థమునకు మఱియొక పదార్థమునందు సంబంధరూప మయిన యే యన్వయ మున్నదో, ఆయన్వయముయొక్క యనుపపత్తియే లక్షణకు బీజమై యున్నది. ఉదా- "గంగాయాం ఘోషః" అను నుక్తోదాహరణమం దుండు గంగాపదముయొక్కశక్యార్థరూప జలప్రవాహమునందు ఘోషముయొక్క యాధారతా సంబంధ రూపాన్వయము సంభవించుట లేదు. అందువలన నా యన్వయానుపపత్తివలననే గంగాపదమునకు దీరమునందు లక్షణ చేయబడు చున్నది. ఈలాగుననే సర్వస్థలములందును నాయన్వయానుపపత్తివలననే లక్షణ సంభవించు చున్నది. అందువలన నన్వయానుపపత్తియే లక్షణకు బీజమై యున్నది.

సమా:- ఒక వేళ సర్వత్ర యన్వయానుపపత్తియే లక్షణకు బీజ మనినయెడల యష్టిధరపురుషుని భోజనము చేయించుటకొఱ కొకానొక యాప్తవక్త యగు పురుషునిచేత నుచ్చరింపబడిన "యష్టీః ప్రవేశయ" అను నేవచన మున్నదో ఆవచనమును శ్రవణము చేసిన శ్రోతయగు పురుషు డాయష్టిపదమునకు యష్టిధరపురుషునియందు లక్షణ చేయుచున్నాడు. ఆలక్షణ కలుగక పోవలయును. ఏలయన, ఎట్లు పురుషునకు బ్రవేశరూపక్రియయందు సంబంధరూపాన్వయము సంభవించుచున్నదో; అట్లు కాష్ఠవిశేష రూపయష్టికిగూడ నాప్రవేశక్రియయం దన్వయము సంభవించుచున్నది. అందువలన నాయన్వయానుపపత్తి రూప లక్షణయొక్క బీజ మచ్చట సంభవించుట లేదు. మఱి యేమనగా, తాత్పర్యాను పపత్తి రూపలక్షణాబీజమే యచ్చట సంభవించుచున్నది. మఱియు "గంగాయాం ఘోషః" ఇత్యాది లక్షణలయొక్కయుదాహరణము పూర్వము చెప్పబడినది. అచ్చట సర్వత్ర తాత్పర్యానుపపత్తి రూపబీజమే యున్నది. అందువలన సర్వత్ర యుండుట వలన దాత్పర్యానుపపత్తియే లక్షణకు బీజమై యున్నది. వ్యభిచారి యగుటవలన నాయన్వయానుపపత్తి లక్షణకు బీజము కాదు.

(46) వాక్యములయందును లక్షణా నిరూపణము

నైయాయికులు శక్తివృత్తివలె లక్షణావృత్తినిగూడ గేవలపదమునందే యంగీకరించుచున్నారు. వాక్యమునందు లక్షణావృత్తి నంగీకరించుట లేదు. వారియొక్కమతము ఖండించుటకొఱకు వాక్యమునందును లక్షణాసిద్ధి చేయబడుచున్నది. అచ్చట, పూర్వోక్తలక్షణ కేవలపదమునందే యుండుట లేదు. మఱి యేమనగా వాక్యమునందుగూడ నాలక్షణ యున్నది. ఉదా- "గంభీరాయాం నద్యాం ఘోషః" అను పదసమూహరూప వాక్యమునకు దీరమునందు లక్షణాంగీకార మున్నది. ఈకారణముచేతనే వేదమునం దర్థవాదవాక్యములకు స్తుతియందు లక్షణ యంగీకరింపబడియున్నది. అచ్చట విధివాక్యముచేత బ్రాప్త మగు నర్థమునకు స్తుతిబోధక మగు నే వాక్యమున్నదో అది యర్థవాద మనబడును. మఱియు గుణియం దేగుణము చెప్పబడియున్నదో అది స్తుతి యనబడును. ఒకవేళ వాక్యమునందు లక్షణ నంగీకరింప పదమాత్రమునందే లక్షణ నంగీకరించినయెడల

నాయర్థవాద వాక్యమునందుండు నొక్కపదముయొక్క లక్షణచేతనే యాస్తుతి రూపార్థముయొక్క బోధ యగునపుడు రెండవపదము వ్యర్థ మగును. అందువలన బదసమూహరూప వాక్యమునకే యాస్తుతియందు లక్షణ యంగీకరింపవలయును. ఈకారణముచేతనే శాస్త్రకారులచేత నాయర్థవాద వాక్యములకు విధివాక్యములతో బదైకవాక్యత యంగీకరింపబడి యున్నది. అచ్చట, ఆకాంక్షావశమున బదమునకు విధివాక్యముతో నేయన్వయ మున్నదో అది పదైకవాక్యత యనబడును.

యద్యపి, ఆయర్థవాదవచనము పదరూపము కాదు. మఱి యేమనగా, పదములయొక్క సమూహరూప మగుటవలన వాక్యరూపమే యగుచున్నది. తథాఽపి, ఆ యర్థవాదవాక్యములు లక్షణావృత్తిచేత స్తుతిరూపైక పదార్థబోధకము లగుటవలన పదస్థానీయము లని చెప్పబడును. అట్టి పదరూపార్థవాద వాక్యములకు విధివాక్యములతో నే యేకవాక్యత్వ మున్నదో అది పదైకవాక్యత యనబడును. ఉదా- **"వాయవ్యం శ్వేతం పశు మాలభేత"**-వాయువు దేవతగా గలిగిన దేదియో దానికి (ఆయాగమునకు) శ్వేతపశువును హననము చేయవలయును అను విధివాక్యము వాయుదేవతాసంబంధి యగు యాగమును విధించుచున్నది.

మఱియు నాప్రకరణమునందే **"వాయు ర్వైక్షేపిష్ఠా దేవతా"**- ఆవాయుదేవత శీఘ్రగమనము గలది అను నర్థవాదవాక్య మావాయుదేవతాస్తుతి చేయుచున్నది. అందువలన శీఘ్రముగా ఫలమును బ్రాప్తింపజేయునట్టి వాయుదేవతాసంబంధి యగు యాగము నీపురుషుడు చేయవలయును. ఈప్రకారముగా బదరూపార్థవాద వాక్యమునకు విధివాక్యముతో నేయేకవాక్యత యున్నదో అది పదైకవాక్యత యనబడును.

మఱియు దమతమ యర్థమునందు దాత్పర్యము గల యేవాక్యము లున్నవో, ఆవాక్యములకు బరస్పరాంగిభావాకాంక్షావశమువలన నే యేకవాక్యత్వ మున్నదో అది వాక్యైకవాక్యతయై యున్నది. ఉదా- **'దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గకామో యజేత'**- స్వర్గకామము గల పురుషుడు దర్శపూర్ణమాస మనుయాగమును జేయవలయును అను విధివాక్యమువలన దర్శపూర్ణమాస మను అంగియాగము విధింపబడియున్నది. మఱియు నాప్రకరణమునందే **"సమిధో యజతి"** అను

వచనమువలన సమిధ మను నంగయాగము విధింపబడియున్నది. మఱియు నంగియాగమున కంగరూపయాగముయొక్క యపేక్ష యవశ్యమై యున్నది. అందువలన స్వర్గకామము గల పురుషుడు సమిధాద్యంగ యాగవిశిష్ట దర్శ పూర్ణమాస రూపాంగి యాగమును జేయవలయును. ఈప్రకారముగా నంగబోధక వాక్యమున కంగిబోధకవాక్యముతో నేయేకవాక్యత యున్నదో అది వాక్యైకవాక్యత యనబడును.

మఱియు నెట్లు పూర్వోక్త తాత్పర్యజ్ఞానము వాక్యార్థజ్ఞానమునందు గారణమై యున్నదో అట్లవాంతరవాక్యార్థ జ్ఞానముగూడ మహావాక్యార్థజ్ఞానమునందు గారణమై యున్నది. ఆ యవాంతర వాక్యార్థజ్ఞానము లేక మహావాక్యార్థజ్ఞానము కలుగుట లేదు. అచ్చట మహావాక్యముయొక్కయంతః ప్రవిష్టము లగు నేవాక్యము లున్నవో అవి యవాంతరవాక్యములై యున్నవి. అందువలన నిది సిద్ధ మగుచున్నది. శక్తిలక్షణారూప వృత్తిజ్ఞానమును, ఆకాంక్షాజ్ఞానమును, యోగ్యతాజ్ఞానమును, ఆసత్తియును, తాత్పర్యజ్ఞానమును, అవాంతర వాక్యార్థజ్ఞానమును- ఈపూర్వోక్త మగు సర్వమును ఆవాక్యార్థజ్ఞానమునకు సహకారియై యున్నది. ఆసర్వసహకారుల చేత సంపన్న మైన యావాక్యార్థజ్ఞానము పరోక్షప్రమకును, అపరోక్షప్రమకును జనకమై యున్నది. అందు, ఏవాక్యము పరోక్షార్థప్రతిపాదకమై యున్నదో ఆవాక్యము పరోక్షప్రమకు జనకమై యున్నది. ఉదా- **" స్వర్గకామో యజేత, న దేవ సౌమ్యేద మగ్ర ఆసీత్, దశ మోఽ న్తి"** ఇత్యాది వైదికలౌకిక వాక్యములు పరోక్షస్వర్గాది ప్రతి పాదకము లగుటవలన బరోక్షప్రమకు జనకములై యున్నవి.

(47) పరోక్షలక్షణము

శంక:- పరోక్షార్థప్రతిపాదకవాక్యము పరోక్షప్రమకు జనకమై యున్నదని పూర్వము మీచే జెప్పబడినది. ఆయర్థమునందు బరోక్షత్వ మనునది యేది అనునట్టి జిజ్ఞాస కలుగగా-

సమా:- ఇక, ఆయర్థనిష్ఠ పరోక్షత్వమునకు లక్షణము చెప్పబడుచున్నది. **"యోగ్యవిషయస్యానావృత సంవి త్తాదాత్మ్యాభావః పరోక్షత్వమ్"**- అజ్ఞానకృతా

వరణరహిత మగు నేసాక్షిచైతన్య మున్నదో అది అనావృత సంవి త్తనబడును. అట్టి యనావృతసంవిత్తుతో బ్రత్యక్షయోగ్య విషయముయొక్క తాదాత్మ్యమున కేయభావ మున్నదో అదియే యావిషయమునందు బరోక్షత్వమై యున్నది. ఉదా- స్వర్గాదియోగ్య విషయముల కనావృతసాక్షి చైతన్యముతో తాదాత్మ్యము లేదు. అందువలన స్వర్గాదికము పరోక్ష మని చెప్పబడును. మఱియు నేకాలమందు ఘటపటాది విషయాకారముగా నంతఃకరణవృత్తి యగుట లేదో; ఆకాలమునందు ఘటపటాది యోగ్యవిషయముల కనావృతసాక్షి చైతన్యముతో దాదాత్మ్యము లేదు. అందువలన నాకాలమునందు ఘటపటాదికముగూడ బరోక్ష మనబడుచున్నది. అచ్చట, ఈలక్షణమునందు విషయమునకు "యోగ్య" అను విశేషణము చెప్పనియెడల ధర్మాధర్మములయం దాలక్షణమున కవ్యాప్తి యగును. ఏలయన, ధర్మాధర్మముల కనావృతసాక్షి చైతన్యముతో తాదాత్మ్యమే యున్నది. అయినను, ఆధర్మాధర్మములు ప్రత్యక్షయోగ్యములు కావు. మఱి యేమనగా, అయోగ్యములై యున్నవి. అందువలన యోగ్యపదమును జెప్పుటచేత నాధర్మాధర్మములయందును బరోక్షత్వము సంభవించుచున్నది. అట్టి పరోక్షార్థమును విషయము చేయుటయే ప్రమాజ్ఞానమునందు బరోక్షత్వమై యున్నది. ఉదా- **"స్వర్గోఽస్తి, అయం ధర్మాధర్మవాన్, దశమోఽస్తి"** ఇత్యాది వాక్యజన్య ప్రమయందు స్వర్గము ధర్మాధర్మములు దశముడు ఇత్యాది పరోక్షార్థ ములయొక్క యేవిషయత్వ మున్నదో అదియే పరోక్షత్వమై యున్నది.

లేక, ప్రమాణచైతన్యమందు విషయచైతన్యముకన్న నేభిన్నత్వ మున్నదో అదియే ప్రమాజ్ఞానమునందు బరోక్షత్వమై యున్నది. ఉదా- "స్వర్గోఽస్తి" ఇత్యాది వాక్యజన్య వృత్త్యవచ్ఛిన్న ప్రమాణచైతన్యమునందు స్వర్గాది విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యమునకంటె నేభిన్నత్వ మున్నదో; అదియే ఆస్వర్గాదివిషయక జ్ఞానమునందు బరోక్షత్వమై యున్నది. ఈప్రకారముగా ననుమిత్యాది జ్ఞానములయందుగూడ బరోక్షత్వమును దెలియవలయును. అచ్చట, పరోక్షస్థలమునం దంతఃకరణవృత్తి విషయదేశమందు బోవుట లేదు. ఇక నేమనగా, శరీరములోపలనే యావృత్తి యుత్పన్న మగుచున్నది. అందువలన విషయవృత్తి రూపోపాధులు భిన్నభిన్న

దేశములయం దుండుటవలన వృత్త్యవచ్ఛిన్న చైతన్యముతో విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యమున కేకత్వము కలుగుట లేదు. ఈయర్థము పూర్వము ప్రత్యక్ష నిరూపణ మందు జెప్పబడియున్నది. అందువలన నావృత్త్యవచ్ఛిన్న ప్రమాణ చైతన్యమునందు విషయావచ్ఛిన్న చైతన్యముకంటె భిన్నతారూప మైన జ్ఞాన నిష్ఠాపరోక్షత్వము సంభవించుచున్నది.

(48) అపరోక్షలక్షణము

మఱియు నేవాక్య మపరోక్షార్థప్రతిపాదకమై యున్నదో; ఆవాక్య మపరోక్ష ప్రమకు జనకమై యున్నది. ఉదా- **"తత్త్వమసి"** అను వైదికవాక్యము బ్రహ్మాత్మ రూపాపరోక్షార్థ ప్రతిపాదక మగుటవలన **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను నపరోక్షప్రమకు జనకమై యున్నది. మఱియు "దశమస్త్వమసి" అను లౌకికవాక్యము దశమపురుష రూపాపరోక్షార్థ ప్రతిపాదక మగుటవలన "అహం దశమః" అను నపరోక్షప్రమకు జనకమై యున్నది.

శంక:-అపరోక్షార్థ ప్రతిపాదక మగుటవలన నావాక్య మపరోక్షప్రమకు జనకమై యున్న దను నర్థమం దపరోక్షత్వ మనునది యేది? అను జిజ్ఞాస కలుగగా-

సమా:- ఇక నాయర్థనిష్ఠాపరోక్షత్వముయొక్క లక్షణము చెప్పబడుచున్నది. **"యోగ్యవిషయస్యానావృతసంవిత్తాదాత్మ్య మపరోక్షత్వమ్"**- ప్రత్యక్ష యోగ్యవిషయమున కనావృతసాక్షి చైతన్యముతో నేతాదాత్మ్య మున్నదో అదియే యావిషయమునం దపరోక్షత్వమై యున్నది. ఉదా-ఘటపటాద్యాకార వృత్తికాలమం దాఘటపటాదుల కనావృతసాక్షి చైతన్యముతో తాదాత్మ్య మున్నది. ఇదియే యాఘటపటాదులయం దపరోక్షత్వము.

మఱియు ధర్మాధర్మములకు యద్యపి యనావృతసాక్షి చైతన్యముతో దాదాత్మ్య మున్నది. తథాఽపి ఆధర్మాధర్మములు ప్రత్యక్షయోగ్యములు కావు. అందువలన నీలక్షణమునందు విషయమునకు "యోగ్య" అను విశేషణము చెప్పుట వలన నాధర్మాధర్మములయం దపరోక్షత్వలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు.

యద్యపి సిద్ధాంతమునందు నిత్యాపరోక్షరూప మొకటే చైతన్యమై యున్నది. ఆ యేకచైతన్యమునందు సాక్షిచైతన్య మైననో యనావృతమై యున్నది, విషయచైతన్య మావృతమై యున్నది అని యీప్రకారముగా భేదము జెప్పుట సంభవింపదు. తథాఽపి, విషయాంతఃకరణాద్యుపాధులయొక్క భేదముచేత నాచైతన్యమునకు భేదము పూర్వము చెప్పబడియున్నది. మఱియు ఘటాది పదార్థములయందు సర్వలోకులకును, సంశయము, అనవభాసము, విపర్యయము ననువవి కలుగుచున్నవి. అంతఃకరణోపహిత సాక్షిచైతన్యమునం దొకప్పుడును ఆసంశయాదికము గలుగుట లేదు. అందువలన గార్యబలముచేత నాఘటా ద్యవచ్ఛిన్నచైతన్య మావృత మని చెప్పబడుచున్నది.

మఱియు నాసాక్షిచైతన్య మనావృత మనియును జెప్పబడుచున్నది. ఒక వేళ సాక్షిచైతన్యముగూడ ఆవృత మని యంగీకరించినయెడల బ్రకాశకాభావ మగుటవలన జగత్తునం దంధత్వము ప్రాప్త మగును. అనగా నొకవస్తువును బ్రకాశము లేనిదగును. అందువలన నాసాక్షికి సర్వథా యనావృతత్వమే యంగీ కరింపవలయును. ఘటాది విషయావచ్ఛిన్న చైతన్య మైననో ఘటాద్యాకార వృత్త్యు త్పత్తికి బూర్వ మావృతమై యున్నది. మఱియు నావృత్తికాలమునం దావరణ రహితమై యాసాక్షిచైతన్యముతో నభిన్న మగుచున్నది. ఆకాలమునం దాఘటాది విషయముల కనావృతసాక్షి చైతన్యముతో నేతాదాత్మ్య మున్నదో అదియే ఘటాది విషయములయం దపరోక్షత్వమై యున్నది.

శంక:- పూర్వము విషయప్రత్యక్ష లక్షణమునందు ఘటాది విషయములకు సాక్షిచైతన్యముతో తాదాత్మ్యము చెప్పబడినది. ఆతాదాత్మ్య మేది? అనగా, ఏకత్వ మనునది తాదాత్మ్యమా? లేక, భేదసహితాభేద మనునది తాదాత్మ్యమా? అందు బ్రథమపక్ష మైననో సంభవింపదు. ఏలయన, తమఃప్రకాశములకువలె జడ చైతన్యములకు విరోధ మగుటవలన నేకత్వము సంభవింపదు. అట్లే ద్వితీయ పక్షమును సంభవింపదు. ఏలయన, సమానసత్తాసహిత భేదాభేదములకు బరస్పర విరోధ మగుటవలన నేకాధికరణమునందు స్థితియే సంభవించుట లేదు.

ఈశంకకు సమాధానార్థమై యిక తాదాత్మ్యలక్షణము చెప్పబడుచున్నది. **"తద్భిన్నత్వే సతి తదభిన్నసత్తాకత్వం తాదాత్మ్యమ్"**- ఏపదార్థముకన్న నేవస్తువు భిన్నముగా బ్రతీత మగుచున్నదో, మఱియు నేపదార్థముయొక్క సత్తకన్నను ఏవస్తువుయొక్క సత్త భిన్నము గాదో, ఆపదార్థమునం దావస్తువునకే సంబంధ మున్నదో- అది తాదాత్మ్య మనబడును. ఉదా- ఘటపటాది కార్యములకు మృత్తికా తంత్వాద్యుపాదాన కారణములయందు తాదాత్మ్య మున్నది. అచ్చట "అయం ఘటః, అయం పటః" అను బ్రతీతివలన నాఘటపటాదులు తమమృత్తికా తంత్వాద్యుపాదాన కారణములకన్నను భిన్నములుగా భాసించినను ఆయు పాదాన కారణములయొక్క సత్తకన్నను ఆఘటపటాది కార్యములకు భిన్నసత్త లేదు. అందువలన నా ఘటపటాదికార్యములకు దమమృత్తికాతంత్వాద్యుపాదాన కారణ ములయందు తాదాత్మ్యమున సంభవించుచున్నది.

ఈప్రకారముగానే కల్పితరజత సర్పాదులకును దమ యధిష్ఠానముల యందు దాదాత్మ్యమే యున్నది. ఏకాలమునం దంతఃకరణవృత్తి చక్షురాదీంద్రియ ములద్వారమున బాహ్యమునకు బోయి ఘటాద్యాకార మగుట లేదో, ఆకాలము నందు ఘటాదివిషయములు స్వావచ్ఛిన్నచైతన్యమునం దధ్యస్తములై యుండెను. ఎప్పు డావృత్తి బాహ్యమునకు బోయి ఘటాద్యాకార మగుచున్నదో అప్పు డావృత్తివిషయ రూపోపాధు లేకదేశమునం దుండుటవలన దదుపహిత చైతన్య ములు కును ఏకత్వమే యున్నది. అనగా ఘటాద్యవచ్ఛిన్న చైతన్యమును, వృత్త్య వచ్ఛిన్న చైతన్యమును, అంతఃకరణవిశిష్ట ప్రమాతృచైతన్యమును, అంతఃకరణో పహితసాక్షి చైతన్యము నను నీసర్వమునకు నాకాలమునం దేకత్వము కలుగు చున్నది. ఆకాలమునం దాఘటాదులు సాక్షిచైతన్యమునం దధ్యస్తములై యున్నవి. అధ్యస్త వస్తువున కధిష్ఠానమునకన్న భిన్నసత్త యుండుట లేదు. ఉదా-కల్పితరజత సర్పాదులకు శుక్తిరజ్జ్వాద్యధిష్ఠానములకన్నను భిన్నసత్త లేదు.

ఈరీతిగా నాఘట పటాదులయం దాసాక్షి చైతన్యముయొక్క సత్తకన్నను ఏభిన్నసత్తా రహితత్వ మున్నదో; అదియే యాఘటాదులకు సాక్షిచైతన్యముతో తాదాత్మ్యము. ఈసాక్షితో తాదాత్మ్యమే యాఘటాదులయం దపరోక్షత్వమై

యున్నది. అట్టి యపరోక్షార్థ ప్రతిపాదకవాక్య మపరోక్షప్రమకు జనకమై యున్నది. ఉదా- **"దశమ స్త్వ మసి"** ఈవాక్యమునందు దశమపురుషుడు త్వంపదార్థమునకన్న నభిన్ను డగుటవలన నపరోక్షుడే యగుచున్నాడు. అందువలన నాయపరోక్షార్థ ప్రతిపాదకత్వముచేత నావాక్యమువలన శ్రోత యగు పురుషునకు **"అహం దశమః'** ' అను నపరోక్షప్రమయే కలుగుచున్నది గాని పరోక్షప్రమ కలుగుట లేదు.

శంక:- "గా మానయ, స్వర్గో౽స్తి" ఇత్యాది సకలవాక్యములకు బరోక్షప్రమను గలుగజేయుటయే స్వభావమై యున్నది. వస్తువుయొక్క స్వభావమున కన్యథాత్వము కలుగుట లేదు. అందువలన "దశమ స్త్వ మసి' అనువాక్యముచేతను ఆదశమ పురుషునకు బ్రథమమున దన పరోక్షజ్ఞానమే కలుగుచున్నది. తదనంతరము మనోరూపేంద్రియముచేత దనదశమత్వముయొక్కసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఎట్లనగా, ఏది యేది ప్రత్యక్షజ్ఞానమై యున్నదో అదియది యింద్రియముచేతనే జన్యమై యున్న దను నియము మున్నది. అందువలన నాత్మప్రత్యక్షమునందును, ఆత్మవృత్తి సుఖదుఃఖాదులయొక్క ప్రత్యక్షమునందును ఇంద్రియ రూపకరణము చేత జన్యత్వ మవశ్య మంగీకరింప వలయును. అందు బాహ్యచక్షు రాదీంద్రి యముల కాంతరప్రత్యక్షమును గలుగజేయు సామర్థ్యము లేదు. పరిశేషమువలన మనస్సునకే యన్వయవ్యతిరేకములచేత బ్రత్యక్షజ్ఞానముయొక్క కరణత్వ మంగీకరింప వలయును. అట్లుగాక, ఆప్రత్యక్షమునందు మనస్సును కరణ మని యంగీకరింపని యెడల "అహం సుఖీ, అహం దుఃఖీ" అను సుఖదుఃఖాదుల యొక్క ప్రత్యక్ష జ్ఞానమునం దప్రమాత్వమే ప్రాప్తమగును. కావున నాదశమ పురుషునకు మనస్సు చేతనే తన దశమత్వముయొక్క సాక్షాత్కార మగుచున్నది. వాక్యముచేత గాదు.

సమా:- సుఖదుఃఖాదులయొక్కసాక్షాత్కారమునకు గరణరూపముచేత మనస్సునం దింద్రియత్వము సిద్ధించినయెడల దశమపురుషునియొక్క సాక్షాత్కా రమునం దామనస్సునకు గరణత్వము సంభవించును. మనస్సునం దింద్రియత్వమే సంభవించుట లేదు. ఈయర్థము పూర్వము ప్రత్యక్షప్రమా నిరూపణమునందు జెప్పబడియున్నది. సుఖదుఃఖాదులయొక్క జ్ఞానమైననో నిత్యసాక్షిరూప మగుట

వలన నొకకరణముచేతను జన్యము కాదు. అందువలన సుఖాది జ్ఞానమునకు గరణరూపముచేత నామనస్సున కింద్రియరూపత్వము సంభవింపదు.

శంక:-సుఖదుఃఖాదులయొక్క జ్ఞానము నిత్యసాక్షిరూప మని యంగీకరించినయెడల ఆనిత్యసాక్షిరూప జ్ఞానమునకు ఉత్పత్తివినాశములు సంభవించుటః లేదు. అందువలన నా కిపుడు సుఖజ్ఞాన ముత్పన్న మైనది, దుఃఖజ్ఞానము నష్టమైనది యను సర్వలోకానుభవమునకు విరోధ మగును. మఱియు నీపురుషునకు గాలాంతరమం దాసుఖదుఃఖాదులయొక్క స్మృతియును గలుగకపోవలయును. ఏలయన, అనుభవధ్వంస జన్యసంస్కారమువలననే యాస్మృతి కలుగుచున్నది.

సమా:- సాక్షిచైతన్యమున కుత్పత్తివినాశములు లేకపోయినను ఆసాక్షి చైతన్యమునకు విషయమైన సుఖదుఃఖాదుల కుత్పత్తివినాశములు కలుగుచున్నవి. దానిచేత నాసాక్షిరూపానుభవమునందును ఉత్పత్తి వినాశ వ్యవహారము సంభవించుచున్నది. అట్లే సంస్కారోత్పత్తిచేత గాలాంతరమునం దాసుఖదుఃఖాదులయొక్క స్మృతియును సంభవించుచున్నది. అందువలన సుఖదుఃఖాదులయొక్క జ్ఞానమునం దామనస్సునకు గరణరూపత్వము సంభవించుట లేదు. ఈలాగుననే యాత్మసాక్షాత్కారమందును మనస్సునకు గరణత్వము సంభవించుట లేదు. ఎట్లన, శ్రుతిచేత శుద్ధాత్మ మనోవాక్కుల కవిషయమని చెప్పబడియున్నది. అందువలన శుద్ధాత్మయొక్క సాక్షాత్కారమందో మనస్సునకు గరణత్వము సంభవింపదు. ఈలాగుననే సోపాధికాత్మసాక్షాత్కారమందును మనస్సునకు గరణత్వము సంభవింపదు. ఏకారణముచేత ననగా **"కామస్సంకల్పో విచికిత్సా"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత మనస్సు వృత్తిజ్ఞానమున కుపాదానకారణ మని చెప్పబడి యున్నది. మఱియు నుపాదానకారణము కార్యమునకు గరణ మగుటలేదు. మఱి యే మనగా నిమిత్తకారణమే కరణ మగుచున్నది. ఉదా- ఘటమున కుపాదానకారణ మైన మృత్తిక కరణ మగుట లేదు. ఇక నేమనగా, నిమిత్తకారణ మైన దండాదికమే కరణ మగుచున్నది. ఈలాగుననే వృత్తిజ్ఞానమున కుపాదాన కారణ మైన మనస్సు వృత్తిజ్ఞానమునకు గరణ మనుట సంభవించుట లేదు.

మఱియు, ఎట్లు చాక్షుషజ్ఞానోత్పత్తియందు సూర్యాదులయొక్క యా

లోకము చక్షురింద్రియమునకు సహకారియై యున్నదో అట్లు మనస్సుగూడ శబ్దాదిప్రమాణములకు సహకారియై యున్నది. అందువలన, ఎట్లాలోకము పృథక్ప్రమాణము కాదో అట్లు మనస్సుగూడ పృథక్ప్రమాణము గాదు. మఱియు నెట్లు చక్షురాదీంద్రియములకు రూపాదిక మసాధారణ విషయమై యున్నదో; అట్లు మనస్సున కొక యసాధారణ విషయము లేదు. మఱియు నంతఃకరణమును, తద్ధర్మములైన సుఖదుఃఖాదులును బూర్వోక్తరీతిగా గేవలసాక్షిభాస్యములే యగు చున్నవి. అందువలన నసాధారణవిషయము లేనందువలనను ఆమనస్సునందు సాక్షాత్కార కరణత్వము సంభవింపదు. ఈయర్థమాచార్యులచేతను జెప్పబడి యున్నది. అందు-

ప్రమాణసహకారిత్వా ద్విషయస్యా వ్యభావతః ।
న ప్రమాణం మనోఽస్మాకం ప్రమాదే రాశ్రయత్వతః ॥"-

ప్రమాణమునకు సహకారి యగుటవలనను, అసాధారణ విషయము లేనందువలనను, ప్రమాజ్ఞానాదుల కాశ్రయ మగుటవలనను మనస్సు నకు బ్రమాణ రూపత్వము మేము సిద్ధాంతమునం దంగీకరించుట లేదు.

మఱియు బ్రమాణజన్యాపరోక్షజ్ఞానమే యపరోక్షభ్రమయొక్క నివర్తక మగుచున్నది. అందువలన "అహం దశమః" అను సాక్షాత్కారమందు మనస్సునకు గరణరూపత్వము సంభవింపదు. మఱి యేమనగా "దశమ స్త్వ మసి" అను వాక్యమునకే కరణరూపత్వము సంభవించు ననునది సిద్ధ మైనది. ఈరీతిగానే **"తత్త్వమసి"** అను వాక్యమునందు దత్పదలక్ష్యార్థమైన బ్రహ్మమునకు త్వంపద లక్ష్యార్థ మైన సాక్షితో సర్వదా యభేద మున్నది. అందువలన ననావృత సాక్షితో దాదాత్మ్య ముండుటవలన బ్రహ్మమున నిత్యాపరోక్షమై యున్నది. శ్రుతి- **"యత్సాక్షా దపరోక్షా ద్బ్రహ్మ"-** ఏబ్రహ్మము సర్వాత్మరూప మగుటవలన సాక్షాదపరోక్షరూపమై యున్నదో అట్టి యపరోక్షబ్రహ్మమును ప్రతిపాదించునట్టి తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములచేత నీపురుషునకు **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను నపరోక్షప్రమయే కలుగుచున్నది. ఇచ్చట అపరోక్షము, ప్రత్యక్షము, సాక్షాత్కారము, నను నీత్రివిధశబ్దము లేకార్థవాచకములై యున్నవి.

శంక:- "తత్త్వ మసి" యను వాక్యమువలన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నపరోక్షప్రమ కలుగు ననినయెడల సర్వలోకులకును ఆవాక్యశ్రవణముచేత నాయపరోక్షప్రమయే కలుగవలయును.

సమా:- ఏపురుషుడు వివేకాది చతుష్టయసాధన సంపన్నుడును, తత్త్వం పదార్థ శోధన చేసినవాడును, శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములచేత నివర్తితములైన యసంభా వనా విపరీతభావనలు గలవాడును నగునో అట్టి సాధనసంపన్నాధికారి పురుషునకే **"తత్త్వమసి"** అను వాక్యమువలన **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను పరోక్షప్రమ కలుగుచున్నది. సాధనరహిత పురుషునకు గలుగుట లేదు. అట్టి యపరోక్ష ప్రమోత్పత్తి యందు "తత్త్వమసి" యను వాక్యమే కరణమై యున్నది. మనస్సు కరణము గాదు. శ్రవణాదిసంస్కృత శుద్ధమనస్సు సహకారికారణమై యున్నది.

మఱియు బ్రహ్మాత్మసాక్షాత్కారమందు వేదవాక్యమే కరణమై యున్నదను నర్థము పూర్వోక్తకేవల యుక్తులచే సిద్ధ మగుటయే గాక శ్రుతిప్రమాణముచేతగూడ సిద్ధ మగుచున్నది. అందు శ్రుతి-

"సర్వే వేదా యత్పద మామనంతి, తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి, నావేదవి న్మనుతే తం బృహంతమ్"-

సర్వవేదములు ఏపరమాత్మపదమును సాక్షాత్తుగా గాని పరం పరగా గాని, చెప్పుచున్నవో, అనగా ఏపరమాత్మ విషయక సాక్షాత్కారమును గలుగ జేయుచున్నవో, మఱియు గేవలోపనిషద్రూప శబ్దప్రమాణముచేత దెలియు టకు యోగ్యు డైన యేపరమాత్మ పురుషుడున్నాడో; వానియొక్క స్వరూపమును నేను మిమ్ము పృచ్ఛచేయుచున్నాను. మఱియు వేదాంత వాక్యజ్ఞానము లేని పురుషు లాబ్రహ్మము నెఱుంగజాలరు. ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమందు వేదాంతవాక్యములకే ప్రమాణ రూపత్వము చెప్పియున్నవి. మఱియు **"మన సై వానుద్రష్టవ్యమ్, దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా"** ఇత్యాది శ్రుతులో ఆబ్రహ్మ సాక్షాత్కారమునందు శుద్ధమనస్సునకు సహకారిత్వము చెప్పియున్నవి. అందువలన నాశ్రుతులకుగూడ విరోధము కలుగదు.

ఒకవేళ బూర్వోక్త శ్రుతిప్రకారము మనస్సు నాత్మసాక్షాత్కారమునకు గరణ మని యంగీకరించినయెడల నాత్మసాక్షాత్కారమునందు మనస్సునకు గరణత్వము నిషేధించి యుండు **"యన్మనసా న మనుతే, అప్రాప్య మనసా సహ"** ఇత్యాదు లగు నేశ్రుతు లున్నవో వానికి విరోధ మగును. ఆవిరోధము నివారించుటకొఱకు బూర్వోక్తశ్రుతులచేత మనస్సును సహకారికారణమే యని యంగీకరించుట యోగ్యమై యున్నది. యద్యపి **'యద్వాచాఽనభ్యుదితమ్, యతో వాచో నివర్తంతే'** అను నివి మొదలైన శ్రుతు లాత్మసాక్షాత్కారమునందు వాక్యప్రమాణమునుగూడ నిషేధించియున్నవి. తథాఽపి, ఆశ్రుతులవలన శబ్దమునకు శక్తివృత్తిచేత నిషేధము చేయబడినది, అనగా నాశబ్దము శక్తివృత్తిచేత బ్రహ్మమును బోధింపదు. మఱి యేమనగా, భాగత్యాగ లక్షణచేత దత్త్వమస్యాది వాక్యములు బ్రహ్మబోధకములే యగుచున్నవి. అందువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునందు దత్త్వమస్యాది మహా వాక్యములకే కరణరూపత్వము సంభవించుచున్నది.

శాబ్దప్రమానిరూపణము సమాప్తము.

అర్థాపత్తిప్రమ

ఇక బంచమమగు నర్థాపత్తిప్రమ నిరూపింపబడుచున్నది. **"అనుపపద్యమా నార్థదర్శనా త్తదుపపాదకభూతార్థాంతర కల్పన మర్థాపత్తి ప్రమా"**- అనుపపద్య మానార్థజ్ఞానమువలన తదర్థముయొక్క యుపపాదకరూప మైన యర్థాంతరము యొక్క కల్పన మర్థాపత్తిప్రమ యనబడును. ఉదా- దివాభోజి యగు దేవదత్త నామపురుషుని శరీరముయొక్కస్థూలతారూప మైన యేపీనత్వ మున్నదో ఆపీనత్వము రాత్రిభోజనము లేక సంభవించుట లేదు. అందువలన పీనత్వ జ్ఞానముచేత దేవదత్త పురుషునకు రాత్రిభోజనముయొక్క కల్పన చేయబడు చున్నది. ఆకల్పన యర్థాపత్తిప్రమ యనబడును. అచ్చట దివాఽభోజిపురుషునకు బీనత్వము రాత్రిభోజనము లేక సంభవింప దను జ్ఞాన మర్థాపత్తి ప్రమకు గరణ మగుటవలన నర్థాపత్తిప్రమాణ మనబడును. ఈపురుషుడు రాత్రియందు భుజించుచున్నా డను జ్ఞాన మర్థాపత్తిప్రమ యనబడును.

ఇచ్చట నైయాయికు లైననో అర్థాపత్తిప్రమాణము నంగీకరించుట లేదు. మఱి యేమనగా, వ్యతిరేక్యనుమానముచేతనే రాత్రిభోజనజ్ఞాన మంగీకరించు చున్నారు. ఆయనుమానస్వరూప మేది యనగా-

"అయం దేవ దత్తః రాత్రౌ భుంక్తే, దివాఽభుంజానత్వే సతి పీనత్వాత్, యన్నైవం తన్నైవమ్, యథా దివారాత్రా వ భుంజానః"-

ఈ దేవదత్తనామపురుషుడు రాత్రియందు భుజించుచున్నాడు, దివాఽ భోజియై యుండియు స్థూలించి యుండుటవలన, ఏపురుషుడు రాత్రి యందు భుజించుట లేదో ఆపురుషుడు దివాఽభోజియై స్థూలించి యుండుట లేదు, ఉదా- దివారాత్రులయం దభోజి యగు పురుషునకు స్థూలత్వ ముండుట లేదు. అందువలన నర్థాపత్తిప్రమాణము పృథక్కుగా లేదు.

ఈ నైయాయికులయొక్క మత మసంగతమై యున్నది. ఎట్లనగా, పూర్వ మనుమితిప్రమా నిరూపణమం దావ్యతిరేక్యనుమానము విస్తరముగా ఖండింపబడి యున్నది. కావున వ్యతిరేక్యనుమానముచేత రాత్రిభోజనజ్ఞానము సంభవింపదు. మఱి యేమనగా, ఉక్తార్థాపత్తి ప్రమాణముచేతనే రాత్రిభోజనజ్ఞానము సంభవించు చున్నది. అందువలన నర్థాపత్తిప్రమాణము పృథక్ప్రమాణ మనియే యంగీకరింప వలయును. మఱియు నైయాయికు లేపదార్థముయొక్క జ్ఞానము వ్యతిరేక్యను మానముచేత నంగీకరించుచున్నారో; ఆపదార్థముయొక్కజ్ఞాన మర్థాపత్తి ప్రమాణ ముచేతనే సంభవించుచున్నది. అందువలన వ్యతిరేక్యనుమానము నంగీకరించుట వ్యర్థమే యగును.

మఱియు బూర్వోక్తార్థాపత్తిప్రమ దృష్టార్థాపత్తి, శ్రుతార్థాపత్తి, యనుభేదము చేత ద్వివిధము. అందు జూడబడిన యర్థము దృష్టార్థ మనబడును. ఆదృష్టార్థము యొక్క యనుపపత్తివలన దానియొక్క యుపపాదకరూప మయిన యర్థాంతరము యొక్క కల్పన దృష్టార్థాపత్తి యనబడును. మఱియు శ్రవణము చేయబడిన యర్థము శ్రుతార్థ మనబడును. ఆశ్రుతార్థముయొక్క యనుపపత్తివలన దానియొక్క యుపపాదకరూప మయిన యర్థాంతరముయొక్క కల్పన శ్రుతార్థాపత్తి యనబడును.

ఆ ద్వివిధార్థాపత్తియందు బ్రథమ మగు దృష్టార్థాపత్తియొక్క యుదాహరణము చెప్పబడుచున్నది. ఉదా-దోషసహిత పురుషునకు బురోవర్తిశుక్తి యందు రజతము విషయము చేయునట్టి "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమరూప విశిష్టానుభవము కలుగుచున్నది. ఆ యనుభవముయొక్క విషయరూప మైన రజతమునకు శుక్తిరూపాధిష్ఠాన జ్ఞానానంతరము "నేదం రజతమ్" అను బాధ ప్రతీత మగుచున్నది. అందువలన నారజతముయొక్క బాధ్యత్వము దృష్టార్థమై యున్నది. ఆ బాధ్యత్వరూప దృష్టార్థము రజతము సత్య మని యంగీకరించుట యందు సంభవింపదు. మఱి యేమనగా, రజతమును మిథ్య యని యంగీకరించుటయందే సంభవించుచున్నది. అందువలన రజతముయొక్క బాధ్యత్వరూప దృష్టార్థము రజతమునకు మిథ్యాత్వము లేక సంభవింపనిదై యారజతమునకు మిథ్యాత్వమును కల్పించుచున్నది. ఆకల్పన దృష్టార్థాపత్తిప్రమ యనబడును.

ఇక, ప్రసంగానుసారముగా భ్రమస్థలమునందు వేదాంతసిద్ధాంత సమ్మత మగు ననిర్వచనీయఖ్యాతిని సాధించుటకొఱకు బ్రథమమునం దన్యశాస్త్రోక్త ఖ్యాతులు నిరూపింపబడి ఖండింపబడుచున్నవి.

(49) అఖ్యాతివాద నిరూపణము

మీమాసంకులు భ్రమస్థలమం దఖ్యాతి నంగీకరించుచున్నారు. ఆ మీమాంసకుల యొక్కయభిప్రాయ మే మనగా. సర్వజ్ఞానములును యథార్థములే యగుచున్నవి. ఒకజ్ఞానముగూడ నయథార్థ మగుట లేదు. అందువలన భ్రమస్థల మందు "ఇదం రజతమ్" అను విశిష్టభ్రమజ్ఞానమం దొకప్రమాణమును లేదు.

శంక:- ఒకవేళ "ఇదం రజతమ్" అనుజ్ఞానము విశిష్టభ్రమజ్ఞాన మని యంగీకరింపనియెడల నా జ్ఞానానంతరము రజతార్థికి పురోవర్తిశుక్తియందు బ్రవృత్తి కలుగకపోవలయును. రజతార్థికి బురోవర్తిశుక్తియందు ప్రవృత్తియో ప్రత్యక్షముగా జూడబడుచున్నది. కావున బ్రవృత్తియొక్క యనుపపత్తివలన "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానమునకు విశిష్టభ్రమజ్ఞానరూపత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది.

సమా:- "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానమును విశిష్టభ్రమరూపమని యంగీ

కరింపక పోయినను రజతార్థికి బురోవర్తిశుక్తియందు బ్రవృత్తి కలుగుచున్నది. అది యెట్లనగా "ఇదం రజతమ్" అను విశిష్టభ్రమజ్ఞాన మేకము గాదు. ఇక నేమనగా, రెండుజ్ఞానములై యున్నవి. అచ్చట "ఇదం" మ్మనునది పూరోవర్తివిషయక ప్రత్యక్షజ్ఞానమై యున్నది. "రజత" మ్మనునది రజతవిషయకస్మృతి జ్ఞానమై యున్నది. ఆరెండుజ్ఞానములు యథార్థములే యగుచున్నవి. అచ్చట నారెండు జ్ఞానములకును బరస్పరభేద మున్నది. అట్లే యా రెండుజ్ఞానములకు విషయ భూతము లైన పురోవర్తియు, రజతము నను రెంటికిని బరస్పరభేద మున్నది. అయినను దోషవశమున నీపురుషు డారెండు జ్ఞానములయొక్క భేదమును ఆరెండువిషయములయొక్క భేదమును గ్రహించుట లేదు. ఆభేదములను గ్రహింపమిచేతనే రజతార్థికి బురోవర్తిశుక్తియందు బ్రవృత్తి కలుగుచున్నది. అందువలన నాప్రవృత్తికొఱకు విశిష్టభ్రమజ్ఞానముయొక్క కల్పన వ్యర్థమై యున్నది.

మఱియు నొకవేళ నేదైన నొకజ్ఞాన మయథార్థ మని యంగీకరించినచో నీపురుషున కొకజ్ఞానమందును యథార్థత్వనిశ్చయము కలుగదు. మఱియు నేమన, సర్వజ్ఞానములయందు యథార్థత్వ సంశయమే కలుగును. అందువలన నాయథార్థ జ్ఞాన సాధ్యము లగు ప్రవృత్తినివృత్త్యాది సర్వవ్యవహారములకు లోపము కలుగును. ఈకారణముచేతనే **"జ్ఞానస్య వ్యభిచారిత్వే విశ్వాసః కిం నిబంధనః"** అను వచనము శాస్త్రకారులచే జెప్పబడియున్నది. ఈప్రకారముగానే యారజతత్వ విశిష్టభ్రమ రూపానుభవమున కభావ మగుటవలన ననుభూయమాన రజతముయొక్క దృష్టబాధ్యత్వ మారజతముయొక్క మిథ్యాత్వమును గల్పించుచున్న దని వేదాం తులు చెప్పుట యసంగతమై యున్నది.

ఈ యఖ్యాతివాది యగు మీమాంసకునియొక్క మతము సమీచీనము గాదు. అచ్చట అఖ్యాతివాదిచేత విశిష్టభ్రమజ్ఞానమునం దేప్రమాణాభావము చెప్పబడినదో అది యసంగతమై యున్నది. ఎట్లనగా, విశిష్టభ్రమజ్ఞాన మనుమాన ప్రమాణముచేతనే సిద్ధ మగుచున్నది. ఆ యనుమాన మెట్లనగా **"పూరోవర్తిని రజతార్థిప్రవృత్తిః విశిష్టజ్ఞానసాధ్యా, ప్రవృత్తిత్వాత్, సంవాదిప్రవృత్తివత్"**- పురోవర్తిశుక్తియందు రజతార్థి కేప్రవృత్తి కలుగుచున్నదో; యాప్రవృత్తి 'ఇదం

రజతమ్' అను విశిష్టజ్ఞానముచేత సాధ్యమై యున్నది. ప్రవృత్తిరూప మగుటవలన, లోకమునం దేదియేది ప్రవృత్తియై యున్నదో అదియది విశిష్టజ్ఞానముచేతనే సాధ్యమై యున్నది. ఉదా- సత్యరజత విషయకప్రవృత్తి "ఇదం రజతమ్" అను పురోవర్తి రజతవిశేష్యక రజతత్వవిశేషణ విశిష్టజ్ఞానముచేత సాధ్యమై యున్నది. ఈ యనుమానమే యావిశిష్టభ్రమజ్ఞానమునందు ప్రమాణమై యున్నది.

మఱియు నఖ్యాతివాదిచేత జ్ఞానమాత్రమున కేయథార్థత్వము చెప్పబడినదో అదియు నసంగతమై యున్నది. ఎట్లనగా, యద్యపి జ్ఞానమాత్రము స్వరూపముచేత యథార్థమే యగుచున్నది. తథాஉపి, విషయముయొక్క బాధాஉబాధలవలన నాజ్ఞానమునందు యథార్థత్వాయథార్థత్వములు రెండును సంభవించుచున్నవి. అనగా, ఏజ్ఞానముయొక్క విషయ మబాధితమై యున్నదో; ఆజ్ఞానము యథార్థ మని చెప్పబడును. ఉదా- "అయం ఘటః, అయం పటః" ఇత్యాది జ్ఞానములై యున్నవి. మఱియు నేజ్ఞానముయొక్కవిషయము బాధిత మగుచున్నదో ఆజ్ఞాన మయథార్థ మని చెప్పబడును. ఉదా-శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" రజ్జువునందు "అయం సర్పః" ఇత్యాది జ్ఞానములై యున్నవి. ఒకవేళ "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానము రజతరూప విషయముయొక్క బాధవలన భ్రమరూప మని యంగీకరింప నియెడల; "నేదం రజతమ్" అను నుత్తరజ్ఞానముచేత బురోవర్తి శుక్తియందు రజతమున కేబాధ ప్రతీత మగుచున్నదో అది కాక పోవలయును. ఏల యన, ప్రాప్తార్థమునకే నిషేధము కలుగుచున్నది.అప్రాప్తార్థమునకు నిషేధము కలుగుట లేదు.

శంక:- "నేదం రజతమ్" అను జ్ఞానముచేత"ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానమునకు లేక ఆజ్ఞానముయొక్క విషయభూత మగు రజతమునకు బాధ కలుగుట లేదు. మఱియేమనగా, ఆరజతవిషయక ప్రవృత్త్యాది వ్యవహారములకే బాధ కలుగుచున్నది.

సమా:- "నేదం రజతమ్" అను జ్ఞానముచేత బురోవర్తియందు రజతము యొక్క నిషేధమే యనుభూత మగుచున్నది. వ్యవహారముయొక్క నిషేధ మను భూతమగుట లేదు. అట్లుగాక, ఆజ్ఞానమువలన రజతవ్యవహారమునకు నిషేధము కలుగు ననినయెడల, "నేదం రజతమ్" అను వ్యవహారమే యాజ్ఞానముయొక్క

యాకారము గావలయును. అట్టి జ్ఞానాకారము కలుగుట లేదు. అందువలన "నేదం రజతమ్" అను నిషేధబలముచేతను "ఇదం రజతమ్" అను విశిష్టభ్రమజ్ఞానమే సిద్ధ మగుచున్నది. ఆ విశిష్టభ్రమజ్ఞానమే పురోవర్తిశుక్తియందు రజతార్థియొక్క ప్రవృత్తికి గారణమై యున్నది. అఖ్యాతివాదిచే జెప్పబడిన భేదాగ్రహము ప్రవృత్తికి గారణము గాదు. ఒక వేళ, భేదజ్ఞానముయొక్క యభావరూప మయిన భేదాగ్రహమునే యాప్రవృత్తికి గారణ మని యంగీకరించినచో ఆభేదాగ్రహము సర్వదా యుండుటవలన నీపురుషున కాప్రవృత్తి సర్వదా కలుగవలయును.

మఱియు నాయఖ్యాతివాది రజతముయొక్క స్మృతిజ్ఞానమువలన నేప్రవృత్తి నంగీకరించినాడో, అదియు గూడ సంభవింపదు. ఏలయన, ఆస్మృతిజ్ఞానమునకు విషయభూత మైన రజతము దేశాంతరమునందే యున్నది. పురోవర్తిశుక్తియం దుండుట లేదు. అందువలన స్మృతిజ్ఞానముచేత రజతార్థికి దేశాంతరమందే ప్రవృత్తి యగును. పురోవర్తిశుక్తియందు బ్రవృత్తి కాకపోవలయును. అందువలన నాయఖ్యాతివాదియును స్మర్యమాణ రజతమునకు బురోవర్తిశుక్తియం దారోపముచేత రజతవిశేషణక పురోవర్తివిశేష్యక మగు "ఇదం రజతమ్" అను విశిష్టజ్ఞానమే యాప్రవృత్తికి గారణ మని యంగీకరింపవలయును. ఆవిశిష్ట భ్రమజ్ఞానము నిర్విషయము గాదు. మఱి యేమనగా, సవిషయమే యగుచున్నది. మఱియు "నేదం రజతమ్" అను జ్ఞానముచేత నారజతరూప విషయమునకు బురోవర్తిశుక్తియందే బాధ ప్రతీత మగుచున్నది. అందువలన నారజతము యొక్కబాధ్యత్వానుపపత్తిచేత రజతమునందు మిథ్యాత్వము సంభవించుచున్నది.

(50) అసత్ఖ్యాతివాదము

మఱియు శూన్యవాదు లగు మాధ్యమికులును, గొందఱు తాంత్రికులును భ్రమస్థలమందును నసత్ఖ్యాతి నంగీకరించుచున్నారు. అందు శూన్యవాది మతమునందో జ్ఞాతృ జ్ఞాన జ్ఞేయములను సర్వపదార్థములు నసత్తులై యున్నవి. అందువలన నసచ్ఛుక్తియం దసద్రజతమే "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానమునకు విషయమై యున్నది.

మఱియు తాంత్రికుల మతమునం దైననో శుక్త్యాది వ్యావహారిక పదార్థము లసత్తులు గావు. మఱి యేమనగా, ఆశుక్తియం దేరజతము ప్రతీత మగుచున్నదో ఆరజతమే యసత్తై యున్నది. అందువలన "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞాన మసద్రజతమునే విషయము చేయుచున్నది. మఱియు శుక్తిజ్ఞానానంతర మీపురు షున కీశుక్తియందు నా కసద్రజతమే ప్రతీత మైనదని యనుభవ మగుచున్నది. ఆయనుభవముచేత నారజతమున కసత్త్వమే సిద్ధ మగుచున్నది., అందువలన భ్రమజ్ఞానమునకు విషయమైన రజతాదిక మసత్తనియే యంగీకరింపవలయును.

ఈయసత్ఖ్యాతివాది మతముగూడ సమీచీనము గాదు. ఏలయన, ఆరజతము నసత్తని యంగీకరించినయెడల నసద్వస్తువుయొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానమే కలుగదు. అందువలన ఆరజతమును విషయముచేయునట్టి "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానము ప్రత్యక్షరూపము కాకపోవలయును. ఒకవేళ నసద్వస్తువుగూడ బ్రత్యక్షజ్ఞానమునకు విషయ మనినయెడల శశశృంగ వంధ్యాపుత్రా ద్యసత్ప దార్థములయొక్కయు బ్రత్యక్షజ్ఞాన మెల్లరకు గలుగవలయును. అందువలన నారజతమున కసద్రూపత్వము సంభవింపదు. మఱియు నసత్తనునది యొక వస్తువా? కాదా? అందు, అసత్తొక వస్తు వైనచో దానికి అసత్త్వము సంభవింపదు. మఱియు నాయస త్తొక వస్తువు కాదనినచో ఆయసద్వస్తువుయొక్క జ్ఞానమే సంభవింపకపోవలయును. విషయము లేక జ్ఞానము కలుగుట లేదు. అందువలన భ్రమజ్ఞానమునకు విషయ మైన రజతాదుల కసత్త్వము సంభవించుట లేదు.

(51) సత్ఖ్యాతివాదము

మఱియు గొందఱు శాస్త్రకారులు భ్రమస్థలమునందు సత్ఖ్యాతి నంగీకరించు చున్నారు. వారి యభిప్రాయ మేమనగా శుక్త్యారంభకము లగు నవయవములతో రజతారంభకము లగు నవయవములు సర్వదా మిళితములై యున్నవి. ఎట్లు శుక్త్యవయవములు సత్యములై యున్నవో అట్లు రజతావయవములును సత్యములే యగుచున్నవి. ఎప్పుడు దోషసహిత చక్షురింద్రియమున కాయవయవములతో సంయోగసంబంధము కలుగుచున్నదో అప్పు డాయవయవములు సత్యరజతము నుత్పన్నము చేయుచున్నవి. ఈకారణముచేతనే యారజతముయొక్క సత్య

రూపత్వమును విషయముచేయు "సత్ ఇదం రజతమ్" అను ప్రత్యక్షము లోకులకు గలుగుచున్నది. మఱియు శుక్తిజ్ఞానముచేత నాసత్యరజతమునకు దన యవ యవములయందు ధ్వంసము కలుగుచున్నది.

ఈ సత్ఖ్యాతివాదిమతముగూడ సమీచీనము గాదు. ఏలయన, శుక్తియం దొకవేళ సత్యరజత ముత్పన్న మైనయెడల "నేదం రజతమ్" అను ననుభవముచేత నాశుక్తియందు రజతమునకు బాధ కలుగకపోవలయును. ఏకారణముచేత ననగా, సత్యవస్తువునకు బాధ కలుగుట లేదు. అట్లుగాక, సత్యవస్తువునకును బాధ యున్న దనినయెడల సత్య మగు శుక్తికిగూడ బాధ కలుగవలయును. రజతముయొక్క బాధ యైననో యెల్లరకును బ్రత్యక్షసిద్ధమై యున్నది. అందువలన నారజతము నందు సత్యరూపత్వము సంభవించుట లేదు. మఱియు "సత్ ఇదం రజతమ్" అను పూర్వోక్తప్రత్యక్ష మైననో రజతముయొక్క సత్తను విషయము చేయుట లేదు. మఱేమనగా, ఆరజతముయొక్క యధిష్ఠానసత్తనే విషయము చేయుచున్నది. అందువలన బ్రత్యక్షబలముచేతను రజతమునకు సత్యరూపత్వము సిద్ధించుట లేదు..

మఱియు శుక్త్యవయవములతో రజతావయవములు సర్వదా మిళితములై యున్నవని చెప్పుటయుగూడ నసంగతమై యున్నది. ఎట్లనగా, రజతోత్పత్తికి బూర్వ మెట్లు శుక్త్యవయవములు ప్రత్యక్షముగా బ్రతీతము లగుచున్నవో; అట్లు రజతా వయవములుగూడ ప్రత్యక్షముగా బ్రతీతములు గావలయును. మఱియు రజతము తైజసద్రవ్యమై యున్నది. ఆతైజసద్రవ్య మగ్నిసంయోగమువలన నాశమొందుట లేదు. అందువలన నత్యంతాగ్నిసంయోగముచేత నాశుక్తి భస్మ మైనపుడు లోకుల కారజతావయవములు ప్రాప్తములు కావలయును. ఎచ్చట గుంజాపుంజమునం దగ్నిభ్రమ కలుగుచున్నదో అచ్చట నాసత్యాగ్నిచేత నాగుంజా పుంజమునకు నాశము కావలయును. ఇత్యా ద్యనేకవిధదూషణములు సత్ఖ్యాతి వాదమునందు బ్రాప్తము లగుచున్నవి. అందువలన సత్ఖ్యాతివాద మత్యంతా సంగతమైయున్నది.

(52) ఆత్మఖ్యాతి వాదము.

మఱియు క్షణికవిజ్ఞానవాదు లగు యోగాచార్యు లైననో భ్రమస్థలమం దాత్మఖ్యాతి నంగీకరించుచున్నారు. వారియభిప్రాయ మేమనగా, శరీరాంతఃస్థిత మగు నేక్షణికవిజ్ఞా మున్నదో, అదియే యాత్మయై యున్నది. ఆవిజ్ఞానాత్మకన్నను భిన్నముగా నేదైన నొకపదార్థముగూడ అంతర్బాహ్యములయందు లేదు. మఱి యేమనగా, సర్వపదార్థములు నావిజ్ఞానముయొక్క యాకారవిశేషములే యగు చున్నవి. అందువలన శుక్తియం దేరజతప్రతీతి యున్నదో అదియును ఆంతర విజ్ఞానముయొక్క ధర్మమే యగుచున్నది. ఆయాంతరరజతమే దోషబలమువలన బాహ్యమువలె బ్రతీత మగుచున్నది. మఱియు"నేదం రజతమ్" అను జ్ఞానమువలన నారజతమునకు స్వరూపముచేత బాధ కలుగుట లేదు. మఱేమనగా, నాంతర రజతమునందు ఇదంతారూప బాహ్యత్వమునకే బాధ కలుగుచున్నది.

ఈయాత్మఖ్యాతివాదిమతముగూడ సమీచీనము గాదు. ఎట్లనగా, రజతా దులయొక్కయాంతరత్వమం దొకప్రమాణమును, యుక్తియును లేదు. సర్వ లోకులకును జక్షురాదీంద్రియములచేత నారజతాది పదార్థములు బాహ్య దేశమందే ప్రతీతము లగుచున్నవి. కేవలసుఖదుఃఖాదికమే యాంతరప్రతీతమై యున్నది. అట్లుగాక సుఖదుఃఖాదులవలె నారజతాదికమును ఆంతర మైనయెడల జక్షు రాదీంద్రియములు లేకున్నను ఆరజతాదులయొక్కప్రత్యక్షము కావలయును. అట్లగుట లేదు. కావున నారజతాదికము బాహ్య మనియే యంగీకరింపవలయును.

మఱియు ఇదంత యనునది సన్నిహితత్వమై యున్నది. ఆ యిదంతకు "నేదం రజతమ్" అను జ్ఞానముచేత నిషేధ మంగీకరించినయెడల నారజతము నందు దూరతారూపాసన్నిహితత్వమే ప్రాప్తమగును. అత్యంతసన్నిహిత విజ్ఞాన రూపత్వము ప్రాప్తము గాదు. అందువలన "నేదం రజతమ్" అను జ్ఞాన మారజతము యొక్క యిదంతామాత్రము నిషేధించుచున్న దను నీవిజ్ఞానవాది కథనము మిథ్యయే యగుచున్నది. 'ఈవిజ్ఞానవాది మతముయొక్క విస్తర ఖండనము న్యాయప్రకాశముయొక్క ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు జెప్పబడియున్నది. దాని నచ్చట దెలియనగును.'

(53) అన్యథాఖ్యాతి వాదము.

మఱియు నైయాయికు లైననో భ్రమస్థలమునం దన్యథాఖ్యాతి నంగీకరించు చున్నారు. వారి యభిప్రాయ మేమనగా. "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానమునకు విషయ మగు నేరజత మున్నదో ఆరజతము పురోవర్తియగు శుక్తియందు లేదు. మఱి యేమనగా, నారజతము కాంతాకరహట్టాదిరూప దేశాంతరమందే యున్నది. ఆ సత్యరజతానుభవజన్య సంస్కారసహిత పురుషునియొక్క దోషయుక్త చక్షురింద్రియమున కెప్పు డారజతసదృశ మగు పురోవర్తిశుక్తితో సంయోగ సంబంధము కలుగుచున్నదో, అప్పుడు ఆ సాదృశ్యదర్శనముచేత నుద్బుద్ధమైన సంస్కారమువలన నాపురుషునకు దేశాంతరవర్తి రజతముయొక్క స్మృతి కలుగు చున్నది. తదనంతరము దోషవశమున బురోవర్తిశుక్తి యాయా దేశాంతరీయ రజతరూపముచేత బ్రత్యక్ష మగుచున్నది. అనగా నాస్మృతిజ్ఞానమునకు విషయ భూత మైన రజతముయొక్క రజతత్వధర్మము పురోవర్తిశుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అని ప్రత్యక్షముగా బ్రతీత మగుచున్నది. దీనినే యన్యథాఖ్యాతి యందురు. అచ్చట, అన్యవస్తువున కన్యరూపప్రతీతి యన్యథాఖ్యాతి యనబడును. ఉదా- పురోవర్తిశుక్తి రజతరూపముగాను, బురోవర్తిరజ్జువు సర్పరూపముగాను బ్రతీత మగుచున్నవి. ఈప్రకారముగా భ్రాంతిజ్ఞానముచేత బురోవర్తి యగు శుక్త్యాదుల యందు బ్రాప్తమైన యేరజతాదిక మున్నదో దానికి "నేదం రజతమ్" అను జ్ఞానముచేత నిషేధమును సంభవించుచున్నది.

శంక:- దేశాంతరవర్తి రజతమునకు బురోవర్తిశుక్తియందు భాన మంగీ కరించినయెడల "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానముయొక్క రజతాంశమునందు బ్రత్యక్షరూపత్వము సంభవింపకపోవలయును. ఎట్లనగా, విశిష్టప్రత్యక్షమునందు విశేషణవిశేష్యముల రెంటితో నింద్రియసన్నికర్షమే (సంబంధమే) కారణమై యున్నది. ఉదా- "దండీపురుషః" అను విశిష్టప్రత్యక్షమునందు దండరూప విశేషణముతోను, బురుషరూప విశేష్యముతోను జక్షురింద్రియముయొక్క సంయోగ సంబంధము కారణమై యున్నది. ఈలాగుననే పురోవర్తిశుక్తిరూప విశేష్యముతో నైననో చక్షురింద్రియమునకు సంయోగసంబంధ మున్నది. అయినను దేశాంత

రవర్తి రజతరూప విశేషణముతో నాచక్షురింద్రియమున కేసంబంధమును లేదు. అందువలన "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానముయొక్క రజతాంశమునందు బ్రత్యక్షరూపత్వము లేకపోవలయును. అయినను నైయాయికు లగు మీచేత "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానమున నారజతాంశమునందు బ్రత్యక్షత్వ మంగీకరింప బడియున్నది.

సమా:- విశిష్టప్రత్యక్షమునందు విశేషణముతో నింద్రియ సన్నికర్షము కారణ మని మే మంగీకరించుట లేదు. ఇక నేమనగా, విశేష్యముతో నింద్రియ సన్నికర్షమును, విశేషణముయొక్క స్మృతిజ్ఞానమును, విశేషణవిశేష్యముల రెంటి యొక్క యసంబంధాగ్రహణమును- ఇత్యాది సామగ్రులనే మేము విశిష్టప్రత్యక్ష మునకు గారణమని యంగీకరించుచున్నాము. ఆ కారణసామగ్రి భ్రమస్థలము నందు విద్యమానమయ్యే యున్నది. పురోవర్తి శుక్తిరూప విశేష్యముతో జక్షురింద్రియ మునకు సంయోగ సంబంధమును, రజతరూప విశేషణముయొక్క స్మృతిరూప జ్ఞానమును దోషవశమున నావిశేషణ విశేష్యముల రెంటియొక్క యసంబంధా గ్రహణము నున్నవి. ఈకారణసామగ్రు లుండగా "ఇదం రజతమ్" అను రజతవిషయక భ్రమజ్ఞానమునందు బ్రత్యక్షరూపత్వము సంభవించుచున్నది. అందువలన నా రజతరూప విశేషణముతో జక్షురింద్రియ సన్నికర్షమున కే ప్రయోజనమును లేదు.

ఒకవేళ నావిశేషణముతో నింద్రియ సన్నికర్షము విశిష్టప్రత్యక్షమునందు నియమముగా గారణ మనినయెడల"సోఽయం దేవదత్తః" అను ప్రత్యభిజ్ఞా జ్ఞానమునకు బ్రత్యక్షరూపత్వము లేకపోవలయును. ఏలయన, తద్దేశకాల విశిష్టత్వ రూప మయిన తత్త అనువిశేషణ మతీత మగుటవలన నావిశేషణముతో జక్షు రింద్రియమునకు సన్నికర్షమే సంభవించుట లేదు. మఱియు నుక్తరీతిగా నావిశేష ణము యొక్క స్మృతిజ్ఞానము విశిష్ట ప్రత్యక్షమునందు గారణ మని యంగీకరిం చినయెడల, తత్తారూప విశేషణముయొక్క స్మరణజ్ఞానమును దేవదత్త పురు షునితో జక్షురింద్రియముయొక్క సంయోగసంబంధము నున్నది. అందువలన నాప్రత్యభిజ్ఞాజ్ఞానమునందు బ్రత్యక్షరూపత్వము సంభవించుచున్నది.

శంక:- "సోఽయం దేవదత్తః" అనుజ్ఞానముయొక్క దేవదత్తనామ

పురుషాంశమునందే ప్రత్యక్షరూపత్వ మున్నది. తత్తాంశమునందు బ్రత్యక్ష రూపత్వము లేదు. మఱి యేమనగా, స్మృతిరూపత్వ మున్నది. మఱియు స్మృతిజ్ఞానమునం దింద్రియార్థములయొక్క సన్నికర్ష మపేక్షింపబడుట లేదు.

సమా:- "సోఽయం దేవదత్తః" అను జ్ఞానముయొక్క తత్తాంశమందు స్మృతిరూపత్వ మంగీకరించినయెడల నొకటే జ్ఞానమునందు బ్రత్యక్షత్వ స్మృతిత్వము లను రెండుధర్మములకు సాంకర్య మగును. ఆసాంకర్య దోషము జాతికి బాధక మగుచున్నది. అందువలన బ్రత్యక్షత్వ స్మృతిత్వము లను రెండు ధర్మములయందు జాతిరూపత్వమే సంభవింపక పోవలయును. అందువలన "సోఽయం దేవదత్తః" అను జ్ఞానముయొక్క తత్తాంశమునందును బ్రత్యక్ష రూపత్వమే యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకారముగా నింద్రియ సన్నికర్షము లేకయే యెట్లు తత్తాంశము ప్రత్యక్ష మగుచున్నదో అట్లింద్రియ సన్నికర్షము లేకయే యా దేశాంతరవర్తి రజతమునకు బురోవర్తిశుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అను విశిష్టభ్రమ ప్రత్యక్ష మనుట సంభవించుచున్నది.

లేక, ఆదేశాంతరవర్తి రజతముతో జక్షురింద్రియమునకు రజతవిషయక స్మృతిజ్ఞాన రూపాలౌకిక సంబంధ మున్నది. మఱియు బురోవర్తి శుక్తితో జక్షురింద్రియమునకు సంయోగరూప లౌకికసంబంధ మున్నది. అందువలన "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానముయొక్క రజతాంశమునందు బ్రత్యక్ష రూపత్వము సంభవించుచున్నది. అచ్చట సంయోగము, సంయుక్తసమవాయము, సంయుక్త సమవేతసమవాయము, సమవాయము, సమవేతసమవాయము, విశేషణత- అను నాఱు సన్నికర్షములను నైయాయికులు లౌకికసన్నికర్షము లని చెప్పుచున్నారు. మఱియు సామాన్యలక్షణ, జ్ఞానలక్షణ, యోగజధర్మలక్షణ అను త్రివిధసన్నికర్షము లలౌకిక సన్నికర్షము లని చెప్పుచున్నారు. 'ఈ ద్వివిధసన్నికర్షములయొక్క నిరూపణము న్యాయప్రకాశము షష్ఠపరిచ్ఛేదమున బ్రత్యక్షనిరూపణమందు విస్తరముగా జేయబడియున్నది. దాని నచ్చట దెలియవలయును.' ఈరీతిగా "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞాన మన్యథా ఖ్యాతిరూపమే యగుచున్నది. అందువలన నాభ్రమజ్ఞానమునకు విషయ మైన రజతమునకు మిథ్యాత్వము సంభవింపదు.

ఈయన్యథాఖ్యాతివాది నైయాయికమతముగూడ సమీచీనము గాదు. ఏల యన, "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానమునకు విషయమైన రజతమునకు దేశాంతరస్థితి నంగీకరించినయెడల నారజతముతో జక్షురింద్రియమునకు సంయోగరూప సన్నికర్షము సంభవింపదు. మఱియు నింద్రియాసంబద్ధ మగు వస్తువు ప్రత్యక్షము గాదు. అందువలన నారజతజ్ఞానమునకు బ్రత్యక్ష రూపత్వమే కలుగక పోవలయును. "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానానంతరము "రజతం సాక్షాత్కరోమి" అను ననుభవ మెల్లరకును గలుగుచున్నది. ఆయనుభవముచేత రజతజ్ఞానమునకు బ్రత్యక్షరూపత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది.

మఱియు నైయాయికులచేత విశేషణముయొక్కస్మృతిజ్ఞానమును, విశేష్య ముతో నింద్రియముయొక్క సన్నికర్షమును విశిష్టప్రత్యక్షమునకు సామగ్రులని చెప్పబడినవి. అదియును సంభవించుట లేదు. ఏలయన, ఆసామగ్రికిని "దండీ పురుషః" ఇత్యాది సర్వవిశిష్ట ప్రత్యక్షములయందు గారణత్వము చూడబడుట లేదు. మఱియేమనగా, విశేషణవిశేష్యముల రెంటితో గల యింద్రియ సన్ని కర్షమునకే కారణత్వము చూడబడుచున్నది. మఱియు "సోఽయం దేవదత్తః" అను ప్రత్యభిజ్ఞానముగూడ గేవలదేవదత్తాంశమునందే ప్రత్యక్షరూపమై యున్నది. తత్తాంశమునందు బ్రత్యక్షరూప మగుట లేదు. మఱి యేమనగా, ఆతత్తాంశము నందు స్మృతిరూపమే యగుచున్నది. "సోఽయం దేవదత్తః" అను ప్రత్యభిజ్ఞాన ప్రత్యక్షమునందు తత్తాంశమునకు స్మృతిరూపత్వ మంగీకరించుటయందు నైయాయికులచేత బ్రత్యక్షత్వస్మృతిత్వము లను రెండుధర్మములయొక్క జాతిత్వమునకు బాధకము సాంకర్యదోష మని చెప్పబడియున్నది. అదియు నసంగతము. ఎట్లనగా, వేదాంతసిద్ధాంతమునం దవిద్యకంటె నతిరిక్తముగా నొకజడ మగు జాతి కంగీకారమే లేదు. మఱేమనగా, నాయవిద్యయే ఆయా కార్యములయం దనుగతమై ఆయాజాతిరూపములచేత బ్రతీత మగుచున్నది. అందువలన సిద్ధాంతమునం దాజాతిసాంకర్యమునకు దోషరూపత్వము సంభవింపదు.

మఱియు నైయాయికులచేత దేశాంతరవర్తి రజతముతో జక్షురింద్రి యమున కే జ్ఞానరూపసన్నికర్ష మంగీకరింపబడినదో అదియు నసంగతము. ఏల

యన, జ్ఞానమునకుగూడ జక్షువుయొక్క సన్నికర్ష మున్న దనినయెడల, ఎచ్చట నీపురుషునకు బర్వతమునందు వహ్న్యనుమితిజ్ఞానము కలుగుచున్నదో అచ్చటను ఆ వహ్నియొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానమే కలుగవలయును. ఎట్లనగా "పర్వతో వహ్నిమాన్" అను జ్ఞానమునందు పర్వతమో విశేష్యమై యున్నది. వహ్ని విశేషణమై యున్నది. అచ్చట బర్వతముతో జక్షురింద్రియమునకు సంయోగ సంబంధ మున్నది. మఱియు నావహ్నితో వహ్నియొక్క స్మృతిజ్ఞాన రూపసంబంధ మున్నది. ఆయింద్రియార్థములయొక్క సన్నికర్షజన్య మగుటవలన నావహ్ని జ్ఞానము ప్రత్యక్షరూపమే యగును. దానిచేత ననుమాన ప్రమాణమునకే లోపము కలుగును. అందువలన నాజ్ఞానమున కింద్రియసన్నికర్షము సంభవింపదు.

మఱియు "ఇదం రజతమ్" అను భ్రమజ్ఞానమునకు విషయ మైన రజతమునకు దేశాంతరమందు స్థితి నంగీకరించినయెడల నారజతార్థిపురుషునకు దేశాంతరమందే ప్రవృత్తి కావలయును. పురోవర్తియందు బ్రవృత్తి కాగూడదు. ఏలయన, జ్ఞాన మెచ్చట దాను విషయ మగుచున్నదో అచ్చటనే పురుషునకు నియమముగా బ్రవృత్తి కలుగుచున్నది. అందువలన దేశాంతరస్థిత రజతము పురోవర్తిశుక్తియందు బ్రతీత మగుచున్న దను నీయన్యథాఖ్యాతివాది నైయాయిక మత మత్యంతాసంగతమై యున్నది.

(54) అనిర్వచనీయ ఖ్యాతివాదము

ఈప్రకారముగా భ్రమస్థలమందు అఖ్యాతి, అసత్ఖ్యాతి, సత్ఖ్యాతి, ఆత్మ ఖ్యాతి, అన్యథాఖ్యాతి- అను పూర్వోక్త పంచవిధ ఖ్యాతులు సంభవింప కుండుట వలన నాఱవది యగు ననిర్వచనీయ ఖ్యాతియే యంగీకరింపవలయును. అనగా నాభ్రమకాలమున శుక్తియం దనిర్వచనీయరజత ముత్పన్న మగుచున్న దని యంగీకరింపవలయును.

శంక:- లోకప్రసిద్ధ రజతముయొక్క యుత్పత్తి యవయవాది సామగ్రులచేత గలుగుచున్నది. ఆ యవయవాది సామగ్రి శుక్తిదేశమందు లేనందువలన నాశుక్తి యందు రజతోత్పత్తి సంభవింపదు. పుణ్యపాప రూపాదృష్టమే యారజ తోత్పాదక

సామాగ్రి యని చెప్పినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఏలయన, అయవయవాది దృష్టసామగ్రి లేక యాయదృష్ట మొక కార్యోత్పత్తియు జేయుట లేదు. అట్లుగాక దృష్టసామగ్రి లేకయే యాయదృష్ట మొక కార్యోత్పత్తిని జేయు నన్నచో మృత్తికా కులాలాది దృష్టసామగ్రులు లేకయే యదృష్టమువలన ఘటాద్యుత్పత్తి కావలయును.

సమా:- ప్రసిద్ధరజతోత్పాదక మగు నే యవయవాది రూపలౌకిక సామగ్రు లున్నవో యాలౌకికసామగ్రులు భ్రమకు విషయ మైన రజతోత్పత్తిని జేయుట లేదు. మఱి యేమనగా, నా లౌకికసామగ్రులకన్నను విలక్షణసామగ్రియే యారజతోత్పత్తిని జేయుచున్నది. అది యెట్లనగా, సత్యరజతముయొక్క యనుభవ జన్యసంస్కారము గల పురుషునియొక్క చక్షురింద్రియమున కెప్పుడు పురోవర్తి శుక్తితో సంయోగసంబంధము కలుగుచున్నదో; అప్పుడు చక్షుర్ద్వారమున బాహ్యాము నకు బోయిన యంతఃకరణవృత్తి యాశుక్తియొక్క యిదమాకారముగాను, జాకచక్యా కారముగాను ఉత్పన్న మగుచున్నది. ఆ చాకచక్యరూప సాదృశ్యదర్శనమువలన బూర్వదృష్ట రజతసంస్కార ముద్బుద్ధ మగుచున్నది. ఆయుద్బుద్ధసంస్కార రూప దోషము సహకారిగా గలిగినట్టి యయిదమంశావచ్ఛిన్న చైతన్యమునం దుండు నదియును, శుక్తియొక్క శుక్తిత్వ నీలపృష్ఠత్వ త్రికోణవత్త్వాది విశేషాంశము నాచ్ఛాదించు నదియు నగు నే యవిద్య యున్నదో; ఆ యవిద్య క్షోభమును బొందినదై రజతాకార పరిణామమును, ఆరజత విషయక జ్ఞానాకార పరిణామమును బొందుచున్నది. ఇదియే యనిర్వచనీయఖ్యాతి యనబడును. ఈప్రకార మగురీతి రజ్జుసర్పాది సర్వభ్రమస్థలములయందు దెలియవలయును.

శంక:- ఆభ్రమస్థలమం దాయవిద్య పూర్వోక్తరీతిగా రజతాది రూపార్థాకార పరిణామ మైననో పొందుచున్నది. అయిన నాయవిద్యకు జ్ఞానాకార పరిణామ మంగీకరించుట యసంగతమై యున్నది. ఎట్లనగా నాయవిద్యకు జ్ఞానాకార పరిణామ మంగీకరించుట కొక ప్రయోజనము లేదు. మఱియు బ్రయోజనము లేక యొక్కయర్థము నంగీకరించుట వ్యర్థమే యగును. మఱియు "ఇదం రజతమ్" అను వ్యవహారముకొఱ కా యవిద్యకు రజతాకారవృత్తి నవశ్య మంగీకరింపవలయు నని చెప్పినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఏలయన, సుఖదుఃఖాదుల వలె

నా ప్రాతిభాసిక రజతమును సాక్షిచైతన్యమునందే యధ్యస్తమై యున్నది. అందువలన నారజతాకారవృత్తి లేకయే ఆ సాక్షిచైతన్యముచేత రజతవిషయక వ్యవహారము సిద్ధించుచున్నది. ఆ వ్యవహారముకొఱకు రజతాకారావిద్యావృత్తి నంగీకరించుట నిష్ఫలమై యున్నది.

మఱియు రజతముయొక్క యపరోక్షత్వసిద్ధికొఱకే యా యవిద్యావృత్తి నంగీకరింపవలయు నని చెప్పినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఏల యనగా నా యవిద్యావృత్తి లేకపోయినను ఆనావృతసాక్షి చైతన్యముయొక్క తాదాత్మ్యము వలన సుఖదుఃఖాదులవలె నారజతాపరోక్షత్వము సంభవించుచున్నది. అందువలన రజతాపరోక్షత్వముకొఱకును ఆవృత్తి నంగీకరించుట నిష్ఫలమై యున్నది.

మఱియు, రజతాకారావిద్యావృత్తి నంగీకరింపనియెడల నారజతము యొక్కస్మరణమే కాలాంతరమునందు గాకపోవలయును. ఏలయనగా, అనుభవముయొక్క నాశజన్యసంస్కారముచేతనే స్మరణజ్ఞానము కలుగుచున్నది. మఱియు నిత్య మగుటవలన సాక్షిచైతన్య రూపానుభవమునకు నాశము సంభవించుట లేదు. అందువలన నారజతాకారావిద్యావృత్తి నంగీకరించుటచేత నావృత్తి నాశము కాగా, నావృత్త్యుపహితత్వరూపముచేత సాక్షికిని నాశము కలుగుటవలన రజతవిషయక సంస్కారోత్పత్తియును, ఆసంస్కారముచేత స్మృతిజ్ఞానోత్పత్తియును సంభవించుచున్నది. అందువలన రజతస్మృతికి జనక మగు సంస్కారము యొక్కయుత్పత్తికొఱకు నారజతాకారావిద్యావృత్తి యవశ్య మంగీకరింపవలయును- అని యిట్లు చెప్పుటయుగూడ సంభవించుట లేదు. ఏల యన, ఆరజతభ్రమకు బూర్వ ముత్పన్నమైన యే యిదమాకారవృత్తి యున్నదో యా యిదమాకార వృత్తియొక్క నాశముచేతనే ఆవృత్త్యుపహితత్వ రూపముచేత సాక్షికి నాశము కలుగుటవలన నారజతవిషయక సంస్కారోత్పత్తియును, ఆసంస్కారమువలన స్మృత్యుత్పత్తియును సంభవించుచున్నది.

లేక, సుఖదుఃఖాదిరూప విషయముయొక్క నాశముచేత నాసుఖదుఃఖా ద్యుపహితత్వ రూపమువలన నాసాక్షికిని నాశ మగుటచేత నెట్లాసుఖదుఃఖాది విషయక సంస్కారోత్పత్తియును స్మృతిజ్ఞానోత్పత్తియును, గలుగుచున్నదో, అట్లు

రజతరూపవిషయముయొక్క నాశముచేతనే యారజతోపహితత్వరూపముచేత సాక్షికిని నాశము కలుగుటవలన రజతవిషయక సంస్కారోత్పత్తియును, స్మృతిజ్ఞానోత్పత్తియును సంభవించుచున్నది. అందువలన నారజతవిషయక స్మృతికి జనక మగు సంస్కారోత్పత్తికొఱ కారజతాకారావిద్యావృత్తి నంగీకరించుట నిష్ఫలమై యున్నది.

సమా:- ఆరజతస్మృతికి జనక మగు నేసంస్కార మున్నదో ఆసంస్కారోత్పత్తికొఱకే రజతాకారావిద్యావృత్తి యంగీకార్యమై యున్నది. ఎట్లనగా, నారజతానుభవరూప మైన సాక్షిచైతన్యము ఉత్పత్తివినాశరహిత మగుటవలన నిత్యమై యున్నది. అందువలన నాసాక్షిచైతన్యమునకు స్వరూప చేతనో నాశము సంభవింపదు. మఱియు రజతాకారావిద్యావృత్తి నంగీకరించినయెడల వృత్తినాశము చేత నావృత్త్యుపహితత్వరూపమువలన సాక్షికిని నాశము సంభవించును. దానివలన రజతవిషయక సంస్కారోత్పత్తియును సంస్కారముచేత స్మృతిజ్ఞానోత్పత్తియును గలుగుచున్నది. అందువలన నారజతస్మృతికి జనకమగు సంస్కారోత్పత్తికొఱ కారజతాకారావిద్యావృత్తి నవశ్య మంగీకరింపవలయును. మఱియు నావాదిచేత నిదమాకారవృత్తి నాశమువలన రజతస్మృతికి జనక మైన సంస్కారోత్పత్తి చెప్ప బడినదో అదియు నసంగతము. ఏలయనగా ననుభవము, సంస్కారము, స్మృతి- అను మూటికిని సమానవస్తు విషయకత్వ రూపముచేతనే పరస్పర కార్యకారణభావ మున్నది. అన్యవస్తువిషయకానుభవమువలన నన్యవస్తువిషయక సంస్కార మైనను, స్మృతి యైనను గలుగదు. ఒకవేళ అట్లు కలిగినయెడల ఘటవిషయకానుభవముచేత పటవిషయక సంస్కారమును స్మృతియును గలుగవలయును. అందువలన నిదమాకారవృత్తినాశముచేత రజతవిషయక సంస్కారోత్పత్తియును, స్మృత్యుత్పత్తి యును సంభవింపదు.

మఱియు నావాదిచేత బూర్వము రజతరూప విషయముయొక్క నాశము వలన నేరజత సంస్కారోత్పత్తి చెప్పబడినదో అదియుగూడ నసంగతము. ఎట్లనగా, లోకమునందు ఘటాదివిషయములయొక్క నాశమువలన ఘటాదులయొక్క సంస్కారోత్పత్తి చూడబడుట లేదు. మఱి యేమనగా, ఘటాదు లుండునపుడే

నాఘటాదులయొక్క జ్ఞాననాశమువలన సంస్కారోత్పత్తి చూడబడుచున్నది. అందువలన సర్వత్ర జ్ఞాననాశముచేతనే సంస్కారోత్పత్తి నంగీకరింపవలయును. మఱియు సుఖదుఃఖాదులయం దాసుఖదుఃఖాదిరూప విషయనాశముచేతనే సంస్కారోత్పత్తి చూడబడుచున్న దని చెప్పినను అదియును ఘటిల్లదు.

ఏలాగున ననగా, అచ్చటను సంస్కారోత్పత్తికొఱకు సుఖదుఃఖాద్యాకారవృత్తి యంగీకరింపబడుచున్నది. యద్యపి, అంతఃకరణమును, తద్ధర్మము లైన సుఖదుఃఖా దులును వృత్తి లేకయే సాక్షిభాస్యములు కావున నాసుఖాదులకు నాశము గలుగగా దదుపహితసాక్షియొక్క నాశమువలన సంస్కారోత్పత్తి యగుచున్నది. తథాఽపి యవిద్యాకార్య మైన బాహ్యఘటాది పదార్థములయొక్క సంస్కారోత్పత్తియో ఆఘటాద్యాకారవృత్తి నాశముచేతనే చూడబడుచున్నది.

ఈలాగుననే యాప్రాతిభాసిక రజతమును అవిద్యాకార్యమై యున్నది. అందువలన నారజతాకార వృత్తియొక్క నాశముచేతనే రజతసంస్కారోత్పత్తియును అంగీకరింపవలయును. ఒకవేళ నట్లంగీకరింపనియెడల నాచార్యులయొక్క గ్రంథములయందు స్వప్నపదార్థాకారవృత్తియును, జాగ్రత్స్వప్నములయం దహమాకారవృత్తియును అంగీకరింపబడి యున్నది. ఆ సర్వము నసంగత మగును. ఏలయన, వృత్తి లేకయే కేవలసాక్షిచేత నాపదార్థములయొక్క ప్రకాశము సంభవించుచున్నది. అందువలన నారజతస్మృతికి హేతుభూత మగు సంస్కారోత్పత్తికొఱకు కా యనిర్వచీయ రజతాకారావిద్యావృత్తి నవశ్య మంగీకరింపవలయును. ఇచ్చట గొందఱు గ్రంథకారులు చెప్పున దేమనగా, ఘటాకార వృత్త్యుపహిత సాక్షి చైతన్యమునం దేఘటతాదాత్మ్య మున్నదో అదియే యెట్లు ఆ ఘటనిష్ఠ పరోక్షత్వమై యున్నదో; అట్లా ప్రాతిభాసికరజత నిష్ఠాపరోక్షత్వసిద్ధికొఱ కారజతాకారావిద్యావృత్తి నవశ్య మంగీకరింపవలయును. ఆవృత్తి లేక రజతమునం దపరోక్షత్వమే సంభవింపదు.

మఱియు గొంద ఱాచార్యులు చెప్పున దేమనగా, ఏయే వ్యవహారము కాదాచిత్కము (ఒకప్పు డగునది) అగునో ఆయా వ్యవహారము కాదాచిత్కజ్ఞానము చేతనే సాధ్యమై యున్నది. ఎట్లు "అయం ఘటః" అను కాదాచిత్క వ్యవహారము

కాదాచిత్క ఘటజ్ఞానముచేత సాధ్యమై యున్నదో అట్లు. "ఇదం రజతమ్" అను వ్యవహారమును గాదాచిత్క మగుటవలన నారజతవిషయక కాదాచిత్క మైన జ్ఞానముచేతనే సాధ్యమగును. అచ్చట సాక్షిరూప జ్ఞానమునం దైననో కాదా చిత్కత్వము సంభవింపదు. మఱేమనగా నవిద్యావృత్తిరూప జ్ఞానమునందే కాదా చిత్కత్వము సంభవించుచున్నది. అందువలన నారజతవ్యవహారముయొక్క కాదాచిత్కత్వ సిద్ధికొఱ కారజతగోచరావిద్యావృత్తి నవశ్య మంగీకరింపవలయును. అట్లు గాక, సాక్షిరూపనిత్యజ్ఞానముచేతను గాదాచిత్కవ్యవహారము కలుగు నన్నచో ఘటాది పదార్థవిషయక కాదాచిత్కవ్యవహారమును ఆసాక్షిచైతన్యముచేతనే సిద్ధము కావలయును. అందువలన ఘటాద్యాకారాంతఃకరణవృత్తియును సిద్ధము గాక పోవలయును.

మఱియు గొంద ఱాచార్యులచేత బ్రాతిభాసిక రజతాద్యాకారావిద్యావృత్తి ఖండన చేయబడియున్నది. అది ప్రౌఢివాదముచేత నని తెలియవలయును. తనబుద్ధియొక్క యుత్కర్షమును దెలియబఱచుట ప్రౌఢివాద మనబడును. అందువలన బూర్వోక్తరీతిగా భ్రమస్థలమునం దాయవిద్యయే రజతాది విషయా కారముగాను తద్జ్ఞానాకారముగాను బరిణామమును బొందుచున్న దను నీయర్థము నిర్దోషముగా సిద్ధించుచున్నది.

శంక:- భ్రమస్థలమున శుక్తియం దవిద్యవలన రజత ముత్పన్న మైనను అగుగాక. ఆరజతమునందు మిథ్యాత్వ మెట్లు?

సమా:- లోకమునందును ఎట్లైంద్రజాలికుని మాయారచిత పదార్థములు మిథ్యగానే చూడబడుచున్నవో అట్లవిద్యాకార్య మగుటవలన నారజతముగూడ మిథ్యయే యగును. అట్టి రజతాదులయొక్కమిథ్యాత్వమునందు బూర్వోక్త దృష్టార్థాపత్తియే ప్రమాణమై యున్నది.

(55) శ్రుతార్థాపత్తి నిరూపణము

ఇక ద్వితీయ మగు శ్రుతార్థాపత్తి నిరూపింపబడుచున్నది. **"తరతి శోక మాత్మవిత్"**- ఆత్మజ్ఞానము గల పురుషుడు శోకమును నాశము చేయు చున్నాడు.

ఇచ్చట శోకశబ్దముచేత బ్రమాతృత్వ కర్తృత్వాది సర్వబంధములను గ్రహింపవలయును. ఈశ్రుతివచనముచే బంధమునం దాత్మజ్ఞానముచేత నివర్త్యత్వ మేది శ్రుత మగుచున్నదో ఆ జ్ఞాననివర్త్యత్వము బంధము సత్య మని యంగీకరించుటయందు సంభవింపదు. ఏలయన, సత్యవస్తువునకు జ్ఞానముచేత నివృత్తి కలుగదు. మఱేమనగా గ్రియచేతనే నివృత్తి కలుగుచున్నది. ఉదా-ఘటాదులకు ముద్గర ప్రహారాది రూపక్రియచేతనే నివృత్తి గలుగుచున్నది. మిథ్యావస్తువుయొక్కనివృత్తి జ్ఞానముచేతనే యగుచున్నది. ఉదా-రజ్జుసర్పము యొక్కనివృత్తి రజ్జుజ్ఞానముచేత నగుచున్నది. అందువలన నాత్మజ్ఞానముచేత నివర్త్యత్వ మాబంధమునకు మిథ్యాత్వము లేక యనుపపన్నమై బంధము యొక్కమిథ్యాత్వము గల్పించుచున్నది. దీనినే శ్రుతార్థాపత్తి యందురు.

శంక:- సత్యవస్తువుయొక్క నివృత్తిజ్ఞానముచేత నగుట లేదని మీరు చెప్పినది యయుక్తమై యున్నది. ఏలయన, శ్రీరామకృత సేతుదర్శనముచేత సత్యమగు పాపముయొక్క నివృత్తి శాస్త్రప్రమాణములచేత దెలియబడుచున్నది. మఱియు గరుడధ్యానముచేత సత్యమగు విషయముయొక్క నివృత్తియును జూడబడుచున్నది. ఈలాగుననే సత్యబంధముగూడ నాత్మజ్ఞానముచేత నేల నివృత్తము గాగూడదు? అందువలన బంధమునకు మిథ్యాత్వము లేకయు జ్ఞాన నివర్త్యత్వము సంభవించుచున్నది.

సమా:- సత్యబంధము జ్ఞానముచే నివృత్త మగు ననుదానియందు మీచేత సేతుదర్శనరూపమును, గరుడధ్యానరూపము నైన ఏదృష్టాంతము చెప్పబడినదో ఆదృష్టాంతము దార్ష్టాంతికమునకు విషమ మగుటవలన బూర్వోక్తార్థమును సిద్ధింపజేయనేరదు. ఆవిషమత మెట్లనగా అచ్చట సేతువుయొక్క కేవలదర్శన మాత్రమువలన బ్రహ్మహత్యాది పాపనివృత్తి గానేరదు. మఱి యేమనగా, ధర్మశాస్త్రమున జెప్పబడిన బ్రహ్మచర్య శౌచ సత్యభాషణాది నియమములతో గూడిన సేతుదర్శనముచేతనే యాపాపనివృత్తి యగుచున్నది. ఒక వేళ నానియమ ములు లేక కేవలసేతుదర్శనమాత్రముచేత నాపాపనివృత్తి యగు నవినయెడల అచ్చట నుండునట్టి మ్లేచ్ఛాదులకు గూడ నాసేతుదర్శనమువలన బాపనివృత్తి గావలయును.

ఆ సేతుదర్శనమాత్రమువలన నాప్మేచ్ఛాదులకును, బాపకర్మనివృత్తియగు నన్నచో బాపనివృత్తికొఱకు సేతుదర్శనకర్త యగు పురుషునిగూర్చి నియమములను విధించియుండు ధర్మశాస్త్రములే యప్రమాణము లగును. కావున గ్రియారూప నియమములచే మిశ్రిత మగుటవలన నాసేతుదర్శనమును గ్రియారూపమే యగుచున్నది. జ్ఞానరూపము కాదు. ఆ క్రియారూప సేతుదర్శనమువలన సత్యపాప నివృత్తియును గాగలదు. ఈలాగుననే గరుడధ్యానముగూడ మానసక్రియా రూపమై యున్నందున నాక్రియారూపధ్యానముచేత సత్యవిషముయొక్క నివృత్తియును గాగలదు. మఱియు నిచ్చట బ్రసంగమునం దన్యసాధనాపేక్ష రహిత కేవలాత్మ జ్ఞానముచేతనే బంధమునకు నివర్త్యత్వము శ్రుతిచేత జెప్పబడియున్నది. ఆ జ్ఞాననివర్త్యత్వము బంధము సత్య మనుటయందు సంభవించుట లేదు. అందువలన జ్ఞాననివర్త్యత్వ మాబంధముయొక్క మిథ్యాత్వమును గల్పించుచున్నది.

(56) ప్రమాతృ విచారము

శంక:- పూర్వము జ్ఞాననివర్త్యత్వముచేత ప్రమాతృత్వాది బంధమునకు మిథ్యాత్వము సాధింపబడినది. అందు బ్రమాత యనునది ఏది? అనగా, ఆత్మ యనునది ప్రమాతయా? లేక యంతఃకరణ మనునది ప్రమాతయా? అచ్చట **"అసంగో హ్యయం పురుషః"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత నాత్మ యసంగ మని చెప్పబడి యున్నది. మఱియు బ్రమాజ్ఞానమున కాశ్రయము ప్రమాత యనబడును. అందువలన నాయసంగాత్మయందు బ్రమాతృత్వము సంభవింపదు. ఈలాగుననే యంతఃకరణమునందును బ్రమాతృత్వము సంభవింపదు. ఏలయన నంతః కరణము భూతకార్య మగుటవలన ఘటాదులవలె జడమై యున్నది. మఱియు బ్రమాతృత్వాది ధర్మములు చేతనమునకే యున్నవి. అందువలన జడమగు నంతఃకరణమునందు బ్రమాతృత్వము సంభవించుట లేదు.

సమా:- కేవలాత్మ కైనను, గేవలాంతఃకరణమున కైనను బ్రమాతృత్వము మే మంగీకరించుట లేదు, ఇక నేమనగా నంతఃకరణవిశిష్ట చైతన్యమునే మేము ప్రమాత యని యంగీకరించుచున్నాము. ఆప్రమాతయే కర్త, భోక్త యగుచున్నాడు.

అచ్చట బ్రమాజ్ఞానమున కాశ్రయ మగుటవలన నంతఃకరణవిశిష్ట చైతన్యము ప్రమాత యనబడును. మఱియు బ్రయత్న రూపకృతికి నాశ్రయ మగుటవలన గర్త యనబడును. ధర్మాధర్మ జన్యసుఖదుఃఖానుభవ రూపభోగమున కాశ్రయ మగుటవలన భోక్త యనబడును. ప్రమాతృత్వ, కర్తృత్వ, భోక్తృత్వములను మూడును అంతఃకరణవిశిష్ట చైతన్యరూప ప్రమాతయొక్క ధర్మములే యగుచున్నవి. కేవలాత్మకైనను, గేవలాంతఃకరణమున కైనను బ్రమాతృత్వాది ధర్మములు లేవు.

శంక:- ఆయంతఃకరణ విశిష్టచైతన్య రూపప్రమాత యాయంతఃకరణము కన్నను, జైతన్యమునకన్నను బృథక్కు గాదు. మఱియు బ్రమాతృత్వధర్మము కేవలచైతన్యమునం దైనను, గేవలాంతఃకరణమునందైనను ఉండుటలేదు. అందువలన నంతఃకరణ విశిష్టచైతన్యమునందును ఆప్రమాతృత్వధర్మ మెట్లుండ నగును? అనగా నుండదు.

సమా:-ఎట్లు కేవలాత్మయందును, గేవలాంతఃకరణమందును బ్రమాతృత్వము వాస్తవముగా లేదో, అట్లంతఃకరణవిశిష్ట చైతన్యమునందును బ్రమాతృత్వము వాస్తవముగా లేదు. ఇక నేమనగా నెట్లు శుక్తియందు రజత మారోపితమై యున్నదో అట్లంతఃకరణ విశిష్టచైతన్యమందు బ్రమాతృత్వ మారోపితమై యున్నది.

శంక:- ఎట్లు శుక్తియందు రజతారోపమునకు బూర్వ మీపురుషునకు దేశాంతరము నందుండు రజతముయొక్క యథార్థానుభవము కలిగి యా యనుభవజన్య సంస్కారముచేతనే శుక్తియందు రజతారోప మగుచున్నదో, అట్లా ప్రమాతృత్వారోపమునకు బూర్వ మేదైన నొకవస్తువు నందాప్రమాతృత్వముయొక్క యథార్థానుభవము కలిగినయెడల నప్పు డావిశిష్ట చైతన్యమునందు బ్రమాతృత్వారోపము సంభవించును. ఆ యథార్థానుభవము లేక ఆ యారోపము సంభవింపదు.

సమా:- ఏవస్తు వారోపిత మగుచున్నదో, ఆవస్తువుయొక్క పూర్వానుభవము మాత్రము కావలయును. ఆయనుభవము యథార్థ మగుగాక. లేక, భ్రమరూప మగుగాక. అచ్చట అనాదిసంస్కారమునం దీజీవున కాయంతఃకరణ విశిష్ట

చైతన్యమందు బ్రమాతృత్వముయొక్క భ్రమ యగుచున్నది. పూర్వపూర్వ భ్రమ రూపానుభవ జన్యసంస్కారమువలన నుత్తరోత్తర ప్రమాతృత్వముయొక్క యారోపము సంభవించుచున్నది. ఈప్రకారముగానే కర్తృత్వ భోక్తృత్వములయొక్క యారోపములను దెలియవలయును.

ఇచ్చట నైయాయికులు కేవలాత్మనే ప్రమాతృత్వాది ధర్మము లంగీకరించు చున్నారు. వారికథనము శ్రుతిస్మృతిప్రమాణములకు విరుద్ధ మగుటవలన నసంగతము. అచ్చట **"సాక్షీ చేతా: కేవలో నిర్గుణశ్చ, అసంగో హ్యాయం పురుష:, శరీరస్థోఽపి కౌంతేయ! న కరోతి న లిప్యతే ॥"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనములు నిరుపాధికాత్మను నిర్గుణము, అసంగము, నిర్లేపము అని చెప్పుచున్నవి. అట్టి యసంగాత్మయందు బ్రమాతృత్వాది ధర్మములు సంభవించుట లేదు. కావున నంత:కరణవిశిష్ట చైతన్యమునందే ప్రమాతృత్వాది ధర్మము లంగీకరింపవలయును. అట్లుగాక, ప్రమాతృత్వాది ధర్మములు కేవలాత్మయందే యంగీకరించినయెడల తద్ధర్మవిశిష్టాత్మయం దసంగనిర్గుణ నిర్లేప రూపత్వము సంభవింపదు. అందువలన, ఆత్మను అసంగము, నిర్గుణము, నిర్లేపము అని చెప్పి యుండునట్టి పూర్వోక్త శ్రుతిస్మృతివచనము లప్రమాణము లగును. మఱియు నైయాయికులు ప్రమాతృత్వాది బంధము లారోపితము లని యంగీకరించుట లేదు. మఱేమనగా, సత్యము లని యంగీకరించుచున్నారు. సత్యములని యంగీకరించినచో సత్య వస్తువునకు జ్ఞానముచేత నివృత్తి కలుగుట లేదు. కావున నైయాయిక మతమునందు బంధనివృత్తి రూపమోక్షమే సంభవింపని దగును. దీనిచేతను ఆ బంధము కల్పితమనియే యంగీకరింపవలయును.

శంక:- అంత:కరణ విశిష్టచైతన్యమునకు బ్రమాతృత్వాది ధర్మములు పూర్వము మీచే జెప్పబడినవి. అది సంభవింపదు. ఏలయన, ఆత్మ యసంగమును, నిరవయవమునై యున్నది. మఱియు నంత:కరణము సావయవమును, క్రియా సహితమునై యున్నది. అట్టి యాత్మ కంత:కరణముతో నేవిధముగాను సంబంధము సంభవించుట లేదు. సంబంధము లేక విశిష్టత్వము సంభవింపదు. ఒకవేళ సంబంధము లేకయు విశిష్టత్వము కల దనినయెడల హిమాచలవిశిష్టము

వింధ్యాచలమై యున్నదను వ్యవహారముగూడ గావలయును.

మఱియు నంతఃకరణము సత్యమా? లేక మిథ్యయా? అందు బ్రథమ సత్యపక్ష మంగీకరించినయెడల సత్యాంతఃకరణముయొక్క సంబంధమును సత్యరూపమే యగును. ఆసత్యసంబంధము జ్ఞానముచేత నివృత్తము కానేరదు. అందువలన నొకజీవాత్మకును మోక్షము కలుగక పోవలయును. మోక్షమున కభావ మైనచో నామోక్షప్రతిపాదకశాస్త్రములే యప్రమాణము లగును. మఱియు నంతఃకరణము మిథ్య యను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నదియును ఘటిల్లదు. ఏలయన, అంతఃకరణముయొక్కమిథ్యాత్వమునం దేప్రమాణమును లేదు. ఒకవేళ బ్రమాణము లేకయు నంతఃకరణము మిథ్య యనినయెడల నాత్మయందును ఆ మిథ్యాత్వమేల యుండగూడదు. అందువలన నంతఃకరణ విశిష్టచైతన్యమునకు బ్రమాతృత్వాది ధర్మము లున్నవను కథన మసంగతమై యున్నది.

సమా:- ఎట్లు శుక్త్యజ్ఞానమువలన శుక్తియందు రజతము కల్పిత మగు చున్నదో; అట్లాత్మయొక్క యజ్ఞానమువలన బ్రత్యగాత్మయం దీయంతః కరణాదులు స్వరూపముచేత నధ్యస్తములు అనగా గల్పితము లగుచున్నవి. అచ్చట అధ్యస్తము, కల్పితము, ఆరోపిత మను త్రివిధశబ్దములును ఒకటే యర్థముయొక్క వాచకములై యున్నవి. ఇంతయు జెప్పుటచేత నాయంతఃకరణముయొక్క కల్పితత్వము నీయనుమానమును బోధించుచున్నది. **"అంతఃకరణ మధ్యస్తమ్, జడత్వాత్, దృశ్యత్వాత్, అవిద్యకత్వాచ్చ, శుక్తిరజతవత్"**- అంతఃకరణ ప్రత్యగాత్మయం దధ్యస్తమై యున్నది, జడ మగుటవలనను, దృశ్య మగుటవలనను, అవిద్యక మగుటవలనను; ఏయే పదార్థము జడమును, దృశ్యమును, అవిద్యకము నగుచున్నదో ఆయా పదార్థ మధ్యస్తమే యగుచున్నది, ఉదా- శుక్తిరజతము జడము, దృశ్యము అవిద్యక మగుటవలన నధ్యస్తమై యున్నది. ఈయనుమాన ప్రమాణము చేత నంతఃకరణమునందు గల్పితత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది. అట్లే 'అతోఽ న్యదార్తమ్'- చైతన్యాత్మకన్న నన్య మైన సర్వపదార్థములు మిథ్యయై యున్నవను శ్రుతిప్రమాణముచేతను ఆయంతఃకరణమునందు గల్పితత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది.

అందువలన నాయంతఃకరణము కల్పితమే యగుచున్నది.

మఱియు "జడోఽహమ్; చేతనోఽహమ్" అను ననుభవమువలన జడము లగు నంతఃకరణాదులయొక్క యధ్యాస మాత్మయందును, మఱియు జేతన మగు నాత్మయొక్కయధ్యాస మంతఃకరణమునందును బ్రతీత మగుచున్నది. అందువలన సిద్ధాంతమునం దాత్మకును అంతఃకరణాద్యనాత్మకును బరస్పరా ధ్యాసము వివక్షితమై యున్నది. అయినను దానియం దింతభేద మున్నది. ఎట్లంతఃకరణాదులు స్వరూపముచేత నాత్మయం దధ్యస్తమో; అట్లాత్మ యంతః కరణాదులయందు స్వరూపముచేత నధ్యస్తము గాదు. మఱి యేమనగా, ఆయంతఃకరణమునం దాత్మ సంసర్గరూపముచేత నధ్యస్తమై యున్నది. అట్లుగాక, అంతఃకరణాదులవలె నాత్మకూడ స్వరూపముచేత నధ్యస్త మైనయెడల నధిష్ఠాన జ్ఞానముచేత నెట్లంతఃకరణాదులకు బాధ కలుగుచున్నదో; అట్లాయాత్మకును బాధ కలుగవలయును. మఱియు సర్వమునకు సాక్షిరూప మగుటవలన బాధక యోగ్యమగు నాత్మ పరమార్థసత్యమై యున్నది. అట్టి యాత్మకు బాధ సంభ వించుట లేదు. అందువలన నంతఃకరణమునం దాత్మకు స్వరూపముచేత నధ్యాసము సంభవింపదు. ఇక నేమనగా, సంసర్గరూపముచేతనే యధ్యాసము సంభవించుచున్నది. ఈప్రకారముగా నాత్మానాత్మలయొక్క యధ్యాసమును శ్రీమద్భగవద్భాష్యకారులు శారీరకమీమాంసయొక్కయాదియందు జెప్పి యున్నారు. ఈరీతిగా నసంగాత్మయందంతఃకరణాదులకు వాస్తవసంబంధము లేకపోయినను ఆధ్యాసికసంబంధము సంభవించుచున్నది. ఆయాధ్యాసిక సంబంధముచేతనే యాత్మ కంతఃకరణవిశిష్టత్వము నున్నది. అందువలన నంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యమునందు బ్రమాతృత్వాది ధర్మములు సంభవించుచున్నవి.

(57) అధ్యాస లక్షణము

శంకః- అంతఃకరణాదు లాత్మయం దధ్యస్తములై యున్న వను మీకథ నము, ఎపుడధ్యాసముయొక్క స్వరూపము నిర్ణీత మగుచున్నదో, అపుడు సంభవించుచున్నది. ఆ యధ్యాసముయొక్క స్వరూపనిర్ణయము లేక యంతః కరణాదు లధ్యస్తము లనుట సంభవింపదు. ఇట్టి శంక ప్రాప్తము కాగా.

సమా:- ఇక, అధ్యాసలక్షణము చెప్పబడుచున్నది. **"పరత్ర పరావభాసః అధ్యాసః"**- అన్యమునం దన్యముయొక్క యేయవభాసమున్నదో అది యధ్యాస మనబడును. ఆ యధ్యాసము జ్ఞానాధ్యాసము, అర్థాధ్యాసము అను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అచ్చట జ్ఞానాధ్యాసపక్షమందో ఆయవభాస పదముచేత భ్రాంతిజ్ఞానమును గ్రహింపవలయును. మఱియు నర్థాధ్యాసపక్షమం దాయవభాస పదముచేత భ్రమజ్ఞానమునకు విషయభూత రజతా ద్యర్థములను గ్రహింప వలయును. అందువలన బూర్వోక్తాధ్యాసముయొక్కలక్షణ మా ద్వివిధా ధ్యాసములయందును ఘటిల్లును.

(58) జ్ఞానాధ్యాసార్థాధ్యాస లక్షణములు.

ఇక యథాక్రమముగా జ్ఞానాధ్యాసార్థాధ్యాసములయొక్కలక్షణములు చెప్పబడుచున్నవి. అందు **"అతస్మిన్ తద్బుద్ధిః జ్ఞానాధ్యాసః"**-ఏవస్తువు యొక్కయధికరణతకు అయోగ్య మయిన యధికరణమునందు ఆ సజాతీయ వస్తువుయొక్క బుద్ధి యేది గలదో అది జ్ఞానాధ్యాస మనబడును. ఉదా- వాస్తవముచేత రజతత్వముయొక్కయధికరణత కయోగ్యమైన శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్." అను బుద్ధియును వాస్తవముచేత నంతఃకరణాది రూపానాత్మత్వము యొక్క యధికరణత కయోగ్య మైన యాత్మయం దనాత్మబుద్ధియును జ్ఞానాధ్యాస మనబడును.

మఱియు **"ప్రమాణాజన్యజ్ఞాన విషయత్వే సతి పూర్వదృష్టత్వావధికరణ మర్థాధ్యాసః"**- ఏపదార్థము ప్రమాణాజన్యజ్ఞానమునకు విషయమయ్యును, పూర్వదృష్టత్వ ధర్మమున కనధికరణ మయ్యు నున్నదో ఆపదార్థ మర్థాధ్యాస మనబడును. ఉదా- శుక్తియందురజతమును ఆత్మయం దంతఃకరణాదికమును అర్థాధ్యాసరూపములై యున్నవి. అచ్చట నాశుక్తిరజతమును విషయము జేయునట్టి "ఇదం రజతమ్" అను నేజ్ఞాన మున్నదో ఆజ్ఞాన మప్రమారూప మగుటవలన నేప్రమాణముచేతను జన్యము గాదు. అందువలన నారజతము ప్రమాణాజన్య జ్ఞానమునకు విషయమై యున్నది. మఱియు నారజతము తన ప్రతీతికన్న బూర్వము లేనందువలన నారజతము పూర్వదృష్టత్వ ధర్మమున కనధికరణ

మయ్యు నున్నది. కావున నారజతమునం దర్థాధ్యాస రూపత్వము సంభవించు చున్నది. ఈప్రకారముగా నర్థాధ్యాసలక్షణము రజ్జుసర్పాదులయందును దెలియవలయును.

అందు **"పూర్వదృష్టత్వానధికరణమ్"** అను నింతమాత్రమే యాయర్థాధ్యాసమునకు లక్షణ మనినయెడల ఇప్పుడు నూతనముగా నుత్పన్న మైన ఘటము నందాలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగును. ఎట్లనగా, ఆఘటముకూడ బూర్వదృష్టత్వ ధర్మమున కనధికరణమే యగుచున్నది. ఆ యతివ్యాప్తిదోషమును నివారించుటకై లక్షణమునందు **"ప్రమాణాజన్యజ్ఞానవిషయత్వే సతి"** అని చెప్పబడినది. అది యాఘటమునందు లేదు. మఱి యేమనగా, నాఘటమునందు బ్రమాణజన్య జ్ఞానముయొక్క విషయత్వమే యున్నది. అందువలన నాఘటమునం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగట లేదు.

మఱియు "ప్రమాణాజన్యజ్ఞానవిషయత్వమ్" అను నింతమాత్రమే యాయర్థాధ్యాసమునకు లక్షణ మనినయెడల స్మరింపబడిన శివవిష్ణు గంగాదులయం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి గలుగును. ఎట్లనగా బ్రమాణాజన్య మైన స్మృతిజ్ఞానముయొక్క విషయత్వము వారియందు నున్నది. ఆ యతివ్యాప్తి దోషమును నివారించుటకై లక్షణమునందు **"పూర్వదృష్టత్వానధికరణమ్"** అను పదము చెప్పబడినది. అచ్చట బూర్వదృష్టపదార్థముయొక్క స్మృతియే కలుగు చున్నది. స్మర్యమాణపదార్థములయందు బూర్వదృష్టత్వ ధర్మమున కనధికరణ త్వము లేదు. మఱి యేమనగా, అధికరణత్వమే యున్నది. అందువలన స్మర్యమాణ పదార్థములయం దా యర్థాధ్యాస లక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు.

ఇచ్చట బూర్వోక్తార్థాధ్యాస లక్షణమునందు బ్రమాణశబ్దముచేత బ్రత్యగభిన్న బ్రహ్మబోధక మగు నేతత్త్వమస్యాది మహావాక్యము లున్నవో వానిని గ్రహింప వలయును. ఆమహావాక్యరూప ప్రమాణముచేత నజన్య మైన వృత్త్యభివ్యక్త చైతన్య రూపజ్ఞాన మేది గలదో ఆజ్ఞానమునకు విషయత్వము ఘటాదివ్యావహారిక పదార్థములయందును శుక్తిరజతాది ప్రాతిభాసిక పదార్థములయందు నున్నది. మఱియు జైతన్యాత్మ కన్న భిన్న మైన సర్వానాత్మ పదార్థములు క్షణక్షణమునందు

బరిణామమును బొందుచుండుటవలన నాఘటపటాది పదార్థములయందు బూర్వదృష్టత్వ ధర్మమున కనధికరణత్వము నున్నది. కావున బూర్వోక్తార్థాధ్యాస లక్షణము వ్యావహారిక ప్రాతిభాసిక సర్వపదార్థములకు సాధారణమై యున్నది. ఇచ్చట దాత్పర్యమే మనగా, వేదాంతసిద్ధాంతమునందు బ్రహ్మచైతన్యముకన్న భిన్నము లైన ఘటాది వ్యావహారిక పదార్థములును, శుక్తిరజతాది ప్రాతిభాసిక పదార్థములును ఏవి గలవో యాసర్వము బ్రహ్మచైతన్యమునం దధ్యస్త మగుటవలన నర్థాధ్యాసరూపమే యగుచున్నది. అందువలన బూర్వోక్తార్థాధ్యాస లక్షణమునకు వ్యావహారిక ప్రాతిభాసిక సర్వపదార్థములయొక్క సాధారణ లక్షణత్వము యుక్తమై యున్నది.

మఱియు గొందఱు గ్రంథకారులో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. పూర్వోక్తార్థాధ్యాసలక్షణము కేవలప్రాతిభాసిక రజతాదులకే యున్నది. ఘటాది వ్యావహారిక పదార్థముల కాలక్షణము కాదు. అందువలన నాలక్షణము నందుండు ప్రమాణ శబ్దముచేత దత్త్వమస్యాది ప్రమాణములను గ్రహించుట కూడదు. మఱి యేమనగా, ఆప్రమాణశబ్దముచేత నజ్ఞాతార్థబోధక ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములనే గ్రహింప వలయును. ఆ ప్రత్యక్షాది ప్రమాణాజన్య జ్ఞానవిషయత్వము కేవలశుక్తి రజతాది ప్రాతిభాసిక పదార్థములయందే యున్నది. ఘటాదివ్యావహారిక పదార్థములయందు లేదు. అందువలన బ్రాతిభాసికశుక్తి రజతాదిరూపార్థాధ్యాసమునకే పూర్వోక్తలక్షణ మున్నది.

(59) అర్థాధ్యాస విభాగ కథనము

ఇక బూర్వోక్తార్థాధ్యాసవిభాగము చెప్పబడుచున్నది. ఉక్తార్థాధ్యాసము ప్రాతీతికము, వ్యావహారిక మను భేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది. అందు **"ఆగంతుకదోషజన్యః ప్రాతీతికః"**- ఏపదార్థ మాగంతుక దోషముచే జన్యమై యున్నదో ఆపదార్థము ప్రాతీతిక మనబడును. ఈప్రాతీతికము ప్రాతిభాసిక మనియును జెప్పబడును. ఉదా-శుక్తియందు రజతమును, రజ్జువునందు సర్పమును, మరుభూమియందు జలమును- ఇత్యాది పదార్థము లాగంతుక దోషజన్యము లగుటవలన బ్రాతీతికము లనబడుచున్నవి. అచ్చట బ్రాతీతిక పదార్థమునకు జనకము లగు దోషములు ప్రమాతృదోషము, విషయదోషము,

కరణదోషము అను భేదముచేత త్రివిధములై యున్నవి. రాగభయాదికము ప్రమాతృగతదోషము. సాదృశ్యాదికము విషయగతదోషము. కాచకామిలాదికము చక్షురాదికరణగత దోషము-ఈరీతిగా త్రివిధదోషములచేత జన్య మగుటవలన నాశుక్తిరజతాదికము ప్రాతీతికార్థాధ్యాసరూపమై యున్నది.

మఱియు **"ప్రాతీతికభిన్నః వ్యావహారికః"**- ఆగంతుక దోషజన్య మగు ప్రాతీతిక పదార్థములకన్న భిన్నము లగు నేపదార్థము లున్నవో అవి వ్యావహారికము లనబడును. ఉదా- ఆకాశము మొదలు ఘటపర్యంత పదార్థములు వ్యావహారి కార్థాధ్యాసరూపములై యున్నవి. అచ్చట ఆత్మజ్ఞానమునకు బూర్వ మేపదార్థములకు బాధ కలుగుట లేదో ఆపదార్థములు వ్యావహారికము లని చెప్పబడును. మఱియు నాత్మజ్ఞానమునకు బూర్వమే యేపదార్థములకు బాధ కలుగుచున్నదో; ఆపదార్థములు ప్రాతీతికము లనియును, బ్రాతిభాసికము లనియును జెప్పబడును.

మఱియు గొందఱు గ్రంథకారు లాప్రాతీతిక వ్యావహారికార్థాధ్యాసముల కీవక్ష్యమాణ సాధారణ లక్షణమును చెప్పుచున్నారు. **"దోషసంప్రయోగ సంస్కార జన్యత్వ మధ్యాసత్వమ్"**- పూర్వోక్తదోషములును శుక్త్యాద్యధిష్ఠానములతో జక్షురాదీంద్రియములకు సంయోగరూప సంబంధమును దేశాంతరీయ రజతాదుల యొక్క యనుభవజన్య సంస్కారము నను నీత్రితయముచేత జన్యత్వ మేది గలదో అదియే యారజతాదులయం దధ్యస్తత్వమై యున్నది. యద్యపి సిద్ధాంతమునం దవిద్య యనాది యగుటవలన నాదోషములచేత జన్యము గాదు, అందువలన నాయవిద్యాధ్యాసమునం దుక్తలక్షణమున కవ్యాప్తియే కలుగును, తథాఽపి యీలక్షణ మంతఃకరణాది రూపకార్యాధ్యాసములకే యున్నది. అనాద్యవిద్య కీలక్షణము కాదు. అందువలన నాలక్షణమున కలక్ష్యరూప మైన యవిద్యయం దవ్యాప్తి కలుగదు. ఇచ్చట తాత్పర్య మేమనగా గార్యాధ్యాసమే జాగ్రత్స్వప్న ములయందు జీవునియొక్క యనర్థమునకు హేతువై యున్నది. ఆ యవిద్యా ధ్యాసము సుషుప్తియం దుండున దైనను అనర్థమునకు హేతువు కాదు. అందువలన బూర్వోక్తలక్షణము కార్యాధ్యాసములకే యున్నది.

శంక:- పూర్వోక్తలక్షణమునందు దోషము, సంబంధము, సంస్కార మను త్రివిధపదములు చెప్పుటకు ప్రయోజన మేమి?

సమా:- ఆలక్షణమునం దాత్రివిధపదములను జెప్పుటచేత నధ్యాసమున కీరెండు లక్షణములు సిద్ధ మగుచున్నవి. **"దోషజన్యత్వే సతి సంస్కార జన్యత్వ మధ్యస్తత్వమ్"**- లేక, **"సంప్రయోగజన్యత్వే సతి సంస్కారజన్యత్వ మధ్యస్తత్వమ్"**- ఏపదార్థము దోషముచే జన్యమై సంస్కారముచేతను జన్య మగుచున్నదో ఆపదార్థ మధ్యస్త మనబడును. లేక, ఏపదార్థము సంబంధముచే జన్యమై సంస్కారముచేతను జన్య మగుచున్నదో ఆపదార్థ మధ్యస్త మనబడును.

అందు ప్రథమలక్షణమునందు సంస్కారజన్యస్మృతియం దతివ్యాప్తిని నివారించుటకై "దోషజన్య" మను పదము చెప్పబడినది. మఱియు దోషరూప విషయముచేత జన్య మగు నే దోషప్రత్యక్షప్రమ యున్నదో దానియం దతివ్యాప్తిని నివారించుటకై యాలక్షణమునందు "సంస్కారజన్య" మను పదము చెప్పబడినది. ఈలాగుననే ద్వితీయ లక్షణమునందును సంస్కారజన్య స్మృతిజ్ఞానమునం దతివ్యాప్తిని నివారించుటకై "సంప్రయోగజన్య" మను పదము చెప్పబడినది. మఱియు సంప్రయోగజన్య ప్రత్యక్షప్రమయం దతివ్యాప్తిని నివారించుటకై "సంస్కారజన్య" మనుపదము చెప్పబడినది. యద్యపి, ఈద్వితీయలక్షణమునకు "సోఽయం దేవదత్తః" అను ప్రత్యభిజ్ఞా ప్రత్యక్షమునం దతివ్యాప్తి కలుగుచున్నది, ఎట్లనగా, ఆ ప్రత్యభిజ్ఞ సంప్రయోగ సంస్కారము లను రెంటిచేతనే జన్యమై యున్నది. తథాఽపి, ఆ లక్షణమునందు "ప్రత్యభిజ్ఞా భిన్న త్వే సతి" అను విశేషము చెప్పినయెడల నాప్రత్యభిజ్ఞయం దతివ్యాప్తి కలుగదు.

శంక:-ఆత్మయం దే యంతఃకరణాద్యధ్యాసము లున్నవో వానియందు సంప్రయోగజన్యత్వము సంభవించుట లేదు. ఏలయన, అధిష్ఠాన మగు నాత్మతో జక్షురాదీంద్రియములకు సంబంధము లేదు. అందువలన నంతఃకరణాధ్యాసము నందు బూర్వోక్తలక్షణమున కవ్యాప్తియే కలుగును.

సమా:- అచ్చట సంప్రయోగ శబ్దముచేత నధిష్ఠాన మగు నాత్మయొక్క సత్తాదిసామాన్యాంశజ్ఞానమే వివక్షితమై యున్నది. ఆ సామాన్యజ్ఞాన మంతః

కరణాదులయొక్కయధ్యాసమునకు బూర్వ మున్నదే యగుచున్నది. ఆయధిష్ఠాన మగు నాత్మయొక్క సామాన్యజ్ఞాన మేయింద్రియముచేతను జన్యము గాదు. మఱి యేమనగా దనన్వయంజ్యోతిస్స్వభావముచేతనే యున్నది. అందువలన నంతఃకరణాద్యధ్యాసమునందు బూర్వోక్త లక్షణమున కవ్యాప్తి కలుగుట లేదు.

శంక:- పూర్వము దోషమును, సంస్కారమును రజతానురూపార్థమునకు జనకము లని చెప్పబడినవి. అది సంభవింపదు. ఏలయన, ఆదోషసంస్కారములు రజతాది జ్ఞానమునకే జనకములుగా జూడబడుచున్నవి.

సమా:- పూర్వోక్తదోష సంస్కారము లుండినయెడల రజతాది రూపార్థ మును, దానిజ్ఞానమును ఉత్పన్న మగుచున్నవి. ఆదోషసంస్కారములు లేనియెడల రజతాది రూపార్థమును, దానిజ్ఞానమును ఉత్పన్న మగుట లేదు. ఈరీతిగా నన్వయ వ్యతిరేకములచేత దోషసంస్కారముల కర్థాధ్యాస జ్ఞానాధ్యాసము లను రెంటినిగూర్చి కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన జ్ఞానాధ్యాసమునకువలె నర్థాధ్యాసము నకుగూడ దోషసంస్కారములచేత జన్యత్వము సంభవించుచున్నది. ఈపూర్వోక్తాభి ప్రాయముచేతనే శ్రీమద్భగవద్భాష్యకారులు **'స్మృతిరూపః పరత్ర పూర్వదృష్టావభాసః'** అని యధ్యాసమునకు లక్షణము చెప్పియున్నారు. ఈయధ్యాసలక్షణము జ్ఞానా ధ్యాసమునకును, అర్థాధ్యాసమునకును సాధారణమై యున్నది. అందు జ్ఞానాధ్యాస పక్షమం దైననో ఆ భాష్యోక్తలక్షణమున కీవక్ష్యమాణార్థము చేయవలయును.

స్మృతిరూపః-సంస్కారజన్య మగుటవలన స్మృతికి సదృశమును, పరత్ర- అన్యస్థలమునందు, పూర్వదృష్టావభాసః- పూర్వదృష్టార్థమునకు సజాతీయము నైన యే యర్థముయొక్క జ్ఞాన మున్నదో, అది జ్ఞానాధ్యాస మనబడును. ఉదా- శుక్తియందు" ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానమై యున్నది. మఱియు నర్థాధ్యాస పక్షమునం దాభాష్యోక్తలక్షణమున కీవక్ష్యమాణార్థ మున్నది. స్మృతిరూపము- ప్రమాణాజన్యజ్ఞానమునకు విషయమును, పూర్వదృష్టార్థమునకు సజాతీయము నైన యేయర్థ మున్నదో ఆయర్థ మర్థాధ్యాస మనబడును. ఉదా- శుక్త్యాదులయందు రజతాదికమై యున్నది.

ఈప్రకారముగా నధ్యాసము సిద్ధించుచుండగా ప్రమాతృత్వ కర్తృత్వ భోక్తృత్వాది బంధము లధ్యస్తము లగుటవలన వానికి మిథ్యాత్వము సంభవించుచున్నది. అందువలన "తరతి శోక మాత్మవిత్" అను శ్రుతివచనముచేత బంధమునం దేజ్ఞాననివర్త్యత్వము వినబడుచున్నదో; అది బంధమునకు మిథ్యాత్వము లేక యనుపపన్నమై యాబంధమునకు మిథ్యాత్వము కల్పించుచున్న దను పూర్వోక్త శ్రుతార్థాపత్తి సిద్ధమైనది.

అర్థాపత్తిప్రమా నిరూపణము సమాప్తము.

అభావప్రమ

ఇక షష్ఠ మగు నభావప్రమ నిరూపింపబడుచున్నది. **"యోగ్యానుపలబ్ధికరణికాప్రమా అభావప్రమా"**-యోగ్యానుపలబ్ధి యేప్రమకు గరణమై యున్నదో ఆప్రమ యభావప్రమ యనబడును. అం దేయధికరణమునం దేయభావము యొక్క జ్ఞానము కలుగుచున్నదో; ఆయధికరణమునం దా యభావముయొక్క ప్రతియోగిజ్ఞాన ముపలబ్ధి యందురు. ఆ యుపలబ్ధిని ఉపలంభ మనియును జెప్పుదురు. ఆయుపలబ్ధ్యభావమును అనుపలబ్ధి యనియును, అనుపలంభ మనియును జెప్పుదురు. ఆ యనుపలబ్ధియే యాయభావప్రమకు గరణమై యున్నది. ఉదా- ఏభూతలమునందు "ఘటోఽస్తి" యను ఘటజ్ఞానము కలుగుచున్నదో ఆభూతలమునందు "ఘటో నాస్తి" యను ఘటాభావజ్ఞానము కలుగుట లేదు. మఱియేమనగా" ఘటోఽస్తి" యనుజ్ఞానమున కెచ్చట నభావము కలుగుచున్నదో అచ్చటనే "ఘటో నాస్తి" యను జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన ఘటజ్ఞానముయొక్క యభావరూపాఽనుపలబ్ధియందా విషయక ప్రమాకరణత యన్వయ వ్యతిరేకములచేత సిద్ధ మగుచున్నది. అయినను ఆ యనుపలబ్ధియందు యోగ్యతయు నపేక్షితమై యున్నది.

ఒకవేళ గేవల మనుపలబ్ధిమాత్రముచేతనే యభావప్రమ కలుగు నన్నచో ఆ యనుపలబ్ధిచేత నంధకారమునందు ఘటాభావప్రమయును ఆత్మయందు భావప్రమయును గలుగవలయును. ఏలయన, అంధకారమునందు ఘటోపలబ్ధి

కలుగుట లేదు. ఘటోపలబ్ధ్యభావ రూపానుపలబ్ధి అచ్చటను ఉన్నది. అట్లే ఆత్మయందు ధర్మాధర్మములయొక్క యుపలబ్ధియును గలుగుట లేదు. ఆధర్మాధర్మోపలబ్ధ్యభావ రూపానుపలబ్ధి అచ్చటను ఉన్నది. అయినను ఉక్తస్థల ములయం దభావవిషయకప్రమ కలుగుట లేదు. అందువలన నభావప్రమో త్పత్తియం దాయనుపలబ్ధికి యోగ్యతాపేక్ష యవశ్య మున్నది. అనుపలబ్ధిచేత నేయభావజ్ఞానము కలుగుచున్నదో, ఆయభావముయొక్క ప్రతియోగి నారోపించుట వలన నెచ్చట నాప్రతియోగియొక్క యుపలబ్ధ్యాపాదనము చేయబడుచున్నదో అచ్చట నాయుపలబ్ధ్యభావరూప మగు నేయనుపలబ్ధి యున్నదో అది యోగ్యాను పలబ్ధి యనబడును. ఉదా - ప్రకాశసహిత భూతలమునందు **"య ద్యత్ర ఘటస్స్యాత్ తర్హి ఉపలభ్యేత"**- ఈభూతలమునం దొకవేళ ఘట మున్నయెడల ఈభూతలము వలె నాఘటముగూడ బ్రతీత మగును. అయినను బ్రతీతము గాలేదు. కావున నీభూతలమునందు ఘటము లేదు అను నీరీతిగా ఘటరూప ప్రతి యోగిసత్త్వము యొక్క యారోపముచేత నాఘటోపలబ్ధ్యాపాదనము చేయబడుచున్నది. అందువలన నాఘటోపలబ్ధ్యభావరూప ఘటానుపలబ్ధి యోగ్య మని చెప్పబడును.

ఆ యోగ్యానుపలబ్ధిచేత బ్రకాశసహిత భూతలమునందు "ఘటో నాస్తి" యను నభావప్రమ కలుగుచున్నది. మఱియు నంధకారమునందు ఘట మున్నను ఆత్మయందు ధర్మాధర్మము లున్నను అవి ప్రతీతము లగుట లేదు. ఈయంధకార మందు ఘట మున్నయెడల బ్రతీతము గావలయును, ఆత్మయందు ధర్మా ధర్మము లున్నయెడల బ్రతీతములు కావలయును- అను నీరీతిగా ఘటాదిరూప ప్రతియోగి సత్త్వముయొక్క యారోపముచేత దదుపలబ్ధ్యాపాదనము చేయబడుట లేదు. అందువలన నంధకారమునందు ఘటానుపలబ్ధియును, ఆత్మయందు ధర్మాధర్మములయొక్క యనుపలబ్ధియును యోగ్యము గాదు. ఈకారణముచేత నంధకారమునందు ఘటాభావముయొక్కయు, ఆత్మయందు ధర్మాధర్మా భావ ములయొక్కయు జ్ఞాన మనుపలబ్ధిచేత గలుగుట లేదు. మఱి యేమనగా అనుమానాదికముచేత నాయభావ జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అచ్చట బూర్వోక్త

యోగ్యానుపలబ్ధియే కరణమై యున్నది. అభావప్రమ ఫలమై యున్నది.

ఇచ్చట నైయాయికులు చెప్పున దేమనగా పూర్వోక్తయోగ్యానుపలబ్ధి సహకృతేంద్రియరూప ప్రత్యక్షప్రమాణముచేతనే భూతలాదికమునందు ఘటాద్యభావజ్ఞానము గలుగుచున్నది. ఆ యభావజ్ఞానముకొఱ కాయోగ్యానుపలబ్ధిని బృథక్ప్రమాణముగా నంగీకరించుటయందు గౌరవదోషము ప్రాప్తించుచున్నది.

మఱికొంద ఱాఘటాభావముయొక్క యధికరణ మగు భూతలముతో జక్షురింద్రియమునకు సంయోగసంబంధ మున్నది. అయినను, ఆఘటాభావముతో జక్షురింద్రియమున కేసంబంధమును లేదు. అందువలన నభావజ్ఞానమునం దింద్రియమునకు గరణత్వము సంభవింప దని చెప్పుచున్నారు అట్లు చెప్పుటయును అసంగతము. ఏలయన, ఆ యభావముతో నింద్రియమునకు సంయోగాదిరూప సంబంధము లేకపోయినను విశేషణ విశేష్యభావ రూపసంబంధ మున్నది. ఆసంబంధముచేత నా యభావమున కింద్రియముచేత బ్రత్యక్షజ్ఞానము సంభవించుచున్నది.

ఈనైయాయికుల మతము సమీచీనము గాదు. ఎట్లన, చక్షురాదీంద్రియములకు భూతలాద్యధికరణములతోనే సంయోగాది రూపసంబంధ మున్నది. ఆయభావముతో నొకసంబంధమును లేదు. అందువలన జక్షురాదీంద్రియములు భూతలాది రూపాధికరణ జ్ఞానమునందే చరితార్థమై యున్నది. అభావజ్ఞానమునందాయింద్రియమునకు గరణత్వము లేదు. మఱియు నైయాయికు లింద్రియమునకభావముతో నే విశేషణవిశేష్య భావసంబంధ మంగీకరించినారో అదియుగూడ నసంగతమై యున్నది. ఏల యన, రెండుపదార్థములకు పరస్పరసంబంధము కలుగుచున్నది. ఆసంబంధ మా రెండుసంబంధులకన్న భిన్న మయ్యును ఆరెండు సంబంధుల కాశ్రిత మయ్యును, ఏకమయ్యు నున్నది. ఉదా- చక్షుర్భూతల సంయోగసంబంధ మాచక్షుర్భూతలరూపము లగు రెండుసంబంధులకన్న భిన్నమును, ఆరెండుసంబంధుల కాశ్రితమును, ఏకమునై యున్నది. ఈవిధమైన సంబంధలక్షణ మా విశేషణవిశేష్య భావములయందు ఘటిల్లదు.

ఏలయన "ఘటాభావవద్భూతలమ్" అను ప్రతీతియందు ఘటాభావము విశేషణమై యున్నది. భూతలము విశేష్యమై యున్నది. మఱియు "భూతలే ఘటాభావః" అను ప్రతీతియందు భూతలము విశేషణమై యున్నది. ఘటాభావము విశేష్యమై యున్నది. అచ్చట నాయభావమునం దుండు నేవిశేషణత గలదో అది విశేషణ భావమై యున్నది. మఱియు నాయభావమునం దుండు నేవిశేష్యత గలదో అది విశేష్య భావమై యున్నది. అందు విశేషణభావము విశేషణ రూపమే యగుచున్నది. మఱియు విశేష్యభావమును విశేష్యరూపమే యగుచున్నది. ఆవిశేషణవిశేష్యములకన్న విశేషణవిశేష్యభావములు భిన్నములు గావు. మఱియు నభేదమునం దాధారాధేయభావములు కలుగుట లేదు. కావున నావిశేషణ విశేష్య భావము లా యభావరూప సంబంధికన్నను భిన్నములును, సంబంధియొక్క ఆశ్రితములును గావు. అట్లే విశేషణతా విశేష్యతా రూపములచేత ద్వివిధము లగుటవలన నేకమును గాదు. అందువలన నావిశేషణ విశేష్య భావముల కింద్రియ సంబంధ రూపత్వము సంభవించుట లేదు.

మఱియు నభావప్రత్యక్షమునందు విశేషణతా సంబంధమును గారణ మని యంగీకరించినయెడల వ్యవహితభూతల మందుండు నభావముగూడ జక్షు రింద్రియముచేత బ్రత్యక్షము కావలయును. ఏలయన, ఆభూతలమునం దాయభావము విశేషణరూపముచే నున్నది. మఱియు జక్షురింద్రియమునకును భూతలముతో సంయుక్త సంయోగాదిరూప పరంపరా సంబంధ మున్నది. మఱియు విశేషణతకును ఇంద్రియసంబంధ మంగీకరించినచో భూతలము నందుండు ఘటమును, ఆఘటమునందుండు రూపాదులును, ఆ విశేషణతా సంబంధము చేతనే ప్రత్యక్షములు గావలయును. అందువలన నైయాయికు లంగీకరించి యుండు నేసమవాయాది సంబంధము లున్నవో; ఆసర్వమునకును లోపము కలుగును. అందువలన ఆ విశేషణ విశేష్య భావములయందు సంబంధ రూపత్వము సంభవింపదు. మఱియు జక్షురాదీంద్రియములు స్వాసంబద్ధార్థములను బ్రత్యక్షము చేయుట లేదు. అందువలన నభావజ్ఞానమునం దింద్రియము కరణము కాదు. మఱి యేమనగా బూర్వోక్తయోగ్యానుపలబ్ధియే కరణమై యున్నది.

(60) కరణలక్షణము

ఇక, ప్రసంగానుసారముగా గరణలక్షణము చెప్పబడుచున్నది." **అసాధారణ కారణం కరణమ్**"-ఏకార్యమున కేది యసాధారణ కారణమై యున్నదో ఆయసాధారణకారణ మాకార్యమునకు గరణ మని చెప్పబడును. ఉదా- ప్రత్యక్షప్రమకు జక్షురాదీంద్రియము లసాధారణకారణము లగుటవలన గరణములై యున్నవి. ఈలాగుననే యుక్తాభావప్రమకు యోగ్యానుపలబ్ధి యసాధారణకారణ మగుటవలన గరణమై యున్నది. ఈరీతిగానే యనుమానాదులయందును గరణలక్షణము దెలియవలయును. అందు గార్యమాత్రమునుగుఱించి సాధారణ కారణము లగు నదృష్టదేశ కాలాదులయం దాలక్షణముయొక్కయతివ్యాప్తి నివారించుటకొఱ కాలక్షణమునం దసాధారణ మనుపదము చెప్పబడినది.

(61) కారణలక్షణము

అచ్చట, పూర్వోక్తకరణ లక్షణము కారణముచేత ఘటిల్లుచున్నది. అందువలన గరణలక్షణము సిద్ధించుటకొఱకు గారణలక్షణము చెప్పబడుచున్నది. "**నియతపూర్వవృత్తికారణమ్**"- ఏపదార్థమే కార్యోత్పత్తికి బూర్వము నియతముగా వర్తించుచున్నదో, ఆపదార్థ మాకార్యమునకు గారణ మని చెప్పబడును. ఉదా- ఘటరూప కార్యోత్పత్తికి బూర్వకాలమునందు మృత్తికాకులాల దండచక్రాదికము నియతముగా నున్నది. అందువలన ఆమృత్తికాదులు ఘటరూపకార్యమునకు గారణము లనబడుచున్నవి.

(62) కారణ విభాగ నిరూపణము

ఇక, పూర్వోక్తకారణముయొక్క విభాగము చెప్పబడుచున్నది. ఉక్తకారణము ఉపాదాన నిమిత్తము లను భేదములచే ద్వివిధమై యున్నది. అందు "**కార్యాన్వితం కారణ ముపాదానకారణమ్**"- కార్యమందు అన్వితము అనగా తాదాత్మ్యమును బొందియుండు నేకారణ మున్నదో అది యుపాదానకారణ మనబడును. ఉదా- ఘటరూప కార్యమునం దన్విత మైన మృత్తిక యాఘటమున కుపాదానకారణమై యున్నది. మఱియు బటరూపకార్యమునం దన్విత మైన తంతు వా పటమున

కుపాదానకారణమై యున్నది. అచ్చట ఘటాదికార్యములకు నిమిత్తకారణరూప కులాలాదులయం దీయుపాదాన కారణముయొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి నివారించుటకొఱ కాలక్షణమందు "కార్యాన్వితమ్" అనుపదము చెప్పబడినది. ఆకులాలాది నిమిత్తకారణములు ఘటాదిరూప కార్యములయం దన్వితము లగుటలేదు. కావున వానియం దతివ్యాప్తి గలుగదు. మఱియు ఘటాది కార్యము లయం దన్విత మగు నేరూపాదిక మున్నదో దానియం దతివ్యాప్తి నివారించుట కొఱకు "కారణమ్" అనుపదము చెప్పబడినది. ఆరూపాదికము ఘటమునకు గారణము కాదు. అందువలన దానియం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి కలుగదు

మఱియు**"కార్యానుకూలవ్యాపారవత్కారణం నిమిత్తకారణమ్"-** కార్యోత్పత్తి కనుకూల మగు వ్యాపారము గల కారణము నిమిత్తకారణ మనబడును. ఉదా-ఘటాది కార్యోత్పత్తి కనుకూల మగు వ్యాపారము గల కులాలాదిక మా ఘటాది కార్యములకు నిమిత్తకారణమై యున్నది. మఱియు బ్రహ్మమో యీజగ ద్రూపకార్యమున కుపాదానకారణమును, నిమిత్తకారణము నను రెండు నగు చున్నది. కనుక ఆబ్రహ్మమునందు నిమిత్తకారణ లక్షణమునకును, ఉపాదాన కారణ లక్షణమునకును అతివ్యాప్తి కలుగదు.

శంక:- బ్రహ్మమునకు బ్రపంచముయొక్క యుపాదాన కారణత్వము సంభవింపదు. ఏలయన, లోకమునందు సమానస్వభావ సహితమృత్తికాఘటాదులకే పరస్పరోపాదానోపాదేయ భావములు చూడబడుచున్నవి. విలక్షణ స్వభావ సహిత పదార్థముల కాయుపాదానోపాదేయభావము లెచ్చటను జూడబడుట లేదు. మఱియు బ్రహ్మమో చైతన్యరూపమై యున్నది. కార్యప్రపంచము జడరూపమై యున్నది. అందువలన బ్రహ్మప్రపంచములు రెండును బరస్పరవిలక్షణములై యున్నవి. కావున నావిలక్షణబ్రహ్మమునకు విలక్షణప్రపంచముయొక్క యుపాదాన కారణత్వము సంభవింపదు.

మఱియు సిద్ధాంతి యిట్లనును- ఎట్లింద్రియాగోచరము లగు ధర్మా ధర్మములయందు శ్రుతియే ప్రమాణమై యున్నదో, అట్లింద్రియాగోచర మగు బ్రహ్మమునందును శ్రుతియే ప్రమాణమై యున్నది. మఱియు"యతో వా ఇమాని

భూతాని జాయంతే" ఇత్యాది శ్రుతులు బ్రహ్మమువలన జగదుత్పత్తి స్థితి లయములు చెప్పునవై యాబ్రహ్మమునే జగత్తున కుపాదానకారణ మని చెప్పుచున్నవి. అందువలన నాశ్రుతిబలముచేతనే బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యుపాదాన కారణత్వము సిద్ధించుచున్నది. మఱియు శ్రుతిసిద్ధార్థమునందు యుక్త్యపేక్ష కలుగుట లేదు.

ఇట్లు చెప్పుటయును సంభవింపదు ఏలయన, యుక్తికి విరుద్ధ మైన నాశ్రుత్యర్థమునకు నిర్ణయము సంభవింపదు. ఒకవేళ యుక్తికి విరుద్ధ మైన శ్రుత్యర్థమునకును నిర్ణయము కలిగినయెడల ఆ విరోధము నివర్తించుటకొఱ కుత్తరమీమాంసయొక్క యేయారంభ మున్నదో ఆయారంభమే వ్యర్థము కావలయును. అందువలన బూర్వోక్తయుక్తికి విరుద్ధ మగుటవలన జేతన బ్రహ్మమునకు జడజగత్తుయొక్క యుపాదాన కారణత్వము సంభవించుట లేదు.

మఱియు బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క నిమిత్తకారణత్వమును సంభవింపదు. ఏలయన, లోకమునందు ఘటాదికార్యములకు నిమిత్తకారణరూప కులాలాదులు సంగవంతులుగాను, గర్తలుగాను జూడబడుచున్నారు. మఱియు బ్రహ్మము అసంగ మనియును, అకర్త యనియును శ్రుతి చెప్పుచున్నది. అందువలన నసంగమును, నకర్తయు నగు బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క నిమిత్తకారణత్వమును సంభవింపదు. కనుక జడప్రపంచమునకు జడప్రధానమే యుపాదానకారణ మని యంగీకరింపవలయును. మఱియు, కపిలస్మృతియును జడప్రధానమునే జగత్తున కుపాదానకారణ మని చెప్పుచున్నది. మఱియు బూర్వోక్త యుక్తికిని, గపిలస్మృతికిని విరుద్ధ మగుటవలన బూర్వోక్తశ్రుతియును ఆప్రధాన మునే జగత్తున కుపాదానకారణ మని చెప్పినట్లగును. అందువలన నాజడప్రధానమే జడప్రపంచమున కుపాదాన కారణమై యున్నది.

సమా:- మాయోపహితబ్రహ్మమే యీజగత్తున కుపాదానకారణ మయ్యును, నిమిత్తకరణ మయ్యు నున్నది. మఱియు విలక్షణపదార్థములకు గార్యకారణ భావము సంభవింప దని పూర్వము సాంఖ్యులచేత నేది చెప్పబడినదో అదియు నసంగతమై యున్నది. ఎట్లన, లోకమునందు జేతనపురుషునియం దుండి

యచేతనము లగు కేశనఖాదుల యుత్పత్తి చూడబడుచున్నది. మఱియు నచేతన మగు గోమయమునందుండి చేతనవృశ్చికాదుల యుత్పత్తి చూడబడుచున్నది. అందువలన విలక్షణ పదార్థములకును గార్యకారణభావము లోకమునందు బ్రసిద్ధమై యున్నది. కావున జేతనబ్రహ్మము నందుండి యచేతన ప్రపంచోత్పత్తి సంభవించుచున్నది.

మఱియు **"సోఽకామయత బహుస్స్యామ్"** ఇత్యాది శ్రుతులు బ్రహ్మమునే జగత్తున కుపాదానకారణ మని చెప్పుచున్నవి. ఆ శ్రుతికి విరుద్ధ మైన కేవలయుక్తి యప్రమాణ మగుటవలన నాయుత్తరమీమాంసయొక్క యారంభమును సంభవించుచున్నది. ఏలాగున ననగా, శ్రుతికి ననుకూల మగు యుక్తియే ప్రమాణమై యున్నది. శ్రుతివిరుద్ధ మగు కేవలయుక్తి ప్రమాణరూపము గానేరదు. అందువలన బూర్వోక్తశ్రుతులచేత నా బ్రహ్మమే జగదుపాదానకారణ మని సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు సాంఖ్యులచే గల్పింపబడిన యేప్రధాన మున్నదో అది జగత్తున కుపాదానకారణముగా సంభవింపదు. ఏకారణముచేత ననగా, ఆ ప్రధాన మచేతనమై యున్నది. అచేతనవస్తువునకు స్వతఃప్రవృత్తి సంభవించుట లేదు. ఇకనేమన, అచేతనము లగు రథాదికములకు జేతన పురుషుని యధీనముగానే ప్రవృత్తి చూడబడుచున్నది. మఱియు దృష్టార్థముయొక్క యనుసారముగానే యదృష్టార్థము కల్పింపబడుచున్నది. అందువలన బ్రధానమునకు జగదుపాదాన కారణత్వము సంభవింపదు. ఎట్లు మన్వాదిక స్మృతులు శ్రుతిమూలకములై యున్నవో అ ట్లా కపిలస్మృతి శ్రుతిమూలకము గాదు. ఈకారణముచేతనే యది యప్రమాణరూపమై యున్నది. శ్రుతిమూలక స్మృతియే ప్రమాణరూప మగును. అందువలన నాకపిలస్మృతిచేతను బ్రధానమునకు జగత్కారణత్వము సిద్ధముగా గానేరదు.

శంక:- మీ మతమునందును అసంగబ్రహ్మమునకు జగత్కారణత్వ మెట్లు సంభవించును?

సమా:- మా మతమునం దసంగ నిర్వికార శుద్ధబ్రహ్మము జగత్కారణము గాదు. మఱియు నేమనగా, అనిర్వచనీయ మాయోపహిత బ్రహ్మమే జగత్తున కుపాదానకారణమును, నిమిత్తకారణము నగుచున్నది. అందు, ఆవరణశక్తి

విశిష్టమాయా రూపోపాధియొక్క ప్రధానతచేతనే ఆబ్రహ్మము జగత్తున కుపాదాన కారణ మగుచున్నది. మఱియు జ్ఞానశక్తి విశిష్టమాయోపహిత మైన తన స్వరూపము యొక్క ప్రధానతచేత నాబ్రహ్మము జగత్తునకు నిమిత్తకారణ మగుచున్నది. అందు శ్రుతి- **"తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయ"**- ఆ మాయోపహిత బ్రహ్మము సృష్టికి బూర్వము భావిప్రపంచ విషయక జ్ఞానరూపేక్షణమును జేసెను. పరమేశ్వరు డగు నేను బహుతరరూపములుగా నుత్పన్నుడ నగుదును గాక అను శ్రుతియం దుండు "తదైక్షత" అను వచనముచేత బ్రహ్మమునకు జగదుత్పత్తికి బూర్వము జగత్తుయొక్క యీక్షణకర్తృత్వము చెప్పబడియున్నది. దానిచే బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క నిమిత్తకారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. ఉదా- ఘటోత్పత్తికన్న బూర్వము ఘటోత్పత్తి కనుకూల మగు జ్ఞానము గల కులాలాదుల కాఘటమును గుఱించి నిమిత్తకారణత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు "బహుస్యాం ప్రజాయేయ" అను వచనముచేత బ్రహ్మము బహుతర రూపము లగుట చెప్పబడుచున్నది. కనుక బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యుపాదాన కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. ఉదా- ఘటశరావాది బహుతర రూపము లగునట్టి మృత్తిక కాఘటశరావాది కార్యములయొక్క యుపాదాన కారణత్వము ప్రసిద్ధమే యగుచున్నది.

మఱియు శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను బ్రహ్మసూత్రమునం దామాయో పహితబ్రహ్మమే జగత్తున కుపాదానకారణ మనియు నిమిత్తకారణ మనియు జెప్ప బడియున్నది. అందు సూత్రము **"ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞా దృష్టాంతానుపరోధాత్"**- ఆ మాయోపహిత బ్రహ్మమే జగత్తున కుపాదాన కారణమును నిమిత్తకారణమునై యున్నదని యంగీకరించుటయందే శ్రుత్యుక్తప్రతిజ్ఞయును దృష్టాంతమును సంభవించుచున్నది. అచ్చట శ్రుతియం దేకబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానముచేతనే సర్వజగత్తుయొక్క యేజ్ఞానము చెప్పబడియున్నదో అది ప్రతిజ్ఞ యనంబడును. మఱియు ఏకమృత్తికయొక్కజ్ఞానముచేత నామృత్తికయొక్క ఘట శరావాది సర్వకార్యములయొక్క యేజ్ఞానము చెప్పబడియున్నదో అది దృష్టాంతమై యున్నది. ఎప్పుడా బ్రహ్మము సర్వజగదుపాదానకారణ మని యంగీకరింపబడు చున్నదో

అప్పు డాప్రతిజ్ఞయును దృష్టాంతమును సంభవించు చున్నవి. ఉపాదాన కారణ జ్ఞానముచేతనే కార్యములయొక్క జ్ఞానము కలుగు చున్నది. అందువలన నాసూత్రముచేతను బ్రహ్మమునకు జగత్తుయొక్క యభిన్న నిమిత్తోపాదాన కారణత్వమే సిద్ధమగుచున్నది. ఈయర్థము ప్రథమపరిచ్ఛేదమునం దూర్ణనాభి దృష్టాంతముచేత విస్తరముగా నిరూపింపబడియున్నది.

ఇక నాకారణ మన్యప్రకారముగా విభాగింపబడుచున్నది. పూర్వోక్తకారణము సాధారణము, అసాధారణ మను భేదముచేత మరల ద్వివిధ మగుచున్నది. అందు గార్యమాత్రము నుత్పన్నము జేయు నేకారణ మున్నదో అది సాధారణకారణ మనబడును. ఉదా- కార్యమాత్రమునకు జనకముగా నదృష్టదేశకాలాదిక మున్నది. మఱియు గార్యవిశేషోత్పాదక మగు నేకారణ మున్నదో అది యసాధారణ కారణ మనబడును. ఉదా- చాక్షుషాదిప్రమయందు జక్షురాదిక మసాధారణ కారణమై యున్నది. ఈప్రకారముగా ఘటాభావ విషయక ప్రమయం దుక్తఘటానుపలబ్ధి యసాధారణకారణ మగుటవలన దానికి గరణరూపత్వము సంభవించుచున్నది.

(63) అభావ స్వరూప నిరూపణము

ఇక, అభావప్రమకు విషయమైన యభావముయొక్క స్వరూపము చెప్పబడు చున్నది. అచ్చట **"నఞర్థో ల్లిఖిత ధీవిషయః అభావః"-** నఞ్ శబ్దముయొక్క అర్థమును విషయము చేయునట్టి యేనాస్తి యను ప్రతీతి యున్నదో ఆప్రతీతికి విషయము అభావ మని చెప్పబడును. ఉదా- "భూతలే ఘటో నాస్తి" అను ప్రతీతికి విషయము భూతలమందు ఘటాభావమై యున్నది. మఱియు నుక్తాభావము ఏకాత్యంతాభావమే యగుచున్నది. ప్రాగభావాది భేదముచేత నాయభావము చతుర్విధ మనుటయందు నేప్రమాణమును లేదు.

ఇచ్చట నైయాయికు లైననో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. ఆ యభావము ప్రాగభావము, ప్రధ్వంసాభావము, అత్యంతాభావము, అన్యోన్యాభావము అనుభేదముచేత చతుర్విధమై యున్నది. అందు ఘటోత్పత్తికి బూర్వ మా ఘటావయవరూప కపాలములయందు "ఘటో భవిష్యతి" అను ప్రతీతి గలుగు

చున్నది. ఆ ప్రతీతిచేత నా కపాలములయం దాఘటప్రాగభావము సిద్ధ మగు చున్నది. మఱియు ముద్గరప్రహారాదికముచేత నాఘటము భగ్న మైన యనంతర మాకపాలములయందు"ఘటో ధ్వస్తః" అను ప్రతీతి కలుగుచున్నది. ఆ ప్రతీతిచేత నా కపాలములయందు ఘటప్రధ్వంసాభావము సిద్ధ మగుచున్నది.

మఱియు భూతలమునందు ఘటము లేనప్పుడు"భూతలే ఘటో నాస్తి" యను ప్రతీతి కలుగుచున్నది. ఆ ప్రతీతిచేత నాభూతలమునందు ఘటాత్యంతా భావము సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు భూతలమునందు ఘట ముండునప్పుడును "భూతలం న ఘటః" అను ప్రతీతి కలుగుచున్నది. ఆప్రతీతిచేత భూతలమునందు ఘటముయొక్క భేదరూపాన్యోన్యాభావము సిద్ధ మగుచున్నది. ఈరీతిగా విలక్షణ ప్రతీతి బలమువలన నొకటే ఘటమునకు జతుర్విధాభావములు సిద్ధము లగు చున్నవి. అందు బ్రాగభావ మనాదియును, నాశవంతమునై యున్నది. ప్రధ్వంసాభావ ముత్పత్తిసహితమును నాశరహితమునై యున్నది. అత్యంతాభావాన్యోన్యాభావము లను రెండుభావము లుత్పత్తి వినాశరహితము లగుటవలన నిత్యములై యున్నవి. 'ఈ చతుర్విధాభావములును న్యాయప్రకాశము చతుర్థపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింపబడియున్నవి. వాని నచ్చట దెలియనగును.'

ఈ నైయాయికుల మతము సమీచీనము గాదు. ఏలయన 'ఘటో భవిష్యతి' అను నుక్తప్రతీతి యభావవాచక నఞ్ శబ్దరహిత మగుటవలన నాప్రాగభావమును విషయముచేయుట లేదు. ఇక నేమనగా, ఉత్తరత్ర భవిష్యత్కాలమునందు గలుగబోవునట్టి ఘటముయొక్క సత్తతో సంబంధ మేది గలదో; ఆసత్తా సంబంధ మునే యాప్రతీతి విషయముచేయుచున్నది. అందువలన నాప్రతీతిచేత ఘట ప్రాగభావము సిద్ధ మగుట లేదు. మఱియు నాఘటోత్పత్తికి బూర్వము ప్రాగభావ మంగీకరించిన యెడల నుత్పత్తికి బూర్వ మసత్తగుటవలన నాఘటోత్పత్తియే లేకపోవలయును. అట్లు గాక యసత్తునకుగూడ నుత్పత్తి యంగీకరించినయెడల నసత్తగు శశవిషాణ వంధ్యాపుత్రాదికమునకును ఉత్పత్తి కలుగవలయును.

శంక:- ఎట్లసత్తున కుత్పత్తి సంభవించుట లేదో అట్లు సత్తునకుగూడ నుత్పత్తి సంభవించుట లేదు. ఏలయన, ఘటము మీమతమునందు తన

యుత్పత్తికి పూర్వమే సిద్ధమై యున్నది. అందువలన నాఘటోత్పత్తికొఱకు గులాలదండచక్రాది కారకములయొక్కవ్యాపారము లేవి గలవో ఆకారక వ్యాపారములు వ్యర్థములే యగును.

సమా:- యద్యపి ఘటము తన యుత్పత్తికన్న బూర్వము మృత్తికాది కారణరూపముగానే యున్నది. తథాఽపి, ఆకారక వ్యాపారమునకు బూర్వ మాఘటమున కభివ్యక్తి కలుగుట లేదు. ఆకారకవ్యాపారానంతరమే ఆఘట మభివ్యక్తమగుచున్నది. అందువలన ఘటరూప కార్యముయొక్క యభివ్యంజకతా మాత్రముచేత నాకారకవ్యాపారములకును సార్థకత్వము సంభవించుచున్నది.

మఱియు నుత్పత్తికి బూర్వము కార్యమునకు గారణరూపముచే సత్త కేవలయుక్తిచేతనే సిద్ధించుటయే గాక శ్రుతిసూత్రములచేతను సిద్ధించుచున్నది. అందు శ్రుతి- **"స దేవ సో మ్యేద మగ్ర ఆసీత్"**- ఓ ప్రియదర్శనుడగు శ్వేతకేతూ! ఈదృశ్యమాన కార్యజగత్తు తనయుత్పత్తికి బూర్వము సత్తుగానే యుండినది, అనగా బరమకారణపరమాత్మ రూపముచే సత్తుగా నుండినది. అందు సూత్రము- **"సత్త్వా చ్చావరస్య"**- ఈప్రపంచరూప కార్యమునకు దన యుత్పత్తికి బూర్వము కారణరూపముచేత సత్త్వ ముండుటవలన నీవర్తమాన కాలమందును ఆపరమ కారణముకన్న ననన్యత్వమే అనగా నాపరమకారణ రూపపరమాత్మ కన్న భిన్నరూపముచేత అభావమే యగుచున్నది. ఒకవేళ నాప్రాగభావము నంగీకరించిన యెడల బూర్వోక్తశ్రుతిసూత్రములకు విరోధము ప్రాప్తమగును. కాన శ్రుతిసూత్రములకు విరుద్ధ మగుటచే నాప్రాగభావము నంగీకరించుట యోగ్యము గాదు.

మఱియు ప్రాగభావమువలె ప్రధ్వంసాభావమునందును ఏప్రమాణమును లేదు. ఎట్లనగా, బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు బూర్వ మీకార్యప్రపంచమున కత్యంతనాశము కలుగుట లేదు. ఇక నేమనగా, బీజాంకురన్యాయమువలె సృష్టిప్రలయములకు బ్రవాహరూపముచే ననాదిత్వమే యున్నది. అనగా నెట్లు బీజమునుండి యంకురమును, అంకురమునందుండి మరల బీజమును, ఆ బీజమునుండి మరల నంకురమును గలుగుచున్నవో- యట్లు సృష్ట్యనంతరము

ప్రలయమును, బ్రలయానంతరము మరల సృష్టియును, ఆ సృష్ట్యనంతరము మరల బ్రలయమును గలుగుచున్నది. ఈప్రకారముగా నాసృష్టిప్రలయములు ప్రవాహరూపముచే ననాదులై యున్నవి. మఱియు బ్రలయకాలమందును ఆకార్యప్రపంచమున కత్యంతనాశ మగుట లేదు. మఱేమనగా, తనకారణమునందు దిరోభూతమై యున్నది.

ఈప్రకారమే యీకాలమందు భగ్న మైన ఘటాది కార్యములును దమకపాలాదిరూప కారణముల యందు తిరోభూతములై యున్నవి. ఆతిరోభావావస్థ "ఘటో ధ్వస్తః" అను నుక్తప్రతీతికి విషయమై యున్నది. అందువలన నుక్తప్రతీతిచేత ఘటప్రధ్వంసా భావముయొక్క సిద్ధి యగుట లేదు. మఱియు బ్రలయాదులయం దొకవేళ గార్యమున కత్యంతనాశ మంగీకరించిన యెడల **"స దేవ సో మ్యేద మగ్ర ఆసీత్, ఆత్మా వా ఇద మేక ఏవాగ్ర ఆసీత్; నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనములచేత సృష్టికి బూర్వము లీన మైన కార్యమునకు గారణరూపముచేత నేసత్త్వము చెప్పబడినదో అది యసంగత మగును. అందువలన నాశ్రుతిస్మృతి వచనములకు విరుద్ధ మగుటవలన నాప్రధ్వంసాభావముగూడ నంగీకరించుట యోగ్యము గాదు.

మఱియు నైయాయికు లత్యంతాభావాన్యోన్యాభావముల నుత్పత్తివినాశ రహితనిత్యము లని యంగీకరించుచున్నారు. అదియును అసంగతము. ఏలయన **"ఏక మేవాద్వితీయమ్"** అను శ్రుతియో బ్రహ్మమును సర్వద్వైతప్రపంచ రహిత మని చెప్పియున్నది. మఱియు **"నేహ నానాస్తి కించన"** అనుశ్రుతి యాబ్రహ్మము నందు సర్వద్వైతప్రపంచమును నిషేధించియున్నది. మఱియు **"అతోఽన్యదార్తమ్"** అనుశ్రుతి బ్రహ్మమునకు భిన్న మైన సర్వప్రపంచమును మిథ్య యని చెప్పుచున్నది. ఒకవేళ నాయత్యంతాభావాన్యోన్యాభావములను నిత్యము లని యంగీకరించిన యెడల నీసర్వశ్రుతులకును విరోధ మగును. అందువలన నారెండభావము లనుగూడ ననిత్యము లనియే యంగీకరింపవలయును. మఱియు నా యభావ ముతో జక్షురాదీంద్రియములకు నేప్రకారముగాను సంబంధము సంభవింప దను నీయర్థము పూర్వము చెప్పబడియున్నది. అందువలన 'భూతలే ఘటో నాస్తి'అను

నుక్తప్రత్యక్ష ప్రతీతిచేత నానిత్యాత్యంతాభావముయొక్క సిద్ధి యగుట లేదు. మఱియు "ఘట: పటో న" ఇత్యాది ప్రతీతి యన్యోన్యాభావమును విషయము చేయుట లేదు. మఱియేమనగా, నాఘటపటముల రెంటియొక్క యభేదమున కేయత్యంతాభావ మున్నదో దానినే యాప్రతీతి విషయము చేయుచున్నది. అందువలన బూర్వోక్తప్రతీతిచేత నన్యోన్యాభావముయొక్క సిద్ధి యగుట లేదు. మఱియు నీభేదరూపాన్యోన్యాభావము ప్రథమపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా ఖండింపబడియున్నది. ఈప్రకారముగా బ్రాగభావ ప్రధ్వంసాభావాన్యోన్యాభావములను త్రివిధాభావములను నిరూపించుటకు సాధ్యము గానందున నేకాత్యంతాభావమే యంగీకార్యమై యున్నది.

(64) పారమార్థికాత్యంతాభావ నిరూపణము

ఆయత్యంతాభావము పారమార్థిక వ్యావహారికభేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది. అందు **"నేహ నానాస్తి కించన"** అను శ్రుతిచేత బ్రత్యగభిన్నబ్రహ్మమునందు బోధింపబడిన జీవేశ్వర జగద్రూప ద్వైతప్రపంచముయొక్క నేయత్యంతాభావ మున్నదో ఆయత్యంతాభావము పారమార్థిక మని చెప్పబడుచున్నది.

శంక:- పూర్వోక్తాత్యంతాభావమునందు బారమార్థికత్వము సంభవింపదు. ఏలయన బ్రతియోగిసత్తయొక్క యధీనముగానే యభావముయొక్క సత్త యున్నది. మఱియు బ్రపంచరూపప్రతియోగి కల్పితమై యున్నది. అందువలన నాప్రపంచముయొక్కయత్యంతాభావముగూడ గల్పితమే యగును. మఱియు బ్రపంచముయొక్క యత్యంతాభావమును బారమార్థిక మని యంగీకరించిన యెడల బ్రహ్మమున కద్వితీయత్వమును జెప్పునట్టి **"ఏక మే వాద్వితీయం బ్రహ్మ"** అను శ్రుతికిని విరోధ మగును.

సమా:- కల్పితవస్తువుయొక్కయభావ మధిష్ఠానరూపమే యగును. అధిష్ఠానముకన్న భిన్నము గాదు. అందువలన గల్పిత ప్రపంచముయొక్క యత్యంతాభావమును అధిష్ఠానబ్రహ్మరూపమే యగును. ఆయధిష్ఠానముకన్న భిన్నము కాదు. మఱియు నధిష్ఠాన బ్రహ్మమునకు బారమార్థికత్వము శ్రుతి

స్మృతులచేత సిద్ధమే యగును. అందువలన నాయధిష్ఠాన రూపత్వముచేత నాయత్యంతాభావమునందును బారమార్థికత్వమే సంభవించుచున్నది. మఱియు నాయత్యంతాభావ మధిష్ఠాన బ్రహ్మముకన్న భిన్నము కాదు. అందువలన నాయద్వైతబోధక శ్రుతులకును విరోధ మగుట లేదు.

శంక:- అత్యంతాభావ మధిష్ఠానరూప మనిన యెడల నాయధిష్ఠాన జ్ఞాన మనుపలబ్ధిప్రమాణముచేత ఘటిల్లదు. అందువలన మీమతమునం దా యనుపలబ్ధి ప్రమాణాంగీకారమే వ్యర్థ మగును.

సమా:- భూతలాదికమునం దేఘటాద్యత్యంతాభావ మున్నదో ఆయ త్యంతాభావమును మే మధిష్ఠానరూప మని యంగీకరించుట లేదు. ఇక నేమనగా వ్యావహారిక ఘటాదులయొక్క వ్యావహారికాత్యంతాభావ మధిష్ఠానముకన్న భిన్నమే యగును. ఆవ్యావహారికాత్యంతాభావముయొక్క జ్ఞానముకొఱకే పూర్వమనుప లబ్ధిప్రమాణము మాచే నంగీకరింపబడినది. అందువలన ననుపలబ్ధి ప్రమాణాంగీ కారము వ్యర్థము గాదు.

ఇచ్చట గొందఱు గ్రంథకారులు చెప్పున దేమనగా "నేహ నానాస్తి కించన" అను శ్రుతిచేత బ్రపంచముయొక్క యేపారమార్థికాత్యంతాభావము బ్రహ్మము నందు జెప్పబడియున్నదో, ఆయత్యంతాభావ మధిష్ఠానబ్రహ్మముకన్న భిన్నమే యగును. అధిష్ఠానస్వరూపము గాదు. ఏకారణముచేత ననగా, భావాభావముల కేకత్వము సంభవింపదు. మఱియు **"ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ"** అను శ్రుతి కైననో భావాద్వైతమందు దాత్పర్యము. అనగా బ్రహ్మముకన్న భిన్నముగా మఱియొక భావపదార్థము లేదనుట. అందువలన బ్రహ్మముకన్న భిన్నముగా నత్యంతాభావ ముండినను ఆయద్వైతశ్రుతికి విరోధము గలుగనేరదు.

ఈమతము సమీచీనము గాదు. ఏలయన **"ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ"** అనుశ్రుతి బ్రహ్మము భావాభావరూప సర్వద్వైత ప్రపంచరహిత మని చెప్పుచున్నది. ఆశ్రుత్యర్థమును సంకోచపఱచి కేవలభావాద్వైతపరత్వ మంగీకరించుటయం దేప్రమాణమును లేదు. మఱియు బ్రపంచముయొక్క యత్యంతాభావ మధిష్ఠాన

బ్రహ్మముకన్న భిన్న మనినయెడల నాయత్యంతాభావమునందు బారమార్థి కత్వమును సంభవింపకపోవును. ఏలయన, అధిష్ఠానముకన్న భిన్న మైన యభావము ప్రతియోగిసత్తా సమానసత్తా సహితమే యని నియమ మున్నది. మఱియు బ్రపంచరూప ప్రతియోగి కల్పితమై యున్నది. అందువలన గల్పిత ప్రపంచము యొక్క యత్యంతాభావమును గల్పితమే యగును. కావున బూర్వోక్తపక్షము సమీచీనము గాదు.

(65) వ్యావహారికాత్యంతాభావ నిరూపణము

ఇక ద్వితీయ మగు వ్యావహారికాత్యంతాభావము చెప్పబడుచున్నది. అచ్చట భూతలమునం దేఘటాత్యంతాభావ మున్నదో దానిని "భూతలే ఘటో నాస్తి" అను ప్రతీతి విషయముచేయుచున్నది. ఆ యత్యంతాభావము వ్యావహారి కాత్యంతాభావ మనబడును. ఈ వ్యావహారికాత్యాంతాభావమే పూర్వోక్తయోగ్యాను పలబ్ధిచేత గ్రహింపబడుచున్నది. మఱియు నాభూతలమునందు ఘటాభేదమున కే యత్యంతాభావ మున్నదో; ఆ యత్యంతాభావమునే నైయాయికులు "భూతలం న ఘటః" అను ప్రతీతికి విషయముగా భేద మనియును, అన్యోన్యాభావ మనియును జెప్పుచున్నారు. అందువలన నాభేదరూపాన్యోన్యాభావ మాయత్యంతాభావముకన్న భిన్నము కాదు. మఱియు శ్రుతి యథార్థ తాత్పర్యజ్ఞానరహితు లగు నైయాయికులు జీవేశ్వరాదులయొక్క భేదమును భూతలాదికమునందు ఘటాద్యత్యంతాభావ ముల నంగీకరించుచున్నారు. ఆసర్వాభావము లనిత్యములే యగుచున్నవి. ఒక యభావమును నిత్యము గాదు. ఎట్లన బ్రహ్మముకన్న భిన్నమగు నేభావాభావ రూపజగ త్తున్నదో ఆసర్వజగత్తును అవిద్యాకార్యమై యున్నది. మఱియు దత్త్వమస్యాది మహావాక్యజన్య బ్రహ్మాత్మ సాక్షాత్కారముచేత నాయవిద్య నాశ మగుచున్నది. ఆ యవిద్యకు నాశము గలుగగా నాయవిద్యాకార్య మగు ప్రపంచము నకును నాశము కలుగుచున్నది. ఈరీతిగా సర్వానాత్మప్రపంచమును ఆత్మ జ్ఞానముచే నివృత్త మగుటవలన నాయభావముల కనిత్యత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది.

ఇచ్చట గొందఱు గ్రంథకారులో న్యాయశాస్త్రానుసారముగా నుక్తాభావము

ప్రాగభావము, ప్రధ్వంసాభావము, అత్యంతాభావము, అన్యోన్యాభావమను భేదముచేత జతుర్విధముగా నంగీకరించుచున్నారు.

ఇక నాచతుర్విధాభావముల యొక్కలక్షణములు చెప్పబడుచున్నవి. అందు, తన యుత్పత్తికి బూర్వము కార్యమునకు దన యుపాదానకారణమునం దేయభావ మున్నదో అది ప్రాగభావ మనబడును. ఉదా- ఘటాదికార్యములకు దమ యుత్పత్తికి బూర్వము మృత్తికాది కారణములయందు బ్రాగభావ మున్నది. అనగా నే యభావ మనాది యయ్యును, స్వప్రతియోగికి జనక మయ్యు నున్నదో ఆయభా వము ప్రాగభావ మనబడును. లేక, ఏయభావ మనాది యయ్యును నాశవంతము నగుచున్నదో ఆయభావము ప్రాగభావ మనబడును.

మఱియు నుత్పన్న మైన కార్యమునకు దన యుపాదాన కారణమునం దేయభావ మున్నదో ఆయభావము ప్రధ్వంసాభావ మనబడును. ఉదా- ముద్గరాదిప్రహారానంతరము కపాలాది కారణములయం దాఘటాది కార్యముల యొక్క ప్రధ్వంసాభావ మున్నది. మఱియు దన ప్రతియోగియొక్క యసమా నాధికరణమునం దేయభావ మున్నదో ఆయభావ మత్యంతాభావ మనబడును. ఉదా- భూతలాదికమునం దేఘటాద్యత్యంతాభావ మున్నదో ఆయత్యంతాభావము తనప్రతియోగియొక్క యధికరణముకంటె భిన్నాధికరణమునందే యున్నది.

మఱియు నేయభావము తనప్రతియోగియొక్క సమానాధికరణమునం దున్నదో, లేక, ఏయభావమునకు తాదాత్మ్యమే ప్రతియోగి యగుచున్నదో ఆయభావ మన్యోన్యాభావ మనబడును. ఈయన్యోన్యా భావమును భేద మనియును జెప్పుదురు. ఉదా- భూతలాదికమునం దేఘటాన్యోన్యాభావరూపభేద మున్నదో, ఆయన్యోన్యా భావము భూతలమునందు ఘట ముండు నపుడును ఉన్నది. అందువలన నాయన్యోన్యాభావము ప్రతియోగి సమానాధికరణ మని చెప్పబడును.

ఆ ప్రాగభావాది సర్వాభావములును మాయాకార్యము లగుటవలన ననిత్య ములే యగుచున్నవి. అందువలన, అత్యంతాభావాన్యోన్యాభావము లను రెండభావ ములో నిత్యములై యున్నవి, మఱియు బ్రాగభావప్రధ్వంసాభావము లను

రెండభావము లనిత్యములై యున్న వను నీనైయాయికుల కథనము సర్వప్రపంచమును నిషేధించి యుండు శ్రుతులకు విరుద్ధ మగుటవలన నసంగతమై యున్నది.

అభావప్రమానిరూపణము సమాప్తము.

ఈప్రకారముగా బూర్వము నిరూపింపబడిన ప్రత్యక్షానుమిత్యుపమితి శాబ్దార్థాపత్త్యభావప్రమ లను నేషడ్విధప్రమ లున్నవో ఆసర్వప్రమలచేత నావరణ శక్తిసహితాజ్ఞానముయొక్కనివృత్తియే కలుగుచున్నది. దానియందును అనుమిత్యాది పరోక్షప్రమలచేతనో అసత్త్వాపాదకావరణశక్తివిశిష్టాజ్ఞానమే నివృత్త మగుచున్నది. మఱియు నపరోక్షప్రమచేతనో యభానాపాదకావరణశక్తి విశిష్టాజ్ఞానమే నివృత్త మగుచున్నది. ఆయావరణశక్తి సహితాజ్ఞాన నివృత్త్యనంతరము ఘటాది విషయ ములయొక్క భాన మగుచున్నది. ఈరీతిగా దత్త్వమస్యాది మహావాక్య జన్యమగు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నపరోక్షప్రమచేత బ్రహ్మావరక మగు మూలాజ్ఞానమునకు నివృత్తి కలుగగా నీయధికారిపురుషున కాబ్రహ్మసాక్షాత్కా రము కలుగుచున్నది. అందువలన నీపరిచ్ఛేదమునందు బ్రమా నిరూపణము సార్థక మైయున్నది.

ఇది శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీస్వామ్యుద్ధవానందగిరి పూజ్యపాదశిష్య

స్వామి చిద్ఘనానందగిరి విరచిత ప్రాకృత తత్త్వానుసంధానముయొక్క

ద్వితీయపరిచ్ఛేదము సమాప్తము.

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

ఓమ్

తత్త్వానుసంధానము

తృతీయపరిచ్ఛేదము

పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదముయొక్క ప్రథమమున ప్రమ, అప్రమ అను భేదముచేత ద్వివిధవృత్తులు చెప్పబడినవి. వానియందు ప్రథమప్రమావృత్తియో ప్రమాణఫలసహితముగా ద్వితీయ పరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింప బడినది. ఇక నీతృతీయ పరిచ్ఛేదమునందు రెండవది యగు నప్రమావృత్తి విస్తరముగా నిరూపింపబడుచున్నది.

(1) అప్రమావృత్తి నిరూపణము

శంక:- "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను ప్రమావృత్తియో అజ్ఞాననివృత్తిజేసి యీయధికారిపురుషునకు బ్రహ్మభావమును బ్రాప్తింపజేయుచున్నది. అందువలన బ్రమావృత్తిని గ్రంథమునందు నిరూపించుట యుచితము. అప్రమావృత్తివలన నీయధికారిపురుషున కేప్రయోజనమును సిద్ధించుట లేదు. అందువలన గ్రంథమునం దప్రమావృత్తి నిరూపించుట నిష్ఫలమై యున్నది.

సమా:- ప్రతిబంధక రహితప్రమకే యజ్ఞాన నివర్తకత్వ మున్నది. అందువలన నా ప్రతిబంధకమును దన్నివృత్త్యుపాయము నను నీరెంటి నీయధికారి యవశ్యము తెలియవలయును. అందు, అసంభావనా విపరీతభావన లను రెండును బ్రతి బంధకము లనబడును, మఱియు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసము లను మూడును ఆప్రతిబంధనివృత్తి కుపాయములై యున్నవి. అచ్చట, అసంభావనా విపరీత భావనల కాత్మజ్ఞాన ప్రతిబంధకత్వము పరాశరమునిచేతను జెప్పబడియున్నది.

"భావనా విపరీతా యా యాచాఽసంభావనా శుక।
కురుతే ప్రతిబంధం సా తత్త్వజ్ఞానస్య నాపరమ్ ॥"-

ఓశుకా! విపరీతభావన, అసంభావన అను రెండును ఆత్మ జ్ఞానమును బ్రతిబంధించుచున్నవి. మఱి యేదియు బ్రతిబంధించుట లేదు. అందువలన

నధికారిపురుషుడు శ్రవణాదులచేత నాప్రతిబంధకములను అవశ్యము నివర్తించు కొనవలయును.

మఱియు శ్రవణాదుల కాత్మజ్ఞాన సాధనత్వ మేది గలదో, అదియును అప్రతిబంధక నివృత్తిద్వారముగానే యున్నది. సాక్షాత్తుగా లేదు. మఱియు నాప్రతిబంధక రూపము లగు నసంభావనా విపరీతభావనలు వక్ష్యమాణరీతిగా నప్రమాజ్ఞానమునం దంతర్భూతములే యగుచున్నవి. అందువలన నా య ప్రమావృత్తి యవశ్యము నిరూపించుటకు యోగ్యమై యున్నది. ఈ యభి ప్రాయముచేత నీతృతీయ పరిచ్ఛేదమునం దప్రమావృత్తి విస్తరముగా నిరూపింప బడుచున్నది. **"ప్రమాభిన్నం జ్ఞానమప్రమా"**- పూర్వము ద్వితీయ పరిచ్ఛేదమునందు జెప్పబడిన యేప్రమ యున్నదో అప్రమకు భిన్నమైనజ్ఞాన మప్రమ యని చెప్పబడును. ఉదా-శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" ఇత్యాదిజ్ఞానము ప్రమాజ్ఞానము కన్న భిన్న మగుటవలన అప్రమ యని చెప్పబడుచున్నది.

అచ్చట "జ్ఞాన మప్రమా" అను నింతమాత్రమే ఆయప్రమకు లక్షణముగా జెప్పి యాలక్షణమునందు "ప్రమాభిన్నమ్" అనుపదము చెప్పనియెడల ప్రమాజ్ఞానమునం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి యగును. ఆ యతివ్యాప్తిదోషము నివారించుటకొఱ కా లక్షణమునందు "ప్రమాభిన్నమ్" అనుపదము చెప్పబడినది. ప్రమాజ్ఞానమునందు ప్రమకన్న భిన్నత్వ ముండుట లేదు. అందువలన ప్రమాజ్ఞానమునం దుక్తలక్షణమున కతివ్యాప్తి గలుగదు. మఱియు "ప్రమాభిన్నా అప్రమా" అను నింతమాత్రమే యప్రమకు లక్షణముగా జెప్పి యాలక్షణమునందు "జ్ఞానమ్" అనుపదము చెప్పనియెడల ప్రమాజ్ఞానమునకు భిన్నమైన ఘటాదు లయం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి యగును. ఆ యతివ్యాప్తిదోషము నివారించుటకొఱ కాలక్షణమునందు "జ్ఞానమ్" అనుపదము చెప్పబడినది. ఆఘటాదులయందు జ్ఞానరూపత్వము లేదు. అందువలన నాఘటాదులయం దప్రమయొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి గలుగదు.

(2) స్మృతినిరూపణము

ఇక, అప్రమావృత్తివిభాగము చెప్పబడుచున్నది. పూర్వోక్తాప్రమావృత్తి స్మృతి, అనుభవ మను భేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది అందు **"సంస్కారమాత్రజన్యం జ్ఞానం స్మృతిః"**- సంస్కారమాత్రముచేత జన్యమగు నేజ్ఞాన మున్నదో అది స్మృతి యని చెప్పబడును. ఉదా- "సా మే మాతా స మే పితా" (అది నాతల్లి అతడు నాతండ్రి) ఇత్యాదిజ్ఞానము సంస్కారమాత్రజన్య మగుటవలన స్మృతి యని చెప్పబడుచున్నది. అచ్చట, ఈలక్షణమునందు "మాత్ర" అనుపదము చెప్పనియెడల "సోఽయం దేవదత్తః" అను ప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షమునం దాస్మృతి యొక్కలక్షణమున కతివ్యాప్తి యగును. ఎట్లనగా, ఆప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షముగూడ సంస్కారముచేత జన్యమే యగుచున్నది. ఆ యతివ్యాప్తి దోషమును నివారించుట కొఱ కాలక్షణమునందు "మాత్ర" అనుపదము చెప్పబడినది. అచ్చట, ప్రత్యభిజ్ఞా ప్రత్యక్షము కేవలసంస్కారజన్యము గాదు. మఱి యేమనగా, తత్సంస్కార సహకృతేంద్రియ జన్యమై యున్నది. అందువలన"మాత్ర" అను పదము చెప్పుట వలన బ్రత్యభిజ్ఞా ప్రత్యక్షమునం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి గలుగదు.

మఱియు నాలక్షణమునందు "జ్ఞానమ్" అనుపదము చెప్పనియెడల సంస్కారరూప ప్రతియోగిచేత జన్య మగు నేసంస్కారధ్వంస మున్నదో దానియం దాలక్షణమున కతివ్యాప్తి గలుగును. ఆయతివ్యాప్తిదోషము నివారించుటకొఱ కాలక్షణమునందు "జ్ఞానమ్" అనుపదము చెప్పబడినది. అచ్చట నాధ్వంసమునందు జ్ఞానరూపత్వము లేదు. అందువలన నాధ్వంసమునందు స్మృతియొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి గలుగదు. ఇచ్చట అభిప్రాయ మేమనగా ఆసంస్కారము వేగము, భావన, స్థితిస్థాపక మను భేదములచేత త్రివిధమై యున్నది. అందు, ఏసంస్కారము క్రియాజన్య మయ్యును, అన్యక్రియకు జనకమయ్యు నున్నదో ఆసంస్కారము వేగమని చెప్పబడును. ఆవేగ మను సంస్కారము బాణాదులయం దున్నది. మఱియు నేసంస్కార మనుభవజ్ఞానముచేత జన్య మయ్యును స్మృతిజ్ఞానమునకు జనకమయ్యు నున్నదో; ఆసంస్కారము భావన యని చెప్పబడును. ఆభావనాఖ్య సంస్కారము వేదాంతసిద్ధాంతమందో అంతఃకరణమునందే యున్నది. నైయాయి

కుల మతమునం దాత్మయం దున్నది. ఎట్లనగా, వేదాంతుల కభిమత మగు నేయహంకార మున్నదో దానినే నైయాయికు లాత్మ యని యంగీకరించుచున్నారు. మఱియు అన్యథా చేయబడిన వస్తువునకు బూర్వమువలె స్థితిని జేయునట్టి యేసంస్కార మున్నదో అది స్థితిస్థాపక మని చెప్పబడును. ఆస్థితిస్థాపక మను సంస్కారము ధనుర్దండాదులయం దున్నది. 'ఈ త్రివిధసంస్కారములును న్యాయప్రకాశము తృతీయపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా జెప్పబడియున్నవి. వాని నచ్చట దెలియవలయును.' అందు వేగము, స్థితిస్థాపక మను ద్వివిధ సంస్కారములకు యద్యపి క్రియాజనకత్వమే యున్నది. తథాఽపి, భావనాఖ్య సంస్కారమునకు జ్ఞానజనకత్వ ముండుటవలన నాస్మృతియొక్క లక్షణమునందు సంస్కార శబ్దముచేత భావనాఖ్య సంస్కారమే వివక్షితమై యున్నది. అందువలన బూర్వోక్త స్మృతియొక్క లక్షణము సంభవించుచున్నది.

(3) స్మృతివిభాగ నిరూపణము

ఇక నాస్మృతియొక్కవిభాగము చెప్పబడుచున్నది. పూర్వోక్తస్మృతి, యథార్థాయథార్థభేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు యథార్థానుభవజన్య సంస్కారమువలన జన్య మైన యేస్మృతి యున్నదో అది యథార్థస్మృతి యనబడును. ఆ యథార్థానుభవ జన్యసంస్కారమువలన జన్య మైన యేస్మృతి యున్నదో అది యయథార్థస్మృతి యనబడును. ఆయథార్థస్మృతియును అనాత్మస్మృతి, ఆత్మస్మృతి అను భేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది. అందు **"వ్యావహారికః ప్రపంచః మిథ్యా, దృశ్యత్వాత్, శుక్తిరూప్యవత్"** అను నీయనుమానముచేత జన్య మగు ప్రపంచ మిథ్యాత్వముయొక్క యేయనుభవ మున్నదో తదనుభవజన్య సంస్కారము వలన నీయధికారిపురుషున కుత్పన్న మైన ప్రపంచమిథ్యాత్వస్మృతి యేది గలదో ఆస్మృతి మిథ్యార్థానాత్మస్మృతి యనబడును.

మఱియు, తత్త్వమస్యాది మహావాక్యజన్య మగు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నేయనుభవ మున్నదో ఆయనుభవముచే జన్యమగు సంస్కారమువలన నీయధి కారిపురుషున కుత్పన్న మైన ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మముయొక్క స్మృతి యేది గలదో

ఆస్మృతి యథార్థాత్మస్మృతి యనబడును. ఈప్రకారముగానే ద్వితీయమగు నయథార్థస్మృతియును అనాత్మస్మృతి, ఆత్మస్మృతి- యనుభేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు **"వాచారంభణం వికారో నామధేయమ్, అతో౽న్యదార్తమ్, మాయామాత్ర మిదం ద్వైతమ్"** ఇత్యాది శ్రుతులచేతను, బూర్వోక్తానుమానము చేతను ఈప్రపంచమునకు మిథ్యాత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది. అట్టి మిథ్యా ప్రపంచమునం దేసత్యత్వానుభవ మున్నదో అది భ్రమరూపమే యగును. అయథార్థానుభవ జన్యసంస్కారమువలన నుత్పన్న మైన ప్రపంచముయొక్క సత్యత్వస్మృతి యేది గలదో ఆస్మృతి అయథార్థానాత్మస్మృతి యనబడును. మఱియు నహంకారము మొదలు స్థూలదేహపర్యంతము గల సర్వానాత్మ పదార్థము లాత్మ భావరహితము లైనందున ఆ యహంకారాదులయం దేయాత్మత్వబుద్ధి యున్నదో అది అయథార్థానుభవమే యగుచున్నది. తదయథార్థానుభవజన్య సంస్కారమువలన నుత్పన్న మైన యాయహంకారాదుల యం దాత్మభావస్మృతి యేది గలదో ఆస్మృతి అయథార్థాత్మ స్మృతి యనబడును. లేక, వాస్తవముచేత గర్తృత్వ రహితాత్మయందు గర్తృత్వబుద్ధిరూపాయథార్థానుభవజన్య సంస్కారము వలన నుత్పన్న మైన కర్తృత్వస్మృతి యేది గలదో ఆస్మృతి అయథార్థాత్మస్మృతి యనబడును.

శంక:- స్వప్నమునం దేపదార్థములయొక్క జ్ఞానము గలుగుచున్నదో, అదియును అయథార్థస్మృతి యైనందువలన నాస్వప్నముయొక్కజ్ఞానము నిచ్చట నేల విడువవలయును?

సమా:- స్వప్నజ్ఞానము స్మృతిరూపము కాదు. ఇక నేమనగా, అనుభవ రూపమే యగుచున్నది. ఎట్లన, స్వప్నజ్ఞానము ఒక వేళ స్మృతిరూపమైన యెడల నాస్వప్నమునందు లోకులకు "స రథః" (ఆరథము) అనియే రథాది పదార్థముల యొక్కజ్ఞానము కలుగవలయును. అట్టి జ్ఞానము కలుగుట లేదు. ఇంకేమనగా, నేను రథమును జూచుచున్నా నను ననుభవమే యాస్వప్నమునందు గలుగుచున్నది. ఇందువలన నాస్వప్నజ్ఞాన మనుభవరూపమే యగుచున్నది. స్మృతిరూపము గాదు. ఈయర్థముత్తరత్రయును నిరూపింపబడును. ఇంత పర్యంతము స్మృతి నిరూపణము చేయబడినది.

(4) అనుభవ నిరూపణము

ఇక, అనుభూతియొక్క నిరూపణము చెయబడుచున్నది. **"స్మృతిభిన్నజ్ఞాన మనుభూతి:"**- పూర్వోక్తస్మృతిజ్ఞానమునకు భిన్న మైన యేజ్ఞానమున్నదో అది యనుభూతి యనబడును. ఈ యనుభూతిని అనుభవ మనియును జెప్పుదురు. ఉదా- "అయం ఘట:, ఇదం రజతమ్" ఇత్యాది జ్ఞానము లాస్మృతిజ్ఞానమునకు భిన్నము లగుటవలన ననుభవరూపములై యున్నవి. అచ్చట "జ్ఞానమనుభూతి:" అను నింతమాత్రమే యాయనుభవమునకు లక్షణ మనినయెడల స్మృతి జ్ఞానమునం దాయనుభవ లక్షణమున కతివ్యాప్తి యగును. ఆయతివ్యాప్తిదోషము నివారించుటకొఱ కాలక్షణమునందు "స్మృతిభిన్నమ్" అనుపదము చెప్పబడినది. మఱియు "స్మృతిభిన్నా అనుభూతి:" అను నింతమాత్రమే యా యనుభవమునకు లక్షణ మనినయెడల స్మృతిజ్ఞానమునకు భిన్నములైన ఘటాదులయం దాలక్షణ మున కతివ్యాప్తి యగును. ఆయతి వ్యాప్తిదోషము నివర్తించుటకొఱ కాలక్షణము నందు "జ్ఞానమ్" అనుపదము చెప్పబడినది.

(5) అనుభవవిభాగ కథనము

ఇక, అనుభవముయొక్క విభాగము చెప్పబడుచున్నది. పూర్వోక్తాను భవమును యథార్థాయథార్థము లను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు, అబాధితార్థమును విషయముచేయు నేప్రమ యున్నదో అది యథార్థానుభవమై యున్నది. ఈప్రమారూప యథార్థానుభవము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింపబడియున్నది. అందువలన నిచ్చట మరల నిరూపింపక విరమించితిమి.

ఇక, అయథార్థానుభవము నిరూపింపబడుచున్నది. **"బాధితార్థ విషయాను భూతి: అయథార్థానుభూతి:"**- విషయముయొక్క యభావప్రమ యేది గలదో అది బాధ యనబడును. ఆబాధ కేది విషయమై యున్నదో అది బాధిత మనబడును. ఆబాధితార్థవిషయకానుభవ మేది గలదో ఆయనుభవ మయథార్థాను భవ మనబడును. ఉదా-"నేదం రజతమ్" ఇత్యాది బాధజ్ఞానమునకు విషయ

మగుటవలన బాధితము లగు శుక్తిరజతాదులను విషయముచేయు "ఇదం రజతమ్" ఇత్యా ద్యనుభవ మయథార్థానుభవ మని చెప్పబడును. అచ్చట భ్రమాజ్ఞానమునం దీ యయథార్థానుభవముయొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి నివారించుటకొఱ కీలక్షణమునందు "బాధితార్థవిషయా" అనుపదము చెప్పబడినది. మఱియు బాధితార్థమును విషయముచేయునట్టి యయథార్థస్మృతియం దీలక్షణమున కతివ్యాప్తి నివారించుటకొఱ కీలక్షణమునందు "అనుభూతిః" అనుపదము చెప్పబడినది.

మఱియు ఆ యయథార్థానుభవమును సంశయము, నిశ్చయ మను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు **"ఏకస్మిన్ ధర్మిణి భాసమానవిరుద్ధ నానాకోటిక జ్ఞానం సంశయః"**-ఒకటే ధర్మియందు భాసమానము లగు పరస్పర విరుద్ధ నానాకోటులను విషయముచేయునట్టి జ్ఞానము సంశయ మనబడును. ఉదా-"స్థాణు ర్వా పురుషో వా" అనుజ్ఞానము ఒకటే స్థాణురూప ధర్మియందు, లేక, పురుషరూపధర్మియందు స్థాణుత్వ పురుషత్వ రూపవిరుద్ధ నానాకోటులను విషయముచేయుచున్నది. అందువలన నాజ్ఞానము సంశయ మనబడును.

మఱియు నుక్తసంశయము గూడ ప్రమాణసంశయము, ప్రమేయసంశయ మను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు, ప్రమాణమునం దే యసంభావన యున్నదో అది ప్రమాణసంశయము. మఱియు బ్రమేయమునం దేయసంభావన యున్నదో అది ప్రమేయసంశయ మనబడును.

ఆప్రమాణసంశయముకూడ ప్రమాసంశయము, కరణసంశయ మగు భేదముచేత ద్వివిధ మగుచున్నది. అందు, ప్రమాణజన్య ప్రమాజ్ఞానమునం దేసంశయ మున్నదో అది ప్రమాసంశయ మనబడును. మఱియు బ్రమాణము యొక్క స్వరూపమునం దేసంశయ మున్నదో అది కరణసంశయ మనబడును. అందు బూర్వ మెప్పుడును జూడని స్థలమునం దుండు జలముతో జక్షురింద్రియము యొక్క సంబంధానంతర మీపురుషునకు "ఇదం జలమ్" అను ప్రమాజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అయినను, ఈపురుషునిచేత నాస్థలమందు బూర్వ మెప్పుడును జలము చూడబడినది కాదు. అందువలన నాపురుషునకు

జలజ్ఞానమునం దీజ్ఞానము ప్రమ యగునా? కాదా? అని ఆజల జ్ఞానముయొక్క ప్రమాత్వమును అప్రమాత్వాభావమును విషయముచేయునట్టి సంశయ ముత్పన్న మగుచున్నది. ఆసంశయము ప్రమాసంశయ మనబడును. అప్రమాసంశయము ప్రమాజ్ఞానము యొక్క ప్రమాత్వనిశ్చయముచేతనే నివృత్త మగుచున్నది.

అచ్చట **"త ద్వతి తత్ప్రకారకత్వం ప్రమాత్వమ్"-** తద్ధర్మ సహిత వస్తువునందు తద్ధర్మ విషయకత్వబుద్ధి యేది గలదో అదియే అజ్ఞానవిష్ఠ ప్రమాత్వమై యున్నది. ఉదా- ఘటత్వధర్మసహిత ఘటమునం దాఘటత్వ ధర్మ విషయకత్వ మేది గలదో అదియే "అయం ఘట:" అను జ్ఞానమునం దుండు ప్రమాత్వమై యున్నది. ఈప్రమాత్వమును ప్రామాణ్య మనియును జెప్పుదురు. అప్రమాజ్ఞాననిష్ఠ ప్రమాత్వము నైయాయికమతమునందు బరతోగ్రాహ్యమై యున్నది. మఱియు మీమాంసక మతమునందును, వేదాంతసిద్ధాంత మందును ఆ ప్రమాత్వము స్వతో గ్రాహ్యమై యున్నది. మఱియు నాప్రమాత్వముయొక్క స్వతోగ్రాహ్యత్వమందును మీమాసంకులయందు నానామతము లున్నవి. ఈమీమాంసక నైయాయిక మతముల నిచ్చట గ్రంథవిస్తరభీతిచే వ్రాయ లేదు. 'న్యాయప్రకాశముయొక్క షష్ఠపరిచ్ఛేదమునం దాసర్వమతములును స్పష్టముగా వ్రాయబడియున్నవి. తెలియ నిచ్ఛ గలవా రచ్చట దెలియవలయును.'

(6) స్వతోగ్రాహ్యత్వ నిరూపణము

ఇక వేదాంత సిద్ధాంతసమ్మత మగు ప్రమాత్వముయొక్క స్వతో గ్రాహ్యత్వము నిరూపింపబడుచున్నది. **"యావ త్స్వాశ్రయగ్రాహక గ్రాహ్యత్వం స్వతో గ్రాహ్యత్వమ్"**-ప్రమాత్వధర్మమున కాశ్రయ మైన ప్రమాజ్ఞానము యొక్క గ్రాహకము లేవి యున్నవో వానిచేత నాప్రమాత్వమునందు గ్రాహ్యత్వమేది గలదో; అదియే ప్రమాత్వమునందు స్వతోగ్రాహ్యత్వమై యున్నది. ఉదా- ప్రమాత్వ ధర్మమున కాశ్రయరూపము"అయం ఘట" అను వృత్తి జ్ఞానమై యున్నది. ఆవృత్తిజ్ఞానమును గ్రహించునది సాక్షిచైతన్యమై యున్నది. ఆసాక్షి చైతన్యము చేత నావృత్తిజ్ఞానమువలె దానియొక్కప్రమాత్వముగూడ గ్రహింపబడుచున్నది. ఇదియే ఆ ప్రమాత్వమునందు స్వతోగ్రాహ్యత్వమై యున్నది.

శంక:- ఎట్లు ప్రమాజ్ఞానముయొక్క ప్రమాత్వము స్వతోగ్రాహ్యమై యున్నదో అట్లు "ఇదం రజతమ్" ఇత్యా ద్యప్రమాజ్ఞానముయొక్క ప్రమాత్వముగూడ స్వతోగ్రాహ్యమే యగును.

సమా:-ఆ యప్రమాత్వధర్మమో పరతోగ్రాహ్యమే యగును గాని స్వతో గ్రాహము కాదు. అచ్చట **"తదాభావతి తత్ప్రకారకత్వ మప్రమాత్వమ్"**- తద్ధర్మాభావ సహితవస్తువునందు తద్ధర్మవిషయకత్వ మేది గలదో అదియే జ్ఞానమునం దప్రమాత్వమై యున్నది. ఉదా- వాస్తవరజతత్వాభావ సహితశుక్తి యందు రజతత్వవిషయకత్వ మేది గలదో అదియే "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానమునం దప్రమాత్వమై యున్నది. అప్రమాత్వఘటితశుక్తియం దేరజతత్వాభావ మున్నదో ఆయభావమును వృత్తిజ్ఞానము విషయముచేయుట లేదు. అందువలన నారజతత్వాభావ ఘటితాప్రమాత్వమును సాక్షి చైతన్యముగూడ గ్రహించుట లేదు. మఱియే మనగా, ఆసాక్షిచైతన్యము కేవల మప్రమాత్వ ధర్మమున కాశ్రయభూత మైన జ్ఞానమాత్రమునే గ్రహించుచున్నది. అట్లు గాక వృత్తిజ్ఞానముయొక్క యవిషయభూతార్థమునుగూడ నాసాక్షి ప్రకాశింపజేయు నన్నయెడల ఘటాద్యాకార వృత్తి కాలమునందు పటాదులును ఆసాక్షిచైతన్యముచేత బ్రకాశింపజేయబడ వలయును. అందువలన బ్రమాత్వమువలె నప్రమాత్వము స్వతోగ్రాహ్యము కాదు. మఱి యే మనగా బరతో గ్రాహ్యమై యున్నది.

(7) పరతోగ్రాహ్యత్వ నిరూపణము

అచ్చట, **"స్వాశ్రయగ్రాహ కాతిరిక్తసామగ్రీ గ్రాహ్యత్వ పరతో గ్రాహ్యత్వమ్'**- అప్రమాత్వధర్మమున కాశ్రయ మైన యే యప్రమాజ్ఞాన మున్నదో ఆజ్ఞానమును గ్రహించు సామగ్రికన్న భిన్నసామగ్రిచేత గ్రాహ్యత్వ మేది గలదో అదియే ఆ యప్రమాత్వమునందు బరతోగ్రాహ్యత్వమై యున్నది. ఉదా- ఉక్త మగు నప్రమాత్వధర్మమున కాశ్రయ మైన "ఇదం రజతమ్" అను నే యప్రమాజ్ఞాన మున్నదో ఆ యప్రమాజ్ఞానముయొక్క గ్రాహకమో సాక్షిచైతన్యమై యున్నది. ఆ సాక్షిచైతన్య మాయప్రమాత్వ ధర్మమును గ్రహించుట లేదు. మఱేమనగా, ఆసాక్షి చైతన్యముకన్న భిన్న మైన యనుమానరూప సామగ్రిచేతనే యాయప్రమాత్వ

ధర్మము గ్రహింపబడుచున్నది. ఇదియే యా యప్రమాత్వమునందు బరతో గ్రాహ్యత్వమై యున్నది.

ఇక నాయనుమానస్వరూపము చూపబడుచున్నది. అచ్చట బురుషున కిష్టసాధనతాజ్ఞానానంతరమే ప్రవృత్తి కలుగుచున్నది. అప్రవృత్తియును సంవాదిప్రవృత్తి, విసంవాదిప్రవృత్తి యను భేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. అందు సఫలప్రవృత్తి సంవాదిప్రవృత్తియై యున్నది. నిష్ఫలప్రవృత్తి విసంవాదిప్రవృత్తియై యున్నది. ఆ విసంవాదిప్రవృత్తిచేతనే యప్రమాత్వముయొక్క యనుమానము కలుగుచున్నది. ఆ యనుమాన మెట్లనగా, **"శుక్తౌ రజతజ్ఞాన మప్రమా, విసంవాది ప్రవృత్తి జనకత్వాత్, యన్నైవం త న్నైవమ్, యథా ప్రమా"**-। శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞాన మప్రమారూపమై యున్నది, నిష్ఫల ప్రవృత్తి జనక మగుటవలన, ఏియే జ్ఞాన మప్రమారూపము కాదో ఆయాజ్ఞానము నిష్ఫలప్రవృత్తికి జనకమును గాదు. ప్రమాజ్ఞానమువలె. ఈప్రకార మైన యనుమానముచేత నాపురుషుడు రజతజ్ఞానమునం దప్రమాత్వమును నిశ్చయించుచున్నాడు. ఇదియే యా యప్రమాత్వమునందు బరతోగ్రాహ్యత్వమై యున్నది.

మఱియు, ఎట్లు ప్రమాత్వజ్ఞానమునందు స్వతస్త్వ మున్నదో; అట్లు ప్రమాత్వముయొక్క యుత్పత్తియందును స్వతస్త్వమే యున్నది. అచ్చట జ్ఞానోత్పత్తి యొక్క యే సామాన్యసామగ్రి యున్నదో ఆ సామగ్రీమాత్రముచేత జన్యత్వ మేది గలదో అదియే యాప్రమాత్వోత్పత్తియందు స్వతస్త్వమై యున్నది. ఈరీతిగానే యప్రమాత్వజ్ఞానమునం దెట్లు పరతస్త్వ మున్నదో, అట్లా యప్రమాత్వము యొక్కయుత్పత్తియందును బరతస్త్వమే యున్నది. అచ్చట జ్ఞానోత్పత్తియొక్క సామాన్యసామగ్రికన్న భిన్న మైన దోషముచేత జన్యత్వ మేది గలదో అదియే యా యప్రమాత్వోత్పత్తియందు బరతస్త్వమై యున్నది.

శంక:- పూర్వోక్తరీతిగా బ్రమాత్వముయొక్క యుత్పత్తియందును జ్ఞానమందును స్వతస్త్వ మంగీకరించినయెడల బూర్వము చూడబడని యొక్క స్థలమునందు "ఇదం జలమ్" అను జ్ఞానానంతర మీపురుషున కీ జలజ్ఞానము ప్రమ యగునా? లేక, కాదా? అను సంశయము కలుగుచున్నది. అది కాక

పోవలయును. ఏలయన మీమతమునందు జ్ఞానముయొక్క ప్రమాత్వము సాక్షిచైతన్యముచేత నిశ్చితత్వమే యగుచున్నది. మఱియు నిశ్చితార్థమునందు సంశయము కలుగగూడదు.

సమా:- ఆస్థలమునందు సంశయోత్పాదక మగు నే దోషమున్నదో తద్దోష ఘటిత సంశయసామగ్రి ప్రమాత్వగ్రాహక సామగ్రికన్న ప్రబలమై యున్నది. అందువలన నాజలజ్ఞానమునందు బ్రమాత్వనిశ్చయము కలుగుట లేదు. అందువలన బ్రమాత్వసంశయము సంభవించుచున్నది. ఈప్రకారముగా స్వతో గ్రాహ్య ప్రమాత్వనిశ్చయముచేత బూర్వోక్తప్రమా సంశయముయొక్క నివృత్తి కలుగుచున్నది.

(8) ప్రమాణగత ప్రమేయగతము లగు నసంభావనలను తన్నివృత్తినిగూడ నిరూపించుట

ఇక గరణసంశయమును దానియొక్కనివృత్త్యుపాయమును జెప్పబడు చున్నది. అచ్చట దత్త్వమస్యాది వేదాంతవాక్యము లద్వితీయ బ్రహ్మమునందు బ్రమాణములై యున్నవా? లేక, కావా? అను వేదాంతవాక్యరూప ప్రమాణమునం దుండు నసంభావన కరణసంశయ మనబడును. ఆకరణగత సంశయము బ్రహ్మవేత్త యగు గురుముఖముచే వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణము చేయుటవలన నివృత్త మగుచున్నది. ఆశ్రవణముయొక్క స్వరూపము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు నిరూపింపబడి యుండుటవలన మరల నిచ్చట నిరూపింపబడలేదు. పూర్వోక్త శ్రవణము శారీరక మీమాంసా ప్రథమాధ్యాయ పఠనముచేత సిద్ధించుచున్నది.' ఇంతపర్యంతము ప్రమాణగతసంశయము నిరూపింపబడినది.

ఇక ద్వితీయ మగు ప్రమేయగత సంశయమును, దన్నివృత్త్యుపాయమును నిరూపింపబడుచున్నవి. ప్రమాణజన్య జ్ఞానమున కేది విషయమై యున్నదో అది ప్రమేయమై యున్నది. ఆప్రమేయమునం దేసంశయ మున్నదో అది ప్రమేయ సంశయమై యున్నది. ఆ ప్రమేయగత సంశయమును అనాత్మగత సంశయము, ఆత్మగతసంశయ మను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందు, అనాత్మరూప

మగు నేస్థాణ్వాదిక మున్నదో దానియం దీ పురుషునకు "స్థాణు ర్వా పురుషో వా" ఇత్యాది సంశయ మేది గలదో ఆ సంశయ మనాత్మగతసంశయ మనబడును. ఆ యత్మగతసంశయము సాధారణధర్మముయొక్కదర్శనమువలన జన్య మగు చున్నది. ఉదా- స్థాణువుయొక్కయు, పురుషునియొక్కయు సాధారణధర్మ మైన మూడున్నరమూర పరిమాణోన్నతియొక్క దర్శనమువలన బూర్వోక్తసంశయ ముత్పన్న మగుచున్నది. మఱియు నాస్థాణ్వాదులయొక్క యసాధారణ ధర్మముయొక్క జ్ఞానమగు నేవిశేషదర్శన మున్నదో దానిచేత బూర్వోక్తసంశయము నివృత్త మగుచున్నది. అచ్చట స్థాణుత్వముయొక్కనిశ్చయము చేయు వక్రత్వ కోటరాదిక మైననో ఆస్థాణువుయొక్క యసాధారణధర్మమై యున్నది. మఱియు బురుషత్వముయొక్క నిశ్చయము చేయు హస్తపాదమస్త కాద్యవయవములు పురుషునియొక్క యసాధారణ ధర్మములై యున్నవి. ఆ యసాధారణ ధర్మముల యొక్క జ్ఞానముచేత పూర్వోక్తసంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

మఱియు బురుషునకు దనయాత్మయం దేసంశయము కలుగుచున్నదో; ఆసంశయ మాత్మ గతసంశయ మనబడును. ఆ యాత్మగత సంశయము విప్రతిపత్తి చేత జన్య మగుటవలన అనేకప్రకార మగుచున్నది. పరస్పరవిరుద్ధార్థ ప్రతిపాదక వాదులయొక్క యనేకవచనము లేవి గలవో అవి విప్రతిపత్తు లనబడును. ఆ విప్రతిపత్తి శ్రీభగవద్భాష్యకారులచేత జెప్పబడియున్నది. అది యెట్లనగా, చైతన్య విశిష్ట మగు నేస్థూలదేహ మున్నదో అదియే యాత్మ యని ప్రాకృతజీవులును, లోకాయతులును అంగీకరించుచున్నారు. మఱియు జక్షురాదీంద్రియములే ఆత్మ యని కొందఱంగీకరించుచున్నారు. మనస్సే యాత్మ యని మఱికొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. మఱియు, క్షణికవిజ్ఞానమే యాత్మ యని మఱికొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. మఱియు శూన్యమే యాత్మ యని మఱికొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. మఱియు గొందఱు దేహేంద్రియాదులకు భిన్ను డైన సంసారి, కర్త, భోక్త- ఆత్మ యని యంగీకరించుచున్నారు. మఱియు, ఆత్మ కేవలభోక్తయే కర్త కాదని మఱికొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. మఱియు కర్తకన్నను భోక్తకన్నను భిన్ను డైన సర్వజ్ఞ సర్వశక్తిమంతు డగు నీశ్వరుడే యాత్మ యని

మఱికొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. మఱియు, నాత్మ యుపాధిసంబంధమువలన గర్తయు, భోక్తయు నైనను వాస్తవముచేత శుద్ధుడే యగు నని కొంద ఱంగీకరించుచున్నారు. పూర్వోక్తవాదు లాయా దేహాది రూపాత్మలయొక్క సిద్ధికొఱకు దగినయుక్తి, ప్రమాణాదులును జెప్పియున్నారు. ఈప్రకారము పరస్పర విరుద్ధార్థ ప్రతిపాదక వాదులయొక్క వచనరూప మయిన విప్రతిపత్తివలన బురుషున కాత్మసంశయ మనేకప్రకారములుగా గలుగుచున్నది.

అచ్చట, ఆ యాత్మ యద్యపి వాస్తవముగా నేకాద్వితీయరూపమై యున్నది, తథాఽపి, ఉపాధిభేదముచేత నాయాత్మ- పరమాత్మ, జీవాత్మ అను భేదముచేత ద్వివిధముగా జెప్పబడుచున్నది. "తత్త్వమసి" అను మహావాక్యమునందుండు తత్పదముయొక్క యర్థ మైన ఏమాయోపహితబ్రహ్మ మున్నదో అది పరమాత్మయై యున్నది. మఱియు, త్వంపదముయొక్క యర్థ మైన యేశరీరోపహిత చైతన్య మున్నదో అది జీవాత్మయై యున్నది. ఆరెంటియందు బ్రథమమున దత్పదార్థ మగు పరమాత్మయం దా యనేకవిధ సంశయములు చూపబడుచున్నవి. అచ్చట, బ్రహ్మము అద్వితీయమా? లేక, సద్వితీయమా? అద్వితీయరూప మైనను, ఆబ్రహ్మము ఆనందగుణసహితమా? లేక, ఆనందస్వరూపమా? మఱియు బ్రహ్మము, జ్ఞానగుణసహితమా? లేక, జ్ఞానస్వరూపమా? మఱియు నాబ్రహ్మము సత్తాజాతిసహితమా? లేక, సత్తాస్వరూపమా? మఱియు నాబ్రహ్మము సగుణమా? లేక, నిర్గుణమా? ఇత్యా ద్యనేక ప్రకార సంశయములు పురుషున కాతత్పదార్థ బ్రహ్మమునందు గలుగుచున్నవి.

ఇక, త్వంపదార్థ మగు జీవాత్మయందును ఆయనేకవిధ సంశయములు చూపబడుచున్నవి. అచ్చట, ఈయాత్మ దేహేంద్రియాదులకు భిన్నమా? లేక, కాదా? మఱియు దేహేంద్రియాదులకు భిన్న మైనను, ఆయాత్మ కర్త యగునా? లేక, కర్త కాదా? మఱియు అకర్త యైనను ఆయాత్మ చిద్రూపమా? లేక, అచిద్రూపమా? మఱియు, చిద్రూప మైనను ఆయాత్మ ఆనందరూపమా? లేక, కాదా? మఱియు, ఆనందరూప మైనను ఆయాత్మ పరిణామియా? లేక, కూటస్థుడా? మఱియు, కూటస్థుడైనను ఆయాత్మ సత్తాజాతిసహితమా? లేక,

సద్రూపమా? ఇత్యా ద్యనేకప్రకార సంశయములు పురుషున కాత్వంపదార్థమగు జీవాత్మయందు గలుగుచున్నవి. ఇక, తత్త్వంపదార్థములయొక్క యేకత్వరూప వాక్యార్థమందు గల సంశయము చూపబడుచున్నది. ఈ జీవాత్మకు సచ్చిదానంద రూపత్వ ముండినను బరమాత్మతో జీవాత్మ కేకత్వము సంభవించు చున్నదా? లేక, లేదా?

ఇక మోక్షసాధనమునందు సంశయములు చూపబడుచున్నవి. జీవ బ్రహ్మముల కేకత్వ ముండినను ఆయేకత్వజ్ఞానము మోక్షసాధనమా? లేక, కాదా? మఱియు నాజ్ఞానమునకు మోక్షసాధనత్వ ముండినను ఆజ్ఞానము కర్మసహితమై మోక్షమునకు సాధనమా? లేక, కేవలజ్ఞానము మోక్షమునకు సాధనమా? ఇత్యాదిసంశయము లాత్మగతసంశయము లనబడును. ఆసర్వాత్మ గత సంశయములు తర్కరూప మననముచేత నివృత్తము లగుచున్నవి. అచ్చట, **"అనిష్టప్రసంజకః తర్కః"**- ఏయుక్తి ప్రతివాదియొక్క యనిష్టమును సిద్ధింపజేయుచున్నదో ఆయుక్తి తర్క మనబడును. అనగా వ్యాప్యముయొక్క యారోపముచేత వ్యాపకముయొక్క యే యాపాదన మున్నదో అది తర్క మనబడును. అందు వ్యాప్తియొక్కయాశ్రయము వ్యాప్యమై యున్నది. వ్యాప్తియొక్క నిరూపకము వ్యాపకమై యున్నది.

వ్యాప్తియొక్కస్వరూపము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు నిరూపింప బడియున్నది. ఉదా- పర్వతమునందు ధూమమును జూచియు నేప్రతివాది యాపర్వతమునం దగ్ని నంగీకరించుట లేదో ఆ ప్రతివాదినిగుఱించి చెప్పునట్టి తర్కమే మనగా ధూమవహ్నులకు గార్యకారణ భావము సర్వలోకమందు బ్రసిద్ధమై యున్నది. కారణము లేక కార్య ముండుట లేదు అను వార్తయును సర్వలోకము నందును బ్రసిద్ధమై యున్నది. అందువలన బర్వతమునందు వహ్ని లేనియెడల దత్కార్య మగు ధూమముగూడ లేకపోవలయును. పర్వతమునందు ధూమము యొక్క యభావము ప్రతివాది కనిష్టమై యున్నది. ఆ ప్రతివాదియొక్కయనిష్టసిద్ధి యీతర్కమువలన గలుగుచున్నది. మఱియు, ఈతర్కమునందు వహ్న్యా భావరూప వ్యాప్యారోపముచేత ధూమాభావవ్యాప కాపాదనము చేయబడుచున్నది.

అందువలన బూర్వోక్తతర్కలక్షణ మీ ప్రసిద్ధ తర్కమునందు సంభవించుచున్నది. ఈరీతిగా నుత్తరత్ర వక్ష్యమాణ తర్కములయందుగూడ నుక్తలక్షణముయొక్క సమన్వయము తెలియవలయును.

ఇక, ఆత్మసంశయమును నివర్తించు తర్కము నిరూపింపబడుచున్నది. ఆతర్కములయందు గూడ బ్రథమము తత్పదార్థరూప పరమాత్మయొక్క యద్వితీయత్వ సాధకతర్కము చెప్పబడుచున్నది. ఒకవేళ, ఈ యాకాశాది ప్రపంచము సత్యమైనయెడల బ్రహ్మమున కద్వితీయ రూపత్వము చెప్పునట్టి **"ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ"** అను శ్రుతికి విరోధ మగును. అనగా సద్వితీయబ్రహ్మము నద్వితీయ రూపముగా జెప్పునట్టి యాశ్రుతి మిథ్యావాది యగుటవలన నప్రమాణ రూపమగును. మఱియు నాశ్రుతియొక్క యప్రమాణత్వ మాస్తికవాదుల కనిష్టమే యగుచున్నది. అందువలన నాప్రపంచము మిథ్యయే యని యంగీకరింపవలయును. ప్రపంచము మిథ్య యగుటవలన నాయద్వైతశ్రుతికి విరోధము కలుగదు.

శంక:- బ్రహ్మము నద్వితీయ మని యంగీకరించినయెడల భేదమును బ్రతిపాదించునట్టి శ్రుతులకు విరోధ మగును. ఆశ్రుతులకు విరోధముగా నాయద్వైత శ్రుతి యద్వైతమును బ్రతిపాదించునది కాదు. మఱి యేమనగా, అన్యార్థమునే ప్రతిపాదించుచున్నది. అందువలన నాప్రపంచమునకు సత్యత్వ మంగీకరించుటయందును ఆ యద్వైతశ్రుతికి విరోధము కలుగదు.

సమా:- ఈయధికారిపురుషున కేయర్థ మిష్టఫలహేతు వయ్యును బ్రత్యక్షాది ప్రమాణములచే నజ్ఞాత మయ్యు నున్నదో ఆయర్థమునందే శ్రుతికి దాత్పర్యమున్నది. అచ్చట నాయద్వైతమో ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచే నజ్ఞాతమై యున్నది. అట్లే ఆయద్వైతబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానమువలన నీయధికారిపురుషునకు **"బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి, తరతి శోక మాత్మవిత్"** ఇత్యాదిశ్రుతులచే మోక్షరూప నిరతిశయ పురుషార్థప్రాప్తి చెప్పబడియున్నది. అందువలన నాశ్రుతి కద్వైతమునందే తాత్పర్యము సంభవించుచున్నది. అన్యార్థమునందు దాత్పర్యము సంభవింపదు. మఱియు ద్వైతరూపభేద మైననో ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచే జ్ఞాతమై యున్నది.

భేదజ్ఞానముచేత నిష్ఫలప్రాప్తి యేదియు గలుగుట లేదు. మఱి యేమనగా,

"ఉదర మంతరం కురుతే అథ తస్య భయం భవతి ।
మృత్యోః స మృత్యు మాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి ॥"

ఇత్యాది శ్రుతులవలన నాభేదదర్శి పురుషున కనర్థప్రాప్తి చెప్పబడి యున్నది. మఱియు **"అథ యోఽన్యాం దేవతా ముపాస్తేఽన్యో సా వన్యో హ మస్మీతి । న స వేద యథా పశుః"** అను నీశ్రుతిచేత నాభేదదర్శిపురుషునకు పశుతుల్యత్వము చెప్పి యాభేదముయొక్క నిందయే చేయబడియున్నది. అందువలన నాశ్రుతికి భేదమునందు దాత్పర్యము సంభవింపదు.

ఒకవేళ నాశ్రుతి భేదమునే చెప్పినయెడల బ్రత్యక్షసిద్ధభేదముయొక్క యనువాదకత్వముచేత నాశ్రుతి కప్రమాణత్వమే ప్రాప్త మగును. ఇందువలన సిద్ధించిన దేమనగా, ఫలవంతమగు నజ్ఞాతార్థమును బోధించుటవలన నాయద్వైత శ్రుతియో ప్రబలమై యున్నది. మఱియు ఫలశూన్య జ్ఞాతార్థమును బోధించుటవలన నాభేదశ్రుతి దుర్బలమై యున్నది. మఱియు లోకమునందును బ్రబలముచేతనే దుర్బలమునకు బాధ కలుగుచున్నది. ఏదుర్బలముచేతను బ్రబలమునకు బాధ కలుగుట లేదు. అందువలన నాభేదశ్రుతియొక్క విరోధముచేత నాయద్వైతశ్రుతి కన్యపరత్వము సంభవింపదు. మఱియు నే మనగా, ఆయద్వైతశ్రుతియొక్క విరోధముచేత నాభేదశ్రుతికే యన్యపరత్వము సంభవించుచున్నది. అందువలన నాయద్వైతశ్రుతియొక్క విరోధమువలన నాప్రపంచమునందు సత్యత్వము సంభవింపదు. ఈప్రకారముగా బ్రహ్మముయొక్క యద్వితీయత్వమునకు సాధక మైన తర్కముచేత, ఆబ్రహ్మము అద్వితీయమా? లేక, సద్వితీయమా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇక నాపరమాత్మయొక్క యానందరూపత్వమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పబడుచున్నది. ఆపరమాత్మ యొకవేళ నానందరూపము కానియెడల నాపర మాత్మయొక్క ప్రాప్తికి బురుషార్థరూపత్వము సంభవింపని దగును. ఏకారణముచేత ననగా, ఆనందప్రాప్తియే పురుషార్థరూపమై యున్నది. మఱియు నాపరమాత్మ యొక్క ప్రాప్తికపురుషార్థరూపత్వ మంగీకరించినయెడల నాపరమాత్మయొక్క ప్రాప్తి

కి బురుషార్థరూపత్వమును జెప్పునట్టి **"ఆత్మలాభా న్న పరం విద్యతే, పురుషాన్న పరం కించి త్సా కాష్ఠా సా పరాగతిః"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములకు విరోధ మగును. ఆశ్రుతిస్మృతులయొక్క విరోధము సర్వులకు ననిష్టమే యగుచున్నది. అందువలన బరమాత్మను ఆనందరూప మనియే యంగీకరింప వలయును. ఈప్రకార మైన తర్కమువలన, నాపరమాత్మ యానందరూపమా? లేక. కాదా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇక నాపరమాత్మయొక్క చైతన్యరూపత్వమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పబడుచున్నది. ఆపరమాత్మ యొకవేళ చైతన్యరూపము కానియెడల ఘటాదుల వలె సూర్యచంద్రాదికజగత్తును బ్రకాశింపజేయని దగును. మఱియు నాపర మాత్మకు జగత్ప్రకాశకత్వ మంగీకరింపనియెడల నాపరమాత్మ సూర్య చంద్రాదిక సర్వజగత్తును ప్రకాశింపజేయుచున్న దని చెప్పునట్టి **'తస్య భాసా సర్వ మిదం విభాతి, త చ్ఛుభ్రం జ్యోతిషాం జ్యోతిః, జ్యోతిషా మపి త జ్జ్యోతి స్తమసః పరముచ్యతే'** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆశ్రుతిస్మృతి వచనములకు విరోధము సర్వులకు ననిష్టమే యగుచున్నది. అందువలన నాపరమాత్మను జైతన్యరూప మనియే యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకార మైన తర్కముచేత నాపరమాత్మ చైతన్యరూపమా? కాదా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇక నాపరమాత్మయొక్క నిర్గుణభావమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పబడుచున్నది. ఆపరమాత్మ యొకవేళ సగుణ మనినయెడల నాపరమాత్మను నిర్విశేషస్వరూప మని చెప్పునట్టి **"అస్థూల మనణ్వహ్రస్వ మదీర్ఘమ్"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి సర్వవచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆ శ్రుతిస్మృతులయొక్క విరోధము సర్వులకు ననిష్టమై యున్నది. అందువలన నాపరమాత్మను నిర్గుణ మనియే యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకార మైన తర్కమువలన నాపరమాత్మ సగుణమా? లేక, నిర్గుణమా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇక, త్వంపదార్థరూపాత్మయొక్క యానందరూపత్వమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పబడుచున్నది. ఈయాత్మ యొకవేళ నానందరూపము కాదనిన

యెడల నొకజీవునకును స్వార్థముకొఱకు బ్రవృత్తి లేకపోవలయును. సర్వ ప్రాణులును స్వార్థముకొఱకే ప్రవర్తించుటయో చూచుచున్నాము. లోక ప్రసిద్ధము నకు విరోధము ప్రాప్త మగుటయే గాక, యాజ్ఞవల్క్యముని మైత్రేయి యను స్త్రీని గుఱించి **"న వా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవతి, ఆత్మనస్తు కామాయ పతిః ప్రియో భవతి"** ఇత్యాది శ్రుతివచనములచే బతిజాయాదికసర్వులకు బరస్పరము గల ప్రియత్వ మేది గలదో అది తనయాత్మకొఱకే గలదని చెప్పి యున్నారు. ఆశ్రుతివచనములకును నిరోధము ప్రాప్తమగును. అందువలన నాయాత్మను ఆనందరూప మనియే యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకార మైన తర్కముచేత నాత్మ యానందరూపమా? కాదా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇక, ఆత్మయొక్క చైతన్యరూపత్వమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పబడుచున్నది. ఈయాత్మ యొకవేళ చైతన్యరూపము కానియెడల ఘటాదుల వలె జడత్వముచే సావయవ మగుటవలన ననాత్మయే యగును. అందు వలన బ్రకాశకచైతన్యముయొక్క యభావమువలన జగత్తున కంధత్వమే ప్రాప్త మగును. మఱియు నాత్మకు చైతన్యరూపత్వము చెప్పునట్టి-

"యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యంతర్జ్యోతిః ।
పురుష, అ త్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతి ర్భవతి ।
క్షేత్రం క్షేత్రీ తథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి భారత" ॥

ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనముల కన్నిటికిని విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆశ్రుతిస్మృతి విరోధము సర్వులకు ననిష్టమే యగుచున్నది. అందువలన నాయాత్మను జైతన్యరూప మనియే యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకార మైన తర్కముచేత నాత్మ చైతన్యరూపమా? కాదా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇక, ఆత్మయొక్క యకర్తృత్వమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పబడు చున్నది. ఈయాత్మ ఒకవేళ గర్త యైనయెడల వికారిత్వముచే బరిణామి

యగుటవలన ననిత్యమే యగును. ఆత్మను అనిత్య మని యంగీకరించినయెడల ఆత్మను నిత్యమని చెప్పునట్టి **"అవినాశీ వా అరేఽ యమాత్మా, నిత్యః సర్వగతః స్థాణుః"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనముల కన్నిటికిని విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆశ్రుతిస్మృతులయొక్క విరోధము సర్వులకు ననిష్టమే యగుచున్నది. అందువలన నాత్మను అకర్త యనియే యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకారమైన తర్కమువలన నీయాత్మ కర్తయై యున్నదా? లేక. అకర్తయై యున్నదా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇక, తత్త్వంపదార్థములయొక్క యభేదమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పబడుచున్నది. ఆ తత్పదార్థ రూపపరమాత్మ యొకవేళ నీ త్వంపదార్థరూప జీవాత్మకన్న భిన్న మైనయెడల ఘటాదులవలె ననాత్మభావముచే ననిత్యమే యగును. మఱియు నాపరమాత్మను అనిత్య మని యంగీరించినయెడల ఆపరమాత్మను నిత్యరూప మని చెప్పునట్టి శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణాది సర్వవచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును. మఱియు జీవబ్రహ్మములకు భేద మంగీకరించినయెడల జీవబ్రహ్మముల కభేదమును జెప్పునట్టి **"తత్త్వమసి అహం బ్రహ్మాస్మి, అయ మాత్మా బ్రహ్మ క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు భారత"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆ శ్రుతిస్మృత్యాదుల యొక్క విరోధము సర్వులకు ననిష్టమే యగుచున్నది. అందువలన నాపరమాత్మ యీజీవాత్మ కన్న నభిన్నమే యని యంగీకరింపవలయును. ఈప్రకార మైన తర్కముచేత నాపరమాత్మ యీజీవాత్మకన్న భిన్నమా? లేక, అభిన్నమా? అనుసంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఇక, కేవలజ్ఞానమునందు మోక్షసాధనత్వమునకు సాధక మైన తర్కము చెప్పబడుచున్నది. ఒకవేళ కర్మమిశ్రితజ్ఞానము మోక్షమునకు సాధన మనినయెడల స్వర్గాదులవలె గర్మజన్య మగుటవలన నామోక్షమునకుగూడ ననిత్యత్వమే ప్రాప్త మగును. మఱియు నామోక్షమును అనిత్య మని యంగీకరించినయెడల ముక్త పురుషులకుగూడ మరల సంసారము ప్రాప్తము కావలయును. దానిచేత ముక్త పురుషులకు బునస్సంసారప్రాప్తిని నిషేధించునట్టి **"న స పునరావర్తతే, యద్గత్వా**

న నివర్తంతే తద్ధామ పరమం మమ" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును. మఱియు గేవలజ్ఞానమువలన మోక్షప్రాప్తిని జెప్పునట్టి **"జ్ఞానాదేవ తు కైవల్యమ్, నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ, జ్ఞానేన తు తదజ్ఞానం యేషాం నాశిత మాత్మనః"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనములకును విరోధము ప్రాప్తమగును. ఆ శ్రుతిస్మృతివచనములయొక్క విరోధము సర్వాస్తికులకు ననిష్టమే యగుచున్నది. అందువలన గర్మమిశ్రితజ్ఞానము మోక్షమునకు సాధనము కాదు. ఇక నేమనగా **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను నభేదజ్ఞానమే మోక్షమునకు సాధనమని యంగీకరింప వలయును. ఈప్రకార మైన తర్కమువలన గర్మమిశ్రితజ్ఞానము మోక్షమునకు సాధనమా? లేక, కేవలజ్ఞానము మోక్షమునకు సాధనమా? అను సంశయము నివృత్త మగుచున్నది.

ఈప్రకార మైన శ్రుత్యుక్తతర్కరూప మననముచేతనే పూర్వోక్తాత్మగత సంశయము నివృత్త మగుచున్నది. ఈతర్కరూప మననముయొక్క లక్షణము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు నిరూపింపబడియున్నది. దాని నచ్చటను దెలియవలయును. 'ఈమననము శారీరకమీమాంసా ద్వితీయాధ్యాయ పఠనము చేత సిద్ధించుచున్నది.' పూర్వము సంశయము, నిశ్చయ మను భేదముచేత ద్వివిధాఽయథార్థానుభవములు చెప్పబడినవి. వానియందు బ్రథమ మగు సంశయ మింత పర్యంతము నిరూపింపబడినది.

(9) నిశ్చయ నిరూపణము

ఇక ద్వితీయ మగు నిశ్చయము నిరూపింపబడుచున్నది. **"సంశయ విరోధి జ్ఞానం నిశ్చయః"-** పూర్వోక్తసంశయమునకు విరోధి యైన యేజ్ఞాన మున్నదో అది నిశ్చయ మనబడును. ఈపురుషున కేపదార్థముయొక్క నిశ్చయము కలుగుచున్నదో ఆపదార్థమునందు సంశయము కలుగుట లేదు. అందువలన నిశ్చయమునందు సంశయముయొక్క విరోధిత్వము స్పష్టమే. మఱియు నుక్త నిశ్చయముగూడ యథార్థము, అయథార్థ మను భేదముచేత ద్వివిధ మగుచున్నది. అందు **"అవిసంవాది జ్ఞానం యథార్థనిశ్చయః"-** ఫలమునందు బర్యవసానము గల యేజ్ఞాన మున్నదో అది యథార్థనిశ్చయము. అనగా, ఏవస్తువు యొక్క

నిశ్చయానంతరము ప్రవర్తించిన పురుషున కావస్తువుయొక్క ప్రాప్తి యగు చున్నదో ఆనిశ్చయము యథార్థనిశ్చయ మనబడును. ఆ యథార్థనిశ్చయము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు భ్రమారూపముగా జెప్పబడియున్నది. ఈ తృతీయపరిచ్ఛేదమునందు బూర్వము యథార్థస్మృతి రూపముగా జెప్పబడి యున్నది. అనగా యథార్థానుభవమునకును యథార్థస్మృతికిని యథార్థనిశ్చయ మని పేరు.

మఱియు **"విసంవాదిజ్ఞాన మయథార్థనిశ్చయః"**-ఫలరహితజ్ఞాన మయథార్థనిశ్చయ మనబడును. అనగా, ఏవస్తువుయొక్క నిశ్చయానంతరము ప్రవర్తించిన పురుషున కావస్తువుయొక్క ప్రాప్తి యగుట లేదో ఆనిశ్చయ మయథార్థ నిశ్చయ మనబడును. ఆ యయథార్థ నిశ్చయముగూడ తర్కము, విపర్యయము అను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. తర్కముయొక్క లక్షణము నుదాహరణ మును ఈపరిచ్ఛేదమునందు బూర్వము నిరూపింపబడినది. అందువలన మరల నిచ్చట నిరూపింప లేదు. వహ్నిసహితమును, ధూమసహితమును నైన పర్వతము నందు వహ్న్యభావమును ధూమాభావమును విషయముచేయునట్టి "ఈపర్వతము నందు వహ్ని లేనియెడల ధూమముగూడ లేని దగును" అను తర్క మేది గలదో దానియం దయథార్థనిశ్చయత్వము స్పష్టముగానే యున్నది.

ఇక విపర్యయ నిరూపణము చేయబడుచున్నది. **"మిథ్యాజ్ఞానం విపర్యయః"** । ఏజ్ఞానము మిథ్య యగుచున్నదో ఆజ్ఞానము విపర్యయ మనబడును. ఉదా- శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అను జ్ఞానమును, రజ్జువునందు "అయం సర్పః'అను జ్ఞానమును మిథ్యాజ్ఞానము లగుటవలన విపర్యయము లని చెప్ప బడుచున్నవి.

శంక:- ఆ జ్ఞానమునందు మిథ్యాత్వ మనునది యేది? అనగా, బాధ్యత్వ మనునది మిథ్యాత్వమా? లేక, నిర్విషయత్వ మనునది మిథ్యాత్వమా? అందు, ఏజ్ఞానమునకును దనస్వరూపముచేత బాధ కలుగుట లేదు. అందువలన బాధ్యత్వ మనునది మిథ్యాత్వ మను ప్రథమపక్షమో సంభవింపదు. మఱియు నేజ్ఞానమును నిర్విషయ మగుట లేదు. అందువలన ద్వితీయపక్షము గూడ సంభవింప దను శంక ప్రాప్తము కాగా-

సమా:- ఇక నామిథ్యాజ్ఞానముయొక్క లక్షణము చెప్పబడుచున్నది. **"అతస్మిం స్త ద్బుద్ధిః మిథ్యాజ్ఞానమ్"**- తదర్థము కాని వస్తువునందు తదర్థబుద్ధి యేది గలదో అది మిథ్యాజ్ఞాన మనబడును. ఉదా- రజతము కాని శుక్తియందు "ఇదం రజతమ్" అను నేరజతబుద్ధి యున్నదో అది మిథ్యాజ్ఞానమై యున్నది. యద్యపి, జ్ఞానమునకు స్వరూపముచేత బాధ కలుగుటలేదు. తథాఽపి, విషయముయొక్క బాధవలన నాజ్ఞానమునకు బాధ చెప్పబడినది. ఆ బాధ్యత్వమే జ్ఞానమునందు మిథ్యాత్వమై యున్నది. మఱియు బూర్వోక్త విపర్యయ రూప భ్రమకూడ నిరుపాధికభ్రమ, సోపాధికభ్రమ- అను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందు, ఏభ్రమ యధిష్ఠానజ్ఞానమువలన నివృత్త మగుచున్నదో ఆభ్రమ నిరుపాధికభ్రమ యనబడును. మఱియు నేభ్రమ యధిష్ఠానజ్ఞాన ముండినను నివృత్తమగుట లేదో ఆభ్రమ సోపాధికభ్రమ యనబడును. అందు నిరుపాధిక భ్రమకూడ బాహ్యాంతరభేదముచేత ద్వివిధ మగుచున్నది. అచ్చట శుక్తి రజ్జ్వాదుల యందు "ఇదం రజతమ్, అయం సర్పః" అను నేభ్రమజ్ఞాన మున్నదో ఆభ్రమ ఆంతరనిరుపాధికభ్రమ యనబడును. మఱియు "నేను అజ్ఞానిని, బ్రహ్మము నెఱుగను" అను నేభ్రమ యున్నదో ఆభ్రమ ఆంతరనిరుపాధికభ్రమ యనబడును. అచ్చట శుక్తిరజ్జ్వాద్యధిష్ఠానజ్ఞానమువలన "ఇదం రజతమ్, అయం సర్పః' ఇత్యాదిభ్రమ నివృత్త మగుచున్నది. ఈలాగుననే ఆత్మరూపాధిష్ఠానజ్ఞానమువలన "అహ మజ్ఞః" అను భ్రమ నివృత్త మగుచున్నది. అందువలన పూర్వోక్తభ్రమయందు నిరుపాధికభ్రమ రూపత్వము సంభవించుచున్నది.

ఈప్రకారముగానే ద్వితీయ మగు సోపాధికభ్రమగూడ బాహ్యాంతర భేదము చేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందు రక్తగుణరహిత శుక్లస్ఫటికమునందు రక్తవర్ణ సహిత జపాకుసుమాది ద్రవ్యములయొక్క సమీపతవలన "లోహితః స్ఫటికః" అను నేభ్రమ కలుగుచున్నదో ఆభ్రమ బాహ్య మగు సోపాధికభ్రమ యనబడును. "ఈస్ఫటికము శుక్లమై యున్నది. రక్తము కాదు" అను ఆ స్ఫటికరూపాధిష్ఠాన జ్ఞానముండినను ఎంతపర్యంత మాజపాకుసుమాద్యుపాధులయొక్క నివృత్తి యగుట లేదో అంతపర్యంతము "లోహితః స్ఫటికః" అను భ్రమ నివృత్త మగుట

లేదు. అందువలన "లోహిత: స్ఫటిక:" అను భ్రమయందు సోపాధికభ్రమ రూపత్వము సంభవించుచున్నది. ఈప్రకారముగా దత్త్వవేత్త యగు పురుషున కే యాకాశాది ప్రపంచముయొక్క యనుభవ మున్నదో అదియును బాహ్యాసోపాధి కభ్రమ యనబడును.

శంక:- "లోహిత: స్ఫటిక:" అను భ్రమయం దైననో జపాకుసుమాద్యుపాధు లున్నవి. అందువలన ఆభ్రమ కైననో సోపాధికత్వము సంభవించుచున్నది. ప్రపంచభ్రమయం దేయుపాధియు దెలియబడలేదు. అందువలన బ్రపంచభ్రమకు సోపాధికత్వము సంభవింపదు.

సమా:- ఆప్రపంచభ్రమయందును బ్రారబ్ధకర్మసహిత విక్షేపశక్తితో గూడిన యజ్ఞానమే యుపాధిరూపమై యున్నది. ఎట్లనగా **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను నధిష్ఠానబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానముచేత నావరణశక్తి సహితాజ్ఞానము నివృత్త మైనను విక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞాన వశమువలన బ్రారబ్ధకర్మనాశపర్యంతము తత్త్వవేత్త యగు పురుషునకును ఆ యాకాశాది ప్రపంచముయొక్కయనుభవము కలుగుచున్నది. అందువలన "లోహిత: స్ఫటిక:" అను భ్రమకువలె బ్రపంచభ్రమకును సోపాధి కత్వము సంభవించుచున్నది.

మఱియు "అహం కర్తా, అహం భోక్తా" అని యాత్మయం దేకర్తృత్వబుద్ధి యున్నదో ఆబుద్ధి యాంతరసోపాధికభ్రమ యనబడును. ఆభ్రమయం దంత: కరణమే యుపాధి యని తెలియవలయును. ఎట్లనగా, ఈయాత్మ వాస్తవము నందైననో అసంగనిర్వికారమై యున్నది. అట్టి యాత్మయందు స్వరూపముచేత నైననో కర్తృత్వభోక్తృత్వములు సంభవింపవు. మఱియు నేమనగా, ఆయంత: కరణమునం దుండు కర్తృత్వ భోక్తృత్వాది ధర్మము లవివేకమువలన నాత్మయం దారోపింపబడుచున్నవి. అందువలన "అహం కర్తా, అహం భోక్తా" ఇత్యాది బుద్ధి యందు సోపాధిక భ్రమరూపత్వము సంభవించుచున్నది.

(10) స్వప్నవిచారము

ఈరీతిగానే స్వప్నమునందు రథాది పదార్థములయొక్క యేజ్ఞాన మున్నదో

ఆజ్ఞానముకూడ యాంతరసోపాధికభ్రమయే యగుచున్నది. స్మృతిరూపము గాదు. ఎట్లనగా, ఆ స్వప్నజ్ఞాన మొకవేళ స్మృతిరూప మైనయెడల "స రథః" అనియే యాజ్ఞానముయొక్క యాకారము కాలయును. స్వప్నమునందు "స రథః" అనుజ్ఞానము కలుగుట లేదు. ఇక నేమనగా "అయం రథః, రథం పశ్యామి" అనియే జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన నా స్వప్నజ్ఞానము సోపాధిక భ్రమరూపాయథార్థానుభవమే యగుచున్నది. స్మృతిరూపము గాదు. అందువలన నాస్వప్నము నయథార్థస్మృతిరూప మని యంగీకరించు తార్కికులయొక్క మత మసంగతమై యున్నది.

శంక:-ఆ స్వప్నజ్ఞానమును స్మృతిరూప మని యంగీకరింపక యనుభవరూప మని యంగీకరించినయెడల నాయనుభవమునకు విషయ మైన రథాది పదార్థములకును అచ్చట నుత్పత్తి నంగీకరింపవలయును. మఱియు స్వప్నమునం దారథాదులయొక్కయుత్పత్తి సంభవింపదు. ఏలయన జాగ్రదవస్థయం దెంతదేశమందును, ఎంత కాలమందును ఆరథాదులయొక్కయుత్పత్తి యగుచున్నదో అంతదేశకాలములు స్వప్నమునందు లేవు. మఱియు ప్రసిద్ధరథాదులయొక్క యుత్పత్తి కేకాష్ఠతక్షాదిక సామగ్రు లున్నవో ఆసామగ్రులును స్వప్నమునందు లేవు. కారణసామగ్రి లేక కార్యోత్పత్తి గాదు. అందువలన స్వప్నమునం దారథాదుల యొక్క యుత్పత్తి సంభవింపదు. కావున స్వప్నమునం దారథాదులయొక్క జ్ఞానము స్మృతిరూప మనియే యంగీకరింప వలయును. మఱియు నాస్వప్నజ్ఞానము నిద్రాదోషముచేత జన్యమై యుండుటవలన " స రథః" అను జ్ఞానముయొక్క స్థానమునందు "అయం రథః" అనుభ్రమ కలుగుచున్నది.

సమా:- ఎట్లు హట్టాదికములయం దేవ్యావహారిక రజత మున్నదో ఆరజతముయొక్క యుత్పాదక సామగ్రికన్న ప్రాతిభాసిక రజతోత్పత్తియొక్క సామగ్రి విలక్షణమే యగుచున్నదో; అట్లు జాగ్రదవస్థయొక్క రథాదుల యుత్పత్తి చేయు సామగ్రికన్న స్వప్నరథాదులయొక్క యుత్పాదక సామగ్రియును విలక్షణమే యగుచున్నది. ఆ విలక్షణసామగ్రు లేవి యనగా, జాగ్రదవస్థయందు సుఖదుఃఖాది

రూపభోగము నిచ్చునట్టి పుణ్యాపాపకర్మము లేవి గలవో, ఆ కర్మముల కుపరామము కలుగుటచేతను, స్వప్నభోగము నిచ్చునట్టి యేకర్మము లున్నవో ఆకర్మముల యొక్క యుద్భవముచేతను, జక్షురాదీంద్రియములయొక్క లయముచేతను జాగ్రద్రథాది సర్వవిషయములయొక్క సంస్కారరూప వాసనకును, ఇంద్రియాదుల యొక్క సంస్కారరూప వాసనకును, ఈసర్వవాసనలకు నాశ్రయభూతమును, నిద్రాదోషముతో గూడినదియు నైన యేయంతఃకరణ మున్నదో ఆయంతఃకరణమే స్వప్నావస్థయం దారథాది విషయాకార పరిణామమును, ఆరథాది గ్రాహక చక్షురా దీంద్రియాకార పరిణామమును, ఆరథాదివిషయాకార వృత్తిరూపపరిణామమును బొందుచున్నది. ఈప్రకారముగా జాగ్రద్రథాదులయొక్క సామగ్రికన్న స్వప్న ప్రాతిభాసిక రథాదులయొక్క సామగ్రి విలక్షణమే యగుచున్నది.

శంక:-ఎట్లు జాగ్రదవస్థయందు బ్రమాతృ ప్రమాణ ప్రమేయ వ్యవహారములు కలుగుచున్నవో; అట్లు స్వప్నావస్థయందును ఆ ప్రమాతృ ప్రమాణ ప్రమేయ వ్యవహారములు కలుగుచున్నవి. అందువలన స్వప్న పదార్థములకు ప్రాతిభాసికత్వ కథనము సంభవించుట లేదు.

సమా:-జాగ్రత్పదార్థములు భూతములయొక్క కార్యము లగుటవలన జిరకాల పర్యంతస్థాయులై యున్నవి. మఱియు స్వప్నముయొక్క రథాది పదార్థములు వాసనావిశిష్టాంతఃకరణముయొక్క పరిణామము లగుటవలన వాసనామయములై యున్నవి. ఈకారణముచేతనే స్వప్నపదార్థము లల్పకాలపర్యంత స్థాయులై యున్నవి. ఈరీతిగా స్వప్నపదార్థములయందు జాగ్రత్పదార్థములకన్న విలక్షణత యుండుటవలన బ్రాతిభాసికత్వము సంభవించుచున్నది. మఱియు, ఎట్లు శుక్తియందు రజతజ్ఞానము దోషముచే జన్యమై యున్నదో; అట్లు స్వప్నపదార్థముల యొక్కజ్ఞానముగూడ నిద్రారూప దోషముచే జన్యమై యున్నది. అందువలన నాజ్ఞానమునందు భ్రమరూపత్వము సంభవించుచున్నది.

శంక:- జాగ్రదవస్థయందు సూర్యాది జ్యోతులయొక్క ప్రకాశముతో గూడిన చక్షురాదీంద్రియములు విద్యమానములై యున్నవి. అందువలన నాయింద్రి యములచే రూపాదిపదార్థములయొక్కయజ్ఞానము సంభవించుచున్నది. మఱియు

స్వప్నావస్థయం దైననో ఆచక్షురాదీంద్రియములయొక్క భావ మున్నది. అందువలన స్వప్నమునం దారూపాది పదార్థములయొక్కయనుభవ మెట్లు సంభవించును?

సమా:- ఆస్వప్నమందు వాసనావిశిష్ట మగు నేయంత:కరణము విష యేంద్రియాది రూపపరిణామమును బొందుచున్నదో తదంత:కరణోపహిత సాక్షిచైతన్యమే స్వప్నరథాది పదార్థములను బ్రకాశింపజేయుచున్నది.

శంక:- స్వప్నమునం దాసాక్షి తాను మఱియొక సాక్షిచేత బ్రకాశితమై యారథాదులను బ్రకాశింపజేయు చున్నదా? లేక, అప్రకాశితమై ప్రకాశింపజేయు చున్నదా? అందు బ్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల అనవస్థాదోషము ప్రాప్తించును. ఏలయన, ఆప్రథమసాక్షివలె ద్వితీయసాక్షిగూడ వేఱొక తృతీయసాక్షిచేత బ్రకాశిత మయ్యే ప్రకాశింపజేయవలయును. ఈలాగుననే యాతృతీయసాక్షియును మఱియొక చతుర్థసాక్షిచేత బ్రకాశిత మయ్యే ప్రకాశింపజేయవలయును. ఈరీతిగా పూర్వపూర్వసాక్షులయొక్కప్రకాశముకొఱ కుత్తరోత్తరసాక్షులయొక్క యంగీ కారమువలన ననవస్థాదోషప్రాప్తి యగును. మఱియు ద్వితీయపక్ష మంగీకరించిన యెడల నప్రకాశిత మగుటవలన జడ మైన యాసాక్షి స్వప్నపదార్థముల నెట్లు ప్రకాశింపజేయును?

సమా:- ఆసాక్షిచైతన్యము స్వయంప్రకాశమానమై యున్నది. అనగా తన చేతనే తాను బ్రకాశమానమై యున్నది. అందువలన నాసాక్షియందు బూర్వోక్తాన వస్థయును జడత్వమును బ్రాప్తము కాదు. అట్టి స్వప్రకాశ్యసాక్షియే యాస్వప్న పదార్థములను బ్రకాశింపజేయుచున్నది. ఈకారణముచేతనే స్వప్నావస్థయం దాసాక్షిచైతన్యముయొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము తెలిసికొనుట సుగమమై యున్నది.

శంక:-**" యేన సూర్య స్తపతి తేజసే ద్ధః, త మేవ భాంత మనుభాతి సర్వమ్। తస్య భాసా సర్వ మిదం విభాతి, న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకమ్"** ఇత్యాదిశ్రుతులవలన నాసాక్షిచైతన్యమునకు సూర్యచంద్రాది సర్వజగత్తుయొక్క ప్రకాశకత్వము చెప్పబడియున్నది. అట్లే యాసూర్యచంద్రాదిక జ్యోతులచేత అప్రకాశ్యత్వముగూడ చెప్పబడియున్నది. ఇదియే యాసాక్షిచైతన్యమునందు

స్వప్రకాశ్యత్వమై యున్నది. అందువలన నాసాక్షిచైతన్యముయొక్కస్వప్రకాశ్యత్వము జాగ్రదవస్థయందును నిర్ణీతమే యగుచున్నది. జాగ్రదవస్థను విడిచి స్వప్నావస్థయందాసాక్షిచైతన్యముయొక్క స్వప్రకాశ్యత్వమును సువిజ్ఞేయత్వకథన మనుచితమై యున్నది.

సమా:- యద్యపి వివేకిపురుషులకు జాగ్రదవస్థయందును ఆసాక్షియొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము సువిజ్ఞేయమై యున్నది. తథాऽపి, అవివేకిపురుషులకు జాగ్రదవస్థయం దాసాక్షియొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము దుర్విజ్ఞేయమే యగుచున్నది. ఎట్లనగా, జాగ్రదవస్థయం దీపురుషునకు గమనాగమనాది వ్యవహారము సూర్యరూపజ్యోతిచేత నగుచున్నది. మఱియు నాసూర్యజ్యోతి లేనియెడల జంద్రజ్యోతివలన నావ్యవహార మగుచున్నది. మఱియు నాచంద్రజ్యోతియును లేనప్పుడగ్నిజ్యోతిచే నావ్యవహార మగుచున్నది. మఱియు నాయగ్నిజ్యోతిగూడ లేనప్పుడు గాఢాంధకారమందు శబ్దరూపజ్యోతిచే నావ్యవహార మగుచున్నది. ఈప్రకారముగా జాగ్రదవస్థయందు వ్యవహారమునకు సాధకము లైన సూర్యాద్యనేకజ్యోతులతో గూడినదై యాసాక్షిచైతన్య రూపజ్యోతి యున్నది.

అందువలన జాగ్రదవస్థయం దవివేకిపురుషుల కాసాక్షిచైతన్యముయొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము నిర్ణీత మగుట లేదు. మఱియు స్వప్నావస్థయం దైననో ఆజాగ్రదవస్థయొక్క సూర్యచంద్రాది సర్వజ్యోతులును లయ మొందుచున్నవి. స్వప్నావస్థయందును జాగ్రదవస్థవలె నాసర్వవ్యవహారములు కలుగుచున్నవి. ఏది యేది వ్యవహార మగుచున్నదో అది యది యొకజ్యోతిచేతనే సాధ్య మగుచున్నది. అందువలన ఆస్వప్నవ్యవహారముల యొక్కసిద్ధికిని ఒకజ్యోతి నవశ్య మంగీకరింపవలయును. యద్యపి, స్వప్నమునం దంతఃకరణమును, అజ్ఞానమును విద్యమానములై యున్నవి. తథాऽపి, ఆయంతః కరణ మచ్చట విషయాద్యాకారపరిణామమును బొందుచున్నది. అందువలన నాయంతఃకరణమునకు గూడ జ్యోతిష్ట్వము సంభవించుట లేదు.

మఱియు అజ్ఞానమో తమస్సువలె బ్రకాశమునకు విరోధియే యగుచున్నది. అందువలన నాయజ్ఞానమునకును జ్యోతిష్ట్వము సంభవించుట లేదు. పరిశేషము

వలన నాసాక్షిచైతన్య రూపజ్యోతియే యాస్వప్నవ్యవహారములకు సాధకముగా సిద్ధ మగుచున్నది. ఈప్రకారముగా నవివేకిపురుషులకును స్వప్నావస్థయందు సాక్షిచైతన్యముయొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము నిర్ణీత మగుచున్నది. అందువలన స్వప్నావస్థయం దాసాక్షిచైతన్యముయొక్క స్వప్రకాశ్యత్వము సువిజ్ఞేయమై యున్న దను కథనము సంభవించుచున్నది. ఈయభిప్రాయముచేతనే **"అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతి ర్భవతి"** అను బృహదారణ్యకశ్రుతి స్వప్నావస్థయందే యాసాక్షి యగు నాత్మను స్వయంజ్యోతి యని చెప్పుచున్నది. ఇచ్చట స్వయంజ్యోతి, స్వప్రకాశ్యము, స్వయం ప్రకాశమానము-అను నీత్రివిధశబ్దములకు నొకటే యర్థమని తెలియవలయును. అందు సాక్షియొక్క లక్షణము పూర్వము ద్వితీయ పరిచ్ఛేద మందు జెప్పబడియున్నది.

ఇక ప్రసంగానుసారముగా నాసాక్షిచైతన్యమునకు స్వప్రకాశ్యత్వము యొక్కలక్షణము చెప్పబడుచున్నది. అచ్చట **"చైతన్యా విషయత్వ స్వప్రకాశ్యత్వమ్"**- ఇంద్రియజన్యవృత్తియందు ప్రతిబింబిత మగు నేచైతన్య మున్నదో అది ఫలచైతన్యమై యున్నది. ఆఫలచైతన్యమునకు అవిషయత్వ మేది గలదో అదియే ఆసాక్షిచైతన్యమునందు స్వప్రకాశ్యత్వమై యున్నది. లేక **"అవేద్యత్వే సతి అపరోక్ష వ్యవహారయోగ్యత్వం స్వప్రకాశ్యత్వమ్-** ఉక్తఫల చైతన్యమునకు అవిషయమైన యేయపరోక్ష వ్యవహార యోగ్యత్వ మున్నదో అదియే యాసాక్షి చైతన్యమునందు స్వప్రకాశ్యత్వమై యున్నది. ఇచ్చట, అపరోక్షవ్యవహార శబ్దముచేత ప్రమాణ జన్యవృత్తిని గ్రహింపవలయును. అపరోక్షవ్యవహారమునకు యోగ్య మైన ఘటాదుల యందు ఈలక్షణముయొక్కయతివ్యాప్తిని నివర్తించుటకొఱకు "అవేద్య త్వే సతి" అను పదము చెప్పబడినది. ఆఘటాదులయందు ఫలచైతన్యముయొక్క యవిషయత్వరూప మైన యవేద్యత్వము లేదు. మఱియు అవేద్యము లైన ధర్మాధర్మములయం దీలక్షణముయొక్కయతివ్యాప్తిని నివర్తించుటకొఱకు "అపరోక్షవ్యవహారయోగ్యత్వమ్" అనుపదము చెప్పబడినది. ఆయపరోక్ష వ్యవహార యోగ్యత్వ మాధర్మాధర్మములయందు లేదు. అందువలన నచ్చట నతివ్యాప్తి కలుగదు.

శంక:- ఆ స్వప్రకాశ్యసాక్షిచేత స్వప్నపదార్థములు ప్రకాశించున వైనను ఆరథాదిపదార్థములు స్వప్నమునందు నూతనముగానే యుత్పన్నము లగుచున్న వనుదానియందు బ్రమాణ మేమి?

సమా:- సాక్షా ద్వేదశ్రుతియే యాయర్థమందు బ్రమాణమై యున్నది. అందు శ్రుతి **"న తత్ర రథా న రథయోగా న పంథానో భవంతి, అథ రథా న్రథయోగా న్పథః సృజతి"**- జాగ్రదవస్థయందు ఏవ్యావహారిక రథము లున్నవో; మఱియు నారథములయందు బూన్చినట్టి యేయశ్వము లున్నవో- మఱియు నాయశ్వములు పోవుటకు యోగ్యము లైన యేమార్గము లున్నవో ఆసర్వమునకు స్వప్నమునం దభావ మయ్యును స్వప్నమునందు రథములును, అశ్వములును మార్గములును ఉత్పన్నము లగుచున్నవి. ఈశ్రుతి స్వప్నమునందు జాగ్రద్రథాదుల యొక్క యభావమును, బ్రాతిభాసిక రథాదులయొక్క యుత్పత్తియును జెప్పు చున్నది. అందువలన నారథాదులను విషయము చేయునట్టి యా స్వప్నజ్ఞాన మనుభవ రూపమే యగుచున్నది. స్మృతిరూపము గాదు.

శంక:- ఈప్రకారముగా నాస్వప్నజ్ఞానము ననుభవరూప మని యంగీ కరించినయెడల ఆస్వప్నరథాది పదార్థములకు జాగ్రత్తయందును అనువృత్తి కావలయును. ఏలయన, ఏపదార్థ మేయధిష్ఠానమునందు గల్పిత మగుచున్నదో ఆయధిష్ఠానజ్ఞానమువలననే యాపదార్థముయొక్క నాశము కలుగుచున్నది. మఱియు నాస్వప్నపదార్థములు బ్రహ్మచైతన్యమునందే కల్పితములై యున్నవి. అందువలన నాబ్రహ్మచైతన్యముయొక్క సాక్షాత్కారముచేతనే యాస్వప్న పదార్థము లకు నాశము కలుగవలయును. అధిష్ఠానబ్రహ్మముయొక్క సాక్షాత్కార మీ పురుషునకు లేదు. ఆ యధిష్ఠాన సాక్షాత్కారమునకు భిన్న మైన మఱియొక దానిచే నాస్వప్నపదార్థములయొక్క యనువృత్తి కలుగదు. అందువలన జాగ్రద వస్థయం దాస్వప్నపదార్థములయొక్క నివృత్తి యవశ్యము కావలయును. ఒక వేళ నీయర్థమం దిష్టముండినయెడల సర్వలోకులయొక్క యనుభవమునకు విరోధ మగును. అనగా సర్వలోకులు స్వప్నపదార్థములకు జాగ్రత్తయం దభావమే యంగీకరించుచున్నారు. అందువలన నాస్వప్నజ్ఞానమునం దనుభవరూపత్వము సంభవింపదు.

సమా:- కార్యముయొక్క నాశము ద్వివిధము. ఒకటి బాధయై యున్నది. మఱియొకటి లయమై యున్నది. అందు, అధిష్ఠాన వాస్తవస్వరూప సాక్షాత్కారము చేత గార్యమునకు దన యుపాదాన కారణరూప మైన యజ్ఞానముతోగూడ ఏనాశ మున్నదో అది బాధ యనబడును. ఉదా- శుక్తిరూపాధిష్ఠానముయొక్క సాక్షాత్కారముచేత రజతరూప కార్యమునకు దనయుపాదాన కారణరూపమైన యజ్ఞానముతో గూడ ఏనాశ మున్నదో అది బాధయై యున్నది. మఱియు నా యుపాదాన కారణ ముండినను, గార్యమున కే తిరోభావమాత్ర మున్నదో అది లయ మన బడును. అచ్చట స్వప్నముయొక్క రథాదిపదార్థము లంతః కరణమాయా ద్వారమున శుద్ధచైతన్యమునం దధ్యస్తములై యున్నవి.

మఱియు నాశుద్ధచైతన్య రూపాధిష్ఠానముయొక్క సాక్షాత్కార మీపురుషునకు జాగ్రత్కాలమునందు లేదు. అందువలన శుక్తిరజతమువలె నాస్వప్న పదార్థములకు బాధరూపనాశ మైననో కలుగట లేదు. ఆస్వప్నము పూర్వోక్తరీతిగా సోపాధికభ్రమయై యున్నది. అందువలన నెట్లు జపాకుసుమాది రూపోపాధుల యొక్క నివృత్తిచే స్ఫటికమునందు లోహితత్వము నివృత్త మగుచున్నదో, అట్లే యుపాధులయొక్క నివృత్తివలన స్వప్నపదార్థములకును నివృత్తి సంభవించుచున్నది. అందువలన జాగ్రదవస్థయం దాస్వప్నపదార్థములయొక్క యనువృత్తి సంభవింపదు. అచ్చట జాగ్రత్తయొక్క సంస్కారమును, స్వప్నమునందు భోగము నిచ్చునట్టి కర్మమును, నిద్రాదోషము నను నీమూటితో గూడిన యేయంతఃకరణమున్నదో ఆ యంతఃకరణమే స్వప్నభ్రమయందు ఉపాధియై యున్నది. ఆ యంతఃకరణ రూపోపాధియొక్క నివృత్తివలన జాగ్రదవస్థయం దాస్వప్నపదార్థములు నివృత్తము లగుచున్నవి. యద్యపి, జాగ్రదవస్థయం దాయంతఃకరణము స్వరూపముచే విద్యమానమే యగుచున్నది, తథాఽపి జాగ్రదవస్థయం దాయంతఃకరణము స్వప్నభోగప్రదకర్మ నిద్రాదోషవిశిష్టము గాదు. అచ్చట, ఏపదార్థము తనయందుండు ధర్మములను దన సంబంధియం దారోపించుచున్నదో ఆపదార్థ ముపాధి యన బడును. ఎట్లు జపాకుసుమము తనయందుండు రక్తవర్ణమును దనసంబంధియగు స్ఫటికమునం దారోపించుటవలన నాజపాకుసుమ ముపాధి యనబడుచున్నదో,

అట్లా యంతఃకరణమును దన కర్తృత్వ భోక్తృత్వాది ధర్మములను దన సంబంధి యగు నాత్మయం దారోపించుటవలన నాయంతఃకరణమును ఉపాధి యనబడు చున్నది. ఈప్రకారముగా స్వప్నజ్ఞానము సోపాధికభ్రమరూప మగుటవలన దానికను భవరూపత్వమే సంభవించుచున్నది.

(11) కొందఱు గ్రంథకారులు స్వప్నము నిరుపాధిక మనుట

ఇచ్చట గొందఱు గ్రంథకారు లైననో ఇట్లు చెప్పుచున్నారు. ఆస్వప్నాధ్యాసము సోపాధికభ్రమ కాదు. ఇక నేమనగా, శుక్తి రజతభ్రమవలె నిరుపాధికభ్రమయే యగుచున్నది.

శంక:-స్వప్నాధ్యాసమును నిరుపాధిక భ్రమ యని యంగీకరించినయెడల నాస్వప్నపదార్థములకు జాగ్రత్తయందును అనువృత్తి కావలయును. ఏలయన, నిరుపాధికభ్రమయొక్కనివృత్తి యధిష్ఠానజ్ఞానమువలననే యగుచున్నది. మఱియు నాస్వప్నభ్రమ కధిష్ఠానము బ్రహ్మచైతన్యమై యున్నది. ఆ బ్రహ్మచైతన్య మీపురుషునకు జాగ్రదవస్థయందు సాక్షాత్కార మగుట లేదు. అందువలన నాస్వప్నపదార్థములకు జాగ్రదవస్థయందు బాధ కలుగగూడదు.

సమా:- రజతభ్రమ కధిష్ఠాన మైన యేశుక్తి యున్నదో ఆశుక్తియొక్క సాక్షాత్కారము లేకపోయినను ఆరజతభ్రమ కుపాదాన కారణ మైన యజ్ఞానము విద్యమానమై యుండినను; ఆరజతభ్రమ తనవిరోధు లైన దండాది పదార్థముల యొక్కజ్ఞానముచేత నెట్లు నివృత్త మగుచున్నదో, అట్లు స్వప్నభ్రమ కధిష్ఠానమైన బ్రహ్మ చైతన్యముయొక్క సాక్షాత్కారము లేకపోయినను విరోధి యైన జాగ్రదవస్థ యొక్క జ్ఞానముచేత నాస్వప్నపదార్థములయొక్క నివృత్తి సంభవించుచున్నది. అందువలన నాస్వప్నపదార్థములకు జాగ్రత్తయం దనువృత్తి యగుట లేదు. కావున రజతభ్రమవలె స్వప్నభ్రమయును నిరుపాధికభ్రమయే యగుచున్నది.

శంక:- స్వప్నభ్రమను నిరుపాధికభ్రమ యని యంగీకరించినయెడల బ్రహ్మవేత్త లగు జ్ఞానుల కాస్వప్నభ్రమ కలుగకపోవలయును. ఏలయన, ఆస్వప్నపదార్థముల కధిష్ఠాన మైన యేబ్రహ్మచైతన్య మున్నదో; ఆ బ్రహ్మ

చైతన్యముయొక్క సాక్షాత్కారముచేత బ్రహ్మవేత్త లగు పురుషులకు స్వప్నభ్రమ కుపాదానకారణ మైన యజ్ఞానము నివృత్త మైనది.

సమా:- బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నజ్ఞానము నివృత్తమైనను ఆయజ్ఞానము యొక్క కార్యభూతము లైన యంతఃకరణాదులకు బ్రారబ్ధకర్మనాశ పర్యంతము నివృత్తి కలుగుట లేదు. మఱియు బూర్వోక్తరీతిగా నాస్వప్నపదార్థముల కంతః కరణమే సాక్షాదుపాదాన కారణమై యున్నది. అందువలన బ్రారబ్ధ నాశపర్యంతము బ్రహ్మవేత్త లగు పురుషులకును స్వప్నభ్రమ సంభవించుచున్నది. ఒకవేళ బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నజ్ఞాననివృత్త్యనంతరము తత్త్వవేత్త లగు పురుషులకు స్వప్నభ్రమ నంగీకరింపనియెడల నాతత్త్వవేత్త లగు పురుషులకు జాగ్రదవస్థ యందును శబ్దాది విషయములయొక్క యనుభవము గాకపోవలయును. జాగ్రదవస్థయం దాతత్త్వవేత్త లగు పురుషులయొక్క వ్యవహారమో ప్రత్యక్షముగా బ్రతీత మగుచున్నది. అందువలన నాతత్త్వవేత్తలకు స్వప్నభ్రమయును అంగీకరింపవలయును. ఆతత్త్వవేత్త లగు పురుషులో యజ్ఞానిపురుషునివలె దమస్వరూపములం దేవ్యవహారమును అంగీకరించుట లేదు.

(12) విపర్యయమున కన్యవిభాగ నిరూపణము

పూర్వము నిరుపాధికము, సోపాధిక మను భేదముచేత ద్విప్రకార మైన విపర్యయము చెప్పబడినది. అది యింతపర్యంతము నిరూపింపబడినది. ఇక బూర్వోక్తవిపర్యయమునకే యన్యప్రకారముగా విభాగము చెప్పబడుచున్నది. పూర్వోక్తభ్రమరూప విపర్యయము మరల ద్విప్రకార మగుచున్నది. ఒకటి అంతఃకరణ వృత్తిరూపమై యున్నది. మఱియొకటి అవిద్యావృత్తిరూపమై యున్నది. అందు స్వప్న పదార్థములయొక్క జ్ఞానమును, మనోరాజ్యమును, నష్టపుత్రాదులయొక్క ప్రత్యక్షమును-ఇత్యాది భ్రమ యైననో యంతఃకరణవృత్తిరూపమై యున్నది. శుక్తి యందు రజతజ్ఞానమును, రజ్జువునందు సర్పజ్ఞానమును-ఇత్యాది భ్రమ యవిద్యా వృత్తిరూపమై యున్నది. ఈప్రకారముగా బూర్వోక్తసంశయమును అవిద్యావృత్తి రూపమే యగుచున్నది.

ఇంతపర్యంతము విపర్యయముయొక్క నిరూపణ చేయబడినది. ఇక నావిపర్యయముయొక్క నివృత్త్యుపాయము చెప్పబడుచున్నది. అచ్చట పూర్వము చెప్పబడిన "అహ మజ్ఞః" ఇత్యాది నిరుపాధిక విపర్యయ మైననో నిదిధ్యాసనము చేత నివృత్త మగుచున్నది. సోపాధికవిపర్యయమో ఆయా యుపాధులయొక్క నివృత్తిచేత నివృత్త మగుచున్నది. పూర్వోక్త విపరీత భావనారూప విపర్యయము యొక్క నివర్తక మైన యేనిదిధ్యాసన మున్నదో దానియొక్కస్వరూపము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమున నిరూపింపబడియున్నది. దాని నిచ్చటను దెలియ వలయును. 'ఆ నిదిధ్యాసనము శారీరకమీమాంసా తృతీయాధ్యాయ పఠనముచేత సిద్ధ మగుచున్నది.' ఈప్రకారముగా శ్రవణమువలన బ్రమాణ గతాసంభావన యును, మననముచేత బ్రమేయగతాసంభావనయును, నిదిధ్యాసనముచేత విపరీతభావనయును నివృత్తములు కాగా నీయధికారిపురుషునకు దత్త్వమస్యాది వాక్యములవలన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నపరోక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఆ యపరోక్షజ్ఞానమువలన నజ్ఞాననివృత్తి పూర్వకముగా బరమానందప్రాప్తి యగుచున్నది.

శంక:- శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములు చేసినను గొందఱు పురుషుల కా బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుట లేదు. దీనియందు గారణమేమి?

సమా:- ఆత్మజ్ఞానోత్పత్తియం దెట్లు పూర్వోక్తాసంభావనా విపరీత భావనలు ప్రతిబంధకము లగుచున్నవో అట్లు భూతభవిష్యద్వర్తమానము లను త్రివిధము లగు నన్యప్రతిబంధకములుగూడ గలవు. ఆప్రతిబంధకము లేపురుషునియందు విద్యమానములై యున్నవో, ఆపురుషుడు శ్రవణాదులు చేసినను వాని కాత్మజ్ఞానము కలుగుట లేదు. మఱియు నేపురుషున కాప్రతిబంధకములు లేవో ఆపురుషునకు విచారము చేయబడిన తత్త్వమస్యాది వాక్యములవలన బ్రహ్మసాక్షాత్కార మవశ్యము కలుగుచున్నది. ఈవిషయము శ్రీవ్యాసభగవానులచే బ్రహ్మసూత్రము నందు జెప్పబడియున్నది. అందు సూత్రము- **"ఐహిక మ ప్యప్రస్తుత ప్రతిబంధే తద్దర్శనాత్"**- ఫలము నిచ్చుటకొఱకు సమ్ముఖ మైన యేకర్మవిశేష మున్నదో అది ప్రస్తుత ప్రతిబంధక మనబడును. లేక,

బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తికి విరోధి యైన యేవాసనావిశేష మున్నదో అది ప్రస్తుత ప్రతిబంధక మనబడును. అట్టి ప్రస్తుత ప్రతిబంధకము లేనియెడల నీపురుషునకు శ్రవణమననాదులచే నీజన్మమందే బ్రహ్మసాక్షాత్కార మగుచున్నది. ఆప్రస్తుతప్రతిబంధక ముండిన యెడల నీపురుషునకు జన్మాంతరమునందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఉదా- వామదేవాదులకు గలిగియున్నది.

అచ్చట, ప్రతిబంధకముతో గూడిన పురుషున కాత్మయొక్క దుర్విజ్ఞేయత శ్రుతిస్మృతులచేతను జెప్పబడియున్నది. అందు శ్రుతి- **"శ్రవణా యాపి బహుభిర్యో న లభ్యః, శృణ్వంతోఽపి బహవో యం న విద్యుః"**- ఈయాత్మ యనేక పురుషులకు శ్రవణముకొఱకును బ్రాప్త మగుటలేదు. మఱియు ననేకపురుషులే యాత్మను శ్రవణము చేసినను ఏదైన నొకప్రతిబంధకవశమువలన సాక్షాత్కారించు కొనుటకు శక్తిహీను లగుచున్నారు. ఈయర్థమునే **"ఆశ్చర్యవ చ్చైన మన్యః శృణోతి। శ్రుత్వా ప్యేనం వేద న చైవ కశ్చిత్"** ఇత్యాది స్మృతివచనములు చెప్పుచున్నవి.

(13) భూతభవిష్యద్వర్తమాన ప్రతిబంధకములయొక్క స్వరూపమును, తన్నివృత్త్యుపాయమును నిరూపించుట

ఇక భూతభవిష్యద్వర్తమానము లను త్రివిధప్రతిబంధకములయొక్క స్వరూపమును, వానియొక్క నివృత్త్యుపాయమును జెప్పబడుచున్నవి. అందు బూర్వ మనుభవింపబడిన యొక ప్రియవిషయముయొక్క దృఢసంస్కారవశమువలన బ్రహ్మచింతనాకాలమునం దావిషయముయొక్క పునఃపునఃస్మరణ యేది గలదో అది భూతప్రతిబంధక మనబడును. ఆభూతప్రతిబంధకము తద్విషయోపహిత బ్రహ్మముయొక్క చింతనచేత నివృత్త మగుచున్నది. ఉదా- ఒకసన్న్యాసికి బూర్వము గృహస్థాశ్రమమునం దనుభవింపబడిన మహిషాది పదార్థముయొక్క పునఃపునః స్మరణచేత ఎప్పుడు శ్రవణము చేసినను దత్త్వజ్ఞానము గలుగుట లేదో; అప్పుడు గురునిచేత నాభూతప్రతిబంధకనివృత్తి చేయుటకొఱ కాసన్న్యాసినిగుఱించి తన్మహిషోపహిత బ్రహ్మముయొక్కచింతన యుపదేశింపబడినది. ఆచింతనచేత నాసన్న్యాసి కాభూతప్రతిబంధకనివృత్తి యైనది. తదనంతర మాసన్న్యాసికి

శ్రవణాదులవలన నాత్మజ్ఞానము కలిగినది. ఈప్రకార మైన గాథ లోకపరంపరవలన సిద్ధ మగుచున్నది.

మఱియు ద్వితీయ భావిప్రతిబంధక మైననో ప్రారబ్ధకర్మశేషమును. బ్రహ్మలోకేచ్ఛయు నను భేదముచేత ద్వివిధ మగుచున్నది. ఆభావిప్రతిబంధక ముండినయెడల నీపురుషునకు శ్రవణాదులు చేసినను ఆత్మజ్ఞానము కలుగుట లేదు.

శంక:- ప్రారబ్ధకర్మము జ్ఞానమునకు బ్రతిబంధక మని యంగీకరించిన యెడల నేపురుషునకును బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగగూడదు. ఏకారణముచేత ననగా శరీరస్థితిపర్యంత మాప్రారబ్ధకర్మము నశించు ననుట లేదు. మఱియు నా ప్రారబ్ధకర్మరూప ప్రతిబంధకవశమువలన నొకనికిని బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగనప్పుడు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముకొఱకు శ్రవణాది సాధనములను విధించి యుండు "ఆత్మావా అరే శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః" ఇత్యాది శ్రుతి వచనము లప్రమాణము లగును.

సమా:- ఆప్రారబ్ధకర్మము ద్వివిధమై యున్నది. ఒకటి ఫలాభిసంధి కృతప్రారబ్ధకర్మము, మఱియొకటి కేవలప్రారబ్ధకర్మము. అచ్చట, ఈకర్మముచేత నాకు స్వర్గరూపఫలము ప్రాప్తమగును అను నేఫలేచ్ఛ యున్నదో అది ఫలాభిసంధి యనబడును. ఆఫలాభిసంధిచే జేయబడిన యేకర్మ మున్నదో అది ఫలాభి సంధికృత మనబడును. మఱియు నాఫలాభిసంధి లేక చేయబడిన యేకర్మ మున్నదో అది కేవలప్రారబ్ధ మనబడును. అందు ఫలాభిసంధికృత ప్రారబ్ధకర్మ మైననో ఫలభోగముచేతనే నాశ మొందుచున్నది. అన్య మగు నేయుపాయముచేతను నాశమొందుట లేదు. ఫలాభిసంధికృతకర్మ ముండినయెడల నీపురుషునకు శ్రవణాదులను చేసినను బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుట లేదు. ఏలయనగా, ఇచ్ఛాఘటితసామగ్రి సర్వత్ర ప్రబలమే యగుచున్నది. ఉదా- లోకమునందు రెండువస్తువులయొక్క జ్ఞానసామగ్రు లుండినను; ఈపురుషున కేవస్తువుయొక్క జ్ఞానేచ్ఛ కలుగుచున్నదో ఆవస్తువుయొక్కజ్ఞానమే ప్రథమమున కలుగుచున్నది. అన్యవస్తువుయొక్కజ్ఞానము కలుగుట లేదు. అందువలన, ఆ ఫలేచ్ఛాసహిత

ప్రారబ్ధకర్మము ప్రబల మగుటవలన నది యుండగా నీపురుషునకు శ్రవణాదులు చేసినను బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుట లేదు. మఱియు నేమనగా, ఆ ఫలాభి సంధికృత ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగానంతరమే యీపురుషున కాబ్రహ్మ సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

ఇక నా ఫలాభిసంధికృత కర్మముయొక్క ప్రబలత్వమునందు శ్రుతి ప్రమాణము గూడ జెప్పబడుచున్నది. **"స యత్కామో భవతి తత్క్రతుర్భవతి, యత్క్రతు ర్భవతి తత్కర్మ కురుతే, యత్కర్మ కురుతే తదభిసంపద్యతే"**- ఈపురుష డేయే ఫలమును కామించుచున్నాడో ఆయాఫలమున కనుకూలము లైన కర్మములయొక్క సంకల్పము గలవా డగుచున్నాడు. మఱియు నేయే కర్మములయొక్క సంకల్పము గలవా డగుచున్నాడో ఆయా కర్మములను జేయుచున్నాడు. ఏయేకర్మములను జేయుచున్నాడో తత్తత్కర్మానుసారముగా నాయా స్వర్గాదిరూపఫలమును బొందుచున్నాడు.

ఈప్రకారముగా ఫలాభిసంధికృత ప్రారబ్ధకర్మమే భావిప్రతిబంధక మని చెప్పబడును. మఱియు ద్వితీయ మగు ఫలేచ్ఛారహిత కేవలప్రారబ్ధకర్మ మేది గలదో అదియు బుణ్యము, పాపము అను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. ఆరెంటియందు గేవలపుణ్యప్రారబ్ధ మైననో పాపనివృత్తిద్వారమున నీపురుషునకు దత్త్వజ్ఞానమునకే హేతు వగుచున్నది. అందు శ్రుతి స్మృతి-

"ధర్మేణ పాప మపనుదతి, జ్ఞాన ముత్పద్యతే పుంసాం
క్షయా త్పాపస్య కర్మణః కషాయే కర్మభిః పక్వేతతో జ్ఞానం ప్రవర్తతే"-

భావము॥ ఈపురుషుడు ధర్మముచే బాపనివృత్తి చేయుచున్నాడు. మఱియు నీయధికారిపురుషులకు బాపకర్మనాశమువలననే యాత్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. మఱియు బుణ్యకర్మములచేత పాపాదులయొక్క నివృత్త్యనంతర మీపురుషుని యొక్క శుద్ధాంతఃకరణమం దాత్మజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నది, ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనముచేత గేవలపుణ్య ప్రారబ్ధమునకు బాపనివృత్తిద్వారమున నాత్మజ్ఞానముయొక్క కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

మఱియు ద్వితీయ మగు పాపప్రారబ్ధ మైననో ఫలాభిసంధికృత మగుగాక. లేక, ఫలాభిసంధిరహిత కేవల మగుగాక. ఆ ద్విప్రకార మైన పాపప్రారబ్ధ మాత్మ జ్ఞానమునకు బ్రతిబంధకమే యగుచున్నది. అచ్చట నాపాపప్రారబ్ధ మొకానొక ప్రబల మగు పుణ్యకర్మముచేత దిరోభావమును బొందినదై నివృత్త మగుచున్నది. అట్లు గానియెడ జ్ఞానోత్పత్తికి బ్రతిబంధక మగుచున్నది. అందువలన నిది సిద్ధ మగుచున్నది. ఆప్రారబ్ధశేషరూప భావిప్రతిబంధక మెంతపర్యంతము ఫలభోగముచే నివృత్తమగుట లేదో అంతపర్యంతము శ్రవణాదులు చేసినను ఈపురుషున కాత్మజ్ఞానము కలుగుట లేదు. మఱియు నెప్పుడు ఫలభోగముచే నాభావిప్రతి బంధకము నివృత్త మగుచున్నదో అప్పు డీపురుషున కాశ్రవణాది సాధనములచేత నాత్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన నాత్మసాక్షాత్కారముకొఱ కాశ్రవణాది సాధనములను విధించి యుండు శ్రుతులకును అప్రమాణత్వము కలుగదు.

శంక:- ఉక్తభావిప్రతిబంధక మెంత కాలమునకు వెనుక నివృత్త మగును?

సమా:- ఈభావిప్రతిబంధక నివృత్తియందు గాలనియమము లేదు. ఇక నేమనగా, కొందఱకైననో ఒకజన్మముచేతను ఆప్రతిబంధకము నివృత్త మగుచున్నది. మఱికొందఱకు రెండుమూడుజన్మములచేతను నివృత్త మగు చున్నది. ఈవిషయ మన్యగ్రంథములయందు గూడ జెప్పబడి యున్నది. అచ్చట

"ఆగామి ప్రతిబంధో హి వామదేవే సమీరితః ।
ఏకేన జన్మనా క్షీణో భరతస్య త్రిజన్మభిః ॥"-

పూర్వోక్తప్రారబ్ధ శేషరూప భావిప్రతిబంధకము వామదేవుని యందును, భరతుని యందును ఉండినది. అందు వామదేవునికైననో నాప్రతి బంధక మొకజన్మముచేత నివృత్త మైనది. భరతునకు మూడుజన్మములచేత నివృత్త మైనది. అందువలన నాభావిప్రతిబంధకముయొక్కనివృత్తియం దొకకాలని యమము లేదు. 'ఆవామదేవునియొక్క వృత్తాంత మాత్మపురాణముయొక్క ప్రథమా ధ్యాయము నందు విస్తరముగా జెప్పబడియున్నది.'

పూర్వము ప్రారబ్ధశేషము, బ్రహ్మలోకేచ్ఛ, అని ద్విప్రకారమైన భావిప్రతి

బంధకము చెప్పబడినది. దానియందు ప్రారబ్ధశేషరూప ప్రథమప్రతిబంధక మింతపర్యంతము నిరూపింపబడినది. ఇక ద్వితీయ మగు బ్రహ్మలోకేచ్ఛారూప భావిప్రతిబంధకము నిరూపింపబడుచున్నది. ఏపురుషునియొక్క మనస్సునందు బ్రహ్మలోకప్రాప్తీచ్ఛ యున్నదో ఆపురుషుడు శ్రవణాదులు చేసినను ఆత్మజ్ఞానము పొందుట లేదు. అందువలన నాబ్రహ్మలోకేచ్ఛయుగూడ నాయాత్మజ్ఞానోత్పత్తి యందు భావిప్రతిబంధకమై యున్నది. ఈవిషయము శ్రీవిద్యారణ్య స్వాములచేతను జెప్పబడియున్నది. అందు-

"బ్రహ్మలోకాభివాంఛాయాం సమ్య క్సత్యాం నిరుధ్యతామ్ ।
విచారయే ద్య ఆత్మానం న తు సాక్షాత్కరో త్యయమ్ ॥"-

ఏపురుషునకు బ్రహ్మలోకమును బొందుట కత్యంతోత్క టేచ్ఛ యున్నదో ఆపురుషు డా యిచ్ఛ నడంచి శ్రవణాదులు చేసినను వాని కాత్మ సాక్షాత్కారము కలుగుట లేదు.

శంక:- ఉపాసకు లేబ్రహ్మలోకమునకు బోవుచున్నారో; ఆబ్రహ్మలోక ప్రాప్తికి సాధనరూప మైన యేయుపాసన యున్నదో; ఆయుపాసనయును ఆపురుషుని చేత జేయబడలేదు. మఱియు నిచ్ఛారూప ప్రతిబంధకవశమువలన నాపురుషునిచే జేయబడిన యాశ్రవణాదులవలనను ఆపురుషున కాత్మజ్ఞాన ప్రాప్తియును గలుగుట లేదు. అందువలన నాపురుషుడు ద్వివిధఫలభ్రష్టుడై యధఃపతనమునే పొందుచున్నాడు.

సమా:- ఆపురుషుడు మరణానంతర మాశ్రవణాదులయొక్క ప్రభావము వలన బ్రహ్మలోకమునకు బోయి యచ్చట నిర్గుణబ్రహ్మమును **'అహం బ్ర హ్మాస్మి'** యని సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాడు. ఆసాక్షాత్కారమువలన నచ్చట విదేహ కైవల్యరూప మోక్షమును బొందుచున్నాడు. ఈయర్థము శ్రుతియందుగూడ జెప్పబడి యున్నది. అచ్చట శ్రుతి-

"వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాః సన్న్యాసయోగా ద్యతయ శ్శుద్ధసత్త్వాః ।
తే బ్రహ్మలోకేషు పరాంతకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యంతి సర్వే ॥"-

వేదాంతశ్రవణజన్యజ్ఞానముచేత నద్వితీయ బ్రహ్మరూపార్థమును దృఢముగా నిశ్చయించుకొన్న వారును, శ్రుతిస్మృతివిహిత సర్వకర్మములయొక్క త్యాగపూర్వకముగా జ్ఞానాభ్యాసరూప యోగమువలన శుద్ధ మైన యంతఃకరణము గలవారును నైన సన్న్యాసుల కేదైన నొక ప్రతిబంధకవశమువలన నిచ్చట బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగక పోయినను, ఆశ్రవణాదులయొక్క ప్రభావమువలన వారు బ్రహ్మలోకమునకు బోయి యచ్చట నిర్గుణబ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించు కొనుచున్నారు. మఱియు బ్రహ్మలోకాధిపతి యగు హిరణ్యగర్భునియొక్క యంత్యకాలమునం దాసన్న్యాసులు తమకు గలిగిన బ్రహ్మసాక్షాత్కారమువలన విదేహకైవల్య రూపమోక్షమును బొందుచున్నారు. ఉక్తార్థమే

"బ్రహ్మణా సహతే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే ।
పరస్యాం తే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరంపదమ్ ॥" అను స్మృతియందును జెప్పబడియున్నది. అట్లే యీయర్థమే **"న హి కల్యాణకృ త్కశ్చి ద్దుర్గతిం తాత! గచ్ఛతి"** ఇత్యాది వచనములచేత శ్రీభగవంతునిచే గీతయందును జెప్పబడి యున్నది. అందువలన నాపురుషులయొక్క శ్రవణాదికము నిష్ఫలము గాదు. మఱియు నేమనగా, బ్రహ్మలోక ప్రాప్తిద్వారమున నాత్మజ్ఞానోత్పత్తిచే మోక్షమునకే సాధన మగుచున్నది.

ఇక ద్వితీయ మగు వర్తమానప్రతిబంధకము నిరూపింపబడుచున్నది. ఆ వర్తమాన ప్రతిబంధకము- విషయాసక్తి, బుద్ధిమాంద్య, కుతర్క, విపర్యయ, దురాగ్రహము- లను భేదముచేత జతుర్విధ మగుచున్నది. అందు శబ్దస్పర్శాది విషయములయం దేరాగ మున్నదో అది విషయాసక్తి యనబడును. శ్రుత మైన యర్థమును గ్రహించుటయందును, ధారణ చేయుటయందును బుద్ధియొక్క యకుశలత్వ మేది గలదో అది బుద్ధిమాంద్య మనబడును. శ్రుతికి విరుద్ధ మైన యేతర్క మున్నదో అది కుతర్క మనబడును. మఱియు వాస్తవమున నకర్త, యభోక్త యగు నాత్మయందు గర్మత్వభోక్తృత్వముల యొక్క యే దురాగ్రహ మున్నదో, అనగా నాత్మ కర్త, భోక్తయను నభిమాన మేది గలదో అది విపర్యయ దురాగ్రహ మనబడును. ఈ చతుర్విధ ప్రతిబంధకములయం దేదైన నొకప్రతి

బంధక ముండునప్పు డీపురుషునకు శ్రవణాదులు చేసినను ఆత్మసాక్షాత్కారము గలుగనేరదు. అందువలన నానాళ్లును ఆత్మజ్ఞానమునకు వర్తమాన ప్రతిబంధకము లని చెప్పబడును. ఈప్రతిబంధకము లెప్పుడు నివృత్తము లగుచున్నవో అప్పుడే యీపురుషునకు శ్రవణాదులచేత నాత్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. అందువలన, ఇక నాచతుర్విధ ప్రతిబంధములయొక్క నివృత్త్యుపాయములు చెప్పబడుచున్నవి. అందు శమదమాదులచేత నైననో విషయాసక్తిరూప ప్రతిబంధకము నివృత్త మగుచున్నది. వేదాంతశ్రవణముచేత బుద్ధిమాంద్యరూప ప్రతిబంధకము నివృత్త మగుచున్నది. మఱియు మననముచేత గుతర్కరూప ప్రతిబంధకము నివృత్త మగుచున్నది. మఱియు నిదిధ్యాసనముచేత విపర్యయ దురాగ్రహరూప ప్రతి బంధకము నివృత్త మగుచున్నది. ఈయర్థము సర్వమును శ్రీవిద్యారణ్య స్వాములచే

" ప్రతిబంధో వర్తమానో విషయాసక్తి లక్షణః ।
ప్రజ్ఞామాంద్యం కుతర్కశ్చ విపర్యయ దురాగ్రహః ।
శమాద్యైః శ్రవణా ద్యైర్వా తత్ర తత్రో చితైః క్షయమ్ ।
నీతేఽస్మిన్ప్రతిబంధే తు స్వస్య బ్రహ్మత్వ మశ్నుతే॥"

అను రెండుశ్లోకములచేత జెప్పబడియున్నది. 'అందు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనముల మూటియొక్క స్వరూపము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు నిరూపింపబడియున్నది. దాని నచ్చటను దెలియవలయును.'

(14) శమదమాదులయొక్క స్వరూప నిరూపణము

ఇక శమదమాదులయొక్క స్వరూపము నిరూపింపబడుచున్నది. అచ్చట, శమము దమము ఉపరతి తితిక్ష శ్రద్ధ సమాధానము అను నివి శమాదిషట్క మనబడును. ఎట్లు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనము లను మూడును ఉక్తప్రతి బంధకములయొక్క నివృత్తిద్వారమున నాత్మజ్ఞానోత్పత్తియం దంతరంగ సాధనములై యున్నవో; అట్లే యీశమాదిషట్కమును బూర్వోక్తప్రతిబంధకముల యొక్క నివృత్తి ద్వారమున నంతరంగసాధనములే యగుచున్నవి.

అందు అంతరమనస్సుయొక్క విషయచింతనానిగ్రహ మేది గలదో అది

శమ మనబడును. మఱియు శ్రోత్రాది బాహ్యేంద్రియములను శబ్దాది విషయముల నుండి నిగ్రహించుట యేది గలదో అది దమ మనబడును. విధి పూర్వకముగా సర్వకర్మములయొక్క సన్న్యాస మేది గలదో అది యుపరతి యనబడును. మఱియు శీతోష్ణసుఖదుఃఖ మానావమాన నిందాస్తుతులు మొదలగు ద్వంద్వ ధర్మముల యొక్క సహన మేది గలదో అది తితిక్ష యనబడును. గురు వేదాంత వచనముల యందు విశ్వాస మేది గలదో అది శ్రద్ధ యనబడును. శ్రవణాదులను చేయుటయందు చిత్తైకాగ్రత యేది గలదో అది సమాధాన మనబడును. అచ్చట, విజాతీయ వృత్తులయొక్క తిరస్కారముచేత లక్ష్యవస్తుగోచర సజాతీయ వృత్తులయొక్క యేప్రవాహ మున్నదో అదియే చిత్తైకాగ్రత యని తెలియవలయును.

మఱియు నీశమాదిషట్కమునం దాత్మజ్ఞానముయొక్క యంతరంగ సాధనత్వము శ్రుతులచేత గూడ జెప్పబడియున్నది. అందు శ్రుతి-**" శాంతో దాంత ఉపరతి స్తితిక్షుః సమాహితో భూత్వాఽఽత్మన్యే వాత్మానం పశ్యతి"**- శమము దమము ఉపరతి తితిక్ష శ్రద్ధ సమాధానము అను నీషట్కము గల పురుషుడు తనయంతఃకరణమునం దాత్మను సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాడు. ఈయర్థము వ్యాసభగవంతునిచేతను **"శమదమా ద్యుపేతః స్యాత్"** ఇత్యాది సూత్రములచేత చెప్పబడియున్నది. అందువలన శ్రవణాదులయందువలె నాశమాదిషట్కమునం దాత్మజ్ఞానముయొక్క యంతరంగ సాధనత్వము సంభ వించుచున్నది.

ఇక నాయాత్మజ్ఞానముయొక్క బహిరంగసాధనములు నిరూపింప బడు చున్నవి. స్వర్గాదిఫలేచ్ఛారహితముగా జేయబడిన యేయజ్ఞదానాది కర్మము లున్నవో ఆ యజ్ఞదానాదికర్మము లాత్మజ్ఞానమునకు బహిరంగసాధనములై యున్నవి. ఎట్లనగా, నిష్కామయజ్ఞదానాదికర్మములచేత నీపురుషున కంతఃకరణశుద్ధి యగుచున్నది. ఆశుద్ధాంతఃకరణమునం దాత్మజ్ఞానేచ్ఛారూప వివిదిష కలుగు చున్నది. ఆ వివిదిషానంతరము శ్రవణాదులచేత నీపురుషున కాత్మ సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఈప్రకారముగా బరంపరచేత నాయజ్ఞదానాది కర్మములకును ఆ యాత్మజ్ఞాన సాధనత్వ మున్నది. అందువలన నా యజ్ఞదానాది కర్మములయం దాత్మజ్ఞానముయొక్క బహిరంగ సాధనత్వము సంభవించుచున్నది. అందు శ్రుతి-

'త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేన' అధికారు లైన బ్రాహ్మణు లీయాత్మను వేదానువచనముచేతను, యజ్ఞముచేతను, దానముచేతను, అనాశకత్వముచేతను తెలియుట కిచ్ఛించు చున్నారు.

అచ్చట ఈశ్రుతియందుండు "వేదానువచనేన" అను శబ్దముచేత వేదాధ్యయనమును గ్రహింపవలయును. యజ్ఞశబ్దముచేత నగ్నిహోత్రాది యజ్ఞములను గ్రహింపవలయును. దానశబ్దము చేత యజ్ఞమునకు బాహ్యమైన దానమును గ్రహింపవలయును. మఱియు హితకారియును, బరిమితమును, బవిత్రము నైన యన్నము భుజించుట యేది గలదో అది తపస్సనబడును. ఈకారణమువలన శ్రుతియందు బూర్వోక్తతపస్సునకు అనాశకమను విశేషణము చెప్పబడినది. అందు, ఏతపస్సు శరీరముయొక్క నాశమునకు హేతు వగుట లేదో యాతపస్సు అనాశక మని చెప్పబడును.

ఇచ్చట గొందఱు గ్రంథకారు లైననో **"తపసాఽ నాశ కేన"** అను నుక్తశ్రుతి వచనమునందు "అనాశ కేన" అని యీప్రకారము పదచ్ఛేదము చేయక 'నాశకేన' అని పదచ్ఛేదము చేసి యావచనమున కీయర్థము చెప్పుచున్నారు. శరీరముయొక్క నాశమునకు హేతు వైన యనశనవ్రతమును, శ్రీగంగాయమునలయొక్క సంగమ రూప ప్రయాగయందు బుద్ధిపూర్వక మైన శరీరత్యాగమును, శరీరమును క్షీణింప జేయునట్టి కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది వ్రతములును దప స్సనబడును. ఈకారణము చేతనే **"తపో నాఽనశనాత్పరమ్"** అను శ్రుతి యనశనవ్రతమును సర్వతపస్సుల కన్న నుత్కృష్టతప స్సని చెప్పుచున్నది. మఱియు బ్రయాగయందు బుద్ధి పూర్వకముగా శరీరత్యాగము చేయునట్టి పురుషునకు వివిదిషా ద్వారమున బ్రహ్మ సాక్షాత్కారప్రాప్తి శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణములయందు జెప్పబడియున్నది. అందువలన నాశ్రుతియందుండు తపసా అను శబ్దముచేత అనశనాదిరూప తపస్సునే గ్రహింపవలయును.

ఇచ్చట మఱికొందరు గ్రంథకారు లిట్లు చెప్పుచున్నారు. ప్రయాగాదుల యందు బుద్ధిపూర్వకమరణము శాస్త్రములయందు జెప్పబడిన దనుట యథార్థమై యున్నది. అయినను ఈకలియుగమునకు భిన్నము లైన త్రేతాదియుగములయం

దామరణము చెప్పబడినది. ఈకలియుగమునం దైననో యాబుద్ధిపూర్వక మరణము సర్వప్రకారములచేతను నిషిద్ధమే యగుచున్నది. మఱియు నామరణ విధాయక వచనముల కాయుగభేదవ్యవస్థ చెప్పకపోయినను అవచనములు బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యులను త్రివిధవర్ణస్థులకంటె భిన్ను లైన శూద్రాదులయొక్క మరణమును విధించుచున్నది. త్రైవర్ణిక పురుషులయొక్కమరణము విధింపబడ లేదు. ఈకారణమువలననే ధర్మశాస్త్రమునందు బ్రాహ్మణాదులకు మరణాంతిక ప్రాయశ్చిత్తము నిషేధింపబడియున్నది. పూర్వోక్తశ్రుతియందు జెప్పబడిన వేదాధ్యయన యజ్ఞ దాన తపో రూపకర్మము లన్నియుగూడి యీవివిదిషకు సాధన మగుచున్న దని కొందఱు గ్రంథకారు లంగీకరించుచున్నారు. మఱియు గొందఱు గ్రంథకారులో ఆ యజ్ఞాదికర్మములు వికల్పముచేత నావివిదిషకు హేతువని యంగీకరించుచున్నారు. అనగా వేదాధ్యయన రూపకర్మముచేతను యజ్ఞదానాది రూపకర్మములచేతను ఈవివిదిష కలుగుచున్నది.

శంక:- పూర్వోక్తయజ్ఞ దానాదికర్మములకు సాక్షాత్తుగానే ముక్తియొక్క సాధనత్వము సంభవించుచున్నది. అందువలన నాకర్మములకు వివిదిషా హేతుత్వ కథన మసంగతమై యున్నది.

సమా:- అవిద్యానివృత్తి, లేక, బ్రహ్మభావప్రాప్తిముక్తి యనబడును. ఆముక్తి కేవలాత్మజ్ఞానముచేతనే సంభవించుచున్నది. కర్మముచేత నాముక్తి సంభవించుట లేదు. ఏలయన, రజతభ్రమకు గారణమైన శుక్త్యజ్ఞాన మేది గలదో ఆయజ్ఞానము యొక్క నివృత్తి యాశుక్తిరూపాధిష్ఠానముయొక్క సాక్షాత్కారముచేతనే యగుచున్నది. అన్యోపాయమువలన నగుట లేదు. మఱియు బ్రహ్మాత్మభావ రూప మోక్షమో అనాదియై యున్నది. అందువలన నామోక్షమునకును గర్మముచేత సాధ్యత్వము సంభవించుట లేదు. ఈవిషయ మన్యశాస్త్రములయందును జెప్పబడి యున్నది. అందు

"భ్రాంత్యా ప్రతీత: సంసారో వివేకా న్న.తు కర్మభి: ।
న రజ్జ్వారోపిత స్సర్పో ఘంటాఘోషా న్నివర్తతే॥"-

ఎట్లు భ్రాంతిచే రజ్జువునం దారోపింపబడిన సర్ప మా రజ్జు రూపాధిష్ఠాన జ్ఞానముచేతనే నివృత్త మగుచున్నదో, ఘంటాఘోష మంత్రాదులచేత నివృత్తి మగుట లేదో- అట్లు ఆత్మయందు భ్రాంతిచేత నారోపితమైన సంసార మాయధిష్ఠా నాత్మ సాక్షాత్కారరూప వివేకమువలననే నివృత్త మగుచున్నది. కర్మముచేత నాసంసారము నివృత్త మగుట లేదు.

మఱియు **"న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగే నైకేఽమృతత్వమానశుః, నా న్యకృతః కృతేన"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత గర్మములకు సాక్షాత్తుగా మోక్షము యొక్క సాధనత్వము నిషేధింపబడియున్నది. మఱియు **"జ్ఞానాదేవ తు కైవల్యమ్, నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ"** ఇత్యాది శ్రుతులచేత నాత్మజ్ఞానమే సాక్షాత్తుగా మోక్షమునకు సాధన మని చెప్పబడియున్నది. ఈకారణముచేతను ఆ కర్మము లకు సాక్షాత్తుగా మోక్షసాధనత్వము సంభవించుట లేదు. మఱియేమనగా బూర్వోక్తరీతిగా నాకర్మము లంతఃకరణ శుద్ధిద్వారమున వివిదిషకే హేతువులుగా సంభవించుచున్నవి.

శంకః-పూర్వోక్తశ్రుతియందు జెప్పబడిన యజ్ఞాది కర్మములకు వివిదిష యొక్క హేతుత్వ ముండినను, ఆయజ్ఞాది కర్మములు నిత్య, నైమిత్తిక, కామ్య ప్రాయశ్చిత్తము లను భేదములచేత జతుర్విధములై యున్నవి. ఆచతుర్విధ యజ్ఞాది కర్మము లావివిదిషకు హేతువు లగుచున్నవా? లేక, కేవలనిత్యకర్మమే యావివిది షకు హేతు వగుచున్నదా?

సమాః-కొందఱు గ్రంథకారు లైననో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. పూర్వోక్త శ్రుతి యందు వివిదిషకు హేతువులుగా గేవలయజ్ఞదానాది కర్మములుమాత్రము చెప్పబడినవేగాని యాకర్మములయందు నిత్యరూపత్వము గాని, నైమిత్తికాది రూపత్వము గాని యాశ్రుతులచేత జెప్పబడలేదు. అందువలన ఫలేచ్ఛా రహితముగా జేయబడిన నిత్య నైమిత్తిక కామ్య ప్రాయశ్చిత్తరూప సర్వయజ్ఞాది కర్మము లంతఃకరణ శుద్ధిద్వారము నావివిదిషకు హేతువు లగుచున్నవి. మఱియు సగుణబ్రహ్మోపాస నైననో చిత్తైకాగ్రతకు హేతు వగుచున్నది.

మఱియు, ఆచార్యు లైననో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. **"కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్న్యాసం కవయో విదుః"** ఇత్యాది స్మృతులు కామ్యకర్మానుష్ఠానములను నిషేధించి ఫలేచ్ఛారహితాగ్నిహోత్రాది నిత్యకర్మానుష్ఠానమును విధించియున్నవి. అందువలన బూర్వోక్తశ్రుతిచేతను నిష్కామము లైన యగ్నిహోత్రాది నిత్యకర్మములే యావివిదిషకు హేతురూపములుగా విధింపబడియున్నవి. నైమిత్తిక కామ్య ప్రాయశ్చిత్త రూపకర్మములు విధింపబడలేదు.

అచ్చట, ఆ యజ్ఞాదికర్మములయం దాత్మజ్ఞానముయొక్క బహిరంగ సాధనత్వము శ్రీవ్యాసభగవానులచేతను బ్రహ్మసూత్రమందు జెప్పబడియున్నది. అందుసూత్రము-**" సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాది శ్రుతే రశ్వవత్"**- బ్రహ్మవిద్యకు దన యుత్పత్తియందు యజ్ఞాదికర్మములయొక్క యపేక్ష యున్నది. ఏకారణము చేతననగా, పూర్వోక్తశ్రుతిచేత బ్రహ్మవిద్యోత్పత్తియం దాయజ్ఞాది కర్మములకు సాధనత్వము చెప్పబడియున్నది. అయినను, ఆబ్రహ్మవిద్య మోక్షరూప ఫలోత్పత్తియం దా యజ్ఞాదికర్మముల నపేక్షించుట లేదు. ఏలయన, ఆమోక్షరూప ఫలమునం దాకర్మములకు యోగ్యత్వమే లేదు. ఏపదార్థమున కెచ్చట యోగ్యత యున్నదో ఆపదార్థమునకే అచ్చట యపేక్ష యున్నది. ఉదా- అశ్వమునకు ద్రాడు నాకర్షించుటయందు యోగ్యత లేదు. మఱి యేమనగా, రథము నాకర్షించుట యందే యోగ్యత యున్నది. అందువలన నాయశ్వము రథమునందు బూన్ప బడుచున్నదే గాని త్రాటియందు బూన్పబడుట లేదు. ఈలాగుననే ఆయజ్ఞాది కర్మములకు మోక్షోత్పత్తి చేయుటకు యోగ్యత లేదు. మఱియు నేమనగా, చిత్తశుద్ధిద్వారమున వివిదిషోత్పత్తి జేసి బ్రహ్మవిద్య నుత్పన్నము చేయుటకే యోగ్యత యున్నది. అందువలన నాయజ్ఞదానాది కర్మముల కాత్మ జ్ఞానముయొక్క బహిరంగ సాధనత్వము సంభవించుచున్నది.

ఈప్రకారముగా నంతరంగ బహిరంగ సాధనములచేత సర్వప్రతిబంధక రహితు డైన పురుషునియొక్క మనన నిదిధ్యాసనములచేత సంస్కృతదర్పణరూప చిత్త మేది గలదో, ఆ శుద్ధచిత్తముతో గూడి విచారింపబడిన తత్త్వ మస్యాది మహా వాక్యముల చేత నుత్పన్న మైన **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను నప్రతిబద్ధాత్మ

సాక్షాత్కారముచేత నీయధికారిపురుషున కజ్ఞానము నశించుచున్నది. మఱియు బూర్వ మనేకజన్మములయందు సంపాదింపబడిన పుణ్యపాపరూప సంచిత కర్మములును ఆయాత్మజ్ఞానముచేత నశించుచున్నవి. మఱియు నాత్మజ్ఞానా నంతరము చేయబడిన యాగామికర్మము లీవిద్వాంసు డగు పురుషుని ఆత్మ జ్ఞానముయొక్క ప్రభావమువలన నంటుటయే లేదు. మఱియు, ప్రారబ్ధ కర్మమువలన బ్రాప్తము లైన యన్నపానాది విషయముల ననుభవించినవాడై యీవిద్వాంసుడగు పురుషు డఖండైకరస సచ్చిదానంద బ్రహ్మాత్మరూపముచే స్థితు డగుచున్నాడు. ఇదియే ఆత్మజ్ఞానమునకు మోక్షరూపఫలమై యున్నది.

(15) జ్ఞానియొక్కవిషయానుభవమునందు శంకాసమాధానములు

శంక:- ఆత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞాననివృత్త్యనంతరము విద్వాంసుడగు పురుషునకు విషయానుభవము మీచే జెప్పబడినది. అది ఘటిల్లదు. ఏలయన, ఆవిషయానుభవమునకు గారణ మైన దేహాభిమాన మావిద్వాంసునియందు లేదు. మఱియు నాదేహాభిమానము లేకయే ప్రారబ్ధకర్మవశమువలన విద్వాంసున కా విషయానుభవము సంభవించు నని మీరు చెప్పినయెడల నదియును ఘటిల్లదు. ఏలయన, లోకమునందు దేహాభిమానమునకే యన్వయ వ్యతిరేకములచేత విషయానుభవముయొక్క కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. జాగ్రత్స్వప్నముల యందు దేహాభిమాన ముండుటవలన నావిషయానుభవము కలుగుచున్నది. మఱియు సుషుప్త్యవస్థయం దా దేహాభిమానము లేనందువలన నావిషయానుభవము గలుగుట లేదు. ఈప్రకారముగా నన్వయవ్యతిరేకములచేత నా దేహాభిమానమునకే యా విషయానుభవమును గుఱించి కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. ఆదేహాభి మానము లేనప్పుడు కేవలప్రారబ్ధ కర్మవశమువలన జ్ఞానవంతుడగు పురుషున కా విషయానుభవము సంభవింపదు. ఇచ్చట దాత్పర్య మేమనగా, ప్రారబ్ధకర్మము విషయానుభవమున కదృష్టకారణమై యున్నది. దేహాభిమాన మా విషయాను భవమునకు దృష్టకారణమై యున్నది. మఱియు నదృష్టకారణసామగ్రి దృష్టకారణ సామగ్రి లేక యొక కార్యోత్పత్తిని జేయుటకు శక్తిమంతము కాదు. అట్లుగాక యుత్పత్తిని చేయు ననినయెడల మృతికా కులాలాది దృష్టసామగ్రులు లేకయే

యా యదృష్టసామగ్రిచేత ఘటాదికార్యోత్పత్తి గావలయును. అందువలన నాదేహాభిమానము లేనప్పుడు జ్ఞానవంతుడగు పురుషునకు గేవలప్రారబ్ధకర్మముచేత నావిషయానుభవము సంభవింపదు.

మఱియు నా దేహాభిమానము లేకయే జ్ఞానవంతుడగు పురుషునకు విషయానుభవాదివ్యవహార మంగీకరించినయెడల శ్రీభాష్యకారులచేత

"తమేతమవి ద్యాఖ్య మాత్మానాత్మనో రిత రేత రాధ్యాసం పురస్కృత్య సర్వే ప్రమాణ ప్రమేయ వ్యవహారా లౌకికా వైదికాశ్చ ప్రవృత్తాః"

అను వచనముచేత సర్వలౌకిక వైదిక వ్యవహారములయొక్క ప్రవృత్తి యధ్యాసపూర్వక మని చెప్పబడియున్నది. ఆభాష్యవచనమునకును విరోధ మగును. మఱియు **"వ్యవహారః అధ్యాసపూర్వకః వ్యవహారత్వాత్"** అను నీ యనుమానముచేత సర్వవ్యవహారములయం దధ్యాసపూర్వకత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. ఆ యనుమానమును వ్యభిచారి యగును. ఏల యన, జ్ఞానవంతు డగుపురుషుని యొక్కవ్యవహారమం దా వ్యవహారత్వరూపహేతు వుండినను అధ్యాసపూర్వకత్వరూపసాధ్యము లేదు.

మఱియు జ్ఞానవంతు డగు పురుషునియందును బాధితానువృత్తిచేత నాదేహాభిమాన మున్నది, అందువలన జ్ఞానవంతుని వ్యవహారమం దధ్యాసపూర్వకత్వరూపసాధ్య ముండుటచేత నావ్యవహారత్వ రూపహేతు వచ్చుట వ్యభిచారి యగుట లేదు, మఱియు భాష్యవచనమునకును విరోధ మగుట లేదని యిట్లు మీరు చెప్పినయెడల అదియుగూడ సంభవింపదు. ఏలయన, శుక్తి సాక్షాత్కారముచేత నాశుక్త్యజ్ఞాననివృత్తితో గూడ రజతభ్రమ నివృత్తి కాగా? మరల నారజతభ్రమయొక్క యనువృత్తి యెట్లు చూడబడుట లేదో; అట్లాత్మసాక్షాత్కారముచేత నజ్ఞాననివృత్తితో గూడ దేహాభిమాననివృత్తి కాగా మరల నాదేహాభిమానముయొక్క యనువృత్తి కథన మత్యంతవిరుద్ధమై యున్నది. అట్లుగాక యాత్మజ్ఞానముచేత బాధిత మగు దేహాభిమానమునకుగూడ మరల ననువృత్తి యంగీకరించినయెడల శుక్తిజ్ఞానముచే బాధిత మైన రజతభ్రమకును మరల ననువృత్తి కలుగవలయును.

మఱియు, ఎట్లు సోపాధికభ్రమ స్థలమునందు "శుక్లః స్ఫటికః" అను నధిష్ఠానముయొక్క సాక్షాత్కార ముండినను జపాకుసుమాది రూపోపాధులయొక్క సమీపస్థితివలన "లోహితః స్ఫటికః" అను ననుభవము సర్వజనులకును బ్రసిద్ధమై యున్నదో; అట్లిచ్చటను అధిష్ఠానాత్మసాక్షాత్కారముచేత నజ్ఞాననివృత్తి యైనను ఉపాధు లుండునంతదాక జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు దేహాభిమానమును, దద్దేహాభిమానపూర్వక విషయానుభవమును సంభవించుచున్న దని మీరు చెప్పినయెడల అదియును అసంగతమై యున్నది. ఏలయన జపాకుసుమమువలె నిచ్చట నేయుపాధియు నిరూపించుటకు సాధ్యము గాదు. ఇచ్చట దాత్పర్య మే మనగా అజ్ఞానమును, లేక అజ్ఞానముయొక్క కార్యమునే ఉపాధి యని చెప్పవలయును. ఆ రెండును ఆత్మజ్ఞానముచే నివృత్తము లైనవి. అందువలన నాత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞాననివృత్తి కాగా నా యజ్ఞానకార్యమును నివృత్త మగుటవలన జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు బ్రారబ్ధకర్మవశమువలన విషయానుభవము చెప్పుట సర్వథా యసంగతమై యున్నది.

సమా:-"అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నాత్మజ్ఞానముచేత నెవని కజ్ఞానము నివృత్త మైనదో, అట్టి జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు బ్రారబ్ధకర్మవశమువలన నా విషయానుభవము సంభవించుచున్నది. మఱియు నావిషయానుభవమునకు గారణ మైన దేహాభిమానమును ఆ జ్ఞానవంతునియందు బాధితానువృత్తిచేత నున్నది.

శంక:-దేహాభిమానమునకు గారణ మైన యే యజ్ఞాన మున్నదో; అది యాత్మ జ్ఞానముచేత నివృత్త మైనది. ఉపాదానకారణ నాశానంతరము కార్యానువృత్తి నెచ్చటను జూచుట లేదు. అందువలన జ్ఞానవంతు డగు పురుషునియందు దేహాభిమానముయొక్క యనువృత్తిని జెప్పుట యసంగతము.

సమా:- ఉపాదానకారణము నష్ట మైనను గార్యముయొక్క యనువృత్తిని జూచుచున్నాము. ఎట్లు నైయాయికులయొక్క మతమునందు తంత్వాదికో పాదానకారణములయొక్క నాశానంతర మేకక్షణపర్యంతము పటాదికార్యముల యొక్క యనువృత్తి యంగీకరింపబడియున్నదో, అట్లు సిద్ధాంతమందును అజ్ఞానరూపోపాదాన కారణనాశానంతరము దేహాభిమానాదిరూప కార్యానువృత్తి సంభవించుచున్నది.

శంక:- నైయాయికుల సిద్ధాంత మైననో శ్రుతిస్మృత్యాది ప్రమాణరహితమై యున్నది. ఆ సిద్ధాంతమును మీ రంగీకరించినయెడల మీసిద్ధాంతమందును అప్రమాణత్వము ప్రాప్త మగును.

సమా:-అజ్ఞాననివృత్త్యనంతరముకూడ జ్ఞానవంతునియందు బాధితాను వృత్తిచేత దేహాభిమానాదిక మున్నది. ఈయర్థమును మేము కేవల నైయాయిక సిద్ధాంతమాత్రముచేతనే సాధించుట లేదు. ఇక నేమనగా, మాసిద్ధాంతమునకు సాధక మైన శ్రుతి స్మృతి యుక్త్యనుభవా ద్యనేకప్రమాణములు విద్యమానములై యున్నవి. అందువలన నైయాయిక మతమువలె మాసిద్ధాంతమునం దప్రమాణ త్వము ప్రాప్తము కాదు.

శంక:-ఏపదార్థ ముపాదాన కారణమునకు నివర్తక మగుచున్నదో, ఆ పదార్థము తత్కార్యమునకును నివర్తక మగుచున్నది. ఎట్లగ్ని తంతురూపోపాదాన కారణముయొక్క నివృత్తి చేయునదై దానియొక్క పటరూపకార్యమునకును నివృత్తి చేయుచున్నదో, అట్లాత్మజ్ఞానమును అజ్ఞానరూపోపాదాన కారణముయొక్క నివృత్తి చేయునదై, ఆ యజ్ఞానముయొక్క కార్యమునకుగూడ నవశ్యము నివృత్తి చేయునది యగును. మఱియు దేహాభిమానమును ఆయజ్ఞానముయొక్క కార్యమగుటవలన నా దేహాభిమానముయొక్క నివృత్తి కాగా జ్ఞానవంతున కా విషయానుభవము సంభవింపదు.

సమా:- యద్యపి, ఆత్మజ్ఞాన మజ్ఞానమునకును, దత్కార్యమునకును నివర్తకమై యున్నది. తథాఽపి, ధనుస్సునుండి విడువబడిన బాణమువలె దన ఫలము నిచ్చుటయందు బ్రవృత్త మైనదై యాప్రారబ్ధకర్మము జ్ఞానముకంటె బ్రబలమై యున్నది. అందువలన నాప్రారబ్ధ మజ్ఞాన, తత్కార్యములయొక్క నివృత్తియందు బ్రతిబంధక మగుచున్నది.

శంక:- ఆప్రారబ్ధకర్మ మాత్మజ్ఞానముకంటె బ్రబల మని యంగీకరించిన యెడల నాప్రబల ప్రారబ్ధకర్మ రూపప్రతిబంధ ముండునపు డాత్మజ్ఞానమువలన నజ్ఞానమునకును నివృత్తి కాకపోవలయును.

సమా- ఆ యాత్మజ్ఞానమునందు, ఒకటి యజ్ఞాన నివర్తకత్వాంశము, మఱియొకటి యజ్ఞానకార్యముయొక్క నివర్తకత్వాంశము. అందు, అజ్ఞానము లేకున్నను జ్ఞానికి బ్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగము సంభవించును. అందువలన నాత్మజ్ఞానమునం దే యజ్ఞాననివర్తకత్వాంశ మున్నదో దానికి బ్రారబ్ధకర్మము ప్రతిబంధక మగుట లేదు. ఆ యజ్ఞానకార్యము లైన దేహేంద్రియాదులు లేక యీపురుషునకు బ్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగము సంభవింపదు. అందువలన నాత్మజ్ఞానమునం దుండు నజ్ఞానకార్య నివర్తకత్వాంశమున కాప్రారబ్ధకర్మము ప్రతిబంధక మగుచున్నది. అనగా, ఆప్రారబ్ధకర్మము తన ఫలభోగము నిచ్చుటకొఱకు దేహేంద్రియాది రూపకార్యములను నివర్తించుట లేదు. అందువలన నాత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞానము నివృత్తమైనను జ్ఞానవంతుం డగు పురుషునకు బాధితానువృత్తిచేత దేహాభిమాన ముండుటవలన బ్రారబ్ధకర్మముచే బ్రాప్తమైన విషయానుభవము సంభవించుచున్నది.

ఈయర్థము శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను బ్రహ్మసూత్రమందు జెప్పబడి యున్నది. అందు సూత్రము- **"భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వా సంపద్యతే"**- ఆత్మజ్ఞానముచేత సంచితకర్మములు నష్టము లగుటచేతను, ఆత్మజ్ఞానానంతరము చేయబడిన యాగామికర్మములు స్పృశింపమిచేతను, శేషించి యుండు ప్రారబ్ధకర్మము భోగమువలన నివృత్త మగుటచేతను ఈజ్ఞానవంతు డగు పురుషుడు నిర్విశేషబ్రహ్మమును బొందుచున్నాడు. అనగా విదేహకైవల్య రూపమోక్షమును బొందుచున్నాడు.

మఱియు నీయర్థమునే వార్తికకారులుగూడ జెప్పియున్నారు. అందు

"శాస్త్రార్థస్య సమాప్తత్వా న్ముక్తిస్స్యా త్తావతాపి తే ।
రాగాదయః సంతు కామం న తద్భావోఽ పరాధ్యతే॥"-

వేదాంతశాస్త్రార్థ మైన జీవబ్రహ్మైకత్వముయొక్క సాక్షాత్కారము చేతనే యీపురుషునకు ముక్తి ప్రాప్తించుచున్నది. అట్టి జ్ఞానవంతుడగు పురుషునియందు రాగద్వేషాదులు బాధితానువృత్తిచేత నుండినను ఉండనీ. ఆ రాగద్వేషాదు లుండినను జ్ఞానవంతునకు ముక్తియందు గించిన్మాత్రమును హాని లేదు. మఱియు

నీయుక్తార్థము సర్వవేదాంత రహస్యములను దెలిసినట్టి శ్రీవిద్యారణ్యస్వాముల చేతను జెప్పబడియున్నది. అందు

"అవేక్ష్య చ చిదాత్మానం పృథ క్కృత్య స్నహంకృతిమ్ ।
ఇచ్ఛం స్త్త కోటివస్తూని న బాధో గ్రంథిభేదతః॥
గ్రంథిభేదేఽపి సంభావ్యా ఇచ్ఛాః ప్రారబ్ధదోషతః ।
బుద్ధ్వాపి పాపబాహుళ్యా దసంతోషో యథా తవ॥"-

ఏపురుషుడు చైతన్యాత్మను అహంకారాదులకంటె బృథక్కుగాను, ఆయహంకారాదులను జైతన్యాత్మకంటె బృథక్కుగాను దెలియుచున్నాడో; ఆ జ్ఞానవంతు డగుపురుషు డొకప్పుడు కోటివస్తువుల నిచ్ఛించినను అధ్యాసరూప గ్రంథిభేదనమువలన నా జ్ఞానవంతునకు గించిన్మాత్రమును హాని కలుగుట లేదు. మఱియు నధ్యాసరూపగ్రంథి నివృత్తమైనను అజ్ఞానవంతు డగు పురుషునియందు బ్రారబ్ధదోషమువలన నిచ్ఛ సంభవించుచున్నది. ఉదా-అహంకారాదులకంటె నాత్మను బృథక్కుగా దెలిసియును బాపకర్మములయొక్క బాహుళ్యమువలన మీకసంతోషము కలుగుచున్నది. అందువలన జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు నా ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగముకొఱకు బాధితానువృత్తిచేత నా దేహాభిమాన మును, రాగద్వేషాదికమును సంభవించుచున్నది.

శంక:-ఆ విద్యారణ్యస్వాములు మొదలగు నాచార్యులవలననే యీస్థాన మందు జ్ఞానవంతు డగు పురుషునియందు రాగాదులయొక్క నిషేధముగూడ జేయబడియున్నది. అందు

"రాగో లింగ మబోధస్య చిత్తవ్యాయామ భూమిషు ।
న చాధ్యాత్మాభిమానోఽపి విదుషోఽస్త్యాసురత్వతః॥
విదుషోఽప్యాసురత్వం చే న్నిష్ఫలం బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥"-

ఈపురుషునియొక్క చిత్తమందు విషయములయెడ నేరాగ మున్నదో ఆరాగమే యీపురుషునియొక్క యజ్ఞానమును దెలియజేయునట్టి చిహ్నము. అనగా నా రాగరూపలింగముచేతనే యీపురుషునియొక్క యజ్ఞాన మనుమానింప

బడుచున్నది. మఱియు నీపురుషునియం దభిమానమే యాసుర భావమును బ్రాప్తింపజేయుచున్నది. అందువలన విద్వాంసున కధ్యాత్మాభిమానమును గలుగుట లేదు. ఒక వేళ నాయభిమానమువలన విద్వాంసునియందు నాసురభావ మున్నయెడల బ్రహ్మసాక్షాత్కారము నిష్ఫలము కావలయును. ఇత్యాది వచనములచేత జ్ఞానవంతుడగు పురుషునియం దారాగాదులును, దేహాభి మానమును నిషేధింపబడి యున్నవి. అందువలన జ్ఞానవంతునియందా రాగాదికము సంభవింపదు.

సమా:- ఉక్తవచనములచేత నాచార్యులచేత జ్ఞానవంతునియం దే రాగాది కము నిషేధింపబడియున్నదో అది దృఢాధ్యాసపూర్వక మైన రాగాదులను విషయము చేయుచున్నది. అనగా, ఎట్లజ్ఞానియం దాత్మాహంకారాదులయొక్క దృఢాధ్యాస పూర్వక మయిన రాగాదిక మున్నదో, అట్లు జ్ఞానియందు దృఢాధ్యాస పూర్వక మైన రాగాదిక ముండుట లేదు. ఒకవేళ నీవచనముల కట్టి యభిప్రాయ మంగీ కరింపనియెడల జ్ఞానవంతునియం దా రాగాదులను జెప్పునట్టి పూర్వోక్త వచనము లతో నీవచనములకు విరోధ మగును. మఱియు **"సర్వథా వర్తమానోఽపి న స భూయోఽభిదాయతే"** అను వచనముచేత శ్రీభగవంతునిచే సర్వప్రకారముల వర్తించువా డైనను జ్ఞానవంతునకు జన్మాభావము చెప్పబడియున్నది. ఆభగ వంతునియొక్క వచనమునకును విరోధము ప్రాప్త మగును. ఆవిరోధము నివర్తించుటకొఱ కా రాగనిషేధవచనములకు దృఢాధ్యాస పూర్వక మైన రాగాదుల యొక్క నిషేధమునందే తాత్పర్య మున్నదని యంగీకరింపవలయును.

శంక:- ఎప్పుడు జ్ఞానవంత డగు పురుషునియం దారాగాదికము మీచే నంగీకరింపబడుచున్నదో అప్పు డాజ్ఞానవంతునియందు యథేష్టాచరణమును మీచే నంగీకరింపబడవలయును. శాస్త్రమర్యాద నుల్లంఘించి నిషిద్ధ విషయముల యం దే ప్రవృత్తి యున్నదో అది యథేష్టాచరణ మనబడును.

సమా:- జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు యథేష్టాచరణము మేమంగీక రింపము. మఱి యేమనగా, ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగమునం దనుకూల మైన యాభాసమాత్ర రాగద్వేషాదులయొక్క యనువృత్తి జ్ఞానవంతునియందు

మే మంగీకరించుచున్నాము. ఆ యాభాసమాత్ర రాగద్వేషానువృత్తి యాత్మ జ్ఞానమునకు విరోధి యగుటలేదు. ఒకవేళ నా యాభాసమాత్ర రాగద్వేషాను వృత్తియును ఆత్మజ్ఞానమునకు విరోధి యనినయెడల నేపురుషునకును ఆత్మ జ్ఞానము లేకపోవలయును. ఈయర్థ మన్యశాస్త్రములయందును జెప్పబడి యున్నది. అందు-

"కాదాచిత్కం రాగలేశం చికిత్సితు మశక్నువన్ ।
యో బ్రహ్మనిష్ఠాం సంద్వేష్టి కదా స్యాత్తత్త్వనిశ్చయః ॥"-

చిత్తమునం దొకవేళ నుత్పన్నమైన లేశమాత్ర మగు నేరాగ మున్నదో, ఆరాగమును నివర్తించుటయం దసమర్థుడగు నేపురుషుడు బ్రహ్మ నిష్ఠయందు ద్వేషించుచున్నాడో, ఆపురుషున కేకాలమందును ఆత్మనిశ్చయము కలుగనేరదు. అందువలన బ్రారబ్ధకర్మముయొక్క సమాప్తిపర్యంతము జ్ఞానవంతు డగు పురుషునియం దా దేహాభిమానమును, రాగద్వేషాదికమును బాధితానువృత్తిచేత నున్నవను నర్థము సిద్ధమైనది.

శంక:-జ్ఞానవంతు డగుపురుషునకు బాధితదేహాభిమానముయొక్క యనువృత్తి నంగీకరించినయెడల శుక్తి సాక్షాత్కారవంతు డగు పురుషునకు బాధితరజత భ్రమయొక్క యనువృత్తియును మరల గలుగవలయును.

సమా:- శుక్తియం దేరజతభ్రమ యున్నదో అది నిరుపాధిక భ్రమమై యున్నది. అందువలన శుక్తిజ్ఞానమునకు రజతభ్రమయొక్కనివృత్తి చేయుటయం దే ప్రతిబంధకమును లేదు. కావున శుక్తిజ్ఞానముచే నివృత్తమైన రజతభ్రమయొక్క యనువృత్తి మరల గలుగుట లేదు. ఈ దేహాభిమానాదికమో సోపాధికభ్రమమై యున్నది. అచ్చట బ్రారబ్ధకర్మమే యుపాధిరూపమై యున్నది. అందువలన నాత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞానము నివృత్త మైనను బ్రారబ్ధకర్మరూపోపాధి యుండు పర్యంతము జ్ఞానవంతునియందు బాధితానువృత్తిరూపమున నా దేహాభిమానాదుల యొక్క స్థితి సంభవించుచున్నది.

లేక, ఇట్లంగీకరింపవలయును. ఆత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞాననివృత్తి యైనను

ఆ యజ్ఞానముయొక్క లేశమాత్రము శేషించియున్నది. ఆ యజ్ఞానలేశము లేశావిద్యయని చెప్పబడును. ఆ యజ్ఞానము లేశముయొక్క యనువృత్తిచేతనే జ్ఞానవంతు డగు పురుషున కాప్రారబ్ధకర్మభోగము కలుగుచున్నది. ఈ యర్థ మన్య శాస్త్రములయందును జెప్పబడియున్నది. అందు **"ద్వైత చ్ఛాయా రక్షణా యాస్తి లేశస్స్మి న్నర్థే స్వానుభూతి: ప్రమాణమ్"** ఆత్మజ్ఞానముచే నజ్ఞానము నివృత్త మైనను ఆభాసమాత్రద్వైతమును రక్షించుటకొఱకు నజ్ఞానలేశము శేషించియున్నది. ఈయర్థమందు దనయనుభవమే ప్రమాణమై యున్నది.

శంక:-ఆత్మజ్ఞానముచే నివృత్తమైన యే యజ్ఞాన మున్నదో ఆ యజ్ఞానము యొక్క లేశము శేషించి యున్నదని పూర్వము మీచేత జెప్పబడినది. అందు, ఆయజ్ఞాన లేశమనునది యేది?అనగా, అజ్ఞానముయొక్క యొక యవయవమునకు లేశ మని నామమా? లేక అజ్ఞానముయొక్క శక్తికి లేశ మని నామమా? అందు ప్రథమపక్ష మంగీకరించినచో అది ఘటిల్లదు, ఏలయన సిద్ధాంతమునం దజ్ఞానము నిరవయవ మనియును, సావయవ మనియును అంగీకరింపబడలేదు. ఇక నేమనగా, ఆరెంటికన్న విలక్షణముగా ననిర్వచనీయ మని యంగీకరింపబడి యున్నది. మఱియు నా యజ్ఞానమును సావయవ మని యంగీకరించి యా యజ్ఞానముయొక్క యవయవము లేశ మని యంగీకరించిన యెడల ఆత్మ జ్ఞానముచేత నజ్ఞాన రూపావయవి నివృత్తమైన యనంతర మా యవయవము యొక్క యనువృత్తి ఘటిల్లదు. మఱియు నజ్ఞానముయొక్కశక్తి లేశమను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించిన యెడలను నదియును సంభవింపదు. ఏల యన, ఆత్మజ్ఞానముచేత శక్తిసహితా జ్ఞానము నష్టమైన యనంతర మజ్ఞాన రూపాశ్రయము లేక యా శక్తికి స్థితియే సంభవింపదు. అందువలన నజ్ఞానలేశము యొక్క యనువృత్తిచేత జ్ఞానవంతుడగు పురుషునకు ప్రారబ్ధకర్మభోగము సంభవించుట లేదు.

సమా:-ఆత్మజ్ఞానముచేత నావరణశక్తియును, తాదాత్మ్యాధ్యాసము నను నీరెండును నివృత్తము లైనవి. అయినను విక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞాన మాత్మజ్ఞానా నంతరము గూడ నున్నది. ఆవిక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞానమే లేశ మని చెప్పబడును. మఱియు నెట్లావరణశక్తి కాత్మజ్ఞానముతో విరోధ మున్నదో, అట్లు విక్షేపశక్తికి

నాత్మజ్ఞానముతో విరోధము లేదు. అందువలన నా విక్షేపశక్తి సహితాజ్ఞానముయొక్క యనువృత్తివలన జ్ఞానవంతున కా ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క భోగము సంభవించు చున్నది.

శంక:- ఆవిక్షేపశక్తి సహితాజ్ఞానముచేత జ్ఞానవంతు డగు పురుషున కెట్లు ప్రారబ్ధభోగప్రాప్తి యగుచున్నదో అట్లు జన్మాంతరప్రాప్తియు గలుగును గదా!

సమా:- జ్ఞానవంతునియొక్క జన్మాంతరప్రాప్తి కే నిమిత్తమును లేదు. ఎట్లనగా, ఆ యజ్ఞానము తన స్వరూపముచేత నైననో జన్మమునకు హేతు వగుట లేదు. మఱేమనగా, ధర్మాధర్మము లను నీరెండే పురుషునకు జన్మహేతువు లగుచున్నవి. ఆధర్మాధర్మములును సంచితరూపముచేతనే జన్మమునకు హేతు వగుచున్నవి. ఆ సంచిత ధర్మాధర్మములయొక్క స్థితికి హేతు వావరణ శక్తిసహితా జ్ఞానమై యున్నది. ఆ యజ్ఞాన మాత్మజ్ఞానమువలన నివృత్తము కాగా నాసంచిత కర్మమును నష్ట మగుచున్నది. మఱియు నాత్మజ్ఞానానంతరము చేయబడిన యాగామికర్మములు జ్ఞానవంతుని నంటుటలేదు. ప్రారబ్ధకర్మము భోగముచేత నష్ట మగుచున్నది. ఈప్రకారముగా శరీరము నారంభించు కారణములు లేనందు వలన జ్ఞానికి జన్మాంతరప్రాప్తి సంభవింపదు.

మఱియు నెట్లగ్నిచే దగ్ధము లైన వ్రీహి యవాది బీజములు తృప్తికి హేతువు లైనను అంకురమునకు హేతువు లగుటలేదో: అట్లావిక్షేపశక్తి సహితాజ్ఞాన మిాజ్ఞాన వంతునికి బ్రారబ్ధకర్మ: ఫలభోగమునం దుపయోగి యగు విషయదర్శనమునకు హేతు వైనను జన్మాంతరమునకు హేతు వగుటలేదు. మఱియు నాత్మ జ్ఞానముచేత నావరణ శక్తిసహితాజ్ఞానముయొక్క నివృత్తికాలమునందే ప్రారబ్ధకర్మము తన ఫలభోగము నిచ్చుటకొఱ కావిక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞానలేశమును రక్షించుచున్నదో, ఆ ప్రారబ్ధకర్మరూప ప్రతిబంధకముయొక్క నివృత్త్యనంతర మాయజ్ఞానలేశము తానే నివృత్త మగుచున్నది. ఆ యజ్ఞానలేశముయొక్క నివృత్తికొఱకు మరల నాత్మ జ్ఞానముయొక్క యపేక్ష కలుగుటలేదు. ఏకారణముచేత ననగా, అజ్ఞాన లేశముయొక్క స్థితికి బ్రయోజక మైన యావరణశక్తిసహితాజ్ఞానము పూర్వమే యాత్మజ్ఞానముచేత నివృత్త మైనది. అందువలన నాత్మజ్ఞానముచే నజ్ఞానము

నివృత్తమైనను ఉక్తాజ్ఞాన లేశముయొక్క యనువృత్తిచేత జ్ఞానవంతు డగు పురుషున కా ప్రారబ్ధకర్మభోగము సంభవించుచున్నది.

లేక, ఇచ్చట నీవ్యవస్థ నంగీకరింపవలయును. ఆత్మ కావరణమును, అహంకారాదులతో నాత్మకు తాదాత్మ్యాధ్యాసము నను నీరెండును కేవలా జ్ఞానముచేతనే యగుచున్నవి. ఈకారణమువలననే యాత్మజ్ఞానోత్పత్తిచే నారెండును నాశ మొందుచున్నవి. అనగా నారెండును నిరుపాధిక భ్రమరూపములై యున్నవి. అందువలన నధిష్ఠానాత్మయొక్క సాక్షాత్కారముచేత నారెంటియొక్క నివృత్తి సంభవించుచున్నది. మఱియు విక్షేపమైననో కర్మసహితావిద్యచే జేయ బడినది. అందువలన బ్రహ్మవిద్యచే నాయవిద్య నివృత్తమైనను బ్రారబ్ధకర్మ నాశపర్యంతము నావిక్షేపము నాశమొందుట లేదు. ఆ విక్షేపమునకు సోపాధిక భ్రమరూపత్వ ముండుటవలన, అచ్చట గర్మసహిత విక్షేపశక్తితో గూడిన యజ్ఞానమే యుపాధియై యున్నది. మఱియు నేకాలమందు ఫలభోగముచేత నాప్రారబ్ధకర్మము నాశ మొందుచున్నదో ఆకాలమునం దావిక్షేపశక్తి సహితాజ్ఞానము తానే నాశ మొందుచున్నది. దానియొక్క నివృత్తకొఱకు జ్ఞానముయొక్క, లేక, యోగము యొక్క యపేక్ష కలుగుటలేదు. ఎట్లు తైలవర్తియొక్క నాశానంతరము దీపము తానే నాశ మొందుచున్నదో అట్లాత్మజ్ఞానముచేత నావరణశక్తి సహితాజ్ఞానమును, సంచితకర్మమును, ఫలభోగముచే బ్రారబ్ధకర్మమును నివృత్తములు కాగా ఆవిక్షేపశక్తి సహితాజ్ఞానము తానే నివృత్త మగుచున్నది. ఈయర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పబడియున్నది. అందు

"అవిద్యావృత్తి తాదాత్మ్యే విద్య యైవ వినశ్యతః ।
విక్షేపస్య స్వరూపం తు ప్రారబ్ధక్షయ మీక్షతే॥"-

అవిద్యాకృతావరణమును అహంకారాదులతో నాత్మకు దాదా త్మ్యాధ్యాసము నను నీరెండును "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను విద్యచేతనే నాశ మొందుచున్నవి. విక్షేపముయొక్క స్వరూప మైననో ప్రారబ్ధకర్మము యొక్కనాశమును జూచుచున్నది. అనగా బ్రారబ్ధకర్మముయొక్క నాశమునకు బూర్వ మావిక్షేపముయొక్క స్వరూపము నాశ మొందుట లేదు. మఱి యేమనగా, ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క

నాశానంతరమే నాశ మొందుచున్నది. అందువలన నిది సిద్ధ మగుచున్నది. జ్ఞానవంతు డగు పురుషున కే విషయానుభవము కలుగుచున్నదో అది స్ఫటికము నందు లోహితభ్రమవలె సోపాధికభ్రమయై యున్నది. కావున నావిషయానుభవ మాత్మసాక్షాత్కారమునకు విరోధి కాదు. అందువలన నాత్మ జ్ఞానముచేత నజ్ఞాననివృత్త్యనంతరము ప్రారబ్ధకర్మమువలన బ్రాప్తించిన యన్న పానాది విషయముల ననుభవించుచున్నను జ్ఞానవంతు డగు పురుషు డఖండైకరస సచ్చిదానంద బ్రహ్మరూపమున స్థితుడగుచున్నాడు. కావున బూర్వోక్తాత్మజ్ఞానము యొక్క ఫలము సంభవించుచున్నది.

పూర్వోక్తఫలము శారీరక మీమాంసాశాస్త్ర చతుర్థాధ్యాయపఠనముచేత సిద్ధ మగుచున్నది. అందు శారీరక మీమాంసాశాస్త్ర ప్రథమాధ్యాయ పఠనమువలన శ్రవణమును, ద్వితీయాధ్యాయ పఠనమువలన మననమును, దృతీయాధ్యాయ పఠనమువలన నిదిధ్యాసనమును, జతుర్థాధ్యాయ పఠనమువలన నాత్మసాక్షాత్కార రూపఫలమును సిద్ధించుచున్న వని సాంప్రదాయికాచార్యు లంగీకరించుచున్నారు.

మఱియు గొందఱు గ్రంథకారు లైననో యిట్లంగీకరించుచున్నారు. శ్రోత్రియ బ్రహ్మనిష్ఠ గురువుయొక్క ముఖమునందుండి చతురధ్యాయీరూప మగు శారీరకమీమాంసాశాస్త్రమును సంపూర్ణముగా బఠించుట శ్రవణ మన బడును. పఠించిన శాస్త్రార్థములను యుక్తులచే జింతించుట మనన మనబడును. మననము చేయబడిన శాస్త్రార్థములను మాటిమాటికి జిత్తమునం దావర్తించుట యేది గలదో అది నిదిధ్యాసన మనబడును. ఆశ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనానంతర మీపురుషునకు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

శంక:- ఉపనయనరూప సంస్కారరహితు లగుటవలన వేదాంతశాస్త్రా ధ్యయనమునం దనధికారు లగు మైత్రేయి మొదలగు స్త్రీలకును, విదురాది శూద్రులకును శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణాదులయం దాత్మజ్ఞానోత్పత్తి చెప్పబడి యున్నది. మఱియు వేదాంతశాస్త్రమునం దధికారు లగు జనక జడభరతాదులకును ఆ శారీరకమీమాంసా శాస్త్రముయొక్క శ్రవణాదికము లేకయే కేవలసిద్ధగీతాదుల యొక్క శ్రవణమాత్రముచేత నాత్మజ్ఞానోత్పత్తి చెప్పబడి యున్నది. అందువలన

శారీరక మీమాంసాశాస్త్రముయొక్క సంపూర్ణపఠనమువలన నాశ్రవణము సిద్ధ మగుచున్నదను పూర్వోక్తనియమము ఘటిల్లదు.

సమా:- శుద్ధాంత:కరణము గలిగినట్టి వ్యుత్పన్నులు, లేక అవ్యుత్పన్ను లగు ముఖ్యాధికారుల కైననో జీవబ్రహ్మముల యేకత్వమును బ్రతిపాదించునట్టి యేకశ్లోకమాత్రముచేత, లేక, అర్ధశ్లోకమాత్రముచేతనే ఆ బ్రహ్మసాక్షాత్కార ముత్పన్న మగుచున్నది. ఈపదమున కీయర్థమందు శక్తి యున్నది.ఈపదమున కీయర్థమందు లక్షణ యున్నది- అని యీప్రకారముగా నేపురుషులకు బద పదార్థములయొక్క శక్తిలక్షణారూప సంగతిజ్ఞాన మున్నదో ఆ పురుషులు వ్యుత్పన్నులని చెప్పబడుదురు. మఱియు నేపురుషుల కా పదపదార్థములయొక్క సంగతిజ్ఞానము లేదో ఆపురుషు లవ్యుత్పన్ను లనబడుదురు. మఱియు నేపురుషులు సగుణబ్రహ్మ సాక్షాత్కారపర్యంత ముపాసన చేయుచున్నారో అట్టి కృతోపాసన పురుషులు ముఖ్యాధికారు లనబడుదురు. లేక, పూర్వజన్మమందు శ్రవణమననాది సామగ్రులచే సంపన్ను లైనను ఏపురుషుల కొకానొక ప్రతిబంధ వశమువలన మరల మనుష్యశరీరము ప్రాప్త మగుచున్నదో ఆపురుషులు ముఖ్యాధికారు లనబడుదురు. అట్టి వ్యుత్పన్న ముఖ్యాధికారులకును, అవ్యుత్పన్న ముఖ్యాధి కారులకును ఆత్మజ్ఞానోత్పత్తియందు సంపూర్ణశాస్త్ర శ్రవణాదుల యొక్క యపేక్ష లేదు. ఇకనేమనగా వాక్యమాత్రశ్రవణమువలననే వారల కాత్మ సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

శంక:- పూర్వోక్తరీతిగా వ్యుత్పన్న ముఖ్యాధికారుల కైననో వాక్యమాత్రము వలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తి యైనను నగుగాక. అవ్యుత్పన్న ముఖ్యాధికారుల కావాక్యమాత్రమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తి సంభవింపదు.

సమా:- శబ్దమున కచింత్యశక్తి యున్నది. అందువలన, అవ్యుత్పన్న ముఖ్యాధి కారులకును వాక్యమాత్ర శ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తి సంభవించును. ఎట్లు నిద్రయందు లయము నొందిన పురుషున కచ్చట సంగతి జ్ఞానము లేక పోయినను అన్యపురుషునియొక్క వాక్యమాత్ర శ్రవణమువలన జాగ్రత్త కలుగుచున్నదో, అట్లవ్యుత్పన్నముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్ర శ్రవణమువలన

బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తియందే ప్రతిబంధకమును లేదు.

ఇచ్చట సారాంశ మేమనగా, ఎట్లు నిద్రనుండి మేల్కాంచిన పురుషునకు ఘటాదికముతో జక్షురాదీంద్రియములయొక్క సన్నికర్షానంతరము 'అయం ఘటః' అను చాక్షుష సాక్షాత్కార ముత్పన్న మగుచున్నదో, అట్లు పూర్వ మనేకజన్మ పుణ్య కర్మ పరిపాకవశమువలన బరమేశ్వరానుగృహీతులై శుద్ధాంతఃకరణము గల పురుషులకు, ఏకశ్లోకమాత్ర శ్రవణముచేత, లేక అర్ధశ్లోకమాత్ర శ్రవణముచేత, లేక వాక్యమాత్ర శ్రవణముచేత నాబ్రహ్మసాక్షాత్కార మవశ్య ముత్పన్న మగుచున్నది.

మఱియు నెట్లు విక్షిప్తచిత్తము గల యున్మత్తపురుషులకు ఘటాది పదార్థములతో జక్షురాదీంద్రియములకు సంబంధము కలిగినను ఆఘటాదికము నందు విపరీతవ్యవహారమే చూడబడుచున్నదో, అట్లు స్వస్థచిత్తము గల పురుషుల కును ఆయింద్రియార్థములయొక్క సన్నికర్షానంతర మావిపరీత వ్యవహారమే కలుగవలయు నని కల్పన చేయగూడదు. ఈప్రకారముగా విషయ ప్రాప్తీచ్ఛ గలవారును రాజసతామసవృత్తులచే స్థూలచిత్తము గలవారును నైనకొందఱు పండితులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్త్యభావమును జూచి యాముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్ర శ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తియం దసంభావన చెప్ప గూడదు. అందువలన బూర్వోక్త ముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్ర శ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తియందేబాధకమును లేదు.

శంక:- ఎప్పుడు పూర్వోక్తరీతిగా ముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్ర శ్రవణము వలననే బ్రహ్మసాక్షాత్కార ముత్పన్న మైనదో, అప్పు డాశారీరకమీమాంసాది శాస్త్రము లనుపయోగు లగుటవలన వానియొక్కయారంభమే నిష్ఫల మగును.

సమా:- పూర్వోక్త ముఖ్యాధికారులకంటె భిన్ను లైన యముఖ్యాధికారుల యొక్క బోధకొఱకే యా శారీరక మీమాంసాదిక శాస్త్రము లారంభింపబడుచున్నవి. అనగా ఆ యముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్ర శ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కా రము కలుగుట లేదు. ఇంక నేమనగా శారీరక మీమాంసాది శాస్త్రములయొక్క పఠనముచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. అందువలన నముఖ్యాధి

కారులకొఱకు శారీరక మీమాంసాదిశాస్త్రములయొక్క యారంభమును సఫలమే యగుచున్నది. అచ్చట ముఖ్యాధికారు లగుపురుషుల కేకశ్లోకముచేత లేక యర్ధ శ్లోకముచేత బ్రహ్మసాక్షాత్కార మగుచున్న దను నీయర్థము మహాభారతమందు శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను జెప్పబడియున్నది. అందు

ఆత్మానం విందతే యస్తు సర్వభూతగుహాశయమ్ ।
శ్లోకేన యది వార్ధేన క్షీణం తస్య ప్రయోజనమ్ ॥"-

దేశ కాల వస్తు పరిచ్ఛేద రహితమును సర్వభూతములయొక్క బుద్ధులకు సాక్షియు నైన సచ్చిదానంద స్వరూపాత్మ నేయధికారిపురుషు లేక శ్లోకముచేత గాని, యర్ధశ్లోకముచేత గాని "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని సాక్షాత్కరించు కొనుచున్నారో ఆ జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు సర్వప్రయోజనములు క్షీణ మగుచున్నవి. అనగా మనుష్యలోకము మొదలు బ్రహ్మలోకపర్యంతము గల యేయే యానందములు లోకులకు బ్రయోజన రూపములుగా బ్రసిద్ధమై యున్నవో ఆ సర్వానందములును బ్రహ్మానందమందే యంతర్భూతములై యున్నవి. ఆ బ్రహ్మానందము ప్రాప్తము కాగా నీజ్ఞానవంతున కే లోకానందములందును ఇచ్ఛ కలుగుట లేదు.

మఱియు నుక్తార్థమే నైష్కర్మ్యసిద్ధి యను గ్రంథమునం దాచార్యులచే **"వాక్యశ్రవణమాత్రేణ పిశాచవదవాప్నుయాత్"** ఇత్యాది వచనములచేత జెప్పబడి యున్నది. అందువలన నాముఖ్యాధికారులకు వాక్యమాత్ర శ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తి సంభవించుచున్నది.

శంక:- పూర్వము చెప్పబడిన వ్యుత్పన్నావ్యుత్పన్ను లను ద్వివిధముఖ్యాధి కారులకు వాక్యమాత్ర శ్రవణమువలన నుత్పన్న మైన బ్రహ్మసాక్షాత్కారా నంతరము కొంచెమేని కర్తవ్య మున్నదా? లేక,లేదా?

సమా:- ఆ ద్వివిధముఖ్యాధికారులలో నవ్యుత్పన్న ముఖ్యాధికారుల కైనచో బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము బ్రహ్మాకారవృత్తులయొక్క ప్రవాహరూప ధ్యాననిష్ఠ యపేక్షితమై యున్నది. ఏలయన, ఆ యవ్యుత్పన్నాధికారులయొక్క బుద్ధికి శాస్త్రమునందు

స్వయంకుశలత కలుగుటలేదు. ఇక నేమనగా, అన్యపురుషుల యొక్క యుపదేశాధీనమై యున్నది. అందువలన నా యవ్యుత్పన్న పురుషులకు వాక్యమాత్ర శ్రవణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగినను అది భేదవాదుల యొక్క సంగదోషమువలన నుత్పన్నము లగు నసంభావనా విపరీత భావనల చేత బ్రతిబద్ధ మగుచున్నది.

మఱియు బ్రతిబద్ధజ్ఞానమువలన నజ్ఞాననివృత్తియును, బరమపురుషార్థ ప్రాప్తియును గలుగుటలేదు. ఆ యవ్యుత్పన్న ముఖ్యాధికారు లెప్పు డాధ్యాన నిష్ఠయం దున్నారో; అప్పుడు వారలకు భేదవాదులతో సంగము కలుగుటలేదు. ఆ సంగము లేకపోగా నా యసంభావనా విపరీత భావనలును వారలకు గలుగవు. అందువలన నాప్రతిబంధరహిత బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నా యవ్యుత్పన్న ముఖ్యాధికారుల కజ్ఞాననివృత్తియును, బరమపురుషార్థ ప్రాప్తియును అవశ్య మగుచున్నది. అందువలన నా యవ్యుత్పన్న ముఖ్యాధికారులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము నా ధ్యాననిష్ఠ యవశ్య మపేక్షితమై యున్నది.

ఈయర్థము గీతయందు శ్రీభగవంతునిచేతను జెప్పబడియున్నది. అందు

"అన్యేత్వేవ మజానంతః శ్రుత్వాఽన్యేభ్య ఉపాసతే ।
తేఽపి చాతితరం త్యేవ మృత్యుం శ్రుతిపరాయణాః ॥"-

భావము॥ ఏపురుషులు తాము శాస్త్రవిచారణ చేయుటయం దసమర్థులై యున్నారో, ఆపురుషు లెప్పుడు మఱియొక శ్రోత్రియబ్రహ్మనిష్ఠ గురుముఖము వలన బ్రహ్మస్వరూపమును శ్రవణము చేసి యాబ్రహ్మమును నిరంతరము ధ్యానము చేయుచున్నారో- అప్పు డాశ్రవణ పరాయణ పురుషులును బ్రహ్మ సాక్షాత్కారముచే నజ్ఞానమును నశింపజేయుచున్నారు.

మఱియు నుక్తార్థమునే శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములును ధ్యానదీపమందు జెప్పియున్నారు. అందు-

"అత్యంతబుద్ధిమాంద్యా ద్వాసామగ్ర్యావాప్యసంభవాత్,
యో విచారం న లభతే బ్రహ్మోపాసీత సో ఽనిశమ్॥
మరణే బ్రహ్మలోకే వా తత్త్వం జ్ఞాత్వా విముచ్యతే ॥"-

బుద్ధియొక్కయత్యంతమందత్వమువలన, లేక, విచార సామాగ్ర్య భావమువలన నేపురుషులు బ్రహ్మవిచారమును బొందుటలేదో; ఆపురుషులు నిరంతరము నిర్గుణబ్రహ్మధ్యానము చేయవలయును. ఆ విధముగా ధ్యానించు పురుషులు మరణకాలమం దైనను బ్రహ్మలోకమం దైనను ఆ నిర్గుణబ్రహ్మస్వరూప సాక్షాత్కారముచే మోక్షము పొందుచున్నారు.

మఱియు నీయర్థము పతంజలిభగవానులచేతను యోగసూత్రముల యందు జెప్పబడియున్నది. అందు సూత్రము- **"తత: ప్రత్య క్చేతనాధిగ మోఽ ఽంతరాయా భావశ్చ"**- ఆ పరమాత్మయొక్క ధ్యానమువలన నీపురుషునకు బ్రత్యగాత్మయొక్క సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. మఱియు నా యాత్మ సాక్షాత్కారోత్పత్తియం దెన్నిప్రతిబంధకము లున్నవో, ఆ సర్వ ప్రతిబంధ కములును ఆధ్యానముచేతనే నివృత్తము లగుచున్నవి. అందువలన నాయవ్యుత్పన్న ముఖ్యాధి కారులు బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతర మాధ్యాననిష్ఠయొక్క యపేక్ష యవశ్యమై యున్నదనునది సిద్ధమైనది.

శంక:- పూర్వోక్తరీతిగా నవ్యుత్పన్న ముఖ్యాధికారులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కా రానంతర మా ధ్యాననిష్ఠ యవశ్య మైనను అగుగాక. ఏ యధికారులు శాస్త్రమునందు వ్యుత్పన్నులో వారల కా ధ్యాననిష్ఠయొక్క యపేక్ష కలుగదా యేమి?

సమా:- సర్వవ్యుత్పన్నాధికారుల కా ధ్యాననిష్ఠయొక్క యపేక్ష లేదను చున్నావా? లేక, ఎవడైన నొక వ్యుత్పన్నాధికారి కాధ్యాననిష్ఠయొక్క యపేక్ష లేదనుచున్నావా? అందు ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నది మాకును ఇష్టమై యున్నది. ప్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల నది సంభవింపదు. ఏలయన న్యాయమీమాంసా ద్యనేకశాస్త్రములయొక్కవిచారణవలనను, బూర్వజన్మముల యొక్క పాపకర్మ వశమువలనను ఏపండితజనులు సంశయ విపరీత భావనలచే గ్రస్తు లగుచున్నారో; యావ్యుత్పన్న పండితులకు వేదాంతవిచారణవలన నాబ్రహ్మ సాక్షాత్కారము కలిగినను అది యప్రామాణ్యశంకచే దూషితమే యగుచున్నది. ఈ కారణమువలన నాబ్రహ్మసాక్షాత్కారము అజ్ఞానమును నివర్తించుటయందు సామర్థ్యము కలది గాదు. అట్టి వ్యుత్పన్న పండితుల కైననో ఆ సంశయ విపరీత

భావనారూప ప్రతి బంధముల నివృత్తిచేయుటకొఱ కాధ్యానినిష్ఠ యవశ్య మపేక్షిత మగుచున్నది. ఆధ్యాననిష్ఠచే సంశయవిపరీత భావనారూప ప్రతిబంధముల నివృత్తి కాగా నప్రతిబద్ధ బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నా వ్యుత్పన్న పండితులకు మోక్షరూప పరమ పురుషార్థప్రాప్తి యగుచున్నది. ఏ వ్యుత్పన్నాధికారులు పరమేశ్వరునియొక్క యనుగ్రహముచే నసంభావనా విపరీతభావనా రహితులై యున్నారో ఆ వ్యుత్పన్నాధి కారులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కా రానంతర మా ధ్యాననిష్ఠ యపేక్షిత మగుటలేదు.

మఱియు ధ్యానమునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కార హేతుత్వము శ్రీవ్యాసభగవా నులచేతను బ్రహ్మసూత్రమందు జెప్పబడియున్నది. అందు సూత్రము- **"అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్"-** ఈ యధికారిపురుషుడు ధ్యానకాలమం దేకాగ్రచిత్తముచేత దనయాత్మరూపముగా బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుకొను చున్నాడు. శ్రుతిస్మృతు లాధ్యానమువలననే బ్రహ్మసాక్షా త్కారప్రాప్తి జెప్పి యుండుటవలన నని తెలియవలయును. అందు శ్రుతి-

"జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్త్వ స్తతస్తు తం పశ్యతి నిష్కలం ధ్యాయమానః ।
కశ్చి ద్ధీరః ప్రత్యగాత్మానమైక్ష దావృత్తచక్షు రమృతత్వ మిచ్ఛన్ ॥"-

శుద్ధాంతఃకరణము గల పురుషుడు నిర్గుణబ్రహ్మమును ధ్యానించువాడై యా నిర్గుణబ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాడు. మఱియు బాహ్యరూపాది విషయములనుండి నివర్తింపబడిన చక్షురాదీంద్రియములు గలవాడైన ధ్యాననిష్ఠు డొకడు మోక్షేచ్ఛ గలవాడై ప్రత్యగాత్మను సాక్షాత్కరించు కొనుచున్నాడు. అందు స్మృతి-

"యం వినిద్రా జితశ్వాసాః సంతుష్టాః సంజితేంద్రియాః ।
జ్యోతిః పశ్యంతి యుంజానా స్తస్మై యోగాత్మనే నమః ॥"-

నిద్రారహితుడును, ప్రాణాయామముచే శ్వాసము నణచిన వాడును. యథాలాభ సంతుష్టుడును, జయింపబడిన చక్షురాదీంద్రియములు గలవాడును నైనట్టి పురుషుడు ధ్యానయోగము జేసి యే పరమాత్మజ్యోతిని సాక్షాత్కరించుకొను చున్నాడో ఆ యోగరూప పరమాత్మను మేము నమస్కరించు చున్నాము.

మఱియు నుక్తార్థమే యన్య గ్రంథములయందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

"బహువ్యాకులచిత్తానాం విచారా త్తత్త్వధీర్న చేత్।
యోగో ముఖ్యస్తత స్తేషాం ధీదర్ప స్తేన నశ్యతి ॥"-

బహుతర వ్యాకులచిత్తము గల పురుషుల కొకవేళ విచారణ చేయుటవలన నాత్మజ్ఞానము కలుగనియెడల అట్టి పురుషుల కాధ్యాన రూప యోగమే ముఖ్యసాధనమై యున్నది, ఏకారణముచేత ననగా నాపురుషులయొక్క బుద్ధియం దుండు సంశయ విపరీతభావనాది దోషము లాధ్యానముచేతనే నివృత్తము లగుచున్నవి.

శంక:-పూర్వోక్తరీతిగా సంశయ విపరీతభావనా సహితపురుషు లైననో ఆ సంశయ విపరీత భావనలయొక్క నివృత్తికొఱ కాధ్యానమును జేసినను జేయనీ. ఏ జ్ఞానవంతు లగు పండితు లా సంశయ విపరీత భావనా రహితులై యున్నారో వారును ధ్యానము చేయుట చూడబడుచున్నది. ఆ జ్ఞానవంతు లగు పండితులు దేనికొఱకు ధ్యానము జేయుచున్నారు?

సమా:-సంశయ విపరీత భావనా రహితు లైన జ్ఞానవంతు లగు పండితు లెప్పుడు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను వృత్తులయొక్క ప్రవాహరూప ధ్యానము జేయుచున్నారో; అప్పుడు వారలకు బాహ్యవిక్షేపములయొక్క నివృత్తిచే బ్రహ్మానంద రూపదృష్టసుఖము విశేషముగా గలుగుచున్నది. ఆ దృష్టసుఖముకొఱకు యాజ్ఞానవంతు లగు పురుషులు ధ్యానము జేయుచున్నారు. ఆధ్యానమునకు వేఱొక ప్రయోజనము లేదు. ఏలయన, సంశయవిపరీత భావనారూప ప్రతిబంధకముల యొక్క నివృత్తియును, ఆత్మసాక్షాత్కారము నను నీరెండును ఆవిద్వాంసులకు బూర్వమే ప్రాప్తములై యున్నవి. పరిశేషమువలన నా ధ్యానమున కాదృష్టసుఖమే ఫలమై యున్నది. ఈవిషయము శ్రీభగవంతునిచేతను గీతయందు జెప్పబడి యున్నది. అందు-

"అనన్యా శ్చింతయంతో మాం యేజనాః పర్యుపాసతే ।
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహా మ్యహమ్ ॥"-

పరమేశ్వరుడ నగు నాకంటె భిన్నమైన మాయికపదార్థములయందు రాగము లేనివార లెవ్వరో వారలు అనన్యు లనబడుదురు. అట్టి యనన్యులై ప్రత్యగభిన్న పరమాత్మ నగు నన్ను చింతించువారలై యే సాధనచతుష్టయ సంపన్నాధికారిపురుషులు నిర్గుణపరమాత్మ నగు నన్ను నిరంతరము ధ్యానించు చున్నారో, అనగా విజాతీయవృత్తులయొక్క పరిత్యాగముచేత సజాతీయవృత్తుల యొక్క ప్రవాహరూప ధ్యానము చేయుచున్నారో, అట్టి మద్ధ్యానపరాయణు లగు తత్త్వవేత్తలయొక్క యోగక్షేమములను బరమేశ్వరుడ నగు నేను వహించుచున్నాను. అచ్చట అప్రాప్తార్థముయొక్క ప్రాప్తి యేది గలదో అది యోగ మనబడును. ప్రాప్తార్థముయొక్క పరిరక్షణ మేది గలదో అది క్షేమ మనబడును.

శంక:-అఖండైక రసానందరూప బ్రహ్మాత్మయందు నిష్ఠాసహితు లైన జ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కప్రాప్తానంద మేదియును లేదు. ఎట్లనగా, మనుష్యలోకము మొదలు బ్రహ్మలోకపర్యంతము గల సర్వానందములును ఏ బ్రహ్మానందమం దంతర్భూతము లగుచున్నవో, ఆ బ్రహ్మానంద మాజ్ఞానవంతులగు పురుషులకు స్వాత్మరూపముచేత నిత్యప్రాప్త మయ్యే యున్నది. మఱియు నుత్పత్తి వినాశరహిత మగుటవలన నా బ్రహ్మానందమునకు రక్షణమును సంభవించుట లేదు. అనిత్యవస్తువునకే రక్షణ మున్నది. అందువలన జ్ఞానవంతు లగు పురుషులయొక్క యోగకేమములను బరమేశ్వరుడ నగు నేను వహించుచున్నానను భగవంతుని వచన మసంగతమై యున్నది.

సమా:- యద్యపి జ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కప్రాప్తాంశ మేదియు లేదు. బ్రహ్మానందము వారలకు నిత్యప్రాప్త మయ్యే యున్నది. అందువలన జ్ఞానవంతుల కే యోగక్షేమములును లేవు. తథాఽపి, ఇచ్చట యోగక్షేమములను శబ్దములచేత నీయర్థము గ్రహింపవలయును. దేహాది సర్వానాత్మపదార్థముల యందాత్మత్వ బుద్ధిని బరిత్యజించి యీ జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు బ్రహ్మానందరూపముచే నేస్థితి యున్నదో అది యోగ మనబడును. మఱియు ప్రబలప్రారబ్ధముయొక్క యోగము (సంమేళనము) చేతగూడ బ్రహ్మనిష్ఠనుండి యేయప్రచ్యుతి (జాఱమి) యున్నదో అది క్షేమ మనబడును. ఈప్రకార మైన యోగక్షేమములు జ్ఞానవంతు

డగు పురుషునియందును సంభవించుచున్నవి. అందువలన "యోగక్షేమం వహామ్యహ" మ్మను నుక్తవాక్యముచేత శ్రీభగవంతు డీ ప్రకారమైన యోగక్షేమములనే చెప్పియున్నాడు. అందువలన ధ్యాననిష్ఠు లైన జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు నిరంతరము దృష్టసుఖమే ప్రాప్త మగుచున్న దను నర్థము పూర్వోక్త గీతావచనము చేత సిద్ధ మగుచున్నది. ఈయర్థమునే శ్రీభగవంతుడు-

"మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా బోధయంతః పరస్పరమ్ ।
కథయంతశ్చ మాం నిత్యం తుష్యంతి చ రమంతి చ ॥"

అను నీశ్లోకమునందును జెప్పి యున్నాడు. 'ఈ గీతాశ్లోకములయొక్క యర్థము మాచేత గీతాగూఢార్థదీపికా నామటీకయందు విస్తరముగా జెప్పబడి యున్నది. జిజ్ఞాస గలవారు దాని నచ్చట దెలియవలయును.'

(16) జ్ఞానికి ధ్యానమునందు గర్తవ్యత లేదనుటయందు శంకాసమాధానములు

శంక:- ఎట్లు ముముక్షుజనులను గుఱించి శ్రవణాదులయొక్క యవశ్య కర్తవ్యతను బోధించు విధి యున్నదో; అట్లు సంశయ విపరీత భావనారహిత జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకును ఆ ధ్యానముయొక్క అవశ్యకర్తవ్యతను బోధించు విధి యేల కలుగదు? అనగా జ్ఞానవంతు లగు పురుషులచేతను ఆ ధ్యాన మవశ్యము చేయబడవలయు నని వేదముయొక్క యాజ్ఞ యేల కలుగదు? మఱియు నాజ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు ధ్యానము విధించు నట్టి యే వేదవాక్యమును లేదు, అందువలన నా జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు ధ్యానము విధింపబడ లేదని మీరు చెప్పినయెడల అదియు గూడ సంభవింపదు. ఏలయన **"త మేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః"**-ధైర్యవంతు డగు బ్రాహ్మణు డాపరమాత్మను సాక్షాత్కరించుకొనిన వెనుక ఆపరమాత్మను ధ్యానము చేయ వలయును. ఈశ్రుతిచేత జ్ఞానవంతుడగు పురుషునకు ధ్యానము విధింపబడియు నున్నది. మఱియు నాత్మసాక్షాత్కారము కలుగుటచేతనే యీజ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు మోక్షరూపపరమ పురుషార్థప్రాప్తి కలుగుచున్నది. అందువలన నాత్మ

జ్ఞానానంతరం మా ధ్యానము చేయుట నిష్ఫలమే యగుచున్న దని మీరు చెప్పిన యెడల నదియును ఘటిల్లదు. ఏలయన, ఈకాలమునందు బ్రహ్మసాక్షాత్కార మున్నను ఆ ధ్యానరహిత పురుషులకు బూర్వ మజ్ఞానావస్థయందువలె సుఖదుఃఖాది రూప సంసారప్రతీతి యున్నది. కాబట్టి యాబ్రహ్మసాక్షాత్కార మాత్రముచేత నీపురుషున కా మోక్షరూప పురుషార్థప్రాప్తి కలుగనేరదు.

మఱియు నేమనగా, బ్రహ్మవేత్త యగు గురువుయొక్క సమీపమునకు బోయి శ్రవణాదులవలన బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుకొని యాపురుషుడు జీవితకాల పర్యంతము బ్రహ్మధ్యానముయొక్క యభ్యాసము నెప్పుడు చేయు చున్నాడో, అప్పుడే యాపురుషున కా మోక్షప్రాప్తి కలుగుచున్నది. అందువలన మోక్ష ప్రాప్తికొఱకు జ్ఞానవంతుడగు పురుషునకుగూడ జీవితకాల పర్యంత మాధ్యాన మవశ్య కర్తవ్యమై యున్నది. అట్లుగాక జ్ఞానవంతుడగు పురుషుడు ధ్యానపరాయ ణుడు గాకపోయినయెడల యథేష్టాచరణప్రాప్తిచే నరకమే ప్రాప్తించును.

ఈయర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

"నిస్సంగతా ముక్తిపదం యతీనాం సంగా దశేషాః ప్రభవంతి దోషాః ।
ఆరూఢయోగో౽పి నిపాత్యతే౽ధః సంగేన యోగీ కిము తాల్పసిద్ధిః ॥"

విషయాసక్త బహిర్ముఖజనులయొక్క సంగమును బరిత్యజించుట నిస్సంగత యనబడును, ఆనిస్సంగత్వమే సన్న్యాసులకు ముక్తిని బొందుటకు మార్గమై యున్నది. ఎట్లనగా నాసంగమువలన నీపురుషునకు కామాద్యనేకదోషము లుత్పన్నము లగుచున్నవి. ఆ దోషప్రాప్తివలన జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు అధఃపతనము కలుగును. ఇక ముముక్షుజనులను గుఱించి చెప్పవలసిన దేమి యున్నది? అందువలన నాయథేష్టాచరణముయొక్క నివృత్తికొఱకు సంశయ విపరీత భావనా రహిత జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకును జీవితకాల పర్యంతము బ్రహ్మధ్యాన మవశ్యము చేయుట యోగ్యమై యున్నది.

సమా:- సంశయ విపరీత భావనా రహితజ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కా ధ్యానము చేయవలయు నను విధి లేదు. ఎట్లన, ఏపురుషునకు దృఢాధ్యాస పూర్వక దేహాభిమాన మున్నదో; ఆ పురుషునకే తన యాత్మయందు గర్తృత్వబుద్ధి కలుగు

చున్నది. మఱియు నాయాత్మయందు గర్తృత్వబుద్ధి గల పురుషుడే యజ్ఞాని పురుషునివలె శాస్త్రముయొక్క విధినిషేధముల కధికారి యగుచున్నాడు. మఱియు జ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కా దేహాభిమానము లేనందువలన గర్తృత్వబుద్ధి లేదు. కావున జ్ఞానవంతు లగు పురుషు లా శాస్త్రముయొక్క విధినిషేధముల కధి కారులు కారు.

ఇచ్చట దాత్పర్య మేమన, ఆదేహాభిమానము ద్వివిధమై యున్నది. ఒకటి కర్మజన్యము, మఱియొకటి భ్రాంతిజన్యము. అందు గర్మజన్య దేహాభిమాన మైననో యా కర్మములయొక్క నాశానంతరమే నివృత్త మగు చున్నది. మఱియు ద్వితీయ మగు భ్రాంతిజన్య దేహాభిమాన మజ్ఞానకాలమునం దున్నది. ఎప్పు డాత్మజ్ఞానము వలన నజ్ఞాననివృత్తి కాగా భ్రాంతినివృత్తి యగుచున్నదో; అప్పు డా భ్రాంతిజన్య దేహాభిమానముగూడ నివృత్త మగుచున్నది. అట్టి దేహాభిమానము లేనందువలన గర్తృత్వబుద్ధిరహితజ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు శాస్త్రప్రతిపాదిత సర్వాధికారములు నివృత్తము లగుచున్నవి. అట్టి జ్ఞానవంతు డగు పురుషున కాధ్యానవిధి యెట్లు సంభవించును? అనగా సంభవింపదనుట.

ఈయభిప్రాయముచేతనే శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములు పంచదశి యను గ్రంథమునం దాజ్ఞానవంతు లగు పురుషులయొక్కయనుభవమును జెప్పి యున్నారు. అందు

"వ్యాచక్షతాం తే శాస్త్రాణి వేదా నధ్యాపయంతు వా।
యేఽత్రాధికారిణో మర్త్యానాధికారోఽ క్రియత్వతః॥
శృణ్వం త్వజ్ఞాత తత్త్వాస్తే జానన్ కస్మా చ్ఛృణో మ్యహమ్।
మన్యంతాం సంశయాపన్నా నమన్యేహ మసంశయః॥
విపర్యస్తో నిదిధ్యాసేత్కిం ధ్యాన మవిపర్యయే ॥"-

ఏపురుషులు కర్తృత్వబుద్ధి గలవా రగుటవలన నధికారులై యున్నారో, ఆ పురుషులే శాస్త్రములకు వ్యాఖ్యానములు చేయుటకును, వేదములను బఠింప జేయుటకును దగుదురు. నే నైననో అక్రియుండను, అందువలన నా కే

యధికారమును లేదు. మఱియు నేపురుషులు ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మమును దెలియరో, ఆపురుషులు వేదాంతశాస్త్రశ్రవణము చేయవలయును. నేనో ఆ ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మమును అపరోక్షముగా దెలియుచున్నాను, కావున నేను దేనికొఱకు శ్రవణము జేయుదును? మఱియు నే పురుషులాత్మయందు సంశయము గలవారలో ఆ పురుషు లాసంశయముయొక్క నివృత్తికొఱకు మననము చేయవలయును., నేనో సర్వసంశయ రహితుడను. అందుచేత నేను దేనికొఱకు మననము జేయుదును? మఱియు నేపురుషులు విపరీతభావన గలవారో ఆపురుషులా విపరీతభావనా నివృత్తికొఱకు నిదిధ్యాసనము జేయవలయును. నేనో యా విపరీతభావనారహితుడ నగుటవలన నాధ్యానము చేయుటవలన నా కేమి ప్రయోజన మున్నది?

శంక:- జ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కాధ్యానముయొక్క కర్తవ్యత యంగీకరింపనియెడల నాత్మజ్ఞానానంతర మాధ్యానమును విధించి యుండు **"తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః"** అను పూర్వోక్తశ్రుతి యప్రమాణ మగును.

సమా:- ఆ శ్రుతి యాత్మయొక్క యపరోక్ష జ్ఞానానంతర మా ధ్యానమును విధించినది కాదు. మఱి యే మనగా, వేదాంత శ్రవణ మాత్ర జన్యమైన బ్రహ్మముయొక్క పరోక్షజ్ఞానానంతరమే యా బ్రహ్మముయొక్క యపరోక్షజ్ఞాన ప్రాప్తికొఱకా నిదిధ్యాసన రూపధ్యానమును విధించి యున్నది. అందువలన నా శ్రుతికిని అప్రమాణత్వము ప్రాప్తము కాదు.

శంక:- బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము జ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కా ధ్యానముయొక్క కర్తవ్యత నంగీకరింపనియెడల నాజ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు జిత్తముయొక్క బహిర్ముఖత్వముచేత యథేష్టాచరణప్రాప్తి యగును.

సమా:- ఆ జ్ఞానవంతు లగు పురుషులు భ్రాంతిజన్య దేహాభిమాన రహితులగుటవలన యథేష్టాచరణమునందు బ్రవర్తింపరు. దేహాభిమానము గల పురుషులే యథేష్టాచరణమునందు బ్రవర్తింతురు. ఇందు సారాంశ మేమనగా, ఏపురుషులు ముముక్షుదశయందును శమదమాదులచేత యథేష్టాచరణమునుండి నివర్తింప

బడినవారలో; ఆపురుషులు జ్ఞానదశయందు యథేష్టాచరణమునం దెట్లు ప్రవర్తింతురు? మఱేమనగా బ్రవర్తింపరు. మఱియు **"నిస్సంగతా ముక్తిపదం యతీనామ్"** అను పూర్వోక్తవచనమో ఆత్మజ్ఞానరహిత సాధకపురుషుల విషయమై యున్నది. తత్త్వవేత్త లగు సిద్ధపురుషుల విషయము గాదు. అందువలన నావచనము చేత ధ్యానరహిత జ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కధఃపతనము సిద్ధ మగుటలేదు.

మఱియు జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు ధ్యానవిధిలే దను నర్థమును శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను బ్రహ్మసూత్రమునందు జెప్పబడియున్నది. అందు సూత్రము- **"అనుజ్ఞా పరిహారౌ దేహసంబంధా జ్జ్యోతి రాదివత్"**- ఈ కార్య మవశ్యము చేయుటకు యోగ్యమైన దను నే శాస్త్రకృతవిధి యున్నదో అది యనుజ్ఞ యనబడును, మఱియు నీకార్యము చేయుటకు యోగ్యము కాని దను నేశాస్త్రకృతనిషేధ మున్నదో అది పరిహార మనబడును. ఆయనుజ్ఞా పరిహారరూపవిధి నిషేధము లీపురుషున కాత్మజ్ఞానమునకు బూర్వము దేహాభిమానమువలన బ్రాప్తము లగుచున్నవి. ఆత్మజ్ఞానకాలమం దాదేహాభిమానము నివృత్తము కాగా జ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కా శాస్త్రకృత విధినిషేధములు ప్రాప్తము లగుటలేదు. ఎట్లు శ్మశానాగ్ని పరిత్యజింపబడి వేఱగ్ని గ్రహింపబడుచున్నదో, ఎట్లు మనుష్య శరీరముయొక్క మలమూత్రములు పరిత్యజింపబడి గోశరీరముయొక్క మల మూత్రములు గ్రహింపబడుచున్నవో; అట్లే దేహాభిమానము గల యజ్ఞాని పురుషుల కాశాస్త్రకృత విధినిషేధము లున్నవి. ఆదేహాభిమాన రహితజ్ఞానవంతు లగు పురుషుల కా విధినిషేధములు కలుగనేరవు.

మఱియు జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు గించిన్మాత్రమును గర్తవ్యము లేదను నుక్తార్థము శ్రీభగవంతునిచేతను గీతయందు-

**"యస్త్వాత్మరతి రేవ స్యా దాత్మతృప్తశ్చ మానవః।
ఆత్మన్యేవ చ సంతుష్ట స్తస్య కార్యం న విద్యతే ॥
నైవ తస్య కృతే నార్థో నాకృతే నేహ కశ్చన।
న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చి దర్థవ్యపాశ్రయః ॥"**

అను రెండుశ్లోకములచే జెప్పబడియున్నది.

మఱియు నీయర్థము పురాణమందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

"జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః ।
నై వాస్తి కించి త్కర్తవ్యమస్తిచే న్న స తత్త్వవిత్ ॥"-

ఏ పురుషుడు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నాత్మజ్ఞాన రూపా మృత పానముచేత దృప్తిని బొందిన కారణమువలననే కృతకృత్యుడో; అనగా సంపాదింప దగిన దానిని సంపాదించి యుండువాడో; అట్టి జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు గించిన్మాత్రమును గర్తవ్యము లేదు, మఱియు నేపురుషునకు గించిన్మాత్రము కర్తవ్య మున్నదో ఆ పురుషుడు జ్ఞానవంతుడు కానేరడు.

మఱియు నీయర్థము శ్రీభగవద్భాష్యకారులచేతను -

"అహం బ్ర హ్మాస్మీ త్యేత దవసానా ఏవ సర్వే విధయః ।
సర్వాణి చ శాస్త్రాణి విధిప్రతిషేధమోక్షపరాణి॥"

ఇత్యాది వచనములచే జెప్పబడియున్నది. ఈభాష్యవచనమున కర్థ మేమనగా, ఈపురుషున కెంతపర్యంతము "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను సాక్షా త్కారము కలుగుట లేదో అంతపర్యంతమే యీ పురుషునిపై సర్వవిధు లున్నవి. మఱియు విధినిషేధమోక్షము లను మూటిని బ్రతిపాదించు శాస్త్రములును అంతపర్యంతమే గలవు. మఱియు బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్త్యనంతరము జ్ఞానవంతు డగు పురుషునిపై విధియును లేదు, శాస్త్రమును లేదు. ఎట్లనగా దేహేంద్రియా దులయం దహంమమాభిమాన రహితుడగు నేజ్ఞానవంతు డగు పురుషు డున్నాడో ఆ పురుషునకు బ్రమాతృత్వము సంభవించుట లేదు. ప్రమాత లేక ప్రమాణము నందు బ్రవృత్తి కలుగదు. అందువలన జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు కించి న్మాత్రమును గర్తవ్యము లేదు.

మఱియు నీయర్థమును బ్రహ్మవేత్త లగు విద్వాంసులచేతను జెప్పబడి యున్నది. అందు-

"గౌణ మిథ్యాత్మనోఽ సత్త్వే పుత్రదేహాదిబాధనాత్ ।
తత్సద్బ్రహ్మాహ మస్మీతి బోధే కార్యం కథం భవేత్ ॥"-

ఆత్మ త్రివిధ మగుచున్నది. ఒకటి గౌణాత్మ, రెండవది మిథ్యాత్మ, మూడవది ముఖ్యాత్మ. అందుపుత్రభార్యాదిక మైననో గౌణాత్మ యనబడును. అన్నమయాది పంచకోశములు మిథ్యాత్మ యనబడును. ఆ పంచకోశముల కధిష్ఠానరూప సచ్చిదానందైకరస సాక్ష్యాత్మ యేది గలదో అది ముఖ్యాత్మ యనబడును. గౌణాత్మ, మిథ్యాత్మ యను రెంటియొక్క మిథ్యాత్వము నిశ్చితము కాగా నీపురుషున కాపుత్రభార్యాదికమందును, అన్నమయాది పంచకోశముల యందును ఆత్మత్వబుద్ధి నివృత్త మగుచున్నది. తదనంతరము సర్వమున కధిష్ఠానమైన సచ్చిదానందైక రసబ్రహ్మము నే నను సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఆ సాక్షాత్కారము కలుగగా నీజ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు గించిన్మాత్రమును గర్తవ్య ముండుట లేదు. మఱియు నీయర్థమును

"ఏష నిత్యో మహిమా బ్రాహ్మణస్య న కర్మణా వర్ధతే నోకనీయాన్ ।
ఏత ద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్ స్యా త్కృతకృత్యశ్చ భారత! ॥"

ఇత్యా ద్యనేక శ్రుతిస్మృతులయందు జెప్పబడియున్నది. అందువలన సంశయ విపరీతభావనా రహిత జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు గించిన్మాత్రమును ధ్యానాదులయొక్క కర్తవ్యత లేదు. అయినను, ఆ జ్ఞానవంతుడగు పురుషుడును ఎప్పుడు ధ్యాన పరాయణు డగుచున్నాడో అప్పుడు వానికి బ్రహ్మానందరూప దృష్టసుఖ మధిక మగుచున్నది. ఆ జ్ఞానవంతు డగు పురుషు డెప్పుడు ధ్యానపరాయణు డగుట లేదో అప్పుడు వానికి బాహ్యవ్యవహార బాహుళ్యముచే గేవలదృష్టదుఃఖముమాత్రమే కలుగుచున్నది. సంశయ విపరీతభావన తేలైన గలుగుటచేతను మోక్షమునకు ప్రతిబంధము కలుగుట లేదు. ఎట్లనగా, బహుకాల శ్రవణ మనన నిదిధ్యాస నములచే బ్రహ్మాత్మతత్త్వమును నిశ్చయించి కరతలామలకమువలె దన యద్వయానంద స్వరూపము ననుభవించునట్టి జ్ఞానికి బ్రారబ్ధకర్మ వశమువలన కించిన్మాత్ర బాహ్యవ్యహారముచే సంశయ విపరీత భావనాదికము సంభవించుట లేదు. అందువలన బ్రారబ్ధ కర్మవశముచే నన్నపానాది వ్యవహార

ములు కలిగినను జ్ఞానికి మోక్ష మవశ్యము ప్రాప్త మగుచున్నది. ఆ మోక్షమున కే ప్రతిబంధమును గలుగదు.

ఈ యర్థము శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను బ్రహ్మసూత్రమందు జెప్పబడి యున్నది. అందు సూత్రము-**"తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్"**-బ్రహ్మాత్మ యందు నిష్ఠ గలిగినట్టి జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకే శ్రుతిస్మృతులచే మోక్షప్రాప్తి చెప్పబడియున్నది. శ్రుతి- **'తస్య తావదేవ చిరం యావ న్న విమోక్ష్యే ఽథ సంపత్స్యే'** ఎంత పర్యంతము భోగముచేత బ్రారబ్ధకర్మము నాశ మొందుట లేదో అంత పర్యంతమే యాజ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు విదేహ మోక్షమునందు విలంబ మున్నది. ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క నివృత్త్యనంతర మా జ్ఞానవంతుడగు పురుషుడు నిర్విశేషబ్రహ్మభావరూప విదేహమోక్ష మవశ్యము పొందుచున్నాడు. స్మృతి-

"య ఏవం వేత్తి పురుషం ప్రకృతిం చ గుణై స్సహ ।
సర్వథా వర్తమానో ఽపి న స భూయో ఽభిజాయతే ॥"-

ఓయర్జునా । ఏపురుషుడు దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేద రహితానందరూప పరమాత్మను "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని తన యాత్మరూపముగా దెలియుచున్నాడో, మఱియు సత్త్వరజస్తమస్సు లను త్రిగుణములతో గూడిన మాయారూప ప్రకృతిని మిథ్యగా దెలియుచు నున్నాడో ఆ విద్వాంసు డగు పురుషుడు సర్వప్రకారములచే వర్తించువాడైనను, అనగా ప్రబల ప్రారబ్ధకర్మ వశమువలన నొకప్పుడు యథేష్టాచరణు డైనను మరల జన్మము నొందడు. తనయొక్క యీ యభిప్రాయమునే శ్రీభగవంతు డష్టాదశాధ్యాయమునందు బ్రకటించియున్నాడు. అందు-

"యస్య నాహం కృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే ।
హత్వా ఽపి స ఇమాన్ లోకా న్న హంతి న నిబధ్యతే ॥"-

ఓయర్జునా! ఏ జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు నేను కర్మమునకు గర్త నను భావన లేదో; మఱియు నే జ్ఞానవంతు డగు పురుషునియొక్క బుద్ధి నే నీ కర్మఫలము ననుభవించుదు నని యాకర్మఫలమునందు బద్ధమగుట లేదో; ఆ జ్ఞానవంతు డగు పురుషు డొకవేళ నీసర్వులను వధించినను హననక్రియకు గర్త

యగుటలేదు, మఱియు నా హననక్రియ జన్యానిష్టఫలముతోడను సంబంధము గలవాడును గాడు.

మఱియు నీయర్థమే శేషభగవంతునిచేతను జెప్పబడియున్నది. అందు-

"హయమేధ శతసహస్రా ణ్యథ కురుతే బ్రహ్మఘాతలక్షాణి।
పరమార్థవి న్న పుణ్యై ర్న చ పాపైః స్పృశ్యతే విమలః॥"-

"అహం బ్రహ్మాస్మి" యను సాక్షాత్కారము గల తత్త్వవేత్త యగు పురుషు డొకప్పుడు శతసహస్రాశ్వమేద యజ్ఞములు చేసినను, లేక, లక్షబ్రహ్మ హత్యలు చేసినను ఆ తత్త్వవేత్త యగుపురుషు డశ్వమేధజన్య పుణ్యములచేతను బ్రహ్మహత్యాజన్య పాపములచేతను బద్ధుడు గానేరడు. ఏకారణముచేత ననగా, ఆతత్త్వవేత్త యగు పురుషుడు విమలుడు, అనగా అవిద్యాది మలరహితు డగుచున్నాడు.

మఱియు నుక్తార్థమే శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములచేతను జెప్పబడియున్నది. అందులకు-

"పూర్ణే బోధే త్రిహా న్యౌ ద్వౌ ప్రతిబద్ధౌ యదా తదా।
మోక్షో వినిశ్చితః కిం తు దృష్టదుఃఖం న నశ్యతి॥"-

వైరాగ్యబోధోపరతు లను మూటియం దీపురుషున కెప్పుడాత్మ సాక్షాత్కార రూపబోధ పూర్ణమై యుండియు నొకానొక పాపప్రారబ్ధ కర్మవశము వలన వైరాగ్యోపరతు లను రెండును బ్రతిబద్ధము లగుచున్నవో; అప్పు డీపురుషునకు మోక్షము నిశ్చయముగా గలుగుచున్నది. అయినను, ఆ వైరాగ్యోపరతులు లేనందువలన నీపురుషునకు దృష్టదుఃఖము నివృత్త మగుటలేదు.

ఇచ్చట దాత్పర్య మేమనగా, వైరాగ్యబోధోపరతు లను మూడును బరస్పర సహాయము లగుటవలన విశేషముగా నొకటిగానే యుండును. అయినను గొన్నిస్థలములయం దీమూటికిని బరస్పరవియోగము కలుగుచున్నది. అందు మహాతపస్సుచే గూడినవాడును, బరమేశ్వరానుగ్రహము గలవాడును నైన నుత్త మాధికారియం దైననో ఆమూడును ఒకటిగానే యున్నది. మధ్యమాధికారియం

దొకానొక పాపప్రారబ్ధవశమువలన దానియొక్క వియోగముకూడ గలుగుచున్నది. ఆ వియోగమందు నింతభేద మున్నది. ఏపురుషునకు వైరాగ్యోపరతు లను రెండును బూర్ణమై యుండియు ఆత్మసాక్షాత్కారరూపబోధము ప్రతిబద్ధ మగుచున్నదో ఆ పురుషునకు మోక్షప్రాప్తి కలుగుట లేదు.

ఇక నేమనగా, ఆ తపోబలమువలన నుత్తమలోకప్రాప్తి కలుగుచున్నది. ఏపురుషున కాబోధము పూర్ణమై యుండియు నొకానొక పాపప్రారబ్ధవశమువలన వైరాగ్యోపరతు లను రెండును బ్రతిబద్ధము లగుచున్నవో ఆ పురుషునకు మోక్ష మవశ్యము కలుగుచున్నది. అయినను దృష్టదుఃఖము నివృత్త మగుటలేదు.

(17) వైరాగ్యబోధోపరతులయొక్క స్వరూపాది నిరూపణము

ఇక బ్రసంగానుసారముగా వైరాగ్యము, బోధ, ఉపరతి యను నీమూటి యొక్క సాధనమును, స్వరూపమును, ఫలమును, బూర్ణతయొక్క యవధియు నను నీనాల్గును నిరూపింపబడుచున్నవి. అందు ఇహపరలోకములయొక్క విషయములయందు సాతిశయత్వానిత్యత్వాది రూపదోషదృష్టి యేది యున్నదో ఆ దోషదృష్టి వైరాగ్యమునకు సాధనమై యున్నది. ఇహపరలోక విషయములయొక్క త్యాగేచ్ఛ యేది గలదో అది వైరాగ్యముయొక్క స్వరూపమై యున్నది. ప్రయత్నము లేకయే ప్రాప్తమైన భోగములయందును జిత్తముయొక్క యనధీనత యేది గలదో అది వైరాగ్యముయొక్క ఫలమై యున్నది. సర్వలోకోత్కృష్టమైన యే బ్రహ్మలోక మున్నదో, దానిని దృణమువలె దుచ్ఛముగా దెలియుట వైరాగ్యముయొక్క పూర్ణత్వమున కవధియై యున్నది.

మఱియు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనము లను మూడును ఆ బోధకు సాధనములై యున్నవి. మిథ్య యగు దేహాదికమునం దుండి ప్రత్యగాత్మయొక్క యే వివేచన మున్నదో అది బోధయొక్క స్వరూపమై యున్నది. అహంకారాదులతో నాత్మయొక్క తాదాత్మ్యాధ్యాసరూపగ్రంథికి మరల నే యనుదయ మున్నదో అది బోధయొక్క ఫలమై యున్నది. ఎట్లజ్ఞానులకు దేహమునందు దృఢాత్మత్వబుద్ధి యున్నదో, అట్లు పరమాత్మయందు దృఢాత్మత్వబుద్ధి యేది యున్నదో: అది

బోధయొక్క పూర్ణత్వమున కవధియై యున్నది. మఱియు యమనియమాదు లుపరతికి సాధనములై యున్నవి. మనస్సుయొక్క సర్వవృత్తుల కే నిరోధ మున్నదో, అది ఉపరతియొక్క స్వరూపమై యున్నది. లౌకికవైదిక సర్వవ్యవహారములయొక్క యే యభావ మున్నదో అది యుపరతికి ఫలమై యున్నది. సుషుప్తివలె సర్వపదార్థములయొక్కవిస్మృతి యేది యున్నదో అది యుపరతియొక్క పూర్ణత్వమున కవధియై యున్నది.

అచ్చట, అసంభావనా విపరీతభావనా రహితత్వ మేది గలదో; అదియే బ్రహ్మసాక్షాత్కార రూపబోధయొక్క పూర్ణత్వమున కవధియై యున్నది. ఆబోధ యొక్క పూర్ణత్వమున కవధి విష్ణుపురాణమందు బరాశరమునులచేతను జెప్పబడి యున్నది. అందు-

"అహం హరిః సర్వ మిదం జనార్దనో నాన్య త్తతః కారణ కార్యజాతమ్ ।
ఇదం మనో యస్య న తస్య భూయో భవో ద్భవా ద్వంద్వగదా భవంతి॥'-

నేనును ఈసర్వజగత్తును బరమాత్మరూపమే, ఆ పరమాత్మకు భిన్నముగా గారణము గాని, కార్యము గాని యేదియును లేదు. ఈప్రకారముగా సర్వాత్మబుద్ధి యే పురుషునకు బ్రాప్త మగుచున్నదో; ఆపురుషునకు మరల సంసారమువలన నుత్పన్న మైన శీతోష్ణమానావమానాది ద్వంద్వరూప రోగములు ప్రాప్తము లగుట లేదు.

మఱియు నీబోధయొక్క పూర్ణత్వమున కవధి స్కందపురాణమందుండు బ్రహ్మగీతయందు బ్రహ్మనుగూర్చి మహాదేవునిచేత జెప్పబడియున్నది. అందు

"అహం హి సర్వం న చ కించి దన్య న్నిరూపణాయా మనిరూపణాయామ్
ఇయం హి వేదస్య పరా హి నిష్ఠా మమానుభూతిశ్చ న సంశయ శ్చ ॥"-

నేనే సర్వజగద్రూపుడను, నాకంటె భిన్నముగా నొకవస్తువును లేదు, ఈప్రకార మైన యే సర్వాత్మభావ మున్నదో యదియే సర్వవేదములయొక్క పరమతాత్పర్యమై యున్నది, మేమును దీనినే యనుభవించుచున్నాము, ఈసర్వా త్మభావమందు నీ వొకప్పుడును సంశయింపవలదు. మఱియు నీబోధయొక్క

పూర్ణత్వమున కవధి యుపదేశసాహస్రి యను గ్రంథమునం దాచార్యులచేతను జెప్పబడియున్నది. అందు-

"దేహాత్మజ్ఞానవత్ జ్ఞానం దేహాత్మ జ్ఞానబాధకమ్।
ఆత్మ న్యేవ భవే ద్యస్య స నేచ్ఛ న్నపి ముచ్యతే ॥"-

అజ్ఞానిపురుషున కెట్లు తమదేహమందు "అహం మనుష్యః" అను దృఢజ్ఞానము కలుగుచున్నదో, అట్లే పురుషునకు బ్రత్యగాత్మయందు **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను సంశయ విపరీత భావనా రహితదృఢజ్ఞానము కలుగుచున్నదో, ఏజ్ఞానము దేహాత్మజ్ఞానమును నాశము చేయుచున్నదో- అట్టి జ్ఞానము గల పురుషుడు మోక్షము నిచ్ఛింపకపోయినను అవశ్యము మోక్షమును పొందుచున్నాడు. మఱియు నీబోధయొక్క పూర్ణత్వమున కవధి శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములును తృప్తిదీపమునందు జెప్పియున్నారు. అందు

"అసందిగ్ధా ఽవిపర్యస్త బోధో దేహాత్మ నీక్ష్యతే ।
తద్వదత్రేతి నిర్ణేతు మయ మి త్యభిధీయతే ॥"-

లౌకిక పురుషులకు దమదేహరూపాత్మయం దెట్లు సంశయ విపరీతభావనా రహితముగా నేను మనుష్యుడను, నేను బ్రాహ్మణుడను అను జ్ఞానము చూడ బడుచున్నదో, అట్లీయధికారిచేత ముక్తి సిద్ధించుటకొఱకు బ్రత్యగాత్మయందు సంశయ విపరీతభావనా రహితముగా **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను బోధయే సంపాదించుటకు యోగ్యమై యున్నది.

ఈరీతిగా నిర్ణయించుటకొఱకే శ్రుతియందు "అయమ్" అను పదము చెప్పబడియున్నది. ఆ శ్రుతి ముందు చెప్పబడును. ఇత్యాద్యనేక శ్రుతిస్మృత్యా చార్య వాక్యరూప ప్రమాణములచేత నా బోధయొక్క పూర్ణత్వమున కవధిసిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన నీయర్థము సిద్ధించుచున్నది. పూర్వము చెప్పబడిన వివేకాది చతుష్టయ సాధన సంపన్న పురుషునకు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములచే "అహం బ్రహ్మాస్మి' ' యను బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఆ బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమువలన నవిద్యానివృత్తియును బ్రహ్మభావరూప ముక్తియును గలుగు చున్నవి.

శంక:- బ్రహ్మసాక్షాత్కారమువలన నీపురుషున కవిద్యానివృత్తియును, బ్రహ్మభావరూప ముక్తియును గలుగుచున్న వను నీయర్థమునందు బ్రమాణ మేమి?

సమా:- ఈయర్థమును సాక్షాద్వేదశ్రుతియును, స్మృతియును జెప్పుచున్నవి. అందు శ్రుతి- **'త మేవ విదిత్వాఽతిమృత్యు మేతి, తరతి శోకమాత్మవిత్, బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవ భవతి, ఏష మే నైష సంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే, స ఉత్తమః పురుషః, ఆత్మానం చే ద్విజానీ యాదయ మస్మీతి పూరుషః । కిమిచ్ఛ న్కస్య కామాయశరీర మనుసంజ్వరేత్, య త్పూర్ణానందైకబోధ స్తద్బ్రహ్మాహ మస్మీతి కృతకృత్యో భవతి'** ఈయధికారిపురుషు డాపరమాత్మను "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని సాక్షాత్కరించు కొని సంసారమునకు గారణ మైన యజ్ఞానరూపమృత్యువును నశింపజేయు చున్నాడు. మఱియు నాత్మసాక్షాత్కారము గల పురుషుడు శోకమును తరించు చున్నాడు. సంసారమునకు గారణ మైన యజ్ఞానమును నశింపజేయు చున్నాడు. మఱియు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గల పురుషుడు బ్రహ్మరూపుడే యగుచున్నాడు. మఱియు నీసంప్రసాద నామజీవుడు విచారమువలన స్థూలసూక్ష్మ శరీరా భిమానములను బరిత్యజించి **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యని పరబ్రహ్మమును దనయాత్మరూపముగా దెలిసి యాపరబ్రహ్మరూపుడే యగుచున్నాడు.

మఱియు నే యధికారి బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచే బ్రహ్మరూపు డగుచున్నాడో ఆ యధికారి యుత్తము డనియును, బురుషు డనియును జెప్పబడుచున్నాడు. అందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచే నజ్ఞానరూప తమస్సును నివర్తించుకొనినవా డుత్తము డనబడును. మఱియు సర్వత్ర పూర్ణు డగువాడు పురుషు డనబడును. మఱియు నిత్యాపరోక్షరూపమును, సర్వసాక్షిరూపము నైన పరమాత్మ నేనని యెప్పు డొకానొక పురుషుడు ప్రత్యగాత్మను సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాడో, అప్పుడే యా జ్ఞానవంతు డగు పురుషుడు దేనిని ఇచ్ఛించువాడై దేనికొఱకు శరీరాశ్రయము చేత దాపము నొందును? అనగా, తాపము నొందడు. మఱియు నేబ్రహ్మము అపరిచ్ఛిన్నానంద రూపమును, ఏకమును, బోధరూపము నై యున్నదో ఆ

బ్రహ్మము నేనను జ్ఞానము గల పురుషుడు కృతకృత్యుడే యగుచున్నాడు.

మఱియు నీయర్థము గీతయందు శ్రీకృష్ణభగవంతునిచేతను జెప్పబడి యున్నది. **"ఏత ద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమా న్స్యాత్ కృతకృత్యశ్చ భారత!, జ్ఞానీత్వాత్మైవ మేమతమ్"**-ఓయర్జునా ! ఈబ్రహ్మాత్మతత్త్వమును "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని సాక్షాత్కరించుటచే నీపురుషుడు బుద్ధిమంతుడును గృతకృత్యుడు నగుచున్నాడు. మఱియు జ్ఞానవంతు డగు పురుషుడు పరమేశ్వరు డగు నాయొక్క యాత్మ రూపుడుగానే యున్నాడు.

మఱియు నుక్తార్థము శేషభగవంతునిచేతను జెప్పబడియున్నది. అందు

"వృక్షాగ్రా చ్చ్యుతపాదో య ద్వదనిచ్ఛన్నపి క్షితౌ పతతి ।
త ద్వద్గుణ పురుషజ్ఞో ఽ నిచ్ఛన్నపి కేవలీ భవతి ॥"-

ఎట్లు వృక్షముయొక్కయుపరిభాగమునందుండి కాలుజాఱిన పురుషుడు భూమియందు బడుట కిచ్ఛింపక పోయినను భూమియం దవశ్యము పడుచున్నాడో, అట్లాత్మసాక్షాత్కారము గల పురుషుడు మోక్షము నిచ్ఛింపక పోయినను అవశ్యము మోక్షమును బొందుచున్నాడు. ఇత్యాద్యనేక శ్రుతిస్మృతి వచనములు బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమువలన నవిద్యానివృత్తియు, బ్రహ్మభావరూపముక్తి యొక్క ప్రాప్తి యును జెప్పియున్నవి. అందువలన దత్త్వమస్యాది మహావాక్య విచారణము వలన నుత్పన్న మైన **"అహం బ్ర హ్మాస్మి"** యను సాక్షాత్కారముచేత నీతత్త్వవేత్త యగు పురుషునకు నిత్యనిరతిశయాఖండైక రసానంద బ్రహ్మ భావరూపముక్తి ప్రాప్త మగుచున్న దనునది సిద్ధమైనది.

ఇది శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీస్వామ్యుద్ధవానందగిరిపూజ్య పాదశిష్య

స్వామి చిద్ఘనానందగిరి విరచిత ప్రాకృత తత్త్వానుసంధానముయొక్క

తృతీయపరిచ్ఛేదము సమాప్తము.

శ్రీకృష్ణార్పణ మస్తు.

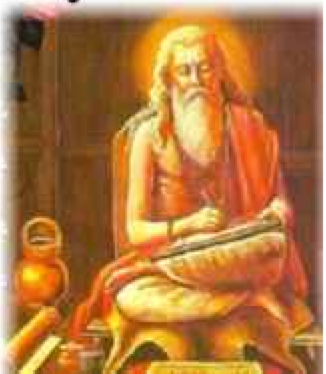

ఓమ్

తత్త్వానుసంధానము

చతుర్థపరిచ్ఛేదము

పూర్వము తృతీయపరిచ్ఛేదాంతమందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమువలన ముక్తియొక్క ప్రాప్తి చెప్పబడినది. ఆముక్తి జీవన్ముక్తి, విదేహముక్తి యను భేదముచేత ద్వివిధము. అందు కొందఱు గ్రంథకారులు జీవన్ముక్తి నంగీకరించుట లేదు. మఱేమనగా, ఏకవిదేహముక్తినే యంగీకరించుచున్నారు. వారలయొక్క మతములను ఖండించుటకొఱకు బ్రథమమున వారలయొక్క మతములు నిరూపింపబడుచున్నవి.

బ్రహ్మసాక్షాత్కారమువలన నీవిద్వాంసు డగు పురుషునకు నొక విదేహ ముక్తియే కలుగుచున్నది. జీవన్ముక్తి కలుగుట లేదు. ఏలయన, జీవన్ముక్తియందు బ్రమాణమును, లక్షణమును, సాధనమును, అధికారియును, ఫలరూప ప్రయో జనము నను నివి యేవియు సంభవించుట లేదు. మఱియు లక్షణప్రమాణా దికముల చేతనే వస్తుసిద్ధి యగుచున్నది. ఆలక్షణప్రమాణములు లేనందువలన జీవన్ముక్తి నంగీకరించుట యోగ్యము గాదు.

(1) జీవన్ముక్తియందు లక్షణప్రమాణాధికారి ఫలాభావ నిరూపణము

ఇక బ్రమాణాభావమువలన జీవన్ముక్త్యభావముయొక్క సిద్ధి చేయబడు చున్నది. ఆజీవన్ముక్తియందు శ్రుతిస్మృతివచనము లేవియు బ్రమాణముగా లేవు.

శంక:- **"విముక్తశ్చ విముచ్యతే, స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే, స్థితప్రజ్ఞ స్తదోచ్యతే"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములే యాజీవన్ముక్తియందు బ్రమాణములై యున్నవి. అందువలన జీవన్ముక్తియందు బ్రమాణాభావకథన మసంగతమై యున్నది.

సమా:- ఆశ్రుతిస్మృతి వచనములకు బ్రహ్మవిద్యయొక్క స్తుతిచేత

బ్రహ్మమందే తాత్పర్య మున్నది. జీవన్ముక్తియందు దాత్పర్యము లేదు. అందువలన నావచనములచేత జీవన్ముక్తియొక్క సిద్ధి గానేరదు.

ఇక లక్షణాభావమువలన జీవన్ముక్త్యభావముయొక్క సిద్ధి చేయబడుచున్నది. అచ్చట, అజ్ఞాననివృత్తిని జీవన్ముక్తి యనుచున్నారా? లేక బ్రహ్మభావమును జీవన్ముక్తి యనుచున్నారా? లేక జీవితావస్థయందు గర్తృత్వభోక్తృత్వాదిరూప బంధనివృత్తిని జీవన్ముక్తి యనుచున్నారా? అందు బ్రథమ ద్వితీయ లక్షణము లంగీకరించినచో నవి సంభవింపవు. ఏలయన, విదేహముక్తియందును అజ్ఞాన నివృత్తియు, బ్రహ్మ భావమును విద్యమానములై యున్నవి. అందువలన నావిదేహముక్తియం దా ద్వివిధలక్షణముల కతివ్యాప్తి యగును. అతివ్యాప్తిదోష సహితలక్షణము స్వలక్ష్యము యొక్కసిద్ధి జేయనేరదు. కావున బ్రథమద్వితీయ లక్షణములచేత నాజీవన్ముక్తి యొక్క సిద్ధి గానేరదు. మఱియు దృతీయలక్షణ మంగీకరించినచో నదియును సంభవింపదు. ఏలయన జీవితావస్థయందు భోగము నిచ్చునట్టి ప్రారబ్ధకర్మము విద్యమానమై యుండగా గర్తృత్వాది బంధనివృత్తి సంభవించుట లేదు. కావున నాతృతీయలక్షణముగూడ నసంభవ దోషయుక్త మగుటవలన జీవన్ముక్తియొక్క సిద్ధిని జేయనేరదు.

లేక, జీవితావస్థయం దాకర్తృత్వాది బంధములు సాక్షిచైతన్యము నందుండి నివృత్తము లగుచున్నవా? లేక, అహంకారమునందుండి నివృత్తము లగుచున్నవా? అందు బ్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల నది సంభవింపదు. ఏలయన సాక్షి చైతన్యమునందు వాస్తవముగా నైననో బంధము లేదు. మఱేమనగా, అంతః కరణముయొక్క తాదాత్మ్యాధ్యాసమువలన బంధము ప్రతీత మగుచున్నది. ఎప్పు డాత్మసాక్షాత్కారముచేత నా తాదాత్మ్యాధ్యాసము నివృత్త మగుచున్నదో అప్పు డారోపిత బంధమును నివృత్త మగుచున్నది. అందువలన నాసాక్షియం దుండి బంధనివృత్తి చేయుటకొఱకు జీవన్ముక్తి సంపాదనము వ్యర్థమే యగును. మఱియు ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఏల యన, భోగము నిచ్చునట్టి ప్రారబ్ధకర్మము విద్యమానమై యుండగా నాఅహంకారము నందు స్వాభావికముగా నుండు బంధముయొక్క నివృత్తి సంభవింపదు. ఇచ్చట సారాంశ

మేమనగా, ఏధర్మి కేది స్వాభావిక ధర్మమై యున్నదో, ఆ స్వాభావికధర్మ మాధర్మి యుండగా నివృత్త మగుట లేదు. ఎట్లగ్ని కృష్ణత్వధర్మమును, జలమునకు ద్రవత్వధర్మమును- ఆ యగ్నిజలరూపధర్ము లుండగా నివృత్తము లగుటలేదో అట్లహంకారముయొక్క స్వాభావికధర్మము లైన కర్తృత్వాది బంధములును అహంకార రూపధర్మి యుండగా నివృత్తము లగుటలేదు.

శంక:-అహంకారగత కర్తృత్వాదిబంధమునకు యద్యపి స్వరూపముచేత నాశము కలుగుట లేదు. తథాఽపి యోగాభ్యాసముచేత నాబంధమున కభిభవము కలుగుచున్నది.

సమా:- ఎట్లాత్మజ్ఞానముకంటె నాప్రారబ్ధకర్మము ప్రబల మగుచున్నదో; అట్లు యోగాభ్యాసముకంటెను ఆ ప్రారబ్ధకర్మము ప్రబల మగుచున్నది. మఱియు ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క భోగము కర్తృత్వాద్యభిమానము లేక సంభవింపదు. అందు వలన నాప్రబల ప్రారబ్ధకర్మ ముండగా నాయోగాభ్యాసము కర్తృత్వాది బంధముల యభిభవము జేయుటలేదు. అందువలన జీవితావస్థయందు గర్తృత్వాది బంధ నివృత్తి జీవన్ముక్తియై యున్న దను జీవన్ముక్తియొక్క లక్షణము సంభవింపదు.

ఇక సాధనాభావమువలన జీవన్ముక్త్యభావముయొక్క సిద్ధి చేయబడు చున్నది. అందు జీవన్ముక్తి నంగీకరించు వాది నడుగవలసిన దేమనగా, జీవన్ముక్తి కాత్మజ్ఞానము సాధనమై యున్నాదా? లేక యోగము సాధనమై యున్నదా? అందు ప్రథమపక్ష మంగీకరించినచో నది సంభవించుట లేదు. ఏలయన నాయాత్మ జ్ఞానము విదేహముక్తికే సాధనమై యున్నది గాని జీవన్ముక్తికి సాధనము గాదు. మఱియు **"జ్ఞానా దేవ తు కైవల్యమ్"** ఇత్యాది శ్రుతు లాత్మజ్ఞానముచేత ముక్తి యొక్క ప్రాప్తిని చెప్పుచున్నవి. జీవన్ముక్తియొక్క ప్రాప్తి నేదియు జెప్పియుండలేదు. కావున నాత్మజ్ఞానము విదేహముక్తికే సాధనమై యున్నది. ఈలాగుననే ద్వితీయపక్షము గూడ సంభవించుటలేదు. ఏలయన, ఎట్లు శ్రవణాదిక మాత్మ జ్ఞానమునకు సాధనమై యున్నదో అట్లు యోగముగూడ నాత్మజ్ఞానమునకే సాధనమై యున్నది. అందువలన యోగమునకును జీవన్ముక్తియొక్కసాధనత్వము సంభవింపదు.

ఇక నధికార్యభావమువలన జీవన్ముక్త్యభావముయొక్క సిద్ధి చేయబడు చున్నది. అచ్చట జీవన్ముక్తియందు ముముక్షువుల కైననో నధికారిత్వము సంభవింపదు. ఇకనేమనగా జ్ఞానవంతులకే యాజీవన్ముక్తియం దధికారము చెప్పవలయును. అదియును సంభవింపదు. ఏలయన-

"జ్ఞానామృతేవ తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః ।
నైవాస్తి కించి త్కర్తవ్య మస్తి చేన్న స తత్త్వవిత్ ॥
తస్య కార్యం న విద్యతే"

ఇత్యాది వచనములచేత జ్ఞానవంతునకు గర్తవ్యనిషేధము చేయబడి యున్నది. జ్ఞానవంతుని జీవన్ముక్తి కధికారి యని యంగీకరించినయెడల నాజ్ఞానవంతునకు జీవన్ముక్తిసాధనము లవశ్యము కర్తవ్యములుగా నేర్పడును. దానిచేత నుక్తవచనములకు విరోధము కలుగును. మఱియు దేహాభిమానము గలవాడే కర్త యగుచున్నాడు. జ్ఞానవంతుడగు పురుషుడు దేహాభిమానరహితు డగుటవలన గర్తవ్యరహితు డగుచున్నాడు. కర్తృత్వము లేనందుచే జ్ఞానవంతునకు జీవన్ముక్తి సాధనములయందు బ్రవృత్తి సంభవించుట లేదు. అందువలన జ్ఞానవంతుడగు పురుషున కా జీవన్ముక్తియం దధికారము సంభవింపదు. మఱియు నధికారము లేక జీవన్ముక్తి సాధనములయొక్క యభ్యాసముగూడ సంభవింపదు.

ఇక ఫలరూప ప్రయోజనాభావమువలన జీవన్ముక్త్యభావముయొక్క సిద్ధి చేయబడుచున్నది. అచ్చట జీవన్ముక్తి నంగీకరించు వాది నడుగవలసిన దేమనగా, జీవన్ముక్తికి బ్రయోజన మేమి? అనగా బ్రయోజనము లేక మందపురుషులకును బ్రవృత్తి కలుగ దనునప్పుడు బుద్ధిమంతు లగు పురుషులకు బ్రయోజనము లేక యెట్లు ప్రవృత్తి కలుగును? అందువలన జీవన్ముక్తిసంపాదనమునందు బురుషుని యొక్క ప్రవృత్తికొఱకు జీవన్ముక్తి కొకప్రయోజన మవశ్యము చెప్పవలయును. అందు, ఉత్పన్నమైన యాత్మజ్ఞానముయొక్క రక్షణ మాజీవన్ముక్తికి బ్రయోజనమై యున్నదా? లేక, దుఃఖనాశము ప్రయోజనమై యున్నదా? లేక, స్వరూపసుఖా విర్భావము ప్రయోజనమై యున్నదా? అందు బ్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల నది సంభవింపదు. ఏలయన, తత్త్వమస్యాది ప్రమాణములచేత జన్య మైనదియు

అజ్ఞాననివృత్తి చేయుటయందు సామర్థ్యము గలదియు నైన యేయాత్మజ్ఞాన మున్నదో ఆయాత్మజ్ఞానమున కేదియు బాధక మగుట లేదు. బాధక ముండిననే గదా రక్షణము కావలయును. అందువలన జ్ఞానము యొక్కరక్షణమే నిరూపిం చుటకు సాధ్యము గాదు. ఈరీతిగానే దుఃఖనాశమును సుఖావిర్భావము నను నీ రెండును ఆ జీవన్ముక్తికి బ్రయోజనములు గావు. ఏకారణముచేత ననగా, ఆరెండును ఆత్మజ్ఞానముచేతనే బ్రాప్తము లగుచున్నవి. మఱియు నేవస్తు వేసాధనముచేత బ్రాప్త మగుచున్నదో; ఆవస్తు వా సాధనముయొక్క ఫలమే యగుచున్నది. అన్యసాధనముయొక్క ఫలమగుట లేదు. కావున దుఃఖనాశమును సుఖావిర్భావము నను నీరెండును ఆత్మజ్ఞానమునకే ఫలములై యున్నవి. జీవన్ముక్తియొక్క ఫలములు గావు.

ఈప్రకారముగా బ్రమాణము, స్వరూపలక్షణము, సాధనము, అధికారి, ప్రయోజనము నను నీయైదును లేనందువలన జీవన్ముక్త్యంగీకారము నిరర్థకమే యగుచున్నది. కావున నాత్మజ్ఞానముచేత విదేహముక్తి యొకటియే కలుగుచున్నది. జీవన్ముక్తి కలుగుట లేదు.

ఈరీతిగా గొంద ఱాచార్యులు జీవన్ముక్తిని ఖండించి విదేహముక్తి నొకటినే యంగీకరించుచున్నారు. వారియొక్క మతములను ఖండించుటకొఱ కిక నాముక్తియొక్క విభాగము చెప్పబడుచున్నది.

(2) ముక్తియొక్క విభాగము

పూర్వోక్తముక్తి ద్విప్రకార మగుచున్నది. ఒకటి విదేహముక్తి, మఱియొకటి జీవన్ముక్తి. యద్యపి జీవన్ముక్త్యనంతరము విదేహముక్తి కలుగుచున్నది. అందువలన బ్రథమమున జీవన్ముక్తియే నిరూపించుట యుచితమై యున్నది. తథాఽపి, ఆజీవన్ముక్తి వివాదములచే గ్రస్తమై యున్నందున దానియొక్క నిరూపణ మతి విస్తరమై యున్నది. విదేహముక్తియం దేవివాదమును లేదు, అందువలన దానియొక్క నిరూపణము కొంచె మైనందున సూచీకటాహ న్యాయముచేత బ్రథమమున విదేహముక్తియొక్క నిరూపణము చేయబడుచున్నది.

(3) విదేహముక్తి నిరూపణము

"అహం బ్రహ్మాస్మి" యను తత్త్వజ్ఞానము గల పురుషునకు భోగముచే బ్రారబ్ధకర్మము నశింపగా వర్తమాన శరీరముయొక్క నాశమేది గలదో అది విదేహముక్తి యనబడును. ఈవిదేహముక్తి శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేత బ్రహ్మ సూత్రమందును జెప్పబడియున్నది. అందు సూత్రము- **"భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వా సంపద్యతే"**-జ్ఞానవంతు డగు పురుషుడు సుఖదుఃఖానుభవ రూపభోగము వలన బుణ్యాపాపరూప ప్రారబ్ధకర్మము నష్టము కాగా, శరీర నాశానంతర మఖండైక రసానంద బ్రహ్మాత్మరూపముచే స్థితు డగుచున్నాడు. మరల వానికి జన్మము ప్రాప్త మగుట లేదు. ఏలయన, ఆ జ్ఞానవంతు డగు పురుషున కాత్మజ్ఞానముచే నజ్ఞానమును, సంచితకర్మమును నష్టము లైనవి. మఱియు నాత్మజ్ఞానముయొక్క ప్రభావముచే నాజ్ఞానవంతు డగు పురుషుని ఆగామి పుణ్యాపాప కర్మములు స్పృశించుటయే లేదు. మఱియు బ్రతిబంధకరూప ప్రారబ్ధకర్మము భోగముచే నష్టమైన యనంతరము వాసనాసహిత విక్షేపశక్తితో గూడిన యజ్ఞానముగూడ నష్ట మగుచున్నది. అందువలన జన్మమును బ్రాప్తింపజేయునట్టి సంచిత కర్మాది కారణములు లేనందువ నాజ్ఞానవంతుడగు పురుషునకు మరల జన్మము ప్రాప్తమగుట లేదు. ఇక నేమనగా నీవర్తమానశరీర నాశానంతర మాపురుషుడు నిర్విశేష బ్రహ్మరూపుడే యగుచున్నాడు.

ఉక్తవిదేహముక్తియొక్క స్వరూపము **"తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యే"** అను శ్రుతిచేతను జెప్పబడియున్నది. అందువలన నావిదేహముక్తి శ్రుతిసూత్ర ప్రమాణములచేత సిద్ధ మగుచున్నది.

శంక:- ఏపురుషున కనేకజన్మములను బ్రాప్తింపజేయునట్టి ప్రారబ్ధకర్మము విద్యమానమై యున్నదో ఆపురుషునకు బ్రథమజన్మమునం దాత్మజ్ఞాన ముత్పన్నము కాగా రెండవజన్మము కలుగుచున్నదా? లేక లేదా? అందు బ్రథమపక్ష మంగీకరించినచో జ్ఞానమునకు బాక్షికత్వము కలుగును. అనగా ఆత్మజ్ఞానమునకు నియమముగా జన్మనివృత్తి హేతుత్వము లేకపోవును. ద్వితీయపక్ష మంగీకరించిన

యెడల **"నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటి శతై రపి"** అను వచనమునకు విరోధము ప్రాప్త మగును.

సమా:- ఈశంకకు గొందఱు గ్రంథకారుల సమాధాన మేమన, **"యావ దధికార మవస్థితి రాధికారికాణామ్"** అను సూత్రమునందు శ్రీవ్యాస భగవంతునిచేతను, శ్రీభాష్యకారులచేతను ఈయర్థము నిరూపింపబడి యున్నది. సృష్ట్యాది కాలమునందు జగద్వ్యవహారము నడచుటకొఱకు పరమేశ్వరునిచే స్థాపింపబడిన దేవతాదు లగు నే యధికారిపురుషు లున్నారో, ఆయధికారిపురుషుల కెంతకాలపర్యంత మాయధికార మున్నదో, అంతకాలపర్యంతము వారలకు స్థితి యున్నది. మధ్యమం దేదైన నొక శాపానుగ్రహవశమువలన నాయధికారి పురుషులకు జన్మాంతరప్రాప్తి యైనను ఆత్మజ్ఞానమునకు బాధ కలుగుటలేదు. అట్లే యధికారముయొక్క సమాప్తి కాలమందు వారలకు మోక్షమును అవశ్యము కలుగుచున్నది.

ఈప్రకారముగా నేపురుషునకు ప్రారబ్ధకర్మ మనేకజన్మముల నిచ్చు చున్నదో ఆపురుషునకు ప్రథమజన్మమునందు దత్త్వమస్యాది మహావాక్య ప్రమాణ బలమువలన నాత్మసాక్షాత్కార ముత్పన్న మైన యనంతరము ప్రబల మగు ప్రారబ్ధకర్మవశమువలన జన్మాంతరప్రాప్తి యైనను జ్ఞానమునకు బాధ కలుగుట లేదు. ఏకారణముచేత నవగా నాప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలమాత్మ జ్ఞానమునకు విరోధి యగుటలేదు. ఒకవేళ నా ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫల మాత్మజ్ఞానము నకును విరోధి యైనయెడల దేవతాద్యధికారి పురుషులయొక్క యాత్మ జ్ఞానము నకును ఆ ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలముచేత బాధ కావలయును. మఱియు నాపురుషున కాత్మసాక్షాత్కారమువలన బ్రహ్మభావరూప మోక్షమును అవశ్యము ప్రాప్త మగుచున్నది. అందువలన నాత్మజ్ఞానమునకు బాక్షికత్వమును గలుగుట లేదు. అట్లే **"నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ"** అను వచనమునకును విరోధము కలుగదు.

మఱియు గొందఱు గ్రంథకారు లైననో యుక్తశంక కీ సమాధానము చెప్పుచున్నారు.

"యస్తు విజ్ఞానవాన్ భవ త్యమనస్కః సదా శుచిః
న తు తత్పద మాప్నోతి యస్మాద్భూయో న జాయతే ।,

యే ఏవం వేత్తి పురుషం ప్రకృతిం చ గుణై స్సహ
సర్వథా వర్తమానోఽపి న స భూయో ఽభిజాయతే ॥"

ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులచేత జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు జన్మము నిషేధింపబడి యున్నది. అందువలన నేపురుషున కాప్రారబ్ధకర్మ మనేకజన్మములకు హేతు వగుచున్నదో, ఆ పురుషునకు బ్రథమజన్మమందు శ్రవణాదికమువలన నాత్మజ్ఞానము కలుగుట లేదు. ఇక నేమనగా, అంతిమజన్మమునందే యా యాత్మ జ్ఞానము కలుగుచున్నది.

ఈయర్థము శ్రీవసిష్ఠభగవానులచేతను జెప్పబడియున్నది. అందు శ్లోకము

"య స్యేదం జన్మ పాశ్చాత్యం తమాశ్వేవ మహామతే! ।
విశంతి విద్యా విమలా ముక్తా వేణు మివోత్తమమ్ ॥"-

మహామతిమంతుడ నగు నోరామా ! ఏపురుషున కిది యంతిమ జన్మమై యున్నదో ఆపురుషునియందే యీ నిర్మల మగు బ్రహ్మవిద్య ప్రవేశించు చున్నది. ఉదా- ఉత్తమజాతి గల వేణువునందు మౌక్తికములు ప్రవేశించుచున్నవి. అందువలన బూర్వోక్త ద్వివిధపక్షములందు భోగముచేత బ్రారబ్ధకర్మము నష్టము కాగా దేహము పడుటచేత నా జ్ఞానవంతు డగు పురుషుడు బ్రహ్మాత్మరూపముచే స్థితు డగుచున్నాడను నర్థము సిద్ధ మైనది.

మఱియు గొందఱు గ్రంథకారు లైననో యీవిదేహముక్తి కీస్వరూపము చెప్పుచున్నారు. భావిశరీరముయొక్క యనారంభకత్వ మేదిగలదో అది విదేహముక్తి యనబడును. ఆ విదేహముక్తి జ్ఞానోత్పత్తికి సమకాలమే యగుచున్నది. అనగా, ఈపురుషున కేకాలమునం దాత్మజ్ఞానము కలుగుచున్నదో, ఆకాలమునందే యా విదేహముక్తి కలుగుచున్నది. ఎట్లన, ఆత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞానమునకు నివృత్తి కలుగగా సంచితకర్మమునకును నాశము కలుగుచున్నది. మఱియు నా సంచిత కర్మమే భావిశరీరమున కారంభక మగుచున్నది. అందువలన నీపురుషున కాత్మజ్ఞానోత్పత్తి కాలమునందు భావిశరీరముయొక్క యనారంభకత్వరూప మగు విదేహముక్తి సంభవించుచున్నది.

ఈయర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పబడియున్నది. అందు

"తీర్థే శ్వపచ గృహే వా నష్టస్మృతి రపి త్యజ న్దేహమ్ ।
జ్ఞానసమకాలముక్తః కైవల్యం యాతి హతశోకః ॥"-

శ్రీకాశి మొదలగు తీర్థములయందు గాని, చండాలగృహమునందు గాని శరీరము బరిత్యజించినను సన్నిపాతాది దోషములయొక్క వశమువలన బ్రహ్మాత్మస్మృతిరహితు డైనను జ్ఞానవంతు డగు పురుషుడు కైవల్యమోక్షమునే పొందుచున్నాడు. ఏకారణముచేత ననగా, ఆ తత్త్వవేత్త యగు పురుషు డాత్మ జ్ఞానముయొక్క సమకాలమునందే ముక్తుడును, సర్వశోకరహితుడు నగుచున్నాడు. ఇంత పర్యంతము విదేహముక్తి నిరూపింపబడినది.

(4) జీవన్ముక్తి నిరూపణము

ఇక జీవన్ముక్తి నిరూపింపబడుచున్నది. అందు బ్రథమమున జీవన్ముక్తి యొక్కలక్షణము చెప్పబడుచున్నది. శ్రవణాదులచే నుత్పన్న మైన బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము గల విద్వత్సన్న్యాసికి జీవితావస్థయందు గర్తృత్వ భోక్తృత్వాది రూప సర్వబంధ ప్రతీతియొక్క నివృత్తి యేది గలదో యది జీవన్ముక్తి యనబడును.

శంక:-ఈజీవన్ముక్తి లక్షణము ఘటిల్లదు. ఏలయన, భోగము నిచ్చునట్టి ప్రారబ్ధకర్మము విద్యమాన మగుచుండగా జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకును గర్తృత్వాది బంధప్రతీతి యవశ్యముగా గలుగును. ఏకారణముచేత ననగా, కర్తృ త్వభోక్తృత్వబుద్ధి లేక ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగము సంభవించుట లేదు. యద్యపి కర్తృత్వాది బంధనివృత్తి సాక్ష్యాత్మయొక్క జ్ఞానముచేతనే యగుచున్నది. తథాఽపి జలగతద్రవత్వ ధర్మమువలెను, అగ్నిగతోష్ణత్వధర్మమువలెను, అంతః కరణముయొక్క స్వాభావిక ధర్మము లైన యాకర్తృత్వాది బంధము లంతఃకరణము నుండి నివృత్తము లగుట కశక్యమై యున్నది. అందువలన గర్తృత్వాది సర్వబంధ ప్రతీతియొక్క నివృత్తి జీవన్ముక్తియై యున్న దను నీలక్షణము సంభవించుట లేదు.

సమా:- ఎట్లు తత్త్వజ్ఞానముకంటె బ్రారబ్ధకర్మము ప్రబలమై యున్నదో అట్లు ప్రారబ్ధకర్మముకంటెను యోగాభ్యాసము ప్రబలమై యున్నది. అందువలన

యోగాభ్యాసముచేత యద్యపి ప్రారబ్ధభోగము కనుకూలమైన కర్తృత్వాది బంధప్రతీతి కాత్యంతిక నివృత్తి కలుగుట లేదు. తథాఽపి యోగాభ్యాసముచేత గర్తృత్వాదిబంధ ప్రతీతి కభిభవ మవశ్యము కలుగుచున్నది. అందువలన బూర్వోక్త జీవన్ముక్తి లక్షణము సంభవించుచున్నది. ఒకవేళ బ్రారబ్ధకర్మముకంటె యోగా భ్యాసము ప్రబలము కాదనినయెడల బురుషప్రయత్నమే వ్యర్థమగును. పురుషప్రయత్నము వ్యర్థమైనయెడల జికిత్సాశాస్త్రము మొదలు మోక్ష శాస్త్ర పర్యంతము గల సర్వశాస్త్రములయొక్క యారంభము నిష్ఫల మగును.

శంక:-యోగాభ్యాసముచేత బ్రారబ్ధకర్మమునకు బ్రతిబంధము కలుగు నని యంగీకరించినయెడల **"నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటి శతైరపి"** అను వచనమునకు విరోధ మగును.

సమా:-ప్రారబ్ధకర్మమునకు విరోధి యైన యోగాభ్యాసాదికము లేనప్పుడే పూర్వోక్తవచనము సార్థక మగును. అనగా, ఏప్రారబ్ధకర్మమునకు యోగాభ్యాసాది ప్రతిబంధము లేవియును లేవో, ఆ ప్రారబ్ధకర్మము భోగము లేక నివృత్త మగుట లేదు. ఒకవేళ నేయుపాయముచేతను ఆ ప్రారబ్ధకర్మమునకు బ్రతిబంధము కలుగ దనినయెడల బ్రారబ్ధకర్మమునం దత్యంతభక్తి గల వాదులకును శాస్త్ర వచనముల కును విరోధము కలుగును. ఆ వచనము లేవి యనగా

"జన్మాంతరకృతం పాపం వ్యాధిరూపేణ బాధతే ।
తచ్ఛాంతి రౌషధైర్దా నైర్జపహోమా ర్చనాదిభిః ॥"-

ఈపురుషునిచేత బూర్వజన్మమునందు జేయబడిన యేపాప కర్మము లున్నవో ఆపాపకర్మము లీపురుషున కీజన్మమందు జ్వరాది వ్యాధిరూపము చేత దుఃఖమును బ్రాప్తింపజేయుచున్నవి. వానియొక్కశాంతి యౌషధములచేతను, దానములచేతను, జపహోమార్చనాదులచేతను నగుచున్నది. ఇత్యాదివచనముచేత బ్రారబ్ధపాపకర్మములయొక్క శాంతికొఱకు నౌషధాద్యుపాయములు చెప్పబడి యున్నవి. ఆసర్వవచనములకు విరోధ మగును. అందువలన యోగాభ్యాసము చేత బ్రారబ్ధకర్మమున కభిభవము సంభవించుచున్నది.

మఱియు ప్రారబ్ధకర్మాపేక్షచేత యోగాభ్యాసాది శాస్త్రీయ ప్రయత్నములకు ప్రబలత వసిష్ఠభగవానులును వక్కాణించియున్నారు. అందు

"ఆబాల్యా దల మభ్యస్తైః శాస్త్రసత్సంగమాదిభిః ।
గుణైః పురుషయత్నేన సోఽర్థః సంప్రాప్యతే హితః ॥"-

పురుషప్రయత్నము ద్వివిధము, ఒకటి అశాస్త్రీయము, మఱి యొకటి శాస్త్రీయము, అందు శ్రుతిస్మృతిరూప శాస్త్రములచేత నిషేధింపబడిన యేప్రయత్న మున్నదో అది యశాస్త్రీయప్రయత్న మనబడును. ఉదా- చౌర్యహింసాదిక ప్రయత్నములై యున్నవి. మఱియు శ్రుతిస్మృతిరూప శాస్త్రముల చేత విధింపబడిన యేప్రయత్న మున్నదో అది శాస్త్రీయప్రయత్న మనబడును. ఉదా-యజ్ఞదానాదిక ప్రయత్నములై యున్నవి. అం దీపురుషు డశాస్త్రీయ పురుషప్రయత్నముచేత నరకమునే పొందుచున్నాడు. మఱియు బాల్యావస్థ మొద లభ్యసింపబడిన యధ్యాత్మ శాస్త్ర సత్సమాగమ శాంతి దాంత్యాదులగు నేగుణము లున్నవో; ఆగుణములతో గూడిన ద్వితీయ మగు శాస్త్రీయ పురుష ప్రయత్నముచేత నీపురుషుడు మోక్షరూప పరమపురుషార్థమును బొందుచున్నాడు.ఈయర్థమేనే

"ఉచ్ఛాస్త్రం శాస్త్రితం చేతి పౌరుషం ద్వివిధం స్మృతమ్ ।
త త్రోచ్ఛాస్త్ర మనర్థాయ పరమార్థాయ శాస్త్రితమ్ ॥"

అను శ్లోకముచేతను జెప్పబడియున్నది. అందువలన యోగాభ్యాస రూపశాస్త్రీయ ప్రయత్నముచేత నాప్రారబ్ధకర్మమున కభిభవము సంభవించు చున్నది. కావున బూర్వోక్త కర్తృత్వాది బంధప్రతీతి నివృత్తిరూప జీవన్ముక్తి లక్షణము నిర్దోషమై యున్నది.

(5) జీవన్ముక్తియొక్క యధికారి నిరూపణము

ఇక జీవన్ముక్త్యధికారి నిరూపణము చేయబడుచున్నది. అందు శ్రవణా దులచే నుత్పన్న మైన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలవాడును, జిత్త విశ్రాంతియందు గోరిక గలవాడు నైనట్టి యేవిద్వాత్సన్న్యాసి యున్నాడో వాడే జీవన్ముక్తి కధికారియగు చున్నాడు. అనగా జీవన్ముక్తిని బొందుటకొఱకు దత్సాధన మైన మనోనాశ వాసనా

క్షయములను జేయువాడని తెలియవలయును.

శంక:- బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నివర్తింపబడిన యజ్ఞానమును, దేహాభిమానమును గలవాడగు నేవిద్వత్సన్న్యాసి యున్నాడో వాని కేకార్యమునందును గర్తృత్వమే సంభవింపదు. కర్తృత్వము లేక యావిద్వత్సన్న్యాసికి జీవన్ముక్తియొక్క యధికారిత్వ మెట్లు సంభవించును? అనగా సంభవింపదు.

సమా:- ఆత్మజ్ఞానముచేత నావరణశక్తి సహితాజ్ఞానము నష్టమైనను, ప్రారబ్ధకర్మవశమువలన విక్షేపశక్తి సహితాజ్ఞాన లేశమునకు స్థితి సర్వగ్రంథకారులచే నంగీకరింపబడి యున్నది. ఈవిషయము తృతీయ పరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా జెప్పబడియున్నది. అందువలన నావిద్వాంసునకును బాధితానువృత్తిచేత దేహాభిమానమును, గర్తృత్వమును సంభవించుచున్నది. దానిచేత నావిద్వాంసునకు జీవన్ముక్త్యధికారిత్వము సంభవించుచున్నది.

శంక:-

'జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః ।

నైవాస్తి కించి త్కర్తవ్య మస్తి చేన్న స తత్త్వవిత్, తస్యకార్యం న విద్యతే ॥'

ఇత్యాది పూర్వోక్తస్మృతివచనమువలన గృతకృత్యుడగు జ్ఞానవంతునకు సర్వకర్తవ్యతా నిషేధము చేయబడియున్నది. ఎప్పుడు జ్ఞానవంతునకును జీవన్ముక్తికొఱకు మనోనాశ వాసనాక్షయరూప సాధనములయొక్క కర్తవ్యత్వ మంగీకరింపబడుచున్నదో అప్పు డా వచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును.

సమా:- జ్ఞానవంతులు ద్విప్రకారు లగుచున్నారు. ఒకడు కృతోపాస్తి, మఱియొక డకృతోపాస్తి. అందే పురుషునిచేత నాత్మసాక్షాత్కారమునకు బూర్వము సగుణబ్రహ్మసాక్షాత్కారపర్యంత ముపాసన చేయబడినదో అట్టి జ్ఞానవంతు డగు పురుషుడు కృతోపాస్తి యనబడుచున్నాడు. ఎవనిచేత నా యుపాసన చేయబడలేదో ఆ జ్ఞానవంతు డకృతోపాస్తి యనబడుచున్నాడు. అందు గృతోపాస్తి జ్ఞానవంతున కైననో జ్ఞానోత్తరము జీవన్ముక్తికొఱకు గించిన్మాత్రమును గర్తవ్యము కలుగుట లేదు. ఏకారణముచేత ననగా గృతోపాస్తి యగు జ్ఞానికి మనోనాశమును,

వాసనాక్షయ మును బూర్వమే సిద్ధించియున్నవి. అందువలన నాత్మజ్ఞాన ప్రాప్తికాలమునందే యాకృతోపాస్తిపురుషుడు జీవన్ముక్తిని బొందుచున్నాడు.

మఱియు జ్ఞానవంతునిగుఱించి కర్తవ్యమును నిషేధించి యుండు శ్రుతిస్మృతి వచనములు పూర్వము చెప్పబడియున్నవి. ఆ వచనములును ఈకృతోపాస్తి జ్ఞానవంతుని గుఱించియే సర్వకర్తవ్యములు నిషేధింపబడియున్నవి. మఱియు లౌకికవైదిక వ్యాపారములచేత జిత్తవిశ్రాంతిరహితు లగు నేయకృతోపాస్తి జ్ఞానవంతు లున్నారో; వారికి జ్ఞానోత్తరము జీవన్ముక్తికొఱకు మనోనాశ వాసనాక్షయములయొక్క కర్తవ్యత్వ ముండుటవలన నిరంకుశకృత్యత్వము లేదు. అందువలన నకృతోపాస్తిజ్ఞానవంతునకు జీవన్ముక్తికొఱకు మనోనాశ వాసనాక్షయము లవశ్యకర్తవ్యములై యున్నవి.

శంక:-అట్టి చిత్తవిశ్రాంతి రహితు లగు నకృతోపాస్తి పురుషుల కాత్మజ్ఞానమే కలుగక పోవలయును.

సమా:-జ్ఞానమో ప్రమాణము, వస్తువు అను నీరెంటియొక్క యధీనమై యున్నది. అందువలన సర్వులకు సాధారణమై యున్నది. ఎట్లు ఘటాది వస్తువులతో జక్షురాది ప్రమాణములకు సంబంధము కలుగగా సర్వలోకులకు అయం ఘటః అను జ్ఞానము సమానముగా గలుగుచున్నదో, అట్లు **తత్త్వమస్యాది** మహావాక్య శ్రవణమువలన **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను జ్ఞానము కృతోపాస్తులు గాని, యకృతోపాస్తులు గాని సర్వాధికారులకును సమానమే యగుచున్నది. ఒకవేళ నట్లంగీకరింపనియెడల యాజ్ఞవల్క్య కహోల జనకాజాతశత్రువులు మొదలగు గృహస్థుల కాత్మజ్ఞానము లేకపోవలయును. ఈయర్థమం దిష్ట ముండినయెడల నా యాజ్ఞవల్క్యాదులయొక్క దృష్టాంతముచేత నస్మదాది పురుషులయం దొకపురుషునకును శ్రవణాది జ్ఞానసాధనములయందు బ్రవృత్తి కలుగక పోవలయును. అనగా యాజ్ఞవల్క్యాది మహాత్ము లగు పురుషులకే శ్రవణాదులచేత నాత్మజ్ఞానము కలుగనప్పు డస్మదాదులకు జ్ఞానోత్పత్తి యెట్లు గలుగును? అను నసంభావనచేత నేపురుషునకును శ్రవణాదులయందు బ్రవృత్తి కలుగని దగును. ఇందువలన సిద్ధించిన దేమనగా, శ్రవణాదులచేత నుత్పన్నమైన బ్రహ్మా

సాక్షాత్కారమును జిత్తవిశ్రాంతిచ్ఛయును గలిగినట్టి యే విద్వత్సన్న్యాసి యున్నాడో వాడే జీవన్ముక్తి కధికారియై యున్నాడు. అందువలన నధికార్యభావమువలన జీవన్ముక్త్యభావము చెప్పుట మిథ్యయై యున్నది.

(6) జీవన్ముక్తియందు ప్రమాణము నిరూపించుట

ఇక జీవన్ముక్తియందు బ్రమాణము నిరూపింపబడుచున్నది. జీవన్ముక్తి యందు శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణము లను నీ నాల్గును బ్రమాణములై యున్నవి. అవి క్రమముగా జూపబడుచున్నవి. అందు శ్రుతి **"విముక్తశ్చ విముచ్యతే"**- యద్యపి యీపురుషు డాత్మజ్ఞానమునకు బూర్వమే ముముక్షుదశయందు రాగద్వేషాదులనుండి విముక్తు డగుచున్నాడు, ఏకారణముచేత ననగా **"శాంతో దాంతః"** ఇత్యాదుల శ్రుతులచేత శమదమాది సాధన యుక్తపురుషునకే శ్రవణాదుల యందధికారము చెప్పబడియున్నది. తథాఽపి, ఆత్మజ్ఞానమునకు బూర్వ మారాగద్వేషాదులనుండి విముక్తు డగుట ప్రయత్నముచేత నగుచున్నది. మఱియు నాత్మజ్ఞానానంతర మైననో యోగాభ్యాసముచేత వాసనాక్షయ మనోనాశము లను రెండును అధిదృఢము లగుచున్నవి. కావున జ్ఞానవంతు డగుపురుషునియం దాభాసరూప రాగద్వేషాదికము సంభవించుట లేదు. అందువలన జ్ఞానకాలమం దా రాగద్వేషాదులనుండి విముక్తి స్వతస్సిద్ధమై యున్నది. ఈయభిప్రాయము చేత జీవన్ముక్తపురుషుని శ్రుతివిముక్తు డని చెప్పుచున్నది. అట్టి విముక్తు డగు జీవన్ముక్తపురుషుడు భోగముచేత బ్రారబ్ధకర్మము నష్టము కాగా నీ శరీరనాశా నంతరము భావిబంధమునుండి విశేషముగా విముక్తు డగుచున్నాడు. ఈశ్రుతి తత్త్వజ్ఞానానంతరము విదేహముక్తి కన్న విలక్షణ మైన జీవన్ముక్తిని చెప్పుచున్నది.

మఱియు-

"త ద్యథాఽహినిర్వ్లయనీ వల్మీకే మృతా ప్రత్యస్తాశయీత ఏవమేవేదం శరీరం శేతే, అథాయ మశరీరోఽమృతః ప్రాణో బ్రహ్మైవ తేజః" ఇత్యాది శ్రుతులును ఆజీవన్ముక్తిని జెప్పుచున్నవి. అందువలన నాజీవన్ముక్తి యీశ్రుతి ప్రమాణముచేత సిద్ధమై యున్నది.

మఱియు భగవానులచేతను ఆ జీవన్ముక్తి చెప్పబడియున్నది. అందు

"యో జాగర్తి సుషుప్తిస్థో యస్య జాగ్ర న్న విద్యతే ।
యస్య నిర్వాసనో బోధః స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే ॥"-

బ్రహ్మవేత్త యగు పురుషుడు సుషుప్తియం దింద్రియములు లయ మొందకయే జాగ్రత్తను బొందుచున్నాడు. అనగా జాగ్రదవస్థ ననుభవించు చున్నాడు. మఱియు జాగ్రదవస్థయందును జక్షురాదీంద్రియములచేత రూపాది విషయములను గ్రహించుట లేదు. అందువలన బ్రహ్మవేత్తయగు పురుషుడు జాగ్రదవస్థయం దుండువాడైనను సుషుప్తియం దుండువాడని చెప్పబడును. ఈకారణముచేతనే యింద్రియములచేత నర్థమును దెలియునట్టి జాగ్రత్త యేబ్రహ్మవేత్తకు లేదో; మఱియు నేబ్రహ్మవేత్త తన యఖండైక రసానందానుభవము గలవాడును, శుభాశుభ సర్వవాసనా రహితుడు నై యున్నాడో- ఆబ్రహ్మవేత్త యగు పురుషుడు జీవన్ముక్తు డనబడుచున్నాడు. మఱియు గీతయొక్క ద్వితీయా ధ్యాయమునందు శ్రీభగవంతునిచేతను ఆ జీవన్ముక్తుడు స్థితప్రజ్ఞుడని చెప్పబడెను.

"ప్రజహాతి యదా కామా న్సర్వా న్పార్థ! మనోగతాన్ ।
ఆత్మ న్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞ స్తదోచ్యతే ॥"-

ఓయర్జునా ! ఏకాలమునం దీ విద్వాంసుడు మనస్సునం దుండు సర్వకామములను బరిత్యజించినవాడును, అఖండైక రసానందరూప ప్రత్యగాత్మ యందు యోగాభ్యాసమువలన వశీకరింపబడిన మనస్సుచేత దనస్వరూపానందము ననుభవించిన వాడై, సంతుష్టుడు నగుచున్నాడో, ఆకాలమునం దా విద్వాంసుడు స్థితిప్రజ్ఞు డనబడుచున్నాడు. అందు, అచంచల మయిన **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను ప్రజ్ఞ గలవాడు స్థితప్రజ్ఞు డనబడును.

ఇచ్చట దాత్పర్య మేమనగా, ప్రజ్ఞ ద్విప్రకారమై యున్నది, ఒకటి స్థితప్రజ్ఞ, మఱియొకటి అస్థితప్రజ్ఞ. అందు జన్మాంతర పుణ్యసమూహ పరిపాకమువలన నాకాశమునుండి పడిన ఫలమువలె దత్త్వమస్యాది మహావాక్య శ్రవణమాత్రముచేత నీ పురుషునకు జీవబ్రహ్మైకత్వమును విషయముచేయునట్టి **'అహం బ్రహ్మాస్మి'**

యను నేజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నదో; ఆజ్ఞానము వ్యవహారబాహుళ్యముచేతను, విషయాసక్తిచేతను విస్మృత మగుచున్నది. అందువలన నాజ్ఞాన మస్థితప్రజ్ఞ యనబడును. మఱియు యోగాభ్యాసముచేత వశీకరింపబడిన చిత్తము గల పురుషునియొక్క బుద్ధి, యెప్పుడు పరపురుషునియం దాసక్తి గల స్త్రీయొక్క, బుద్ధివలె నిరంతరము బ్రహ్మతత్త్వమునే చింతించునదియు, నన్యవస్తువును జింతింప నిదియు నగుచున్నదో అప్పు డాబుద్ధి స్థితప్రజ్ఞ యనబడును.

ఈ యభిప్రాయమునే శ్రీవసిష్ఠభగవానులును వక్కాణించి యున్నారు. అందు-

"పరవ్యసనినీ నారీ వ్యగ్రాఽపి గృహకర్మణి ।
త దేవాస్వాదయత్యంతః పరసంగ రసాయనమ్ ॥
ఏవం తత్త్వే పరే శుద్ధే ధీరో విశ్రాంతి మాగతః ।
తదేవాస్వాదయత్యంత ర్బహి ర్వ్యవహార న్నపి ॥"-

పరపురుషునియం దాసక్తిగల స్త్రీ బాహ్యమును, గృహకార్యమును సర్వమును జేయుచుండినను ఆంతరచిత్తమునం దాపరపురుషునియొక్క సంగజన్య సుఖమును జింతించుచున్నది. ఈప్రకారముగా నేజ్ఞానవంతు డగు పురుషుడు శుద్ధపరమాత్మ తత్త్వమునందు విశ్రాంతిని బొందినవాడో; ఆ జ్ఞానవంతు డగు పురుషుడు బాహ్యమునందు లౌకికవైదిక వ్యవహారములను జేసినను, ఆంతర చిత్తమునం దాపరమాత్మతత్త్వమునే నిరంతరము చింతించుచున్నాడు.

మఱియు నుక్తజీవన్ముక్త పురుషుడే గీతయొక్క ద్వాదశాధ్యాయమునందు శ్రీభగవంతునిచేత భగవద్భక్తుడని చెప్పబడియున్నాడు. అందు-

అద్వేష్టా సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవ చ ।
నిర్మమో నిరహంకారః సమదుఃఖ సుఖః క్షమీ॥

సంతుష్టః సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః ।
మ య్యర్పిత మనోబుద్ధి ర్యో మద్భక్తః స మే ప్రియః ॥-

ఏపురుషుడు సర్వభూతములయందు ద్వేషరహితుడును, మైత్రి కరుణ గలవాడును, అహంమమాభిమాన రహితుడును, సుఖదుఃఖముల యందు సమానస్థితి గలవాడును, క్షమావంతుడును, సర్వదా సంతుష్టుడును, మనో నిగ్రహము గలవాడును, దృఢనిశ్చయము గలవాడును, బరమాత్మ, నగు నాయం దర్పింపబడిన మనోబుద్ధులు గలవాడు- నగుచున్నాడో అట్టి నాభక్తుడైన వాడు పరమేశ్వరుడ నగు నా కత్యంతప్రియుడై యున్నాడు.

శంక:- ఈగీతావచనమునందు శ్రీభగవంతునిచేత జెప్పబడిన యద్వేష్టృత్వాది గుణము లేవి గలవో ఆ గుణములు సాధకముముక్షువునందును **"శాంతో దాంతః"** ఇత్యాది శ్రుతిప్రమాణములవలన సిద్ధములై యున్నవి. అందువలన సాధక ముముక్షువుకంటె నాజీవన్ముక్త పురుషునియం దేవిశేషమును సిద్ధించుట లేదు.

సమా:- సాధకముముక్షువునం దాయద్వేష్టృత్వాది గుణములు ప్రయత్న సాధ్యములై యున్నవి. మఱియు జీవన్ముక్త పురుషునియం దా యద్వేష్టృత్వాది గుణములు స్వభావసిద్ధములై యున్నవి. అందువలన సాధకముముక్షువుకన్నను ఆ జీవన్ముక్త పురుషునియందు విశేషము సంభవించుచున్నది. ఈవిషయ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

"ఉత్పన్నాత్మైక్యబోధస్య హ్యద్వేష్టృత్వాదయో గుణాః ।
అయత్నతో భవంత్యస్య న తు సాధనరూపిణః ॥"-

"అహం బ్రహ్మాస్మి" యను బోధ యేపురుషునకు గలిగి యున్నదో, ఆవిద్వాంసుడగు పురుషున కద్వేష్టృత్వాది గుణములు ప్రయత్నము లేకయే కలుగుచున్నవి. ముముక్షువులకువలె సాధనరూపము లగుటలేదు.

మఱియు, ఉక్తజీవన్ముక్త పురుషునినే శ్రీభగవంతుడు గీతయొక్క చతుర్ద శాధ్యాయమునందు-

"ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ మోహ మేవ చ పాండవ! ।
న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని న నివృత్తాని కాంక్షతి ॥ (1)

ఉదాసీన వదాసీనో గుణై ర్యో న విచాల్యతే
గుణావర్తంత ఇత్యేవం యోఽవతిష్ఠతి నేంగతే॥ (2)

సమదుఃఖసుఖః స్వస్థః సమలోష్టాశ్మకాంచనః ।
తుల్యప్రియాప్రియో ధీర స్తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః॥ (3)

మానావమానయో స్తుల్యస్తుల్యో మిత్రారిపక్షయోః ।
సర్వారంభపరిత్యాగీ గుణాతీత స్స ఉచ్యతే॥ (4)

అను నీనాల్గుశ్లోకములచేత గుణాతీతుడని చెప్పియున్నాడు. 'ఈగీతా శ్లోకముల యర్థము గీతాగూఢార్థదీపికయందు మాచే విస్తరముగా నిరూపింపబడి యున్నది. దాని నచ్చట దెలియనగును.'

మఱియు, ఉక్తజీవన్ముక్త పురుషుడే మహాభారతమందు శ్రీవ్యాస భగవంతునిచే బ్రాహ్మణు డని చెప్పబడియున్నాడు. అందు-

"నిరాశిష మనారంభం నిర్నమస్కార మస్తుతిమ్ ।
అక్షీణం క్షీణకర్మాణం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః ॥"-

ఏపురుషు డిష్టవస్తు ప్రార్థనా రహితుడును సర్వారంభరహితు డును, నమస్కారరహితుడును, స్వపరస్తుతినిందారహితుడును, బ్రయత్నము లేక ప్రాప్తమైన వస్తువునందును దీనతా రహితుడును, సర్వలౌకిక వైదికకర్మముల నివృత్తి జేసినవాడు నగుచున్నాడో- అట్టి తత్త్వవేత్త యగు పురుషుని దేవతలు బ్రాహ్మణుడని చెప్పుదురు.

మఱియు ఉక్తజీవన్ముక్తుడే స్కందపురాణమునం దతివర్ణాశ్రమి యని చెప్పబడియున్నాడు. అందు

"యథా స్వప్నప్రపంచోఽయం మయి మాయా విజృంభితః ।
ఏవం జాగ్రత్ప్రపంచోఽపి మయి మాయా విజృంభితః ॥
ఇతి యో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్ ॥"-

ఎట్లు ప్రత్యగాత్మ యగు నాయం దీ స్వప్నప్రపంచము మాయచే గల్పితమై

యున్నదో, అట్లే జాగ్రత్ప్రపంచముగూడ నాయందు మాయచే గల్పితమై యున్నదో- ఈప్రకారముగా నేపురుషుడు వేదాంతవచనములచేత సర్వప్రపంచ కల్పనాధిష్ఠానరూపాత్మను సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాడో- ఆ తత్త్వవేత్త యగు పురుష డతివర్ణాశ్రమి యని చెప్పబడుచున్నాడు. ఈప్రకారముగా నాజీవన్ముక్తి యందు శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణము లను నాల్గింటియొక్క యనేకవచనములు ప్రమాణములై యున్నవి. కావున విదేహముక్తివలె జీవన్ముక్తియును అవశ్య మంగీకరింపవలయును.

(7) జీవన్ముక్తియొక్క సాధననిరూపణము

ఇక జీవన్ముక్తియొక్క సాధనములు నిరూపింపబడుచున్నవి. పూర్వోక్త జీవన్ముక్తి తత్త్వజ్ఞానము, వాసనాక్షయము, మనోనాశము- అను నీమూటియొక్క యభ్యాసమువలన సిద్ధ మగుచున్నది.అందువలన నామూడును జీవన్ముక్తికి సాధనములై యున్నవి. అచ్చట నాతత్త్వజ్ఞానాది త్రయమును అతిప్రయత్నముతో మాటిమాటి కావర్తించుట యేది గలదో, అదియే యామూటియొక్క యభ్యాసమై యున్నది. ఆ తత్త్వజ్ఞానాది త్రితయముయొక్క యభ్యాసముకూడ నొకటే కాలమునందు జేయుట యేది గలదో అది జీవన్ముక్తి హేతువై యున్నది. ఏకారణము చేత ననగా, అన్వయవ్యతిరేకములచేత నామూటికిని బరస్పర కార్యకారణభావము సిద్ధ మగుచున్నది.

దానియందు బ్రథమమున దత్త్వజ్ఞానము, వాసనాక్షయము అను రెంటికిని బరస్పరకార్యకారణభావము చూపబడుచున్నది. అచ్చట, ఈదృశ్యమాన సర్వ ప్రపంచము మిథ్యయై యున్నది, అద్వితీయాత్మ పారమార్థికమై యున్నది, అందు వలన నీయాత్మయే సర్వరూపమై యున్నది, ఆత్మకన్న భిన్నముగా నొక వస్తువును లేదు, ఈప్రకార మైన తత్త్వజ్ఞానము కలుగగా విషయాభావమువలన రాగద్వేషాది రూపవాసనలు క్షయించుచున్నవి. మఱియు దత్త్వజ్ఞానము లేనియెడల విషయముల యందు సత్యత్వము నివృత్త మగుటలేదు. అందువలన నుత్తరోత్తర రాగద్వేషాది రూపవాసనలయొక్క ప్రవాహము కలుగుచున్నది. ఈవిధమైన యన్వయ వ్యతిరే

కములచేత దత్త్వజ్ఞానమునకు వాసనాక్షయమునుగుఱించి కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఈప్రకారముగానే వాసనాక్షయమునకును దత్త్వజ్ఞానమునుగుఱించి కారణత్వ మున్నది. వివేకముచేతను దోషదర్శనముచేతను మైత్రీకరుణాది విరోధి వాసనలచేతను ఎప్పు డీపురుషునకు రాగద్వేషాది రూపవాసనలు క్షీణము లగుచున్నవో, అప్పుడే యాపురుషునకు శ్రుత్యాచార్యప్రసాదమువలన నిర్మల మగు మనస్సునం దాతత్త్వజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నది. వాసనాక్షయము లేనియెడల మనస్సు రాగద్వేషాదులచే దూషిత మగుచున్నది. ఆ దూషితమన స్సహితపురుషునకు శమదమాదిసాధనసంపత్తి లేనందున శ్రవణాదికము సంభ వింపని దగును. దానిచేత దత్త్వజ్ఞాన ముత్పన్నము గాదు. ఈరీతిగా నన్వయవ్యతి రేకములచేత వాసనాక్షయమునకు దత్త్వజ్ఞానమును గుఱించి కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఇక, తత్త్వజ్ఞానము, మనోనాశము అను నీరెంటికిని బరస్పర కార్యకారణ భావము చూపబడుచున్నది. తత్త్వజ్ఞానముచేత నీపురుషునకు బ్రపంచముయొక్క మిథ్యాత్వము నిశ్చిత మగుచున్నది. ఆ మిథ్యాత్వ నిశ్చయముచేత శుక్తిరజతము నకువలె బ్రపంచమునకు బాధ కలుగుచున్నది. అట్టి బాధిత ప్రపంచమునందు మనస్సునకు బ్రవృత్తి కలుగుట లేదు. మఱియు సత్యరూపముగా నిశ్చయింపబడిన యే యాత్మ యున్నదో, ఆ యాత్మ మనస్సునకు విషయము కాదు. అందువలన నా యాత్మయందును మనస్సునకు బ్రవృత్తి కలుగుటలేదు. ఈప్రకారముగా నాంతరబాహ్య ప్రవృత్తులు లేనందున నామనస్సు కాష్ఠరహిత వహ్నివలె తానే లయ మగుచున్నది. అందు శ్రుతి-

"యథా నిరింధనో వహ్నిః స్వయ మేవోపశామ్యతి ।
తద్వద్వృత్తిక్షయా చ్చిత్తం స్వయం మేవోపశామ్యతి ॥"-

ఎట్లు కాష్ఠాది రూపేంధనములు లేని వహ్ని తానే సామాన్య తేజోరూప కారణమునందు లయమగుచున్నదో; అట్లే యాంతర బాహ్యసర్వ వృత్తులయొక్క

నాశమువలన జిత్తమును దన యధిష్ఠానరూప కారణమునందు లయ మగుచున్నది. ఇదియే మనస్సుయొక్క నాశమై యున్నది. మఱియు తత్త్వజ్ఞానము లేనిచో బ్రపంచమునందు సత్యత్వము నివృత్త మగుట లేదు. అందువలన బదార్థాకార వృత్తులచే వృద్ధి పొందినదై యామన స్సత్యంతస్థూల మగుచున్నది. అట్టి స్థూలత్వమును బొందిన మనస్సునకు నాశము గలుగుట లేదు. ఈప్రకార మైన యన్వయవ్యతిరేకములచే దత్త్వజ్ఞానమునకు మనోనాశమును గుఱించు కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఈ విధముగానే మనోనాశనమునకు దత్త్వజ్ఞానమునుగుఱించి కారణత్వ మున్నది. అచ్చట మనస్సు నాశము నొందగా సర్వద్వైతవృత్తులు నివృత్తము లగుటవలన సర్వోపాధి రహితుడైన యా పురుషునకు శ్రుత్యాచార్యప్రసాదమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. మఱియు నా మనోనాశము లేనియెడల విక్షిప్తచిత్తము గల పురుషునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుటలేదు. ఈ ప్రకారమైన యన్వయవ్యతిరేకములచేత మనోనాశమునకు దత్త్వజ్ఞానముయొక్క కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఇక వాసనాక్షయ మనోనాశము లను రెంటికిని బరస్పర కార్యకారణభావము చూపబడుచున్నది. అచ్చట వాసనాక్షయము లేనియెడల రాగద్వేషాదులచేత స్థూలభావమును బొందిన చిత్తము విషయములయొక్క సమ్ముఖమునకు బోయి యాయా విషయాకార పరిణామమును బొందుచున్నది. ఆ విషయాకార మైన మనస్సున కొకప్పుడును నాశము కలుగుట లేదు. మఱియు వాసనలు క్షీణములు వృత్తులయొక్క యుత్పత్తి యగుటలేదు. ఏకారణముచేత ననగా, ఆ వాసనలే వృత్తులయొక్క యుత్పత్తికి బీజములై యున్నవి. బీజము నాశము నొందగా నంకుర ముత్పన్న మగుటలేదు. అందువలన మనస్సు నాశ మొందుచున్నది. ఈప్రకారమైన యన్వయవ్యతిరేకములచేత వాసనాక్షయమునకు మనోనాశముయొక్క కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఈప్రకారముగానే మనోనాశమునకును వాసనాక్షయమును గుఱించి కారణత్వ మున్నది. అచ్చట మనస్సు నాశము నొందగా నేవిధ మైన వృత్తియు

గలుగుటలేదు. అందువలన సర్వవాసనలు క్షయ మొందుచున్నవి. మఱియు మనోనాశము లేనియెడల ప్రారబ్ధకర్మవశమువలన విషయభోగములయందు ప్రవృత్తమైన చిత్తమునందు రాగాద్యనేకవాసనలు ఉత్పన్నము లగుచున్నవి. అనగా ఘృతాది హవిస్సులచేత నెట్లగ్ని వృద్ధి పొందుచున్నదో, అట్లు విషయభోగములచేత రాగాది వాసనలు వృద్ధిని బొందుచున్నవి. ఈవిధమైన యన్వయవ్యతిరేకములచేత మనోనాశమునకు వాసనాక్షయముయొక్క కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఈరీతిగా తత్త్వజ్ఞానము, వాసనాక్షయము, మనోనాశము - అను మూటికిని బరస్పర కార్యకారణభావ ముండుటవలన నామూటిని ఏకకాలమునందే యభ్యసించుట యుచితమై యున్నది. ఆ యభ్యాసమువలన నీపురుషునకు జీవన్ముక్తి ప్రాప్త మగుచున్నది. ఈయర్థము వసిష్ఠభగవంతునిచేతను జెప్పబడియున్నది. అందు-

"వాసనాక్షయ విజ్ఞాన మనోనాశం మహామతే! ।
సమకాలం చిరాభ్యస్తా భవంతి ఫలదాయినః ॥"-

ఓ మహామతిమంతుడ వగు రామా! వాసనాక్షయము, తత్త్వ జ్ఞానము, మనోనాశ మను మూటిని ఏకముగా బహుకాలపర్యంత మభ్యాసము చేసినయెడల నీపురుషుడు జీవన్ముక్తిరూప ఫలమును బొందుచున్నాడు.

శంక:- వివేకాది సాధనచతుష్టయ ప్రాప్త్యనంతరము తత్త్వజ్ఞానప్రాప్తికొఱకు వివిదిషా సన్న్యాసముచేత శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములను జేయునట్టి పురుషునకు దత్త్వజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నది. తత్త్వజ్ఞానోత్పత్త్యనంతరము జీవన్ముక్తి ప్రాప్తి కొఱకు విద్వత్సన్న్యాసముచేత దత్త్వజ్ఞానము, వాసనాక్షయము, మనోనాశము అను మూటియొక్క యభ్యాసము చేయునట్టి పురుషున కాజీవన్ముక్తి ప్రాప్త మగుచున్న దను నర్థము పూర్వము చెప్పినందువలన సిద్ధ మగుచున్నది. అచ్చట శ్రవణ మననాదుల కనంతరము తత్త్వమస్యాది ప్రమాణజన్య తత్త్వజ్ఞానముయొక్క యభ్యాస మేప్రకారముగా గలుగును? ప్రథమమున జ్ఞానవంతు డగు పురుషున కా తత్త్వజ్ఞానము యొక్క కర్తవ్యత్వమే సంభవించుట లేదు. ఏలయన, ఆతత్త్వ జ్ఞానము మహావాక్యరూప

ప్రమాణముయొక్క ఫలరూప మగుటవలన బూర్వసిద్ధమే యగుచున్నది. ఆ సిద్ధవస్తువే కర్తవ్య మగుచున్నది. సిద్ధవస్తువు కర్తవ్య మగుట లేదు.

మఱియు నాజ్ఞానము విషయరూప వస్తువుయొక్క యధీనమై యున్నది. కావున నాజ్ఞానమును జేయుటకు గాని, చేయకుండుటకు గాని, అన్యథా చేయుటకు గాని శక్యము కాదు. అందువలన నాజ్ఞానముయొక్క కర్తవ్యత్వము సంభవించుట లేదు. ఈ ప్రకారముగా జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు జ్ఞానసాధనమైన శ్రవణాదుల యొక్కయును గర్తవ్యత్వము యుక్తము గాదు. ఏకారణముచేత ననగా, ఫలరూప జ్ఞాన ముత్పన్నము కాగా నా శ్రవణాదులయొక్క యనుష్ఠానము వ్యర్థమే యగును. అందువలన నుత్పన్నమైన తత్త్వజ్ఞానముయొక్క యభ్యాసము నిరూపించుట శక్యము కాదు.

సమా:- శ్రవణాదులవలన నుత్పన్నమైన **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను నే తత్త్వజ్ఞాన మున్నదో; ఆ తత్త్వజ్ఞానముయొక్క యభ్యాస మేది యనగా, ఏప్రకారముగా నైనను ఆ బ్రహ్మాత్మతత్త్వముయొక్క పునఃపునశ్చింతన చేయవలయును. అనగా వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణముచేత నైనను, జెప్పుటచేతనైనను, గ్రంథావలోకనముచేత నైనను, బఠనపాఠనముల చేతనైనను ఆ బ్రహ్మాత్మతత్త్వము మాటిమాటికి ననుసంధింపవలయును. ఇదియే యా తత్త్వజ్ఞానముయొక్క యభ్యాస మని తెలియవలయును. ఈతత్త్వజ్ఞానముయొక్క స్వరూప మన్య గ్రంథములయందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

"త చ్చింతనం తత్కథన మన్యోన్యం తత్ప్రబోధనమ్ ।
ఏతదేకపరత్వం చ బ్రహ్మాభ్యాసం విదుర్బుధాః ॥" -

జీవబ్రహ్మైకత్వరూప మగు నే తత్త్వమున్నదో ఆ తత్త్వముయొక్క పునఃపునశ్చింతనమును అధికారులగు ముముక్షుజనుల కాతత్త్వమును జెప్పుట యును, దనకు సమానులైన విద్వాంసులతో గూడి పరస్పర మా తత్త్వమును బోధించుకొనుటయు నను నివి మొదలైన యేప్రకారములచేత నైనను ఏకబ్రహ్మా త్మతత్త్వముయొక్క చింతన పరాయణత్వ మేది యున్నదో; దానిని విద్వాంసులగు

పురుషులు బ్రహ్మాభ్యాస మని చెప్పుచున్నారు.

శంక:- ఏ ప్రకారముచేత నైనను బ్రహ్మాత్మతత్త్వముయొక్క చింతనమును బ్రహ్మాభ్యాస మని చెప్పినయెడల ననధికారిపురుషులనుగూర్చి చేయు బ్రహ్మాత్మ తత్త్వముయొక్క యుపదేశముకూడ బ్రహ్మాభ్యాసరూపము కావలయును.

(8) బ్రహ్మవిద్యకు అధికారులను, అనధికారులను నిరూపించుట

సమా:- ఇక ప్రసంగానుసారముగా నాబ్రహ్మవిద్య కధికారులును, అనధికారులును నిరూపింపబడుచున్నారు. అందు, ఏ పురుషుడు వివేకాది చతుస్సాధన సంపన్నుడును, నమ్రత గలవాడును, శిష్యభావముతో గూడినవాడును గుర్వీశ్వరులయందు భక్తి గలవాడును, గురువేదాంత వాక్యములయందు విశ్వాసము గలవాడు- నగుచున్నాడో ఆ పురుషుడే బ్రహ్మవిద్య కధికారి యగుచున్నాడు. అట్టి యధికారిపురుషునకే తత్త్వవేత్తలు బ్రహ్మవిద్య నుపదేశింపవలయును. మఱియు నట్టి యధికారిపురుషుడే ఆ బ్రహ్మవిద్యయొక్క శ్రవణాదులవలన నాత్మ జ్ఞానమును,మోక్షమును బొందుచున్నాడు. ఈయర్థమును-

'తస్మై స విద్వా నుపసన్నాయ ప్రాహేతి ।
సమ్య క్ప్రశాంతచిత్తాయ శమాన్వితాయ ॥
యే నాక్షరం పురుషం వేద్య సత్యం ప్రోవాచ తాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యామ్।
తస్మై మృదితకషాయాయ తమసః పారం దర్శయతి భగవా న్సనత్కుమారః'

ఇత్యాది శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. అట్లే ఈయర్థమును-

"య ఇదం పరమం గుహ్యం మద్భక్తేష్వభిధాస్యతి।
భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామే వైష్య త్యసంశయః ॥

న చ తస్మాన్మనుష్యేషు కశ్చిన్మే ప్రియకృత్తమః ।
భవితా న చ మే తస్మాదన్యః ప్రియతరో భువి ॥"

ఇత్యాది గీతావచనములును జెప్పుచున్నవి.

మఱియు నేపురుషుడు పూర్వోక్తాధికారి లక్షణములు లేనివాడగుచున్నాడో;

ఆపురుషు డనధికారి యనబడుచున్నాడు. అట్టి యనధికారికి తత్త్వవేత్తలు బ్రహ్మవిద్య నుపదేశింపగూడదు. మఱియు నట్టి యనధికారిపురుషుడు బ్రహ్మ విద్యను శ్రవణము చేసినను ఆత్మజ్ఞానమును, మోక్షమును బొందుట లేదు. ఈ యర్థము కూడ-

"వేదాంతే పరమం గుహ్యం పురా కల్పే ప్రచోదితమ్ ।
నాప్రశాంతాయ దాతవ్యం నాపుత్రాయా శిష్యాయ వై పున ॥"

ఇత్యాది శ్రుతిచనములచేత సిద్ధ మగుచున్నది. అట్లే-

"ఇదం తే నాతపస్కాయ నాభక్తాయ కదాచన।
న చాశుశ్రూషవే వాచ్యం న చ మాం యోఽభ్యసూయతి ॥"

ఇత్యాది గీతావచనములచేతను సిద్ధ మగుచున్నది.

ఇట్లే యన్యస్మృతియందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

అశిష్యాయావిరక్తాయ యత్కించి దుపదిశ్యతే ।
తత్ప్రయా త్యపవిత్రత్వం గోక్షీరం శ్వదృతౌ యథా ॥"-

ఏపురుషుడు శిష్యభావము లేనివాడును, వైరాగ్యము లేనివాడు నగుచున్నాడో అట్టి యనధికారిపురుషునకు జేయబడిన కించిదుపదేశము, శ్వానచర్మమునందు బోయబడిన గోక్షీర మపవిత్రభావమును బొందునట్లు, అపవిత్రభావమునే పొందుచున్నది.

మఱియు నుక్తార్థ మన్యస్మృతియందును జెప్పబడియున్నది. అచ్చట-

"నాపృష్టః కస్యచి ద్బ్రూయాన్న చాన్యాయేన పృచ్ఛతః ।
జాన న్నపి చ మేధావీ జడవ ల్లోకమాచరేత్ ॥"-

ఈవిద్వాంసు డగు పురుషుడు ప్రశ్నచేయుట లేక యెవ్వరికి నుపదేశము చేయడు, అట్లే న్యాయరహితముగా ప్రశ్నచేయు పురుషునకు ఉపదేశము చేయుట లేదు, మఱేమనగా సర్వార్థములు దెలిసినవాడైనను ఈ విద్వాంసు డగు పురుషుడు లోకమునందు జడునివలె జరించుచున్నాడు. అందువలన నధికారులను గుఱించి

చేయు బ్రహ్మాత్మతత్త్వము యొక్క యుపదేశ మేదిగలదో ఆ యుపదేశము బ్రహ్మాభ్యాస మని చెప్పబడును. అనధికారి పురుషులను గుఱించి చేయు బ్రహ్మాత్మతత్త్వముయొక్క యుపదేశము బ్రహ్మాభ్యాస మని చెప్పబడుట లేదనునది సిద్ధమైనది.

శంక:- తత్త్వజ్ఞానమునకన్న పూర్వముగూడ ముముక్షుజనులకు వాస నాక్షయ, మనోనాశములయొక్క యభ్యాస మపేక్షితమే యగుచున్నది. ఏలయన ఏపురుషుని యొక్కచిత్తము విషయాసక్త మయ్యును, శమదమాదిరహిత మయ్యును, ఏకాగ్రతారహిత మయ్యు నున్నదో; ఆపురుషునకు దత్త్వజ్ఞానము కలుగుటలేదు. అందువలన దత్త్వజ్ఞానమునకు బూర్వముగూడ వాసనాక్షయ, మనోనాశముల యొక్క యభ్యాస మవశ్యము చేయవలయును. ఎప్పుడాత్మజ్ఞానమునకు బూర్వమే వాసనాక్షయ మనోనాశములు సిద్ధము లగుచున్నవో, అప్పు డాత్మజ్ఞానమునకు బూర్వమే వాసనాక్షయ మనోనాశములు సిద్ధము లగుచున్నవో, అప్పు డాత్మజ్ఞానా నంతరము జీవన్ముక్తికొఱ కావాసనాక్షయ మనోనాశములయొక్క యభ్యాసము చేయుటయందు గొంచెమైనను బ్రయోజనము లేదు. పూర్వసిద్ధము లైన వాసనాక్షయ మనోనాశములయొక్క యభ్యాసమువలననే యీతత్త్వవేత్త యగు పురుషునకు జీవన్ముక్తి ప్రాప్తి యగుచున్నది.

సమా:-యద్యపి తత్త్వజ్ఞానమునకు బూర్వముకూడ నా తత్త్వజ్ఞాన ప్రాప్తి కొఱకు వాసనాక్షయ, మనోనాశములయొక్క యభ్యాస మపేక్షితమై యున్నది. తథాఽపి తత్త్వజ్ఞానమునకు బూర్వము వివిదిషా సన్న్యాసి కా వాసనాక్షయ మనో నాశములయొక్క యభ్యాసమో గౌణ మగుచున్నది. మఱియు శ్రవణమననా ద్యభ్యాసము ప్రధాన మగుచున్నది. ఎట్లనగా శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములను నీమూడును తత్త్వమస్యాది వేదాంత వాక్యములయొక్క విచారరూప మగుటవలన నాత్మజ్ఞానముగూర్చి యంతరంగసాధనమై యున్నది. మఱియు వాసనాక్షయ మనోనాశము లైనచో అంత:కరణశోధన మగుటవలన నాశ్రవణాదులకును సహకారులై యున్నవి. అందువలన దత్త్వజ్ఞానమునకు బూర్వము కించి ద్వాసనాక్షయ మనోనాశాభ్యాసముచేత నిరంతరము శ్రవణమననాదులను

జేయునట్టి వివిదిషా సన్న్యాసి కాత్మజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నది.

మఱియు విద్వత్సన్న్యాసి కైననో ఆ తత్త్వజ్ఞానముయొక్క యభ్యాసము గౌణ మగుచున్నది. వాసనాక్షయ, మనోనాశములయొక్క యభ్యాసము ప్రధాన మగుచున్నది. ఏలయన, తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తికన్న బూర్వమే వేదాంత శ్రవణాదుల యొక్క యభ్యాసమునకు ప్రయోజన మున్నది. తత్త్వజ్ఞానోత్పత్త్యనంతర మాశ్రవణాదులయొక్క యభ్యాసమున కేప్రయోజనమును లేదు. మఱి యేమనగా బ్రారబ్ధ కర్మమువలన బ్రాప్తము లైన విషయముల ననుభవించు కాలమునందే వాసనల యభిభవము చేయుటకొఱకు గించిన్మాత్ర శ్రవణాదులయొక్క యభ్యాస మపేక్షితమై యున్నది. అందువలన విద్వత్సన్న్యాసి కా తత్త్వజ్ఞానాభ్యాసము గౌణ మగుచున్నది.

మఱియు నావిద్వత్సన్న్యాసి తత్త్వజ్ఞానమునకు బూర్వము వాసనాక్షయ మనోనాశములను దృఢముగా నభ్యసింపనందున వానియొక్క చిత్తమునకు విశ్రాంతి కలుగుటలేదు. మఱియు జిత్తవిశ్రాంతి లేక దృష్టదుఃఖము నివృత్తము కానేరదు. అందువలన జిత్తవిశ్రాంతికొఱ కావిద్వత్సన్న్యాసి కాత్మజ్ఞానానంతర మా వాస నాక్షయ, మనోనాశములయొక్క యభ్యాసమవశ్య మపేక్షితమై యున్నది. కావున విద్వత్సన్న్యాసికి వాసనాక్షయ, మనోనాశములయొక్క యభ్యాసము ప్రధానమై యున్నది. ఆ యభ్యాసముచేతనే విద్వత్సన్న్యాసికి జీవన్ముక్తి ప్రాప్త మగుచున్నది.

శంక:- సాధనచతుష్టయ సంపన్నాధికారి పురుషునకు శ్రవణమననాదులచేత నసంభావనా, విపరీతభావనారూప ప్రతిబంధములు నివృత్తములు కాగా దత్త్వ మస్యాది మహావాక్యములవలన "అహం బ్ర హ్మాస్మి" యను నపరోక్షజ్ఞానము కలుగు చున్నది. ఆయపరోక్ష జ్ఞానమువలన నజ్ఞానకృతావరణము నివృత్తమై బ్రహ్మానంద రూప పరమపురుషార్థము ప్రాప్త మగుచున్నది. ఆ పరమపురుషార్థప్రాప్తి కన్న మఱియొక కర్తవ్యము శేషించి యుండుట లేదు. మఱియు **"తస్య కార్యం న విద్యతే"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనములును జ్ఞానవంతునకు కర్తవ్యము నిషేధించి యున్నవి.

మఱియు జిత్తవిశ్రాంతికొఱ కాతత్త్వవేత్త యగు పురుషునకును వాసనాక్షయ మనోనాశములయొక్క యభ్యాసశేషము కర్తవ్యమై యున్నదని చెప్పినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఏలయన మహావాక్య జన్యాపరోక్షజ్ఞానమునకు విషయమైన నిత్యనిరతిశయ బ్రహ్మానంద మేది గలదో; ఆ బ్రహ్మానందమందును మగ్నమన స్సున కన్యము లైన తుచ్ఛవిషయములయందు బ్రవృత్తి సంభవింపదు. అందువలన జ్ఞానవంతున కాచిత్తవిశ్రాంతి స్వభావసిద్ధమే యగుచున్నది. ఇచ్చట సారాంశ మేమగా, సార్వభౌమ రాజ్యానంద మనుభవించునట్టి చక్రవర్తి యైన రాజేకగ్రామాధిపత్య తుచ్ఛసుఖము నెట్లిచ్ఛించుట లేదో; అట్లఖండైకరస బ్రహ్మానంద మనుభవించు నట్టి జ్ఞానవంతు డగు పురుషునియొక్క చిత్తము తుచ్ఛము లగు విషయసుఖముల నిచ్ఛించుట లేదు. అందువలన జ్ఞానవంతుడగు పురుషున కా చిత్తవిశ్రాంతి స్వభావసిద్ధమే యగుచున్నది. ఆ చిత్తవిశ్రాంతికొఱకు జ్ఞానవంతు నకు గొంచెమైనను కర్తవ్యము లేదు. అందువలన తత్త్వజ్ఞానానంతరము వాసనాక్షయ మనోనాశాభ్యాసములయొక్క కర్తవ్యత్వము నియమించుట వ్యర్థమై యున్నది.

సమా:- వేదాంతశాస్త్రాధికారులు ద్వివిధు లగుచున్నారు. ఒకడు ముఖ్యాధి కారి, మఱియొక డముఖ్యాధికారి. అందు, ఏ పురుషుడు సగుణబ్రహ్మ సాక్షాత్కార పర్యంత ముపాసన జేసి పరమేశ్వరుని ప్రసాదమువలన విషయములయందు దోషదృష్టిచే వివేకవైరాగ్యది సాధనసంపన్నుడై శ్రవణాదులయందు బ్రవర్తించు చున్నాడో; ఆ పురుషుడు ముఖ్యాధికారి యనబడును. అట్టి ముఖ్యాధికారుల కైననో యొకపర్యాయము చేయబడిన శ్రవణాదులచేత జీవన్ముక్తియందు బర్యవసానము గల తత్త్వజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నది. అనగా నాముఖ్యాధికారులు తత్త్వజ్ఞానమునకు సమానకాలమునందే జీవన్ముక్తి కలుగుచున్నది.

ఏ కారణముచేత ననగా, ఆముఖ్యాధికారులకు దత్త్వజ్ఞానమునకు బూర్వమే యుపాసనముచేత జిత్తైకాగ్రతారూప చిత్తవిశ్రాంతి సిద్ధమై యున్నది. అట్టి కృతోపాస్తి ముఖ్యాధికారులకు తత్త్వజ్ఞానానంతరము వాసనాక్షయ మనోనాశముల యొక్క యభ్యాస మపేక్షిత మగుటలేదు. మఱియు బూర్వోక్త శ్రుతిస్మృతి వచనములును అట్టి ముఖ్యాధికారులకే తత్త్వజ్ఞానానంతరము కర్తవ్యము నిషేధించి

యున్నవి. ఆ సగుణబ్రహ్మోపాసనా రహితులైన యీకాలమునం దుండునట్టి యేపురుషులు వివేకాది సాధన సంపన్నులై బ్రహ్మజిజ్ఞాసవలన శ్రవణాదులయందు బ్రవర్తించుచున్నారో, ఆ యకృతోపాస్తిపురుషు లముఖ్యాధికారు లనబడుచున్నారు. అట్టి యముఖ్యాధికారుల కాశ్రవణాదులచేత తత్త్వసాక్షాత్కారమో యవశ్యము కలుగుచున్నది. అయినను జ్ఞానమునకు పూర్వము వారలచే వాసనాక్షయ మనోనాశములయొక్క యభ్యాస మధికముగా జేయబడలేదు. అందువలన నాపురుషునకు జిత్తవిశ్రాంతి కలుగుటలేదు.

మఱియు నా యముఖ్యాధికారిపురుషుల కాశ్రవణాదులచే నుత్పన్నమై యే బ్రహ్మసాక్షాత్కార మున్నదో; ఆ సాక్షాత్కారము మహావాక్యరూప ప్రమాణజన్య మగుటవలనను, బ్రహ్మాత్మరూపవిషయ మబాధిత మగుటవలనను బ్రమారూప మయ్యును, అజ్ఞాననివృత్తి చేయుటయందు యోగ్యమయ్యు నున్నది. అయినను వాయుసహితదేశ స్థితదీపమువలె బ్రారబ్ధకర్మ సంపాదిత భోగవాసనలచే జలింప జేయబడుటవలన నాసాక్షాత్కారమున కొకప్పు డసంభావనా, విపరీతభావనా రూప ప్రతిబంధములు సంభవించుటవలన దాని కజ్ఞాననివృత్తి చేయుటయందు సామర్థ్యము లేదు. అందువలన నాయకృతోపాస్తులగు నముఖ్యాధికారులకు సంభవించు ప్రతిబంధములను నివర్తించుటకొఱకు దత్త్వజ్ఞానానంతర మావాస నాక్షయ మనోనాశములయొక్క యభ్యాస మవశ్యము చేయుటకు యోగ్యమై యున్నది.

ఈయభిప్రాయముచేత శ్రీవ్యాసభగవంతుడు బ్రహ్మసూత్రమునందు **"ఆవృత్తిరసకృ దుపదేశాత్, ఆప్రాయణా త్తత్రాపి హి దృష్టమ్"** అను సూత్రములచే నముఖ్యాధికారులనుగూర్చి యభ్యాసముయొక్క యావృత్తి చెప్పియున్నాడు. ఇందువలన సిద్ధించున దేమనగా, పూర్వోక్తముఖ్యాధికారులకు దత్త్వజ్ఞానానంతరము వాసనాక్షయ, మనోనాశములయొక్క యభ్యాసాపేక్ష లేకపోయినను అముఖ్యాధి కారులకు దత్త్వజ్ఞానానంతరము చిత్తవిశ్రాంతికొఱకు వాసనాక్షయ మనోనాశముల యొక్క యభ్యాస మవశ్య మపేక్షితమై యున్నది.

శంక:- ఈపురుషునకు వాసనయొక్క స్వరూపజ్ఞాన మిట్టి దని తెలిసి నప్పుడు గదా యీవాసనాక్షయము చేయుటయందు బ్రవృత్తి గలుగును. ఆవాసన

యొక్క జ్ఞానము లేక వాసనానివృత్తియం దాప్రవృత్తి సంభవింపదు.

(9) వాసనయొక్క సాధారణ విశేష లక్షణాదికముల నిరూపణము

సమా:- వాసనయొక్క సాధారణ లక్షణమును, దద్విభాగమును, దత్ఫలమును, ఆయా వాసనల యొక్క విశేషలక్షణములును శ్రీవసిష్ఠభగవానులచే జెప్పబడి యున్నవి. ఆసర్వమును వసిష్ఠభగంతుని వచనములచేతనే యిచ్చట జూపబడు చున్నది. దానియందు బ్రథమమున వాసనయొక్క సాధారణలక్షణము చెప్పబడు చున్నది. అందు-

"దృఢభావనయా త్యక్త పూర్వాపరవిచారణమ్ ।
యదాదానం పదార్థస్య వాసనా సా ప్రకీర్తితా ॥"-

ఏదృఢభావనచే బూర్వాపర విచారము లేకయే పదార్థములు గ్రహింపబడుచున్నవో, అనగా, మనభాష సర్వభాషలకన్న సమిాచీన మైనది, మనదేశము సర్వదేశములకన్న శ్రేష్ఠమైనది, మనకులము సర్వకులములకన్న నుత్తమ మైనది, మనపుత్రాదికము సర్వులకన్న శ్రేష్ఠము- ఇత్యాద్యభినివేశ మేభావనచే గలుగు చున్నదో ఆభావనను విద్వాంసులగు పురుషులు వాసనయని చెప్పుదురు.

ఇక వాసనయొక్క విభాగమును, ఫలమును జెప్పబడుచున్నవి. అందు-

"వాసనా ద్వివిధా ప్రోక్తా శుద్ధా చ మలినా తథా।
మలినా జన్మనో హేతుః శుద్ధా జన్మవినాశినీ ॥"

పూర్వోక్తవాసన ద్విప్రకార మగుచున్నది. ఒకటి శుద్ధవాసన, మఱియొకటి మలినవాసన, అందు మలినవాసన యైననో ఈపురుషునకు జన్మహేతు వగుచున్నది, శుద్ధవాసన జన్మనివృత్తికి హేతు వగుచున్నది.

ఇక మలినవాసనయొక్క స్వరూపలక్షణము చెప్పబడుచున్నది. అందు-

"అజ్ఞానసుఘనాకార ఘనాహంకారశాలినీ।
పునర్జన్మకరీ ప్రోక్తా మలినా వాసనా బుధైః ॥"-

బ్రహ్మస్వరూపావరక మగు నే యజ్ఞాన మున్నదో ఆ యజ్ఞాన ముచే ఘనీభూతమైన యాకారము గలిగినట్టి ఘనాహంకార మేది గలదో ఆ యహంకార సహితవాసన విద్వాంసులచే మలినవాసనయని చెప్పబడుచున్నది. ఆమలిన వాసనయే యీపురుషునకు పునర్జన్మమును బ్రాప్తింపజేయుచున్నది. అచ్చట భ్రాంతిజ్ఞానముయొక్క పరంపర యేది గలదో అదియే ఆయహంకా రముయొక్క ఘనాకారమై యున్నది. ఆ యహంకారముయొక్క ఘనాకారత్వము శ్రీభగ వంతునిచే గీతయొక్క షోడశాధ్యాయమున నాసుర సంపన్నిరూపణ ప్రసంగము నందు-

"ఇద మద్య మయా లబ్ధ మిమం ప్రాప్స్యే మనోరథమ్।
ఇద మస్తీద మపి మే భవిష్యతి పునర్ధనమ్॥ (1)

అసౌ మయా హత శ్శత్రుర్హనిష్యే చాపరానపి।
ఈశ్వరోఽహ మహం భోగీ సిద్ధోఽహం బలవా న్సుఖీ॥ (2)

ఆఢ్యోఽభిజనవానస్మి కోఽన్యోఽస్తి సదృశో మయా।
యక్ష్యే దాస్యామి మోదిష్య ఇత్యజ్ఞాన విమోహితాః ॥ (3)

అను నీమూడు శ్లోకములచే జెప్పబడియున్నది-

ఇక శుద్ధవాసనయొక్క స్వరూపలక్షణము చెప్పబడుచున్నది. అందు

"పునర్జన్మాంకురం త్యక్త్వా స్థితం సంభ్రష్టబీజవత్।
దేహార్థం ధ్రియతే జ్ఞాత జ్ఞేయా శుద్ధేతి చోచ్యతే ॥"-

ఏవాసన జన్మములయొక్క మూలమును నశింపజేసి దగ్ధ బీజమువలె దేహస్థితికొఱకు స్థిత మగుచున్నదో, మఱియు నే వాసనచేత నఖండైక రసానంద వస్తువు తెలియబడుచున్నదో ఆవాసన శుద్ధవాసన యనబడును.

ఇక బూర్వోక్త మలినవాసనయొక్క విభాగము చెప్పబడుచున్నది. అచ్చట, జన్మములను బ్రాప్తింపజేయునట్టి యా మలినవాసన యద్యపి యనంతమై యున్నది, తథాఽపి, స్మృతియం దామలినవాసన సంక్షేపముగా ద్రివిధముగా జెప్పబడియున్నది. అందు-

"లోకవాసనయా జంతోర్దేహవాసనయాఽపి చ।
శాస్త్రవాసనయా జ్ఞానం యథావన్నైవ జాయతే ॥"-

పూర్వోక్తమలినవాసన లోకవాసన, శాస్త్రవాసన, దేహవాసన యను భేదము చేత త్రివిధ మగుచున్నది. ఆత్రివిధవాసనలయం దేదైన నొకవాసన యేపురుషున కున్నదో ఆ పురుషున కా వాసనారూప ప్రతిబంధవశమువలన నాత్మయొక్క యథార్థజ్ఞానము కలుగుట లేదు.

(10) లోకవాసనానిరూపణ

ఇక లోకవాసన నిరూపింపబడుచున్నది. అందు, ఏ యాచరణము ధరించుటవలన సర్వలోకులు నన్ను స్తుతింతురో, ఎవ్వరును నన్ను నిందింపరో, అట్టి యాచరణమును నేను ధరింతు నను నే యభినివేశ మున్నదో అది లోకవాసన యనబడును. ఆ లోకవాసన శతకోటి జన్మములచేతను సంపాదించుట కశక్యము. ఏలయన సర్వదోషరహితులును, సర్వశుభగుణములచే సంపన్నులును, నమస్కార స్మరణాదులచే సర్వపురుషార్థముల నిచ్చువారు- నగునే రామకృష్ణాదీశ్వరు లున్నారో; వారలనుగూడ సర్వలోకులు స్తుతించుట లేదు. ఇక నేమనగా గొందఱు శ్రేష్ఠ పురుషులే స్తుతించుచున్నారు. మఱియు గొందఱు నీచపురుషులు నిందగూడ చేయుచున్నారు. రామకృష్ణాదీశ్వరులనే సర్వలోకలును స్తుతింపనప్పు డస్మదాది జీవులను సర్వలోకు లెట్లు స్తుతింతురు? ఇక నేమనగా స్తుతింపరు. అందువలన నాలోకవాసన సంపాదించుట అశక్యము గనుక నీయధికారిపురుషు డాలోకవాసన పరిత్యజించి తనహితమునే సంపాదింపవలయును.

ఈయర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

"విద్యతే న ఖలు కశ్చి దుపాయః సర్వలోకపరితోషకరో యః।
సర్వథా స్వహితమాచరణీయం కిం కరిష్యతి జనో బహుజల్పః ॥"-

ఏ యుపాయముచే సర్వలోకులు స్తుతిచేయుదురో ఆ యుపా యము లోకమునందును, శాస్త్రమునందును లేదు. అందువలన నీయధికారి పురుషులు లోకావాసనను బరిత్యజించి సర్వప్రకారములచేతను దమహితమునే సంపాదింప

వలయును. లోకులయొక్క నిందాస్తుతులను జూడగూడదు. ఏకారణముచేత ననగా లోకులయొక్క నిందాస్తుతులచే నే హానిలాభములును గలుగుట లేదు.

మఱియు నీయర్థము భర్తృహరిచేతను జెప్పబడియున్నది. అందు-

"నిందంతు నీతినిపుణా యది వా స్తువంతు
లక్ష్మీః సమావిశతు గచ్ఛతు వా యథేష్టమ్।
అద్యైవ వా మరణ మస్తు యుగాంతరే వా
న్యాయ్యాత్పథః ప్రవిచలంతి పదం న ధీరాః ॥"-

నీతియందు గుశలత గల పురుషులు నిందచేసినను; లేక స్తుతి చేసినను, మఱియు దమకు లక్ష్మి ప్రాప్తించినను, లేక పోయినను; మఱియు నీదినమునందే మరణము కలిగినను లేక యుగాంతరమందు గలిగినను ధైర్యవంతు లగు వివేకిపురుషులు శాస్త్రవిహితమార్గమునుండి యొక యడుగుగూడ దాటుట లేదు. అనగా లోకులచే జేయబడు నిందాస్తుత్యాదుల నుపేక్షించి వివేకిపురుషులు తమహితమునే సంపాదించుచున్నారు.

మఱియు లోకవాసనయం దభినివేశము గల పురుషుల కాత్మజ్ఞానము కలుగుటలే దను నీయర్థ మన్యశాస్త్రములయందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

" న లోక చిత్తగ్రహణే రతస్య న భోజనాచ్ఛాదన తత్పరస్య।
న శబ్దశాస్త్రాభిరతస్య మోక్షో న చాతిరమ్యావసథప్రియస్య ॥"-

ఏ పురుషుడు సర్వప్రకారములచేతనే లోకులయొక్క చిత్తము రంజిల్ల జేయుటయందు బ్రీతిగలవాడును, భోజనాచ్ఛాదనములయందే తత్పరుడును, వ్యాకరణాద్యనాత్మ శాస్త్రములయం దభివేశము గలవాడును, అత్యంత రమణీయ గృహములయందు బ్రీతిగలవాడు నగుచున్నాడో; అట్టి పురుషుడు మోక్షమును బొందుట లేదు. అందువలన మోక్షేచ్ఛ గల పురుషుడు లోకవాసనను సర్వవిధముల చేతను బరిత్యజింపవలయును.

(11) శాస్త్రవాసనా నిరూపణ

ఇక శాస్త్రవాసన నిరూపింపబడుచున్నది. శాస్త్రములయొక్క తాత్పర్యములను గ్రహింప నాశాస్త్రాధ్యయనాదులయం దేవాసన యున్నదో అది శాస్త్రవాసన యనబడును. ఆ శాస్త్రవాసనయును పాఠవాసన, అర్థవాసన, అనుష్ఠానవాసన-యను భేదముచేత త్రివిధ మగుచున్నది. అందు సమగ్రాయుష్య పర్యంతము వేదాశాస్త్రములను దాత్పర్యము తెలియక యధ్యయనము చేయుట యేది గలదో అది పాఠవాసన యనబడును. ఆ పాఠవాసనను భరద్వాజుడు గలిగియుండెను.

అచ్చట భరద్వాజుం డను నొకానొక ఋషి తన యాయుష్యముయొక్క మూడుభాగముల పర్యంతము, అనగా (75) పంచసప్తతి వర్షపర్యంతము వేదముల నధ్యయనము చేసి యతిజీర్ణ మగు వృద్ధావస్థ పొందియుండెను. ఆ సమయమున నాభరద్వాజుని జూచి దేవరాజగు నింద్రుడు తత్సమీపమునకు బోయి ఇట్లడిగెను 'ఓభరద్వాజా! ఒకవేళ నేను నీ కాయుష్యముయొక్క చతుర్థభాగ మిచ్చినయెడల' నాచతుర్థభాగ ఆయుష్యముచేత నీవేమి సంపాదింపగలవు? "ఈ యింద్రవచనము విని యాభరద్వాజఋషి" యాచతుర్థాయుష్యభాగమందును నేను వేదములనే యధ్యయనము చేయుదు" నని చెప్పెను. తదనంతర మాయింద్రుడు భరద్వాజుని యొక్క పాఠవాసనను నివర్తించుటకొఱ కాభరద్వాజునకు వేదములను పర్వత రూపముగా జూపి యావేదరూప పర్వతములనుండి యేకైకముష్టిని గొని యాభరద్వాజుని గూర్చి యిట్లు చెప్పెను. "ఓభరద్వాజా! ఇంతపర్యంతము నీ వీముష్టిమాత్ర వేదములనే యధ్యయనము చేసితివి. ఇంకను ఈ పర్వతరూప వేదము లధ్యయనము చేయుటకు శేషించి యున్నవి." ఈయింద్రవచనము విని యాభరద్వా జుడు ఆపాఠవాసననుండి నివృత్తు డాయెను. తదనంతర మాయింద్రు డాభరద్వా జుని గూర్చి బ్రహ్మవిద్యోపదేశము చేసెను. 'ఈ గాథ తైత్తిరీయక శ్రుతియందు భారద్వాజోపాఖ్యానమున బ్రసిద్ధమైయున్నది'.

మఱియు వేదశాస్త్రములయొక్క తాత్పర్యము తెలియక సమగ్రాయుష్య పర్యంత మావేదశాస్త్రములయొక్క యర్థముల నధ్యయనము చేయుట యర్థవాసన

యనబడును. ఈ యర్థవాసనయందు పాఠవాసనవలె దుస్సంపాద్య మగుటవలన మలినవాసనయే యగుచున్నది. ఈ కారణమువలననే విద్వాంసులగు పురుషుల చేత నిట్లు చెప్పబడియున్నది.

"అనంతశాస్త్రం బహువేదితవ్య మల్పశ్చ కాలో బహవశ్చ విఘ్నాః
యత్సారభూతం తదుపాసితవ్యం హంసో యథా క్షీరమివాంబుమిశ్రమ్ ॥

అధీత్య చతురో వేదాన్ ధర్మశాస్త్రాణ్యనేకశః ।
యస్తు బ్రహ్మ న జానాతి దర్వీపాకరసం యథా ॥ **(2)**

శాస్త్రములును, శాస్త్రప్రతిపాదిత పదార్థములును అనంతములై యున్నవి. ఆపదార్థములను నల్పకాలమున దెలిసికొనుటకు సాధ్యము గానేరదు. మఱియు నీపురుషునియొక్క యాయుష్య మత్యంతాల్పమై యున్నది. ఆ యల్పాయుష్యమందును రోగాద్యనేక విఘ్నములు ప్రాప్తము లగుచున్నవి. అట్టి విఘ్నయుక్తాల్పాయుష్యముచే నాశాస్త్రార్థములు తెలియుట కశక్యము. అందువలన, నెట్లు హంసపక్షి జలమిశ్రితక్షీరమునుండి క్షీరమాత్రమునే గ్రహించుచున్నదో, ఆట్లీయధికారిపురుషునిచేతను సర్వశాస్త్రములయొక్క సారమైన యేబ్రహ్మాత్మ రూపార్థమున్నదో, అదియే గ్రహించుటకు యోగ్యమై యున్నది. మఱియు నేపురుషులు చతుర్వేదార్థముల నధ్యయనము చేసియు, ననేకధర్మశాస్త్రార్థముల నధ్యయనము చేసియు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని బ్రహ్మమును దెలియరో ఆపురుషులు దర్వీసమానులై యున్నారు. అనగా దర్వి యనేకవిధ వ్యంజనముల యందుండియు నావ్యంజనములయొక్క రసమును దెలియని యట్లు. అబకకు దర్వి యని పేరు.

మఱియు శ్రుతిస్మృతి రూపములయందు విధించి యుండు కర్మము లేవి గలవో, ఆ కర్మానుష్ఠానములయందే సమగ్రాయుష్యమును గడుపుట యనుష్ఠానవాసన యనబడును. ఆ యనుష్ఠానవాసన నిదాఘుడు గలిగి యుండెను. అచ్చట బుభువను బుషి రెండుమార్లుపదేశము జేసినను నానిదాఘు డనుష్ఠానవాసనచే బ్రహ్మాత్మతత్త్వమును దెలిసికొనక పోయెను. మూడవసారి యాబుభువుయొక్క యుపదేశమువలన నతిక్లేశరూపములైన సర్వానుష్ఠానములను

బరిత్యజించి బ్రహ్మాత్మతత్త్వమును సాక్షాత్కరించుకొనెను. ఈయర్థము విష్ణుపురాణమునందు విస్తరముగా జెప్పబడియున్నది. కావున బూర్వోక్త త్రివిధశాస్త్ర వాసనలును ఆత్మజ్ఞానమునకు బ్రతిబంధకములే యగుచున్నవి.

(12) దేహవాసనా నిరూపణము

ఇక దేహవాసన నిరూపింపబడుచున్నది. ఈ భౌతికస్థూలశరీరమునం దే యభినివేశ మున్నదో అది దేహవాసన యనబడును. ఆ దేహవాసనయును ద్వివిధమై యున్నది. ఒకటి దేహవిషయమై యున్నది, మఱియొకటి దేహ సంబంధిగుణ విషయకమై యున్నది. అందు "మనుష్యో ఽహం బ్రాహ్మణో ఽహమ్ " అను నేవాసన యున్నదో అది దేహవిషయక వాసన యనబడును. మఱియు ద్వితీయ మగు దేహసంబంధిత వాసనయును శాస్త్రీయము, లౌకికమను భేదముచేత ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందు బ్రథమ మగు శాస్త్రీయ వాసనయును ద్వివిధము. ఒకటి గుణాధానప్రయుక్తము, మఱియొకటి దోషనివృత్తిప్రయుక్తము. అందు శాస్త్రవిహితముగా గంగాస్నానాదులచే దేహమునందు సద్గుణములను ధరింపవలయునను నేవాసన యున్నదో, ఆవాసన గుణాధానప్రయుక్తవాసన యనబడును. మఱియు శౌచాచమనాదులచేత దేహముయొక్కదోషముల నివృత్తి జేయవలయు నను నేవాసన యున్నదో ఆవాసన దోషనివృత్తిప్రయుక్త మనబడును.

ఈ ప్రకారముగానే యలౌకిక వాసనగూడ ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందు తైలపానమరీచి (మిరియములు) భక్షణాదులచే దేహమునందు సౌందర్యాది గుణములను ధరింపవలయు నను నేవాసన యున్నదో అది ప్రథమ మగు లౌకిక వాసన యనబడును. మఱియు మలనివర్తకౌషధజలాదులచేత దేహమునం దుండు మలమును నివృత్తి చేయవలయు నను నేవాసన యున్నదో అది ద్వితీయ మగు లౌకికవాసన యనబడును. ఈసర్వదేహవాసనలును జ్ఞానమునకు బ్రతిబంధకము లగుటవలనను జన్మాంతరహేతువు లగుటవలనను, మలినవాసనలే యగుచున్నవి.

మఱియు లోకవాసన, శాస్త్రవాసన, దేహవాసన- అను నీత్రివిధవాసనల కన్నను అన్యముగా జ్ఞానమునకు బ్రతిబంధక మగు మలినవాసన గీతయొక్క

షోడశాధ్యాయమునందు శ్రీభగవంతునిచేత **"దంభో దర్పోఽభిమానశ్చ క్రోధః పారుష్యమేవ చ"** ఇత్యాది వచనములచే దంభదర్పాద్యసురసంపద్రూపముగా జెప్పబడియున్నది. ఈప్రకారముగా స్త్రీపుత్రాది విషయములయొక్క యభిలాష యేది గలదో అదియును మలినవాసనయే యగుచున్నది. ఆ సర్వమాలినవాసనలు జ్ఞానమునకు బ్రతిబంధకము లగుటవలన ముముక్షుజనులచే నివర్తించుటకు యోగ్యములై యున్నవి.

శంక:- ఆ మలినవాసనలయొక్క నివృత్తి యే యుపాయములవలన నగును?

(13) మలినవాసన నివృత్త్యుపాయ నిరూపణము

సమా:- ఆమలినవాసన పూర్వోక్తరీతిగా ననేకప్రకారమై యుండుటవలన వసిష్ఠాదిమునులచే నావాసనలయొక్క నివృత్త్యుపాయములు గూడ ననేక ప్రకారములుగా జెప్పబడియున్నవి. అందు నిత్యానిత్య వస్తువివేకమును, విషయములయందు దోషదృష్టియును, మహాత్ములయొక్క సత్సంగమును, విషయిజనులయొక్క సంగత్యాగమును, మైత్రీకరుణాది విరోధివాసనలయొక్క యుత్పత్తియు- నిత్యాద్యుపాయములచేత నామలినవాసనలయొక్క నివృత్తి యగుచున్నది. అందువలన నా వివేకాద్యుపాయములచేత దనయంతఃకరణమునం దామలిన వాసనలయొక్క యుత్పత్తి కలుగనీయక చేయుట యేది గలదో అదియే యావాసనాక్షయాభ్యాసమై యున్నది. అందు-

"దృశ్యాసంభవబోధన రాగద్వేషాదితానవే ।
రతిర్నవోదితా యాతు బోధాభ్యాసం విదుః పరమ్ ॥"-

ఈదృశ్యమాన సర్వప్రపంచమును అధిష్ఠానాత్మకన్న భిన్నముగా వాస్తవములచే లే దను దృశ్యప్రపంచముయొక్క యసంభవజ్ఞాన మేది గలదో ; ఆజ్ఞానముచేత ప్రపంచరూప విషయాభావమువలన రాగద్వేషాదిరూప వాసనల నివృత్తి కాగా, నీపురుషునకు దన స్వరూపానందానుభవమునం దే దృఢప్రీతి కలుగుచున్నదో, దానిని విద్వాంసులు వాసనాక్షయాభ్యాస మని చెప్పుదురు.

ఇక, అన్యప్రకారముగా నా మలినవాసనా నివృత్త్యుపాయమును బ్రతిపాదించునట్టి వాక్యములు చెప్పబడుచున్నవి. అందు-

"అసంగ వ్యవహారిత్వా ద్భవ భావన వర్జనాత్।
శరీరనాశ దర్శిత్వా ద్వాసనా న ప్రవర్తతే ॥"-

నేను అసంగుడను అను వృత్తియొక్క ప్రవాహరూప వ్యవహార మేది గలదో-ఆవ్యవహారమును నిరంతరము చేయుటవలనను, బ్రపంచస్మరణ, యొక్క పరిత్యాగ మేది గలదో దానిచేతను, నిరంతరము తనశరీరమరణము యొక్క దర్శన మేది, గలదో దానిచేతను రాగాదిరూపము లగు నన్యవాసనలయొక్క ప్రవృత్తి కలుగును. అచ్చట, తన మరణదర్శనమువలన రాగాదిరూప వాసనలు కలుగవను నీయర్థ మన్య గ్రంథములయందు జెప్పబడియున్నది. అందు-

"మస్తక స్థాయినం మృత్యుం యది పశ్యేదయం జనః।
"ఆహారోఽపి న రోచేత కిముతాన్యా విభూతయః ॥"-

తన మస్తకముపై నుండు మృత్యు వేది గలదో,ఆ మృత్యువును నీ పురుషుడు చూచినయెడల ఈపురుషునకు భోజనమునందును బ్రియము కలుగ దను నప్పుడు అన్యవిభూతులయం దెట్లు ప్రియము కలుగును? ఇక నే మనగా, కలుగదు.

ఇక సంసారమునందు దోషప్రతిపాదక వచనములు చెప్పబడుచున్నవి.

దుఃఖం జన్మ జరా దుఃఖం దుఃఖం మృత్యుః పునః పునః।
సంసారమండలం దుఃఖం పచ్యంతే యత్ర జంతవః ॥"-

జన్మము దుఃఖరూపము, జరయు దుఃఖరూపము, పునఃపునర్మరణ మును దుఃఖరూపము, ఇచ్చట విశేషము చెప్పనేల? ఏ సంసారమండలమునందీ సర్వాజ్ఞానిజీవులు మాటిమాటికి జన్మమరణాదులను బొందుచున్నారో, ఆ సర్వ సంసార మండలము దుఃఖరూపమే యగుచున్నది. ఈప్రకారముగా నాత్మకన్న భిన్నమైన సర్వజగత్తును దుఃఖరూప మని చింతన జేయు పురుషునకు రాగద్వేషాది రూప సర్వమలినవాసనలును నివృత్తము లగుచున్నవి.

మఱియు విషయలంపట పురుషుల సంగముయొక్క పరిత్యాగ మేది గలదో అదియును మలినవాసనా నివృత్తి ద్వారమున నీపురుషునకు మోక్షసాధన మగుచున్నది. ఈయర్థము విష్ణుపురాణమందును జెప్పబడియున్నది. అందు

"నిస్సంగతా ముక్తిపదం యతీనాం సంగాదశేషాః ప్రభవంతి దోషాః
ఆరూఢయోగోఽపి నిపాత్యతేఽధః సంగేన యోగీ కిముతాల్పసిద్ధిః ॥"-

విషయాసక్త పురుషసంగ పరిత్యాగరూప నిస్సంగత యేది గలదో ఆనిస్సం గతయే సన్న్యాసుల ముక్తిని బొందుటకు మార్గమై యున్నది ఏకారణముచేత ననగా, ఆవిషయాసక్త పురుషులయొక్క సంగమువలన నీపురుషుని యందు రాగ ద్వేషమోహాది సర్వదోషములు ప్రాప్తము లగుచున్నవి. ఆమలినవాసనా రూప దోషములు యోగారూఢ పురుషునిగూడ నధఃపతనము నొందించుచున్న వను నప్పుడు యోగారోహేచ్ఛ గల పురుషుని నధఃపతన మేల పొందింపదవు?

మఱియు నీతత్త్వవేత్త యగు పురుషుడు సర్వవిధములచేతను విషయ లంపట పురుషులయొక్క సంగమునుండి విముక్తుడు కావలయు నను నీయర్థ మన్యగ్రంథముల యందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

"తస్మాచ్చరేత వై యోగీ సతాం ధర్మ మగర్హయన్ ।
జనా య థావమన్యేర న్గచ్ఛేయుర్నైవ సంగతిమ్ ॥"-

ఈతత్త్వవేత్త యగు పురుషుడు శ్రేష్ఠపురుషులయొక్క ధర్మ ములను దూషింపనివాడై లోకమునందు దన్ను విషయాసక్త పురుషు లవమానించి తనయొద్దకు జేరకుండునట్లు చరింపవలయును.

మఱియు నీయర్థము మహాభారతమందును జెప్పబడియున్నది. అందు

"అహేరివ గణా ద్భీత స్సమ్మానా న్నరకాదివ।
కుణపాదివ చ స్త్రీభ్య స్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః"-

దేహాభిమానిపురుషులు సర్పమును జూచి భయమును బొందు నట్లే, విద్వాంసుడగు పురుషుడు లోకసమూహమును జూచి భయమును బొందు

చున్నాడో; మఱియు లోకులు నరకమునకు భయమును బొందునట్లే విద్వాంసు డగు పురుషుడు సమ్మానమునకు భయమును బొందుచున్నాడో; మఱియు లోకులు మృతశరీరమును జూచి భయమును బొందునట్లే విద్వాంసుడు పురుషుడు స్త్రీజనులను జూచి భయమును బొందుచున్నాడో- ఆవిద్వాంసు డగు పురుషుని దేవతలు బ్రాహ్మణుడని చెప్పుదురు. అనగా జీవన్ముక్తుడని చెప్పుదురు.

మఱియు నుక్తార్థము శ్రీభాగవతమునందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

"సంగం త్యజేత మిథున వ్రతినాం ముముక్షుః ।
సర్వాత్మనా న విసృజే ద్బహిరింద్రియాణి ॥

ఏక శ్చర న్రహసి చిత్త మనంత ఈశే ।
యుంజీత తద్వ్రతిషు సాధుషు చేత్ప్రసంగః॥

స్త్రీణాం తత్సంగినాం సంగం త్యక్త్వా దూరత ఆత్మవాన్।
క్షేమే వివిక్త ఆసీన శ్చింతయే న్మామతంద్రితః ॥"-

ముముక్షుజనులు విషయాసక్త స్త్రీపురుషుల సంగమును సర్వప్రకారముల చేత బరిత్యజింపవలయును. అట్లే చక్షురాద్యేకాదశేంద్రియములను బాహ్యరూపాది విషయములయందు బ్రవర్తింపజేయగూడదు. ఏకారణముచేత ననగా, ఇంద్రియ ములను విషయములయందు బ్రవర్తింపజేయుటవలన మనుభగవంతునిచేతను

"అకుర్వన్విహితం కర్మ నిందితం చ సమాచరన్ ।
ప్రసజ న్నింద్రియార్థేషు నరః పతన మృచ్ఛతి ॥"

అను వచనముచే నరకప్రాప్తి చెప్పబడి యున్నది. మఱేమనగా, ఈముముక్షు వేకాంతదేశమునం దేకాకియై యుండి యపరిచ్ఛిన్నుడైన యీశ్వరుని యందు జిత్తమును జేర్పవలయును. అనగా, నిరంతరము బ్రహ్మధ్యానము జేయవలయును. ఒకవేళ నాచిత్తము తనచంచల స్వభావముచే బరబ్రహ్మమునందు స్థితము కానియెడల నాపరబ్రహ్మమునందు బ్రీతిగల యే మహాత్ము లున్నారో వారలయొక్క సంగము చేయవలయును. మఱియు నీముముక్షుజనులు స్త్రీలయొక్కయు,

స్త్రీలయం దాసక్తులగు పురుషుల యొక్కయు సంగమును దూరముగా బరిత్యజించి యేకాంత దేశమునందు స్థితులై పరమేశ్వరుడ నగు నన్ను **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యని ధ్యానించవలయును.

ఆధ్యానముయొక్క ఫలము స్మృతియందు జెప్పబడి యున్నది. అందు

"అహ మస్మి పరం బ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్య మవ్యయమ్ ।
ఇతి యస్య స్థిరాబుద్ధిః స ముక్తో నాత్ర సంశయః ॥"-

వాసుదేవనామము గల యుత్పత్తి వినాశరహిత పరబ్రహ్మ మేది గలదో ఆపరబ్రహ్మము నేనై యున్నానను స్థిరబుద్ధి గల పురుషుడు ముక్తుడే యగు చున్నాడు.

మఱియు, ఈబ్రహ్మధ్యానముయొక్క ఫలము విష్ణుపురాణమునందు యమునిచేతను మృత్యువును గూర్చి చెప్పబడియున్నది. అందు-

"సకల మిదమహం చ వాసుదేవః పరమపుమా న్పరమేశ్వరః స యేకః ।
ఇతి మతి రచలా భవత్యనంతే హృదయగతే వ్రజ తా న్విహాయ దూరాత్॥"

ఈసర్వజగత్తును, నేనును వాసుదేవస్వరూపములే; ఆవాసు దేవుడు, పరమపురుషుడు, బరమేశ్వరుడు ఏకాద్వితీయుడును ఈ ప్రకారముగా నేపురుషునకు హృదయదేశమునందుండు పరమత్మయం దచలబుద్ధి కలుగు చున్నదో వారలను విడిచి, "ఓమృత్యూ!నీవు దూరముగా బొమ్ము." అనగా పర బ్రహ్మధ్యాన పరాయణులైన పురుషులకు మరల మృత్యువు ప్రాప్తమగుట లేదు. అందువలన నిది సిద్ధ మగుచున్నది. ఏపురుషుడు విషయాసక్త స్త్రీపురుషులయొక్క సంగము పరిత్యజించి బ్రహ్మచింతన చేయుచున్నాడో ఆ పురుషునకు సర్వమలినవాసలు నివృత్తము లగుచున్నవి.

ఇక సత్సంగమునకు వాసనానివృత్తిద్వారమున మోక్షసాధనత్వ ప్రతిపాదక వచనములు చెప్పబడుచున్నవి.

"మహ త్సేవాం ద్వార మాహుర్విముక్తేస్తమో ద్వారం యోషితాం సంగిసంగమ్
మహాంత స్తే సమచిత్తాః ప్రశాంతావిమన్యవః సుహృద స్సాధవో యే ॥"

విద్వాంసు లగు పరుషులు మహా పురుషులయొక్క సంగమ నరకప్రాప్తికి సాధన మనియును జెప్పుదురు. ఇచ్చట మహాపురుషు లనగా, సమచిత్తులు- అనగా సమ మనబడు బ్రహ్మమునందు చిత్తము గలవారును, లేక, శత్రుమిత్రులయందు సమచిత్తము గలవారును, అధికమగు శాంతస్వభావము గలవారును, క్రోధ రహితులును, సుహృదులును అనగా అనుపకారులకు, ఉపకారము జేయు వారును, సాధువులును అనగా శమదమసంపన్నులును- ఇట్టి గుణములతో గూడిన పురుషులే మహాపురుషులని చెప్పబడుదురు. అట్టి మహాపురుషులతో శ్రద్ధాభక్తి పూర్వకమైన సంగ మేది గలదో ఆ సంగముగూడ మలినవాసనా నివృత్తిద్వారమున మోక్షమునకే సాధన మగుచున్నది.

మఱియు స్త్రీ తత్సంగులయొక్క సంగము నరకహేతు వని శాస్త్రమునందు చెప్పబడియున్నది.

"యోషి ద్ధిరణ్యాభరణాంబరాది ద్రవ్యేషు మాయారచితేషు మూఢః ।
ప్రలోభితాత్మా హ్యుపభోగబుద్ధ్యా పతంగవ న్నశ్యతి నష్టదృష్టిః ॥"-

స్త్రీ, సువర్ణము, భూషణము, వస్త్రము ఇత్యాది మాయారచిత పదార్థముల యందు నాసక్తిని బొందిన మనస్సు గల యవివేకిపురుషుడు వివేకదృష్టి లేని కారణముచే నాపదార్థములయం దుపభోగబుద్ధిచేత బతంగమువలె నాశము బొందుచున్నాడు.

(14) మైత్ర్యాది శుభవాసనా నిరూపణము

ఇక మైత్రీకరుణా విరోధివాసనలచే మలినవాసనానివృత్తి చెప్పబడుచున్నది. ఆ మైత్ర్యాది విరోధివాసనలు పతంజలి భగవానులచే యోగసూత్రమునందు జెప్పబడియున్నవి. అందు సూత్రము- **"మైత్రీకరుణా ముదితోపేక్షాణాం సుఖదుఃఖ పుణ్యాపుణ్యవిషయాణాం భావనాత శ్చిత్తప్రసాదనమ్"**- మైత్రి,కరుణ, ముదిత, ఉపేక్ష- అను నీనాల్గింటిచే శుభవాసనలు గలుగుచున్నవి. అందు సుఖిప్రాణులయం దీసర్వులును మనవారలే యనుభావన యేది గలదో అది మైత్రి యనబడును.

మఱియు దుఃఖి ప్రాణులయందు మనకు దుఃఖము కలుగగూడ దనున ట్లీప్రాణులకును దుఃఖము కలుగగూడ దను భావన యేది గలదో అది కరుణ యనబడును. మఱియు బుణ్యవంతు లగు పురుషులను జూచి కలుగు ప్రసన్నత యేది గలదో అది ముదిత యనబడును. పాపవంతు లగు పురుషులయందు గలుగు నుదాసీనత్వ మేది గలదో అది యుపేక్ష యనబడును. ఈవిధమైన మైత్ర్యాది చతుర్విధ భావనలు గల పురుషునకు రాగద్వేషాసూయా మదమాత్సర్యాది సర్వమలినవాసలు నివృత్తము లగుచున్నవి. దానివలన నీపురుషునకు జిత్తశుద్ధి కలుగుచున్నది. ఈప్రకారము గీతయొక్క షోడశాధ్యాయమునందు శ్రీభగవంతునిచే-

"అభయం సత్త్వసంశుద్ధిర్ జ్ఞానయోగ వ్యవస్థితిః
దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయస్తప ఆర్జవమ్॥ (1)

అహింసా సత్య మక్రోధ స్త్యాగ శ్శాంతి రపైశునమ్ ।
దయాభూతేష్వలోలత్వం మార్దవం హ్రీ రచాపలమ్ ॥ (2)

తేజః క్షమా ధృతి శ్శౌచ మద్రోహో నాతిమానితా ।
భవంతి సంపదం దైవీ మభిజాతస్య భారత! ॥ (3)

అను నీమూడు శ్లోకములచే జెప్పబడి యుండు దైవసంపద యేది గలదో ఆ దైవసంపద్రూపవిరోధి వాసనలయొక్క యభ్యాసముచేత దంభదర్పాద్యాసుర సంపద్రూప మలినవాసనలు నివృత్తము లగుచున్నవి.

ఈప్రకారముగానే గీతయొక్క త్రయోదశాధ్యాయమునందు శ్రీభగవంతునిచే

అమానిత్వ మదంభిత్వ మహింసా క్షాంతి రార్జవమ్ ।
ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్యమాత్మవినిగ్రహః ॥ (1)

ఇంద్రియార్థేషు వైరాగ్యమనహంకార ఏవ చ ।
జన్మమృత్యు జరావ్యాధి దుఃఖదోషానుదర్శనమ్ ॥ (2)

అసక్తి రనభిష్వంగః పుత్రదార గృహాదిషు ।
నిత్యం చ సమచిత్తత్వ మిష్టానిష్టోపపత్తిషు ॥ (3)

మయి చానన్యయోగ్యేన భక్తి రవ్యభిచారిణీ।
వివిక్తదేశసేవిత్వమరతి ర్జనసంసది ॥ (4)

అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనమ్ ।
ఏతద్జ్ఞాన మితిప్రోక్త మజ్ఞానం యదతోఽన్యథా ॥ (5)

అను నీయైదుశ్లోకములచే జెప్పబడిన యమానిత్వాదంభిత్వాది జ్ఞాన సాధనము లగు మానదంభాదికముల నివృత్తి యగుచున్నది. 'ఈగీతాశ్లోకార్థములు గూఢార్థదీపికయందు మాచే విస్తరముగా నిరూపింపబడియున్నవి. వాని నచ్చట తెలియవలయును. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచ్చట విరమించితిమి.'

ఈరీతిగా నావిద్వత్సన్న్యాసి యెప్పుడు సంకల్ప పూర్వకముగా మైత్ర్యాది శుభవాసనలను, దైవసంపత్తును, అమానిత్వాదిధర్మములను, అభ్యాసముచేత సంపాదించుచున్నాడో- అప్పుడే వానికి సూర్యోదయముచే నంధకారము నివృత్త మగునట్లు పూర్వోక్త సర్వమలినవాసనలు నివృత్తము లగుచున్నవి.

(15) అజిహ్వాత్వాది నిరూపణము

తదనంతర మావిద్వత్సన్న్యాసి యజిహ్వాత్వాది షడ్ధర్మములను అభ్యాసము చేత సంపాదింపవలయును. ఆ యజిహ్వాత్వాది ధర్మములు స్మృతియందు జెప్పబడి యున్నవి. అందు

"అజిహ్వాష్షండకః పంగు రంధో బధిర ఏవ చ ।
ముగ్ధశ్చ ముచ్యతే భిక్షు షడ్భి రేతైర్న సంశయః ॥"-

అజిహ్వాత, షండత, పంగుత, అంధత, బధిరత, ముగ్ధత- అను నీషడ్ధర్మము లను సేవించుటవలన సన్న్యాసి జీవన్ముక్తిని బొందుచున్నాడు. అందు వలన సన్న్యాసి యాషడ్ధర్మముల నవశ్యము సంపాదింపవలయును.

ఇక, అజిహ్వాత్వాది షడ్ధర్మములయొక్క లక్షణములు క్రమముగా శాస్త్ర ప్రమాణముచేత నిరూపింపబడుచున్నవి. అజిహ్వాలక్షణము-

"ఇద మిష్ట మిదం నేతి యోఽశ్నన్న పివసజ్జతే ।
హితం సత్యమితం వక్తి తమజిహ్వ ప్రచక్షతే ॥"-

ఏసన్న్యాసి యన్నాదులను భక్షించినను ఈయన్నము స్వాదువు, ఈయన్న మస్వాదు వని తలంపడో;హితము, సత్యము, మితము నగు వచనము నుచ్చరించుచున్నాడో ఆసన్న్యాసి యజిహ్వ డనబడును. షండలక్షణము-

"అద్య జాతాం యథా నారీం తథా షోడశవార్షికీమ్ ।
శతవర్షాం చ యో దృష్ట్వా నిర్వికార స్స షండకః"-

ఈ దినమందు జన్మించిన యతిబాలిక యగు స్త్రీని జూచినను శతవర్షములు గల యతివృద్ధస్త్రీని జూచినను ఎట్లు కామవికారము కలుగుట లేదో, అట్లే సన్న్యాసి షోడశవర్షములు గల యౌవనస్త్రీని జూచినను గామవికారరహితు డగు చున్నాడో- ఆ సన్న్యాసి షండు డనబడును. నపుంసకునకు షండుడని నామము. పంగులక్షణము-

" భిక్షార్థమటనం యస్య విణ్మూత్రకరణాయ చ ।
యోజనా న్న పరం యాతి సర్వథా పంగు రేవ సః ॥"-

ఏసన్న్యాసి భిక్షకొఱకును, మలమూత్రములను విసర్జించుట కొఱకు బోవువాడును; వేఱొకప్రయోజనముకొఱకు బోవనివాడును, మఱియు నేసన్న్యాసి యొకయోజనదూరమున కధికముగా బోవనివాడును నగుచున్నాడో- ఆసన్న్యాసి పంగు వనబడును. అంధలక్షణము-

"తిష్ఠతో వ్రజతో వాఽపి యస్య చక్షుర్న దూరగమ్ ।
చతుర్యుగాం భువం త్యక్త్వా పరివ్రాట్సోఽంధ ఉచ్యతే ॥"-

ఏసన్న్యాసియొక్క చక్షురింద్రియ మతడు నిలిచి యున్నను, లేక నడచు చున్నను జతుర్యుగప్రమాణము గల భూమిని విడిచి దూరము బోవుట లేదో- యాసన్న్యాసి యంధు డనబడును. ఇచ్చట నాలుగుమూరలు యుగ మన బడును. పదునాఱుమూరలు గల పరిమాణము చతుర్యుగ మనబడును. బధిరలక్షణము-

"హితాహితం మనోరామం వచశ్శోకవహం చ యత్।
శ్రుత్వాఽపి న శృణో తీవ బధిర స్స ప్రకీర్తితః ॥"-

ఏసన్న్యాసి హర్షమును గలిగించునట్టి యనుకూల వచనములను, శోకమును గలిగించు నట్టి ప్రతికూల వచనములను వినియును వినని యట్లుండునో అనగా హర్షశోకములను బొందనివాడో- ఆసన్న్యాసి బధిరు డన బడును. ముగ్ధలక్షణము-

"సాన్నిధ్యే విషయాణాం సమర్థోఽవికలేంద్రియః।
సుప్తవద్వర్తతే నిత్యం స భిక్షు ర్ముగ్ధఉచ్యతే ॥"-

భావము॥ విషయములను సమీపించినప్పుడే సన్న్యాసి. వాని ననుభవించుటకు సమర్థుడయ్యును, సర్వేంద్రియములచే సంపన్నుడయ్యును, ఆవిషయముల యందు బ్రవర్తింపక సుప్తపురుషునివలె ఆవిషయములనుండి యుపరామమును బొందియున్నాడో- ఆ సన్న్యాసి ముగ్ధ డనబడును.

ఈప్రకారముగా నజిహ్వత్వాది షడ్ధర్మములయొక్క యభ్యాసానంతరము చిన్మాత్రవాసనాభ్యాసము చేయవలయును.

(16) చిన్మాత్ర వాసనా నిరూపణము

అచ్చుట, ఈ నామరూపాత్మక సర్వజగత్తు చైతన్యమునందు గల్పిత మగుట వలన స్వతస్సత్తాస్ఫురణరహితమై యున్నది. అందువలన నధిష్ఠానచైతన్యము యొక్క సత్తాస్ఫురణ పూర్వకముగానే జగత్తుయొక్క సత్తాస్ఫురణము లున్నవి. ఈరీతిగా జగత్తునందు నామరూపము లను రెండంశములయొక్క మిథ్యాత్వ నిశ్చయమువలన నుపేక్ష చేసి సర్వతః పరిపూర్ణమైన అస్తి భాతి ప్రియః రూపాధిష్ఠాన చైతన్యము నేనను నిరంతరభావన యేది గలదో అది చిన్మాత్రవాసన యనబడును.

ఆ చిన్మాత్రవాసనయును ద్వివిధము. ఒకటి కర్తృకర్మకరణములను త్రిపుటి యొక్క స్మరణతో గూడిన చిన్మాత్రవాసన, మఱియొకటి త్రిపుటీస్మరణరహిత కేవల చిన్మాత్రవాసన. అందు, నే నీసర్వజగత్తును నామనస్సుచేత చిన్మాత్ర రూపముగా దెలిసికొనుచున్నాను అని యీప్రకారముగా జేయబడిన భావన యేది

గలదో ఆభావన ప్రథమ మగు త్రిపుటీపూర్వక చిన్మాత్రవాసన యనబడును.

ఈచిన్మాత్రవాసనకు సంప్రజ్ఞాత సమాధికోటియం దంతర్భావ మున్నది. అనగా, ఈప్రథమచిన్మాత్రవాసననే యోగశాస్త్రజ్ఞులు సంప్రజ్ఞాత్యసమాధి యందురు. మఱియు, కర్తృకర్మకరణాఖ్య త్రిపుటీ స్మరణరహితముగా చిన్మాత్రము నేను అనుభావన యేది గలదో, యాభావన కేవలచిన్మాత్రవాసన యనబడును. ఈ కేవల చిన్మాత్రవాసన కసంప్రజ్ఞాత సమాధికోటియం దంతర్భావ మున్నది. అనగా, ఈకేవలచిన్మాత్రవాసననే యోగశాస్త్రజ్ఞుల సంప్రజ్ఞాతసమాధి యందురు.

సర్వజగత్తునకు జిన్మాత్రరూపత్వము శుక్రునిచే బలినిగూర్చి చెప్పబడి యున్నది. అందు-

"చిదిహాస్తీహ చిన్మాత్రం సర్వం చిన్మయ మేవ తత్ ।
చిత్త్వం చిదహ మేతే చ లోకాశ్చిదితి సంగ్రహః ॥"-

ఓ రాజా! ఈసర్వజగత్తునందు జైతన్యమే యధిష్ఠానరూపముచే వ్యాప్తమై యున్నది. అందువలన నీసర్వజగత్తును జైతన్యమాత్రమే, నీవును జైతన్యరూపుడవే, నేనును జైతన్యరూపుడనే, ఈసర్వలోకమును జైతన్యరూపమే- ఈప్రకారముగా జిన్మాత్రవాసనను దృఢముగా నభ్యసింపగా బూర్వోక్త సర్వ మలిన వాసనలును నివృత్తము లగుచున్నవి. ఇదియే వాసనాక్షయాభ్యాసము.

(17) మనస్సుయొక్క స్వరూపనిరూణము

ఇక మనోనాశము జెప్పుటకొఱకు బ్రథమమున మనస్సుయొక్క స్వరూపము చెప్పబడుచున్నది. లాక్షాసువర్ణాదులవలె సావయవమును, గామాదివృత్తి రూపముగా బరిణమించునదియు నైన యే యంతఃకరణ మున్నదో, ఆయంతఃకరణమే మననరూప మగుటవలన మనస్సని చెప్పబడును. ఆ మనస్సు సత్త్వరజస్తమో నామక త్రిగుణరూపమై యున్నది. ఎట్లనగా, సత్త్వరజస్తమస్సు లను త్రిగుణములకు గ్రమముగా వికారరూపము లగు సుఖదుఃఖమోహాము లను త్రివిధధర్మము లున్నవి. ఆత్రివిధధర్మములును మనస్సు నాశ్రయించుకొనియే ప్రతీతములగు చున్నవి.

అందువలన నామనస్సునందు సత్త్వాదిత్రిగుణ రూపత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది. ఆమనస్సు రాజసతామసవృత్తులచే వృద్ధి పొందినదై యతిస్థూల మగుచున్నది. ఆస్థూలమన స్స్వాత్మసాక్షాత్కారముకొఱకు యోగ్యమగుట లేదు. ఏలయన, దుర్విజ్ఞేయ మగుటవలన నాత్మ యతిసూక్ష్మమై యున్నది. అట్టి సూక్ష్మ మగు నాత్మను స్థూలమనస్సుచే సాక్షాత్కరించుకొనుటకు సాధ్యము కాదు. స్థూల మగు కుద్దాలముచే సూక్ష్మ మగు వస్త్రము కుట్టుటకు సాధ్యము గాక సూక్ష్మమగు సూచి (సూది) చేతనే యెట్లు కుట్టబడుచున్నదో, అట్లే సూక్ష్మమనస్సుచేతనే సూక్ష్మ మగు నాత్మ సాక్షాత్కారింపబడుచున్నది.

మఱియు **"దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః"** అను శ్రుతియును అతిసూక్ష్మ మగు బుద్ధిచేతనే యాత్మసాక్షాత్కారము కలుగు నని చెప్పుచున్నది. అందువలన నాత్మసాక్షాత్కారముకొఱకు మనస్సుయొక్క సూక్ష్మత్వ మవశ్య మపేక్షితమై యున్నది. ఆ మనస్సుయొక్క సూక్ష్మత్వము రాజసతామస వృత్తులయొక్క నిరోధముచేత సిద్ధించుచున్నది. అందువలన నావృత్తులను నిరోధించి మనస్సుయొక్క సూక్ష్మత్వమును సంపాదించుట యేది గలదో అదియే మనోనాశమై యున్నది.

ఇచ్చట దాత్పర్య మేమనగా ఆమనోనాశము అరూపనాశము, సరూప నాశమను భేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది.. అందు మనస్సునకు బునరు త్థానము లేక స్వరూపముచేత నాశ మేది గలదో అది యరూపనాశ మనబడును. మఱియు స్వరూపముచే నామనస్సున్నను ఉపాయముచే నా మనోవృత్తులయొక్క నాశమేది గలదో యది సరూపనాశ మనబడును. అచ్చట మనస్సుయొక్క యరూప నాశముచేత నైననో యీతత్త్వవేత్త యగు పురుషునకు విదేహముక్తి కలుగుచున్నది. మఱియు మనస్సుయొక్క సరూపనాశముచేత జీవన్ముక్తి కలుగుచున్నది. అందువలన మనోనాశశబ్దముచేత నిచ్చట సరూపమనోనాశమే వివక్షితమై యున్నది.

(18) వృత్తినిరోధ నిరూపణము

శంక:- రాజస తామస వృత్తులను నిరోధించి మనస్సుయొక్క సూక్ష్మతను

సంపాదించుట మీరు మనోనాశ మని చెప్పితిరి. ఆవృత్తులయొక్క నిరోధ మే యుపాయముచేత నగును?

సమా:- ఆవృత్తులయొక్క నిరోధోపాయము వసిష్ఠభగవానులచే జతుర్విధముగా జెప్పబడియున్నది. అందు-

"అధ్యాత్మవిద్యాధిగమో సాధుసంగమ ఏవ చ ।
వాసనా సంపరిత్యాగః ప్రాణస్పందనిరోధనమ్ ॥ (1)
ఏ తాస్తు యుక్తయః పుష్టాః సంతి చిత్తజయే కిల॥ (2)

అధ్యాత్మవిద్యాధిగమము, సాధుసంగమము, వాసనాసం పరిత్యాగము, ప్రాణస్పందనిరోధనము- అను చతుర్విధోపాయములు చిత్తమును జయించుటకు బ్రబలకారణములై యున్నవి.

అచ్చట ప్రత్యగాత్మను బ్రహ్మరూపముగా జెప్పునట్టి యేవిద్య యున్నదో, అది యధ్యాత్మవిద్య యనబడును. ఆయధ్యాత్మవిద్యయొక్క ప్రాప్తి యేది గలదో, అది యధ్యాత్మవిద్యాధిగమమై యున్నది. అదియును జిత్తజయమునకు సాధనమై యున్నది. ఎట్లనగా, ఈనామరూపాత్మక సర్వజగత్తు మిథ్యయే, నేనే సర్వత్ర పరిపూర్ణుడను, బరమానందుడను, ఏకరసుండను, నాకన్న భిన్నముగా వేఱొక కారణకార్యములు లేవు. నేనే సర్వరూపుడను- అను నధ్యాత్మవిద్య ప్రాప్తము కాగా దత్త్వవేత్త యగు పురుషుడు సర్వదృశ్యప్రపంచమును మిథ్యారూపముగా దెలియుచున్నాడు. నావిద్వాంసునియొక్క మనస్సు దృశ్యప్రపంచమందును బ్రవర్తింపదు. మఱియు నాత్మ యైననో మనోవాక్కుల కవిషయమై యున్నది. అందువలన నాత్మయందును ఆ మనస్సునకు బ్రవృత్తి కలుగుట లేదు. ఈప్రకారముగా నాంతరబాహ్య ప్రవృత్తి రహిత మైన యామనస్సు సర్వవృత్తుల యొక్క యనుదయమువలన నింధనరహిత మగు నగ్నివలె స్వాధిష్ఠానరూప కారణమందు లయమొందుచున్నది. అందువలన నధ్యాత్మవిద్యయొక్క ప్రాప్తి మనోనాశమునందు ముఖ్యకారణమై యున్నది.

మఱియు నేపురుషుడు బుద్ధిమాంద్యముచేత నాయధ్యాత్మవిద్యను

సంపాదించుటయం దసమర్థుడై యున్నాడో, ఆ పురుషునిగూర్చి ద్వితీయ మగు సాధుసంగమ ముపాయమై యున్నది. ఏలాగున ననగా, మహాత్ములగు పురుషు లీయధికారి పురుషుని మాటిమాటికి బ్రత్యగాత్మయొక్క బ్రహ్మరూత్వమును జగన్మిథ్యాత్వమును స్మరింపజేయుచున్నారు. అట్లే బోధించుచున్నారు. దానిచేత నీయధికారిపురుషున కధ్యాత్మవిద్య ప్రాప్తమై మనోనాశము కలుగుచున్నది. అందువలన సాధుసంగముగూడ నధ్యాత్మవిద్యయొక్క ప్రాప్తిద్వారమున మనో నాశమున కుపాయమై యున్నది.

మఱియు నేపురుషుడు విద్యామదము, ధనమదము, కులమదము, ఆచారమదము- ఇత్యాది మదములతో గూడినవాడై సాధుసంగముగూడ జేయ నశక్తుడో; ఆ పురుషునిగూర్చి మనోనిరోధమునకు వాసనా సంపరిత్యాగరూపో పాయము చెప్పబడియున్నది. ఇచ్చట వివేకముచే విద్యామదాదిరూప మలిన వాసనా నివర్తన మేది గలదో అది వాసనాసంపరిత్యాగ మనబడును.

(19) విద్యామదాదుల స్వరూపమును, దన్నివర్తక వివేక స్వరూపమును నిరూపించుట

ఇక, ఆవిద్యామదాదులయొక్క స్వరూపమును, వానిని నివృత్తిచేయు వివేకముయొక్క స్వరూపమును జెప్పబడుచున్నది. ఈభూతలమునందు నేనొక్కడనే పండితుడను, నాకన్న వేఱొకపండితుడు లేడు, ఏపురుషుడు పండితు డనబడు చున్నాడో వాని కేమియు దెలియదు ఈప్రకారమైన మానసాభిమాన మేది గలదో ఆయభిమానము విద్యామద మనబడును. ఆవిద్యామద మీవిధమైన వివేకమువలన నివృత్త మగుచున్నది. అది యేవిధ మనగా, పండితత్వాభిమానము గల బాలాకి, శాకల్యాదులకును అజాతశత్రు యాజ్ఞవల్క్యాది విద్వాంసులచే బరిభవము గలిగెను.

మనుష్యుల మొదలు శ్రీదక్షిణామూర్తిపర్యంతము తారతమ్యముచేత విద్యయొక్క యుత్కర్షము చూడబడుచున్నది. సర్వులకు నాదిగురు వగు శ్రీదక్షిణా మూర్తి యగు సదాశివునియందే నిరతిశయ మగు విద్యయొక్క యుత్కర్ష మున్నది.

తదితర సర్వపండితులయందు నతిశయ మగు విద్యయొక్క యుత్కర్ష మున్నది. అందువలన నాకుగూడ నధికులైన కొందఱు పండితులచేత బరాభవము కలుగు నని నిరంతరము చింతన చేయుటవలన నావిద్యామదము నివృత్త మగుచున్నది.

మఱియు నేనే ధనవంతుడను, నాకు సమానుడైన ధనవంతు డెవ్వడును లేడను నే మానసాభిమాన మున్నదో అది ధనమద మనబడును. ఆ ధనమదము కూడ నీప్రకారమైన వివేకముచే నివృత్త మగుచున్నది. ఆ ప్రకార మెట్లనగా, లక్షపతి పురుషునిచే జేయబడిన యే వ్యవహార మున్నదో ఆ వ్యవహార మలక్షపతిపురుషుని యందు సంభవింపదు. అందువలన లక్షపతి పురుషునిచేత నలక్షపతిపురుషునకు బరాభవము కలుగుచున్నది. ఈరీతిగా కోటిపతిపురుషునిచేత నాలక్షపతి పురుషునకు బరాభవము కలుగుచున్నది. నాది యెంతమాత్రము? నాకన్న నధికులగు కుబేరసమాను లైన బహుధనవంతు లున్నారు. ఈప్రకారముగా నిరంతరము చింతన చేయుటవలన నాధనమదము నివృత్త మగుచున్నది.

ఈరీతిగానే నాకులము సర్వకులములకన్న శ్రేష్ఠ మను నభిమానరూపమగు కులమదమును, నాయొక్క యాచారము సర్వాచారములకన్న శ్రేష్ఠ మను నభిమానరూప మగు నాచారమదము నను నీ ద్వివిధమదములును దత్తద్యోగ్య మగు వివేకమువలన నివృత్తము లగుచున్నవి. ఈప్రకారమైన వివేకముచేత నేపురుషుడు విద్యామదాది మలినవాసనలను నివర్తించుచున్నాడో; ఆపురుషునకు సాధుసంగమాదులయొక్క ప్రాప్తివలన నామనోనాశము సిద్ధించుచున్నది. అందు వలన నావాసనాసంపరిత్యాగముగూడ మనోనాశమున కుపాయమ్మై యున్నది.

మఱియు నామలినవాసనలయొక్క యతిప్రబలతవలన నేపురుషుడుక్త వివేకముచే నా వాసనలను బరిత్యజించుటయందు సామర్థ్యము లేనివాడగు చున్నాడో; ఆపురుషునిగూర్చి శాస్త్రములు ప్రాణస్పందనిరోధరూ పోపాయము జెప్పియున్నవి. అనగా నా పురుషునకు ప్రాణనిరోధముచేత మనోనాశము సిద్ధించు చున్నది.

(20) ప్రాణనిరోధోపాయ నిరూపణము

ఇక, ప్రాణనిరోధోపాయము నిరూపింపబడుచున్నది. అందు-

"ప్రాణాయామదృఢాభ్యాసా ద్యుక్త్యా చ గురుదత్తయా ।
ఆసనాశన యోగేన ప్రాణస్పందో నిరుధ్యతే ॥"-

యోగాభ్యాసము జేయు గురువువలన బొందబడిన యే యుక్తి యున్నదో ఆయుక్తిచేత జేయబడిన ప్రాణాయామముయొక్క దృఢాభ్యాస మేది గలదో ఆ యభ్యాసముచేతను, ఆసనయోగముచేతను, అశనయోగముచేతను బ్రాణముల యొక్క గతి నిరుద్ధ మగుచున్నది.

ఇక, ఈశ్లోకార్థము విస్తరముగా నిరూపింపబడుచున్నది. దానియందు బ్రథమమున బ్రాణాయామముయొక్క విభాగము చెప్పబడుచున్నది. ఆప్రాణాయామము పూరకము, రేచకము, కుంభక మను భేదముచేత ద్రివిధ మగుచున్నది. అందు వామనాసికచేత బాహ్యవాయువు నాంతరమునకు బూరించుట పూరక మనబడును. దక్షిణనాసికచే నాంతరవాయువును బాహ్యమునకు విడుచుట రేచక మనబడును. ఆప్రాణవాయువును నిలుపుట కుంభక మనబడును.

మఱియు నా కుంభకముకూడ నాంతర బాహ్యభేదముచే ద్వివిధమై యున్నది. అందు పూరింపబడిన ప్రాణవాయువును హృదయదేశమందు నిలుపుట యాంతర కుంభక మనబడును. రేచింపబడిన ప్రాణవాయువును శరీరముయొక్క బాహ్యదేశమందు నిలుపుట బాహ్యకుంభక మనబడును. అచ్చట, (16) షోడశమాత్రలచే పూరింపవలయును.(32) ద్వాత్రింశన్మాత్రలచే రేచింపవలయును. (64) చతుష్షష్టిమాత్రలచే గుంభకము చేయవలయును. అనగా పూరకమునకన్న ద్విగుణము రేచింపవలయును. రేచకముకన్న ద్విగుణము కుంభింపవలయును. ఇచ్చట మాత్ర యనగా గాలపరిమాణమై యున్నది. ఇది యాత్మపురాణముయొక్క యేకాదశాధ్యాయమునందు విస్తరముగా జెప్పబడియున్నది. ఈవిధమైన ప్రాణాయామాభ్యాసమువలన నా ప్రాణగతి నిరుద్ధ మగుచున్నది. ఆప్రాణనిరోధము వలన మనోనాశము కలుగుచున్నది.

మఱియు బ్రాణాయామమునకు బ్రాణనిరోధ ద్వారమున మనోనాశము యొక్క యుపాయత్వము శ్రుతియందును జెప్పబడియున్నది. అది యెట్లనగా- యోగులు ద్వివిధులై యున్నారు. దైవసంపద్రూప శుభవాసన గలయోగి యొకడు, దైవసంపద్రహితుడై యాసుర సంపద్రూప మలినవాసన గల యోగి మఱియొకడు. అందు బ్రథము డగు యోగి కైననో శ్రుతిపూర్వమంత్రముచేత నిరంతర బ్రహ్మచింతనారూప రాజయోగము నుపదేశించుచున్నది. అపూర్వ మంత్ర మేది యనగా-

"త్రిభి రున్నతం స్థాప్య సమం శరీరం హృదీంద్రియాణి మనసా సన్నివేశ్య బ్రహ్మోడుపేన ప్రతరేత విద్వాన్ స్రోతాంసి సర్వాణి భయావహాని ॥" -

ఈ విద్వాంసుడగు యోగి యేకాంతదేశమందు బవిత్రాసనముపై దన శరీరమును గటిగ్రీవాది దేశములతో సమముగా నిలిపి, తనహృదయ దేశమునందు మనస్సహిత సర్వేంద్రియములను నిరోధించి, **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యని నిరంతరము చింతన చేయవలయును. ఆ బ్రహ్మచింతనా రూపనౌకచేత నావిద్వాంసుడగు యోగి భయమును బ్రాప్తింపజేయునట్టి మాయారూప నదీప్రవాహమును దరింపవలయును.

మఱియు ద్వితీయ మగు యోగినిగుఱించియో శ్రుతి ద్వితీయమంత్రము చేత బ్రాణనిరోధోపాయరూప హఠయోగము నుపదేశించుచున్నది. ఆద్వితీయమంత్ర మేది యనగా-

"ప్రాణా న్ప్రపీడ్యే హ స యుక్తచేష్టః క్షీణే నాసికయోచ్ఛ్వసీత ।
దుష్టాశ్వయుక్త మివ వాహ మేవం విద్వాన్మనోపధారయే దప్రమత్తః॥"-

యుక్తాహార విహారాదికచేష్టలు గల యోగి పూర్వోక్త పూరక రేచక కుంభక క్రమముగా బ్రాణాయామము చేసి ప్రాణగతినిరోధము దుష్టాశ్వ యుక్తరథమున బలాత్కారముగా శ్రేష్ఠమార్గమునందు నిలుపుచున్నాడో; అట్లు ప్రమాదరహితుడైన విద్వాంసుడగు యోగి దుష్టేంద్రియ యుక్తమనస్సును విషయములనుండి నివర్తించి యానందైకరస బ్రహ్మమునందు నిలుపవలయును. అనగా ఆ బ్రహ్మమునందు జిత్తము నేకాగ్రము జేయవలయును.

(21) ఆసనయోగము

ఇక, ఆసనయోగము నిరూపింపబడుచున్నది. ఆసనయోగముయొక్క స్వరూపము, సాధనము, ఫలము, అను నీమూడును పతంజలిభగవానులచేత గ్రమముగా **"స్థిరసుఖమాసనమ్; ప్రయత్నశైథిల్యానంత సమాపత్తిభ్యామ్, తతో ద్వయం ద్వా నభిఘాత:"** అను నీత్రివిధసూత్రములచే జెప్పబడియున్నది. ఆ త్రివిధసూత్రములయొక్క తాత్పర్య మేమనగా చలనరహితమును; సుఖము నిచ్చునట్టిదియు నైన యాసన మేది గలదో, అదియే యోగమున కంగ మైన యాసన మనబడును. ఆయాసనము ప్రయత్న శైథిల్యము, అనంతసమాపత్తి అను రెండు సాధనములచేత సిద్ధ మగుచున్నది. అందు లౌకికవైదిక కర్మములయొక్క త్యాగ మేదిగలదో, అది ప్రయత్నశైథిల్య మనబడును. ఏ పురుషుడు లౌకిక వైదిక మార్గములయందు బ్రవర్తించుచున్నాడో; ఆ పురుషున కాస్థిరాసనము కలుగనేరదు. అందువలన నాలౌకికవైదిక కర్మములయొక్క త్యాగముగూడ నాయాసనమునకు సాధనమై యున్నది. మఱియు నే యనంతభగవంతుడు తన సహస్రఫణములపై నీపృథివిని ధరించి వర్తించుచున్నాడో; ఆ యనంతభగవంతుడు నేను అను చింతనే యేది గలదో అది యనంతసమాపత్తి యనబడును. ఈయనంత సమాపత్తిచేత నాసనప్రతిబంధకము లగు దురితములు నశించుచున్నవి. ఆయాసన జయము వలన నీయోగికి శీతోష్ణాది ద్వంద్వములయొక్క తాడనము కలుగదు. అనగా శీతోష్ణాది ద్వంద్వములయొక్కనివృత్తి యేది గలదో అదియే, ఆయాసన యోగమునకు ఫలమై యున్నది.

(22) అశనయోగ నిరూపణము

ఇక, అశనయోగము చెప్పబడుచున్నది. అందు-

"ద్వౌ భాగౌ పూరయే దన్నై ర్జలే నైకం ప్రపూరయేత్ ।
మారుతస్య ప్రచారార్థం చతుర్థమవశేషయేత్ ॥"-

యోగాభ్యాసము చేయునట్టి పురుషుడు తన యుదరమును రెండుభాగము లన్నముచేతను, ఒక్కభాగము జలముచేతను నిండింపవలయును, మఱియు

ప్రాణవాయువు సుఖముగా సంచరించుటకొఱకు నొకభాగము నూరక యుంచవలయును, ఆ ప్రకారమైన ప్రాణాయామము ఆసనయోగము, అశన యోగము అను మూటిచే బ్రాణగతికి నిరోధము కలుగుచున్నది. ఆప్రాణమునకు నిరోధము కలుగగా సర్వచిత్తవృత్తులు నిరోధము లగుచున్నవి. ఏ కారణముచేత ననగా, చిత్తవృత్తులయొక్క యుదయము ప్రాణగతియొక్క యధీనమే యగుచున్నది.

ఇచ్చట దాత్పర్య మేమనగా, ఏపదార్థ మేవస్తువుయొక్క యధీన మగు చున్నదో; ఆపదార్థ మావస్తువుయొక్క నిరోధ మగునప్పుడు నిరుద్ధ మగుచున్నది. ఎట్లు పటము తంతువులయొక్క యధీన మగుటవలన నాతంతువులు నిరుద్ధ ములు కాగా, నాపటము నిరుద్ధ మగుచున్నదో; మఱియు నెట్లు బాహ్యేంద్రియ ములు చిత్తముయొక్క యధీనము లగుటవలన జిత్తము నిరుద్ధము కాగా నాయింద్రియములు నిరుద్ధము లగుచున్నదో; అట్లే చిత్తవృత్తులు ప్రాణగతి కధీనము లగుటవలన బ్రాణము నిరుద్ధము కాగా నా చిత్తవృత్తులు నిరుద్ధము లగుచున్నవి. తదనంతరము స్వభావముగానే యాత్మానాత్మాకార మగు నంతః కరణ మేది యున్నదో ఆ యంతఃకరణ మనాత్మాకార వృత్తులు నిరుద్ధముగా కాగా నేకాత్మాకారమే యగుచున్నది. ఈప్రకారమైన చిత్తవృత్తులయొక్క నిరోధ మేది గలదో ఆనిరోధమే మనోనాశమని చెప్పబడును.

ఇట్టి మనోనాశము ప్రాప్తము కాగా నీవిద్వాంసుడగు పురుషున కాత్మైకా కార మనస్సుచేత నానందైక రసాపరిచ్ఛిన్నరూప ప్రత్యగాత్మయొక్క యనుభవము కలుగుచున్నది. ఉక్తార్థము పూర్వవృద్ధాచార్యులచే

"ఆత్మానాత్మాకారం స్వభావతో ఉవస్థితం సదాచిత్తమ్ ।
ఆత్మైకాకారతయా తిరస్కృతానాత్మదృష్టి విదధీత ॥"

అను శ్లోకముచేత జెప్పబడియున్నది.

పూర్వోక్తవృత్తులయొక్క నిరోధమును బాతంజలశాస్త్రజ్ఞులు యోగ మని చెప్పుచున్నారు. అందు బతంజలిసూత్రము- **"యోగ శ్చిత్తవృత్తి నిరోధః"**-

చిత్తముయొక్క సర్వవృత్తులనిరోధ మేది గలదో అది యోగ మనబడును. అచ్చట ప్రమాణము, విపర్యయము, వికల్పము, నిద్ర స్మృతి- అని చిత్తవృత్తులు పంచ విధములై యున్నది. అందు ప్రమాణజన్య ప్రమాజ్ఞాన మేది గలదో అది ప్రమావృత్తి యనబడును. యోగశాస్త్రమం దైననో ప్రత్యక్షము, అనుమానము, శబ్దము అను త్రివిధప్రమాణములే యంగీకరింపబడియున్నవి. అందువలన వారిమతమునందు ప్రమావృత్తియును త్రివిధమై యున్నది. మఱియు అర్థాపత్తి, అనుపలబ్ధి అను భేదముచేత షట్ప్రకారముగా నంగీకరింపబడియున్నది. అందువలన వేదాంత సిద్ధాంతమునం దాప్రమావృత్తియును షట్ప్రకారమే యగుచున్నది. ఈషడ్విధ ప్రమావృత్తులును ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింపబడియున్నవి.

మఱియు, మిథ్యాజ్ఞానము విపర్యయ మనబడును. సంశయము వికల్ప మనబడును. సంస్కారజన్య జ్ఞానము స్మృతి యనబడును. ఈమూటియొక్క స్వరూపము పూర్వము తృతీయపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింపబడి యున్నది. మఱియు తామసవృత్తి నిద్ర యనబడును. ఈ పంచవిధవృత్తులయొక్క నిరోధము యోగ మనబడును. లేక పూర్వము చెప్పబడిన మైత్రీకరుణాది దైవ వృత్తులును దంభదర్పాద్యాసుర వృత్తులు నైన సర్వవృత్తులయొక్క నిరోధము యోగ మనబడును.

శంక:- ఆ వృత్తులయొక్క నిరోధమునకు సాధన మేది?

సమా:- పతంజలిభగవానులు **"అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః'** అను సూత్రముచేత నభ్యాసము, వైరాగ్యము అను నీరెండే యావృత్తి నిరోధమునకు సాధనములని చెప్పియున్నారు. అట్లే శ్రీభగవంతుడును గీతయందు-

"అసంశయం మహాబాహో! మనోదుర్నిగ్రహం చలమ్ ।
అభ్యాసేన తు కౌంతేయ! వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే॥"

అను శ్లోకముచేత మనోనిగ్రహమున కభ్యాసవైరాగ్యములే సాధనము లని చెప్పియున్నాడు. అచ్చట నే వస్తువునందు దోషదృష్టివలన వైరాగ్యము కలుగు చున్నదో ఆవస్తువునందు మనస్సునకు ప్రవృత్తి కలుగుట లేదు. అందువలన వైరాగ్యమునకు మనోనిగ్రహ సాధనత్వము సంభవించుచున్నది. వైరాగ్యముయొక్క

స్వరూపము ద్వితీయ పరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింపబడియున్నది. అందువలన నిచ్చట విరమించితిమి.

(23) చిత్తవృత్తి నిరోధయోగ నిరూపణము

మఱియు, అభ్యాస మైననో యోగమున కంతరంగసాధనమై యున్నది. ఆ యంతరంగ సాధనము బహిరంగసాధనము లేక సిద్ధింపదు గనుక నుపాయ సహితముగా బహిరంగ సాధనములను నిరూపించి యభ్యాసమును నిరూపించుట కొఱకు బ్రథమమున ఫలరూపవృత్తి నిరోధవిభాగము చెప్పబడుచున్నది.

ఆచిత్తవృత్తినిరోధ రూపయోగము ద్వివిధమై యున్నది. ఒకటి సంప్రజ్ఞాత సమాధిరూప నిరోధము, మఱియొకటి యసంప్రజ్ఞాత సమాధిరూప నిరోధము. అందు కర్త, కర్మము, కరణ మను త్రిపుటియొక్క యనుసంధానము లేని యేకలక్ష్య వస్తువిషయక సజాతీయవృత్తులయొక్క ప్రవాహ మేది గలదో అది సంప్రజ్ఞాత సమాధి యనబడును. ఈ సంప్రజ్ఞాతసమాధి కంగమైన యేసమాధి యున్నదో దానియం దా త్రిపుట్యనుసంధాన పూర్వకసజాతీయ వృత్తులయొక్క ప్రవాహ మున్నది. ఆ యంగసమాధియం దీసంప్రజ్ఞాత సమాధియొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి నివారించుటకొఱకు నిచ్చట త్రిపుట్యనుసంధాన రహితత్వము చెప్పబడినది.

ఈ సంప్రజ్ఞాత సమాధిస్వరూప మన్యగ్రంథములయందును జెప్పబడి యున్నది. అందు-

"విలాప్య వికృతిం కృత్స్నాం సంభవ వ్యత్యయక్రమాత్ ।
పరిశిష్టం తు చిన్మాత్రం సదానందంవిచింతయేత్ ॥
బ్రహ్మాకారమనోవృత్తి ప్రవాహోఽహంకృతిం వినా ।
సంప్రజ్ఞాతసమాధి స్స్యాద్ధ్యానాభ్యాసప్రకర్షజః ॥"-

చేతనమునం దధ్యస్తమైన యజ్ఞానమును ఆ యజ్ఞానకార్యమైన ప్రపంచ మును ఏది గలదో; యాసర్వప్రపంచమును ఉత్పత్తిక్రమమునకు విపరీత క్రమముగా స్థూలసూక్ష్మాది క్రమముచేత జిదాత్మయందు లయము నొందించి, అనగా, ఆచిదాత్మకంటె నీప్రపంచము భిన్నము కాదను నిశ్చయముచేసి, శేషించి

యుండు సదానందరూప చిన్మాత్రమును గురూపదిష్ట మహావాక్యమువలన నభేదరూపమున జింతన చేయవలయును. అనగా నేను సచ్చిదానంద బ్రహ్మ రూపుడనే యని చింతన చేయవలయును. మఱియు త్రిపుటియొక్క యనుసంధాన రూపమైన యహంకృతి లేక, **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను మనోవృత్తులయొక్క ప్రవాహ మేది గలదో అది సంప్రజ్ఞాత సమాధి యనబడును. ఈసంప్రజ్ఞాత సమాధి ధ్యానాభ్యాసప్రకర్షము (ప్రాబల్యము) వలన గలుగుచున్నది.

(24) యమాద్యష్టాంగ నిరూపణము

ఇక యోగశాస్త్రానుసారముగా నీసంప్రజ్ఞాత సమాధిరూప యోగమున కష్టవిధాంగములు చెప్పబడుచున్నవి. అందు యమము, నియయము, ఆసనము, ప్రాణాయామము, ప్రత్యాహారము, ధారణ, ధ్యానము, సమాధి - అను నీయెనిమిది సంప్రజ్ఞాతసమాధి కంగములై యున్నవి. దానియందును యమాదిపంచకము సంప్రజ్ఞాత సమాధికి బహిరంగ సాధనమై యున్నది. ధారణాది త్రితయ మంతరంగ సాధనమై యున్నది.

యమవర్ణనము - అహింసము, సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము- అను భేదముచేత నా యమము పంచవిధ మగుచున్నది. అందు మనోవాక్కాయము లను మూడింటిచే నొకప్రాణినిగూడ హింసింపకుండుట యహింస యనబడును. మఱియు యథార్థవచనోచ్చారణము సత్య మనబడును. బలాత్కారముగా నైన లేక, కపటముగా నైన పరులయొక్కధనము నపహరింప కుండుట యస్తేయ మనబడును. శరీరయాత్రయం దుపయోగులైన పదార్థముల కన్న నధికపదార్థములను గ్రహింపకయుండుట యపరిగ్రహ మనబడును. అష్టాంగ మైథున రహితత్వము బ్రహ్మచర్య మనబడును.

ఈయష్టాంగ మైథునముయొక్క స్వరూపము శాస్త్రములయం దిట్లు చెప్పబడియున్నది. అందు-

"స్మరణం కీర్తనం కేలిః ప్రేక్షణం గుహ్యభాషణమ్ ।
సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియానిర్వృతి రేవ చ ॥

ఏతన్మైథున మష్టాంగం ప్రవదంతి మనీషిణః।
విపరీతం బ్రహ్మచర్య మనుష్ఠేయం ముముక్షుభిః॥
సత్సంగసన్నిధిత్యాగదోషదర్శనతో భవేత్।"-

స్మరణము, కీర్తనము, కేళి, ప్రేక్షణము, గుహ్యాభాషణము, సంకల్పము, అధ్యవసాయము, క్రియానిర్వృతి-అను నీయష్టకమును అష్టాంగమైథున మనబడును. అందు భోగ్యబుద్ధిచేత స్త్రీలను జిత్తమునందు జింతించుట స్మరణ మనబడును. వాక్కుతో స్త్రీలయొక్క గుణములను జెప్పుట కీర్తన మనబడును. మఱియు నాస్త్రీలతో ద్యూతాది క్రీడలు సల్పుట కేళి యనబడును. భోగ్యబుద్ధిచేత నాస్త్రీలను జూచుట ప్రేక్షణ మనబడును. ఏకాంతదేశమం దా స్త్రీలతో భాషించుట గుహ్యాభాషణ మనబడును. మఱియు నాస్త్రీలను బొందుట కిచ్ఛించుట సంకల్ప మనబడును. మఱియు నాస్త్రీలను బొందవలయునని బుద్ధియందు నిశ్చయించుట యధ్యవసాయ మనబడును. ఆస్త్రీలతోడి సంభోగము క్రియానిర్వృతి యనబడును. ఈ యెనిమిదింటిని విద్వాంసు లష్టాంగమైథున మందురు. ఈ యష్టాంగమైథన రహితత్వ మేది గలదో అది బ్రహ్మచర్య మనబడును. ఈ బ్రహ్మచర్యము ముముక్షుజను లవశ్యము సంపాదింపవలయును. ఏకారణముచేత ననగా,

"య దిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి, సత్యేన లభ్య స్తపసా హ్యేషఆత్మా సమ్యక్ జ్ఞానేన బ్రహ్మచర్యేణ నిత్యమ్, అంత శ్శరీరే జ్యోతి ర్మయో హి శుభ్రో యం పశ్యంతి యతయః క్షీణదోషాః॥"

ఇత్యాది శ్రుతులు బ్రహ్మచర్యమునే యాత్మజ్ఞానమునకును, మోక్షమునకును సాధన మని చెప్పుచున్నవి.

ఆబ్రహ్మచర్యము సత్సంగముచేతను, విషయాసక్త స్త్రీపురుషులయొక్క సన్నిధిని త్యజించుటచేతను, దేహముయొక్క దోషదర్శనముచేతను సిద్ధించుచున్నది. అచ్చట సత్సంగమునకు బ్రహ్మచర్యముయొక్క సాధనత్వ మాచార్యులచే

"కా తవ కాంతాధరగతచిన్తా వాతుల తవ కిం నాస్తి నియంతా।
త్రిజగతి సజ్జనసంగతి రేకా భవతి భవార్ణవతరణే నౌకా॥"

అను వచనముచేత జెప్పబడియున్నది. అందువలన సత్సంగమునకు బ్రహ్మచర్యముయొక్క సాధనత్వము సంభవించుచున్నది.

మఱియు దేహమునందు దోషదర్శనము ప్రహ్లాదులచేత చెప్పబడియున్నది. అందు-

"మాంసాసృక్పూయ విణ్మూత్ర స్నాయు మజ్జాస్థి సంహతౌ ।
దేహే చేత్ప్రీతిమాన్మూఢో భవితా నరకేఽపి సః"-

మాంసము, రుధిరము, పూయము, మలమూత్రములు, నాడి, మజ్జ, అస్థి- ఇత్యాది మలిన పదార్థసమూహరూపదేహ మునం దేమూఢపురుషుడు ప్రీతిగలవా డగుచున్నాడో ఆమూఢపురుషుడు నరకమునందును బ్రీతిగలవాడు కావలయును.

మఱియు నుక్తార్థము శ్రీభగవంతునిచేతను జెప్పబడియున్నది. అందు-

"స్వదేహా శుచిగంధేన న విరజ్యేత యః పుమాన్ ।
వైరాగ్యకారణం తస్య కి మన్యదుపదిశ్యతే ॥"-

ఏపురుషుడు తనదేహముయొక్క దుర్గంధముచేత వైరాగ్యము పొందడో, ఆ పురుషునకు వైరాగ్యము కలుగుటకు వేఱుకారణ మేల యుపదేశింప వలయును? ఈరీతిగా దనశరీరమందును, స్త్రీశరీరమునందును దోషచింతన చేయు పురుషున కా శరీరమునందు రాగము కలుగదు. అందువలన నాదోష దర్శనమునకు బ్రహ్మచర్యముయొక్క సాధనత్వము సంభవించుచున్నది. ఈరీతిగానే సన్నిధిత్యాగమునకుగూడ బ్రహ్మచర్యముయొక్క సాధనత్వ మున్నది. ఈకారణముచేతనే స్మృతులు ముముక్షుజనులను గుఱించి స్త్రీలయొక్క సంభాషణాదికము నిషేధించియున్నవి. అందు-

"న సంభాషేత్ స్త్రియం కాంచి త్పూర్వదృష్టాం చ న స్మరేత్ ।
కథాం చ వర్జయే త్తాసాం న పశ్యేల్లిఖితామపి ॥"-

ఈ ముముక్షుజను లొకప్పుడును స్త్రీలతో సంభాషించుట యును, బూర్వము చూడబడిన స్త్రీని జిత్తమునందు స్మరించుటయును గూడదు. మఱియు

స్త్రీలయొక్క కథలును విడువవలయును. చిత్రలిఖితస్త్రీనిగూడ జూడగూడదు.

నియమవర్ణనము- శౌచము, సంతోషము, తపము, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరప్రణిధానము- అను భేదముచేత నానియమము పంచవిధమై యున్నది. అందు శౌచమాంతర బాహ్యభేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. మైత్రీకరుణాదులచే నంతఃకరణమును రాగద్వేషాది రహితముగా జేయుట యాంతరశౌచ మనబడును. జలమృత్తికాదులచేత శరీరము శుద్ధిచేయుట బాహ్యశౌచ మనబడును. మఱియు యథాలాభమునందు బ్రసన్నత సంతోష మనబడును. మఱియు బ్రణవాది పవిత్రమంత్రములను జపించుట స్వాధ్యాయ మనబడును. అనుష్ఠింపబడిన నిత్యాదికర్మములను బరమేశ్వరునియందు సమర్పించుట యీశ్వరప్రణిధాన మనబడును.

ఆసనవర్ణనము- ఆసనముయొక్క స్వరూపమును, సాధనమును, ఫలమును, బూర్వము చెప్పబడియున్నవి. వాని నిచ్చటను దెలియవలయును. ఉక్తాసనము శారీరము, బాహ్యమను భేదముచేత ద్వివిధ మగుచున్నది. అందు పద్మము, స్వస్తికము, భద్రము- ఇత్యాద్యాసనములు శారీరాసనము లనబడును. 'ఈ యాసనములయొక్క స్వరూప మాత్మపురాణముయొక్క యష్టమాధ్యాయ మునందు మాచే నిరూపింపబడియున్నది. దాని నిచ్చట దెలియనగును.' మఱియు సర్వోపద్రవరహిత మగు నేకాంతదేశమునందు కుశ, మృగచర్మ, వస్త్రాది రూపము లగు నేయాసనము లున్నవో అవి బాహ్యము లగు నాసనము లనబడును.

ప్రాణాయామ వర్ణనము- పూరకము, రేచకము, కుంభక మను భేదముచేత నాప్రాణాయామము త్రివిధ మగుచున్నది. ఈ ప్రాణాయామము పూర్వము చెప్పబడియున్నది. దాని నిచ్చటను దెలియవలయును. మఱియు జక్షురాదీంద్రియ ములను రూపాది విషయములనుండి మరలించుట ప్రత్యాహార మనబడును. ఈయమాది పంచవిధబహిరంగ సాధనములు సిద్ధములైన యనంతర మీయధి కారి పురుషు డాసంప్రజ్ఞాత సమాధియొక్క ధారణ ధ్యానన మాధు లను త్రివిధాం తరంగ సాధనములయందు ప్రయత్నము చేయవలయును. అందు బహిరంగ సాధన సంపాదన పూర్వకముగా నంతరంగ సాధనములను సంపాదింపవలయు

ననునది శాస్త్రోక్తానుక్రమమై యున్నది. అది చిత్తజయము లేని పురుషునికొఱకని తెలియవలయును. అయినను ఏపురుషునకు బూర్వజన్మపుణ్య పరిపాక వశమువలన నంతఃకరణము శుద్ధము కాగా బ్రథమముననే ఆ ధారణాద్యంతరంగ సాధనములు ప్రాప్తము లగుచున్నవో, ఆ పురుష డాయమాది పంచబహిరంగ సాధనములయందును మరల బ్రయత్నింప నక్కఱలేదు.

ధారణవర్ణనము-మూలాధారము, మణిపూరకము, స్వాధిష్ఠానము, అనాహతము, ఆజ్ఞ, విశుద్ధము- అను షట్చక్రములయం దేదైన నొకచక్రమునందు జిత్తము స్థాపించుట, లేక ప్రత్యగాత్మయందు జిత్తమును స్థాపించుట, అనగా నాయేకప్రత్యగాత్మయొక్క స్మరణ మేది గలదో అది ధారణ యనబడును. 'ఈషట్చక్రములయొక్క స్వరూప మాత్మపురాణముయొక్క యేకాదశాధ్యాయము నందు విస్తరముగా జెప్పబడియున్నది. దాని నచ్చట దెలియనగును.'

ధ్యానవర్ణనము- చైతన్యరూప లక్ష్యవస్తువునందు సజాతీయ వృత్తులయొక్క ప్రవాహీకరణ మేది గలదో అది ధ్యాన మనబడును. ఆ సజాతీయవృత్తులయొక్క ప్రవాహముకూడ ద్వివిధ మగుచున్నది. ఒకటి విజాతీయ వృత్తులచే విచ్ఛిన్నమై యున్నది. మఱియొకటి విజాతీయ వృత్తులచే నవిచ్ఛిన్నమై యున్నది. అందు బ్రథమ మగు ప్రవాహ మైనదో ధ్యాన మనబడును. ద్వితీయ మగు ప్రవాహము సమాధి యనబడును. ఆసమాధియును ద్వివిధమై యున్నది. ఒకటి కర్త ,కర్మము, కరణమను త్రిపుటియొక్క యనుసంధానముతో గూడియున్నది, మఱియొకటి యా త్రిపుటియొక్క యనుసంధానము లేకయున్నది. అందు బ్రథమసమాధియో యంగరూపసమాధి యనబడును. ద్వితీయసమాధి యంగిరూప సమాధి యనబడును. ఇచ్చట సాధన మంగ మని యును ఫల మంగి యనియును జెప్పబడినది.

(25) సమాధి విఘ్నముల నిరూపణము

ఇక, ఆసమాధియొక్క విఘ్నములు నిరూపింపబడుచున్నవి. సంప్రజ్ఞాత సమాధియొక్క యుత్పత్తియందు లయ విక్షేప కషాయ రసాస్వాదములను

చతుర్విధ విఘ్నములు గలవు. ఆవిఘ్నము లున్నయెడల నాసంప్రజ్ఞాతసమాధి కలుగదు. నిద్ర లయ మనబడును. విషయముయొక్క పునఃపునరనుసంధానము విక్షేప మనబడును. రాగద్వేషాదులచేత జిత్తముయొక్క స్తబ్ధీభావము కషాయ మన బడును. మఱియు సమాధియొక్క యారంభకాలమునందు సవికల్పానందము యొక్క యాస్వాదనము రసాస్వాద మనబడును.

(26) సమాధివిఘ్న నివర్తకోపాయ నిరూపణము

ఇక, శ్రీ గౌడపాదాచార్యుల వచనములచేత నా లయాది విఘ్నములయొక్క నివృత్త్యుపాయములు చెప్పబడుచున్నవి. అందు-

"లయే సంబోధయే చ్చిత్తం విక్షిప్తం శమయేత్పునః ।
సకషాయం విజానీయా త్సమప్రాప్తం న చాలయేత్ ।
నాస్వాదయే ద్రసం తత్ర నిస్సంగః ప్రజ్ఞయా భవేత్ ॥"-

యోగాభ్యాసము చేయుకాలమునం దీపురుషునియొక్క చిత్తమెప్పుడు నిద్రారూప లయమునకు సమ్ముఖ మగుచున్నదో అప్పు డాయభ్యాస వంతుడగు పురుషుడు ప్రాణాయామముచేతను, నిద్రాశేషముయొక్క నివృత్తిచేతను, స్వల్పభోజనాదులచేతను జిత్తమును నిద్రనుండి జాగ్రత్తను బొందింపవలయును. విక్షేపమును బొందిన చిత్తమును, విషయములయొక్క దోషదర్శనము, బ్రహ్మ చింతనము, సత్సంగము, ఉపాసన- ఇత్యాద్యుపాయముల చేత నేకాగ్రత నొందింప వలయును. అనగా విషయచింతనా రూపవిక్షేపమునుండి నివృత్తముగా జేయ వలయును.

అచ్చట బ్రహ్మచింతనవలన జిత్తము విక్షేపరహిత మగుచున్న దను నర్థము శ్రీభగవంతునిచేత జెప్పబడియున్నది. అందు-

"విషయాన్ధ్యాయతశ్చిత్తం విషయేషు విషజ్జతే ।
మా మనుస్మరత శ్చిత్తం మయ్యేవ ప్రవిలీయతే ॥"-

విషయచింతన చేయు పురుషునియొక్క చిత్త మావిషయముల యందే

సంబంధము నొందుచున్నది. పరమేశ్వరుడ నగు నన్ను స్మరణచేయు పురుషుని యొక్క చిత్తము పరమేశ్వరుడ నగు నాయందే లయ మొందుచున్నది. మఱియు సత్సంగమునకు విక్షేపనివృత్తియొక్క కారణత్వము వసిష్ఠభగవానులచే జెప్పబడి యున్నది. అందు-

"సంత స్సదైవగంతవ్యా యద్యప్యుపదిశంతి న ।
యా హి స్వైరకథా స్తేషా ముపదేశా భవంతి తాః ॥"-

ముముక్షుజనులు మహాత్ములయొక్క సమీపమునకు సర్వదా పోవుచుండ వలయును, యద్యపి ఆ మహాత్ములగు జను లీముముక్షువులకు సాక్షాత్తుగా నుపదేశించుటలేదు, తథాఽపి ఆ మహాత్ములయొక్క స్వాభావిక కథ లేవి గలవో ఆ కథలే యీ ముముక్షువుల కుపదేశరూపము లగుచున్నవి. మఱియు నాచార్యులచేతను **"సఙ్గస్సత్సు విధీయతాం భగవతో భక్తిర్దృఢాధీయతామ్"** ఇత్యాది వచనములచే సత్సంగము కర్తవ్యమని చెప్పబడియున్నది.

ఈప్రకారముగా విక్షేపమును నివృత్తిచేసి యనంతరము కషాయసహిత చిత్తమును దెలిసి యా కషాయమును గూడ నివర్తింపవలయును. మఱియు సమమును-బ్రహ్మమును బొందిన చిత్తము నాబ్రహ్మమునుండి చలింపనీయ గూడదు. మఱియు సమాధియొక్క యారంభకాలమందు ప్రాప్తమైన సవికల్పా నందము నాస్వాదింపగూడదు. మఱేమనగా, ఉదాసీనబ్రహ్మప్రజ్ఞతో గూడి యుండవలయును. ఈవిధమైన యుపాయముచేత నెప్పు డా లయాది యావిఘ్న ములు నివర్తిల్లుచున్నవో అప్పు డా సంప్రజ్ఞాతసమాధి కలుగుచున్నది.

ఇట్టి సంప్రజ్ఞాత సమాధియొక్క యభ్యాసముచేత నెప్పుడు మనస్సు ప్రత్యగాత్మయం దేకాగ్రతను బొందుచున్నదో అప్పు డామనస్సునందు ఋతంభర యను నొక ప్రజ్ఞ కలుగుచున్నది. అచ్చట, అతీతానాగత దూరవ్యవహిత సూక్ష్మేత్యాది సర్వపదార్థములను విషయముచేయు యోగియొక్క ప్రత్యక్ష మేది గలదో అది ఋతంభరప్రజ్ఞ యనబడును. అట్టి ఋతంభరప్రజ్ఞయం దుండు యోగికి నిర్వికల్ప సమాధి ప్రాప్తమగుట లేదు. అందువలన నా ఋతంభరప్రజ్ఞనుగూడ నిరోధించి

సంప్రజ్ఞాత సమాధ్యభ్యాసము చేయు యోగి కాత్మసాక్షాత్కారము ప్రాప్తమై పరవైరాగ్యము కలుగుచున్నది. ఈ పరవైరాగ్యముయొక్క స్వరూపము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు జెప్పబడియున్నది.

ఆ పరవైరాగ్యానంతరముకూడ నీపురుషున కభ్యాసము చేయదగినదై యున్నది. ఇచ్చట నే యుపాయముచేత నైనను నేను సర్వవృత్తులయొక్క నిరోధరూపాసంప్రజ్ఞాత సమాధియందు స్థితుడను గావలయునను నను నుత్సాహ రూప ప్రయత్న మేది గలదో అది యభ్యాస మనబడును. ఈయభ్యాసముయొక్క లక్షణము పతంజలిభగవానులు యోగసూత్రములయందు **"తత్ర స్థితౌ ప్రయ త్నోఽభ్యాసః"** సూత్రముచేత జెప్పియున్నారు. ఆ యుత్సాహరూప ప్రయత్నము కూడ నిరుద్ధము కాగా సర్వవృత్తులు నిరుద్ధము లగుచున్నవి. ఆ సర్వవృత్తులయొక్క నిరోధమే యసంప్రజ్ఞాత సమాధి యనబడును.

శంక:- ఆ యుత్సాహరూప ప్రయత్నముయొక్క నిరోధమందు వేఱొక సాధన మున్నదా? లేదా? అందు ప్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల ననవస్థాదోషము ప్రాప్త మగును. ఏలయన, ఆ యుత్సాహరూప ప్రయత్నముయొక్క నిరోధముకొఱ కంగీకరింపబడిన ద్వితీయసాధన మేది గలదో అది యుండగా నా యసం ప్రజ్ఞాతసమాధి కలుగదు. కావున నాసాధనముయొక్క నిరోధము వేఱొక తృతీయ సాధన మంగీకరింపవలయును. ఆ తృతీయసాధన నివృత్తికొఱకు వేఱొక చతుర్థ సాధన మంగీకరింపవలయును. ఈరీతిగా నుత్తరోత్తర సాధనములయొక్క ధార నంగీకరించుటయం దనవస్థాదోషము ప్రాప్తమగును. మఱియు నాప్రయత్న నిరోధమునకు వేఱొకసాధనము లేదను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినచో సాధనము లేక యాప్రయత్ననిరోధమే సంభవింపని దగును. మఱియు నాప్రయత్నము తానే తనకు నిరోధక మగుచున్న దనిన, నదియును ఘటిల్లదు. ఏలయన, తనచేతనే తనకు నిరోధ మత్యంత విరుద్ధమై యున్నది. లోకమందును అట్లు చూడబడుట లేదు.

సమా:- ఆ యుత్సాహరూప ప్రయత్నము సర్వవృత్తులను నిరోధించినదై తన నిరోధమును దానే చేయుచున్నది. ఉదా- కతకరేణువు జలమందుండు మృత్తి కను నివర్తించి తానును దనయంతనే నివృత్తమగు చున్నది. ఆ కతకరేణువు

యొక్క నివృత్తికొఱకు వేఱొకసాధనాపేక్ష కలుగుట లేదు. ఈలాగుననే యాయుత్సాహ రూపప్రయత్నము నిరోధించుటకొఱకు వేఱొకసాధనముయొక్క యపేక్ష కలుగుట లేదు. అందువలన ననవస్థాదోషమును, దృష్టవిరోధదోషమును బ్రాప్తమగుట లేదు.

మఱియు బూర్వోక్తాసంప్రజ్ఞాతసమాధియొక్క స్వరూప మన్యశాస్త్రముల యందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

"మనసో వృత్తిశూన్యస్య బ్రహ్మాకారతయా స్థితిః ।
అసంప్రజ్ఞాతనామాసౌ సమాధి రభిధీయతే ॥
ప్రశాంతవృత్తికం చిత్తం పరమానందదీపకమ్ ।
అసంప్రజ్ఞాత నామాసౌ సమాధి ర్యోగినాం ప్రియః ॥"-

సర్వవృత్తిశూన్యమైన మనస్సునకు బ్రహ్మాకారతారూపస్థితి యేది గలదో యాస్థితినే యోగశాస్త్రవేత్త లసంప్రజ్ఞాతసమాధి యనుచున్నారు. మఱియు బూర్వోక్తాభ్యాసమువలన నివర్తింపబడిన సర్వవృత్తులు గల పరమానంద ప్రకాశక మగు చిత్త మేది గలదో అదియే యోగిజనులకు బ్రియమైన యసంప్రజ్ఞాత సమాధియై యున్నది.

ఇక నాయసంప్రజ్ఞాత సమాధి కన్యసాధనముకూడ జెప్పబడుచున్నది. ఆయసంప్రజ్ఞాతసమాధి పూర్వోక్తరీతిగా గేవల పరవైరాగ్యముచేతనే పొందబడుటయే గాక యీశ్వరప్రణిధానముచేతగూడ బొందబడుచున్నది. అందు యోగసూత్రము- **"ఈశ్వరప్రణిధానా ద్వా"**- ఆ యసంప్రజ్ఞాతసమాధి పూర్వోక్తక్రమము చేతను ఈశ్వరప్రణిధానముచేతను బ్రాప్త మగుచున్నది.

(27) ఈశ్వరస్వరూపనిరూపణము

ఇక నీశ్వరప్రణిధానముయొక్క స్వరూపము నిరూపించుటకొరకు బ్రథమమున నీశ్వరస్వరూపము చెప్పబడుచున్నది. అందు యోగసూత్రము **"క్లేశకర్మ విపాకాశయై రపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వరః"**- క్లేశము, కర్మము, విపాకము, ఆశయము అను నీనాల్గింటితో నసంబద్ధ మగు పురుషవిశేషము ఈశ్వరు

డనబడును. అందు బ్రథమ మగు క్లేశము అవిద్య, అస్మిత, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశ మను భేదముచేత బంచప్రకార మగుచున్నది. ఆ పంచవిధక్లేశములు ప్రథమపరిచ్ఛేదమునందు నిరూపింపబడి యున్నవి. మఱియు గర్మమో, శుక్లము కృష్ణము మిశ్ర మను భేదముచేత త్రివిధము. అందు శాస్త్రవిహిత పుణ్యకర్మము శుక్లకర్మ మనబడును. శాస్త్రనిషిద్ధ పాపకర్మము కృష్ణకర్మ మనబడును. పుణ్యపాపము లను రెండును మిశ్రకర్మ మనబడును. ఈత్రివిధకర్మము లైననో అయోగిపురుషులకు గలుగుచున్నవి. యోగిపురుషుల కైననో అశుక్లకృష్ణ మను నాల్గవది యగు కర్మము కలుగుచున్నది.

ఈయుక్తార్థము పతంజలిభాగవానులు **"కర్మాఽ శుక్లకృష్ణం యోగిన స్త్రివిధ మితరేషామ్"** అను సూత్రముచేత జెప్పియున్నారు. మఱియు గర్మఫలము విపాక మనబడును. ఆ విపాకము జాతి, ఆయుష్యము, భోగమను భేదముచేత త్రివిధము. కర్మఫలభోగజన్య సంస్కారరూపవాసన ఆశయ మనబడును. ఇట్టి క్లేశకర్మ విపాకాశయము లను నాల్గింటితో సంబంధము గలవారు జీవులు. ఈశ్వరు డైననో యానాల్గింటితో నసంబద్ధుడు, సర్వజ్ఞుడును, సర్వశక్తిమంతుడునై యున్నాడు.

ఇక నాయీశ్వరప్రణిధానముయొక్క స్వరూపము నిరూపింపబడుచున్నది. అందు యోగసూత్రము- **"తస్య వాచకః ప్రణవః తజ్జపస్తదర్థభావనమ్"**- పూర్వోక్తేశ్వరవాచకము ప్రణవశబ్దమై యున్నది. ఆ యోంకారరూప ప్రణవము యొక్క జపముగూడ మాండూక్యోపనిషత్పంచీకరణవార్తికోక్త ప్రకారముగా నాప్రణవార్థముయొక్క చింతన యేది గలదో అదియును ఈశ్వర ప్రణిధాన మనబడును. ఆ ప్రణవార్థముయొక్క చింతనప్రకారము పూర్వము ప్రథమ పరిచ్ఛేదమునందును నిరూపింపబడియున్నది.

ఇక అన్యప్రకారమున దృష్టాంతసహితముగా నాప్రణవశబ్దార్థము చెప్పబడుచున్నది. అందు **"తద్యోఽహం సోఽసౌ యోఽసౌ సోఽహమ్"** అను నీశ్రుతియందుండు "సః" అను శబ్దముచే బరమాత్మ చెప్పబడుచున్నాడు. అహమ్మను శబ్దముచే బ్రత్యగాత్మ చెప్పబడుచున్నాడు. అందు "సః అహమ్" అను రెండుశబ్దములకు బరస్పర సామానాధికరణ్య మున్నది. అందువలన నారెండు

శబ్దములచేత బ్రహ్మాత్మలయొక్క యేకత్వమే చెప్పబడుచున్నది. కావున "సోఽ హమ్' ' అను వాక్యమున కెట్లు పరమాత్మ నేనను జీవబ్రహ్మములయొక్క యేకత్వ మర్థమై ఉన్నదో, అట్లు ఓంకారరూప ప్రణవమునకును ఆజీవబ్రహ్మములయొక్క యేకత్వమే యర్థమై యున్నది. అది యెట్టనగా "సోఽహ" మ్మను వాక్యమునందు వ్యాకరణరీతిగా సకార హకారము లను రెండువర్ణములకును లోపము కలుగగా "ఓ అమ్" అను వాక్యము శేషించుచున్నది. దానియందును వ్యాకరణరీతి బూర్వరూప మను సంధిచేత నకారమునకు లోపము కలుగగా ఓమ్మను శబ్దము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఈయర్థ మన్యశాస్త్రములయందును జెప్పబడియున్నది. అందు

"సకారం చ హకారం చ లోపయిత్వా ప్రయోజయేత్ ।
సంధిం చ పూర్వరూపాఖ్యం తతోఽసౌ ప్రణవో భవేత్॥"-

"సోఽహమ్" అను వాక్యమునందుండు సకారమునకును, హకారము నకును లోపము కలుగగా తదనంతరము పూర్వరూప మను సంధిని జేయగా "సోఽహ" మ్మను శబ్దమువలన ఓమ్మను ప్రణవము సిద్ధ మగుచున్నది. అందు వలన "సోఽహ" మ్మను శబ్దమువలె ఓమ్మను ప్రణవశబ్దమునకును "పరమాత్మ నేను" అను నర్థమే సిద్ధ మగుచున్నది. ఈప్రకారముగా జీవబ్రహ్మైకత్వ రూపప్రణవార్థ చింతన యేది యున్నదో అది యీశ్వరప్రణిధాన మనబడును. ఈవిధ మైన యీశ్వరప్రణిధానముచేత నీయధికారిపురుషునిపై నీశ్వరున కనుగ్రహము కలుగుచున్నది. ఈయీశ్వరానుగ్రహమువలన నీపురుషున కా యసంప్రజ్ఞాతసమాధి యవశ్యము ప్రాప్త మగుచున్నది. అందువలన నాపర వైరాగ్యమువలె నీశ్వరప్రణిధానముకూడ నసంప్రజ్ఞాత సమాధి సాధనమై యున్నది.

లేక, ఈయధికారిపురుషుడు భూమికలను యథాక్రమముగా జయించి యా సమాధి నభ్యసింపవలయును. ఆభూమికాజయముయొక్క క్రమము శ్రుతి యందు జెప్పబడియున్నది. అందు శ్రుతి-

"యచ్ఛే ద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞస్తద్యచ్ఛేద్ జ్ఞాన ఆత్మని ।
జ్ఞాన మాత్మని మహతి నియచ్ఛే చ్ఛాంత ఆత్మని ॥"-

లౌకిక వైదిక సర్వశబ్దోచ్చారణములకు హేతువైన యే వాగింద్రియ మున్నదో, యా వాగింద్రియము నీయధికారిపురుషుడు మనస్సునందు లయ మొందింప వలయును. అనగా వాగాదీంద్రియములయొక్క సర్వవ్యాపారములను బరిత్యజించి కేవలమనో వ్యాపారమాత్రముచేత స్థితుడు కావలయును. తథాఽపి, ఈ యధికారి పురుషుడు సమాధియొక్క యుత్పత్తి కాలపర్యంతము ప్రణవమంత్రజపము పరత్యజింప గూడదు.

ఇక నేమనగా, ఆ ప్రణవజపమునకన్న నన్యమైన వాగ్వ్యాపారము లేనివాడు కావలయును. ఈరీతిగా గోమహిషాదికమువలె వాక్కుయొక్క సమ్యగ్నిరోధ మేది గలదో ఆ నిరోధము ప్రథమభూమిక యనబడును. ఆప్రథమభూమిక చిత్తమైన యనంతరము మనోనిరోధరూప ద్వితీయభూమికయందు ప్రయత్నము చేయ వలయును. అనగా సంకల్పవికల్పరూప మనస్సును జ్ఞానాత్మయందు లయము పొందింపవలయును. అచ్చట "మనుష్యోఽహం, బ్రాహ్మణోఽహమ్" ఇత్యాది విశేషాహంకారములకు జ్ఞానాత్మ యందురు. ఆ జ్ఞానాత్మమాత్రరూపమున స్థితుడు కావలయును. ఈప్రకారముగా సర్వసంకల్ప వికల్పములను బరిత్యజించుటచేత బాలమూకాదులవలె నేనిర్మనస్క మున్నదో అది ద్వితీయభూమిక యనబడును. ఆద్వితీయ భూమికా జయానంతర మీయధికారి పురుషుడు విశేషాహంకార నిరోధరూప తృతీయభూమికయందు బ్రయత్నము చేయవలయును. అనగా నావిశేషాహంకారమును మహదాత్మయందు లయము పొందింపవలయును. అనగా **"మనుష్యోఽహమ్, బ్రాహ్మణోఽహమ్"** ఇత్యాదికమునం దహంకార పరిత్యాగము చేత నస్మితామాత్రము శేషించియున్నది. అచ్చట నహంకారము యొక్క యేసూక్ష్మావస్థ యున్నదో అది యస్మిత యనబడును. ఈ యస్మితను మహత్తత్త్వ మనియును, సూక్ష్మాహంకార మనియును జెప్పుదురు.

ఈరీతిగా నాలస్యోదాసీనులవలె నే విశేషాహంకార రహితత్వ మున్నదో అది తృతీయభూమిక యనబడును. ఆ తృతీయభూమికా జయానంతర మీయధి కారిపురుషు డస్మితానిరోధరూప చతుర్థభూమికయందు బ్రయత్నము చేయ వలయును. అనగా, అస్మితారూప మహదాత్మ నేకరసచైతన్యరూప శాంతాత్మ

యందు లయము పొందింపవలయును. అనగా అస్మితనుగూడ బరిత్యజించుట వలన గేవలచైతన్యమాత్రము శేషించుచున్నది. యద్యపి, అన్యశ్రుతియందు మహత్తత్త్వము కన్న నవ్యక్తము పరమ మనియును, అవ్యక్తముకన్న చైతన్య పురుషుడు పరుడనియును జెప్పబడియున్నది. అందువలన నిచ్చటను మహత్తత్త్వమున కవ్యక్తమునందే లయము చెప్పుట యుచితమై యున్నది, తథాஉపి, కారణ మునందు నిరుద్ధమైన కార్యము లయమునే పొందుచున్నది. అందువలన నవ్యక్తరూప కారణమునందు మహత్తత్త్వ రూపకార్యమును లయము పొందించుటవలన నీపురుషునకు నిద్రయే ప్రాప్త మగును. నిరోధసమాధి ప్రాప్తము గాదు. ఈ కారణమువలన నవ్యక్తపరిత్యాగముచేత మహత్తత్త్వమునకు జైతన్యాత్మ యందు లయము చెప్పబడినది. ఈప్రకారముగా జైతన్యాత్మయందు జిత్తము యొక్క సర్వప్రకారనిరోధ మేది గలదో, ఆనిరోధమే యసంప్రజ్ఞాత సమాధిరూప చతుర్థ భూమిక యనబడును.

ఈప్రకారముగా నుక్తచతుర్భూమికలయందు బూర్వపూర్వ భూమికాజయా నంతర ముత్తరోత్తరభూమికా జయక్రమముచేత సమాధియొక్క యభ్యాస మేది గలదో, దానిచేతను ఆయసంప్రజ్ఞాతసమాధి ప్రాప్తమగుచున్నది. అచ్చట, పూర్వము చెప్పబడిన సమాధ్యభ్యాస ప్రకారములయం దేప్రకారమైన సమాధ్యభ్యాసము చేతనైనను అంతఃకరణము యొక్క యతిసూక్ష్మత్వాపాదన మేది గలదో యది మనోనాశ మనబడును. మఱియు నాసూక్ష్మమనస్సుచేత నీయధికారి పురుషునకు బ్రథమమున త్వంపదలక్ష్యార్థ రూపప్రత్యగాత్మయొక్క సాక్షాత్కారము కలుగు చున్నది. తదనంతరము తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములచే "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను ప్రత్యగాత్మయొక్క బ్రహ్మరూపత్వ సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఈప్రకారముగా నాసమాధ్యభ్యాసమునకును బ్రహ్మసాక్షాత్కారముయొక్క సాధనత్వ మున్నది.

శంక:- శ్రీవ్యాసభగవానులచేత బ్రహ్మసూత్రమునందు **"ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః'** అను సూత్రముచేత సాంఖ్యశాస్త్రమువలె యోగశాస్త్రము గూడ ఖండింపబడియున్నది. మఱియు బూర్వోక్తసమాధ్యభ్యాసము యోగశాస్త్రమునందే

చెప్పబడియున్నది. అందువలన సమాధ్యభ్యాసమునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము యొక్క సాధనత్వ మంగీకరించుటయం దావ్యాససూత్రమునకు విరోధము కలుగును.

సమా:- సాంఖ్యశాస్త్రజ్ఞులవలె యోగశాస్త్రజ్ఞులును అచేతనమగు ప్రధానమునే మహత్తత్త్వాది క్రమముచే జగత్తునకు గారణ మని యంగీకరించుచున్నారు. ఆ ప్రధానకారణవాదము సిద్ధాంతమునం దంగీకరించుట లేదు. అందువలన బ్రధానకారణ వాదముయొక్క ఖండనాభిప్రాయముచేతనే సూత్రకారులు యోగశాస్త్రమును ఖండించి యున్నారు. నిరోధసమాధి రూపయోగముల దీనిని ఖండించు నభిప్రాయముచేత నాయోగశాస్త్రమును ఖండించినవారు గారు. ఏ కారణముచేత ననగా సిద్ధాంతమునందును జిత్తనిరోధరహితవిక్షిప్త చిత్తపురుషులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తి సంభవించుట లేదు. అందువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కొఱ కాచిత్తనిరోధ మవశ్య మపేక్షితమై యున్నది. మఱియు

"సమాధ్యభావాచ్చ, అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్,
నిదిధ్యాసితవ్యః, విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత, ధ్యానే నాత్మని పశ్యంతి,
ధ్యానయోగేన సంపశ్యన్నాత్మ న్యాత్మాన మాత్మనః ॥"

ఇత్యాది సూత్ర శ్రుతిస్మృతి వచనములచేతను నిరోధరూప యోగమునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముయొక్క సాధనత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన మహావాక్యజన్య బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తియం దా సమాధ్యభ్యాస మవశ్య మపేక్షితమై యున్నది.

శంక:-సమాధిని బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు సాధన మని యంగీకరించిన యెడల నా సమాధిరహిత పురుషుల కా బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగగూడదు. వాసిష్ఠాది గ్రంథముల యందు జనకాదుల కాసమాధి లేకయే కేవలసిద్ధగీతాశ్రవణ మాత్రమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తి చెప్పబడియున్నది. ఆసర్వ మసంగత మగును.

సమా:- కేవలము సమాధిచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నదను నీ నియమము లేదు. మఱియేమనగా, వివేకముచేతను ఆ బ్రహ్మసాక్షాత్కారము

కలుగుచున్నది. అచ్చట, **అంతఃకరణమును** దద్వృత్తులును అను వీనిని ప్రకాశింప జేయు త్వంపదలక్ష్యార్థరూప ప్రత్యక్షాత్మ యన్నమయాది పంచకోశముల కన్న బృథక్కను నిశ్చయ మేది గలదో అది వివేక మనబడును. ఆ వివేకముచేత నీయధికారిపురుషునకు తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములవలన "అహం బ్రహ్మాస్మి' ' యను బ్రహ్మసాక్షాత్కార మవశ్యము కలుగుచున్నది. అందువలన సమాధివలె నావిచారరూపవివేకమును బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు హేతువై యున్నది.

ఇచ్చట దాత్పర్య మేమనగా, బ్రహ్మసాక్షాత్కారమున కధికారులు ద్వివిధులు. ఒకడు బహువ్యాకులచిత్తము గలవాడు, మఱియొక డవ్యాకులచిత్తము గలవాడు. అందు బ్రథమాధికారుల కైననో ఆ నిరోధ సమాధ్యభ్యాసముచేతనే బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. మఱియు ద్వితీయాధికారుల కైననో సమాధ్య భ్యాసము లేకయే కేవలవిచారమాత్రముచేత నాబ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగు చున్నది.

ఈయర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

"అవ్యాకుల ధియాం మోహమాత్రేణాచ్ఛాదితాత్మనామ్।
సాంఖ్యానామవిచారోఽయం ముఖ్యో ఝుడితి సిద్ధిదః ॥"-

ఏపురుషునియొక్క బుద్ధి వ్యాకులతారహిత మయ్యును మఱియు నజ్ఞానమాత్రముచేత నాత్మ యావృతమయ్యు నున్నదో అట్టి పురుషున కీసాంఖ్యనామ విచారమే బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు ముఖ్యసాధనమై యున్నది. ఏలాగున ననగా నా సాంఖ్యనామవిచార మీయధికారిపురుషునకు సమాధ్యభ్యా సాపేక్షకన్న శీఘ్రముగానే బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తిని జేయుచున్నది. ఈరీతిగా సమాధిని విచారరూప వివేకమునకును అధికారి భేదముచేత నర్థవత్త్వ ముండుట వలన వికల్పముచేత వానికి బ్రహ్మసాక్షాత్కార సాధనత్వ మున్నది. అందువలన సమాధి వలన లేక కేవలము విచారమాత్రముచేత బ్రహ్మసాక్షాత్కార ప్రాప్తిని జెప్పు నట్టి వచనములకును, సమాధివలన బ్రహ్మసాక్షాత్కార ప్రాప్తిని జెప్పునట్టి వచనము లకును, బరస్పరవిరోధము కలుగుట లేదు. ఇక నేమనగా, ఉక్తాధికారి భేదమువలన నాద్వివిధ వచనములు సార్థకములై యున్నవి.

మఱియు నుక్తార్థము శ్రీవసిష్ఠభగవానులచేతను జెప్పబడియున్నది.

"ద్వౌ క్రమౌ చిత్తనాశస్య యోగో జ్ఞానం చ రాఘవ ।
యోగ స్తద్వృత్తిరోధో హి జ్ఞానం సమ్యగవేక్షణమ్ ॥ 1

అసాధ్యః కస్యచిద్యోగః కస్యచిద్ జ్ఞాననిశ్చయః ।
ప్రకారౌ ద్వౌ తతో దేవో జగాద పరమేశ్వరః ॥" 2

ఓరాఘవా! బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునం దుపయోగి యైన చిత్తము యొక్క సూక్ష్మత యేది యున్నదో, ఆ సూక్ష్మత్వాపాదన రూపచిత్తనాశ మేదిగలదో ఆచిత్త నాశమునకు రెండుకారణములు గలవు. ఒకటి యోగరూప కారణము, మఱియొకటి వివేకరూపకారణము. అందు జిత్తముయొక్క సర్వవృత్తులను నిరోధించుట యేది గలదో అది యోగ మనబడును. అన్నమయాది పంచకోశము లకన్న బ్రత్యగాత్మను బృథక్కుగా జూచుట యేది గలదో అది వివేక మనబడును. ఆ ద్వివిధోపాయముల యందు గొంద అధికారుల కైననో ఆయోగము కఠిన మగుచున్నది. వివేకము సుగమ మగుచున్నది. మఱికొంద అధికారుల కైననో వివేకము కఠిన మగుచున్నది. యోగము సుగమ మగుచున్నది.

ఈకారణమువలన గీతయందు భగవంతు డధికారి భేదముచేత రెండు ప్రకారములు చెప్పియున్నాడు. అచ్చట గీతయొక్క తృతీయాధ్యాయమునందు **"ఇంద్రియాణి పరాణ్యాహుః"** అను వచనము మొదలు **'కామరూపం దురాసదమ్'** అను వచనము పర్యంతము శ్రీభగవంతు డావివేకరూపోపాయమును జెప్పి యున్నాడు. మఱియు గీతయొక్క షష్ఠాధ్యాయమునం దాయోగరూపోపాయము చెప్పి యున్నాడు. మఱియు గీతయొక్క పంచమాధ్యాయమునందు **"య త్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగై రపి గమ్యతే"** ఇత్యాది వచనములచేత నా వివేకరూప సాంఖ్య విచారమునకు, యోగమునకును ఒకటేఫలము యొక్క సాధనత్వము వక్కాణించి యున్నాడు.

శంక:- ఆ యోగాభ్యాసముచేత సాధ్యమగు మనోనాశము బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమునకు హేతువని యంగీకరించినయెడల నా మనోనాశముచేత బ్రహ్మ

సాక్షాత్కారోత్పత్త్యనంతరము విద్వాంసుడగు పురుషునకు సర్వబంధములు నివృత్తములై కృతకృత్యత్వమే కలుగుచున్నది. అట్టి విద్వాంసుడగు పురుషునకు మరల వాసనాక్షయాద్యభ్యాసము చేయుటవలన నే ప్రయోజనమును లేదు.

సమా:- ఏ యధికారిపురుషునకు యోగాభ్యాస పూర్వకముగా మహావాక్యము వలన బ్రహ్మసాక్షాత్కార ముత్పన్న మైనదో, ఆతత్త్వవేత్త యగు పురుషున కైననో, బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము తత్త్వజ్ఞాన వాసనాక్షయ మనోనాశాభ్యాసముల యొక్క యపేక్ష కలుగుట లేదు. అయినను ఏయధికారిపురుషునకు వివేక పూర్వకముగా మహావాక్యమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కార ముత్పన్న మైనదో యాపురుషున కాబ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము ప్రారబ్ధభోగముచే సంపాదింపబడిన కర్తృత్వ భోక్తృత్వాది రూపబంధములు ప్రతీతము లగుచున్నవి. బంధప్రతీతి నివృత్తి చేయుటకొఱకు దత్త్వజ్ఞాన వాసనాక్షయ మనోనాశములయొక్క యభ్యాస మవశ్య మపేక్షితమై యున్నది. ఆమూటియొక్క యభ్యాసముచేతనే యాపురుషునకు జీవన్ముక్తికి సాధనములై యున్న వనునది సిద్ధమైనది. ఇంతయు జెప్పుటచేత సాధనములయొక్క యభావమువలన జీవన్ముక్తి కభావము చెప్పునట్టి వాదము ఖండింపబడినట్లయినది.

(28) జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనవర్ణనము

ఇక జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనము చెప్పబడుచున్నది. జీవన్ముక్తికి జ్ఞానరక్ష, తపము, విసంవాదాభావము, దుఃఖనివృత్తి, సుఖావిర్భావము అను నీయైదును ప్రయోజనములై యున్నవి. అందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గల తత్త్వవేత్త యగు పురుషునకు మరల సంశయవిపర్యయములయొక్క యుత్పత్తి యేది గలదో అది జ్ఞానరక్ష యనబడును.. ఆ జ్ఞానరక్ష జీవన్ముక్త్యభ్యాసమువలననే సిద్ధ మగుచున్నది. కావున నాజ్ఞానరక్షకు జీవన్ముక్తి యొక్క ప్రయోజనత్వము సంభవించుచున్నది.

శంక:- ఏపురుషునకు వేదాంతశాస్త్రరూప ప్రమాణముచేత బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగుచున్నదో యాపురుషున కా సాక్షాత్కారానంతరము సంశయ విపర్యయములు ప్రాప్తము లగుట లేదు. మఱియు బ్రాప్తవస్తువునకే నిషేధము

కలుగుచున్నది. అప్రాప్తవస్తువునకు నిషేధము కలుగలేదు. అందువలన జ్ఞానరక్ష జీవన్ముక్తికి ప్రయోజన మనుట ఘటిల్లదు.

సమా:- యద్యపి శాస్త్రప్రమాణమునందు గుశలులైన ముఖ్యాధికారులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతర మాసంశయ విపర్యయములు సంభవించుట లేదు. తథాఽపి అన్యాధికారులకు నిమిత్తవశమువలన నా సంశయ విపర్యయములు సంభవించుచున్నవి. అందు భ్రాంతపురుషులయొక్క వచనములే సంశయ విపర్యయములయందు నిమిత్తములై యున్నవి. అవి చూపబడుచున్నవి.

కొందఱు భ్రాంతపురుషులో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. ఏపురుషులు తాము బ్రహ్మజ్ఞానుల మని యనుకొనుచున్నారో ఆపురుషులయందును అజ్ఞానిపురుషుల యందువలె "మనుష్యోఽహమ్, బ్రాహ్మణోఽహమ్" అను వ్యవహారము చూడబడుచున్నది. అట్లే రాగద్వేషాదికమును జూడబడు చున్నది. ఒక వేళ నీపురుషులకు వేదాంత శ్రవణాదికమువలన బ్రహ్మపరోక్ష సాక్షాత్కారము కలిగిన ఆ రాగద్వేషాదికము నశించుట లేదు. అందువలన నాశ్రవణాదులచేత నీపురుషుల కాపాతజ్ఞానమే కలుగుచున్నది. ఈవిధముగా భ్రాంతు లగు వాచాలక పురుషుల యొక్క వచనము లను వినుటచేత నాయవ్యుత్పన్నాధికారుల కుత్పన్నమైన బ్రహ్మసాక్షాత్కార మందును సంశయవిపర్యయములు గలుగుచున్నవి.

మఱి కొందఱజ్ఞానిజనులో యిట్లనుచున్నారు. మరణపర్యంతము వేదాంత శ్రవణాదులచేతను ఈపురుషునకు బ్రహ్మముయొక్క యపరోక్షజ్ఞానము గలుగుట లేదు. ఇక నేమనగా నా వేదాంతవాక్యములవలన నీపురుషునకు బరోక్షజ్ఞానమే కలుగుచున్నది. ఏకారణముచేత ననగా నా పురుషులయందు బరోక్షజ్ఞానము యొక్క చిహ్నములే చూడబడుచున్నవి. అపరోక్షజ్ఞానముయొక్క చిహ్నము లేవియు జూడబడుట లేదు. మఱియు నొకవేళ నీపురుషున కీకాలమునందును బ్రహ్మసాక్షా త్కారము కలుగు నన్నయెడల నా సాక్షాత్కారముచేత నావరణసహితాజ్ఞానము నివృత్తము కాగా నా జ్ఞానవంతుడగు పురుషున కీశ్వరునివలె సర్వజ్ఞత్వాదికము కలుగవలయును. ఏల యన, శుకసనకాదిపూర్వజ్ఞానులయం దీశ్వరునియందువలె నాసర్వజ్ఞత్వాదిధర్మము లున్నవని శాస్త్రమువలన బ్రతీత మగుచున్నది. మఱియు

నాసర్వజ్ఞత్వాదికము తపముయొక్క, లేక యోగముయొక్కఫలమైయున్నది. జ్ఞానముయొక్క ఫలము గాదు, ఆ శుకసనకాది జ్ఞానులు తపోయోగములు గలవారై యున్నారు, అందువలన వారియందు సర్వజ్ఞత్వాదికము ఉండెను. ఈకాలము నందలి జ్ఞానులు తపోయోగరహితు లగుటవలన వారియం దా సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మములు లేవు- అని యిట్లు చెప్పినయెడల నదియును ఘటిల్లదు. ఏలయన నాతపోయోగములు గల పురుషులకే యాత్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఆతపోయోగ రహితులగు పురుషుల కాత్మజ్ఞానమే కలుగుట లేదు. అందువలన నీకాలమునందు శ్రవణాదులవలన నుత్పన్నమైన జ్ఞాన మాపాతరూపమే యగుచున్నది. అజ్ఞాననివృత్తి చేయుటయం దసమర్థ మైన జ్ఞాన మాపాతజ్ఞాన మనబడును.

ఈప్రకారముగా భ్రాంతు లగు మూర్ఖులయొక్క వచనములను వినుటచేత నవ్యుత్పన్నాధికారుల కుత్పన్నమైన సాక్షాత్కారమందును సంశయవిపర్యయములు కలుగుచున్నవి. ఎప్పు డాయధికారిపురుషుడు బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము పూర్వోక్తరీతిగా జీవన్ముక్త్యభ్యాసము చేయుచున్నాడో, అప్పు డాయధికారిపురుషున కా భ్రాంతపురుషుల యొక్క సంగమమే కలుగుట లేదు. కావున నాసంశయ విపర్యయము లుత్పన్నము లగుట లేదు. ఇదియే జ్ఞానరక్షయై యున్నది. దీనిచేత నా జ్ఞానరక్షకు జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనత్వము సంభవించుచున్నది.

మఱియు నస్మదాదులగు నకృతోపాస్తిపురుషులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కా రానంతర ముక్తనిమిత్తమువలన సంశయాదులు కలుగు నను వార్తయం దేయాశ్చ ర్యమును లేదు. మఱి యేమనగా బూర్వులగు శుక రాఘవ నిదాఘ భగీరథాదు లకును అపరోక్షజ్ఞానానంతరము సంశయాదికము కలిగియుండెను. అందు శుకునకు బ్రథమమున దనవివేకముచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగెను. అనంతర మాజ్ఞానమునందు సంశయమును బొంది శుకుడు తనతండ్రి యగు వ్యాసుని సమీపమునకు బోయి ప్రశ్నవేసెను. ఆశుకుని గూర్చి వ్యాసభగవానులు తత్త్వోపదేశము చేసిరి. అపుడును ఆశుకునకు సంశయనివృత్తి కాకపోయెను. తదనంతర మావ్యాసభగవాను లాశుకుని జనకరాజు నొద్దకు బంపెను. అచ్చట నా జనకుని యుపదేశమువలన సంశయరహితుడై నిర్వికల్పసమాధిని బొంది ముక్తిని

బొందినవా డాయెను. ఈకథ వాసిష్ఠరామాయణము నందు బ్రసిద్ధమై యున్నది. ఈ ప్రకారముగా నిదాఘాదులయొక్క కథలును బురాణాదులయందు బ్రసిద్ధములై యున్నవి.

శంక:- జ్ఞానవంతున కాసంశయవిపర్యయము లుండినను దానిచేత వానికి హాని యేమి?

సమా :- ఎట్లజ్ఞానము మోక్షమునకు బ్రతిబంధకమో అట్లా సంశయ విపర్యయములు గూడ మోక్షమునకు బ్రతిబంధకములే యగుచున్నవి. ఈయర్థము శ్రీభగవంతుడును గీతయందు **"అజ్ఞ శ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి"** అను వచనముచే జెప్పి యున్నాడు. కనుక విద్వాంసుడగు పురుషుడు జీవన్ముక్తి యొక్క యభ్యాసముచేత నా సంశయ విపర్యయములయొక్క నివృత్తి నవశ్యము చేయవలయును.

శంక:- ఏయధికారిపురుషునకు సంశయ విపరీతభావనా రహితముగా నాత్మయొక్క దృఢాపరోక్షజ్ఞానము కలిగుచున్నదో, మఱియు వ్యవహార బాహుళ్యముచే బూర్వోక్త జీవన్ముక్త్యభ్యాస ముండుటలేదో ఆ యధికారిపురుషునకు మోక్షము కలుగుచున్నదా? లేదా? అందు వానికి మోక్షము కలుగు నను ప్రథమపక్ష మంగీకరించినచో జీవన్ముక్త్యభ్యాసము వ్యర్థ మగును. ఏలయన మోక్షముకన్న నధికముగా నొకపదార్థమును లేదు. ఆ మోక్షమైననో ఆత్మజ్ఞానముచేత బ్రాప్త మగుచున్నది. కావున జీవన్ముక్త్యభ్యాసము వ్యర్థమే యగును. మఱియు దృఢాపరోక్షజ్ఞానము గలవానికి మోక్షము కలుగదను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించిన యెడల నాత్మజ్ఞానమువలన మోక్షప్రాప్తిని జెప్పునట్టి **"జ్ఞానా దేవ తు కైవల్యమ్'** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిరూప శాస్త్రములకును విరోధము కలుగును.

సమా:- యద్యపి దృఢాపరోక్షజ్ఞానికి మోక్ష మవశ్యము కలుగుచున్నది, తథాఽపి ఆ జీవన్ముక్త్యభ్యాసము లేక దృష్టసుఖము ప్రాప్తించుట లేదు. అందువలన నాదృష్టసుఖ ప్రాప్తికొఱకు జ్ఞానవంతునకును జీవన్ముక్త్యభ్యాసము సంభవించు చున్నది. అనగా దృష్టసుఖమే జీవన్ముక్త్యభ్యాసమునకు బ్రయోజనమై యున్నది.

మఱియు జీవన్ముక్త పురుషులకును భూమికలయొక్క తారతమ్యముచేత దృష్ట సుఖముయొక్క తారతమ్యమే కలుగుచున్నది. అందు శ్రుతి **"ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావానేవ బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః"**- ఆత్మయం దపరోక్షానుభవ క్రీడ గలవా డాత్మ క్రీడి యనబడును. అనగా **"అహం బ్రహ్మాస్మి"** యను నపరోక్షజ్ఞానము గల విద్వాంసున కాత్మక్రీడయని పేరు. ఈయాత్మక్రీడ గల విద్వాంసుడు శాస్త్రము నందు **1. బ్రహ్మవిత్తని** చెప్పబడియున్నాడు.

మఱియు నాత్మయందు విజాతీయ వృత్తుల యొక్క తిరస్కారపూర్వక సాక్షాత్కార రూపరతి గలవా డాత్మరతి యనబడును. అనగా ఆత్మానందమును నిరంతర మపరోక్షముగా నను భవించువాని కాత్మరతి యని పేరు. ఈ యాత్మరతి యగు విద్వాంసుడు శాస్త్రము నందు **2. బ్రహ్మవిద్వరుడని** చెప్పబడియున్నాడు.

మఱియు బ్రహ్మధ్యానమునకు గ్రియ యని పేరు. ఆ బ్రహ్మధ్యాన మెవనికి బ్రాప్తమై యున్నదో వానిని గ్రియావంతు డందురు. అనగా బ్రహ్మాత్మైకత్వమునందు సమాధి గల పురుషునకు గ్రియావంతుడని నామము. ఈక్రియావంతుడగు విద్వాంసుడు శాస్త్రమునందు **3. బ్రహ్మవిద్వరీయుడని** చెప్పబడి యున్నాడు. ఈ బ్రహ్మవిద్వరీయుడు తానుగా సమాధినుండి యుత్థానమును బొందుటలేదు. ఇక నేమనగా బరులచేత నుత్థానమును బొందుచున్నాడు.

మఱియు నే విద్వాంసుడగు పురుషుడు తనచేత గాని పరులచేత గాని, యుత్థానమును బొందుట లేదో, ఆవిద్వాంసుడగు పురుషుడు **4. బ్రహ్మ విద్వరిష్ఠుడని** చెప్పబడుచున్నాడు.

అచ్చట బ్రహ్మవిదుడు, బ్రహ్మవిద్వరుడు, బ్రహ్మవిద్వరీయుడు, బ్రహ్మ విద్వరిష్ఠుడు అను నీశ్రుత్యుక్త చతుర్విధ విద్వాంసులను గూర్చి వసిష్ఠభగవానులచే జ్ఞానముయొక్క సప్తభూమికలయందు జతుర్థభూమిక మొదలు క్రమముగా జెప్పబడియున్నది. ఆ సప్తభూమిక లేవి యనగా

"జ్ఞానభూమి శ్శుభేచ్ఛాఖ్య ప్రథమా సముదాహృతా ।
విచారణా ద్వితీయా స్యాత్తృతీయా తనుమానసా॥

సత్త్వాపత్తిశ్చతుర్థీ స్యాత్తతోఽసంసక్తి నామికా ।
పదార్థాభావినీ షష్ఠీ సప్తమీ తుర్యగా స్మృతా ॥"-

శుభేచ్ఛ, విచారణ, తనుమానస, సత్త్వాపత్తి, అసంసక్తి, పదార్థా భావిని, తురీయము- అను నీసప్తకమును జ్ఞానభూమికలై యున్నవి. ఆ సప్తజ్ఞాన భూమికలయందు ప్రథమమగు శుభేచ్ఛ యైననో శ్రవణరూపమై యున్నది. ద్వితీయ మగు విచారణ మననరూపమై యున్నది. తృతీయ మగు తనుమానస నిది ధ్యాసనరూపమై యున్నది. అందువలన నుక్తభూమికలు మూడును సాధన రూపములై యున్నవి. శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములయొక్క స్వరూపము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందును జెప్పబడి యున్నది. మఱియు సత్త్వాపత్తి యను చతుర్థభూమికయం దీపురుషునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. ఈ కారణముచేతనే యాచతుర్థభూమికయందుండు పురుషుని బ్రహ్మవిత్తని చెప్పు దురు. పంచమ్యాదిభూమికలయం దుండు జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు జిత్తవిశ్రాంతియొక్క తారతమ్యమువలన దృష్టసుఖమునకును దారతమ్య మున్నది. అందువలన బంచమభూమిక గలవానిని బ్రహ్మవిద్వరుడని చెప్పుదురు. షష్ఠభూమిక గలవారిని బ్రహ్మవిద్వరీయుడని చెప్పుదురు. సప్తమభూమిక గలవానిని బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుడని చెప్పుదురు. అచ్చట బ్రహ్మవిద్వర, బ్రహ్మవిద్వరీయ, బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠ లను నీమువ్వురును జీవన్ముక్తులని చెప్పబడుచున్నారు.

అందు **"భూయ శ్చాంతే విశ్వమాయా నివృత్తిః, జ్ఞానేన తు తదజ్ఞానం యేషాం నాశిత మాత్మనః"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములు **'అహం బ్రహ్మాస్మి'** యను బ్రహ్మ జ్ఞానముచేత నజ్ఞాననివృత్తి జెప్పి యున్నవి. మఱియు **"బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి. బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరమ్, జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనములు బ్రహ్మజ్ఞానముచేత బ్రహ్మభావప్రాప్తిని జెప్పియున్నవి. అజ్ఞాన నివృత్తిపూర్వక మగు బ్రహ్మభావప్రాప్తి యేది గలదో అది మోక్ష మనబడును. ఆమోక్షము బ్రహ్మవి ద్బ్రహ్మవిద్వర, బ్రహ్మవిద్వరీయ బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులను నల్వురకును సమానమే యగుచున్నది. ఆమోక్షమునందు కించిన్మాత్రమును విలక్షణత్వము లేదు. అయినను దృష్టసుఖమునందు తారతమ్యమున్నది. ఈ

యర్థమన్యగ్రంథములయందును చెప్పబడి యున్నది. అందు

"తారతమ్యేన సర్వేషాం చతుర్ణాం సుఖ ముత్తమమ్ ।
తుల్యా చతుర్ణాం ముక్తిః స్యాద్దృష్టసౌఖ్యం విశిష్యతే ॥"-

బ్రహ్మవిదాదు లగు నల్వురకును దారతమ్యవంత మైన సుఖ మున్నది. మఱియు ముక్తి యైననో నల్వురకును సమానమై యున్నది. ఆముక్తి యందు గించిన్మాత్రమును విశేషము లేదు. మఱి యేమనగా దృష్టసుఖమునందే విశేష మున్నది.

(29) జీవన్ముక్తియొక్క ద్వితీయప్రయోజనరూప తపోనిరూపణము

ఇక జీవన్ముక్తియొక్క తపోరూప ద్వితీయప్రయోజనము నిరూపింప బడుచున్నది. చిత్తైకాగ్రత తపస్సనబడును. ఈ తపస్సుయొక్క స్వరూపము స్మృతియందు జెప్పబడి యున్నది. అందు-

"మనస శ్చేంద్రియాణాం చ ఐకాగ్ర్యం పరమం తపః ।
సజ్యాయాన్ సర్వధర్మేభ్యః స ధర్మః పర ఉచ్యతే ॥"-

మనస్సుయొక్కయు, జక్షురాదీంద్రియములయొక్కయు నేకాగ్రత్వమేది గలదో అదియే పరమతపస్సై యున్నది. మఱియు యోగవేత్తలగు పురుషులచేతను ఆచిత్తైకాగ్రతారూపధర్మమే యగ్నిహోత్రాది సర్వధర్మములకన్న శ్రేష్ఠ మని చెప్పబడి యున్నది. ఇట్టి యేకాగ్రతరూపయోగము గీతయందు శ్రీభగవంతునిచేత-

"తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః ।
కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున ॥"

అనువచనముచేత సర్వధర్మములకంటె నధిక మని చెప్పబడియున్నది.

శంక:- ప్రారబ్ధకర్మభోగముచేత విక్షిప్తచిత్తము గల యేజ్ఞానవంతు డున్నాడో వానికి జిత్తైకాగ్రతారూపతప మెట్లు కలుగును?

సమాధానము:- యద్యపి చతుర్థభూమిక గల జ్ఞానవంతుడగు పురుషు నకును ప్రపంచముయొక్కమిథ్యాత్వ నిశ్చయముచేతను, చైతన్యాత్మయొక్క సత్యత్వరూప నిశ్చయముచేతను ఆచిత్తైకాగ్రత విద్యమానమై యున్నది, తథాఽపి ఆజ్ఞానవంతునకు ప్రారబ్ధకర్మ భోగకాలమునందు బాధితానువృత్తిచేత నామ రూపాత్మక ప్రపంచముయొక్క ప్రతీతి కలుగుచున్నది. అందువలన నాజ్ఞాన వంతునికి నిరంకుశచిత్తైకాగ్రత సంభవించుట లేదు. మఱియు జీవన్ముక్తుడగు జ్ఞానవంతున కైననో యోగాభ్యాసముచేత మనస్సు నష్టమై యున్నది. అందువలన నాజీవన్ముక్త పురుషునకు సర్వవృత్తులయొక్క యనుదయమువలన నానిరంకుశ చిత్తైకాగ్రత సంభవించుచున్నది. ఆనిరంకుశ చిత్తైకాగ్రతా రూపతపస్సే యా జీవన్ముక్తికి ప్రయోజనమై యున్నది.

శంక:- ఆ జీవన్ముక్త పురుషులయొక్క తపస్సు దేనియం దుపయోగియై యున్నది?

సమా॥ ఆ జీవన్ముక్తపురుషులయొక్క తపస్సు లోకసంగ్రహము కొఱకై యున్నది, అందు, తాను సదాచారప్రవృత్తుడై లోకులనుగూడ నా సదాచారము నందు ప్రవర్తింప జేయుట యేది గలదో అది లోకసంగ్రహ మనబడును. విద్వాంసుల యొక్క తపస్సు మొదలగునవి లోకసంగ్రహముకొఱకే యున్నవి. ఈయర్థము గీతయందు శ్రీభగవంతుని చేతను **'లోకసంగ్రహమే వాపి సంపశ్యన్కర్తుమర్హసి'**అను వచనముచేత జెప్పబడియున్నది. ఆ సంగ్రహింపబడు నధికారులు శిష్య భక్త తటస్థు లను భేదముచేత త్రివిధులై యున్నారు. అందు శాస్త్రప్రతిపాదిత సన్మార్గములయందు వర్తించువాడు శిష్యుడ నబడును. ఆశిష్యుడో బ్రహ్మవేత్త యగు గురువుచే నుపదేశింపబడిన మార్గముచేత వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణాదులవలన ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలవాడై ముక్తినే పొందు చున్నాడు. అందు శ్రుతి- **'ఆచార్యవా న్పురుషో వేద, తస్య తావ దేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యే'**- బ్రహ్మవేత్త యగు నాచార్యుని శరణుపొందిన శిష్యుడే బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించు కొనుచున్నాడు. జ్ఞానవంతుడగు పురుషున కెంతపర్యంతము భోగముచేత ప్రారబ్ధకర్మము నశించుట లేదో అంతపర్యంతమే

విదేహమోక్షము నందు విలంబమున్నది. ప్రారబ్ధకర్మనివృత్త్యనంతర మాజ్ఞాన వంతుడు విదేహ మోక్షమును బొందుచున్నాడు. మఱియు జీవన్ముక్త జ్ఞానియొక్క యేభక్తుడున్నాడో; ఆభక్తుడును ఆ జ్ఞానవంతుని పూజనార్చనములచేతను అతని కన్న పాన వస్త్రాది పదార్థముల నిచ్చుటచేతను మనోవాంఛిత పదార్థములను బొందుచున్నాడు. అందు శ్రుతి-

'యం యం లోకం మనసా సంబిభర్తి విశుద్ధసత్త్వకామయతే యాంశ్చ కామాన్ ।
తం తం లోకం జయుతే తాంశ్చ కామాన్, తస్మాదాత్మజ్ఞం హ్యర్చయే ద్భూతికామః ॥'

శ్రద్ధాభక్తిపూర్వకముగా శుద్ధాంతఃకరణమువలన జ్ఞానవంతుడగు పురుషుని బూజించు భక్తజను లేయే లోకములను బొందుట కిచ్ఛించుచున్నారో, యేయే పదార్థములను బొందుటకు గోరిక గలవారగుచున్నారో; ఆయాలోకములను ఆయా పదార్థములను బొందుచున్నారు. అందువలన సంపదిచ్ఛ గల పురుషులు శ్రద్ధాభక్తులచేత బ్రహ్మవేత్త యగు పురుషునకే పూజనాదికము చేయవలయును. ఈ యర్థము స్మృతియందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

"య ద్యేకో బ్రహ్మవి ద్భుంక్తే జగత్తర్పయతేఽఖిలమ్ ।
తస్మాద్బ్రహ్మవిదే దేయం యద్యాప్తే వస్తు కించన ॥"-

ఏపురుషునియొక్క గృహమునందు బ్రహ్మవేత్త యగు పురుషు డొకడైనను భుజించుచున్నాడో అతడు సర్వజగత్తును దృప్తిని బొందించుచున్నాడు. అనగా సర్వజగత్తును దృప్తి బొందించుటవలన నేపుణ్యము కలుగుచున్నదో ఆ పుణ్య మొక బ్రహ్మవేత్త యగు పురుషుని భుజింపజేయుటవలన గలుగుచున్నది. అందువలన పురుషునియొద్ద ఏదైన యన్నవస్త్రాది ప్రియవస్తువు లున్నయెడల నావస్తువుల నీపురుషుడు బ్రహ్మవేత్త లగు పురుషులకే యిచ్చుట యోగ్యమై యున్నది. ఈ యర్థము అన్యస్మృతి యందును జెప్పబడియున్నది. అందు-

"యత్ఫలం లభతే మర్త్యః కోటిబ్రాహ్మణభోజనైః ।
తత్ఫలం సమవాప్నోతి జ్ఞానినం యస్తు భోజయేత్॥
జ్ఞానిభ్యో దీయతే యచ్చ తత్కోటిగుణితం భవేత్ ॥"-

ఈజీవుడు కోటిబ్రాహ్మణులను భుజింపజేయుటవలన నేఫల మును బొందుచున్నాడో, ఆఫలము నీపురుషు డొక జ్ఞానవంతుని భుజింప జేయుట వలన బొందుచున్నాడు. మఱియు జ్ఞానవంతునికొఱ కేవస్తువు ఈయబడుచున్నదో అది కోటిగుణ మధిక మగుచున్నది. ఇత్యాద్యనేక శ్రుతివచనములు జ్ఞానవంతుని యొక్క సేవచేత మనోవాంఛిత పదార్థములయొక్క ప్రాప్తిని జెప్పుచున్నవి.

మఱియు దటస్థపురుషులు ద్వివిధులు. ఒకడు సన్మార్గవర్తి, మఱియొక డసన్మార్గవర్తి. అందు సన్మార్గవర్తి తటస్థు డైననో జీవన్ముక్తపురుషునియొక్క సదాచార ప్రవృత్తిని జూచి తానును ఆసదాచారమునందు బ్రవర్తించుచున్నాడు. ఈయర్థము గీతయందు శ్రీభగవవంతునిచేతను-

"యద్య దాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః ।
స యత్ప్రమాణం కురుతే లోక స్తదనువర్తతే ॥"

అను శ్లోకముచేత జెప్పబడియున్నది. మఱియు ద్వితీయుడగు నసన్మార్గవర్తి తటస్థు డైననో యాజీవన్ముక్త పురుషుని దృష్టివలన సర్వపాపరహితుడగు చున్నాడు. అందు స్మృతి-

"యస్యానుభవపర్యంతం బుద్ధి స్తత్త్వే ప్రవర్తతే ।
తద్దృష్టిగోచరాస్సర్వే ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః ॥"-

"అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నపరోక్షానుభవ పర్యంత మేపురుషుని యొక్కబుద్ధి ప్రత్యక్తత్త్వమునందు బ్రవర్తమానమై యున్నదో, ఆజ్ఞానవంతుడగు పురుషునియొక్క దృష్టి కేయే పురుషులు విషయభూతు లగుచున్నారో, ఆ సర్వపురుషులును సర్వపాపరహితు లగుచున్నారు. మఱియు నాజీవన్ముక్తపురుషుల నేదుష్టపురుషులు ద్వేషించి నిందించుచున్నారో, ఆదుష్టపురుషు లా జ్ఞానవంతుని పాపములను బరిగ్రహించుచున్నారు. అందు శ్రుతి- **"తస్య పుత్రాదాయ ముపయంతి సుహృదః సాధుకృత్యాం ద్విషంతః పాపకృత్యామ్"**- జ్ఞానవంతుడగు పురుషునియొక్క ధనాదిపదార్థములను బుత్రులు పొందుచున్నారు, మఱియు బుణ్యకర్మములను సేవ జేయు సుహృజ్జనులు పొందుచున్నారు, పాపకర్మములను

నిందచేయు ద్వేషిపురుషులు పొందుచున్నారు. ఈ ప్రకారముగా నాజీవన్ముక్త పురుషునియొక్కతపము లోకసంగ్రహముకొఱకై యున్నది. ఆ తపము జీవన్ముక్తి ద్వితీయప్రయోజనమై యున్నది.

(30) జీవన్ముక్తి విసంవాదాభావరూప తృతీయప్రయోజన నిరూపణము

ఇక నాజీవన్ముక్తియొక్క విసంవాదాభావరూప తృతీయప్రయోజనము నిరూపింపబడుచున్నది. అచ్చట నాజీవన్ముక్త పురుషునియొక్క వ్యుత్థానకాలమందు దుష్టపురుష కృతనిందాదులను వినుటచేతను పాషండ క్రూర నిష్ఠురాది పురుషులను జూచుటచేతను, ఆ జీవన్ముక్తపురుషునకు రాగద్వేషాది వృత్తులుత్పన్నములు గావు. అందువలన జీవన్ముక్త పురుషున కానిందక దుష్టపురుషులతో గలహరూప విసంవాదము కలుగుట లేదు. మఱియు నేపురుషుడు జీవన్ముక్త్యభ్యాస రహితు డగుచున్నాడో, ఆపురుషున కైననో ఆదుష్టజనులతో సర్వథా కలహరూప విసం వాదము కలుగుచున్నది. అందువలన నా విసంవాదాభావమునందు జీవన్ముక్తి యొక్క ప్రయోజనత్వము సంభవించుచున్నది. ఈయర్థము వృద్ధాచార్యులచేతను జెప్పబడియున్నది. అందు-

"జ్ఞాత్వా సదా తత్త్వనిష్ఠా వనమోదామహే వయమ్ ।
అనుశోచామహే చాన్యాన్న భ్రాంతైర్వివదామహే ॥"-

సర్వదా తత్త్వనిష్ఠారహిత పురుషులను జూచి మేము శోకమును బొందు చున్నాము, భ్రాంతిపురుషులతో వివాదము చేయుట లేదు. ఈ విసంవాదా భావము జీవన్ముక్తికి తృతీయప్రయోజనమై యున్నది.

(31) జీవన్ముక్తియొక్క దుఃఖనివృత్తిరూప చతుర్థప్రయోజన నిరూపణము

ఇక నాజీవన్ముక్తియొక్క దుఃఖనివృత్తిరూప చతుర్థప్రయోజనము చెప్పబడు చున్నది. అచ్చట దుఃఖనివృత్తి ద్విప్రకార మగుచున్నది. ఒకటి యైహికదుఃఖనివృత్తి,

మఱియొకటి పరలోకదుఃఖనివృత్తి. అందాత్మజ్ఞానముచేత భ్రాంతినివృత్తి యగుట వలనను, యోగాభ్యాసముచేత సర్వవృత్తులు నిరుద్ధము లగుటవలనను జీవన్ముక్త పురుషునియొక్క చిత్తము కేవలాత్మాకారముగానే యగుచున్నది. అన్యాకార మగుటలేదు. అందువలన ప్రారబ్ధభోగ ముండినను ఆ జీవన్ముక్తపురుషునకు దుఃఖము ప్రతీత మగుట లేదు. మఱి యేమనగా సర్వదుఃఖములు నివృత్తము లగుచున్నవి. ఇదియే యైహిక దుఃఖనివృత్తి యనబడును. ఈ యైహికదుఃఖనివృత్తి

"ఆత్మానం చే ద్విజానీయాదయ మస్మీతి పూరుషః।
కి మిచ్ఛ న్కస్య కామాయ శరీర మనుసంజ్వరేత్॥"

అని శ్రుతియందు జెప్పబడియున్నది. ఆత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞానము నివృత్తము కాగా సర్వసంచిత కర్మములకు నాశము కలుగుచున్నది. మఱియు నాత్మజ్ఞానముయొక్క ప్రభావమువలన జ్ఞానవంతుడగు పురుషున కాగామి కర్మములయొక్క స్పర్శయే కలుగుట లేదు. ఆ యజ్ఞానసహిత సంచితకర్మమే పరలోకదుఃఖమునకు హేతు వగుచున్నది. దానియొక్క నాశముచే జీవన్ముక్తపురుషునకు బరలోకముయొక్క సర్వదుఃఖములు నివృత్తము లగుచున్నవి. అందు శ్రుతి- **'ఏతం హవావ న తపతి కి మహం సాధు నాకరవం కి మహం పాపమకరవమ్'** నేను పుణ్యకర్మ మేల చేయక పోయితిని? నేను పాపకర్మ మేల చేసితినను చింతారూపాగ్ని యెట్లజ్ఞానిపురుషుని దపింపజేయుచున్నదో అట్లు జీవన్ముక్తపురుషుని నాచింతారూపాగ్ని తపింపజేయుటలేదు. యద్యపి చతుర్థభూమిక గల జ్ఞానవంతునకును ఆ దుఃఖనివృత్తి యగుచున్నది, తథాఽపి ఆజ్ఞానవంతునకు ప్రారబ్ధభోగకాలమునందు బాధితానువృత్తిచేత "అహం సుఖీ, అహం దుఃఖీ" ఇత్యాద్యనుభవము కలుగుచున్నది. అందువలన నాజ్ఞానవంతున కాదు? నివృత్తి సురక్షిత మగుట లేదు. మఱియు నాజీవన్ముక్తపురుషునకు యోగాభ్యాసముచేత సర్వవృత్తులు నిరుద్ధము లగుచున్నవి. అందువలన నాజీవన్ముక్తపురుషున కాదుఃఖ నివృత్తి సురక్షిత మగుచున్నది. అనగా నాజీవన్ముక్తపురుషునకే కాలమునందును ఆదుఃఖము ప్రతీత మగుట లేదు. కాబట్టి యాదుఃఖనివృత్తియందు జీవన్ముక్తి యొక్క ప్రయోజనత్వము సంభవించుచున్నది. ఈ దుఃఖనివృత్తి జీవన్ముక్తికి జతుర్థప్రయోజనమై యున్నది.

(32) జీవన్ముక్తియొక్క సుఖావిర్భావరూప పంచమప్రయోజన నిరూపణము

బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేతను, యోగాభ్యాసముచేతను ఆ జీవన్ముక్త పురుషున కజ్ఞానమును, అజ్ఞానకృతావరణమును, వ్యవహారరూప విక్షేపమును నివృత్తము లైనవి. అజ్ఞానకృతావరణమును, విక్షేపము నను నీరెండే బ్రహ్మానందానుభవమునందు బ్రతిబంధకములై యున్నవి. ఆప్రతిబంధకములు నివృత్తములు కాగా జీవన్ముక్త పురుషునకు పరిపూర్ణ బ్రహ్మానందముయొక్క నిరంతరానుభవ మేది యున్నదో అది సుఖావిర్భావ మనబడును. అందు శ్రుతి-

" సమాధి నిర్ధూత మలస్య చేతసో నివేశిత స్యాత్మని యత్సుఖం భవేత్।
న శక్యతే వర్ణయితుం గిరా తథా స్వయం తదంతఃకరణేన గృహ్యతే ॥"

సమాధిచేత రాగద్వేషాదిమలములు నివృత్తములై కేవలాత్మ యందు స్థిత మైన చిత్త మేది యున్నదో, ఆచిత్తమునకు సమాధికాలమునం దేస్వరూపసుఖము ప్రాప్తమగుచున్నదో, ఆసుఖము వాక్కుచే జెప్పుటకు సాధ్యము గానిదియై యున్నది. మఱేమనగా నాసుఖ మాయంతఃకరణముచేతనే గ్రహింప బడుచున్నది. ఈ సుఖావిర్భావ మాజీవన్ముక్తికి బంచమప్రయోజనమై యున్నది. ఈప్రకారముగా నాజీవన్ముక్తికి బంచవిధప్రయోజనములు సిద్ధించుచుండగా బ్రయోజనా భావమువలన జీవన్ముక్త్యభావ కథనము మిథ్యయే యగుచున్నది.

ఈప్రకారముగా స్వరూపలక్షణము, ప్రమాణము, సాధనము, అధికారి, ఫలము- నను నీయైదింటిని నిరూపించి యీ చతుర్థపరిచ్ఛేదమునందు విదేహముక్తి జీవన్ముక్తి అను ద్వివిధముక్తులును నిరూపింపబడినవి. కావున నీయర్థము సిద్ధ మగుచున్నది. బ్రహ్మవేత్తయగు జీవన్ముక్త పురుషుడు భోగముచేత బ్రారబ్ధ కర్మనాశానంతర మీవర్తమానశరీరము నశింపగా నఖండైకరస బ్రహ్మానంద రూపుడుగా స్థితు డగుచున్నాడు. ఆ బ్రహ్మవేత్త యగు పురుషునకు బునరుత్థానము కలుగుటలేదు. అందు శ్రుతి- **"న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామంతి అత్రైవ సమవలీయంతే బ్రహ్మైవ సన్బ్రహ్మాప్యేతి, బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవ భవతి"**- జ్ఞానవంతుడగు

పురుషునియొక్క ప్రాణములు అనగా లింగశరీరము మరణకాలమునం దీశరీరము నుండి యుత్క్రమించుట లేదు. మఱేమనగా బ్రత్యగాత్మయందే లయమును బొందుచున్నది.

ఇచ్చట దాత్పర్య మేమన ఈశరీరనాశనంతర మెట్లజ్ఞానియొక్క లింగ శరీరము కర్మఫలభోగముకొఱకు బరలోకమునకు బోవుచున్నదో, అట్లు జ్ఞాన వంతునియొక్క లింగశరీరము పరలోకమునకు బోవుటలేదు. ఏలయన జ్ఞానవంతు డగు పురుషునకు ప్రారబ్ధకర్మ మైననో భోగముచేత నష్ట మగుచున్నది. మఱియు సంచితకర్మము జ్ఞానముచేత నష్ట మగుచున్నది. ఆగామికర్మము జ్ఞానముయొక్క ప్రభావమువలన స్పృశించుట లేదు. మఱియు నజ్ఞానముకూడా ఆత్మజ్ఞానముచేత నష్ట మగుచున్నది. ఆ యజ్ఞానసంచిత కర్మాదికమే పునర్జన్మ మును బొందుటకొఱ కీశరీరము నుండి యుత్క్రమించుట లేదు. ఇక నేమనగా నీప్రత్యగాత్మయందే లయమును బొందుచున్నది. మఱియు జ్ఞానవంతుడగు పురుషుడు జీవితావస్థ యందే బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నజ్ఞానము నివృత్తము కాగా బ్రహ్మరూపుడయ్యే ప్రారబ్ధకర్మనివృత్త్యనంతరము బ్రహ్మరూపముచే స్థితు డగుచున్నాడు. బ్రహ్మవేత్త యగు పురుషుడు బ్రహ్మరూపుడే యగుచున్నాడు.

మఱియు నీయాత్మజ్ఞానము మోక్షరూపఫలము విష్ణుపురాణమునందును జెప్పబడి యున్నది. అందు-

"విభేదజనకేఽజ్ఞానే నాశ మాత్యంతికం గతే ।
ఆత్మనో బ్రహ్మణో భేద మసంతం కః కరిష్యతి ॥
తద్భావభావ మాపన్నస్తతోఽసౌ పరమాత్మనః
భవత్యభేదో భేదశ్చ తస్యాజ్ఞానకృతో భవేత్ ॥"-

జీవబ్రహ్మములయొక్క భేదమునకు జనక మగునేయజ్ఞాన మున్నదో ఆ యజ్ఞానమునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నత్యంతము నాశము కలుగగా జీవాత్మకును బ్రహ్మమునకును అసద్భేదము చేయుట కెవ్వని కగును? ఇక నేమన, నెవ్వనికిని గాదు. బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత బ్రహ్మభావమును బొందిన యీజీవాత్మ బ్రహ్మముతో నభిన్నమే యగుచున్నది. ఈజీవాత్మకు బ్రహ్మముతో

నేభేదము ప్రతీత మగుచున్నదో, ఆభేద మజ్ఞానకృతమై యున్నది. ఆ యజ్ఞానము నష్టము కాగా భేదమును నివృత్త మగుచున్నది. అందువలన జ్ఞానవంతుడగు పురుషు డఖండైకరస బ్రహ్మరూపుడుగా స్థితుడగుచున్నాడు.

మఱియు నీచెప్పిన ఫలము శ్రీవ్యాసభగవానులచేత బ్రహ్మసూత్రమునందు జెప్పబడియున్నది. అందు సూత్రము- **"అస్మి న్న స్య చ తద్యోగం శాస్తి"**-ఈబ్రహ్మ వేత్తయగు పురుషునకు బ్రహ్మమునం దభేదమే యున్నది.

ఈయర్థము శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఆశ్రుతి యేది యనగా **"యదాహ్యైవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యే నిరుక్తే నిలయనే భయం ప్రతిష్ఠాం విందతేఽథసో ఽభయం గతో భవతి"**- ఈ సాధన చతుష్టయసంపన్నాధికారి పురుషు డేకాలము నందు స్థూల సూక్ష్మ కారణ శరీరములకన్న విలక్షణ నిత్యాపరోక్ష రూపప్రత్యగాత్మ యం దభయప్రతిష్ఠను బొందుచున్నాడో; ఆకాలమునం దాయధికారి పురుషు డఖండైకరస బ్రహ్మభావమును బొందుచున్నాడో; అందువలన నిది సిద్ధ మగు చున్నది. **"అహం బ్రహ్మాస్మి, తత్త్వమసి"** ఇత్యాది మహావాక్యాజన్యా పరోక్షజ్ఞానము వలన నజ్ఞాన నివృత్తిపూర్వకముగా బ్రహ్మభావరూప మోక్షమును బొందుచున్నాడు.

మఱియు నాముక్త పురుషుడు పునరావృత్తిని బొందుట లేదు. అనగా బునర్జన్మమును బొందడు. అందు శ్రుతి- "న స పున రావర్తతే"- పరమాత్మయందే బుద్ధియును, మనస్సును, నిష్ఠయును గలవారును; ఆపర మాత్మయే పరమ స్థానముగా గలవారును; ఆత్మజ్ఞానముచేత నివృత్తము లైన సర్వపాపరూప కల్మషములు గలవారు నైన జ్ఞానవంతు లగు పురుషు లపునరావృత్తినే పొందుచున్నారు. అనగా పునర్జన్మమును బొందుట లేదు. మఱియు నుక్తార్థము వ్యాసభగవానులు బ్రహ్మసూత్రమునందు జెప్పియున్నారు. అందు సూత్రము- **"అనావృత్తిశ్శబ్దా దనావృత్తి శ్శబ్దాత్"**- తత్త్వవేత్త లగు పురుషులకు పునర్జన్మమరణ ములయొక్క నివృత్తిరూప మగు ననావృత్తియే కలుగుచున్నది. ఏకారణముచేత ననగా శ్రుతిస్మృతిరూప శాస్త్రములే యీయర్థమును జెప్పుచున్నవి. ఇచ్చట దాత్పర్య మేమనగా నేపురుషున కీమనుష్యశరీరమునందు శ్రవణాదులచేత బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నదో ఆపురుషునకైననో ఈమనుష్యశరీరమునం

దాబ్రహ్మభావరూపమోక్షము కలుగుచున్నది. ఈయర్థమును-

"యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేస్య హృది స్థితాః।
అథ మర్త్యో ఽమృతో భవ త్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే ॥"

అను శ్రుతి చెప్పుచున్నది. మఱియు నేనిష్కామ పురుషుల హంగ్రహో పాసనచేత బ్రహ్మలోకమునకు బోవుచున్నారో ఆ యుపాసక పురుషు లకాబ్రహ్మ లోకమునందే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగి బ్రహ్మతోగూడ మోక్షమును బొందు చున్నారు. ఈయర్థము గూడ-

"బ్రహ్మనా సహతే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే।
పరస్యాం తే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరం పదమ్"

ఇత్యాది స్మృతి వచనములు చెప్పుచున్నవి. మఱియు నేసకామపురుషులు పంచాగ్ని విద్యాదికములచే బ్రహ్మలోకమునకు బోవుచున్నారో, ఆ సకామ పురుషులకు బ్రహ్మలోకమునం దాబ్రహ్మలోకమునుండి పునరావృత్తి కలుగు చున్నది. ఈయర్థమునే **"ఇమం మానవమావర్త మావర్తంతే, ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినో ఽర్జున"** ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి వచనములు చెప్పుచున్నవి. సర్వప్రకారములచేతను బ్రహ్మసాక్షా త్కారము గల పురుషుడు పునరావృత్తి రహితుడై బ్రహ్మభావరూప మోక్షమునే పొందుచున్నాడు.

ఇది శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీ స్వామ్యుద్ధవానందగిరి పూజ్యపాదశిష్య స్వామి చిద్ఘనానందగిరి విరచిత ప్రాకృత తత్త్వానుసంధానముయొక్క చతుర్థపరిచ్ఛేదము సమాప్తము.

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

తత్త్వానుసంధానము సమాప్తము.

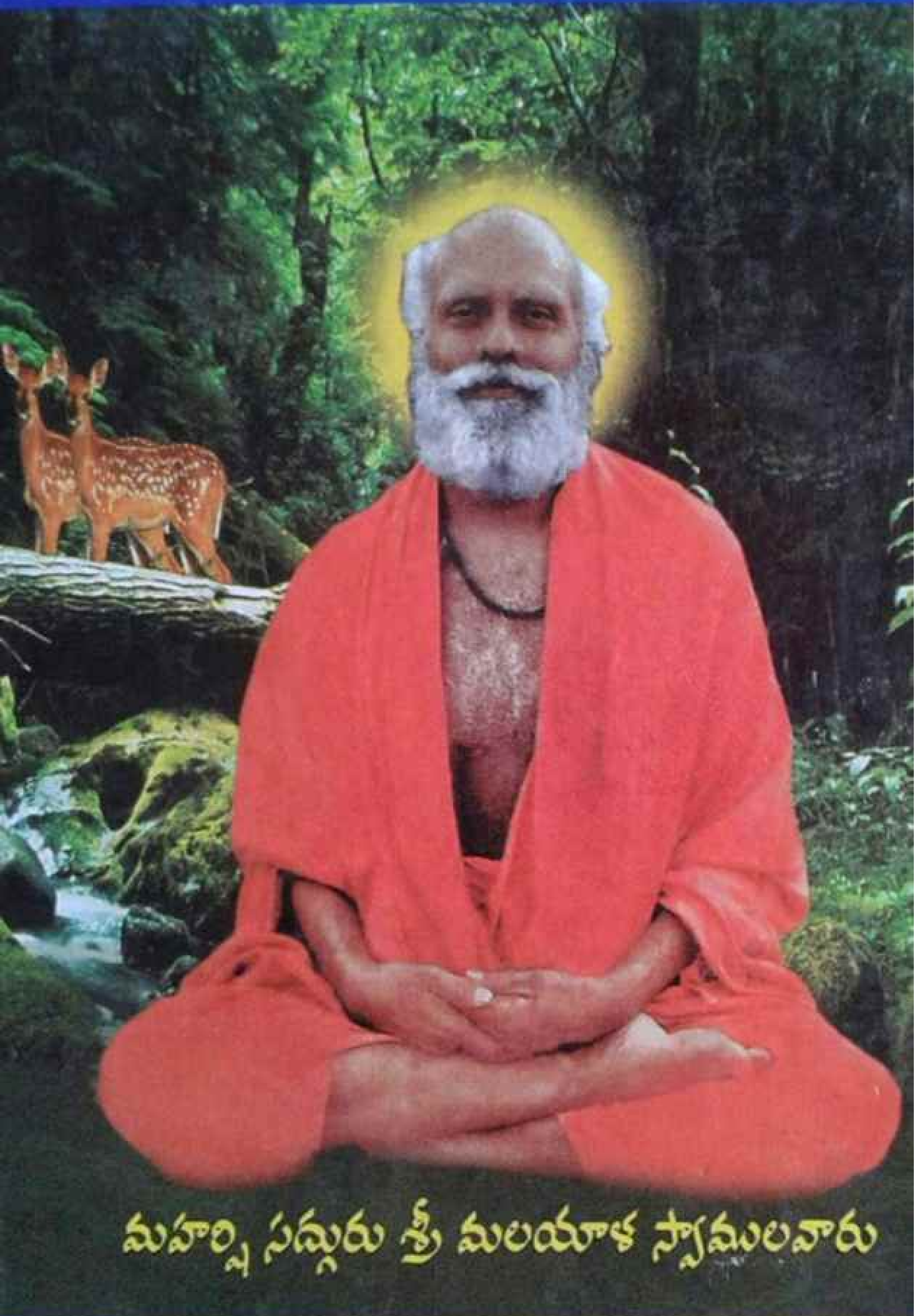

LAST COVER PAGE